În româneşte de
MARIA MAGDALENA POPA-LEVANDOVSCHI
Supracoperta fi coperta de PETRE VULCĂNESCU
ALEXANDER VON HUMBOLDT ŞI GEOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Alexander von Humboldt, considerat ca unul dintre întemeietorii geografiei moderne, alături de care Ritter, a fost de fapt un spirit universal, un fel de Aristotel al timpurilor moderne. El poate fi revendicat şi de alte discipline ştiinţifice; de botanişti, în primul rând, pentru că aportul său la sistematica vegetală trebuie considerat de prim ordin, fără să mai menţionăm faptul că este socotit părinte al biogeografiei – de geofizicieni, pentru că atât prin calitatea lui de inginer de mine la începuturile activităţii sale, cât şi prin locul pe care-l rezervă măsurătorilor magnetismului terestru în opera lui capitală *Kosmos* este de apreciat ca unul dintre cei dintâi geofizicieni – de climatologi, pentru că primul a imaginat, de pildă, izotermele. Pe scurt, nu ştim cine nu ar fi în drept să-l revendice. Pe noi ne interesează aici să amintim însă ce a însemnat Humboldt pentru geografia modernă.

Pregătirea lui Humboldt a fost multilaterală şi, până la un punct curioasă: finanţe, economie, fizică, mineralogie, ştiinţele naturii, filosofie (raţionalistă), adică aproape nimic din ceea ce ar putea provoca bănuiala că se va consacra geografiei, dar foarte multe cunoştinţe necesare formării unei pregătiri geografice prin sinteza faptelor observate pe teren în numeroasele şi meticuloasele sale călătorii. Este interesant şi instructiv de amintit convingerea lui că la generalizări, fără de care nu poate fi închipuită activitatea ştiinţifică, ajungi numai după observarea atentă a unui suficient număr de fapte. „Dacă vrem să ajungem la generalizări – citează Adolf Meyei*6* Abich – şi refuzăm observarea faptelor izolate, aceasta înseamnă că lucrăm împotriva progresului ştiinţei”. Era o cugetare din tinereţe.

Consecvent acestui principiu, Humboldt îşi face un vast plan de călătorii pe care-l va urma în cursul mai multor ani. Călătoriile lui erau de studii (rezultatele celor făcute în America de Sud şi Cuba au fost publicate în 30 de volume). Numai după această experienţă a terenului, după prelucrarea şi publicarea rezultatelor şi după ce, la vârsta de peste 60 ani, făcuse şi călătoria de studii în Urali şi Asia Centrală, Humboldt începe să se gândească la marea şi îndrăzneaţă lui sinteză asupra lumii (*Weltanschaung*) cunoscută sub numele de *Kosmos* (*Entwurf einer physischer Weltbeschreibung* – Descrierea fizică a lumii). Redactarea ei fusese precedată de o serie de conferinţe de filosofie naturală (*Kosmosvorlesungen*), ţinute în faţa unui public numeros la Berlin. Apare, la Stuttgart, în 1845 – 1862 în 5 volume şi apoi în limba franceză, la Paris, între anii 1855 şi 1859. Un exemplar din această ediţie se găsea şi în biblioteca Seminarului de geografie al Universităţii din Bucureşti (profesor S. Mehedinţi) şi era consultat de studenţii români din acea vreme.

Kosmos este o lucrare de maturitate, scrisă atrăgător (în special minunate descrieri după natură); îmbrăţişează toate aspectele universului, cu o largă expunere a cunoştinţelor astronomice de la începutul secolului trecut, o dezvoltare preferenţială a datelor de geofizică şi foarte reduse incursiuni în problemele de geografie umană, care după cum observa Simion Mehedinţi, nu lipsesc din marea sinteză decât pentru că intenţia autorului era să dea o imagine completă asupra conţinutului şi vieţii cosmosului. Încununare a întregii sale activităţi ştiinţifice, imagine nu numai a puterii sale de sinteză dar şi a unei erudiţii puţin obişnuite, *Kosmos*-ul este departe de a cuprinde numai geografie – mai mult risipită decât concentrată în paginile lucrării; el stă totuşi la baza geografiei moderne. Au trebuit să vină însă, după mulţi ani de la apariţia acestei capodopere a gândirii ştiinţifice, comentatorii, exegeţii, pentru ca, din vasta operă a lui Humboldt să fie scoase

ideile directoare, în primul rând ale unei geografii fizice generale. Acestea reprezintă punctul de plecare a gândirii geografice contemporane până în zilele noastre, pentru că a pus ordine în haosul informaţiilor geografice, grupându-le în jurul ideii de unitate a vieţii (fizice, organice) pe globul întreg şi în cosmos.

1 Exemplare din ediţia *princeps* se află şi în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România şi a Institutului de Geologie şi Geografie al Academiei (fondul G. Vâlsan).

„Legăturile între ştiinţe sunt atât de strânse, încât ele toate, chiar şi *7* cele considerate de importanţă minoră trebuie să se înlănţuie unele de altele, ca polipul de stâncă", scria Humboldt, iar mai departe mărturisea: „Principala mea năzuinţă a fost întotdeauna să înţeleg fenomenele lumii exterioare în legătura lor universală, să îmbrăţişez natura ca un întreg". (*Kosmos*, citat după V. Safonov, p. 45 – 46).

În paginile următoare vom arăta cum au pătruns şi ce au însemnat pentru geografia românească ideile lui Humboldt.

În anii de studiu ai viitorului geograf Simion Mehedinţi, geografia se găsea în faza de reconstituire a ei de către o serie de „autodidacţi": Richthofen, Ratzel, Vidal de la Blache, veniţi fiecare de la alte specialităţi (geologie, ştiinţele naturale, istorie) şi care-l cunoscuseră pe Humboldt şi Ritter după publicaţiile acestora. Astfel, deşi tânărul student român a urmat cursurile lui Vidal de la Blache, Richthofen, Ratzel, totuşi – după câte se poate constata din ceea ce a lucrat şi a tipărit mai târziu (în primul rând din *Terra*, unde Humboldt este citat de peste 150 ori, mai mult decât oricare autor) şi după câte îşi aduc aminte foştii lui studenţi şi colaboratori – el a rămas cel mai ataşat de Humboldt şi de ideile lui. Putem afirma chiar că opera capitală a întemeietorului geografiei moderne româneşti, *Terra*, poate fi considerată ca un fel de replică –

la peste 70 ani distanţă – a operei capitale humboldtiene, *Kosmos*, dar la dimensiuni mai modeste şi mai apropiate de obiectul propriu-zis al geografiei: Pământul ca întreg. Într-adevăr, în *Kosmos* sunt cuprinse principiile unei geografii generale şi o imagine a planetei noastre integrate în univers; în *Terra* însă Mehedinţi a dat prima geografie generală (istoric, obiect, metodă, aplicate la cele patru învelişuri terestre), cea mai cuprinzătoare din întreaga literatură geografică mondială existentă în prima jumătate a secolului nostru; iar această geografie generală, evident inedită ca formulare şi concepţie, porneşte de la principiul unităţii organice a Pământului aşa cum a fost el exprimat de mai multe ori şi dezvoltat în *Kosmos*. Se explică astfel marea stimă şi admiraţie a lui Simion Mehedinţi, care a manifestat atitudine critică – uneori necruţătoare – faţă de toţi foştii săi profesori, şi de alţi geografi binecunoscuţi, dar nu şi faţă de Humboldt.

Humboldt, are, între altele, marele merit că a putut arunca o privire de ansamblu asupra globului terestru din care n-a exclus omul. Simion Mehedinţi, în unul dintre primele lui studii de geografie teoretică (generală), nu numai relevă dar îşi însuşeşte acest punct de vedere humboldtian, pe care l-a dezvoltat mai târziu în prelegerile sale.

8 trecându-l cel puţin unora dintre studenţii săi. Iată ce spune Simion Mehedinţi despre această atitudine „revoluţionară" a lui Humboldt:

„Aici (adică în *Kosmos*, n.n.), pentru prima oară – dacă exceptăm lucrarea singuratică a lui Varenius – geografia generală face, în cadrul său, un loc mai potrivit cu însemnătatea lor relativă şi celorlalte categorii de fenomene, de care această ştiinţă se ocupă. Pentru întâia oară, în *Kosmos*, începetează direcţia antropocentrică şi de aceea opera lui Humboldt aduce aminte de reforma lui Copernic care a înlăturat Pământul din centrul sistemului solar" (*Locul omului în geografie*, Opere complete, vol. I,

pp. 130 – 131, Bucureşti, 1943).

Este cu neputinţă să gândeşti altfel dacă – aşa cum intenţiona Humboldt, iar după el, autorul *Terrei* – îţi propui să priveşti universul şi chiar numai Pământul în ansamblul lui, să te ridici adică la marile sinteze geografice. Este cu totul altceva când cobori pe Pământ, în sfera vieţii. În acest caz, este cu neputinţă să nu subordonezi totul sau aproape totul interesului social, dacă ştiinţa trebuie să fie pusă exclusiv în slujba utilului. Cum însă documentarea ştiinţifică în scop aplicat nu poate fi imaginată fără cercetarea ştiinţifică fundamentală, înseamnă că şi în geografie, alături de direcţia practică – cerută de necesităţile din ce în ce mai stringente ale vieţii şi justificând alegerea „antroposferei" ca domeniu predilect al cercetărilor geografice – trebuie să se dezvolte mai departe şi direcţia iniţiată de Humboldt şi adaptată de Simion Mehedinţi la realităţile româneşti. Adică Humboldt rămâne de actualitate: Pământul este un întreg, iar omenirea intră ca parte şi factor, în acest întreg; sau cum se exprimă Mehedinţi: „Dacă Humboldt pomeneşte şi pe om (în al său *Kosmos n.n.*), el o face de teamă să nu rămână opera *necompletă*, căci şi oamenii sunt o părticică din cosmos, un factor care ia parte la viaţa întreagă a Pământului" (*Locul omului în geografie*, op. cit. p. 131).

Este deci uşor de văzut că concepţia unui întreg-planetar şi, prin deducţie logică, regional – nedisociabil ca obiect unitar al geografiei, îşi are punctul de plecare, altfel exprimat, în opera lui Humboldt, iar la noi a pătruns şi s-a dezvoltat prin opera şi activitatea de la catedră a lui Simion Mehedinţi. Dacă, deci, atât acesta cât şi elevii lui (G. Vâlsan, C. Brătescu) au clădit în prima jumătate a secolului nostru pe această temelie a unităţii obiectului, au făcut-o interpretându-l pe Humboldt, iar persistenţa acestei concepţii, care stă la baza dezvoltării geografiei generale, arată că ideea lui Humboldt este bine întemeiată şi rămâne esenţială în geografia contemporană. Este drept

că viziunea ansamblului terestru ca o rezultantă a factorilor cosmici, naturali şi sociali nu a fost şi nu este uşor de *9* realizat. De aceea, astfel de sinteze se realizează la anumite intervale de timp, în condiţii favorabile apariţiei unor astfel de opere. Nu este vorba însă – curent – de marile sinteze care să îmbrăţişeze universul, ca în cazul lui Humboldt, sau numai Pământul, ca în cazul lui Simion Mehedinţi; ci, este vorba – mai modest – doar de ideea de întreg teritorial care să orienteze cercetările geografice de teren, în primul rând cele regionale. Şi această cale stă la îndemâna oricui numai să fie convins de necesitatea şi eficienţa ei.

Meritul lui Simion Mehedinţi este că şi-a putut convinge elevii de acest lucru, făcându-l accesibil pe Humboldt acestora. S-ar putea crede că, reducând rolul omului în ansamblul teritorial (de la localitate la planetă) la o proporţie justă – fireşte variabilă de la loc la loc şi de la timp la timp – interesul pentru participarea acestuia la viaţa planetei, în general, şi a diferitelor regiuni, în special, ar scădea.

O astfel de judecată ar fi dovadă de greşită interpretare şi aplicare a concepţiei lui Humboldt. Căci una este „a contempla natura de sus, a scoate în lumină acţiunea combinată a forţelor”; una este a indica scopul general al geografiei: „tendinţa constantă de a recompune din fenomene unitatea naturii, a afla în grupele de fenomene izolate marile legi ale lumii, apoi a arăta cum din cunoaşterea acestor legi te poţi ridica la legile de cauzalitate care le leagă pe unele de altele”[1]; adică una este a formula principiul de bază al cugetării geografice – în care caz se depăşeşte sfera utilului imediat – şi alta este poziţia adoptată în timpul analizei pe elemente a „unităţii naturii” de la care pleacă geograful şi trebuie să revină în

1 Citate din Ansichten der Natur şi din Kosmos în Sensul geografiei moderne de G. Vâlsan, Bul. Soc. rom. de geogr., t. LVII, 1939.

sinteza finală întemeiată tocmai pe datele analizei.

Pare o chestiune secundară, dar de capitală importanţă practică, limitarea câmpului de cercetare geografică, în ansamblu, la învelişul terestru complex (zona de interferenţă a învelişurilor planetare) sau la un spaţiu încă şi mai restrâns „antroposfera". Spunem că este o chestiune secundară, pe planul cugetării geografice, pentru că indiferent cum şi-ar organiza geografia munca – limitându-şi domeniul de cercetare directă sau extinzându-l peste întreg cosmosul, după pilda lui Humboldt – ea nu poate pierde din vedere „unitatea naturii", adică întregul teritorial, acesta rămânând fir conducător şi scop ultim al cercetării şi prezentării geografice. împărţirea geografilor în privinţa unităţii nedisociabile a obiectului geografiei – *10* principiu strâns legat de personalitatea lui Humboldt – rămâne deci de neconceput. Iată de ce Simion Mehedinţi, şi apoi elevii lui, au socotit că o apropiere mai mare de opera lui Humboldt şi o păstrare a contactului cu esenţialul ei – fireşte cu discernământ şi în acord cu progresul geografiei – intră în obligaţiile pregătirii unui geograf.

„Adevărata îndrumare a geografiei pe o cale curat ştiinţifică, în înţelesul mai larg al cuvântului, o găsim pentru întâia oară la Humboldt. Erudiţia sa universală şi numeroasele sale călătorii l-au scăpat de influenţa filosofiei metafizice, iar familiarizarea mai de aproape cu Auguste Comte l-a întărit şi mai mult în afecţiunea sa pentru partea exactă a geografiei". Astfel apreciază Simion Mehedinţi (*Alte definiţii ale geografiei*, Opere complete, vol. I, pp. 213 – 214), apariţia lui Humboldt în geografia modernă. îl consideră adevărat om de ştiinţă, vrăjmaş al ideilor preconcepute şi aplecat spre cercetările pozitive, căci aşa cum afirmă el însuşi în *Kosmos*, „conştiinţa mai înaltă despre întreaga natură şi despre legile lumii nu se poate căpăta decât prin măsurare, prin cercetarea relaţiilor numerice şi prin cea mai îngrijită observare a cazurilor

individuale”. Pasiunea pentru observarea cazurilor izolate constatată din timpul tinereţii nu-l părăseşte pe Humboldt nici în pragul bătrâneţii (şi a trăit 90 ani). Generalizările lui – fundamentală pentru geografie fiind cea asupra unităţii naturii ca scop al cercetării ştiinţifice – s-au sprijinit tocmai pe această bogată culegere de fapte cu maximum de precizie (câtă îi îngăduiau mijloacele timpului său). Aşadar, ceea ce profesorul Mehedinţi spunea, fără întrerupere, studenţilor săi: „fapte, fapte, fapte”, introducând şi în Buletinul Societăţii de geografie o rubrică având acest titlu, nu era îndemn străin de pilda cuprinsă în opera lui Humboldt, nu numai în cea pur ştiinţifică, dar şi în cea cu nuanţă literară (*Privelişti din natură*).

Nu se putea spune totuşi că geografii români îl considerau pe Humboldt numai un erudit, deşi adnotările lui şi imensitatea cunoştinţelor ar fi justificat o astfel de caracterizare, căci, în acest caz, s-ar fi mulţumit cu înşirarea sistematică sau chiar mai puţin, dar ordonată a datelor. Pentru Humboldt ca pentru oricare adevărat savant, faptele nu erau scop în ele însele, ci mijloc de a te ridica la generalizare, tipizare, cauzalitate şi formulare de legi. De aceea a şi rămas! Cine îşi mai găseşte azi timpul necesar, afară dacă nu face studii aprofundate de istoria geografiei moderne, să citească toate cele cinci volume din *Kosmos* fără să treacă cu vederea niciuna dintre note, care singure pot constitui un volum? Dar cine se poate numi iniţiat în geografie dacă nu a citit măcar câteva din descrierile lui geografice şi dacă nu şi-a asimilat concepţia lui Humboldt despre o geografie având ca obiect „unitatea naturii”, în speţă întregul planetar urmărit în aspectul, structura, funcţiunile şi evoluţia lui? Cel puţin Mehedinţi şi elevii lui direcţi sau indirecţi şi-au format această convingere şi au transmis-o generaţiilor următoare, cărora le amintim caracterizarea finală făcută de Simion Mehedinţi:

„Astfel, în loc de prolegomene critice, ca la Strabo, sau de o introducere teleologică în felul celei din *vergleichende Erdkunde* a lui Ritter, *Kosmos* începe din contră cu privirea cerului şi sfârşeşte cu omul, păstrând pentru toate fenomenele aceeaşi măsură, a timpului şi spaţiului cosmic. Aici a stat marea sa originalitate şi de aceea ni se pare opera lui Humboldt prima îndrumare spre o sistematizare ştiinţifică a materialului geografic" (*Alte definiţii ale geografiei*, op. cit., vol. I, p. 218). În ce constă însă sistematizarea materialului geografic despre care vorbeşte Simion Mehedinţi? în înlănţuirea cauzală a faptelor izolate şi în legarea lor într-un tot, întregul teritorial, de la localitate la planetă.

Insistăm şi tot repetăm această idee pentru că ea a fost pusă de Humboldt la baza geografiei ca ştiinţă modernă şi nu a neglijat-o nici în descrierile lui despre natură. Preocupat în primul rând de viziunea fizică a naturii, din care însă nu lipsea omul, a fost considerat – pe drept cuvânt – ca înnoitor al geografiei generale (fizice) moderne, depăşindu-l cu mult pe Varenius... Era firesc, aşadar, să insiste mai mult asupra laturii fizice a naturii decât asupra celei umane. Includerea omului în unitatea naturii, în consecinţă în întregul planetar, şi considerarea lui ca un element – şi nu cel mai important – al acestui ansamblu, au fost interpretate diferit de geografii de după Humboldt. De asemenea, dezvoltarea dată de el capitolelor de astronomie şi geofizică din *Kosmos*, a pus cu acuitate problema raporturilor dintre geografia fizică şi ştiinţele cosmice şi geologice.

Din integrarea omului în spaţiul terestru – deşi latură prea puţin dezvoltată în opera lui Humboldt – a ieşit preocuparea de a cerceta raporturile dintre societate şi natură. Ratzel, întemeietorul antropogeografiei – naturalist înainte de a fi geograf – a deplasat, într-o vreme când sociologia abia se constituia, obiectul geografiei de la „întregul teritorial", în sensul concepţiei lui Humboldt, la

un component al acestuia, societatea, căutând să-i explice apariţia şi dezvoltarea, prin relaţiile ei cu mediul înconjurător. Pe drept cuvânt, mai târziu, sociologii au reclamat pentru ei sarcina de a rezolva această problemă. A fost numai una dintre consecinţele abaterii de la obiectul

 strict geografic (în speţă, întregul teritorial analizat din latura lui umană, pentru a măsura locul ocupat de el – ca element şi factor – în ansamblul geografic). Au fost însă şi alte consecinţe mai grave: geografii, specializaţi în studiul raporturilor dintre om şi mediu, s-au împărţit în geografi determinişti, care-şi explicau apariţia şi evoluţia societăţii sub influenţa, dacă nu exclusivă, cel puţin dominantă a naturii. Aceştia aplicau – interpretând cum este sigur că nu ar fi interpretat Humboldt – ideile acestuia (omul participant la unitatea naturii). A doua serie de geografi – mai mult sociologi decât geografi – nu admiteau, pentru a explica fenomenul social, decât intervenţia legilor sociale. Prima direcţie a culminat în opera geografei americane Miss Semple cunoscută ca ultradeterministă; a doua, a dus la desfacerea geografiei în două ştiinţe, una aparţinând ştiinţelor naturii (geografia fizică), alta ştiinţelor sociale (geografia economică).

Între cele două poziţii se situa a treia poziţie – mai apropiată de ideea integrării omului în mediul înconjurător; prin adaptările impuse de nevoile lui fiziologice (oecologia umană) şi prin schimbarea peisajului (geografia peisajului umanizat în sensul preconizat de Jean Brunhes). Astfel, revenirea la Humboldt readuce geografia umană în cadrul geografiei ca ştiinţă a întregului teritorial. Pentru mulţi dintre geografii actuali însă restrângerea acestei discipline la oecologia umană şi la peisajul umanizat este inadmisibilă. Şi totuşi, Jean Brunhes care consideră că *geografia umană nu este ştiinţa* despre *oameni, ci despre locurile ocupate şi transformate de el*, a indicat cel puţin un început sigur – cu adevărat geografic – în sensul lui Humboldt, prin analiza sistematică a

peisajului. îi lipseşte însă acestei geografii umane, analiza oecologică pe care o preconiza şi Humboldt ca naturalist, o considerau ca un punct esenţial Ratzel şi Vidal de la Blache (repartiţia omului pe glob şi explicarea ei cauzală) şi a dezvoltat-o Max. Sorre în lucrarea lui devenită clasică *Les fondements de la géographie humaine*. Considerăm această direcţie ca fiind cea mai justă şi derivată din concepţia lui Humboldt. Ea a fost adoptată şi aplicată de o parte a geografilor români din prima jumătate a secolului nostru.

Ca şi Humboldt, care a dovedit preferinţe mai mari pentru latura fizică şi biologică a „unităţii naturii", Simion Mehedinţi atât în cursurile lui universitare cât şi în *Terra* a dovedit aceeaşi predilecţie punând bazele geografiei generale (mai mult, dar nu exclusiv, fizice, la noi în ţară), inspirat din concepţia unităţii organice a Pământului, aşa cum reiese ea din lectura atentă a Aosmos-ului; iar cele peste 150 de citate din Humboldt folosite în *Terra* arată şi ele acest lucru. *ÎS* Nu este astfel de mirare că o bună parte din elevii lui au lucrat mai ales în această direcţie, cu precădere în geomorfologie, ramură înviorată tocmai prin introducerea ideii evoluţioniste în studiul reliefului.

Humboldt a fost deci şi la noi în ţară inspiratorul geografiei ca ştiinţă considerată sub forma ei teoretică (generală), absolut necesară orientării cercetărilor de geografie regională. S-ar putea deduce de aici că vechea geografie informativă a fost uitată de Humboldt, deşi ea a supravieţuit în şcoli, în impresii de călătorie, în colecţii de geografie universală. Nu a fost însă uitată ci numai înlocuită prin descrierea peisajului bazată pe o foarte riguroasă observare a naturii. Mai mult, se poate spune că Humboldt a fost mai cunoscut şi mai apreciat de un cerc mult mai larg în special datorită deosebitei lui măiestrii, dovedită în descrierile geografice, decât prin arhitectura unei noi geografii ştiinţifice impunătoare – durabilă, cum au dovedit vremurile de mai târziu – dar accesibilă numai

specialiştilor.

A rămas celebru mai ales prin ale sale *Privelişti din natură*, dar aceeaşi virtuozitate şi grijă de adevăr se constată în toate descrierile sale de călătorie (iar printre ele, şi în cea de faţă). Iată cum vede Simion Mehedinţi – care a lăsat şi el pagini de antologie în materie de descriere geografică *Alte definiţii ale geografiei*, op. cit., vol. I, p. 214 – 215) – această latură a activităţii lui Humboldt:

„Iar dacă este vorba de imaginaţie şi de gust literar, lui Humboldt i-ar fi fost şi mai lesne să alunece spre teleologie şi metafizică, deoarece el este nu numai primul geograf mare în direcţia pozitivă, dar este şi cel dintâi estetician al literaturii geografice. El a arătat canoanele stilului geografic scriind acele *Privelişti din natură*, încă neegalate până azi. Credem, aşadar, că este potrivit să pomenim că el este acela care pentru prima oară a văzut armoniile planetei nu numai cu închipuirea poetică, ci chiar în contemplarea lor reală. Când citim acele clasice descrieri din *Kosmos*, avem impresia că el este cel dintâi muritor care a fost destul de pregătit să privească pământul în mod sintetic. Din înălţimea Cordilierilor, de pe linia de la mijlocul globului, dânsul a cuprins mai întâi cu o singură ochire şi cerul sărac de stele dinspre Polul Sud şi bogăţia de aştri a cerului nordic; şi tot dânsul a privit pentru întâia oară, cu ochiul cercetător al omului de ştiinţă, etajarea vegetaţiei din vârful munţilor albiţi de nea până în Câmpia Amazonului, cea totdeauna împodobită cu verdeaţă… Fără îndoială marele geograf în şirul speculaţiilor sale a fost deseori ispitit spre sfere străine de ştiinţa exactă şi, mai ales, spre

 poezie. Căci, cu toată stăpânirea stilului, cititorul întâmpină din când în când expresiuni cu adevărat surprinzătoare. Lumea este uneori, sub pana lui Humboldt, un ceasornic etern (*cine ewige Weltuhr*); alteori o grădină în care stelele cresc ca plantele, iar cerul are, pentru

dânsul, o graţie câmpenească (*landschaftliche Anmut*) şi sorii care răsar şi abia târziu lucesc vederii noastre sunt pentru el voci ale trecutului (*Stimmen der Vergangenheit, die uns erreichen*). O mărturiseşte singur că nu se poate opri la imobilitatea unei ştiinţe fără perspective largi, ci îl încântă mai mult ce *va fi*, decât ceea ce *este* (mai mult *werăen* decât *sein*)" (*Kosmos*, vol. I, 87).

Am dat acest citat puţin mai lung pentru mai multe motive: ca să se vadă admiraţia lui Simion Mehedinţi faţă de forma plastică sub care se poate prezenta un peisaj, ori chiar unele rezultate pur ştiinţifice (chiar pasajul citat fiind o dovadă că geograful român urmează modelul marelui maestru al descrierilor, care a fost Humboldt); ca să se demonstreze că şi spiritele cele mai dotate sunt expuse exagerărilor stilistice (memento pentru cei care, fără înclinări naturale şi fără suficientă observare a faptelor, se hazardează în acest drum atrăgător, însă foarte dificil).

Acest mod de prezentare a peisajelor avea să ducă la încercarea de a crea o nouă ramură a ştiinţei geografice – geografia peisajului, nerealizată însă până acum în chip mulţumitor. La noi G. Vâlsan, om de ştiinţă şi poet, a dat pagini de o rară frumuseţe, care trebuiau să fie adunate într-o adevărată geografie pitorească a României. Boala şi moartea prematură (la 50 ani), însă, nu au permis să o ducă la sfârşit.

Unele citate, comentarii şi consideraţii asupra operei pur ştiinţifice a întemeietorului geografiei moderne reprezintă singurele mijloace prin care putem să ne dăm seama la noi de concepţia lui Humboldt asupra geografiei ca ştiinţă a întregului terestru (respectiv regional).

Deşi lucrările fundamentale ale lui Humboldt n-au cunoscut până acum lumina tiparului în limba română, există însă două traduceri din *Ansichten der Natur* într-o frumoasă limbă românească, datorate lui C. Brătescu (1908, Bucureşti, Biblioteca pentru toţi, nr. 384, reeditată în 1924) şi lui N. Orghidan (1914, Craiova, Biblioteca

Cosânzeana, nr. 12 – 13), tălmăciri făcute la îndemnul profesorului lor Simion Mehedinţi. Era, de altfel, firesc ca această „capodoperă de lirică geografică", un „adevărat poem geografic", cum se exprima unul dintre biografii săi, să deschidă calea cunoaşterii operei lui Humboldt în România.

Prezentând-o cititorilor români, C. Brătescu consemna, cu aproape *15* 60 de ani în urmă, câteva dintre trăsăturile activităţii sale ştiinţifice: „Nimeni înainte de dânsul nu caracterizase natura podişului mexican, vegetaţia tropicală a Amazonului, fizionomia stepelor „llanos" sau succesiunea în etaje a plantelor pe munţi… Savant de prim ordin, meritul lui Humboldt e îndoit: pe lângă că este creatorul a o sumă de ramuri de studii, care până atunci aveau o existenţă problematică, precum: geografia climatologică, geografia plantelor, fizica mărilor etc., dar mai e şi un maestru desăvârşit prin forma eternă în care şi-a turnat rezultatele studiilor sale. Dacă multe din datele pe care se întemeiază *Kosmos* sunt învechite azi – cum e şi natural pentru ştiinţele experimentale – minunata formă, însă, care a îmbrăcat măreţele privelişti ale naturii, face ca opera sa să străbată veacurile".

Şase ani mai târziu, în 1914, prof. N. Orghidan relua acelaşi text într-o nouă versiune, dezvăluind frumuseţi nebănuite. O scurtă dar substanţială prefaţă avizează pe cititor de personalitatea celui care „plecând din Cumana, de pe coasta Venezuelei şi străbătând regiunea muntoasă a acestei ţări, a ajuns în bazinul fluviului Orinoco, al cărui curs l-a explorat aproape în întregime, stabilind mai întâi legătura acestuia cu fluviul Amazon prin Casiquiare. A străbătut regiuni întinse din Anzi, urcându-se pe Chimborazo (6 272 m) până la înălţimea de aproape 5 800 m, cea mai mare înălţime atinsă de vreun învăţat până la el. Pretutindeni şi-a dat silinţa să determine flora şi fauna locurilor umblate, a făcut observaţii meteorologice şi astronomice şi şi-a adunat materialul cartografic necesar

pentru cea dintâi hartă adevărată a Americii de Sud”… „Aproape tot ce a scris se caracterizează prin tendinţa, pe care a urmărit-o mereu, de a da scrisului său şi o înaltă valoare literară. O notă romantică sănătoasă, stilul vioi, colorat şi bogat, precum şi gustul estetic superior, cu care ştie să-şi aleagă şi să-şi trateze materia, toate acestea adăugate la extraordinara bogăţie şi varietate a cunoştinţelor, fac ca scrierile lui Humboldt să fie citite cu cea mai mare plăcere de către toţi aceia care nu rămân indiferenţi în faţa marilor taine şi frumuseţi ale naturii”.

După mai bine de jumătate de veac de la apariţia acestei culegeri, prof. N. Orghidan îşi amintea de atmosfera de îndemn, de emulaţie pe care o întreţinea titularul primei catedre de geografie din învăţământul universitar românesc, profesorul Simion Mehedinţi, format în spiritul şcolii humboldtiene de geografie în Germania. „Absorbit de imaginea omului de ştiinţă, robit de opera sa monumentală, pe care o adora, profesorul Mehedinţi întreţinea un adevărat cult în

16 jurul lui Humboldt, cult pe care ştia să-l transmită, altoit pe propria sa experienţă de gânditor geograf, şi studenţilor săi”.

Din aceste îndemnuri ale oamenilor şcolii s-au născut deci primele pagini humboldtiene în limba românească!

Dar profesorul Mehedinţi a înţeles să transmită ideile lui Humboldt şi prin manualele şcolare. Purtând amprenta concepţiei sale materialist-ştiinţifice naturalistice, contribuţiile lui Humboldt, revoluţionare desigur la timpul său, s-au difuzat în ansamblul de cunoştinţe generale, ce au ridicat treptat valoarea învăţământului geografic românesc.

Căci cine se gândeşte să mai justifice astăzi utilizarea, spre exemplu, a izotermelor prin citarea aliniatului, desigur clasic, al lui Humboldt.

O anumită filiaţiune între opera humboldtiană şi cea a geografilor români din primele decenii ale secolului

nostru credem că poate fi urmărită şi în importanţa pe care aceştia au atribuit-o veşmântului literar, deopotrivă cu interesul pur ştiinţific.

Desigur referirile de mai sus se fac pentru întreaga operă a lui Humboldt (636 de lucrări în total), încununată de *Kosmos*, dar, să nu uităm, prefaţată de rezultatele călătoriei sale în America de Sud, din care, în ediţia de faţă, s-au reţinut pagini din cele mai semnificative.

Apariţia în limba română a unei prime lucrări fundamentale din acest clasic al ştiinţei, reprezintă, fără îndoială, pentru ţara noastră, un act de cultură ştiinţifică ce răspunde interesului crescând al cititorilor noştri pentru istoria ştiinţei, a geografiei în particular.

De altfel, ne încadrăm în ampla acţiune de reevaluare a moştenirii ştiinţifice a lui Humboldt, de întregire a unor laturi mai puţin cunoscute din îndelungata sa viaţă, acţiunea întreprinsă pe plan mondial fiind stimulată de manifestările prilejuite în 1959 de centenarul morţii sale. Au văzut lumina tiparului cu acest prilej, volume omagiale 2, volume din bogata sa corespondenţă evaluată de biografii săi la circa 3.000 de scrisori, în medie, pe an, volume cuprinzând relatări revelatoare despre discuţiile avute cu diverse personalităţi3,[2]

au avut loc sesiuni ştiinţifice nu numai în statele germane (la cel organizat de Academia de ştiinţe a R.D.G. în mai 1959 au luat parte şi doi geografi români), ci şi în cele latino-americane străbătute de temerarul explorator

---

2 Informaţie verbală, iunie 1967.

- Alexander von Humboldt, Gedenkschrift zur 100 Wtederkehr seines Todes- tages, Akademie Verlag, Berlin, 1959 ; Alexander von Humboldt, Studien ztt seiner universalen Geistes haltung, Verlag Walter de Gruyter, Berlin, 1959 (Biblioteca Institutului de geologie şi geografie al Academiei).

* Hanno Beck, Gesprache Alexander von Humboldts, Akademie-Verlag Berlin, 1959 (Biblioteca Institutului de geologie şi geografie al Academiei).

geografic. O comisiune „Humboldt” special constituită pe lângă Academia de ştiinţe a R.D.G., şi o fundaţie ştiinţifică „Humboldt” în R.F. a Germaniei promovează cercetări asupra vieţii şi activităţii sale.

La volumele biografice mai vechi, consacrate, se adaugă noi opusuri dintre care semnalăm: Helmut de Terra, *Al. von Humboldt und seine Zeit*, Brockhaus Verlag, Wiesbaden, 1959, Herbert Scurla, *Alexander von Humboldt. Sein Leben und Wirken*, Verlag der Nation, 1960, Vadim Safonov, *Alexander von Humboldt*, Editura Ştiinţifică, 1962; L. Kellner, *Al. von Humboldt – A biograf* by Oxford University Press, 1963 (toate, în biblioteca Academiei) etc.

Imaginea operei ştiinţifice a lui Alexander von Humboldt şi a fascinantei sale personalităţi se va putea încă întregi, fără îndoială.

Pentru cititorul român, pentru geograful român al zilelor noastre, acest prim contact cu opera clasică a lui Humboldt nu mai are caracterul unei revelaţii, ci al confirmării unei prezenţe încă mai vechi, integrată, prin suflul ei atât epic cât şi poetic, celor mai valoroase realizări ale şcolii geografice cvasicentenare româneşti.

Prof. dr. docent VINTILĂ MIHĂILESCU ŞERBAN DRAGOMIRESCU

Este o sarcină deosebit de grea aceea de a evoca în câteva pagini viaţa şi activitatea celebrului naturalist Alexander von Humboldt, care a lăsat o operă atât de uriaşă.

Născut la Berlin în ziua de 14 septembrie 1769, în acelaşi an cu tot atât de celebrul naturalist francez Georges Cuvier, Alexander von Humboldt a murit în acelaşi oraş, în ziua de 6 mai 1859.

Marea sa longevitate i-a permis să vadă multe, să înveţe multe, să fie martor al unor evenimente internaţionale de o covârşitoare însemnătate – Revoluţia franceză, crearea imperiului lui Napoleon I, războaiele

acestuia, înfrângerea sa, restauraţia, imperiul lui Napoleon al III-lea.

Alexander von Humboldt a supravieţuit 24 de ani fratelui său mai mare Wilhelm, născut la Potsdam la 22 iunie 1767, mort la Berlin la 8 aprilie 1835, care a fost om politic, iscusit diplomat, un lingvist şi un umanist foarte cunoscut, prieten intim cu Goethe şi Schiller.

În operele lui Alexander von Humboldt, dintre care *Kosmos* (1845 – 1862) este cea de căpetenie, se vădeşte tendinţa constantă de a împăca concepţia idealismului clasic cu spiritul ştiinţelor exacte ale naturii în continuă dezvoltare de la Buffon, Linné şi Lamarck. Această tendinţă îşi are originea în concepţiile filosofice ale lui Kant şi ale lui Goethe, al căror cel mai original elev a fost el.

Opera de proporţii gigantice a lui Humboldt nu este acea a unui naturalist de cabinet. Fireşte, descoperitorul izotermelor a fost şi om

20 de cabinet, dublat de un scriitor strălucit şi un adevărat enciclopedist. El a avut posibilitatea fericită de a se documenta în modul cel mai complet în atâtea domenii ale activităţii sale, datorită şi faptului că pe lângă limba sa maternă, cunoştea la perfecţie franceza şi spaniola.

Dar, mai presus de toate, Humboldt a fost un mare explorator, cu nimic mai prejos decât înaintaşii săi: Cristofor Columb, Amerigo Vespucci, Vasco da Gama, Fernando Magellan, Nicolaie Milescu, Vitus Bering, James Cook, Louis de Bougainville sau Jean de La Pérouse. Aceştia au deschis era descoperirilor geografice, explorând regiunile cele mai îndepărtate ale globului a cărui suprafaţă au mărit-o mereu, dacă ni se permite această expresie.

Cu Georg Forster – naturalistul expediţiei căpitanului Cook din 1787, pe vasul „Endeavour” – care a determinat

pinguinul ce îi poartă numele (*Aptenodytes Forsteri*) [3] Humboldt a întreprins în 1790, o călătorie în Belgia, Olanda, Anglia şi Franţa. Nimic mai uşor în condiţiile de astăzi. Însă, dacă ne gândim că pe acea vreme mijloacele de locomoţie erau diligenţa, vasul cu pânze şi calul de călărie, ne putem da bine seama ce a reprezentat această primă călătorie a lui Humboldt.

După trei luni petrecute în 1797 la Jena unde a legat o strânsă prietenie cu Goethe şi Schiller, Humboldt a plecat la Paris. Acolo a pus la cale, împreună cu medicul şi naturalistul Aimé Goujaud (1773 – 1858), supranumit Bonpland, călătoria faimoasă în America.

Împreună cu acest prieten nedespărţit al său, Humboldt a întreprins această mare expediţie ştiinţifică, rămasă celebră, care a durat peste cinci ani (1799 – 1804). În cursul ei, au trecut ca şi Darwin mai târziu, şi apoi Racoviţă, pe la Tenerife, cea mai mare insulă din arhipelagul Canarelor. S-au îndreptat apoi spre Venezuela unde au explorat regiunea fluviului Orinoco şi Casiquiare, continuând călătoria în Columbia, Ecuador – unde au urcat pe vulcanul Chimborazo – México şi Cuba, ajungând la Havana la 19 decembrie 1800.

La Santa Fé (Bogotá), capitala Columbiei, au zăbovit două luni, din cauză că Bonpland se îmbolnăvise de malarie. Abia în septembrie 1801, au putut pleca spre Quito (Ecuador), străbătând o pădure virgină deasă şi nelocuită, unde nu se putea găsi niciun mijloc de hrană şi niciun adăpost, şi care face Cordiliera Anzilor cu totul inospitalieră în acele locuri, dintre care cel mai înalt era la 3 505 metri deasupra nivelului mării. Cărarea, foarte îngustă, forma un adevărat tunel neacoperit printre stânci.

---

3 Obiceiurile acestei păsări au fost descrise ca de nimeni altul de E. G. Racoviţă, în conferinţele sale despre viaţa la Polul Sud, după reîntoarcerea sa din glorioasa Expediţie antarctică belgiană (1897-1899) comandată de Adrien de Geriach şi pilotată de Roald Amundsen, cuceritorul de mai tîrziu al Polului Sud.

Şi mai anevoios a fost drumul de aici spre Quito unde au ajuns la 6 ianuarie 1802. Au stat aici până în august timp în care au urcat vulcanii Pichincha, Cotopaxi, Antisana şi Ilinica. Însă Chimborazo nu a putut să fie urcat până la vârf.

După aceasta, au trecut prin Perú spre Mexic. Însă nu pe drumul ce duce direct de la Quito la Lima, capitala Perú-ului, ci pe valea Amazonului şi prin podişul înalt Cajamarca. În oraşul cu acelaşi nume au văzut ruinele palatului incas-ului Atahualpa, care a fost victima inocentă a conchistei spaniole, regele incaşilor fiind ucis mişeleşte din ordinul lui Francisco Pizarro, în noiembrie 1532. Conchistadorii au distrus minunatele canale de irigaţie ale incaşilor care le permiteau să cultive porumbul în terase tăiate în stâncă şi au transformat o ţară înfloritoare într-un adevărat pustiu.

Trecerea lui Humboldt pe podişul Cajamarca s-a materializat în frumoasa sa lucrare, *Platoul Cajamarca*. Pe acest podiş, la altitudini între 2 600 şi 3 900 de metri, şi chiar în Câmpia Amazonului cresc arbuştii din coaja cărora se extrage chinina.

Un soi de năgară, *Stipa criostachya*, rudă cu *Stipa permuta* din Bărăgan, prosperă pe acele locuri, unde se cultivă portocalul (*Citrus aurantium* Rissol, creşte şi portocalul cu fructe amare (*Citrus vulgaris* Rissoj şi frumoasa *Bougainvillea* cu flori de un violet strălucitor, căreia i-a dat numele Antoine de Jussieu, după un exemplar brazilian din ierbarul lui Comerson, dedicând-o lui Bougainville.

Vegetaţia şi distribuţia ei, fauna, natura şi bogăţiile solului întrebuinţările fructelor, seminţelor, frunzelor şi fibrelor diferiţilor palmieri, epidemiile, paraziţii, influenţa înţepăturilor insectelor asupra pielii, structura populaţiei, agricultura, comerţul, dezvoltarea culturii, legendele, structura geologică a terenului, meteorologia, aspectul cerului, nimic nu a scăpat observaţiei marelui naturalist,

care a efectuat măsurători precise. A desenat amănunţit ceea ce i s-a părut mai important. Desenul a obligat ochiul său ager să vadă mai clar, să precizeze mai bine lucrurile, iar mâna să reproducă exact ceea ce ochiul a surprins. Se ştie că Humboldt şi-a şi făcut un foarte reuşit autoportret, reprodus în unele enciclopedii.

De o robusteţe fizică rar întâlnită, Humboldt a rezistat la toate încercările, a reuşit să înfrângă toate greutăţile. A realizat performanţe sportive uimitoare. Astfel el a străbătut pe pământul sud-american distanţa de 2 725 de kilometri care a parcurs-o pe jos şi în canoe. A străbătut împreună cu Bonpland şi ceilalţi membri ai expediţiei păduri imense, unde mişunau şerpii boa, crocodili şi jaguari, care le dădeau noaptea târcoale.

Au trecut prin pampasurile de la nordul şi sudul Americii de Sud, care sunt ierboase, fără niciun arbore, unde nu plouă câte cincisprezece luni în şir, iar agavele şi melocactuşii sunt pe jumătate îngropaţi în nisip. Odinioară, preriile argentiniene au fost străbătute de Racoviţă cu Francisco Moreno, directorul Muzeului de Istorie Naturală din La Plata şi asistentul acestuia geologul Hauchtal.

În Câmpia Amazonului, situată aproape pe ecuator, pampasurile fac loc pădurii virgine unde trăiesc numeroase maimuţe (*Simia chiropotes*, *Simia trivirgata*).

La gura râului Cano del Manati, după cum numele arată, a întâlnit turme nesfârşite de manaţi sau lamantini (*Trichecbus manatus*), astăzi atât de rari, care se hrănesc cu alge şi iarbă de mare, ajungând până la 4 metri lungime şi 400 de kilograme greutate, şi a căror came este consumată de indieni. Dacă aprindeau vreun foc pe malul apelor, lumina atrăgea caimanii şi chiar delfinii care făceau o larmă aşa de mare, încât nu puteau dormi toată noaptea. Stoluri de vampiri intrau în hamacuri şi le sugeau sângele, însă, Humboldt scrie că rana produsă de ei era foarte mică şi nepericuloasă. În camposul şi llanosul din Caracas au întâlnit herghelii de cai şi turme de vite nesfârşite. În

Marea Antilelor, pe coasta de la Cumana, şi-au făcut apariţia peştii electrici (gimnoţii), care produc o descărcătură electrică foarte puternică. Indienii cred că dacă mesteci tutun nu mai simţi descărcătură, credinţă foarte răspândită în America de Sud, după cum printre marinari există credinţa că usturoiul şi săul influenţează acul magnetic.

Humboldt a descris ca un parazitolog adevărat modul de pătrundere a larvelor acelui periculos purice *Sarcopsylla penetrans* sub unghiile degetelor de la picioarele indienilor, unde când ele devin insecte adulte se transformă în nişte adevăraţi saci de ouă, mari aproape cât un bob de mazăre.

A observat şi interpretat ca un hematolog şi imunolog, reacţiile atât de deosebite ale pielii faţă de înţepăturile insectelor hematofage, pe de o parte la indieni, iar pe de alta la europeni. Acelaşi lichid veninos nu produce niciun fel de umflături în pielea primilor, pe când la europeni se produc umflături extrem de dureroase care ţin mai multe zile.

L-a impresionat peste măsuri pe marele naturalist zborul maiestuos al condorului peste crestele semeţe şi înzăpezite ale Anzilor, miile de păsări nocturne care se adăpostesc în peşterile din munţii Noii *23* Andaluzii, din Cueva del Guácharo de la Caripe, cărora el le-a dat numele de *Steatornis caripensis*, şi a căror grăsime este utilizată de indigeni. Dar mai ales i-a produs o neuitată surpriză şi bucurie Crucea Sudului, cea mai splendidă constelaţie a cerului Lumii Noi, atât de diferit de cerul european al copilăriei sale.

Descrierea imensei păduri tropicale este inimitabilă. Aceasta după expresia celebră a marelui naturalist, este o adevărată „pădure peste pădure” – *Wald über dem Walde* – un tot organic vegetal în straturi suprapuse. Pe sol, plante ierboase, depăşind cu 4 metri pe acestea este stratul tufişurilor şi arbuştilor, iar coroanele arborilor se ridică la

peste 20 – 30 de metri deasupra arbuştilor. În sfârşit, peste arbori lianele şi epifitele formează un fel de acoperiş, atât de des şi de gros, încât razele soarelui abia îl pot străbate. Este un întuneric ca în pivniţă şi o căldură umedă de seră. Ziua, liniştea pădurii este întreruptă ici-colo, ca la o comandă de ţârâitul asurzitor al cicadelor şi greierilor, de orăcăitul metalic al brotăceilor, gânguritul unui porumbel sălbatic, de strigătele pătrunzătoare ale papagalilor şi maimuţelor urlătoare. Noaptea toate animalele mai mari se odihnesc, numai concertul asurzitor al insectelor şi brotăceilor ţine neîntrerupt de la apusul soarelui până în zorii zilei, ca la izvoarele Orinocului, unde adesea nopţile sunt iluminate feeric de fosforescenţa misterioasă a licuricilor zburători.

La Guayaquil, port al Ecuadorului la Oceanul Pacific, Humboldt făcând măsurători oceanografice a descoperit faimosul curent al Perú-ului, numit apoi curentul Humboldt. Din Perú el a adus pentru prima oară în Europa, probe mari de guano.

În februarie 1803, expediţia a părăsit portul Guayaquil şi pe la sfârşitul lui martie au ajuns la Acapulco, port al Mexicului la Pacific, astăzi una dintre cele mai moderne staţiuni balneare maritime, în Mexic au stat aproape un an întreg, ultimul al marii sale călătorii. Părăsind Mexicul la Veracruz, au ajuns la Havana, unde au lucrat timp de două luni (februarie-aprilie 1804). La 29 aprilie pe o vreme foarte furtunoasă au părăsit Havana şi-i pe la sfârşitul lui mai au ajuns la Philadelphia. La 24 mai, Humboldt a fost invitat de Thomas Jefferson, preşedintele Statelor Unite la Washington şi la proprietatea de la Monticello a acestuia, fiind oaspetele lui Jefferson cam o lună.

La 8 iulie 1804, Humboldt a părăsit Statele Unite, şi de la Philadelphia, după o călătorie liniştită, a ajuns iarăşi în Europa la 3 august. A fost una dintre cele mai vestite şi mai bogate în rezultate ştiinţifice din lume.

I-au trebuit douăzeci de ani, la Paris, unde a trăit din 1808 până în 1827, ca să prelucreze imensul material adunat şi să publice uriaşa operă în 30 de volume *Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent*. Editura „Cotta” – care tipărea operele lui Goethe – a scos câteva traduceri mai reduse în limba germană, care nu l-au satisfăcut însă pe Humboldt. Chiar în anul morţii sale, a apărut o nouă traducere în 4 volume.

Astăzi, într-o condensare mai mare, apare pentru prima oară în limba română descrierea acestei mari călătorii în America de Sud.

C. MOŢAT

CUVÂNT ÎNAINTE

I

Epoca marilor descoperiri şi a călătoriilor de explorare în stil clasic s-a terminat la sfârşitul secolului al XIX-lea. Născută din spiritul Renaşterii, această epocă a cunoscut celebrele călătorii ale lui Vasco da Gama, Columb şi Magellan, a creat călătoria de explorare ştiinţifică prin înfăptuirile grandioase ale căpitanului Cook, însoţit de Reinhold şi Georg Forster şi ale lui Alexander von Humboldt în tovărăşia lui Bonpland, s-a desăvârşit, în fine, cu ultimele mari călătorii din a doua jumătate a secolului trecut, întreprinse în acelaşi stil de Stanley şi Nansen şi a ajuns cu Hedin la începuturile veacului nostru douăzeci. Odată cu dezvoltarea dincolo de orice aşteptări a tehnicii moderne în general şi a tehnicii transporturilor, în special, s-a născut un mod cu totul nou de explorare ştiinţifică a globului. Caracteristica acestui mod se poate enunţa cel mai bine astfel: în locul călătoriei clasice de explorare, a apărut modernul institut de cercetare, având un dublu aspect: unul staţionar, celălalt mobil.

Vom înţelege numaidecât această deosebire esenţială, dacă vom compara două încercări asemănătoare, despărţite în timp doar de câteva decenii, decisive, fireşte,

din punct de vedere tehnic. Mă gândesc la odiseea arctică a lui Nansen, *Prin noapte şi gheaţă* şi la cucerirea ştiinţifică modernă a Antarcticii de către amiralul Byrd. Nici nu se poate imagina o deosebire mai mare în realizarea a doua acţiuni care au avut acelaşi scop! Aventura lui Nansen se înrudeşte mult mai strâns cu rătăcirile lui Ulise decât cu încercarea contemporanului său, Byrd, mai tânăr decât el. Într-adevăr… echipamentul lui Nansen pentru călătoria prin noapte şi gheaţă nu se deosebea prea mult de cel al lui Ulise. „FranT-ul lui Nansen se deosebea de triera lui Ulise numai prin prezenţa unui motor cu abur. Câini şi sănii ar fi luat desigur cu el şi Ulise, dacă în loc să călătorească prin Mediterana, ar fi plecat spre Thule. Trebuie să ne imaginăm exact ce semnificaţie are faptul că Nansen a petrecut patru ani grei într-o regiune lipsită de orice mijloc de comunicaţie, când aceeaşi regiune este străbătută, astăzi, numai în câteva ore, de avioane cu pasageri blazaţi. Când Nansen şi-a început călătoria, practic nu existau motoare, avioane, radio, telefon şi maşini de scris. Fotografia, fără de care astăzi nici nu ne putem închipui cercetarea ştiinţifică, se găsea pe atunci la primele ei începuturi. Să aşezăm alături flota de explorare a amiralului Byrd, cu nenumăratele ei laboratoare plutitoare şi aeriene, cu tractoare, aparate de radio, staţii meteorologice, locuinţe demontabile, strălucitul ei echipament fotografic etc… etc… şi vom înţelege marea schimbare, specifică epocii, săvârşită în pragul dintre secolul trecut şi cel prezent, schimbare care pentru explorarea ştiinţifică a Pământului înseamnă sfârşitul perioadei călătoriilor clasice de explorare.

Dintre călătoriile clasice de explorare, care au avut ca ţintă America şi mai ales regiunea ei tropicală, cea mai semnificativă a fost, fără îndoială, călătoria lui Alexander von Humboldt, care a fost întovărăşit doar de botanistul francez Aimé Bonpland. Durata ei a fost numai de cinci

ani, dar ea a pus bazele unei tradiţii spirituale şi de cercetare de valoare istorică, care şi astăzi este foarte vie în America. Foarte caracteristică este o mică întâmplare pe care autorul acestor rânduri a trăit-o acum câţiva ani, la Lima. Când, în cursul frecventelor mele călătorii în America de Sud, am sosit puţin înainte de mijlocul lui septembrie 1954 la Lima, agentul nostru comercial de atunci m-a întâmpinat cu rugămintea de a ţine peste câteva zile, la 14 septembrie, un discurs în onoarea lui Humboldt, în faţa statuii lui din Lima. La întrebarea mea: ce fapt deosebit se întâmplă în legătură cu Humboldt – mi s-a răspuns: „Doar se împlinesc 185 de ani de la naşterea lui!" în timp ce în Republica Federală a Germaniei nu i-a venit nimănui ideea să comemoreze, măcar în treacăt, aniversarea naşterii lui, prilejul era destul de important pentru Perú ca să organizeze o comemorare festivă. Au participat, un reprezentant al preşedintelui statului, primarul din Lima, doi rectori de la Universitatea din Perú, două şcoli „Humboldt" şi, firește, ambasada R.F.G., şcoala germană şi reprezentanţi de vază ai coloniei germane. Atât de extraordinar de vie este amintirea pe care a lăsat-o Humboldt în întreaga Americă Latină şi, mai ales, cum este firesc, în *27*

ţările vizitate în cursul călătoriei lui! în America de Sud şi în Statele Unite, stau mărturie în acest sens nenumărate monumente dedicate lui Humboldt, munţi şi râuri cu numele lui Humboldt şi mai cu seamă vestitul curent Humboldt, măsurat pentru prima oară de el. Pe monumentul care îl reprezintă împreună cu fratele lui, Wilhelm, în faţa Universităţii din Berlin se află un mic epitaf în limba spaniolă, pe care a mai apucat să-l graveze ambasada Cubei, scurt timp înainte de a părăsi Berlinul în cursul celui de al doilea război mondial şi care, în puţinele lui cuvinte, ne dezvăluie motivul pentru care amintirea lui Humboldt este atât de vie în America Latină, deşi el a trăit acolo numai patru ani. Epitaful sună astfel: *El segundo*

descubridor de Cuba! (Al doilea descoperitor al Cubei!). În timp ce Columb a fost primul, Humboldt a fost al doilea şi, totodată, primul cercetător ştiinţific al celei mai mari insule a Indiilor de Vest.

Cuba serveşte ca exemplu pentru întreaga Americă Latină. Cu toate că şi înainte de Humboldt mulţi naturalişti vestiţi din diferite ţări au făcut cercetări preţioase în America Latină, marea şi cuprinzătoarea operă a lui Humboldt, dedicată acestei călătorii, care cuprinde treizeci de volume, majoritatea format *in quarto* şi *in-folio*, reprezintă de fapt singurul *Corpus scientificum* al Americii Latine.

În analogie cu *Corpus Hippocraticum* 1 al medicinei antice, cuvântul *corpus* înseamnă o operă ştiinţifică vastă, bine conturată, de însemnătate epocală, situată fie la începutul unei epoci cu totul extraordinare, fie la sfârşitul ei. În acest sens, opera lui Humboldt marchează descoperirea ştiinţifică a Americii; toate cercetările ulterioare pornesc de la ea şi valoarea lor se măsoară în raport cu ea. Faptul că opera care face obiectul propriei sale călătorii a atins o însemnătate istorică atât de mare îşi are următoarea explicaţie: Humboldt nu s-a mulţumit să adune, asemenea predecesorilor săi, date şi observaţii ştiinţifice, întocmai cum se întâmplau să i se prezinte ici şi colo. Nu. Întreaga lui călătorie a fost dominată şi pătrunsă de un plan grandios de cercetare, pe care el a încercat să-l realizeze în orice împrejurare. Fără a forţa vreodată faptele, pentru a le interpreta cu intenţie într-un mod anumit, el le-a supus celor mai exacte procedee de observaţie şi de măsurare, pe care i le putea pune la dispoziţie ştiinţa[4]

28 de atunci. „Dacă vrem să ne ridicăm la idei

4 Culegere de lucrări medicale embriologice, anatomice şi fiziologice realizată de Hipocrate şi elevii şcolii sale de medicină din insula Cos. (Notele ediţiei române au fost alcătuite de Andrei Marin şi Maria Magdalena Popa-Levandovschi — N. T.)

generale şi refuzăm totuşi i s-a cunoaştem faptele izolate, stăm în calea dezvoltării ştiinţei" – scria Humboldt încă din anii tinereţii… Dintre toţi marii geografi ai Occidentului, numai despre Humboldt se poate spune că printr-însul geografia a devenit filosofie şi filosofia geografie. Până acum, fiecare ştiinţă a atins o singură dată în istoria ei o astfel de culme strălucitoare; în geografie, ea s-a realizat în opera lui Humboldt; dintr-însa izvorăşte tot farmecul pe care-l radiază prin secole lucrările sale *Kosmos* şi *Ansichten der Natur* (*Privelişti din natură*), dacă prin aceste cuvinte nu înţelegem numai titlurile principalelor lui opere. Dar cea mai însemnată realizare a lui Humboldt a fost marea lui călătorie în America; şi astfel ne devine limpede de ce tradiţia ei este şi astăzi vie, continuând să înrâurească şi să lumineze studiul naturii Americii de Sud.

Dar a sosit momentul să-i prezentăm cititorului personalitatea lui Humboldt, aşa cum se proiectează ea pe fundalul istoriei.

Alexander baron von Humboldt s-a născut la 14 septembrie 1769 în casa părinţilor lui, la Berlin. Familia Humboldt nu aparţinea, câtuşi de puţin vechii aristocraţii prusace; dimpotrivă, pe vremea lui Humboldt, particula „*von*" exista numai de câteva generaţii. În schimb, numele Humboldt a devenit simbolul unei „alte Prusii", care nu are nimic de-a face cu milităria şi mai cu seamă cu militarismul „ci reprezintă cea mai grandioasă sinteză între spiritul de la Weimar şi spiritul din Potsdam, pe care a creat-o vreodată istoria germană. După ce, împreună cu Wilhelm, fratele lui cu doi ani mai mare, a fost. educat la Tegel de un profesor particular, Alexander a studiat la Frankfurt pe Oder, la Göttingen şi la Academia de mine din Freiberg (Saxonia), precum şi scurt timp la Academia Büsch din Hamburg, aşa-numita Cameralia, la care se preda un amestec de ştiinţe politice şi administrative, economie politică şi ştiinţe ale naturii, precum şi ştiinţele

miniere.

Cei doi fraţi s-au întâlnit pentru prima dată cu Goethe, când erau încă copii, la Tegel, unde acesta făcuse atunci o scurtă vizită. Spre deosebire de fratele lui, Alexander Humboldt a trăit în anul 1797, timp de trei luni, la Jena, în cercul lui Goethe şi al romanticilor de acolo, din grupul cărora l-a interesat în mod deosebit Schelling. Tot atunci s-a apropiat şi de Schiller, în ale cărui „Hore" a publicat pentru prima dată *Geniul din Rhodos*, o alegorie naturalist-filozofică *29* (retipărită ulterior în *Privelişti din natură*), deşi mai târziu Schiller s-a cam înstrăinat de el. Lui Humboldt îi erau mai apropiaţi naturalistul Goethe şi filosoful naturii Schelling, în timp ce se ştie că Schiller n-a avut niciun fel de înclinaţie către ştiinţele naturii.

De la Jena, Humboldt a plecat la Berlin şi la Dresda, apoi, în continuare, la Viena şi Salzburg, ajungând în 1798 la Paris, pentru a traduce în realitate călătoria de cercetare plănuită din fragedă tinereţe şi pregătită printr-un studiu sistematic. Dar înainte de şederea lui la Jena şi la Weimar şi de prima lui şedere la Paris, mai există în viaţa lui Humboldt câţiva ani importanţi şi câteva evenimente, peste care nu ne este permis să trecem. Pentru a-şi desăvârşi formaţia de călător cercetător, Humboldt l-a întovărăşit în 1790, într-o călătorie prin Belgia, Ţările de Jos, Anglia şi Franţa, pe celebrul Georg Forster, care împreună cu tatăl său, Reinhold Forster, luase parte ca naturalist la călătoria în jurul lumii a corabiei comandate de căpitanul Cook. Apoi, a intrat în slujba statului prusac, îndeplinind între 1792 şi 1797 funcţia de maistru miner şef. Dar pentru a nu-şi trăda adevăratul scop al vieţii, călătoria de cercetare a lumii, părăseşte slujba şi pleacă, după cum am arătat mai sus, la Jena şi la Paris, pentru a întreprinde ultimele pregătiri ale călătoriei sale.

Amândouă perioadele, atât cea de la Jena, cât şi cea de la Paris, au fost simbolice şi totodată necesare pentru

dobândirea acelei caracteristici unice a călătoriei lui Humboldt, prin care ea se deosebeşte de alte realizări din epoca descoperirilor geografice. În opera vieţii lui Humboldt premisa absolut necesară a fost sinteza istorică spirituală dintre Weimar şi Paris. La Weimar Humboldt a găsit filosofia naturii, care îl atrăgea în mod deosebit, iar la Paris ştiinţele exacte ale naturii, care nu-i erau cu nimic mai străine. Explorarea naturii în vremea lui Goethe n-a atins apogeul nici în persoana acestuia, nici în aceea a lui C.G. Carus *, cu atât mai puţin în aceea a lui Lorenz Oken[5], Johannes Müller sau Karl Ernst von Baer[6], ci numai prin opera vieţii lui Alexander von Humboldt. El i-a întrecut pe toţi aceştia, atât ca un adevărat cercetător al naturii, cât şi pentru că era pătruns de dorinţa de a transpune cât mai mult în realitate, în măsura în care ideile filosofice în general o permit, concepţiile gnoseologice ale filosofiei despre globul pământesc, „L'*idée d'une physique du monde*", cum a numit-o chiar el în anul 1796, într-o scrisoare adresată lui Pictet.

Weimar-ul lui Goethe şi Jena lui Schelling i-au pus la dispoziţie ideile transcendentale, din care el şi-a putut dezvolta propria sa filosofie a Pământului. Dar dacă ea n-a rămas ancorată numai în domeniul filosofiei, cum s-a întâmplat în cazul discipolilor fideli ai lui Schelling precum biologul Oken, fizicianul Ritter şi geologul Steffens, dacă dimpotrivă ea l-a dus spre o ştiinţă bazată pe date exacte şi lipsită de prejudecăţi filosofice, aceasta o datorează Humboldt, fără îndoială, studiilor sale de la Paris, care pe atunci era pentru întreaga lume centrul conducător de necontestat al cercetării naturii. Aici a învăţat Humboldt că ideile filosofice, când sunt lipsite de datele exacte sunt

5 Biolog preevoluţionist (1779—1851), profesor de medicină la Jena. — N. T.

6 Embriolog (1792—1876) membru al Academiei Ruse. Rezultatele sale au constituit dovezi incontestabile în sprijinul procesului de evoluţie. — N. T.

tot atât de goale, cum rămân oarbe experienţa şi observaţia, dacă sunt deposedate de o concepţie filosofică călăuzitoare în favoarea unei teorii gnoseologice, prima fiind singura în situaţia de a formula, cu ajutorul metodelor ştiinţifice, problemele rezolvabile. În lumea spirituală de atunci erau la mare cinste în Germania ideile filosofice ale lui Kant, Schelling şi Hegel şi nicio ştiinţă mai exactă a naturii decât aceea care se practica atunci la Paris, la „Jardin des Plantes" şi în institutele lui eminente. De aceea se înţelege de la sine că după întoarcerea din lunga sa călătorie, Humboldt n-a putut realiza decât la Paris prelucrarea ştiinţifică a numeroaselor lui colecţii. I-au trebuit apoi aproape trei decenii (1808 – 1834) pentru a termina şi preda lumii ştiinţifice opera călătoriei sale în treizeci de volume: *Corpus Scientificum Americanum*.[7]

rurilor". Chiar şi atunci când averea lui personală se irosise pentru îndeplinirea marii lui misiuni, cu deosebire pentru editarea celor treizeci de volume cuprinzând relatarea călătoriei, primeşte la curtea Prusiei, fără ca să fi fost nevoit să lupte pentru obţinerea acestei slujbe, funcţia bine retribuită, de consilier intim al monarhului, care i-a permis să-şi continue obişnuitul său stil de viaţă.

Când Humboldt a pornit în marea lui călătorie de cercetare, pentru care se simţea chemat, el de fapt încă nu ştia cum va decurge. Era vremea navigatorilor care săvârşiseră, începând cu Vasco da Gama, Columb şi Magellan, marile călătorii în jurul lumii, şi care tocmai

---

7Alexander von Humboldt face parte dintre figurile reprezentative ale istoriei spirituale occidentale, dintre personalităţile care, din clipa în care au dobîndit o gîndire independentă, au ştiut precis ce vor face în viaţă, pentru care profesiunea era identică cu vocaţia. Ca şi prietenul şi maestrul său Goethe, Humboldt a avut dintotdeauna o situaţie materială atît de favorabilă, încît niciodată n-a fost nevoit să facă, de dragul pîinii de toate zilele, concesii, care ar fi putut pune oarecum în discuţie drumul pe care şi l-a ales. El face parte dintre acei „favoriţi ai naturii", pe care, cum spune atît de frumos Goethe, natura i-a înzestrat „risipindu-şi bogăţia da-

atunci atinsese o nouă culme prin călătoria căpitanului Cook. Ultima mare călătorie de acest fel a fost aceea a vasului britanic „Beagle”, la care participase ca naturalist tânărul Darwin şi în cursul căreia s-a înfiripat în mintea lui teoria originii speciilor. Pe atunci fiecare naţiune mai mare se simţea obligată să trimită unul dintre vasele ei de război într-o călătorie de cercetare a globului pământesc.

Aşa a plănuit şi Directoratul tinerei republici franceze o nouă călătorie în jurul lumii, conducerea fiindu-i încredinţată căpitanului Baudin, iar Humboldt fiind invitat să ia şi el parte. Din diferite motive financiare şi mai ales politice, această călătorie nu s-a realizat imediat. După o nouă perioadă de tergiversare, Humboldt pleacă la Madrid, unde primeşte din partea guvernului spaniol tot sprijinul dorit pentru a putea întreprinde o călătorie de studiu în coloniile spaniole de atunci din America, mai ales în cele tropicale. Şi în timpul acestei călătorii, el a mai sperat multă vreme să se alăture undeva marii expediţii franceze, dacă ea avea să se facă, în ciuda dificultăţilor semnalate mai sus. Abia la Callao s-au spulberat definitiv aceste speranţe. De aici începe Humboldt ultima parte a călătoriei lui, care avea ca obiectiv mai ales Mexicul şi care l-a dus în cele din urmă şi. la Washington, la preşedintele Jefferson.

Credinciosul lui tovarăş de-a lungul întregii călătorii a fost omul de ştiinţă şi botanistul francez Aimé Bonpland. Numele lui de naştere era Aimé Alexandre Goujaud (1773 – 1858). Mai târziu, familia şi-a luat numele de Bonpland. În paşaportul pe care guvernatorul spaniol i l-a eliberat lui Humboldt, Bonpland era numit Don Alexandro Bonpland şi era desemnat ca *Ayudante o Secretario* (asistent sau secretar). Într-adevăr, Humboldt a suportat toate cheltuielile călătoriei lui Bonpland. Dar dacă Bonpland a fost angajatul lui Humboldt din punct de vedere juridic, atunci rareori a mai existat în istoria unei expediţii ştiinţifice o colaborare atât de armonioasă şi de

prietenească, cum a fost aceea dintre Humboldt şi Bonpland, din prima până în ultima zi a călătoriei lor, şi, firește, şi dincolo de ea. În cursul primejdiilor, care n-au lipsit de fel în timpul acestei călătorii, fiecare a fost gata să se sacrifice pentru celălalt şi, într-o anumită împrejurare, Bonpland chiar i-a salvat lui Humbold viaţa. Bonpland s-a ocupat şi de prelucrarea materialelor din domeniul botanicii, cuprinse în lucrarea de treizeci de volume. Primele patru volume sunt în acest sens exclusiv redactate de el, dar şi în celelalte sunt numeroase contribuţii privind botanica, căreia îi aparţin. El n-a fost deci pentru Humboldt numai un tovarăş de drum credincios, ci a luat parte activă şi cu sârguinţă la prelucrarea rezultatelor ştiinţifice ale călătoriei. Echipa Humboldt-Bonpland constituie pentru totdeauna în istoria ştiinţelor naturale o strălucită pildă de tovărăşie între cercetători, însuşi Humboldt scrie din Havana despre tovarăşul său Bonpland, prietenului său Willdenow, după terminarea obositoarei călătorii pe Orinoco:

„Am toate motivele să fiu foarte mulţumit de tovarăşul meu de călătorie Bonpland. El este... extrem de activ, harnic, se adaptează uşor la obiceiuri şi la oameni, vorbeşte foarte bine spaniola, este curajos şi neînfricat, cu un cuvânt, are calităţi admirabile pentru un naturalist explorator. Plantele, care împreună cu dubletele se ridică la peste 12.000, le-a clasat singur. Descrierile sunt pe jumătate opera lui. Adesea am descris fiecare dintre noi aceeaşi plantă ca să fim siguri de adevăr”.[8]

Nueva Barcelona (Venezuela). În raport cu întreaga călătorie, pe*33* noada descrisă cuprinde ceva mai puţin de un an şi jumătate şi reprezintă ceva mai puţin decât o treime. Numai pentru această primă mare parte a călătoriei există o descriere cu totul separată, care cuprinde în opera completă trei volume mari *in-folio*:

8

volumele 28, 29 şi 30. Ele au apărut întâi la Paris, în limba franceză, sub titlul *Rel*ation *historique du voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent, fait en 1799, 1800, 1801, 1802, 1803 şi 1804 par A. de Humboldt et A. Bonpland. Réd. par A. de Humboldt, 1814 – 1825*.

În editura „Cotta" au apărut din această lucrare două versiuni germane, prima în şase volume, între anii 1815 şi 1832. Cum această ediţie avea multe lacune, Humboldt nu a recunoscut-o. De aceea, „Cotta" a editat în anii 1859 – 1860 o nouă ediţie, în patru volume, prelucrată de Herman Hauff. Această ediţie, a cărei perfectare Humboldt n-a mai apucat-o, fusese totuşi aprobată de el. Ea cuprinde, în două pagini, un scurt cuvânt introductiv, scris de Humboldt la 26 martie 1859, deci aproximativ la şase săptămâni înaintea morţii lui şi care, poate, reprezenta ultima lucrare literară ieşită de sub pana lui. Ediţia aceasta îngrijită de Hauff stă la baza celei de faţă, a cărei prelucrare a preluat-o dr. Adalbert Plott, care merită mulţumirile noastre.

Deşi partea descrisă aici cuprinde cam o treime din întreaga călătorie, ea nu reprezintă o lucrare trunchiată, ci, mai degrabă, o realizare complet separată de rest. Dacă după terminarea acestei călătorii Humboldt s-ar fi întors

---

Acum trebuie să ne ocupăm mai îndeaproape de acea parte a marii călătorii, care nu va mai fi relatată în volumul de faţă. Totodată vom adăuga cîteva informaţii care-şi au izvorul în scrisorile lui Humboldt din epoca respectivă, şi care ne relevă starea lui personală, de care, în mod intenţionat, Humboldt nu a ţinut seamă în descrierea călătoriei. Căci, aşa cum scria el, „înconjurat de o natură măreaţă şi viu preocupat de fenomenele ei, care ne apar la fiecare pas, nu are nimeni poftă să noteze în jurnalul lui accidente personale şi întîmplări mărunte".

Călătoria lui Humboldt cuprinde un răstimp de cinci ani şi ceva. Ea a început la 5 iunie 1799 în portul La Coruna — Spania şi s-a terminat la 3 august 1804 în Franţa, la Bordeaux. Prima parte a călătoriei, cea care este descrisă în această carte, a durat de la 5 iunie 1799 pînă la 24 noiembrie 1800, ziua plecării lui Humboldt din

din Venezuela în Europa, în loc să se îndrepte în continuare spre Havana, toată lumea s-ar mulţumi cu descrierea zi de zi a acestei călătorii. După cum am mai spus, ea reprezintă o cercetare închegată, concepută după un plan unitar, îndreptată spre realizarea unei mari sarcini. Tema ei este fluviul Orinoco, care la Humboldt a devenit un obiect pentru exercitarea concepţiei lui filosofice asupra globului pământesc *l'idée d'une physique du monde*. Sub aspect geografic, punctul culminant al acestei călătorii de studii a fost descoperirea şi descrierea lui Casiquiare, a legăturii naturale dintre fluviile Orinoco şi Amazon. Pentru geografia acelor timpuri, acesta părea un fenomen cu totul surprinzător. Căci, în timp ce în Lumea Veche suntem deprinşi cu albii stabile ale apelor, încadrate de munţi, în America de Sud pentru cele trei mari bazine fluviale menţionate nu există ceva asemănător. Între Orinoco şi Amazon există o legătură permanentă prin Casiquiare, iar între

 sistemul Amazoanelor şi sistemul Parana există în anotimpul ploios legătura prin imensul ţinut mlăştinos Mato Grosso. Este regretabil că în secolul trecut, în epoca construirii marilor canale, America de Sud nu era atât de locuită ca astăzi. Printr-o canalizare adecvată a bazinelor acestor mari fluvii, s-ar fi putut crea, prin mijlocul întregului continent, o magistrală navigabilă pentru vase mari. Drept urmare, provinciile centrale ar fi fost atât de bine explorate ca şi ţinuturile de coastă sau ca şi cele situate în apropierea marilor fluvii. Dar poate că această epocă va veni, dacă se va realiza într-un târziu visul lui Humboldt despre „Continentul Amazonia", iar statele Americii de Sud vor forma o Uniune latino-americană. În orice caz, călătoria de studii în regiunea fluviului Orinoco este o realizare independentă şi de sine stătătoare şi trebuie considerată sub acest aspect. Da, putem spune chiar că această parte a călătoriei lui Humboldt reprezintă o realizare completă, bine conturată şi desăvârşită, în timp

ce restul capitolelor importante ale lucrării, reprezintă, comparativ, doar realizări secundare, dedicate unor probleme de cercetare independente. Cea mai importantă dintre ele este călătoria în Mexic. Importanţa ei pentru Mexic i-a adus lui Humboldt, singurul străin căruia i-a fost decernat până acum, cel mai înalt titlu onorific al Mexicului „Benemérito de la Patria" (cel care a binemeritat de la Patrie). Până în ziua de astăzi, în Mexic Humboldt este considerat mexican. Lucrările privind explorările înfăptuite în Columbia, Ecuador, Perú, Cuba sunt, de asemenea, faţă de întreaga călătorie, realizări de sine stătătoare, fiecare în parte. Şi poate că acesta este motivul adevărat şi adânc care a făcut că modul în care este concepută descrierea călătoriei pe Orinoco să nu mai fie folosit şi la celelalte capitole ale lucrării. Rezultatele celorlalte călătorii sunt şi ele, desigur, prelucrate în opera completă. În parte, ele figurează sub forma unor monografii, ca în cazul Mexicului: *Essai politique sur le royaume de la Nouvelle Espagne*, în două volume, cu un atlas (respectiv volumele 25, 26 şi 19 din opera completă). Dar aici este vorba de lucrări geografice şi de alte specialităţi ştiinţifice, şi nu de descrieri remarcabile, complete, reflectând filosofia lui privitoare la Pământ, ca în cazul călătoriei pe Orinoco.

Şi din călătoria ulterioară el a mai lăsat astfel de capodopere de geografie clasică. Ele se găsesc în *Privelişti din natură* şi în scrierile sale mai mărunte. Numesc aici numai câteva titluri, care aruncă o lumină asupra acestei filosofii a Pământului: *Despre stepe şi pustiuri*.

Viaţa de noapte a animalelor din pădurile virgine, *Idei pentru o fizionomie a plantelor* ere.

Pentru a face cunoscut cititorului şi acest domeniu, am anexat cărţii de faţă, ca o completare, două dintre aceste eseuri, care descriu popasuri importante din restul călătoriei, şi anume: *Platoul de la Cajamarca* (ultimul eseu al *Aspectelor din natura*) şi *Despre încercarea de a*

escalada vârful vulcanului Chimborazo (din *Scrieri mărunte* vol. I, p. 133).

Odată cu plecarea din La Coruna, la 5 iunie 1799, începe călătoria de studii descrisă în această carte, dedicată mai ales fluviului Orinoco, inima geografică a Venezuelei. Ea s-a terminat cu plecarea lui Humboldt din Nueva Barcelona (Venezuela) la 24 noiembrie 1800, spre Havana (Cuba). În cursul acestei călătorii, Humboldt şi Bonpland au efectuat 2 725 km pe jos şi în canoe[9], realizând o performanţă formidabilă şi din punct de vedere sportiv. Călătoria le-a oferit cercetătorilor prilejul unor întâmplări de o măreţie şi de o frumuseţe unică, dar i-a silit totodată să suporte oboseli cumplite şi să întâmpine aventuri primejdioase.

În ziua debarcării lor la Cumana (Venezuela), la 16 iulie, Humboldt scrie următoarele despre minunile tropicelor, fratelui său Wilhelm: *„până acum, fugim de colo până colo, ca nebunii; în primele zile nu ne puteam hotărî la nimic, pentru că mereu lăsam de o parte ceva, pentru a ne apuca de altceva. Bonpland mă asigură că îţi va ieşi din minţi dacă miracolele nu încetează mai repede. Dar, mai frumoasă decât toate aceste minuni, luate fiecare în parte, este impresia pe care ţi-o face ansamblul acestei naturi vegetale viguroase, îmbelşugată şi totuşi atât de uşoară, de încântătoare, de blândă. Simi că aici voi fi foarte fericit şi că aceste impresii mă vor încânta adesea şi în viitor"*.

După terminarea călătoriei pe Orinoco, împărtăşea, la 21 februarie 1801, profesorului şi prietenului său Willdenow din Havana următoarea impresie asupra oboselilor călătoriei terminate cu succes: *„patru luni de-a rândul am dormit în păduri, înconjuraţi de crocodili, şerpi boa şi jaguari (care aici atacă până şi canoele), consumând*

9 De la ttcuni — trunchi de copac în limba caraibilor. Este o barcă primitivă din lemn, scoarţă, piele si blană, întîlnită la indienii din America de Sud, la eschimoşi şi la populaţia băştinaşă din Australia. Se conduce cu ajutorul padele- lor (vîsie lăţite la ambele capete). — N. T.

nu

36 mai orez, furnici, manioc1, pisang[10]*, apă din Orinoco şi uneori maimuţe. De la Mondavaca şi până la vulcanul Duida, de la hotarele ţinutului Quito până la Surinam am străbătut 8.000 de mile pătrate, în care n-am întâlnit niciun indian, ci numai maimuţe şi şerpi, iar obrajii şi mâinile ne erau umflate de muşcăturile ţânţarilor*. Cu toate acestea *„sănătatea şi buna dispoziţie mi-au crescut simţitor de când am părăsit Spania, în ciuda veşnicei alternanţe de umezeală, arşiţă şi frig de munte. Lumea tropicelor este elementul meu şi n-am mai fost niciodată atâta vreme sănătos, fără întrerupere, ca în timpul acestor ultimi doi ani”*.

Pentru a aprecia complet ce s-a afirmat aici, trebuie să amintim că înainte de călătoria sa în Europa, Humboldt n-a fost chiar atât de sănătos; încă din fragedă tinereţe a suferit mult din pricina unor migrene, şi numai la tropice şi-a câştigat acea sănătate de fier care nu l-a părăsit nicio zi în tot cursul călătoriei şi care i-a dăruit mai târziu o viaţă de 90 de ani. Deci nu este de loc adevărat că zonele tropicale, ca atare, sunt mai nesănătoase decât cele temperate. Pentru unele constituţii, şi din rasa noastră albă, ele sunt chiar mai sănătoase, după cum dovedeşte exemplul lui Humboldt şi al multor altora. Numai „setea”, care potrivit unei glume bine ştiute „ar fi singurul lucru bun la tropice”, este aceea care pe mulţi îi îmbolnăveşte înainte de vreme, dacă ei nu ştiu s-o satisfacă în mod raţional.

Am arătat mai sus că Humboldt s-a străduit totdeauna să-şi păstreze independenţa personală, pentru a putea rămâne, fără a fi cât de puţin stânjenit, credincios drumului pe care singur şi l-a ales. O dovadă caracteristică a acestui lucru o găsim şi în cursul călătoriei, în scrisoarea de curând amintită, adresată lui Willdenow, mai există

10 Banane. — N. T.

următorul pasaj caracteristic pentru Humboldt: „*Independenţa mea îmi devine din zi în zi mai preţioasă, de aceea n-am primit niciodată, dar niciodată, sprijinul vreunui guvern, iar dacă ziarele nemţeşti traduc poate vreun articol din engleză, lucru care de altfel mă flatează, în care se spune că eu călătoresc ca însărcinat al guvernului spaniol, urmând să ocup un post înalt în Sfatul Indiei, râzi şi tu de treaba asta, aşa cum râd şi eu. Dacă mă întorc cu bine în Europa, mă vor preocupa cu totul alte planuri, care au foarte puţin de-a face cu 37 Sfatul Indiei. O viaţă de om începută ca a mea este sortită să fie activă ţi dacă s-ar întâmpla să mor, atunci cei ce-mi sunt apropiaţi, aţa ca tine, ştiu că nu mă sacrific pentru scopuri ordinare*.

Pentru cititorul de astăzi specificăm că adjectivul *gemein* (ordinar, meschin), folosit aici de Humboldt, nu are sensul peiorativ de astăzi, ci înseamnă, mai degrabă, ca la Goethe, ceva comun sau subordonat.

În legătură cu aceasta, este interesant să cunoaştem şi părerea lui Humboldt despre spanioli, mai ales despre cei aflaţi în coloniile din America de Sud. Vorbeşte despre aceasta tot în scrisoarea atât de documentată scrisă lui Willdenow: „*Noi europenii din răsărit sau nord avem, de altfel, prejudecăţi curioase, aţ putea spune chiar absurde, despre spanioli. De doi ani trăiesc alături de toate păturile acestui popor, de la călugărul capucin (căci am stat mult în misiunile lor, printre indienii chaymas) până la viceregе. Sunt stăpân acum pe limba spaniolă ţi o vorbesc aproape tot atât de bine ca pe limba mea maternă şi de aceea pot să susţin că, în ciuda constrângerilor exercitate de stat şi de cler, această naţiune merge cu păţi uriaţi spre formarea ei, spre plămădirea unui mare caracter propriu*”.

Termenii folosiţi aici: „formare” şi „caracter mare”, aplicate unei naţiuni, sunt de asemenea caracteristici exprimării lui Goethe, ceea ce demonstrează, şi pe un plan exterior, cât de mult era legat Humboldt, în gândire şi

limbaj, de epoca lui Goethe.[11]

38 de Nord – Mexic, hotărându-se să plece din Havana în Columbia şi Ecuador şi apoi spre Perú, pentru a-l ajunge pe Baudin la Callao. îi scrie chiar acestuia o scrisoare pe care i-a adresat-o la Lima. Dar cum Baudin nu a mai navigat în jurul capului Horn, ci în jurul Capului Bunei Speranţe, Humboldt şi-a găsit la Lima scrisoarea către Baudin nedeschisă. Humboldt plecă atunci de la Lima spre Mexic, pentru ca să îndeplinească, totuşi, planul ce şi-l propusese în Cuba. La America de Nord, inclusiv lacurile canadiene, a trebuit să renunţe, dar la capătul întregii călătorii a fost, timp de o lună de zile, oaspetele preşedintelui Jefferson, la Washington. Ştiinţa are toate motivele să fie recunoscătoare pentru această schimbare a planului de călătorie. Astfel au fost explorate de Humboldt, spre îmbogăţirea ştiinţei, trei mari ţări sud-americane (Columbia, Ecuador şi Perú), în timp ce America de Nord putea fi lăsată încă de pe atunci, fără grijă, pe seama propriilor ei cercetători.

Aşadar, la 8 martie 1801, Humboldt pleacă din Batabano, un mic port pe ţărmul sudic al Cubei şi soseşte abia la 30 martie la Cartagena (Columbia). În mod normal, călătoria cu un vas cu pânze dura şi atunci numai cinci sau

---

11

Şi acum cîteva date asupra desfăşurării celorlalte părţi ale călătoriei. După o traversare foarte furtunoasă, care a durat aproape o lună, Humboldt a sosit la 19 decembrie 1800, la Havana. în Cuba a rămas pînă la 8 martie 1801. Aici a întreprins mai întîi măsurători în marele port din Havana, strîngînd în cursul acestei prime explorări în Cuba şi anumite materiale pentru ceea ce mai tîrziu avea să fie Essai politique sur l'île de Cuba. Iniţial, Humboldt voia să facă şi o călătorie în America de Nord, pînă în regiunea Marilor Lacuri şi apoi să plece în Mexic. Citind însă, în ziarele nord-americane, că acel căpitan Baudin, de care s-a vorbit mai înainte, a început între timp călătoria în jurul lumii, intenţionînd să înconjure capul Horn pentru a se îndrepta spre Chile şi Peru, în speranţa că i se va putea alătura măcar acum, Humboldt îşi modifică planul de călătorie — America

şase zile, dar lipsa aproape completă a vântului a prelungit-o la peste trei săptămâni…

După o şedere de trei săptămâni la Cartagena, vestită pentru clădirile ei măreţe din vremea colonizării spaniole, Humboldt îşi continuă călătoria spre Bogotá, capitala Columbiei, mai întâi navigând cu vasul pe fluviul Magdalena, până la Honda, apoi escaladând, pe catâri, înălţimea de peste 2.500 m la care este aşezată Bogotá. Şi acest oraş constituie o etapă importantă a călătoriei lui Humboldt. Aici activa din însărcinarea guvernului spaniol preotul şi botanistul spaniol Mutis, căruia Humboldt îi fusese anunţat. De altfel ca oaspete al acestuia, Humboldt a putut cerceta Columbia în cele mai bune condiţii. Iată cum îşi descrie Humboldt însuşi sosirea la Bogotá şi întâlnirea cu Mutis:

„Sosirea noastră la Santa Fé (Bogotá) semăna cu un alai triumfal. Arhiepiscopul ne trimisese în întâmpinare trăsura lui; odată cu ea au venit cele mai de vază personalităţi din oraş, în care am intrat cu un alai de peste şaizeci de oameni călări. Cum se ştia că veneam să-l vizităm pe Mutis şi cum acesta, din pricina vârstei lui înaintate, a trecerii de care se bucură la curte şi a caracterului său ales, se bucura de o atenţie deosebită în tot oraşul, lumea încerca, de dragul lui, să dea venirii noastre o anumită strălucire, pentru ca, onorându-ne pe noi, să-l cinstească pe el. Deoarece conform etichetei, viceregele nu are voie să mănânce cu nimeni în oraş, am fost invitaţi la reşedinţa lui de la ţară, la Facha. Mutis, care luase măsuri ca să ni se pună la dispoziţie o locuinţă, nu departe de a sa, ne trata cu o prietenie aleasă.

El este un preot venerabil, de aproape 72 de ani ţi pe deasupra ţi un om bogat; pentru expediţia botanică care se afla sub conducerea lui, regele plătea 10.000 de piaştri pe an. De 15 ani lucrează în subordinea lui 30 de pictori; el are 2000 – 3.000 de desene de formatul in-folio *mare, care par o pictură miniaturală. În afară de biblioteca botanică a*

lui Banks, de la Londra, n-am mai văzut niciodată una atât de mare ca cea a lui Mutis". Cu greu a putut găsi Humboldt, în cursul călătoriei lui, condiţii de lucru atât de favorabile ca în timpul lunilor de colaborare cu Mutis, la Bogotá. Faptul că în zilele noastre s-a hotărât publicarea grandioasei sale *Flora de la Real Expedición Botanica del Nuevo Reino de Granada* (Flora expediţiei botanice a regatului Noua Granada – cum era numită Columbia, când era colonie spaniolă) inclusiv planşele florale în minunata lor reproducere picturală, pledează de la sine pentru imensa importanţă a muncii de botanist depusă de Mutis. Între timp, din cele circa 40 de volume *in-folio* proiectate au apărut primele două volume. Publicarea acestei opere după mai mult de o sută de ani nu este nicidecum doar o recunoaştere de ordin istoric; ea slujeşte efectiv cercetărilor contemporane în domeniul botanicii, întrucât în Columbia, fiecare nouă descriere a speciilor de plante trebuie să plece totdeauna de la Mutis, în primul volum al acestei lucrări se aminteşte în mod deosebit de prietenia ştiinţifică dintre Humboldt şi Mutis. Ca şi Humboldt, Mutis se bucură şi azi de o mare consideraţie în Columbia. Mornuntul lui, între timp dispărut, a fost găsit la Bogotá, la începutul acestui an, cu ocazia unor lucrări de construcţie şi a fost restaurat cu mare cinste. După spusele unui membru al familiei Mutis din Bogotá, aceasta ar fi de origine germană; un vlăstar al familiei von Mutius, ajungând demult în Spania, şi-a preschimbat numele pentru a suna mai plăcut, în Mutis.

Deoarece în drum spre Bogotá, Bonpland este atins de malarie, călătorii sunt nevoiţi să întârzie acolo două luni. Abia în septembrie 1801 ei îşi pot continua drumul spre Quito (Ecuador). „*Acesta este*, scrie Humboldt, *cel mai anevoios drum prin Cordilierii Anzilor. El străbate o pădure deasă, cu desăvârşire nelocuită, pe care nici în cele mai bune anotimpuri n-o parcurgi într-un timp mai scurt de zece, douăsprezece zile. Nu găseşti nicio colibă, niciun*

fel de hrană, iar călătorii sunt siliţi să poarte cu ei, în orice anotimp, hrană pentru o lună întreagă, căci adesea nu mai pot înainta din cauza topirii zăpezilor ţi brusca umflare a torenţilor. Punctul cel mai înalt al drumului se află la 3 503 metri deasupra nivelului oceanului. Poteca este atât de îngustă, încât lăţimea ei obişnuită nu trece de trei până la patru decimetri şi ea seamănă mai mult cu o galerie deschisă, săpată în stâncă". Aşa era pe atunci drumul până la Popayân, în Columbia. Mai departe, până la Quito, era încă şi mai greoi: „*După ce timp de două luni am fost udaţi mereu, zi şi noapte, până la piele, de ploi torenţiale gata să ne înecăm lângă oraşul liana, deoarece cu ocazia unui cutremur apa a crescut brusc, am ajuns la 6 ianuarie 1802 la Quito (Ecuador)*".

La Quito, un prieten al lui Humboldt, marchizul de Salvalegre, închinase pentru călători o casă admirabil amenajată. Aici se puteau odihni minunat după crunta oboseală a drumului. Humboldt a stat în Ecuador aproape opt luni. Despre cele întreprinse acolo, el scrie astfel: „*Am stat aproape opt luni în provincia Quito, de la începutul lui ianuarie, până în august. Am folosit acest timp pentru a urca vulcanii cei mai însemnaţi. Am cercetat pe rând, Pichincha, Cotopaxi, Antisana, Iliniza, petrecând lângă fiecare câte două până la trei săptămâni; între timp reveneam însă mereu în capitală, iar în 9 iunie 1802 am pornit de acolo pentru a ne îndrepta spre Chimborazo*".

Rezultatul cel mai important al activităţii lui Humboldt din Ecuador este, fără îndoială, lucrarea *Despre încercarea de a escalada vârful vulcanului Chimborazo*.

Când naturalistul de origine germană, Moritz Wagner, a sosit în anul 1859 la Quito, el a mai întâlnit acolo două doamne, având o vârstă foarte înaintată, din bogata şi aleasa familie Aguirre y Montufar, care îşi mai aduceau aminte din tinereţea lor, de vizita lui Humboldt. Doña Rosa Montufar povestea următoarele: „*Baronul era întotdeauna galant şi amabil. Dar la masă nu stătea*

niciodată mai mult decât era nevoie ca să debiteze amabilităţi doamnelor şi să-şi potolească foamea. Apoi ieşea ca întotdeauna din nou afară, privea la fiecare piatră şi aduna ierburi. Noaptea, când noi dormeam de mult, el privea la stele. Noi fetele pricepeam şi mai puţin decât marchizul, tatăl nostru, aceste lucruri".

La Quito, Humboldt se hotărăşte, cum am mai spus, să plece în Perú şi de acolo în Mexic. Dar nu călătoreşte pe drumul drept de la Quito la Lima, ci vizitează şi Câmpia Amazoanelor, urmând ca ulterior să treacă peste platoul de la Cajamarca spre Lima şi Callao. Rezultatele acestei călătorii sunt cuprinse în studiul anexat şi el în apendicele acestei cărţi, despre *Platoul de la Cajamarca*, vechea reşedinţă a incaşului Atahualpa, unde s-a desfăşurat cea mai sângeroasă dramă a întregii Conquista spaniole. Pentru Humboldt această călătorie a mai avut farmecul romantic de a-i dărui prima privelişte a Mării Sudului, văzută din spatele lanţului Anzilor. *„Era ceva sărbătoresc pentru acela care datora relaţiilor sale cu un tovarăş al căpitanului Cook o parte a culturii şi multe din coordonatele pe care acţionau dorinţele lui*".

Cu aceste cuvinte el evocă plin de recunoştinţă pe învăţătorul său, Georg Forster, a cărui „graţioasă" descriere despre Otaheiti[12] a fost în mod evident modelul studiului lui Humboldt despre platoul de la Cajamarca.

Humboldt precizează poziţia până atunci necunoscută a oraşului Lima. El a putut observa perfect la Callao, portul maritim al oraşului Lima, trecerea lui Mercur pe dinaintea Soarelui, la 9 noiembrie 1802. Aici el studiază şi formarea guanoului pe insulele din golful Lima, fiind primul care a adus în Europa mostre mai bogate din acest îngrăşământ.

Humboldt părăseşte Callao la 5 decembrie 1802 pentru a intra la 9 ianuarie 1803 în portul ecuadorian

12 Se referă la insulele Tahiti din arhipelagul Societăţii. — N. R.

Guayaquil, aşezat pe ţărmurile Pacificului. Aici a stat mai mult de o lună, folosind timpul pentru a executa primele măsurători oceanografice asupra curentului care din acest motiv îi poartă numele. Humboldt nu a ridicat niciodată pretenţia că ar fi fost descoperitorul curentului Humboldt. Dimpotrivă, a declarat ferm că *„acest curent îl cunoşteau, încă din secolul al XVI-lea, de la Chile până la Payta, toţi elevii marinari”*. Este adevărat, dar cum în ştiinţă se obişnuieşte a se socoti ca descoperitor ştiinţific al unui fapt pe acela care cel dintâi i-a asigurat punerea în valoare prin mijloace ştiinţifice, deci, în ştiinţele naturii prin măsurători exacte, este cu totul corect şi indicat să numim şi pe mai departe *curentul Humboldt*, acel curent marin care se mai cheamă curentul Perú-ului.

La 15 februarie 1803, Humboldt părăseşte Guayaquil-ul şi la sfârşitul lui martie soseşte la Acapulco, port la Pacific, astăzi cea mai modernă plajă a Mexicului.

În Mexic, Humboldt a stat aproape un an întreg, ultimul an al marei lui călătorii. La 7 martie 1804 el părăseşte Mexicul prin Veracruz, şi puţin după aceea soseşte iar la Havana (Cuba), unde rămâne încă două luni, pentru a-şi lua colecţiile, pe care le lăsase ma dinainte şi pentru a-şi completa observaţiile în vederea studiului despre Cuba, pe care îl proiectase.

La 29 aprilie 1804, Humboldt şi Bonpland părăsesc Havana şi după o nouă traversare deosebit de furtunoasă de încă douăzeci de zile ancorează în luna mai la Philadelphia.

La 24 mai 1804, Humboldt comunică preşedintelui Jefferson sosirea sa în Statele Unite şi la 28 mai, Humboldt primeşte o invitaţie la Washington, fiind timp de o lună oaspetele lui Jefferson, atât la reşedinţa de la Washington, cât mai ales la vestita reşedinţă de vară a acestuia de la Monticello. Cei doi oameni au trecut în revistă cu această ocazie toate problemele Americii de Sud, anticipând, cu o clarviziune care ne uimeşte şi astăzi, marile evenimente

care aveau să se petreacă ulterior. După toate probabilităţile, atunci s-a pus în discuţie şi problema canalului Panamá, Humboldt fiind printre primii care au stimulat acest proiect, studiindu-l cu multă seriozitate, aşa cum reiese din convorbirile pe această temă dintre Goethe şi Eckermann, datate 21 februarie 1827, după ce începuse să citească opera lui Humboldt despre Cuba şi Columbia. Goethe spunea atunci următoarele:

„M-ar mira, totuşi, dacă Statele Unite ar lăsa să le scape din mâini o asemenea lucrare. E de prevăzut că statul acesta tânăr, cu tendinţa lui hotărâtă de a înainta înspre apus, va lua în stăpânire, până în treizeci sau patruzeci de ani, şi marile întinderi de pământ de dincolo de Munţii Stâncoşi, colonizându-le. Este, de asemenea, de prevăzut că pe această coastă a Pacificului, unde natura a prilejuit formarea celor mai mari şi mai sigure porturi, vor lua naştere, încetul cu încetul, mari centre comerciale care să mijlocească traficul însemnat între China, Indiile de Est şi Statele Unite. Într-un asemenea caz ar fi nu numai de dorit, ci aproape şi necesar ca vasele de comerţ şi cele de război să întreţină între coastele de apus şi de răsărit ale Americii de Nord o legătură mai rapidă decât a fost posibil până acum prin călătoria plicticoasă, costisitoare şi neplăcută în jurul capului Horn. Repet, aşadar: pentru Statele Unite e imperios necesar să realizeze e trecere din Golful Mexicului în Oceanul Pacific şi sunt sigur că o vor face.

Aş vrea să văd şi eu lucrul ăsta, dar n-am să-l apuc la.

Chiar dacă Eckermann nu face aluzii în acest sens la începutul convorbirii cu Goethe, este totuşi clar că Goethe a exprimat, în cele de mai sus, gândul lui Humboldt. Desigur că nu este o ipoteză prea îndrăzneaţă dacă presupunem că Humboldt a atins aceleaşi probleme [13] şi în

13 Johann Peter Eckermann, Convorbiri cu Goethe, E.L.U., Bucureşti, 1965, p. 561. — N. R.

conversaţia lui cu Jefferson, mai ales pentru că ştim că în cursul ei s-au discutat, cu o previziune de necrezut, cele mai mari probleme ale politicii americane. S-a discutat, de pildă, şi despre un proiect de a împărţi întreaga Americă în trei state mari. Probabil că ele erau America anglo-saxonă, Brazilia şi statele spaniole. În timp ce primele două au mers pe acest drum, sau nu mai sunt prea departe de împlinirea lui, ţările de limbă spaniolă au probabil de străbătut o istorie mai lungă, până ce o uniune ibero-americană de limbă spaniolă să devină o realitate.

La 8 iulie 1804, Humboldt părăseşte Statele Unite prin Philadelphia, iar la 3 august, după o călătorie plăcută, soseşte cu bine în Europa.

Cu aceasta a luat sfârşit acea călătorie de studii, care reprezintă cea mai desăvârşită realizare a epocii călătoriilor de cercetare întreprinse în jurul lumii.

VI

Marea călătorie în America reprezintă, fără îndoială opera vieţii lui Alexander von Humboldt. Ea nu cuprinde numai cei cinci ani de călătorie propriu-zisă, căci întreaga lui viaţă, din cea mai fragedă tinereţe, a fost închinată numai acestui mare scop: propriei sale pregătiri în aşa fel, încât el să fie călătorul şi cercetătorul cel mai Bine instruit. După douăzeci de ani, la Paris fiind, Humboldt se mai ocupa încă cu valorificarea materialelor strânse în timpul călătoriei, cu integrarea lor în monografiile ştiinţifice corespunzătoare.

După terminarea acestei opere uriaşe, Humboldt preia funcţia de consilier la curtea regală a Prusiei şi de atunci a trăit mai mult la Berlin, preocupat înainte de toate de redactarea lucrărilor lui: *Kosmos* şi *Privelişti din natură*, lucrări grandioase, care au desăvârşit, pe plan filosofic, într-un mod universal, cu adevărat „cosmic”, acea, L'idée d’une physique du monde”, pe care am găsit-o exemplificată în opera lui de descriere a călătoriei. Pentru oricine care a citit câte ceva din aceste lucrări şi cunoaşte

femeie care sunt tratate aici este evident că nici *Kosmos*, nici *Privelişti din natură* nu s-ar fi putut scrie niciodată fără marea călătorie. De aceea şi la Berlin viaţa lui Humboldt este cu totul stăpânită de spiritul marii călătorii. Prelegerile din *Kosmos* le-a ţinut în iarna anilor 1827/28 la Berlin, în Academia de canto.

Numai o dată a mai întreprins Humboldt o călătorie ştiinţifică îndelungată (din primăvară până la sfârşitul anului 1829). Ea s-a făcut la dorinţa ţarului şi l-a dus pe Humboldt în Ural şi Altai precum şi în Tsungaria. Însoţitorii lui au fost cercetătorii berlinezi G. Rose şi Ehrenberg. Rezultatele ştiinţifice ale acestei călătorii, chiar dacă luăm în considerare durata ei mult mai mică, nu se compară nici pe departe cu cele din călătoria în America. Aceasta nu se explică numai prin faptul că Humboldt a început călătoria în America la treizeci de ani, în timp ce călătoria în Rusia i-a ocupat cea mai mare parte a celui de al şaizecilea an, ci, mai ales prin faptul că cele două călătorii au urmărit scopuri deosebite. Călătoria în America era dedicată filosofiei despre Pământ, în timp ce călătoria din Rusia avea menirea să indice guvernului ţarist direcţiile posibile privind dezvoltarea economică a ţinuturilor vizitate. La 15 septembrie al aceluiaşi an, Humboldt scria din Minsk ministrului imperial, baron de Cancrin, o scrisoare detaliată, în care conchidea: *„Uralii sunt un adevărat Dorade şi eu insist asupra faptului... că încă sub ministeriatul domniei voastre se vor descoperi diamante, cu ocazia spălării nisipurilor bogate în aur şi platină din Urali”*. Peste câtva timp, într-adevăr, în minele de aur ale baronului Polier s-au găsit diamante.

La 28 decembrie 1829, Humboldt şi însoţitorii săi se înapoiau la Berlin. Aici el a mai activat încă treizeci de ani, în felul lui obişnuit, străduindu-se mai ales să promoveze noi oameni de ştiinţă. Sub imboldul său, o întreagă serie de tineri a plecat pe urmele lui în America Latină. Humboldt moare la 6 mai 1859.

A părăsit Europa fiind prusac, în America a devenit veritabil american, pentru a se întoarce la Paris şi la Berlin ca un european! adevărat.

LA NOUA EDIŢIE

Până când Alexander von Humboldt, sprijinit de un grup de savanţi şi de artişti, de pictori şi gravori, a putut să prezinte roadele acelui *Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent, fait en 1799 – 1804*" (Paris 1808 – 1834), care i-a asigurat pentru totdeauna un loc de cinste în ţinuturile vizitate de el, au trecut mai bine de douăzeci de ani. Lucrarea cuprinde treizeci de volume (douăzeci *in-folio* şi zece *in quarto*). Din lucrare fac parte şi *Relation historique... 1799 – 1804* (Paris, 1814 – 1825), care cuprinde trei volume in quarto (1 991 de pagini), descrierea se opreşte însă în martie 1801. Din această lucrare au existat mai multe prelucrări în limba germană chiar în timpul vieţii lui Humboldt. Traducerile proaste şi superficialitatea lor l-au indispus atât de mult pe Humboldt, încât nici nu mai spera să mai vadă o nouă traducere. Abia la o vârstă foarte înaintată s-a decis pentru o nouă ediţie germană a călătoriei, însărcinându-l cu pregătirea ei pe profesor dr. Hermann Hauff, bibliotecar la Stuttgart. Prefaţa acestei ediţii a scris-o chiar Humboldt, la 26 martie 1859, cu şase săptămâni înainte ca moartea să-i smulgă pana din mână pentru totdeauna. Astfel, această lucrare a apărut după moartea lui, în editura „Cotta" – Stuttgart, între 1859 şi 1860 (în patru volume, 1 666 pagini şi o hartă), fiind de altfel singura ediţie în limba germană, aprobată de Humboldt.

Traducerea lui Hauff începe cu plecarea din La Coruna, la 5 iunie 1799, şi se termină cu călătoria Nueva Barcelona – Havana (24 noiembrie 1800), în timp ce raportul original ajunge până în

46 martie 1801, perioada în care Humboldt se afla la sud de Cartagena (Columbia).

Cu privire la principiile care au stat la baza noii

ediţii, Hauff scrie în prefaţă: … „şi astfel autorul şi cel care poartă răspunderea ediţiei de faţă au căzut de acord să menţină pe cât posibil nealterată valoarea literară a operei, să nu rezume niciodată, ci să rămână credincios textului, peste tot şi în totalitate, lăsând la o parte numai anexele şi comentariile strict ştiinţifice, mai scurte sau mai lungi, ca şi analizele care intră în amănunte, păstrând din adnotări numai pe acelea care ar putea fi utile scopului amintit…”

Principiile acceptate acum aproape o sută de ani stau şi la baza noii lucrări. Ea este însă mai concentrată decât a conceput-o Hauff, pentru că multe anexe şi comentarii au putut fi omise fără a crea prejudicii. În general, formulările lui Humboldt nu s-au schimbat de loc; s-a modificat doar ortografia, denumirile localităţilor, punându-se de acord cu cele de astăzi, iar unităţile de măsură folosite pe atunci s-au transformat conform sistemului metric.

Traducerea lui Hauff, mai cu seamă unele capitole, s-au retipărit de atunci în mod repetat şi adeseori ele au fost scurtate într-atâta, şi fără sens, încât n-a mai rămas aproape nimic din frumuseţea acestei clasice opere de călătorii. De aceea am urmat bucuros îndemnul domnului profesor dr. A. Meyer-Abich, din Hamburg, de a supunt traducerea lui Hauff unei noi prelucrări. În cursul revederii materialului m-am putut bucura de sfatul acestui profund cunoscător şi militant activ al vieţii spirituale germano-ibero-americane, lucru pentru care îi sunt adânc recunoscător. Aceeaşi recunoştinţă i se cuvine şi soţiei mele, credincioasei mele colaboratoare. Nu în ultimul rând adresăm sincere mulţumiri editurii „F. A. Brockhaus”, care a acceptat să includă această lucrare în colecţia *Clasici ai descoperirii*, realizând-o la nivelul corespunzător tradiţiei casei „Brockhaus”.

Aş vrea ca dorinţa exprimată de Humboldt: „povestirea călătoriei întreprinse în anii avântatei mele tinereţi, să fie citită cu oarecare plăcere…”, să rămână

valabilă şi pentru această nouă prelucrare, care are menirea să ne amintească şi aniversarea a 100 de ani de la moartea sa (6 mai 1959).

ADALBERT PLOTT

Unui om de ştiinţă şi călător nu i se poate lua în nume de rău dacă preferă o traducere completă a lucrării lui, în locul unei prescurtări oricât de izbutite. Volumele *in quarto* ale lui Bouguer şi La Condamine, vechi de mai bine de un secol, sunt citite cu mult interes şi astăzi. Cum fiecare călător reprezintă într-o măsură oarecare nivelul atins de ştiinţa epocii sale, sau mai degrabă acele puncte de vedere ce decurg din nivelul atins de cunoştinţele epocii sale, interesul ştiinţific este cu atât mai viu, cu cât epoca prezentată este mai apropiată de contemporaneitate. Editura care a acordat, dintr-un sentiment de nobilă prietenie, o îngrijire atât de îndelungată şi de atentă lucrărilor mele m-a invitat nu numai să revăd, pe cât îmi vor permite vârsta înaintată şi slabele-mi puteri, ci să şi îmbogăţesc, cu adăugiri şi precizări, această nouă ediţie, care i-a fost încredinţată unui savant multilateral, domnului bibliotecar profesor dr. Hauff. Accept cu bucurie.

Ca însăşi natura, ştiinţele naturii sunt într-o veşnică devenire şi transformare. Nu pot decât să salut cu plăcere faptul că noua ediţie provoacă o lărgire a sferei stimulării ştiinţifice; căci în dezvoltarea cercetărilor fizice, precum şi în instituţiile politice, imobilitatea se leagă, printr-o fatalitate inevitabilă, de începutul unui regres primejdios.

De aceea, o bucurie adânc simţită m-ar cuprinde dacă aş mai trăi pentru a vedea că povestirea călătoriei, întreprinse în anii avântatei

48 mele tinereţi, scrisă în frumoasa noastră limbă germană, va fi citită cu oarecare plăcere de acelaşi popor german, care, prin bunăvoinţa lui, m-a încurajat timp de două generaţii în strădaniile mele ştiinţifice şi în cariera mea, dând prin calda lui simpatie o justificare lucrărilor

mele de mai târziu.

Berlin, 26 martie 1859

ALEXANDER VON HUMBOLDT

...Aruncaţi o privire asupra acelei părţi a lumii pe care am de gând s-o străbat, din California până în Patagonia. Cită desfătare în această minunată natură imensă! Niciodată nu s-a mai apropiat de zona aceea un om având sentimentul că este atât de independent, atât de voios ţi atât de activ.

Voi colecţiona plante ţi animale, voi cerceta temperatura, magnetismul ţi electricitatea atmosferică, le voi analiza, voi determina longitudini ţi latitudini, voi măsura munţi, dar toate acestea nu sunt scopul călătoriei mele. Adevăratul ţi unicul meu scop este să cercetez consecinţele conlucrării ţi influenţa reciprocă a forţelor naturii, influenţa naturii inerte asupra universului animal ţi vegetal însufleţit...

HUMBOLDT CĂTRE FRIEDLANDER

Madrid, 11 aprilie 1795

Capitolul 1

PREGĂTIRI. PLECAREA DIN SPANIA.

ÎN INSULELE CANARE

Din fragedă tinereţe trăia în mine dorul de a putea călători departe, în ţări puţin vizitate de europeni. Acest impuls este caracteristic acelui moment când viaţa ne stă în faţă ca un orizont nemărginit, când nimic nu ne atrage cum ne atrag emoţiile puternice şi perspectivele unor primejdii fizice. Crescut într-o ţară care nu are legături directe cu coloniile din Indii, trăind mai târziu într-o regiune muntoasă situată departe de malul mării, renumită datorită exploatărilor miniere, am simţit cum creştea în mine şi devenea tot mai puternică chemarea mării şi setea de a călători în depărtări. Lucrurile pe care le cunoşteam numai din relatările însufleţite ale călătorilor au pentru noi un farmec deosebit; tot ce apare în depărtare nebulos ne ispiteşte imaginaţia; plăcerile la care nu putem ajunge ne

par mult mai ispititoare decât ceea ce ni se oferă în cercul strâmt al vieţii obişnuite.

Plăcerea de a culege plante, de a face studii geologice, excursiile în Olanda, Anglia şi Franţa, în tovărăşia unui om deosebit, Georg Forster, care avusese norocul să însoţească pe căpitanul Cook în cea de a doua sa călătorie în jurul lumii, au dat fiinţă şi un scop precis planurilor mele de călătorie, pe care le-am nutrit încă de la vârsta de optsprezece ani. Dacă acum eram atras de frumoasele ţări ale brâului

Forster Georg (1754 – 1794) naturalist german. L-a întovărăşit pe James Cook. În cea de a doua călătorie în jurul lumii, în calitate de botanist. Profesor de Ştiinţe naturale la Academia din Mâini. A avut o influenţă covârşitoare asupra

2 fierbinte al lumii, aceasta nu se mai datora imboldului de a duce viaţa agitată a călătorului, ci îndemnului de a vedea natura sălbatică, grandioasă şi bogată în varietatea ei, era perspectiva de a câştiga experienţe în folosul ştiinţei.

Timp de şase ani m-am pregătit în vederea cercetărilor pe care aveam de gând să le fac în Lumea Nouă, am călătorit în mai multe ţări din Europa şi am cercetat Alpii în regiunea lor cea mai înaltă, a căror structură am putut ulterior s-o compar cu aceea a Anzilor din Quito şi Perú.

În anul 1795 călătorisem deja prin Italia, dar nu putusem vizita ţinuturile vulcanice de lângă Neapole şi din Sicilia. N-aş fi părăsit bucuros Europa fără să fi văzut Vezuviul, Stromboli şi Etna. îmi dădeam seama că pentru a înţelege corect numeroasele formaţii geologice, trebuia să cunosc mai de aproape acele aspecte pe care ni le mai oferă vulcanii încă activi. Am stat mult timp şi la Viena, unde excelentele colecţii şi amabilitatea domnilor Jacquins şi Joseph van der Schot, m-au ajutat în chip deosebit în studiile pregătitoare. Cu Leopold von Buch am cutreierat

mai multe regiuni ale provinciilor Salzburg şi Stiria, care sunt tot atât de atrăgătoare pentru geolog ca şi pentru pictorul peisagist; dar, când am vrut să trec Alpii tirolezi, m-am văzut forţat de războiul care cuprinsese toată Italia să renunţ la planul de a călători spre Neapole.

Lord Bristol, un prieten pasionat al artei, care vizitase deja în calitate de arheolog coasta Iliriei şi a Greciei, mi-a făcut la un moment dat propunerea să-l însoţesc într-o călătorie în nordul Egiptului, care avea să dureze numai opt luni. Trebuiau să ne însoţească desenatori abili şi instrumente de astronomie. Deşi în planurile mele nu avusesem niciodată în vedere să explorez o ţară situată în afara trocelor doi fraţi Humboldt, care făcuseră o adevărată pasiune pentru el. Eraţi un om excepţional. N-avea decât 17 ani când l-a însoţit pe Cook în celebra călătorie şi numai 23 când a scris cartea *A voyage round the world* (O călătorie în jurul lumii).

Forster a avut o mare înrâurire asupra lui Humboldt şi în ceea ce priveşte formarea lui ca om de ştiinţă. În nenumărate ocazii Humboldt va cita ceea ce îi datoreşte lui Forster în această privinţă, amintind că unele dintre cele mai marcante şi mai hotărâtoare clipe în formaţia lui au fost cele petrecute cu Forster în călătoria pe Rin în jos şi apoi prin alte ţări din Europa. Descrierile făcute de Forster cu această ocazie sunt asemuite ulterior de Humboldt cu celebrul jurnal întocmit de Darwin pe vasul „Beagle”. Până la adânci bătrâneţi, Alexander von Humboldt îşi va aminti de călătoria cu Forster ca despre o mare bucurie şi nu va conteni să repete, cu căldură, cât de mult îi datorează acestui om. – *N. T.*

1 Geolog catastrofist cu vederi unilaterale (1774 – 1853). – *N. T.*

picelor, totuşi nu am putut rezista ispitei de a vizita ţări care au *53* jucat un rol atât de important în istoria culturii universale. Am primit. aşadar, propunerea, dar numai cu condiţia categorică de a putea, după întoarcerea

la Alexandria, să călătoresc mai departe singur prin Siria şi Palestina.

În acelaşi timp aflu însă că în Franţa, se punea la cale o călătorie de explorare în Marea Sudului, sub comanda căpitanului Baudin. Planul iniţial era măreţ, îndrăzneţ, şi ar fi fost avantajat dacă ar fi fost îndeplinit sub o conducere mai prudentă. Voiau să viziteze posesiunile spaniole din America de Sud, de la vărsarea lui Rio de la Plata până la regatul Quito şi istmul Panamá. Cele două corvete trebuiau să ajungă neapărat în Noua Olandă h trecând peste lumea de insule a Mării liniştite. Trebuiau să exploreze ţărmul Noii Olande de la Tasmania până la Nuytsland 2, să ancoreze pe coasta Madagascarului şi să se întoarcă pe la Capul Bunei Speranţe.

Am sosit la Paris tocmai când pregătirile pentru această călătorie erau în toi. Cum mijloacele mele materiale nu mi-ar fi permis niciodată să întreprind o călătorie atât de mare şi să cunosc o parte atât de frumoasă a lumii, m-am hotărât să-mi încerc norocul luând parte la expediţie.

Am primit încuviinţarea de a mă îmbarca cu instrumentele mele pe una dintre corvetele care trebuia să pornească spre Marea Sudului, cerând să mă pot despărţi de căpitanul Baudin, când şi unde îmi va conveni. Michaux, care vizitase Persia şi o parte a Americii de Nord, şi Bonpland, de care m-am ataşat, şi care de atunci mi-a rămas un prieten intim, urmau să ia parte la călătorie în calitate de naturalişti.

Timp de câteva luni m-am bucurat că-mi este permis să iau parte la o realizare atât de măreaţă şi vrednică de cinste, dar iată că izbucni din nou războiul între Germania şi Italia, drept care guvernul francez retrage fondurile băneşti afectate acestei călătorii de explorare, amânând-o până la o dată neprecisă. Vedeam cu mâhnire cum mi se distrug toate perspectivele, cum o singură zi pusese capăt planului pe care îl schiţasem pentru mai mulţi ani ai vieţii

mele. Atunci m-am hotărât să plec oricum, dar cât mai repede, din Europa, şi să întreprind ceva, care să-mi risipească supărarea.

Norocul a făcut să-l cunosc pe consulul suedez Skioldebrand, care, având să predea dei-ului din Algeria cadouri din partea curţii suedeze, 1

a trecut şi prin Paris, ca să se îmbarce la Marsilia. Acest bărbat demn de stimă fusese mult timp funcţionar pe coasta africană şi cum era bine văzut de guvernul din Alger a putut obţine pentru mine permisul de a putea vizita o parte a Munţilor Atlas. Cum el trimitea în fiecare an un vas la Tunis, pe care se îmbarcau pelerinii pentru Meca, mi-a făgăduit să mă transtâorte şi pe mine în Egipt pe aceeaşi cale. Nicio clipă n-am stat pe gânduri, gata să exploatez această ocazie atât de bună. Credeam chiar că voi putea duce la îndeplinire de îndată planul, pe care îl concepusem înainte de plecarea mea în Franţa. Până atunci niciun mineralog nu explorase lanţul înalt de munţi, care în Maroc urca până la hotarul zăpezilor veşnice. Mi-am întregit repede colecţia de instrumente şi mi-am făcut rost de literatura care trata despre ţările ce urmau să fie vizitate. Mi-am luat rămas bun de la fratele meu, care era de acord cu această hotărâre, de a părăsi Europa. O voce tainică ne spunea că ne vom revedea, speranţa care nu ne-a înşelat şi ea ne-a alinat durerea unei lungi despărţiri.

Am părăsit, aşadar, Parisul hotărât să mă îmbarc pentru Algeria şi Egipt, dar cum întâmplarea îşi are partea ei în viaţa fiecărui om, mi-am revăzut fratele înainte să fi păşit pe pământul african. Fregata suedeză de care îmi vorbise Skioldebrand era aşteptată la Marsilia în ultimele zile ale lunii octombrie. Bonpland şi cu mine, în drum spre Marsilia aproape de această dată, ne grăbeam cu atât mai mult, cu cât în timpul călătoriei eram mereu preocupaţi că vom întârzia şi vom scăpa vasul. Nici nu bănuiam ceea ce avea să ni se întâmple în continuare.

Skioldebrand era şi el nerăbdător să ajungă cât mai

curând la destinaţie. Ne urcam de nu ştiu câte ori pe zi pe dealul Notre Dame de la Garde, pentru a scruta marea până în depărtări. Fiecare pânză ce apărea la orizont, ne dădea emoţii. Dar, după două luni de aşteptări zadarnice, aflăm din ziare că fregata suferind mari avarii, în urma unei furtuni, pe coastele portugheze, se refugiase forţat în portul Cádiz, pentru reparaţii. Scrisori neoficiale ne-au confirmat ştirea şi era acum sigur că „Jaramas” – acesta era numele fregatei – nu mai putea veni la Marsilia până la primăvară. Să ne călcăm pe inimă şi să rămânem până atunci în Provence nu prea ne surâdea. Găseam că peisajul şi mai ales clima erau minunate, dar priveliştea mării ne reamintea tot timpul de speranţele noastre spulberate. Ţineam cu orice preţ să ajungem pe coasta africană, fără să ştiu că această încăpăţânare era gata să ne facă noi încurcături. În portul Marsiliei se afla, la vremea aceea, o mică îmbarcaţie din Ragusa, care tocmai trebuia să-şi ridice pânzele pentru a pleca spre Tunis. Nici nu ne gândeam să pierdem ocazia, fiindcă aşa ajungeam în apropierea Egiptului şi a *55* Siriei. Ne-am înţeles cu căpitanul asupra preţului traversării, urmând ca a doua zi să pornim. Din fericire, plecarea s-a amânat dintr-un motiv, de fapt, lipsit de importanţă: vitele, care trebuiau să ne slujească drept hrană în timpul drumului, ne incomodau, aşa că am pretins ca înainte de a pleca să se ia măsuri pentru comoditatea pasagerilor şi mai ales pentru adăpostirea în siguranţă a instrumentelor. A fost un noroc, fiindcă imediat după aceea am auzit că guvernul tunisian persecută pe francezii stabiliţi în Berberia şi că toate persoanele care sosesc acolo din porturile franceze sunt aruncate în închisoare. Scăpasem, aşadar, de o mare primejdie.

Planurile noastre trebuiau amânate din nou, aşa că ne-am hotărât să petrecem iarna în Spania, în speranţa că ne vom putea îmbarca la Cartagena sau la Cádiz, în primăvara viitoare, dacă situaţia politică din Orient ne-o va

permite.

În drum spre Madrid am trecut prin Catalonia şi regatul Valenciei. Am vizitat ruinele Tarragoniei şi pe ale anticului Sagonte[14]. De la Barcelona am făcut o excursie pe Montserrat, ale cărui piscuri înalte sunt locuite de pustnici; aici, contrastul dintre vegetaţia viguroasă şi stânca goală, pustie, oferă peisajului o înfăţişare ciudată.

Ajunşi la Madrid, am avut repede motive să mă felicit că ne-am decis să vizităm peninsula. Baronul Forell, ambasadorul saxon la curtea spaniolă, mi-a venit în întâmpinare cu propuneri foarte potrivite scopurilor mele. El avea bogate cunoştinţe de mineralogie şi manifesta un viu interes pentru încurajarea ştiinţei. M-a făcut să înţeleg că sub administraţia unui în istm luminat, asemenea cavalerului Don Mariano Luis de Urquijo, aveam perspective să pot călători, pe spezele mele, în interiorul coloniilor spaniole din America. După toate neplăcerile care mă copleşiseră, n-am ezitat niciun moment să accept această propunere.

În martie 1799 am fost prezentat Curţii de la Aranjuez. Regele m-a primit foarte binevoitor. Am prezentat motivele care mă determinau să întreprind o călătorie în noul continent şi în Filipine, iar secretarului de stat i-am înmânat un memoriu în această chestiune.

ă6 Cavalerul de Urquijo a sprijinit cererea şi a înlăturat toate greutăţile apărute în cale. Lucrul acesta era cu atât mai generos, cu cât eu nu aveam relaţii personale cu dânsul. Zelul cu care îmi sprijinea mereu intenţiile nu

14 Oraş în peninsula iberică fondat de greci. Aliat al Romei el a prosperat şi a devenit puternic datorită comerţului.

In anul 219 î.e.n. este distrus de Hanibal. Este reconstruit apoi de romani. Ceramica fabricată aici (terre sigielle) era celebră în antichitate.

Denumirea actuală : Sagunto.
Se mai păstrează aici urmele teatrului roman şi ale unor fortificaţii medie vale. — N. R.

avea alt mobil decât dragostea lui pentru ştiinţă. Este pentru mine o datorie plăcută să amintesc, cu recunoştinţă, în această lucrare, sprijinul pe care mi l-a acordat.

Am obţinut două paşapoarte. Nici unui călător nu i s-au garantat mai multe drepturi, odată cu îngăduinţa de a călători prin aceste locuri şi niciodată n-a acordat guvernul spaniol mai multă încredere unui străin. Pentru a înlătura toate bănuielile, pe care le-ar putea avea în America viceregii sau căpitanii generali, în calitatea lor de reprezentanţi ai puterii regale, faţă de scopurile şi genul preocupărilor mele, în paşaportul eliberat de *primera secretaria de estado* scria că: „eram îndreptăţit să mă folosesc în toată libertatea de instrumentele mele geodezice; aveam voie să întreprind observaţii astronomice în toate posesiunile spaniole, să măsor înălţimea munţilor, să adun roadele pământului şi să efectuez toate operaţiile pe care le găsesc de cuviinţă pentru propăşirea ştiinţei”.

Dispoziţiile Curţii s-au respectat întocmai, chiar şi după ce, în urma evenimentelor, Don Urquijo a fost silit să demisioneze. În ceea ce mă privea pe mine, mă străduiam să corespund acestei nesperate prietenii.

În timpul şederii mele în America de Sud, am predat guvernatorilor provinciilor copii după materialele adunate, privind atât geografia, cât şi statistica coloniilor, în măsura în care ele puteau fi de folos Spaniei. Conform unei promisiuni făcute înainte de plecare, am donat Cabinetului de istorie naturală din Madrid mai multe colecţii geologice. Cum scopul călătoriei noastre era unul pur ştiinţific, Bonpland şi cu mine am avut norocul să câştigăm bunăvoinţa populaţiei din colonii ca şi pe aceea a europenilor însărcinaţi cu administrarea acestor vaste domenii. În cei cinci ani, cât am străbătut noul continent, n-am întâlnit nicăieri nici măcar umbra vreunei neîncrederi. În timpul celor mai mari lipsuri, în luptă cu o

natură sălbatică, nu ne-am putut plânge niciodată de vreo nedreptate omenească.

De un an de zile întâmpinam atâtea piedici, încât nu puteam să cred că, în sfârşit, dorinţa mea cea mai fierbinte este pe cale de a se împlini.

Spre mijlocul lunii mai, am părăsit Madridul. Pentru a ajunge la Coruna unde trebuia să ne îmbarcăm pentru insula Cuba, am străbătut o parte a Vechii Castilii, apoi regatul Leon şi Galicia. Iarna *57* fusese lungă şi grea, iar acum ne însoţea o primăvară blândă, cum numai în sud poate fi întâlnită în lunile aprilie şi mai. Piscurile înalte de granit ale Guadarramei erau încă acoperite de zăpadă, dar în văile adânci ale Galiciei, care aminteau peisajele pitoreşti din Elveţia şi Tirol, toate stâncile erau îmbrăcate cu Cistus1 în plină floare şi cu iarbă neagră[15].

Eşti bucuros când ai lăsat în urmă podişul Castiliei, care este aproape complet lipsit de vegetaţie şi unde iarna este destul de frig, iar vara apăsător de cald. Acest podiş aşezat în mijlocul ţării este împrejmuit de regiuni mai coborâte, unde se întâlnesc palmieri pitici, curmali, trestie de zahăr, banani şi multe plante comune Spaniei şi Africii de Nord, care suportă gerul iernii. Sosiţi la Coruna am găsit portul blocat de două fregate şi de un vas de linie englezeşti, care urmăreau să întrerupă legătura dintre Spania şi coloniile sale din America, căci nu din Cádiz, ci din Coruna pleca pe atunci în fiecare lună un pachebot la Havana şi la fiecare două luni altul la Buenos Aires sau spre gurile fluviului La Plata. Ministrul ne recomandase, în mod cu totul special, lui Don Rafael Clavijo, care de puţină vreme deţinea funcţia de inspector al poştei maritime. Acest ofiţer ne-a sfătuit să ne îmbarcăm pe corveta „Pizzaro”, care pleca la Havana şi în Mexic. Corveta nu era considerată drept o corabie bună, dar, datorită unei coincidenţe fericite, în lunga-i călătorie de la Rio de La

15 Plantă lemnoasă aparţinînd familiei Ericaceae. — N. T.

Plata la Coruna, scăpase de curând vaselor de patrulare engleze. Clavijo dădu ordin să se facă amenajările necesare pe bord, ca să ne putem instala instrumentele, iar în timpul călătoriei să putem efectua experienţele noastre asupra atmosferei. Căpitanul a primit ordin să acosteze în insula Tenerife atâta timp cât va fi nevoie ca să putem vizita portul La Orotava şi să escaladăm vârful cel mai înalt al munţilor de aici.

Pregătirile pentru îmbarcare ne-au mai prelungit aşteptarea cu încă zece zile, dar nouă ni s-a părut o veşnicie. Am utilizat acest timp pentru a conserva plantele, pe care le adunasem în văile pitoreşti ale Galiciei, necălcate încă de niciun naturalist. Am examinat iarba de mare şi moluştele pe care fluxul le arunca în număr mare

58 la poalele stâncilor abrupte, în sfârşit am scris prietenilor noştri din Germania şi Franţa. Eram cuprinşi de emoţia firească clipei când pentru prima oară părăseşti Europa.

Ceaţa deasă, care acoperea orizontul, anunţă în cele din urmă mult aşteptata schimbare a timpului. La 4 iunie, seara, vântul s-a întors spre nord-est. Pe coasta Galiciei această direcţie a vântului este considerată foarte constantă în anotimpul cald. La 5 iunie „Pizzaro” ridică ancora, deşi cu puţine ore înainte ne parvenise ştirea că la postul de pază de pe insula Sisargas se semnalaseră escadre engleze care păreau a se îndrepta spre gura fluviului Tejo.

Lumea, care asista la plecarea noastră, se exprima cu voce tare, afirmând că nu vor trece nici trei zile şi vom fi capturaţi şi duşi spre Lisabona. Această prorocire ne-a cam neliniştit.

La ora două după-amiază, „Pizzaro” şi-a umflat pânzele. Canalul prin care navele ies în larg din portul Coruna este lung şi îngust; cum el se deschide spre nord, iar vântul suflă împotriva curentului apei, am fost nevoiţi să facem opt volte mici, din care trei aproape că nu ne-au

reuşit. Întoarcerile se făceau întotdeauna extrem de lent şi odată am fost în primejdie, deoarece curenţii ne-au împins foarte aproape de stâncile de care marea se spărgea cu sălbăticie.

La ora şase jumătate am trecut pe lângă Tumul lui Hercule, care serveşte Corunei ca far şi pe care, din cele mai vechi timpuri, se întreţine un foc de huilă. Pe la ora nouă am zărit lumina unei colibe de pescar de pe Sisargas, ultima imagine a coastei europene. Pe măsură ce ne depărtam, sclipirea ei slabă se contopea cu lumina stelelot care apăreau la orizont, şi fără să vrem privirile ni s-au oprit pe ea. Cineva, care porneşte într-o lungă călătorie pe mare, la o vârstă când senzaţiile îşi au încă toată profunzimea şi toată forţa lor, nu uită niciodată aceste impresii. Câte amintiri nu se redeşteaptă în închipuirea noastră când, din timp în timp, în întunecata noapte pâlpâie pe mişcătoarele valuri câte-un punct luminos, care întruchipează ţărmul patriei!

Navigam cu zece noduri pe oră, deşi corveta nu era construită pentru curse rapide. Pentru a ajunge de la Coruna în insulele Canare ne trebuiau treisprezece zile, timp suficient într-o zonă cu navigaţie atât de intensă ca a coastelor Portugaliei, să ne expunem primejdiei de a da peste vase englezeşti. În primele trei zile nu s-a arătat la orizont nicio pânză, ceea ce a liniştit oarecum echipajul, care nu putea să facă raţă unui conflict armat. La 8 iunie însă, la apusul soarelui, este semnalat un convoi englez, care ţinea cârma în direcţia 5 ud-est, spre ţărm. Ca să-l evităm, ne-am schimbat noaptea direcţia; lumina în cabina mare a fost stinsă, pentru a nu fi văzuţi de la *59* distanţă. Pentru a citi temperatura apei de mare sau cifrele de pe diviziunile aparatelor astronomice, trebuia să folosim numai lanterne oarbe. La această latitudine, unde amurgul durează doar câteva minute, în asemenea situaţii eşti pus în imposibilitate de a mai acţiona după ora şase seara. Pentru mine, acest lucru era cu atât mai neplăcut, cu cât,

datorită constituţiei mele, nu aveam niciodată rău de mare şi ori de câte ori mă aflam pe bordul unei nave, aveam totdeauna o mare poftă de lucru.

Deja plecarea noastră din Coruna şi până la latitudinea de 36 nu văzusem, afară de rândunele de mare şi de câţiva delfini, aproape nicio fiinţă vie. Zadarnic priveam în jur căutând iarbă de mare sau moluşte. La 11 iunie am avut, în sfârşit, un spectacol, care ne-a surprins peste măsură, şi pe care l-am mai gustat adesea în mările sudului. La un moment dat ajunsesem într-o zonă unde marea era acoperită cu un număr imens de meduze. Vaporul sta aproape pe loc, iar meduzele înaintau spre sud-est, de patru ori mai iute decât curentul. Trecerea lor pe lângă noi a durat aproape trei sferturi de oră; după ce majoritatea lor ne-au depăşit, au mai rămas doar câţiva indivizi izolaţi, care pluteau în urma convoiului, trudiţi de drum…

Între insulele Madeira şi coasta africană am avut vânt slab sau mai bine zis n-am avut de loc, lucru care mi-a favorizat mult experienţele de magnetism, cu care mă îndeletniceam în cursul traversării. Nu ne mai săturam privind splendoarea nopţilor. Nimic nu întrece transparenţa şi seninătatea cerului african. Ne miram de puzderia de stele căzătoare, care brăzdau cerul în tot momentul; cu cât ne îndreptam spre sud ele deveneau tot mai frecvente, fiind deosebit de numeroase în dreptul insulelor Canare.

Când ne aflam la 180 km est de Madeira, pe catarg s-a aşezat o rândunică. Era atât de trudită că s-a lăsat prinsă foarte uşor. Era o *Chelidon rustica* L… Ce a putut-o determina să zboare atât de departe, în anotimpul acesta şi fără ca măcar să adie vântul?

„Pizzaro” avea ordin să ancoreze în insula Lanzarote, una dintre cele şapte insule mari ale arhipelagului Canare, pentru a afla dacă englezii blocau rada portului Santa Cruz, de pe insula Tenerife. Toată ziua de 15 iunie am fost

însă dezorientaţi, neştiind încotro s-o[16]

60 luăm. Ziua următoare la orele două după-amiază zărim, în sfârşit. pământ la orizont. La ora cinci, când soarele coborâse, insula Lanzarote se vedea clar în faţa noastră. Curentul ne-a împins spre ţărm mai repede decât am fi dorit. Am văzut mai întâi insula Fuerteventura, cunoscută datorită numărului mare de cămile care trăiesc pe ea, iar puţin după aceea, în canalul dintre Fuerteventura şi Lanzarote, mica insulă Lobos.

O parte a nopţii am petrecut-o pe punte. În lumina lunii, conurile vulcanice de pe Lanzarote se profilau cu contururi precise, iar pantele lor acoperite de cenuşă străluceau ca argintul. Noaptea era uimitor de senină, cu un aer proaspăt. Deşi nu eram departe de coasta africană şi de hotarul zonei tropicale, termometrul nu arăta mai mult de 18°C. Totul în jur sclipea, încât aveai impresia că marea şi-a împrumutat luciul văzduhului…

După miezul nopţii, de după vulcan au început să apară nori grei, care acopereau din când în când luna şi frumoasa constelaţie a Scorpionului. Pe ţărm vedeam focuri care se mişcau de colo până colo. Erau probabil pescarii care se pregăteau de plecare.

În dimineaţa zilei de 17 iunie, orizontul era înceţoşat, iar cerul uşor acoperit. Cu toate acestea, profilul munţilor de pe Lanzarote se desena foarte clar. În arhipelagul Canare, pe care vasele care navighează spre Tenerife îi vizitează rar, aspectul coastelor a făcut asupra noastră o impresie curioasă. Ne credeam pe malurile Rinului, la Bonn.

Insula Lanzarote s-a numit mai de mult Titeroigotra. Se spune că la sosirea spaniolilor, locuitorii ei se găseau pe o treaptă de dezvoltare superioară. În timp ce guanchii1 de

16 Specie de rîndunică, lungă de 18 cm, cu coada foarte despicată. Pe spate este de culoare neagră-albăstruie, fruntea şi guşa brune, iar burta ruginie. Trăieşte în Europa, Asia şi Africa de Nord. Iarna migrează în India şi în sadul Africii. — N. T.

pe Tenerife trăiau atunci ca troglodiţii, în peşteri, pe Lanzarote oamenii aveau case din piatră cioplită. Exista pe vremea aceea în Lanzarote un obicei ciudat. O femeie avea mai mulţi bărbaţi care îşi exercitau cu rândul drepturile de şef al familiei. Un soţ era recunoscut ca atare numai la un ciclu lunar, după care altul prelua această funcţie, iar primul reintra în rândul slugilor. Este regretabil că nu am putut afla mai multe despre datinile unui popor la care domneau obiceiuri atât de ciudate.

Cum după indicaţiile unui bătrân ghid portughez, căpitanul apreciase că ne aflăm faţă în faţă cu un mic fort, aşezat la nord de Teguise, capitala insulei Lanzarote, stânca de bazalt ce s-a ivit la un moment dat a fost luată drept castel şi a fost salutată prin înălţarea pavilionului spaniol. Apoi, un ofiţer este lansat într-o barcă, pentru

Vechea populaţie a insulelor Canare, astăzi dispărută. – *N. T.*

a se informa de la comandantul presupusului fort dacă nu cumva *61* prin apropiere erau englezi. Mare ne-a fost mirarea, când ne-am dat seama că pământul pe care îl socotisem ca fiind o parte din ţărmul insulei Lanzarote era, de fapt, mica insulă Graciosa şi că pe o rază de câţiva kilometri nu exista nicio aşezare omenească.

Am folosit şi eu barca pentru a ajunge la mal, care forma aici un golf larg. Nu se poate descrie simţământul unui naturalist, care păşeşte pentru întâia dată pe un sol neeuropean. Atenţia este captată dintr-odată de atâtea lucruri, încât nici nu-ţi poţi da seama de impresiile care te stăpânesc. La fiecare pas crezi că ai în faţă un lucru nou, şi, în agitaţia ta, adesea nu mai recunoşti plante care în grădinile noastre botanice şi în colecţiile de ştiinţe naturale fac parte din categoria celor mai obişnuite. Pe când ne aflam la 200 m de ţărm am văzut la un moment dat un bărbat care pescuia cu undiţa. Plină când să ajungem la el, a luat-o la fugă şi s-a ascuns în dosul stâncilor unde cu greu l-au putut prinde marinarii.

Aspectul corvetei, zgomotul salvei de tun, în acel loc singuratic, dar uneori vizitat de piraţi, debarcarea noastră, toate acestea îl băgaseră pe bietul pescar în sperieţi. Până la urmă am aflat şi de la el ceea ce ne interesa: de câteva săptămâni nu mai trecuse niciun vas prin acea regiune aşa că hotărârea căpitanului a fost să îndrepte nava direct spre Santa Cruz.

Spre asfinţit ne-am îmbarcat din nou şi am pornit, dar vântul era prea slab ca să ne putem continua drumul spre Tenerife. Marea era şi ea liniştită; o ceaţă roşiatică învăluia zarea şi făcea ca toate lucrurile să pară mai mari. În această singurătate, cu atâtea insule nelocuite în jurul nostru, ne-am desfătat îndelung privind natura în toată sălbăticia şi grandoarea ei. Munţii negri de pe Graciosa coborau spre ţărm în pante aproape verticale; păreau nişte ziduri înalte de 160 – 200 m. Umbrele lor, oglindite în apa mării, dădeau peisajului un aer de melancolie.

Dacă, de jur-împrejur, totul era pustiu, lipsit parcă de viaţă, pe fundalul acestui tablou apărea prietenoasă coasta insulei Lanzarote. În râpa îngustă, dintre două coline încununate de pâlcuri risipite de pomi, se urca o „sfoară” de pământ cultivat. Ultimele raze de soare luminau grâul tocmai bun de secerat.

În ziua de 18 iunie, dimineaţa, vântul a început să bată mai puternic. Pe rând am lăsat în urmă micile insule Alegranza, Montana Clara şi Graciosa. Montana Clara este vestită pentru frumoşii canari

62 care se găsesc acolo. Mai sunt şi capre, asta ca o dovadă că interiorul insulei nu este atât de pustiu ca ţărmul pe care îl văzuserăm noi.

Orizontul a rămas învăluit în ceaţă de-a lungul întregului drum de la Lanzarote la Tenerife şi nu am putut zări înălţimile lui Pico de Teyde. Marinarii care navighează prin aceste locuri nu-şi pot explica de ce acest vârf ca şi cel mai înalt munte din arhipelagul Azore (Pico, din insula cu acelaşi nume), se văd uneori la foarte mare distanţă,

pentru ca alte ori să nu poată fi vizibile de la o distanţă mult mai mică, deşi cerul pare senin şi nu este ceaţă la orizont. Starea atmosferei are cea mai mare importanţă pentru vizibilitate la mare distanţă. În general, se spune că Pico de Teyde este greu de zărit de la mare distanţă, în lunile iulie şi august, pe vreme foarte caldă şi uscată, dar că apare la orizont de la o distanţă foarte mare în lunile ianuarie şi februarie, când cerul este uşor acoperit sau cu câteva ore înainte de o ploaie puternică.[17]

Capitolul 2

POPAS ÎN TENERIFE. CĂLĂTORIE DE LA SANTA CRUZ LA OROTAVA. ASCENSIUNEA PE PICO DE TEYDE

De la plecarea noastră din insula Graciosa, orizontul a fost tot timpul atât de învăluit de ceaţă, încât în ciuda înălţimii considerabile a munţilor de pe Gran Canaria *, insula ni s-a arătat abia în seara zilei de 19 iunie. Insula este grânarul arhipelagului „Insulelor fericite”.

În dimineaţa zilei de 19 iunie am zărit vârful muntelui Naga, dar Pico de Teyde a rămas mai departe invizibil. Pământul nu se vedea clar; o ceaţă groasă ştergea toate contururile. Când ne-am apropiat de rada din Santa Cruz, am observat că ceaţa venea spre noi, adusă de vânt. Cum se întâmplă aproape întotdeauna în aceste locuri, marea era foarte neliniştită. Am aruncat ancora, după ce sondasem de mai multe ori apa, fiindcă ceaţa era atât de deasă, încât abia se vedea pe o distanţă de câteva lungimi de cablu. Când tocmai ne pregăteam să dăm onorul, ceaţa s-a risipit brusc şi atunci a apărut, pe neaşteptate, deasupra norilor, profilat pe cerul liber, Pico de Teyde; cele dintâi raze ale soarelui, care pentru noi încă nu răsărise, luminau vârful vulcanului. Ne-am repezit spre partea din faţă a corvetei, pentru a ne putea desfăta cu această minunată privelişte, dar n-am avut timp s-o savurăm din plin, pentru că imediat ni s-a semnalat că patru vase

17 Vîrf muntos de pe insula Tenerife. — N. R.

englezeşti staţionau aproape, în partea dinapoi a corvetei noastre. Trecusem pe lângă ele fără să fim observaţi; aceeaşi[18]

64 ceaţă care ni-l ascunsese pe Pico de Teyde, ne scăpase de primejdia de a fi duşi înapoi, în Europa.

„Pizzaro” ridică de îndată ancora apropiindu-se cât mai mult de fort, pentru a se pune la adăpostul lui. Peste puţin timp navele engleze s-au îndepărtat de radă, aşa că am scăpat şi de data asta. Cu o zi înainte ele vânaseră pachebotul „Alcadia”, plecat din La Coruna cu puţine zile înaintea noastră. Vasul urmărit se refugiase în portul Las Palmas, din insula Gran Canaria, iar mai mulţi pasageri, care plecaseră cu o şalupă spre Santa Cruz, spre insula Tenerife, fuseseră luaţi prizonieri.

Locul unde este aşezat oraşul pare, de departe, mohorât. Pe o plajă pustie şi nisipoasă se înalţă case de un alb orbitor, cu acoperişuri plate şi ferestre fără geamuri, iar în spatele lor se ridică un perete vertical din stâncă neagră, lipsit complet de vegetaţie. Un chel drăguţ, din pietre cioplite şi promenada publică, încadrată de plopi, formează singura variaţie în acest peisaj monoton.

Văzut de la Santa Cruz, Pico de Teyde pare mult mai puţin pitoresc decât din portul Orotava. Acolo impresionează contrastul dintre câmpia surâzătoare, bogat cultivată, şi aspectul sălbatic al vulcanului. De la palmierii şi bananierii de pe ţărm până în zona ocupată de *Arbutus* 1, laur şi pin, roca vulcanică este acoperită de o vegetaţie viguroasă.

Ca să putem debarca a trebuit să aşteptăm destul de mult permisiunea guvernatorului insulei. După ce vizitatorii, care se suiseră pe punte ca să se intereseze de noutăţile politice, ne-au chinuit cu nenumăratele lor întrebări, am coborât în cele din urmă pe ţărm.

Mergeam pe străzile din Santa Cruz, sufocându-ne de

18 Insulă din arhipelagul Canare. — N. R.

căldură, deşi termometrul indica numai 25°C. Când respiri mult timp aer de mare nu eşti la largul tău pe uscat.

Santa Cruz de Tenerife este un oraş destul de drăguţ, cu peste fi.000 de locuitori. Nu mă apuc să descriu bisericile, Biblioteca dominicanilor, care conţine doar câteva sute de volume, cheiul, unde se adună seara locuitorii oraşului ca să se bucure de răcoare, nici monumentul înalt de 10 metri, zidit din marmură de Carrara. Portul din Santa Cruz este, de fapt, un mare han în drum spre America şi India Mai toate povestirile de călătorie încep cu descrierea insulelor Mă-[19]

deira şi Tenerife şi dacă aceste insule oferă încă ştiinţelor naturii un *65* imens câmp de activitate, topografia orăşelelor Funchal, Santa Cruz.

La Laguna şi Orotava, aproape că nu mai lasă nimic de spus.

Recomandările Curţii de la Madrid ne-au asigurat, atât pe insulele Canare, cât şi în toate celelalte posesiuni spaniole, o primire pe deplin satisfăcătoare. Înainte de toate, am primit învoirea să vizităm insula. Colonelul Armiaga, comandantul unui regiment de infanterie, ne-a primit în casa lui şi ne-a copleşit cu amabilităţi. Nu ne săturam admirând în grădina lui plantele cultivate în aer liber, plante pe care până atunci le văzusem numai în sere: bananierul, pomul care face pepeni[20], *Poinciana*

---

19 Arbutus, mic arbust din familia Bricaceae cu frunze groase, pieloase, veşnic verzi, cu flori albe sau roz pal. Fructul este o bacă de culoare purpurie. Creşte şi în Europa prin pădurile de răşinoase, prin tufişurile şi stîncăriile alpine. — N. T.

20 Cartea papaia, plantă din familia Caricaceae, cu lemn uşor, spongios, frunze palmate, cu pcţiol lung ; face fructe mari. Deşi uneori creşte pînă la 10 m înălţime (în general pînă la 3—4 m), n'u este un arbore propriu-zis, ci o plantă erbacee, cu viaţă scurtă, de 3—4 ani. Fructele mari, zemoase şi foarte dulci, asemănătoare la gust şi la aspect cu pepenele galben (conţin pînă la 79%> zahăr) sînt bogate în vitamine şi conţin o substanţă foarte preţioasă — papaina. Rădăcinile, frunzele, miezul tulpinii şi coaja fructului verde conţin încă multe alte

pulcherrima 2 şi altele.

Căpitanul corvetei primise, nu-i vorbă, ordinul să aştepte până când vom putea escalada vârful vulcanului de aici, dacă zăpada avea să ne îngăduie această ascensiune; dar, fiindcă ni s-a dat a înţelege că, din cauza blocadei vaselor engleze, nu puteam sta la Santa Cruz mai mult de patru-cinci zile, trebuia să ne grăbim să ajungem în portul Orotava, care se afla pe versantul apusean al vulcanului şi unde trebuia, de altfel, să găsim şi ghizi. La Santa Cruz n-am putut afla pe nimeni care să fi escaladat vulcanul.

La 20 iunie, înainte de răsăritul soarelui, porneam aşadar la drum spre Laguna, localitate situată cu 682 metri mai sus decât portul Santa Cruz. Drumul şerpuia pe dreapta unui pârâu îngust şi cu multe meandre. În vremea ploilor, pe pragurile albiei apar cascade frumoase. În apropierea oraşului ne-au întâmpinat cămile albe. Aceste animale, care păreau încărcate foarte uşor erau întrebuinţate mai ales pentru transportul mărfurilor de la vamă la magaziile comercianţilor. Dacă la Tenerife ele nu sunt prea numeroase, în insulele Lanzarote şi Fuerteventura se găsesc cu miile. Aceste animale de povară, ca şi caii, au fost aduse pe insulele Canare în secolul al XV-lea de către normanzi.

Cu cât ne apropiem de Laguna, aerul devine mai răcoros şi lucrul acesta ne-a făcut plăcere, deoarece la Santa Cruz era o fierbinţeală înăbuşitoare. Răcoarea permanentă, care domneşte în Laguna, face ca acest oraş să fie un loc foarte agreat de locuitorii insulei. Înconjurată de grădini, la poalele unei coline cu laur, mirt şi zmeuriş, capitala Tenerifei are, într-adevăr, un aspect prietenos. Bunăstarea Lagunei nu mai este cea de altă dată, mai ales

---

Substanţe folositoare, utilizate în medicină, în tehnică şi în viaţa de toate zilele, ceea ce îi asigură un loc cu totul deosebit printre plantele tropicale. — N. T.

1 Se referă la Delonix regia, plantă din subfamilia Caesalpinioideae, mult cultivată în regiunile tropicale şi subtropicale. — N. T.

de când erupţiile vulcanului au distrus portul Garachico, iar Santa Cruz a devenit centrul principal al negoţului de pe insule. În jurul oraşului sunt numeroase mori de vânt, mărturie a practicării culturii cerealelor la această altitudine ridicată. Cu acest prilej ţin să fac observaţia că guanchii cunoşteau plantele nutritive. Făina de orz prăjită şi laptele de capră erau alimente foarte apreciate la acest popor, despre a cărui origine s-au născocit atâtea.

În jurul oraşului Laguna se mai află şi o mulţime de capele. Ridicate pe colinele joase, înconjurate de pomi veşnic verzi, acestea sporesc farmecul pitoresc al peisajului. Interiorul oraşului nu corespunde de loc exteriorului. Casele sunt solid clădite, dar sunt foarte vechi, iar străzile sunt pustii. Acoperişurile şi zidurile sunt îmbrăcate cu *Sempervivum canariense*[21] şi cu graţiosul *Trichomanes* 2.

Relieful insulei se înalţă în amfiteatru, prezentând în mic toate climele, de la climatul tropical african până la cel subalpin al Alpilor înalţi. Tenerife se află la poarta tropicelor, deşi este situată numai cale de câteva zile depărtare de Spania; ea prezintă o bună parte din splendoarea cu care natura a înzestrat ţările din jurul tropicelor – bananierii şi palmierii fiind dintre acestea.

Cine are simţul frumosului găseşte pe această minunată insulă nu numai o vegetaţie încântătoare, ci şi o climă reconfortantă. Niciun alt loc de pe lume nu mi se pare mai potrivit să alunge supărarea şi să redea liniştea unei firi cuprinse de suferinţă decât Tenerife şi Madeira. La aceasta contribuie nu numai splendida lor aşezare şi

---

21 Plantă de obicei perenă, din familia crasulaceelor, cu frunze cărnoase, aşezate în rozetă bazală, cu flori albe-roşietice în inflorescenţe bogate. Se cunosc 50 de specii răspîndite în Europa, Asia şi în insulele Canare. Multe specii au întrebuinţări medicinale. Specii ale genului Sempervivum cresc şi la noi în ţară. — N. T.

* Ferigă foarte delicată. Se cunosc aproximativ 80 de specii, mai ales tropicale. — N. T.

puritatea aerului, ci, înainte de toate, absenţa sclaviei, a cărei privelişte ne indignează atât de profund în Indii, ca peste tot de altfel, unde colonizatorii europeni au adus aşa-numita lor instruire.

Iarna, clima Lagunei este foarte ceţoasă, iar locuitorii ei se plâng adesea de ger. Dar pe aici nu a nins niciodată. Ţărmurile sunt împodobite cu feluriţi arbori: curmali şi cocotieri. Mai sus, alături de banani se găsesc arbori-zmeu (dracene) 1 al căror trunchi se compară, pe bună dreptate, cu trupul de şarpe. Versanţii sunt plantaţi cu viţă-de-vie, care se caţără pe araci foarte înalţi. Portocali în floare, mirt şi chiparoşi înconjură capelele, pe care evlavia oamenilor le-a înălţat pe coline. Fiecare proprietate este împrejmuită cu tufe de agave[22] şi cactee[23]. Nenumărate plante criptogame, mai cu seamă ferigi, îmbracă zidurile, care sunt umezite mereu de izvoraşe limpezi. Iarna, când vulcanul este îmbrăcat în zăpadă şi gheaţă, aici te bucuri de o primăvară veşnică. Vara, spre asfinţit, vântul de pe mare aduce răcoare. Densitatea populaţiei de pe ţărm este aici foarte ridicată. Casele şi grădinile sunt împrăştiate ici-colo, ceea ce măreşte frumuseţea peisajului. Din nefericire, bunăstarea populaţiei nu este proporţională nici cu hărnicia ei şi nici cu bogăţia naturii. Cei care cultivă pământul, cel mai adesea nu sunt proprietarii lui, rodul muncii lor aparţine nobilimii. Sistemul feudal, care a adus prejudicii atâta timp Europei, mai împiedică şi astăzi înflorirea unor regiuni.

În sfârşit, în ziua de 21, dis-de-dimineaţă, eram în drum spre piscul vulcanului. Ziua nu era prea frumoasă,

---

22 Dracaena draco, arborele-dracului sau arborele-zmeu. Face parte din familia Agavaceae. Este un arbore impozant, cu frunze lanceolate şi cu flori compuse. Sucul secretat de scoarţă conţine un colorant roşu, ceea ce explică numele dat de localnici : „sînge de zmeu". Unele specii sînt decorative. — N. T.

23 Plante suculente (cactus, opuntia etc.) aparţinînd familiei Cactaceae. — N. T.

iar Pico, care de la Orotava se vede aproape totdeauna, stătea ascuns după nori groşi, de la răsăritul soarelui până la ora zece. Spre vulcan duce un singur drum prin Orotava, câmpia cu grozame şi „ţara rea”.

Contrastul dintre vegetaţia acestei regiuni şi aceea de la Santa Cruz ne-a surprins în mod plăcut. Clima fiind umedă şi răcoroasă, solul era acoperit cu un frumos covor verde, în timp ce pe drumul

68 de la Santa Cruz la Laguna plantele nu mai prezentau decât capsule din care căzuseră seminţele.

Orotava face încă din depărtare o impresie bună, datorită apei abundente; pâraiele se îndreaptă spre oraş şi curg prin centrul lui. Apele izvorului de la Aqua Manşa, strânse în două bazine mari, pun în mişcare mai multe mori, irigă şi viile dimprejur. Clima din oraş este mai răcoroasă decât în port. Temperatura ridicată şi vecinătatea oceanului explică ceaţa frecventă de aici. Oraşul se află la circa 312 metri deasupra nivelului mării, deci este aşezat cu 390 metri mai jos decât Laguna unde plantele înfloresc cu o lună mai târziu.

Orotava, vechiul Taoro al guanchilor, se află pe versantul abrupt al unei coline. Străzile par pustii, casele sunt construite solid, dar au o înfăţişare tristă şi aparţin aproape toate unei nobilimi, care-şi dă ifose grozave. Am trecut pe lângă un apeduct foarte înalt, pe care creşteau o mulţime de ferigi frumoase. Am vizitat mai multe grădini, în care pomii roditori ai nordului Europei cresc alături de portocali, rodii şi curmali. Deşi cunoşteam din povestirile călătorilor, copacul *Dracaena*. din grădina domnului Franquis ne-a uimit, totuşi, extraordinara lui grosime. Se susţine că trunchiul acestui copac, pomenit în multe documente străvechi, pentru că slujea ca hotar la capătul unui ogor, era tot atât de gros şi în secolul al XV-lea. Circumferinţa, în apropierea rădăcinii, măsoară 14, 6 m. N-am putut-o măsura mai sus, dar am apreciat că la 3, 25 m deasupra solului, trunchiul are un diametru de 3, 66 m.

Trunchiul se împarte în mai multe ramuri, care se înalţă în sus ca braţele unui candelabru şi poartă în vârf un pămătuf de frunze, asemănător arborelui *Yuca* din văile Mexicului. *Dracaena* din grădina domnului Franquis face încă în fiecare an flori şi fructe.

Acest arbore nu se întâlneşte decât în zonele cultivate ale insulelor Canare, în insulele Madeira şi Porto Santo, este o apariţie curioasă în legătură cu migraţiunea plantelor. Indiile de Est sunt adevărata lui patrie. În Africa el nu a fost găsit însă nicăieri în stare sălbatică. Pe ce cale a fost adus acest copac la Tenerife?

De la Orotava, mergând pe o potecă strâmtă şi pietroasă, am ajuns într-o frumoasă pădure de castani şi apoi într-o regiune în care cresc unele specii de laur. Ne-am oprit sub un brad frumos ca să ne aprovizionăm cu apă. De aici marea şi întreaga parte de apus a insulei ne ofereau o perspectivă minunată. Până la crater drumul urcă, dar nu mai trecem prin nicio vale propriu-zisă, ci numai prin nişte văi *69* numite *barrancos*.1

Relieful insulei este format dintr-un masiv muntos de origine vulcanică, care se prelungeşte spre nord-est.

După regiunea împădurită cu arbuşti, numită Monte Verde, urmează aceea a ferigilor. Nicăieri în zona temperată n-am văzut o asemenea mulţime de *Pteris*[24], *Blechnum* şi *Asplenium*[25]. Rădăcinile lui *Pteris aquilina* servesc drept hrană locuitorilor din Palma şi Gomera[26]. Ei le freacă până obţin o pulbere pe care o amestecă cu puţină făină de orz. Acest amestec se prăjeşte şi poartă numele de *gofio*.

Monte Verde este străbătut de mai multe văi mici şi foarte strâmte. După zona ocupată de ferigi se ajunge într-

24 Ferigă de cîmp din familia polipodiaceelor, răspîndită aproape pe tot globul. — N. T.

25 Plantă din familia polipodiaceelor. Se cunosc peste 200 de specii răspîndite pe tot globul, unele cu valoare ornamentală. — N. T.

268 Insule din arhipelagul Canare. — N. T.

o dumbravă de ienuperi şi de brazi, care a suferit mult din pricina furtunilor. Drumul urcă tot mai sus, până la stâncile de bazalt Gayta şi Portillo. Trecătoarea îngustă dintre ele ne conduce în zona ocupată de câmpul cu grozame.

Ne-au trebuit cam două ceasuri şi jumătate ca să străbatem această regiune care nu este decât o mare de nisip. În ciuda altitudinii ridicate, termometrul arăta 13, 8°C. Sufeream cumplit din pricina prafului de piatră ponce, în care eram învăluiţi tot timpul. Chiar în mijlocul câmpiei se găsesc tufe de *Retama*[27], acel *Spa*rtium *nubigenum*, plantă care creşte înaltă de 3 m şi este plină de flori parfumate.

Caprele brune de pe Pico sunt socotite delicatese. Ele se hrănesc cu frunze de *Spartium* şi s-au sălbăticit din vremuri străvechi în aceste pustietăţi.

Până la stânca Gayta, adică până la începutul câmpului cu grozame, Pico de pe Tenerife este îmbrăcat cu o vegetaţie bogată. De îndată ce ajungi pe câmpia acoperită cu cenuşă vulcanică, peisajul îşi schimbă

70 caracterul. La fiecare pas te loveşti de blocuri uriaşe de obsidian pe care le-a zvârlit vulcanul. De jur-împrejur, totul este pustiu şi mort. Câteva capre şi câţiva iepuri sunt singurii locuitori ai acestui podiş.

Dincolo de regiunea populată de *Spartium nubigenum*, mergând prin crăpături înguste şi văgăuni bătrâne, spălate de ploi, am ajuns pe un podiş înalt şi apoi în punctul unde trebuia să petrecem noaptea. Locul acesta se afla la peste 2 982 metri deasupra nivelului mării. Două stânci înclinate formează un fel de peşteră, care ne apăra de vânt. Până acolo se poate ajunge şi călare pe catâri. Mulţi dintre curioşii care la plecarea din Orotava cred că

---

278 Plantă din familia leguminoaselor folosită în unele ţări la confecţionarea covoarelor, frînghiilor etc. La noi se cultivă ca plantă ornamentală şi ca nutreţ, pentru iepuri. Planta conţine alcaloidul sparteina. — N. T.

vor putea să atingă marginea craterului rămân de fapt aici. Deşi era vară şi deasupra noastră se întindea cer senin, noaptea am suferit de frig. Termometrul a scăzut până la 5°C. Ghizii noştri au făcut şi un foc mare, din vreascuri de retame. Fiindcă n-aveam nici cort, nici paltoane, ne-am culcat pe grămezi de pietre încălzite; flăcările şi fumul, pe care vântul le mâna într-una spre noi, ne-au necăjit tot timpul. Nu mai petrecusem niciodată noaptea la o înălţime atât de mare şi pe atunci nici nu bănuiam că odată voi locui în oraşe aşezate la înălţimi mult superioare.

Cu cât scădea temperatura, nori grei se îngrămădeau în jurul vârfului, dar un vânt de la nord, extrem de puternic îi risipea. Din când în când se vedea şi luna, al cărei disc strălucea pe un fond albastru închis. În preajma vulcanului, scena această nocturnă avea ceva într-adevăr măreţ. Pico ba dispărea complet în ceaţă, ba apărea deodată înfricoşător de aproape şi îşi arunca, asemenea unei piramide uriaşe, umbra gigantică pe norii de sub noi.

Către orele trei dimineaţa ne-am îndreptat, la lumina tulbure a unei facle de brad, spre vârf. Ascensiunea am început-o pe partea de nord-est, unde versantul este foarte abrupt, şi după două ceasuri eram pe un mic platou, care, din cauza poziţiei lui singuratice, se numeşte Alta vista. Aici sălăşluiesc *neveros*, adică băştinaşii, care se îndeletnicesc cu căutarea gheţii şi a zăpezii, pe care le vând în oraşele din apropiere. Catârii lor se caţără mai bine decât cei ce stau la dispoziţia călătorilor şi ajung până la Alta vista, dar până acolo, aceştia sunt nevoiţi să ducă zăpada în spinare. Mai sus se întinde „ţara rea”, cum se numeşte în Perú, în Mexic şi oriunde sunt vulcani, o regiune dezgolită de solul fertil şi acoperită cu bucăţi de lavă.

Ne-am abătut din drum la dreapta, pentru a vizita peştera cu *71* gheaţă, care se află la 3 367 metri altitudine, ceea ce înseamnă, pentru latitudinea la care ne aflăm, că ea se găseşte sub limita zăpezilor veşnice. În timpul iernii,

peştera se umple cu zăpadă şi cu gheaţă şi cum razele soarelui nu pot străbate înăuntru, căldura lor nu estt în stare să golească rezervorul.

Mijea de ziuă când am părăsit peştera de gheaţă. Un strat de nori albi şi pufoşi ascundea privirii noastre marea şi regiunile joase ale insulei. Ei erau răspândiţi atât de uniform şi în asemenea măsură formau acelaşi plan, încât îţi sugerau imaginea unei câmpii imense, acoperite cu zăpadă. Colosala piramidă a lui Pico, piscurile vulcanice de pe Lanzarote, Fuerteventura şi Palma se înălţau ca nişte piramide, din întinsa mare de aburi. Minunată privelişte! Culoarea lor întunecată contrasta violent cu albul norilor.

Drumul ce urma să ni-l croim prin „ţara rea" era foarte obositor, abrupt, cu bolovani de lavă cu margini ascuţite ce alunecau sub paşii noştri. Acolo unde sfărâmăturile de lavă aveau grosimi mari se formaseră goluri, în care dacă te prăbuşeai, puteai să intri până la jumătatea corpului. Şi mai era ceva cu care nu ne împăcăm: comoditatea şi reaua-voinţă a ghizilor noştri. Erau lenevoşi până la desperare; cu o zi mai înainte încercaseră să ne convingă să nu urcăm stâncile pe la locul de popas. La fiecare zece minute se aşezau să se odihnească; ne-au aruncat bucăţile de obsidian şi de piatră ponce, pe care le adunaserăm cu grijă şi ceea ce a pus cap la toate a fost că până la urmă am descoperit că niciunul dintre ei nu mai fusese pe vârful vulcanului…

După un urcuş de trei ore, ne aflam la marginea regiunii numită „ţara rea", într-o mică „câmpie" numită Rambleta; din centrul ei se înalţă vârful ca o căpăţână de zahăr. Aici se găsesc, după cum le numesc localnicii, „nările" lui Pico. Prin numeroasele crăpături ale stâncilor ţâşnesc, din când în când, aburi fierbinţi, a căror temperatură este de 43, 2°C.

Mai aveam de urcat porţiunea cea mai abruptă a muntelui, aceea care alcătuieşte vârful. Versantul acestui mic con, acoperit cu cenuşă şi bucăţi de lavă, este atât de

abrupt, încât ar fi aproape imposibil de ajuns sus, dacă n-am fi urmat un vechi torent de lavă, care s-a revărsat cândva din gura craterului şi ale cărui valuri împietrite au rezistat cu îndârjire timpului. Urmând traseul torentului, am urcat mai departe, agăţându-ne cu desperare de marginile ascuţite ale lavei solidificate, care nu arareori ni se rupea în mână.

72 Ajunşi pe vârf, mare ne-a fost mirarea că abia am găsit loc să ne aşezăm comod. Ne aflam în faţa unui mic zid circular, din lavă, care ne împiedica să privim în fundul craterului. Vântul bătea atât de puternic dinspre apus, că abia ne puteam ţine pe picioare. Se făcuse ora opt dimineaţa. Eram încremeniţi de frig, deşi termometrul nu coborâse sub 0°. Ne obişnuiserăm cu vremea caldă şi aerul umed, iar vântul uscat sporea senzaţia de frig.

În ceea ce priveşte craterul, el avea un aspect deosebit de al celorlalţi vulcani, pe care i-am cercetat. Fiind înconjurat de o creastă ca un zid, foarte înaltă, ar fi fost imposibil de ajuns înăuntrul său, dacă n-ar fi existat spre răsărit o deschidere, formată demult, probabil, în timpul unei erupţii mai puternice. Pe aici am şi coborât. Caldeira, de formă ovală, avea lăţimea maximă de 97 metri şi cea minimă de 65 metri. Marginile sale exterioare erau aproape verticale. Coborâm. Din unele crăpături ieşeau vapori fierbinţi, cu un zgomot curios. Şi pe marginea exterioară a zidului care înconjură craterul apăreau astfel de fenomene. Un termometru introdus într-una dintre crăpături s-a urcat repede la 68 – 75°C. Fără îndoială că temperatura era mult mai mare, dar noi nu puteam privi instrumentul decât după ce îl scoteam afară, dacă nu voiam să ne ardem mâinile. S-ar putea crede că aburii care ies aici la suprafaţă, în răstimpuri, conţin acid clorhidric sau acid sulfuric. Dar lăsaţi să se condenseze pe un obiect rece, ei nu prezintă niciun fel de gust deosebit şi experienţele dovedesc că emanaţiile sunt formate, în general, din vapori de apă.

Am făcut imediat schiţa părţii interioare a craterului, aşa cum se prezintă ea, văzută dinspre est. Nu există nimic mai ciudat ca această suprapunere de strate de lavă, care sunt când orizontale, când înclinate, sau prezintă contorsiuni asemenea calcarelor alpine. Buza nordică a craterului este cea mai înaltă. Spre sud-vest, peretele se lasă simţitor în jos, iar pe marginea exterioară a încremenit o enormă masă de lavă. Spre apus, printr-o crăpătură largă, se vede marea. Poate că, în timpul unei erupţii, o explozie a spart aici peretele.

După aspectul interior al craterului apare clar că de mii de ani vulcanul nu a mai scuipat foc. Colţii vremii şi influenţa vaporilor i-au fărâmiţat însă pereţii, l-au acoperit cu blocuri mari de iavă petrificată.

Pe fundul craterului se ajunge fără primejdie. La un vulcan a cărui activitate maximă se desfăşoară în direcţia vârfului, ca la Vezuviu de pildă, adâncimea craterului se schimbă înainte şi după fiecare erupţie, dar la Pico de Teyde adâncimea pare să fi rămas de foarte multă vreme aceeaşi. În starea actuală, vulcanul este de fapt un solfatar[28], care deşi constituie un câmp vast de observaţii interesante, prin aspectul lui nu este impunător. Măreţ devine doar prin înălţimea lui faţă de nivelul mării, prin liniştea adâncă care domneşte în această regiune înaltă, prin nemăsurata întindere pe care o cuprinzi cu privirea când stai pe vârful lui.

Ascensiunea vulcanului de pe insula Tenerife nu este atrăgătoare numai datorită faptului că ne oferă un material atât de bogat de cercetare ştiinţifică; pentru cine are simţul măreţiei naturii, mult mai importantă este bogăţia aspectelor pitoreşti. Este foarte greu să descrii astfel de sentimente; ele ne emoţionează cu atât mai adânc, cu cât au ceva neprecis, acest vag sentiment fiind produs, pe de o

28 Solfatare : produse gazoase ale activităţii vulcanice, constituite în special din vapori de apă (98°/o), hidrogen sulfurat şi bioxid de carbon, care continuă să se degaje mult timp după erupţia vulcanică. — N. T.

parte, de nemărginirea spaţiului şi a dimensiunilor, pe de alta, de noutatea şi diversitatea obiectelor ce ne înconjură. Când un călător trebuie să descrie piscurile înalte ale globului pământesc, cascadele marilor fluvii, văile cu meandre săpate în stâncă ale Anzilor, el riscă să obosească pe cititor prin monotonia cu care-şi exprimă admiraţia. Mi se pare mai potrivit şi mai adecvat scopului pe care îl am în vedere să descriu caracterul specific care deosebeşte un ţinut de celălalt. Fizionomia unui peisaj se reţine cu atât mai bine, cu cât se surprind mai exact trăsăturile sale caracteristice luate separat, cu cât se compară între ele. Astfel, pe calea analizei, se descoperă izvoarele satisfacţiilor, pe care ni le oferă măreţul tablou al naturii.

De pe vârful vulcanului nu se deschide numai, pe deasupra celor mai înalţi munţi ai insulelor vecine, o imensă perspectivă asupra oceanului, ci se mai văd şi pădurile din Tenerife şi ţinuturile locuite ale coastei, totul părând atât de aproape, încât contururile şi culorile apar în cele mai frumoase contraste.

Am poposit pe marginea dinafară a craterului şi am privit întâi spre nord-vest, unde ţărmurile sunt împodobite cu sate şi cătune. La picioarele noastre, vedeam cum masele de vapori erau purtate de vânt. Stratul de nori, care se interpunea între noi şi regiunile coborâte ale insulei, era întrerupt ici-colo de micii curenţi ascendenţi de aer, care veneau de pe suprafaţa încălzită de soare a pământului. Printr-o astfel de deschidere am văzut la un moment dat portul din Orotava, vapoarele ancorate în port, grădinile şi viile din jurul oraşului. Din

74 aceste ţinuturi pustii priveam în jos spre o lume locuită. De aici am surprins contrastul dintre pantele sterpe ale vulcanului, povârnişurile lui abrupte acoperite cu lavă, platourile lipsite de vegetaţie şi aspectul vesel al pământului cultivat; pe măsură ce altitudinea creşte şi temperatura scade, plantele se dispuneau pe zone. Sub vârf, lava spongioasă este îmbrăcată de licheni. O specie

de violetă *Viola cheirantbiţolia*, înrudită cu *Viola decumbens* creşte pe versantul vulcanului până la 3 390 metri. Ramuri înflorite de *Retama* împodobesc văile mici, sfârtecate de ploi şi astupate de produse vulcanice. Sub zona *Retamei* urmează regiunea ferigilor, iar după ferigi vine aceea a unei câmpii cu arbuşti pitici. Printre ierburi de câmpie şi terenurile plantate cu viţă-de-vie şi pomi roditori cresc ¡ lauru12, *Ramnusă* şi tufe de zmeură. De la câmpia cu grozame şi zona ierburilor alpine, până la grupurile de banani şi curmali ale căror rădăcini par să fie udate de apele oceanului, se întinde un covor de vegetaţie continuu.

Faptul că de pe vârful Pico de Teyda satele, viile şi grădinile de pe ţărm ni se par atât de apropiate se datorează, în mare parte, minunatei transparenţe a aerului. În ciuda depărtării considerabile, am recunoscut nu numai casele, trunchiurile copacilor, echipamentul vaselor, ci am distins şi culorile mai vii, bogata vegetaţie a câmpiei. Splendoarea peisajului de la tropice se bazează mai cu seamă pe această transparenţă. Ea sporeşte strălucirea culorii plantelor şi potenţează acţiunea magică a armoniei şi contrastelor lor.

Zadarnic ne-am prelungit şederea pe Pico de Teyde în aşteptarea momentului când vom putea cuprinde cu privirea întregul arhipelag al „Insulelor fericite”. Vedeam la picioarele noastre Palma, Gomera şi Gran Canaria. Munţii de pe Lanzarote, care la răsăritul soarelui nu fuseseră în ceaţă, s-au învăluit curând în nori deşi.

Frigul, pe care l-am simţit pe vârf, este caracteristic pentru acest anotimp, când vântul suflă dinspre vest, deci din sens contrar celui care aduce spre Tenerife, o mare parte din an, aerul fierbinte de pe pustiurile arzătoare ale Africii. Termometrul arăta 27°C la umbră. În ciuda căldurii, care se simte sub picioare la marginea craterului, conul de cenuşă este acoperit iarna mai multe luni cu zăpadă.

Sufla un vânt rece, aşa că ne-am adăpostit cât am putut mai bine. Faţa şi mâinile ne erau înţepenite, în timp ce cizmele ne ardeau din cauza vaporilor fierbinţi care ieşeau din pământ peste tot. Ne-am *75* hotărât să coborâm şi în câteva minute am fost la poalele vârfului, fiindcă mai mult alunecam la vale.

Lăsam în urmă aceste locuri singuratice, dar ne părea rău, fiindcă de la înălţimea lor am avut prilejul să admirăm natura în toată măreţia ei.

Prin „ţara rea" am trecut încet de tot. Pe bolovanii de lavă instabili piciorul nu-şi găseşte siguranţa. Către locul de unde încep stâncile, drumul în jos este foarte greu; iarba deasă şi scurtă este atât de alunecoasă, încât ca să nu cădem trebuia să ne lăsăm mereu pe spate. Pe suprafaţa nisipoasă a câmpiei cu *Retama*, termometrul indica 22, 2°C, după frigul care ne scuturase pe vârf, ni se părea o arşiţă înăbuşitoare. Nu aveam niciun pic de apă. Ghizii nu numai că băuseră pe ascuns mica noastră provizie, dar spărseseră şi vasele pentru apă.

În frumoasa regiune a ferigilor şi a tătărcilor arborescente am avut, în sfârşit, parte de puţină răcoare.

În apropierea oraşului Orotava am întâlnit şi stoluri mari de canari. Aceste păsări atât de binecunoscute în Europa erau de un verde destul de uniform, iar unele erau pe spate gălbui. Bătaia aripilor semăna cu aceea a canarilor domesticiţi, dar la exemplarele prinse în insula Gran Canaria şi pe mica insulă Montana Clara se observă o bătaie a aripilor mai puternică şi în acelaşi timp mai armonioasă. Fiecare stol era format din aceleaşi specii de păsări, care au un limbaj propriu. Canarii galbeni sunt o varietate născută în Europa. Dar pasărea insulelor Canare, care dintre toţi canarii are cântul cel mai frumos, nu este cunoscută în Europa. Ea se numeşte *Capirote* şi iubeşte atât de mult libertatea, încât nu se lasă îmblânzită niciodată. I-am admirat viersul moale şi melodios, într-o grădină lângă Orotava, dar nu am putut-o privi de aproape,

ca să-i precizez genul.

Am sosit în portul Orotava, pe la asfinţit, şi acolo am aflat neaşteptata veste că „Pizzaro” avea să pornească în larg abia în noaptea dintre 24 şi 25. Dacă am fi putut conta pe această amânare, fie că am fi rămas mai multă vreme pe Pico, fie că am fi făcut o excursie către vulcanul Chahorra. A doua zi am cutreierat împrejurimile Orotavei.

În ajunul Sânzienelor am luat parte, în grădina domnului Little, la o serbare câmpenească. Acest negustor a cultivat o colină acoperită cu sfărâmături vulcanice şi şi-a amenajat în acest loc plăcut o grădină englezească, de unde aveai o perspectivă minunată spre piramidele vulcanice, asupra satelor de pe ţărm şi a insulei Palma. Prive

 liştea aceasta pot s-o compar numai cu aceea oferită de golful Neapole sau Genova, dar în privinţa bogăţiei vegetaţiei şi a frumuseţii acesteia, Orotava le întrece pe amândouă. La căderea nopţii, conform unui obicei pe care l-au introdus fără îndoială spaniolii, deşi în sine este străvechi, ciobanii au aprins focurile Sânzienelor pe versantul vulcanului. Palele de lumină risipite, trombele de fum gonite de vânt, pe fondul verde închis al coastelor împădurite, ofereau un spectacol deosebit. Din depărtare pătrundeau până la noi chiote de bucurie şi ele păreau să fie singurul sunet care întrerupea liniştea naturii, în acele locuri pustii.

La 24 iunie, dimineaţa, am părăsit portul Orotava, iar la Laguna am luat dejunul la consulul francez. El a avut bunăvoinţa să preia colecţiile geologice, pe care le-am donat cabinetului de ştiinţe naturale a regelui Spaniei. Când am privit rada, din faţa oraşului, am văzut cu spaimă că „Pizzaro” înălţase pânzele. Ajunşi în port am aflat că el plutea doar, în aşteptarea noastră. Vasele englezeşti, care staţionaseră lângă Tenerife, dispăruseră, aşa că trebuia să plecăm cât mai repede din aceste locuri. Ne-am îmbarcat numai noi, căci tovarăşii noştri erau locuitori ai insulelor

Canare care nu plecau spre America.

Capitolul 3

DE LA TENERIFE PE COASTA AMERICII DE SUD. SOSIREA LA CUMANA

În seara zilei de 25 iunie am părăsit portul Santa Cruz şi am luat drumul Americii de Sud. Vântul sufla puternic dinspre nord-est, marea se zbătea în valuri mici şi dese, din cauza curenţilor contrari. Am pierdut curând din vedere insulele Canare, cu munţii lor înalţi învăluiţi într-o ceaţă roşiatică. Numai vulcanul de pe insula Tenerife se arăta din când în când, proiectat pe o fâşie de cer limpede, probabil deoarece curenţii de aer din straturile superioare ale atmosferei risipeau din timp în timp norii din jurul „căpăţânii de zahăr". Pentru întâia dată simţeam ce impresie vie îţi poate lăsa în suflet priveliştea ţărilor de la hotarele tropicelor, unde natura apare atât de bogată, atât de măreaţă şi de minunată. Trăisem numai puţină vreme pe Tenerife, totuşi am plecat de pe insulă cu senzaţia că am stat pe ea mai mult.

Călătoria noastră pe mare, de la Santa Cruz la Cumana – portul răsăritean de pe Terra Firma –, a fost deosebit de frumoasă. Am traversat Tropicul cancerului în ziua de 27 şi, cu toate că „Pizzaro" nu era o corabie prea bună, am parcurs distanţa dintre ţărmul Africii şi cel al Lumii Noi, 4 050 de kilometri, în 20 de zile. Câteva păsări

75 de uscat, pe care vântul le purtase în largul mării, s-au ţinut un timp după noi.

Am urmat acelaşi drum pe care-l parcurg, de la prima călătorie a lui Columb, toate vasele care pleacă spre Antile. Se ştie că la traversarea de la Santa Cruz la Cumana, ca şi de la Acapulco la Filipine> marinarii aproape că nu trebuie să pună mâna pe pânze.

Cu cât ne depărtam de coasta africană, cu atât vântul slăbea. Adesea se oprea complet câteva ore, aceste perioade de calm fiind însoţite, în mod regulat, de descărcări electrice. Nori negri se adunau grămadă la

răsărit şi puteai crede că se pregăteşte o vijelie şi că va trebui să se strângă pânza de la cafas. Dar nu trecea mult şi din nou se pornea vântul; cădeau şi câteva picături mari de ploaie dar, treptat, semnele de furtună dispăreau fără ca noi să fi auzit măcar glas de tunet. Mulţumită unor astfel de vijelii slabe, care alternează cu perioade liniştite, se ajunge în lunile iunie şi iulie din insulele Canare în Antile sau pe coastele Americii de Sud.

Nimic nu întrece splendoarea şi blândeţea climei mării tropicale. În timp ce Passato sufla cu putere, termometrul arăta ziua 23 – 24°C, iar noaptea o temperatură cuprinsă între 22 şi 22, 5°C. Câtă deosebire între mările furtunoase ale regiunilor nordice şi aceste locuri, unde în natură domneşte o linişte desăvârşită.

La nord de insulele Capului Verde am dat peste varec 2 plutitor. Este vorba de strugurele de mare tropical, *Fucus natans*, care trăieşte numai până la 40° latitudine nordică şi sudică, sub oglinda apei. Aceste alge par să indice aici prezenţa unor curenţi. Nu trebuie confundate regiunile unde apare mult varec izolat, cu cele descrise de Columb, complet acoperite cu iarbă de mare, asemănătoare cu nişte câmpii întinse, care au speriat echipajul caravelei „Santa Maria”, aproape de paralela de 42°.

De la 22° latitudine au apărut, într-un număr impresionant, peştii zburători. Ei zvâcneau în sus, patru, cinci şi chiar şase metri. Natura este un izvor nesecat de studiu; pe măsură ce ştiinţa înaintează, ea îi prezintă mereu celui care ştie cum s-o întrebe câte o faţă nouă, din care el n-a mai privit-o niciodată.

Am amintit peştii zburători (*Exocoetus volitans*), pentru a atrage atenţia celor interesaţi asupra nemaipomenitei dimensiuni a vezicii lor înotătoare. Ea formează mai mult de jumătate din corpul peştelui, fapt ce explică salturile sale atât de înalte. Asemenea majorităţii animalelor cu branhii, peştii zburători pot respira destul de

mult timp, prin intermediul aceloraşi organe, şi în apă şi în aer. O mare parte a vieţii şi-o petrec în aer, dar biata lor existenţă nu devine prin aceasta mai uşoară. Când părăsesc marea, ca să scape de lăcomia bremelor auriix, întâlnesc în aer fregatele[29], albatroşii şi alte păsări, care-i înhaţă din zbor. Totuşi, mă îndoiesc că peştii zburători ies din apă numai ca să scape de urmărirea duşmanilor lor. Întocmai ca rândunelele, ei se înalţă cu miila şi o pornesc drept înainte, întotdeauna împotriva direcţiei valurilor.

La 1 iulie am dat peste rămăşiţele unui vas. Am putut vedea un catarg acoperit cu varec plutitor. Vasul nu putuse naufragia într-o regiune ca aceasta, unde marea este atât de liniştită; probabil că accidentul s-a produs undeva în mările furtunoase ale Nordului.

Nu ne mai săturam admirând în fiecare noapte frumuseţea cerului, pe care, cu cât înaintam spre sud, apăreau noi constelaţii. Se trezeşte în fiecare dintre noi un sentiment ciudat, cu totul necunoscut, atunci când mergând spre ecuator şi mai ales trecând dintr-o emisferă într-alta, vedem cum stelele, pe care le cunoaştem din copilărie, se afundă tot mai adânc şi până la urmă dispar. Nimic nu-i aminteşte călătorului cât de departe este de patrie, ca priveliştea unui cer nou. Poziţia stelelor mari, unele pete de ceaţă risipite ici-colo, care se iau la întrecere cu strălucirea Căii Lactee, spaţii care se deosebesc de restul cerului prin tenta lor mai întunecată dau cerului sudic un aspect cu totul aparte. Chiar cineva care nu posedă cunoştinţe de astronomie, simte când vede răsărind la orizont uriaşa Constelaţie a Corabiei sau norii strălucitori ai lui Magellan că nu se află în Europa, în ţinuturile echinocţiale, cerul şi pământul poartă deopotrivă pecetea straniului.

În noaptea dinspre 4 spre 5 iulie, la 16° latitudine,

---

29 Păsări palmipede cu corpul mic şi aripile foarte mari, care trăiesc în regiunile mărilor tropicale. — N. T.

am văzut pentru prima dată, desluşit, Crucea Sudului. Era mult înclinată şi apărea din când în când printre nori, strălucind ca argintul, de câte ori aceştia erau străpunşi de câte un fulger.

80 Apariţia Crucii Sudului a adus mare bucurie în rândul echipajului, în special printre acei marinari, care trăiseră în colonii. În singurătatea mării saluţi o stea ca pe un prieten de care ai fost despărţit multă vreme.

Ultimele zile ale traversării nu au fost chiar atât de bune după cum ne făcuseră să sperăm clima blândă şi marea liniştită. Nu am fost tulburaţi de primejdiile mării, ci de faptul că printre noi, când ne apropiam de Antile, s-au ivit câteva cazuri de friguri galbene. În spaţiul dintre cele două punţi era foarte cald, termometrul se ridicase la 34 – 36°. Doi marinari, mai mulţi pasageri şi, ceea ce era destul de suspect, doi negri de pe coastele Guineei, precum şi un copil mulatru au fost cuprinşi de această boală, care ameninţa să devină epidemică. Simptomele nu aveau la toţi aceeaşi gravitate, totuşi, unii dintre ei, şi tocmai cei mai viguroşi, au început de a doua zi să aiureze, pierzându-şi toată vlaga. Dată fiind nepăsarea cu care se tratează pe un vas de transport tot ce este străin de conducerea corabiei şi de viteza traversării, căpitanul nu s-a gândit să ia nici cele mai elementare măsuri împotriva primejdiei care ne pândea. Nu s-a afumat măcar corabia, iar un chirurg galician, ignorant şi flegmatic, a ordonat să li se ia bolnavilor sânge, deoarece el atribuia febra aşa-zisei iuţeli şi putreziciuni a sângelui. Pe bord nu exista nicio uncie din coaja arborelui de chinină, iar noi singuri uitasem la îmbarcare să cumpărăm. Am avut mai multă grijă de instrumente decât de sănătate şi crezusem, ca nişte naivi, că pe bordul unui vas spaniol nu putea să lipsească coaja peruviană contra febrei.

La 8 iulie s-a vindecat un marinar, care zăcea pe moarte, printr-o întâmplare vrednică să fie povestită. Hamacul lui era fixat în aşa fel, încât între faţa lui şi punte

nu rămânea nici măcar un spaţiu de 26 de centimetri. În această poziţie era imposibil să i se administreze sfintele taine; după obiceiul de pe vasele spaniole, ceremonia urma să aibă loc cu luminările aprinse în prezenţa întregului echipaj. De aceea bolnavul a fost scos la un loc aerisit, unde din pânză şi fanioane i se pregătise un sălaş pătrat. Aici urma să zacă până la moarte, care se credea a fi destul de apropiată. Dar, îndată ce a fost scos din aerul peste măsură de fierbinte, stătut şi plin de miasme, şi a fost dus în aerul răcoros, curat şi mereu împrospătat, bietul om şi-a revenit din toropeală.

La 12 iulie credeam că pot anunţa pentru a doua zi, înaintea răsăritului, pământ la orizont.

Cârmacii care se bizuiau mai mult pe log decât pe indicaţiile cro*81* nometrului, zâmbeau când noi pretindeam că vom vedea în curând pământul; ei erau convinşi că mai avem de plutit două sau trei zile.

De aceea am avut o mare satisfacţie când, în ziua de 13, către ora 6 dimineaţă, de pe catarg ni se anunţă că se vede o porţiune de uscat. Relieful părea înalt, dar se distingea încă destul de neclar din pricina ceţii. Vântul bătea cu putere, iar marea era foarte frământată. Ici-colo, ploua cu picături mari şi atmosfera generală prevestea o furtună violentă. „Pizzaro” urma să treacă printre insulele Tobago şi Trinidad, după cum ne-a comunicat căpitanul.

Aspectul insulei Tobago, îngrămădire de stânci acoperite de vegetaţie, este foarte pitoresc. Albul orbitor al pietrei contrastează plăcut cu verdele unor pâlcuri de copaci, risipite ici-colo. Cactee în formă de făclii încununează vârfurile munţilor şi dau peisajului tropical un caracter cu totul special. Chiar numai prezenţa lor trădează călătorului că are în faţă coasta americană, căci cacteele aparţin exclusiv Lumii Noi, precum florile de câmp aparţin Lumii Vechi. Partea de nord-est a insulei este cea mai înaltă, totuşi cele mai înalte piscuri de lângă ţărm nu par a depăşi înălţimea de 270 sau 290 de metri.

Tocmai înconjurasem pe la nord insula Tobago şi mica insulă Sf. Giles, când, de sus, din coşul catargului, ni se semnalează o escadră inamică. Am întors de îndată corabia. Pasagerii au început să intre în panică, deoarece mulţi îşi băgaseră mica lor avere în mărfuri, pe care sperau să le valorifice în coloniile spaniole. Din când în când urmăream escadra care părea că stă neclintită. Lucru firesc, deoarece luasem drept pânze o mulţime de stânci izolate.

După apusul soarelui, puterea vântului a slăbit şi cu cât luna cobora spre zenit, cu atât cerul se limpezea. În noaptea aceasta şi în cea următoare am văzut multe stele căzătoare, mai rare spre nord şi mai dese spre sud, ceea ce ne-a făcut să credem că aceşti meteori, despre a căror natură nu ştiam ceva precis, ar putea să depindă, cel puţin în parte, de anumite condiţii locale.

De când ne aflam în preajma ţărmului, epidemia care izbucnise pe vas s-a răspândit repede. Termometrul indica noaptea temperaturi cuprinse între 22 şi 23°C, iar ziua între 24 şi 27°C. Bolnavii sufereau de o deshidratare accentuată a pielii. Erau fără vlagă şi prezentau simptome congestive. Toţi speram că o dată debarcaţi pe insula Mărgărită sau în portul Cumana, care au renumele că sunt locuri foarte sănătoase, aceşti sărmani oameni se vor înzdrăveni.

Speranţa nu ni s-a împlinit întocmai. Cel mai tânăr pasager atins de frigurile galbene muri în curând. A fost o mare dramă, dar din fericire el a fost singura victimă. Era un tânăr de 19 ani, originar din Asturia3, singurul copil al unei mame văduve. Mai multe împrejurări au contribuit ca moartea acestui tânăr, pe chipul căruia se oglindea mult bun-simţ şi bunătate, să ne impresioneze. Se îmbarcase fără voia lui. El ar fi dorit să muncească în locurile natale, să-şi întreţină mama, dar aceasta se sacrificase şi, cu toate că rămânea fără niciun sprijin, îşi trimisese fiul ca să-şi încerce norocul la o rudă bogată, care trăia în Cuba.

Cuprins mai întâi de o toropeală inexplicabilă, boala s-a declanşat violent. A doua zi de boală deja delira, iar a treia zi muri, deşi frigurile galbene sau vărsatul negru nu omoară aşa de repede la Veracruz. Cu noi mai călătorea un tânăr asturian, care dorea să ajungă la Santiago de Cuba, cu compatriotul lui, pentru ca acesta să-l introducă şi pe el în casa acelei rude, în care îşi puseseră amândoi toată speranţa. Nu s-a dezlipit o clipă de lângă patul bolnavului şi este destul de curios cum nu s-a contaminat şi el. Era sfâşietor să auzi cum cel rămas în viaţă, pradă durerii lui adânci, blestema nenorocitele sfaturi, care-l minaseră într-o lume depărtată, unde acum se afla singur şi părăsit.

Stăteam toţi pe punte, pradă gândurilor negre. Nu mai încăpea îndoială că frigurile care bântuiau pe bord luaseră de câteva zile un caracter malign. Privirile noastre ţintuiau ţărmul muntos, pustiu, pe care ajungea din când în când câte o rază de lună strecurată printre nori. Marea unduia încet, cu licăriri slabe, fosforescente. Nu se auzea decât ţipătul monoton al unor păsări mari de apă, care păreau să caute ţărmul. O tăcere adâncă domnea în jur, dar liniştea naturii contrasta cu zbuciumul dureros din pieptul nostru. Către ora opt a început să bată încet clopotul morţii. La acest semn de doliu, marinarii şi-au întrerupt munca şi au îngenuncheat, spunând o scurtă rugăciune. Moment impresionant, care aminteşte de acele timpuri, când primii creştini se considerau membrii aceleiaşi familii, şi care şi acum îi apropie pe oameni în faţa nenorocirii comune. Noaptea, cadavrul tânărului din Asturia a fost adus pe punte şi, la recomandarea preotului, n-a fost aruncat în mare decât după răsăritul soarelui, pentru ca ceremonia funebră să se poată face conform ritualului bisericii catolice. N-a fost om pe bord, pe care să nu-l fi mişcat soarta acestui tânăr, pe care îl văzusem vioi şi sănătos cu câteva zile înainte.[30]

30 Provincie în Spania. — N. R.

Mulţi pasageri de pe „Pizzaro” s-au hotărât să părăsească am *83* barcaţia în primul loc unde debarcarea va fi posibilă, urmând să aştepte sosirea unei corăbii poştale pentru a-şi continua drumul spre Cuba sau Mexic. Locul dintre cele două punţi era în mod cert un focar de infecţie, şi, deşi nu eram prea convins că frigurile se iau prin contact direct, am socotit că este mai prudent să debarcăm şi noi la Cumana.

Hotărârea pe care am luat-o în noaptea dintre 14 şi 15 iulie a avut o înrâurire fericită asupra desfăşurării călătoriei noastre. În loc să zăbovim numai câteva săptămâni, am rămas un an întreg pe Terra Firma. Fără epidemia de pe „Pizzaro” n-am fi ajuns niciodată pe Orinoco, în regiunea Casiquiare sau la hotarul posesiunilor portugheze de pe Rio Negro. Poate că tot acestei schimbări în orientarea călătoriei noastre, avem să-i mulţumim faptul că, în cursul unei şederi atât de îndelungate în ţinuturile echinocţiale, am rămas atât de sănătoşi.

După cum se ştie, în primele luni după strămutarea lor sub cerul arzător al tropicelor, europenii se găsesc într-o mare primejdie. Am avut norocul să ne petrecem acest timp, în care europenii debarcaţi se află în pericol, în oraşul excepţional de fierbinte, dar cu o climă foarte uscată, Cumana, considerat drept un oraş foarte sănătos. Dacă ne-am fi continuat călătoria spre Veracruz, uşor am fi putut avea soarta multor pasageri de pe pachebotul „Alcudia”, care a sosit la Fâavana odată cu „Pizzaro”, tocmai când în Cuba şi pe ţărmul de răsărit al Mexicului făceau ravagii îngrozitoarele friguri galbene.

A durat mult până când am putut vedea ţărmul înalt al insulei Mărgărită, unde trebuia să acostăm pentru a ne informa despre crucişătoarele engleze şi a ne interesa dacă este periculos să ancorăm în portul La Guaira.

Către ora 11 dimineaţă ne-a apărut în faţă o insulă foarte joasă, pe care se înălţau câteva dune. Prin ochean nu se zărea nici urmă de locuitori sau de ogoare. Doar ici,

colo, cactuşi cilindrici, ca nişte candelabre. Pământul, aproape lipsit de vegetaţie, părea că se mişcă în valuri, din cauza refracţiei puternice a razelor de soare la trecerea lor prin straturile de aer care vin în contact cu suprafaţa înfierbântată a pământului.

Ţinutul neted, care îl aveam în faţă, nu se potrivea de loc cu ceea ce ne imaginam noi a fi insula Mărgărită. În timp ce lumea era ocupată să consulte hărţile, fără a le putea pune de acord, de pe catarg sunt semnalate câteva mici bărci de pescari. Căpitanul vasului „Pizzaro" a crezut că o lovitură de tun îi va face pe pescari să se apro

84 pie, dar un astfel de semnal nu foloseşte la nimic în ţările în care când cel slab întâlneşte pe cel puternic, crede că trebuie să se aştepte numai la violenţă. Bărcile au luat-o la fugă spre apus şi ne vedeam în aceeaşi încurcătură ca şi în faţa micii insule Graciosa, din arhipelagul Canare. Nicio persoană de pe bord nu fusese vreodată prin aceste locuri. Deşi marea era foarte liniştită, totuşi, apropierea unei insule atât de joase părea să necesite anumite măsuri de precauţie. Aşadar, nu ne-am mai apropiat de uscat şi cum sonda arăta că apa are numai 5, 5 – 7, 3 metri, am aruncat ancora.

Conform hotărârii căpitanului, urma să trimitem pe uscat pe unul dintre cârmaci. Pregătirile pentru lansarea la apă a şalupei au început imediat. Cum ţărmul era destul de departe, se punea întrebarea dacă întoarcerea la corvetă nu devenea dificilă spre seară, când vântul ar fi devenit mai puternic.

Tocmai ne pregăteam să mergem la ţărm, când de-a lungul acestuia am zărit două pirogi. Le-am chemat cu o nouă lovitură de tun şi am înălţat pavilionul Castiliei. În sfârşit, ele s-au apropiat, dar cu teamă. Ca toate pirogile băştinaşilor, acestea erau construite dintr-un singur trunchi de copac; în fiecare din ele se găseau optsprezece indieni din neamul guaykerilor, înalţi de statură şi goi până la brâu. După conformaţia corpului păreau oameni

puternici, iar culoarea pielii era brună spre un roşu arămiu. De departe, aşa cum şedeau nemişcaţi profilaţi pe orizont, păreau nişte statui din bronz.

De îndată ce pirogile s-au apropiat destul pentru ca să ne putem adresa indienilor în limba spaniolă, aceştia şi-au pierdut neîncrederea şi au venit direct spre noi. De la ei am aflat că insula joasă lângă care ancorasem era insula Coche, pământ nelocuit vreodată. Navele spaniole, care vin din Europa, trec mai departe spre nord, ca să angajeze un pilot în portul Pampatar.

Guaykerii aparţin populaţiei de indieni civilizaţi care locuiesc pe ţărmurile insulei Mărgăritá şi în cartierele mărginaşe ale Cumanei. Ei se bucură de diferite privilegii, deoarece din primele timpuri ale cuceririi spaniole s-au dovedit prieteni credincioşi ai castilienilor. Indienii din cele două pirogi părăsiseră noaptea portul Cumana. Voiau să aducă lemn de construcţie din pădurile de *Cedrela* (*Cedrela odorata*) [31], care se întind de la capul San José până dincolo de vărsarea lui Rio Carupano. Ne-au dat nucă de cocos proaspete şi câţiva peşti din specia *Choetodon*, al căror colorit frumos nu l-am putut admira *85* îndeajuns.

Proprietarul uneia dintre pirogi s-a oferit să rămână pe bordul lui „Pizzaro" şi să ne servească drept pilot. Omul se recomanda prin toată fiinţa lui; era un observator ager şi manifesta un interes deosebit pentru cunoaşterea vieţuitoarelor mării, precum şi a plantelor indigene. O întâmplare fericită a vrut ca primul indian pe care l-am întâlnit să fie omul căruia să-i datorăm atâtea cunoştinţe extrem de folositoare scopurilor călătoriei noastre. Pomenesc cu plăcere în cartea de faţă numele lui Carlos del Pino, căci aşa îl chema pe acest indian, care timp de 16 luni ne-a întovărăşit în expediţii de-a lungulţ armurilor sau în interiorul continentului.

---

31 Arbore din familia Meliaceae, care creşte în regiunile tropicale şi subtropicale, formînd păduri întinse. Lemnul său tare este folosit frecvent în construcţii. — N. T.

Spre seară, căpitanul a dat ordin să se ridice ancora. Cârmind spre vest, am avut curând în faţa noastră mica insulă Cubagua, astăzi complet pustie, dar care, mai demult, era vestită pentru pescuitul de perle. Spaniolii clădiseră aici, îndată după călătoriile lui Columb şi Ojeda, un oraş cu numele de Noul Cádiz, din care n-a mai rămas nici urmă.

Curând am văzut înălţându-se maiestuos la orizont, în partea de apus a insulei Mărgărită, munţii înalţi de la Cap Macanao.

Vântul era foarte slab şi căpitanul a găsit că este mai prudent să se încrucişeze până la ivirea zorilor. Se temea să pătrundă noaptea în portul din Cumana; o întâmplare nenorocită, care se petrecuse de curând tocmai aici, părea să impună această prevedere. Un pachebot care ancorase fără să aprindă felinarele din spatele corabiei a fost luat drept vas inamic şi bateriile din Cumana au tras în el. Căpitanului i-a fost smuls un picior iar după câteva zile a şi murit la Cumana.

O parte din noapte am petrecut-o pe punte, ascultându-l pe indian care ne povestea despre animalele şi plantele ţării sale. Spre marea noastră bucurie am aflat că la câteva mile de ţărm exista un ţinut muntos, locuit de spanioli, unde ar domni un climat cu adevărat răcoros în câmpii s-ar întâlni două feluri de crocodili (*Crocodilus acutus* şi *Crocodilus bava*), apoi şerpi boa, ţipari electrici (*Gymnotus electricus*, *Temblador*) şi mai multe specii de jaguari. Deşi numele indigene ne erau complet necunoscute, simpla descriere a aspectului şi a obiceiurilor acestor animale ne-a făcut să recunoaştem curând speciile, pe care indigenii le numeau astfel. Nici prin minte nu ne trecea că aceste animale sunt aşa de numeroase în ţinuturile spre care călătoream şi că le vom putea observa de îndată, în pădurile din Cumana.

86 Nimic nu excită mai mult curiozitatea naturalistului ca relatarea minunilor unei ţări, pe care are

intenţia s-o viziteze.

La ivirea zorilor zilei de 16 iulie 1799, în faţa noastră se întindea un ţărm verde, pitoresc. Spre sud, orizontul era mărginit de Munţii Noii Andaluzii, pe jumătate ascunşi în nori. Dar iată şi oraşul Cumana, cu fortăreaţa lui. La ora 9 dimineaţa, 41 de zile de la plecarea noastră din La Coruna ancoram în port. Bolnavii se târau anevoie pe punte, ca să se desfete cu priveliştea ţării în care suferinţele lor aveau să ia sfârşit.

Capitolul 4

PRIMA CUNOŞTINŢĂ CU ORAŞUL CUMAN A.
PE MALURILE MANIZANESULUI

În zorii zilei de 16 iulie ne aflam la debarcaderul din faţa gurii lui Rio Manizanes, dar nu am putut debarca decât târziu, în cursul dimineţii, pentru că a trebuit să aşteptăm vizita funcţionarilor vamali.

Cocotieri înalţi de 20 de metri împodobeau ţărmul. Dincolo de ei se întindea câmpia acoperită cu tufe de *Cassia* x, *Capparis 2* şi mimoze sub formă de arbuşti, care, asemenea pinilor din Italia îşi desfac ramurile în evantai. Frunzele penate ale palmierilor se profilau pe un cer albastru, senin, pe care nu-l tulbura nicio urmă de ceaţă. Soarele urca repede spre zenit; în văzduh plutea o lumină orbitoare, care învăluia deopotrivă colinele alburii cu cactuşi cilindrici şi marea atât de liniştită, ale cărei ţărmuri erau populate de colonii de pelicani(*Pelicanus fuscus L.*), bâtlani şi flamingi. Lumina strălucitoare a zilei, intensitatea coloritului şi conformaţia plantelor, penajul pestriţ al păsărilor, toate contribuiau ca natura tropicală să ţi se pară şi mai atrăgătoare.[32]

---

32 Plante tropicale şl subtropicale din familia Caesalpinoideac, dezvoltîndu-se fie ca plante izolate sau tufe, fie ca arbuşti sau copaci veritabili. Există aproximativ 450 de specii tropicale. Importante sînt speciile africane (Cassia acutifolia), care dau frunzele de senna cu efect purgativ (Folia sennae). — N. Ţ.

1 Plante din familia Capparaceae. In general apar ca tufe spinoase,

88 Cumana, capitala Noii Andaluzii, se află la patru kilometri şi jumătate de debarcaderul sau bateria de la Boca, unde debarcasem după ce depăşisem o zonă mai dificilă de la vărsarea lui Rio Manizanes. Trebuia să străbatem o câmpie largă, care se afla între cartierul guaykerilor şi ţărm. Arşiţa era sporită de pământul sterp în mare parte, care se încălzea puternic. Termometrul înfundat în nisipul alb arăta 37, 7°C.

Prima plantă pe care am cules-o de pe pământul american a fost *Avicennia tomentosa 1*, care aici nu atinge nici 60 de centimetri, şi care împreună cu *Sesuvium*[33], *Gomphrena* galbenă şi cacteele acoperă solul îmbibat cu săruri; ele fac parte din acele puţine plante, care trăiesc în societatea altor plante, lucru care în zona fierbinte se întâlneşte numai pe ţărmul mării şi pe platourile înalte ale Anzilor. În legătură cu Avicennia ar fi interesant de amintit că ea creşte atât pe ţărmul Americii de Sud, cât şi pe coasta Malabar.

Indianul care ne pilotase vasul ne-a purtat prin grădina lui, care semăna mai mult a crâng decât a pământ cultivat. Pentru a ne dovedi cât de rodnic e pământul acestor meleaguri, ne-a arătat un *Bombax beptaphyllum* al cărui trunchi măsura în al patrulea an 75 de centimetri în diametru. Eu cred, totuşi, că informaţiile indianului în legătură cu vârsta copacului erau puţin exagerate. Tot în grădina lui am văzut pentru prima oară un *Guama* (*Inga spunä*) în plină floare, care creşte mai ales în locuri umede, atingând înălţimi între 15, 5 şi 19, 5 metri. L-am văzut şi prin cartierul indienilor, care are străzi drepte şi case noi, cu un aspect foarte prietenos. Cartierul fusese reclădit de

---

adesea agăţătoare, cu frunze ovale, flori mari, axiale, albe sau roşietice şi fructe bace, conţimnd un alcaloid numit capparidină. Se cunosc 350 de specii răsplndite în zonele cu climă caldă. în Franţa se cultivă mai ales pentru mugurii florali, care sînt comestibili — caperele. — N. T.

331 Plantă din familia Aizoaceae, creşte în regiunea tropicală şi subtropicală. — N.T.

curând, după cutremurul care distrusese Cumana cu un an şi jumătate înainte de venirea noastră. Nici n-am trecut bine podul de lemn peste Rio Manizanes, în care se găsesc crocodili mici numiţi *Bava*, că ne-au şi întâmpinat pretutindeni urmele acestei îngrozitoare catastrofe, care nu putuseră fi şterse complet.

Aşa cum cerea protocolul, am fost conduşi şi la guvernatorul provinciei, Don Vincente Emparan, ca să-i înmânăm paşapoartele, eliberate de Secretariatul de stat. Ne-a primit cu sinceritatea şi cu nobila simplitate care din toate timpurile au fost trăsăturile de caracter ale poporului basc. Înainte de a fi fost numit guvernator la Portobelo şi *89* la Cumana, el se distinsese în marina regală, în calitate de căpitan de corabie. Numele lui ne aminteşte o întâmplare dintre cele mai curioase şi mai triste din istoria războaielor navale. După ultima ruptură dintre Spania şi Anglia, doi fraţi ai guvernatorului Emparan s-au angajat noaptea într-o luptă navală, în faţa oraşului Cádiz, fiecare crezând că are în faţă un vas duşman. Lupta a fost atât de aprigă, încât amândouă corăbiile s-au scufundat aproape deodată. Numai o mică parte a celor două echipaje s-a salvat, iar fraţii au avut nenorocul să se recunoască puţin timp înaintea morţii.

Guvernatorul din Cumana s-a arătat foarte încântat auzind despre hotărârea noastră de a rămâne un timp în Noua Andaluzie. La acea vreme, această regiune era cunoscută în Europa doar cu numele, şi munţii şi malurile numeroaselor ei râuri ofereau cercetătorilor naturii cel mai vast câmp de activitate. Guvernatorul ne-a arătat bumbac colorat cu culori indigene şi mobile frumoase, făcute în întregime din lemnul ţării lor. În ciuda poruncilor de la Curte şi a recomandaţiilor date de un ministru puternic, ştiam că vom avea numeroase neplăceri în timpul şederii noastre în coloniile spaniole, dacă nu vom reuşi să trezim în regenţii acestor imense întinderi de pământ un interes deosebit pentru noi. Emparan era din fericire un

prieten prea bun al ştiinţei şi de aceea nu i s-a părut curios că veneam de la o depărtare atât de mare ca să adunăm plante şi să stabilim, din punct de vedere astronomic, poziţia câtorva localităţi. El n-a suspectat călătoria noastră de alte scopuri decât cele menţionate în paşaport şi mărturiile publice ale stimei pe care nq-a arătat-o în cursul îndelungatei şederi în districtul pe care-l administra au contribuit mult la primirea prietenească de care am avut parte, peste tot, în America de Sud.

Seara am dat ordin să fie aduse pe uscat instrumentele şi, spre marea noastră satisfacţie, le-am găsit pe toate în bunăstare. Între timp închiriasem o casă încăpătoare, situată favorabil pentru efectuarea observaţiilor astronomice. Când bătea briza, în casă domnea o răcoare plăcută. Ferestrele nu aveau nici geamuri şi nici măcar hârtia care de cele mai multe ori, în Cumana, ţine loc de geam.

Toţi pasagerii de pe „Pizzaro" părăsiseră corabia, dar cei atinşi de friguri se vindecau foarte încet. Am văzut câţiva, care după o lună, cu toate îngrijirile date de compatrioţii lor, erau încă foarte palizi şi foarte slabi. În coloniile spaniole ospitalitatea este atât de mare, încât europeanul, care vine acolo fără scrisori de recomandare şi fără bani, poate fi destul de sigur că va fi ajutat, dacă debarcă bolnav undeva, în vreun port. Catalanii, galicienii şi cei din Biscaya au cele mai

90 strânse legături cu America. Ei alcătuiesc acolo trei corporaţii distincte, care influenţează obiceiurile, meşteşugurile şi comerţul în colonii. Până şi cel mai sărman locuitor din Siges sau din Vigo este sigur că va găsi adăpost în casa unui *pulpero* (mic negustor) catalan sau galician, fie că se îndreaptă spre Chile, spre Mexic sau spre Filipine. Am fost martorul unor fapte emoţionante, când oameni complet străini au fost ajutaţi ani în şir din toată inima. Zic unii că e uşor să fii ospitalier într-o ţară cu o climă splendidă, în care hrana se găseşte din belşug,

plantele indigene oferă leacuri, iar bolnavul întins în liamac găseşte adăpost sub un şopron. Dar oare nu contează povara pe care o reprezintă pentru familia gazdei sosirea unui necunoscut a cărui fire n-o ştie nimeni? Să trecem uşor peste compătimirea caldă, peste grija până la sacrificiu a femeilor, peste răbdarea care este întotdeauna pusă la încercare în cursul unei convalescenţe lungi şi grele?

Regiunea în care se găseşte oraşul Cumana este, din punct de vedere geologic, foarte interesantă. Culmile înalte calcaroase, Brigantin şi Tataraqual se întind de la est la vest, de la piscul Imposible până la Mochima şi Campanario. Într-o vreme foarte depărtată se pare că marea despărţise culmile muntoase menţionate de regiunea stâncoasă de la nord, Araya şi Maniquarez. Pe coasta de sud a golfului Cariaco, tot ţinutul sărăturos, prin care curge astăzi Rio Manizanes, se afla sub apă. Ipoteza aceasta devine certitudine când studiezi mai bine împrejurimile oraşului Cumana. Marea s-a retras încet, lăsând uscatului întregul teren, în mijlocul căruia se înalţă un grup de coline, alcătuite din gips şi calcar de vârstă recentă.

Cumana este aşezată lângă aceste coline, care au fost odată nişte insule în golful Cariaco. Partea de câmpie din nordul oraşului se numeşte „plaja mică”. Ea se întinde spre răsărit până la Punta Delgada, unde este o vale îngustă, acoperită cu *Gomphrena flava* h

Colina de calcar, pe care, după cum am spus mai sus, o considerăm o fostă insulă a vechiului golf, este acoperită de cactee în formă de făclie. Multe dintre aceste plante sunt înalte de 10 – 13 metri, iar trunchiul lor acoperit de licheni se ramifică în mai multe braţe dispuse sub formă de candelabru, ceea ce le dă o înfăţişare foarte stranie. Lângă Maniquarez, la Punta Araya, am măsurat un cactus al cărui trunchi avea o circumferinţă de peste 1, 54 m. Un

european, care [34]

cunoaşte numai cactusul din sere, se miră când află că lemnul acestei plante cu timpul devine foarte tare, că rezistă sute de ani agenţilor atmosferici şi că indienii din Cumana îl întrebuinţează cu precădere pentru confecţionarea vâslelor sau fac din el prag pentru uşi. Locul unde cactuşii ţepoşi şi semeţi stau aliniaţi este socotit aproape de nepătruns. Asemenea aglomeraţii, numite *tunales*, nu-l opresc din drum numai pe indigenul care umblă gol, până la brâu; de ele trebuie să te temi chiar dacă eşti îmbrăcat. În cursul plimbărilor noastre singuratice, am încercat uneori să pătrundem în tunalul de pe vârful colinei; acolo se afla şi fortăreaţa, până la care ne ducea un drum uşor de parcurs. Când ne surprindea uneori noaptea pe colină (în clima aceasta, amurgul nu există), situaţia noastră devenea destul de îngrijorătoare, deoarece – şerpii *Cascabel*, *Coral*, şarpele-cu-clopoţei, şi alţi şerpi veninoşi caută la vremea ouatului tocmai astfel de locuri fierbinţi şi uscate, ca să-şi depună ouăle în nisip.

Fortul San Antonio, pe care în zilele de sărbătoare se înălţa steagul Castiliei, se află la numai 58, 5 metri deasupra nivelului mării. Văzută din port, ea are un aspect foarte pitoresc aşa albă cum se profilează pe peretele întunecat al munţilor, ale căror piscuri înalte acoperite uneori de zăpadă, de un albastru diafan, se contopeşte cu albastrul cerului. Coborând spre sud-vest, se ajunge, pe versantul aceleiaşi coline, la ruinele vechiului fort Santa Maria. De aici poţi avea la asfinţit o minunată privelişte asupra golfului, mângâiat de briza răcoroasă a mării. În spatele malului stâncos al peninsulei Araya apar piscurile înalte ale insulei Mărgărită; spre apus, micile insule Caracas, Picuito şi Borocha, altă dată legate de ţărmul

34 Plantă din familia Amarantaceae, cu frunze păroase, inflorescenţă de obicei sferică, bractee uscate, splendid colorate. Se cunosc aproape 100 de specii m America Centrală şi de Sud. Unele specii sînt cultivate. — N. T.

Terrei Firma.

Soarele încălzind inegal apa şi uscatul, piscurile munţilor, ca şi promontoriile, par din cauza mirajului mult mai înalte. La căderea nopţii vedem cum aceste mase de piatră, care par să plutească în văzduh, coboară iarăşi pe temeliile lor; datorită fenomenului de refracţie diferenţiat după mediu, ai impresia că stâncile se mişcă, întinderile sterpe şi nisipoase se unduiesc asemenea unor valuri.

Oraşul Cumana se află între fortul San Antonio şi micile râuri Manizanes şi Santa Cătălină. Delta, formată de braţele celui dintâi (Manizanes), este un ţinut roditor, unde cresc *Mamnea* *, *Achra*[35], banani

92 şi alte plante, care se cultivă în grădinile sau *charas*-urile indienilor. În oraş nu se găseşte nicio clădire mai impunătoare şi dată fiind frecvenţa cutremurelor, ne vine greu să credem că va avea vreodată clădiri mari.

Cartierele mărginaşe ale Cumanei sunt aproape tot atât de populate ca oraşul vechi. Există trei suburbii: cartierul locuit de *semtos*, în care cresc exemplare frumoase de tamarini1, cartierul San Francisco, la sud-est şi marele cartier al quaykerilor sau al guayguerilor. Indigenii care poartă astăzi acest nume făceau parte odinioară din tribul guaraunos, ai cărui urmaşi mai trăiesc astăzi în regiunea mlăştinoasă dintre braţele fluviului Orinoco. Oameni bătrâni m-au încredinţat că în limba strămoşilor lor exista un dialect al limbii guaraunos dar că, de peste un secol, indigenii din Cumana şi cei din insula Mărgărită vorbesc numai castiliana.

Cuvântul quaykeri, ca şi cuvintele Perú şi peruvian îşi datoresc originea numai unei neînţelegeri. Când însoţitorii lui Columb au trecut pe lângă insula Mărgărită, pe al cărui ţărm nordic locuieşte şi astăzi partea cea mai aleasă a urmaşilor quaykerilor, au zărit câţiva indieni care prindeau

35 Manilkara, arbore mic din familia sapotaceelor, cu coroană deasă, formată din frunze lucioase ca pielea, culoare verde închis. Fructele suculente, roşii-eafenii

peştii aruncând un băţ ascuţit perfect la vârf, legat de o sfoară. Europenii i-au întrebat în haitiană pe indieni cum îi cheamă, dar aceştia crezând că sunt întrebaţi despre cângile lor făcute din lemn tare şi greu al palmierului *Macana* au răspuns: *quaike*, *guaike*, ¿dică: băţ ascuţit. Guaykerii, neam de pescari iscusiţi, civilizaţi, se deosebesc astăzi în mod evident de sălbaticii guaraunos de pe Orinoco.

Datele privind populaţia Cumanei s-au calculat greşit, dându-se cifre prea mari. În anul 1800 se aprecia că ar exista 20.000 de suflete, dar oraşul inclusiv suburbiile nu părea să aibă nici 12.000 de locuitori.

La vărsarea micului râu Santa Cătălină, pe ţărm cresc plante rizofore (*Rbizophora mangle*) *2*; dar aceste manglare nu sunt atât de se aseamănă cu merele şi sunt considerate de cunoscători a fi printre cele mai răcoritoare şi plăcute fructe din zona tropicală. Se consumă numai când sâni complet coapte, adică atunci când şi-au pierdut vâscozitatea caracteristică. Creşte în toată zona tropicală a Americii de Sud. – *N. T.*

1 *Tamarindus*, arbore din familia leguminoaselor, cu unica specie *Tamarindus indica*. Este un arbore înalt până la 25 m, cu frunze paripenate, flori gălbui şi fructul o păstaie lungă şi plată. Este cultivat mult în regiunile tropicale. – *N. T.*

2 Arbore caracteristic mangrovelor (asociaţii vegetale din regiunile inundabile) cu tulpina susţinută de un număr mare de rădăcini adventive, care o pun la adăpost de valuri în timpul fluxului. Priviţi de departe aceşti arbori se prezintă ca şi cum ar sta pe catalige. – *N. T*

mari ca să aducă prejudicii curăţeniei aerului din Cumana. În rest, *93* câmpia este presărată cu tufe răzleţe de *Sesuvium portulacastrum*, *Gomphrena flava*, *Gomphrena myrtifolia*, *Talinum cuspidatum* *, *Talinum cumanense* şi *Portulaca lanuginosa*. Printre aceste ierburi

se înalţă, ici-colo, *Avicennia tomentosa*, *Scoparia dulcís*, *o* mimoză arborescentă cu frunze foarte sensibile, dar mai ales *Cassiile*, care sunt atât de multe în America de Sud, încât în călătoriile noastre am adunat mai mult de 30 de specii.

Dacă părăseşti oraşul pe lângă râu şi mergi spre sud, trecând cartierul indian, ajungi mai întâi la un hăţiş de cactee şi apoi într-un loc deosebit de frumos, pe care îl umbresc tamarini, pomi brazilieni, *Bombax* şi alte plante deosebite prin frunze ca şi prin flori. Solul este aici bun pentru păşunat, printre pâlcurile de pomi fiind răspândite stâne făcute din trestie. Laptele rămâne proaspăt dacă se păstrează în vase poroase din lut de Maniquarez şi nu în fructul în formă de sticlă făcut dintr-o ţesătură foarte deasă de fibre lemnoase al arborelui de dovleac. Din cauza unei idei preconcepute, care domneşte în ţările nordice, crezusem că în ţările calde vacile nu dau un lapte prea gras. Dar şederea la Cumana şi mai ales călătoria prin câmpia vastă, acoperită de ierburi şi de mimoze ierboase de la Calabozo, m-au învăţat că rumegătoarele de origine europeană se obişnuiesc perfect cu un climat cald, cu condiţia să găsească apă şi hrană bună. Prelucrarea laptelui dă rezultate excelente în provinciile Noii Andaluzii, Barcelonei şi Venezuelei, iar hrana vacilor este adesea mai bună pe câmpiile de aici decât în spatele Anzilor.

De pe plajă şi de la stânele despre care am pomenit, ai, mai ales la răsăritul soarelui, o privelişte foarte frumoasă asupra unui grup de munţi calcaroşi înalţi. Vârful cel mai înalt, aşa-numitul Brigantin, din spatele lui Brito şi Tataraqual, are o înfăţişare deosebit de pitorească. Numele i se trage de la forma unei văi adânci situate pe versantul lui nordic, care aduce cu interiorul unei corăbii. Vârful muntelui este turtit şi aproape golaş, sau, ca să folosesc expresia sugestivă a marinarilor spanioli, piscul muntelui este o masă.

În anul 1797, din ordinul guvernatorului Cumanei au

fost trimişi oameni curajoşi să cerceteze ţinutul şi să deschidă un drum drept peste piscul Mesa, spre Nueva Barcelona. Se credea, şi pe drept cuvânt, că acest drum va fi mai scurt şi nu atât de primejdios pentru sănătatea călătorilor ca drumul de-a lungul ţărmului, pe care îl par

94 curg curierii din Caracas. Dar toată osteneala de a trece dincolo de lanţul munţilor a rămas fără rezultat. Printr-o vale interioară, formată de munţi şi de versantul sudic al lui Cerro de San Antonio, curge Rio Manizanes. Aici se află şi unicul ţinut complet împădurit din întreaga regiune. Se numeşte câmpia charas-urilor, din cauza numeroaselor plantaţii, pe care indigenii le experimentează, de câţiva ani încoace, de-a lungul râului. Un drum îngust duce de la colinele San Francisco, prin pădure, la azilul capucinilor, o casă de ţară foarte atrăgătoare, pe care călugării aragonezi au clădit-o pentru misionarii bătrâni de aici.

Spre răsărit, arborii de pădure devin tot mai puternici. În aceste locuri se întâlnesc *Machii* comuni, sau maimuţele urlătoare, care la Cumana sunt foarte rare. La poalele arborilor *Capparis*, *Batthinia* 1 şi *Zygophyllum* – cu flori galbene-aurii, se întinde un covor de *Bromelia* 3 (*Chihuchihue*, din familia ananas), care cu mireasma şi cu frunzişul lor răcoros atrag şerpii-cu-clopoţei.

Rio Manizanes are o apă foarte limpede. El izvorăşte, ca toate râurile Noii Andaluzii, de undeva din regiunea savanelor (*llanos*). Umbrite de *Erythrina* 4, *Ceiba* 5 şi alţi arbori giganţi, malurile Ma

1 Liană mare din familia cesalpinaceelor. Are tulpina răsucită în jurul arborilor, din care cauză unele specii sunt poreclite „scara maimuţelor”. Se cunosc aproximativ 2C0 de specii, unele întrebuinţate pentru diferite medicamente, altele folosite pentru fibrele lor foarte rezistente. Sunt caracteristice pădurilor din zona tropicală a Americă de Sud, Indiei, R.P. Chineze etc. – *N. T.*

2 Familia *Zygophillaceae* cuprinde plante cu aspect

de tufe scunde, cu ramuri cărnoase. Din această familie face parte şi genul *Zygophillum*, cu flori albe sau galbene-aurii. Acestei familiiâi mai aparţin şi genurile: *Guajacum*, *Fagonia*, *Peganum*, *Tribulus*, *Nitraria* etc. Ultimele trei cresc şi în ţara noastră. – *N. T.*

3 Gen de arbuşti din familia bromeliaceelor, cu frunze dispuse în rozetă şi flori terminale. Din aceeaşi familie se întâlnesc frecvent la tropice *Tillandsia usneoides*, care trăieşte ca plantă epifită, având aspectul unor licheni filamentoşi, şi ananasul cunoscut mai ales pentru fructele lui parfumate, suculente şi foarte gustoase care se mănâncă proaspete sau conservate, şi pentru fibrele foliare rezistente din care băştinaşii fac diferite împletituri şi ţesături. – *N. T.*

— Plantă tropicală din familia leguminoaselor. Speciile genului *Erythrina* cresc sub formă de tufe liane târâtoare şi arbori. Se cunosc 104 specii, multe fiind plante decorative. Între ele, *Erythrina falcata* este un arbore de o frumuseţe excepţională. Nu prea înalt, aproape fără frunze (pe care le pierde în timpul cât e în floare), din iunie până în august are toate ramurile îmbrăcate complet în flori, profilându-se ca o pată roşie-purpurie, vie, pe fondul coroanelor verzi ale celorlalţi arbori. *Erythrina crista-galli* este o liană târâtoare care ornamentează decorul tropical. Lemnul de *Erythrina* fiind foarte uşor, este utilizat la fabricarea dopurilor. – *N. T.*

9 Sau *arborele de lină* este cunoscut sub numele indigen de *sumauma*. Face parte din familia bombacaceelor. Are o tulpină gigantică, groasă, ce abia poate fi nizanesului sunt foarte prietenoase. Un nu, care în perioada apelor *95* mari are o temperatură de numai 22° C, în timp ce în aer termometrul arată 30 – 33° C, este o binefacere nepreţuită într-o regiune în care tot timpul anului domneşte o arşiţă înfiorătoare şi unde ai poftă să faci baie de mai multe ori pe zi. Gândindu-ne la plăcerea copiilor de a face baie, putem spune că ei îşi petrec aici

mare parte din viaţă în apă. Toţi locuitorii, până şi femeile celor mai bogate familii, ştiu* să înoate. Într-o ţară în care omul este încă atât de aproape de natură, atunci când se întâlnesc două persoane dimineaţa, ele nu au nimic mai important de întrebat decât dacă astăzi râul este mai rece decât ieri. Baia se face în diferite feluri. Am vizitat, de pildă, scară de seară, într-un cartier mărginaş al guaykerilor, un cerc de persoane foarte onorabile. Acolo, la lumina lunii, se puneau scaune în apă. Bărbaţii şi femeile purtau o îmbrăcăminte uşoară. Familia şi străinii s-au aşezat şi au rămas câteva ore în râu, fumând şi discutând, după obiceiul locului, despre nemaipomenita secetă a anotimpului, despre ploaia torenţială din districtele învecinate, dar mai ales despre luxul pe care-l reproşează doamnele din Cumana celor din Caracas şi Havana. Societatea aceasta nu se lasă deranjată nici de *Bava*, mici crocodili lungi de 1 – 1, 3 metri, astăzi din ce în ce mai rari, şi care se apropie de oameni fără să-i atace. Noi n-am văzut în Manizanes niciunul, dar în schimb am zărit delfini, care noaptea îi sperie pe cei care fac baie, împroşcând apa pe nări.

Portul Cumana are o radă care ar putea cuprinde într-însa flota. Europei întregi. Întregul golf Cariaco, lung de 67 de kilometri şi lat de 11 până la 15 kilometri, oferă un loc admirabil de ancorat. Pe cuprinsă cu braţele de mai mulţi oameni. În partea bazală, tulpina prezintă nişte[36] proeminenţe sub forma unor creste, adevărate scânduri, distanţate între ele ca 3 – 4 m şi înclinate faţă de suprafaţa tulpinii la 40 – 45°. Indigenii folosesc aceste scânduri aşa cum le desprind de pe copac, împreună cu scoarţa dintre ele, pentru a-şi construi locuinţe (având trei pereţi preformaţi nu mai au de făcut decât acoperişul).

Arborele îşi datoreşte numele fibrei lui mătăsoase

36 Rocă consolidată, în alcătuirea căreia intră fragmente de roci de dimensiuni mari. Aici este vorba de o brecie sedimentară. — N. T.

numită *capoc*, care se dezvoltă pe partea interioară a fructului. Această lână vegetală, alcătuită din peri unicelulari, lungi până la 3 cm, cunoscută şi sub numele de „bumbac de Ceiba îmbracă seminţele, le împachetează, dar nu ia naştere din tegumentul seminţei care în cazul bumbacului.

Capocul se întrebuinţează la umplerea pernelor şi saltelelor, la fabricarea cordoanelor şi a colacilor de salvare, iar în amestec cu bumbac sau alte fibre, la ţesături din care se fac haine sau lenjerie.

Cea mai importantă specie de *Ceiba* este *Ceiba pentandra*. Arborele de lână, originar din America de Sud, a fost transplantat şi în Djawa, Ceylon, Filipine, unde creşte tot atât de bine. – *N. T.*

96 aceste meleaguri, în care se navighează pe mare în şalupe fără covertă, nu se simte nimic din furtunile care bântuie insulele Antile.

Privit de departe, oraşul Cumana nu-şi etalează nici turnuri, nici cupole; doar câteva trunchiuri de tamarin, cocotieri şi de curmali se ridică peste casele cu acoperişuri plate. Câmpia din jur, mai ales cea dinspre mare, este tristă, uscată şi înecată în praf, locurile cu vegetaţie proaspătă şi viguroasă trădează, de departe, meandrele râului, care desparte oraşul de cartierele mărginaşe, populaţia de origine europeană şi amestecată, de indigenii arămii.

Colina pe care se află fortăreaţa San Antonio, formată din breciix, care prezintă urme de fosile, apare golaşă, albă, iradiind deopotrivă căldură şi lumină.

Spre sud, la o distanţă apreciabilă, se întind munţii calcaroşi ai Noii Andaluzii. Spre interiorul ţării, aceştia sunt acoperiţi de păduri maiestuoase. Din regiunea munţilor împăduriţi se poate ajunge în regiunea Cumanei cu soluri sărăturoase, urmărind o vale ce coboară spre mare. Pe ţărm şi în goli se văd cârduri de bâtlani şi de *Alcatroşi*, păsări foarte greoaie, care, ca şi lebedele,

alunecă cu aripile ridicate peste ape. În apropierea cartierelor de locuinţe sunt mii de vulturi *Galinazo*, adevăraţi şacali, preocupaţi tot timpul să scotocească după animale moarte. Un golf, pe fundul căruia se găsescizvoare fierbinţi, separă formele de relief amintite până acum de munţii vechi ai peninsulei Araya. Peste mare, peste peninsula lipsită de pomi şi peste câmpia din Cumana se întinde acelaşi cer curat şi uscat, pe care numai la apusul soarelui se adună câţiva nori uşurei; pe vârfurile munţilor din interiorul ţării se adună nori grei, se dezlănţuie furtuni violente şi cad ploi torenţiale.

În completarea trăsăturilor comune coastelor Noii Andaluzii şi Perú-ului, adaug că acolo ca şi aici există cutremure, la fel de frecvente de altfel în ambele regiuni. Noi înşine am simţit la Cumana zguduituri puternice, fără să mai vorbim despre teribila catastrofă din 14 decembrie 1797, care avusese loc pe aceste meleaguri.

Pe coasta Cumanei şi pe insula Mărgărită circulă peste tot părerea că golful Cariaco s-ar fi format în urma prăbuşirii uscatului şi a pătrunderii mării în depresiunea astfel formată. Amintirea acestei formidabile întâmplări a dăinuit printre indieni până la sfârşitul secolului al XV-lea şi, după cum se povesteşte, pe timpul celei de a treia călă1

torii a lui Cristofor Columb, oamenii locului vorbeau de ea ca despre *97* un fapt petrecut destul de recent.

În anul 1530, locuitorii ţărmurilor peninsulei Paria şi regiunii Cumana au fost iar martorii unor procese tectonice violente. Marea a năvălit pe uscat, iar pe malul golfului Cariaco a apărut o despicătură uriaşă, de-a lungul căreia au ţâşnit mase enorme de apă sărată şi lavă.

Şi la sfârşitul secolului al XVI-lea, ţinutul a fost din nou bântuit de cutremure, de data asta foarte dese. Din spusele bătrânilor, marea inunda mereu plaja, nivelul său urcând cu 30 – 39 de metri. Locuitorii se refugiau atunci pe colinele San Antonio şi pe dealul pe care se află acum mica mănăstire San Francisco. Cartierul rezemat de munte

şi care aproape urcă pe coasta lui pare să fi fost construit tocmai din cauza acestor ameninţări repetate.

Data exactă când au avut loc cutremurele nu se ştie, deoarece din cauza ravagiilor pricinuite de termite sau de furnicile albe, în arhive nu se găseşte niciun document mai vechi de 150 de ani. Se ştie doar că anul 1766 a fost cel mai îngrozitor pentru colonişti. De 15 luni bântuia o secetă cumplită, pentru ca într-o singură zi, la 21 octombrie 1766, oraşul Cumana să fie distrus din temelii. În fiecare an, în această zi se face o slujbă religioasă şi o procesiune solemnă. Prin crăpăturile care se căscau în pământul zguduit ieşea apă care mirosea a sulf. În cursul anilor 1766 şi 1767, locuitorii din Cumana au trăit în stradă; ei au început să-şi reclădească locuinţele abia când cutremurele s-au repetat numai la un răstimp de o lună. Pământul se mişca atunci asemenea valurilor oceanului, ca şi cum aerul ar fi vrut să se topească în apă. Datorită unor ploi torenţiale, râurile s-au umflat şi au ieşit din matcă. Cum acest an a fost deosebit de rodnic, indienii, ale căror colibe uşoare rezistă oricărui cutremur, au sărbătorit, după o veche superstiţie, sfârşitul lumii şi apropiata lor renaştere.

Conform informaţiilor care s-au mai păstrat, în anul 1766 mişcările seismice s-au manifestat pe orizontală. Abia în ziua nefastă de 14 decembrie 1797 s-au simţit pentru prima oară la Cumana mişcările verticale de ridicare şi de coborâre a unor compartimente mari de teren. Peste patru cincimi din oraş a fost atunci distrus, iar zguduirea, însoţită de un puternic vuiet subteran, semăna cu explozia unei mine îngropate la mare adâncime. Mişcarea violentă a fost, din fericire, precedată de o uşoară mişcare orizontală, în valuri, încât majoritatea locuitorilor a avut timp să fugă în stradă, iar din cei care au rămas în biserici, numai câţiva şi-au pierdut viaţa. La Cumana este răspândită părerea că cele mai pustiitoare cutremure sunt prevestite de oscilaţii foarte slabe ale scoarţei terestre şi de un zumzet

98 care oamenilor deprinşi cu astfel de catastrofe nu le scapă. În acel moment funest se aude peste tot strigătul: *„Misericordia*! *tembla*! *tembla 1”* (îndurare, se cutremură, se cutremură!). Cuprinşi de panică, oamenii urmăresc atunci comportarea câinilor, a caprelor, a porcilor; ultimii, având un simţ foarte ascuţit al primejdiei, scurmă în acele momente pământul, vestind apropierea cataclismului printr-o stare de nelinişte şi guiţături.

Cu o jumătate de oră înaintea catastrofei de la 14 decembrie 1797, la Cumana plutea în aer un miros pătrunzător de sulf, mai ales în sectorul ocupat de mănăstirea San Francisco. A urmat la scurt timp un vuiet teribil ce venea din adâncurile pământului şi, în acelaşi timp, au început să iasă flăcări din pământul frământat de pe malul lui Rio Manizanes, la azilul capucinilor şi în golful Cariaco, la Mariguitar. Acest fenomen atât de surprinzător în regiunile care nu sunt vulcanice este destul de frecvent la Cumanacoa, în munţii calcaroşi, în valea lui Rio Bordones, pe insula Margarita şi în mijlocul savanelor sau llanos-urilor din Noua Andaluzie. În aceste savane se ridică până la înălţimi considerabile adevărate jerbe de flăcări. Le poţi observa timp îndelungat în locurile aride şi toată lumea ne asigură că dacă am examina locul în care apar, n-am găsi nicio crăpătură. Focul acesta, care aminteşte izvoarele de hidrogen sau salzele din Modena şi licuricii mlaştinilor noastre, nu aprinde iarba.

Datorită marelui cutremur din 1797, fundul mării în zona de vărsare a lui Rio Bordones a fost modificat. Acest fenomen s-a observat şi în regiunea oraşului Cumana, care a fost distrus complet în anul 1766.

Capitolul 5

PENINSULA ARAYA. MLAŞTINILE SĂRATE. RUINELE FORTULUI SANTIAGO

Primele săptămâni ale şederii noastre la Cumana le-am petrecut controlându-ne instrumentele, culegând

plante din împrejurimi sau observând urmele cutremurului din 14 decembrie 1797. Eram copleşiţi de varietatea şi noutatea celor întâlnite, ceea ce a făcut să ne găsim greu drumul spre o activitate disciplinată de studii şi observaţii. Dacă tot ce ne înconjura avea pentru noi un farmec deosebit, apoi şi instrumentele noastre trezeau curiozitatea locuitorilor de aici. În timpul lucrului eram întrerupţi foarte des de vizitatori şi dacă nu voiam să-i supărăm, trebuia să răspundem cu bunăvoinţă unor întrebări adesea confuze şi să repetăm ceasuri întregi aceleaşi experienţe.

Noaptea, din locuinţa noastră foarte bine aşezată pentru a putea vedea cerul cât mai liber, făceam în tihnă observaţii de astronomie sau asupra fenomenelor meteorologice. Ziua, în schimb, eram obligaţi câteodată să asistăm la un spectacol care ne indigna peste măsură. Când treceam prin piaţa mare parţial împrejmuită cu arcade, peste care trecea o galerie lungă de lemn, aşa cum se văd în toate ţările calde, vedeam cum sunt vânduţi negrii aduşi de pe coasta africană. Statul danez a fost primul din Europa, şi mult timp a rămas singurul, care a desfiinţat comerţul cu sclavi; cu toate acestea, primii sclavi, pe care i-am văzut expuşi pentru vânzare, fuseseră aduşi pe un vas danez. Interesul personal, care intră în conflict cu îndatoririle de om, cu onoarea naţională şi cu legile patriei, nu se lasă tulburat cu nimic în speculaţiile lui.

Sclavii expuşi pentru vânzare erau oameni tineri, de cincisprezece până la douăzeci de ani. În fiecare dimineaţă li se dădea ulei de cocos, ca să-şi ungă corpul, pentru ca pielea să fie neagră şi lucioasă. Cumpărătorii, care veneau mereu şi apreciau vârsta şi sănătatea sclavilor după starea danturii, le căscau gura cu forţa la fel cum se face în târgurile de cai. Te indignează gândul că şi în zilele noastre există în Antile colonişti spanioli, care-şi înseamnă sclavii cu fierul înroşit, ca să-i recunoască dacă fug. Aşa

sunt trataţi oameni, care cruţă altor oameni truda semănatului, aratului şi seceratului.

Cu cât mai adânc ne impresionase prima vânzare a negrilor la Cumana, cu atât mai mult ne felicitam că ne găseam acum la un popor şi pe un continent unde spectacolul acesta putea fi întâlnit totuşi rar şi unde numărul sclavilor era foarte mic. În provinciile Cumana şi Barcelona erau în anul 1800 doar 600, în timp ce, tot atunci, întreaga populaţie era apreciată la 110.000. Comerţul cu sclavi africani, este astăzi cu totul lipsit de importanţă în regiunile de coastă, aceleaşi unde în secolul al XVI-lea era îngrozitor de viu.

Prima noastră excursie am dedicat-o peninsulei Araya, loc odinioară vestit pentru comerţul cu sclavi şi pescuitul de perle. La 19 august, orele două după miezul nopţii, ne-am îmbarcat, în cartierul indian de pe Rio Manizanes. Scopul principal al acestei mici călătorii era să vizităm vechiul castel de la Araya şi exploatările de sare, ca apoi să întreprindem şi cercetări geologice în munţii care formează îngusta peninsulă Maniquarez. Noaptea era plăcută şi răcoroasă, roiuri de insecte lucitoare (*Elater noctilucus*) sclipeau în aer, pe pământul acoperit cu *Sesuvium* şi pe tufele de mimoze de lângă râu. Era ca şi cum panorama, pe care ne-o oferea bolta cerească, s-ar fi reflectat pe nesfârşitele întinderi ale câmpiilor acoperite de iarbă.

Când am ajuns în josul râului, la plantaţii sau *chanas*-uri, am zărit ioturile de sărbătoare aprinse de negri. Fumul uşor se urca încolăcindu-se spre vârfurile palmierilor, conferind lunii o strălucire roşiatică. Era duminică noaptea, iar sclavii dansau în ritmul unei melodii monotone cântate la ghitară. Principala trăsătură de caracter a popoarelor africane de rasă neagră este nesecata lor vioiciune şi veselie. După ce toată săptămâna munceşte din greu, în zilele de sărbătoare, sclavul preferă să danseze şi să cânte decât să doarmă. Să ne ferim să judecăm aspru

această aparentă lipsă de griji. Când dansează sau cântă el uită viaţa plină de lipsuri şi de dureri.

Barca cu care am plecat din golful Cariaco era foarte încăpătoare. Ca să ne putem odihni peste noapte au fost întinse pe jos blănuri mari de jaguar. Dar, sensibili la cele mai mici diferenţe de tempera*101* tură, n-am putut dormi, cu toate că termometrul arăta 21, 8° C.

Pe la opt dimineaţă, am coborât la „Salina nouă”, promontoriu al peninsulei Araya. Pe o câmpie aridă se înălţa o casă izolată, alături de o baterie de trei tunuri. La aceasta se limita întreaga apărare a coastei de la distrugerea fortului Sf. Iacob.

Inspectorul salinei îşi petrecea viaţa într-un hamac, de unde împărţea porunci muncitorilor; era aprovizionat săptămânal cu alimente, de la Cumana. Ne-am mirat că pe lângă salină nu exista niciun sat, ba nici măcar o gospodărie. Abia dacă zăreai la capătul peninsulei Araya câteva colibe sărăcăcioase de pescari indieni.

Această zonă cu mlaştini sărate este reprezentată, pe vechile hărţi spaniole, când ca un golf, când ca o lagună. În 1726 vechea salină de la Araya a fost distrusă într-un mod foarte curios. S-a simţit mai întâi o puternică pală de vânt, lucru rar în regiunile acestea, unde de cele mai multe ori marea este tot atât de liniştită ca şi apa râurilor noastre; apoi nivelul apelor a crescut şi marea a invadat uscatul până departe, lacul sărat prefăcându-se într-un golf marin, lung de câteva mile. De atunci s-au instalat la nord de lanţul de coline ce separă fortul de coasta nordică a peninsulei, rezervoare artificiale pentru apa sărată.

Argila, din care se extrage sarea de Araya, corespunde argilei sărate, care există la Berchtesgaden şi în America de Sud, la Zipaquiră alături de sarea gemă. În această argilă clorura de sodiu nu formează particule vizibile. Numai după ce se umezeşte roca cu apă de ploaie şi se expune la soare apar cristalele de sare.

În salina cea nouă, de lângă bateriile de la Araya, apa

de mare este condusă într-un sistem de cinci rezervoare, cele mai mari având o formă regulată şi o suprafaţă de 8 740 metri pătraţi. Adâncimea medie este de 21 de centimetri. Indienii pompează manual apa de mare, dintr-un rezervor central în altele mai mici, dar s-ar putea utiliza şi forţa vântului, căci briza mării suflă puternic şi continuu pe ţărm. Nimeni nu s-a gândit să sape puţuri ca să caute eventuale orizonturi de argilă mai bogate în clorură de sodiu. Evaporarea apei este aici foarte mare, fiind favorizată de curentul permanent de aer. Sarea se adună numai după 18 – 20 de zile.

După ce am vizitat salinele şi ne-am terminat lucrările geodezice, spre seară am pornit spre ruinele fortului Araya, câteva mile mai[37]

102 departe, ca să ne petrecem noaptea într-o colibă indiană. Instrumentele şi proviziile le-am trimis înainte, căci în aceste ţinuturi unde canicula şi căldura iradiată de sol ne obosea în plus, simţeam poftă de mâncare numai seara şi pe răcoarea dimineţii. Mergeam spre sud. Am. traversat mai întâi o câmpie aridă, acoperită cu argilă sărată şi apoi două şiruri de coline formate din roci grezoase între care se adânceşte laguna. Noaptea ne-a surprins când urmam o potecă îngustă străjuită într-o pajte de mare, iar în cealaltă de pereţi stâncoşi, verticali. Era vremea fluxului şi apele creşteau repede. În sfârşit am ajuns la picioarele vechiului fort Araya. Ruinele se află pe un deal sterp, arid, pe care cresc agave, cactuşi în formă de coloane şi mimoze. Greu îţi vine să crezi că ele reprezintă urmele unei construcţii făcute de mâna omului; mai degrabă eşti înclinat să admiţi că te afli în faţa unei îngrămădiri de stânci.

Am fi dorit să mâi stăm aici ca să ne săturăm de natură şi să asistăm la apusul planetei Venus, al cărei disc

37 Salină mare, în apropiere de Bogota (Columbia). Aici se găseşte şi astăzi, tăiată în sare, o biserică subterană (Meyer-Abech).

apărea din când în când printre zidurile exterioare ale fortului, dar mulatrul, care ne servea drept ghid, murea de sete şi insista să ne întoarcem. Observase de mult că ne rătăcisem şi, în speranţa că ne va îndupleca prin frică, vorbea mereu de tigri şi de şerpi-cu-clopoţei. Într-adevăr, lângă ruinele fortului Araya sunt mulţi şerpi veninoşi, iar de curând fuseseră omorâţi doi jaguari la intrarea satului Maniquarez. Judecând după blănurile păstrate, aceştia nu erau cu mult mai mici decât tigrii am Indiile de Est. Zadarnic i-am explicat ghidului nostru că într-o regiune în care caprele le oferă o hrană îndestulată, aceste animale nu atacă oamenii. A trebuit să cedăm şi să ne întoarcem de unde plecasem. După ce am mers timp de trei sferturi de oră pe o plajă scăldată de ape, fiindcă eram în timpul fluxului, l-am întâlnit pe negrul care ne căra proviziile; văzând că nu mai venim, începuse să se neliniştească, aşa că ne-a ieşit în întâmpinare. Printr-un desiş de cactee, el ne-a condus la coliba unei familii de indieni. Am fost primiţi cu cea mai caldă ospitalitate, aşa cum se obişnuieşte în ţările acestea la oamenii din toate categoriile. Pe dinafară, coliba în care ne-am agăţat hamacele era foarte curată. Am găsit acolo peşti, banane şi alte alimente, dar şi ceva care în zona ţărilor fierbinţi întrece bucatele cele mai alese: o apă foarte bună.

A doua zi, la răsăritul soarelui, am văzut că această colibă în care ne petrecusem noaptea făcea parte dintr-un grup de locuinţe mărunte, care altă dată formau un sat frumos, în jurul fortului. Ruinele unei biserici erau pe jumătate îngropate în nisip şi năpădite de ierburi. După ce în anul 1762, fortul Araya fusese distrus, indienii şi oamenii de culoare, aşezaţi în împrejurimi, au plecat pe rând la Maniquarez, *103* Cariaco şi în suburbia indiană de la Cumana. Doar puţini au mai rămas în aceste locuri pustii şi sălbatice, din dragoste pentru pământul pe care se născuseră. Oamenii aceştia săraci trăiesc din pescuit, care pe ţărm şi în râurile din apropiere este foarte bogat.

Păreau mulţumiţi cu soarta lor şi li s-a părut curios că-i întrebăm de ce nu au grădini şi de ce nu cultivă plante folositoare. „Grădinile noastre” spuneau ei, „sunt dincolo de strâmtoare. Ducem peştele la Cumana şi în schimb ne facem rost de banane, nuci de cocos şi manioc”.

Cea mai mare avuţie a lor o formează caprele, foarte mari şi frumoase. Ele trăiesc în libertate, ca şi caprele de pe muntele Pico de Teyde din insula Tenerife. Sunt complet sălbăticite şi sunt însemnate ca şi catârii, căci proprietarii lor nu le-ar putea deosebi numai după înfăţişare şi culoarea blănii. Caprele sălbatice sunt de culoare brună deschisă şi nu bălţate ca cele domesticite. Când, la vânătoare, un indian împuşcă o capră, pe care n-o recunoaşte ca fiind a lui, el o duce numaidecât vecinului căruia îi aparţine.

În ziua de 20, dimineaţa, fiul gazdei noastre, un tânăr indian foarte vânjos, ne-a condus peste Barigon şi Caney, în satul Maniquarez. A fost un drum de patru ore. Termometrul arăta 31, 3° C. Cacteele, care mărgineau drumul ca nişte coloane, dădeau peisajului o lumină verde, fără să asigure călătorului umbră şi răcoare. La fiecare cinci kilometri ghidul nostru se aşeza. La Casas de la Vela a vrut chiar să se culce la umbra unui tamarin frumos, ca să aştepte căderea nopţii. Atrag atenţia asupra acestui gen de întâmplare, pentru că ea se repetă ori de câte ori călătoreşti cu indieni, de unde s-au formulat tot felul de teorii greşite despre condiţia fizică a acestor oameni. Indianul arămiu, obişnuit cu arşiţa cumplită de la aceste latitudini, se vaită mai mult din pricina ei decât europeanul aflat în călătorie şi asta numai pentru că îi lipseşte imboldul. Banul nu constituie pentru el o atracţie şi dacă s-a lăsat vreodată sedus de setea de câştig, se căieşte de hotărârea lui îndată ce porneşte la drum. Dar acelaşi indian, care se plânge fiindcă în timpul când colectezi plante i-ai dat să ducă cutia în care le-ai strâns, conduce o barcă împotriva celui mai aprig curent şi vâsleşte astfel

necontenit 14 – 15 ore, pentru că îi este dor de ai săi.

Când treceam peste colinele pleşuve ale promontoriului Cirial, am simţit deodată un puternic miros de păcură. Vântul sufla dinspre locul unde se află ivirile de ţiţei, de care pomenesc şi primele descrieri ale acestor provincii.

104 Olăritul se practică la Maniquarez din vremuri imemoriale, şi exclusiv de femei. Procedeul de fabricare este însă acelaşi ca înainte de cucerire. În 300 de ani, roata olarului putea să fie adusă pe această coastă, care se află pe apă la numai 30 – 40 de zile depărtare de Spania. Indigenii ştiu ceva vag despre existenţa acestui instrument şi s-ar servi de el, dacă li s-ar da pe mână modelul. Gropile de unde se ia lutul sunt la 2, 75 kilometri est de Maniquarez. Această argilă este produsul de descompunere a unei ardezii colorate în roşu de oxizi feroşi. Vasele au un diametru de 60 de centimetri până la maximum 1 metru, având o curbură perfect trasată. Cum cuptoarele de ars nu sunt cunoscute, oalele sunt arse în aer liber, îngrămădindu-se în jurul lor crengi de *Desmoncus*[38], *Cassia* şi arbuşti de *Capparis*.

Dar cel mai ciudat şi în acelaşi timp cel mai minunat lucru pentru indienii de pe coasta Araya, este piatra ochiului *pietra* de los *ojos*. Despre ea îţi vorbesc toţi. Conform credinţei populare, aceasta este deopotrivă piatră şi animal. Când se găseşte în nisip, nu se mişcă, dar dacă o ridici şi o aşezi pe o suprafaţă întinsă, de pildă pe o farfurie de cositor sau pe una de faianţă, ea se mişcă de îndată ce o atingi cu puţină zeamă de lămâie. Dacă îl bagi în ochi, presupusul animal se mişcă în jurul axei lui şi împinge afară orice corp străin intrat acolo din întâmplare. Indigenii au vrut chiar să ne pună nisip în ochi, ca să ne convingem singuri de eficacitatea acestei metode. Piatra

38 Desmoncus macrocanthus, arbust din familia Palmae, cu tulpina subţire fi crengi flexuoase. — N. T.

1 Iarbă de mare sau Seegras. — N. T.

cu pricina era de fapt o mică scoică cu o singură valvă, cu 2 – 8 milimetri diametru, cu o suprafaţă plană şi una curbă. Căpăcelele subţiri şi poroase de carbonat de calciu la contactul cu zeamă de lămâie eliberează bule de bioxid de carbon, care saltă puţin căpăcelele fine. Introduse în ochi, *pietras de los ojos* acţionează ca acele perle mici sau acele seminţe rotunde, pe care diferite triburi din America le folosesc pentru a mări secreţia lacrimală. Dar aceste explicaţii nu au fost de loc pe placul locuitorilor din Araya. Natura i se pare omului cu atât mai mare, cu cât este mai misterioasă.

La răsărit de Maniquarez, pe ţărmul sudic, se găsesc alături trei limbi de pământ. În această regiune unde pe fundul mării se găseşte probabil ardezie, la 26 de metri de ţărm apare ţiţeiul al cărui miros se răspândeşte până departe în peninsulă. Ca să putem observa mai de aproape acest fenomen interesant, a fost nevoie să intrăm în apă până la jumătatea corpului. Apa este acoperită cu *Zostera* 8 şi chiar în mijlocul unui covor întins format de această plantă, se vedea o pată rotundă cu diametrul de un metru, pe care pluteau colonii de *Ulva lactuca 1*. Aici iese la iveală ţiţeiul de pe fundul golfului marin. Dacă bătătorim nisipul cu picioarele izvoraşele se mută. Petele de ţiţei se pot observa pe o distanţă de 320 de metri de la ţărm.

După ce ne-am mai învârtit în împrejurimile satului Maniquarez, ne-am urcat într-o barcă pescărească, ca să ne întoarcem la Cumana. Nimic nu demonstra mai limpede cât este de liniştită marea în această zonă decât starea proastă în care se aflau bărcile mici purtate de o pânză foarte înaltă. Barca pe care am ales-o noi, mai puţin avariată decât celelalte, lua atâta apă, încât fiul cârmaciului trebuia să o adune mereu, cu o *tutuma*, vas confecţionat din fructe de *Crescenţia cujete*[39]. În golful

39 Arbore din familia bignoniaceelor, mult cultivat în America de Sud. Are fructe mari, ovale, groase, atingînd uneori 30 cm. Din coaja fructelor (calebasa) se fac la tropice, vase, căni, polonice etc. — N. T.

Cariaco, mai ales la nord de peninsula Araya, se întâmplă destul de des ca pirogile încărcate cu nuci de cocos să se răstoarne, dacă merg împotriva valurilor şi sunt prea aproape de vânt. Dar de accidente de acest fel se tem numai călătorii care nu ştiu să înoate bine. Căci atunci când piroga este condusă de un pescar indian cu fiul lui, tatăl întoarce liniştit barca şi începe să scoată apa, în timp ce băiatul adună, înotând, nucile de cocos risipite. În mai puţin de un sfert de ceas piroga pleacă mai departe, fără ca indianul, cu calmul lui desăvârşit, să fi lăsat să-i scape vreo văicăreală.

Capitolul 6

MUNŢII DIN NOUA ANDALUZIE. VALEA DIN CUMANACOA. CU EST A DEL COCOLLAR. MISIUNILE INDIENILOR DIN TRIBUL CHAYMAS.

Primei noastre excursii în peninsula Araya i-a urmat repede o a doua, mai lungă şi mai plină de învăţăminte. Aceasta a avut drept ţintă interiorul regiunii muntoase şi misiunile indienilor din tribul chaymas. Aveam de mers printr-o regiune împădurită. Unul dintre obiectivele călătoriei era să vizităm o mănăstire aşezată într-o vale îngustă, ascunsă printre palmieri şi ferigi arborescente. Mii de păsări de noapte îşi au aici sălaşul în peşteri, iar dincolo de munţi trăiesc oameni aproape primitivi, până nu demult nomazi.

La 4 septembrie, ora cinci dimineaţa, am pornit spre locurile unde trăiesc indienii chaymas şi unde se înalţă munţii înalţi din Noua Andaluzie. Ni se dăduse sfatul să ne limităm bagajele la strictul necesar, deoarece drumul avea să fie foarte anevoios. De aceea nu ne-am luat decât două animale de povară pentru transportul proviziilor, a instrumentelor şi hârtiei, necesare uscării plantelor.

Dimineaţa era răcoroasă. Drumul, mai bine zis poteca spre Cumanacoa, urmărea malul drept al râului Manizanes, pe lângă azilul capucinilor, care este aşezat

într-o pădurice de *guaiac*[40] şi de *Capparis*. După plecarea din Cumana, de pe colina San Francisco am putut admira, în zorii zilei, atât marea, câmpia acoperită cu *Bava* 1 *107* (*Zygophyllum arboreum Jacq.*) şi priveliştea oferită de Munţii Brigantin.

Drumul ne conducea, cale de 9 kilometri, printr-o regiune lipsită de copaci, nu demult ieşită de sub apele mării. Am întâlnit aici nu numai cactee, tufe de *Tribulus*[41] cu frunze ca de *Cistus* şi euforbii frumoase cu flori purpurii, ci şi *Avicennia allionia*, *Peruvium*, *Thalinum* şi majoritatea portulaceelor, care apar în golful Cariaco. Această repartizare a plantelor indică, precum se pare, conturul vechiului ţărm şi pledează în favoarea ipotezei că aceste coline, pe al căror versant sudic mergem acum, au format cândva relieful unei insule separate de uscat printr-un braţ al mării.

După două ore de drum am ajuns la poalele munţilor înalţi din interiorul regiunii. Aici pământul, bogat în izvoare, este străbătut în toate direcţiile de nenumărate firicele de apă. Arborii au dimensiuni uriaşe, sunt acoperiţi cu plante agăţătoare. Scoarţa lor neagră contrastează cu verdele proaspăt al *Pothos*-ilor şi al Dracontiilor[42], ale

---

40 Guaiacum (arborele guaiac), din familia Zygophyllaceae, cu frunze opuse, cu nervuri perechi, flori albăstrui sau roşietice. Fructul, o capsulă cărnoasă. Lemnul de guaiac (lignum sanctum) are o greutate specifică de 1,55 ; este foarte dens, dur, se clivează greu şi neregulat şi are o culoare brună-verzuie. încălzit, răs- pîndeşte un miros plăcut, avînd multă răşină (25—27®/o). Bucăţile mari se utilizează la construirea corăbiilor, cele mici se rad, extrasul lor fiind utilizat contra sifilisului, reumatismului etc. — N. T.

41 Plantă dicotiledonată din familia Zygophyllaceae. Create în tufe scunde, cu ramuri cărnoase împodobite de frunze verzi, opuse, penate şi flori albe sau galbene, izolate sau perechi. Fructele sînt nişte capsule. Foarte răspîndită în zona caldă, omoloagele ei din Europa sînt mai mult plante decorative. — N. T.

42 Dracontinum, plantă din zona tropicală a Americii de Sud, care produce o frunză de un metru lăţime, după apariţia florii. Nu are vreo

căror frunze lucioase, asemenea pielii, sunt adesea lungi de câteva picioare (picior = 33 centimetri). În aceşti Alpi americani cresc până la înălţimi considerabile *Heliconia*[43], *Costuşi*, *Maranta 9* şi alte plante din familia speciei *Canna*.

Am trecut pe lângă colibe locuite de metişi. Fiecare se află în mijlocul unei îngrădituri, în cadrul căreia am văzut arborele *Papaya*, trestie de zahăr şi porumb. Ar trebui să ne mirăm cât de mici sunt aceste petice de pământ cultivat, dacă n-am şti că un pogon de pământ, cultivat cu banane, oferă de douăzeci de ori mai multe substanţe nutritive decât aceeaşi suprafaţă cultivată cu cereale. În aceste locuri, fertilitatea solului depinde de căldură şi de umezeala aerului. O palmă de loc, pe care cresc banani, manioc, ignam şi porumb, poate hrăni din belşug o populaţie numeroasă. Faptul că în pădure se află risipite colibe singuratice dovedesc călătorului cât de bogată este aici natura. Adesea ajunge un mic petec de pământ ca să satisfacă nevoile mai multor familii.

Pe măsură ce ne afundam în pădure, barometrul ne arăta că terenul urca treptat. Pe trunchiurile copacilor un fel de iarbă cu vrejuri încreţite se căţăra ca o liană, până la 2, 6 – 3, 25 metri, formând de-a curmezişul drumului ghirlande, care se legănau la adierea vântului. Pe la ora trei după-amiază ne-am oprit pe un mic platou, numit Quetepo, situat la 370 de metri deasupra nivelului mării. Aici am găsit şi câteva colibe adunate în jurul unui izvor, vestit printre localnici pentru apa lui curată şi rece ca gheaţa. Termometrul arăta 28, 7°C. De pe o colină formată din gresii de lângă izvor am putut arunca o privire spre mare, spre Macanao şi spre peninsula Maniquarez. O pădure uriaşă se întindea la picioarele noastre, până la ocean. Vârfurile copacilor, de care atârnau liane,

---

utilizare deosebită. — N. T.

43 Canna, gen de plante din familia Cannaceae cu flori mari, adesea asimetrice, viu colorate, roşii, galbene sau pestriţe, cu frunze mari, verzi sau roşietice. In

încoronate de jerbe de flori, alcătuiau un imens covor verde, care prin culoarea lui întunecată făcea să pară şi mai strălucitoare marea de lumină de deasupra. Priveliştea era impresionantă mai ales că aici ni s-a înfăţişat pentru întâia oară, în toată măreţia ei luxuriantă, vegetaţia tropicală. Pe colina de la Quetepe, pe sub trunchiurile de *Malpighia corolloboefolia* *, cu frunze asemenea pielii, în tufele de *Polygala*

America tropicală cresc peste 60 de specii cu trunchiuri groase, înalte până la 3 m. Unele (*Canna indica*) sunt plante decorative. Rădăcina tuberizată a speciei *Edulis*, bogată în amidon, furnizează o făină foarte nutritivă. La noi poate fi văzută *Canna indica* în mai toate parcurile. – *N. T.*

1 Arbore din familia *Malpighiaceae*, care creşte în America tropicală; unele specii prezintă spini, care urtică pielea la cea mai mică atingere. – *N. T.*

montana *, am cules cele dintâi melastome e, şi anume o specie fru*109* moaşă, care a fost descrisă sub denumirea de *Melastoma rufescens*. Acest punct al itinerarului ne va rămâne mult timp în amintire; călătorului îi sunt dragi locurile unde a întâlnit pentru prima dată o anumită specie de plantă pe care până atunci n-a mai văzut-o crescând în mediul ei natural.

Mai departe, spre sud-vest, pământul devine uscat şi nisipos. Între ţărm şi câmpiile întinse sau savanele de pe malurile fluviului Orinoco se găsesc nişte culmi muntoase, pe care n-am întârziat să ne urcăm.

Regiunea muntoasă prin care trece drumul spre Cumanacoa prezintă pante accentuate. Spre nord şi spre sud, are o vegetaţie sărăcăcioasă. Numele ei este Imposible. Am ajuns sus chiar înainte de apusul soarelui încât abia am mai reuşit să înregistrez câteva unghiuri orare, ca să determin cu ajutorul cronometrului longitudinea locului.

Perspectiva de pe Imposible este mai frumoasă şi mai

largă decât cea de pe platoul Quetepe. Puteam vedea desluşit, cu ochiul liber, piscul retezat al Muntelui Brigantin, a cărui poziţie geografică exactă ar fi atât de important s-o cunoaştem, apoi debarcaderul şi rada din Cumana. Ţărmul stâncos al peninsulei Araya se întindea în faţa noastră, în toată lungimea lui. Ne-a surprins mai cu seamă formaţia curioasă a portului, pe care ei îl numesc *Laguna grande* sau *Laguna del Obispo*. Un bazin larg, înconjurat de munţi înalţi, legat de golful Cariaco printr-un canal îngust, prin care nu poate naviga decânt un singur vas. Privirile noastre urmăreau sinuozităţile braţului de mare, care şi-a croit, ca un râu, albia printre stânci verticale, golaşe. Acest aspect straniu aminteşte peisajul fantastic, pe care Leonardo da Vinci l-a pictat pe fundalul vestitului portret al Giocondei.

Noaptea ne-am petrecut-o într-o casă, în care se afla un post militar format din opt oameni, sub comanda unui subofiţer spaniol.[44]

110 Este un refugiu, aşezat lângă un depozit de pulbere, unde călătorul găseşte tot confortul.

Regiunea cea mai înaltă a lui Imposible este formată, după câte am observat, dintr-o gresie cuarţoasă. Straiele de gresie au aceeaşi direcţie cu a celor de pe coamele munţilor vecini, continuându-se destul de regulat dinspre nord-nord-est spre sud-sud-vest. Aceasta este direcţia cea mai frecvent întâlnită şi în bătrânii munţi de pe peninsula Araya şi în lungul coastei Venezuelei. Pe versantul nordic al vârfului Imposible, în alternanţa de gresii, ardezii şi argile apare un izvor cu un debit apreciabil.

---

44 Plantă lemnoasă ce aparţine familiei Polygalaceae. Se cunosc peste 425 specii, răspîndite mai ales în America. Numele de Polygaila provine de la grecescul polys = mult şi gala = lapte, deoarece se crede că unele specii ale acestui gen stimulează producţia de lapte la vaci. — N. T.
e Melastoma plantă lemnoasă din familia Melastomataceae. Circa 50 de specii în regiunile tropicale. Plante lemnoase, eu frunze persistente, flori hermafrodite, de o conformaţie particulară. — N. T.

În acel loc, stratele stau aproape în poziţie verticală, sunt faliate, cu o cădere dinspre nord-vest spre sud-est.

Locuitorii câmpiei, numiţi *llaneros*, îşi trimit produsele, adică porumbul, pieile şi vitele, peste Imposible, în portul de la Cumana. I-am văzut trecând pe catâri, unul după altul, indieni sau mulatri. Acest loc singuratic îmi redeşteaptă amintirea nopţilor pe care le-am petrecut sus, pe St. Gotthard. Prin pădure, în diferite colţuri ardeau focuri. Flăcările roşietice, pe jumătate învăluite în nori uriaşi de fum, ofereau un spectacol impunător. Oamenii acestor locuri aprindeau pădurile ca să fertilizeze păşunile şi să distrugă desişurile sub care iarba, şi aşa destul de rară pe aici, se înăbuşea. Adesea, datorită neglijenţei indienilor care uită să-şi stingă focul, la care şi-au gătit mâncarea, iau naştere în pădure incendii uriaşe. Datorită acestor întâmplări, pe drumul dintre Cumana şi Cumanacoa, copacii bătrâni s-au rărit. Localnicii observă, pe drept cuvânt, că în câteva regiuni ale provinciei, pământul nu mai este atât de roditor, nu numai pentru că din pricina cutremurelor atât de numeroase, de la an la ari el se crapă tot mai tare, dar şi pentru că nu mai este atât de împădurit ca pe timpul cuceririi.

La 5 septembrie, înainte de răsăritul soarelui, am plecat de pe Imposible. Pentru animalele de povară coborârea a fost foarte primejdioasă. Cărarea avea o lăţime de numai 40 de centimetri şi este mărginită în ambele părţi de prăpăstii.

Coborând de pe Imposible, vezi cum de sub pachetul de roci grezoase apare calcarul. Deoarece stratele cad mai mult spre sud şi sud-est, pe versantul sudic al muntelui apar multe izvoare. În vremea ploilor, acestea formează pâraie repezi, care se prăvălesc în jos, *llt* umbrite de *Hura* 1, *Cuspa* şi *Cecropia*[45], cu frunze argintii.

---

45 Cecropia, plantă din familia Moraceae, cu trunchiul înalt şi coroană

Cuspa este un copac încă necunoscut botaniştilor europeni. Mult timp a fost folosit numai ca lemn de construcţie. Trunchiul lui nu creşte mai înalt de 5 până la 6, 5 metri. Scoarţa lui foarte subţire, de un galben deschis, reprezintă un remediu excelent împotriva febrei.

Este chiar mai amară decât rădăcina de *Cinchona* (arborele de chinină), dar amărăciunea aceasta nu este atât de neplăcută. Cuspa se administrează cu succes ca extras în spirt de vin şi ca infuzie apoasă atât în frigurile intermitente, cât şi în febrele maligne.

Când am ajuns la poalele lui Imposible, am intrat într-o pădure deasă, străbătută de o mulţime de râuleţe, uşor de trecut prin vad. În mijlocul pădurii, pe malurile lui Rio Erdeño, creşte în stare sălbatică, ca pe versantul sudic al Cocollarului, Papaya şi portocali cu fructe mari şi dulci. Sunt probabil rămăşiţele unor plantaţii făcute de conucas sau indieni, fiindcă atât portocalul, cât şi bananul, papaya, porumbul, maniocul şi multe alte plante folositoare nu pot fi considerate ca făcând parte dintre plantele originare, indigene ale acestor locuri. Nu cunoaştem adevărata lor patrie, deşi din cele mai vechi timpuri, aceste plante l-au întovărăşit pe om în toate călătoriile lui.

Când un călător de curând sosit din Europa păşeşte pentru prima dată în pădurile Americii de Sud, în faţa lui se deschide o privelişte cu totul neaşteptată. El simte cu fiecare pas că nu se află la graniţa zonei calde, ci chiar în mijlocul ei, pe un continent puternic, unde totul are dimensiuni uriaşe: munţii, râurile şi vegetaţia. Dacă este un pasionat iubitor al naturii, abia poate să-şi dea seama

---

sub formă de umbrelă, alcătuită din frunze mari, palmate, care prin nuanţa lor argintie strălucitoare, fac ca aceşti arbori să se distingă pe fondul general, verde închis, al pădurii tropicale. în America de Sud se cunosc aproape 70 de specii de Cecropia. Fructele de Cecropia se consumă, coaja se utilizează la tăbăcit, fibrele din pereţii fructului se folosesc pentm confecţionarea sforilor, trunchiurile uscate ca plute, precum şi ca instrumente de suflat (de aici denumirea de „arborele trompetă“). — N. T.

de varietatea emoţiilor ce le încearcă. El nu ştie să spună ce îl uimeşte mai

112 mult: tăcerea solemnă a singurătăţii ori frumuseţea fiecărui lucru în parte, şi contrastul dintre ele, forţa şi bogăţia vieţii vegetale. Ai impresia că pământul nici nu poate cuprinde atâta vegetaţie. Pretutindeni se ascund trunchiuri de copaci după o perdea de plante şi dacă ai vrea să răsădeşti cu grijă toate orhideele, speciile de piper şi de *Pothos*, care cresc pe un singur smochin american, numit şi copac de lăcuste (*Ficus gigantea*), ai acoperi cu ele o bucată bună de pământ. Aceleaşi liane, care se târăsc pe pământ, se caţără până în vârfurile copacilor şi de la înălţimea de 30 de metri trec de pe un vârf pe altul. Cum plantele parazite se vâră peste tot şi încurcă totul, pe botanişti îi pândeşte primejdia de a confunda frunze, flori şi fructe ale unei specii cu ale alteia.

Câteva ore în şir am trecut pe sub aceste bolţi vii, prin care cu greu zăreai din când în când cerul. Deoarece verdele plantelor tropicale are de obicei o intensitate foarte puternică, bătând în brun, cerul mi s-a părut albastru-indigo închis. Pe colţurile de stâncă, împrăştiate ici-colo, creşteau ferigi arborescente. Aici am văzut pentru prima dată acele cuiburi sub forma unor sticle sau a unor mici buzunare, care sunt agăţate de crăcile celor mai mici copaci. Ele sunt opera minunatului instinct de constructor al sturzilor, al căror cântec se amestecă cu strigătul răguşit al papagalilor şi al *Aras-ı\or*[46]. Aceştia din urmă, cunoscuţi peste tot din pricina penajului lor pestriţ, viu colorat, zburau numai doi câte doi, în timp ce papagalii propriu-zişi zburau în stoluri de câteva sute.

Am ieşit din pădure la o distanţă de cel puţin cinci

---

46 Ara Macao, specie de papagal mare, cu cioc turtit în părţi, aripi lungi şi ascuţite, coada foarte lungă, ascuţită şi ea. Viu colorat cel mai ades pestriţ sau roşu, excepţional verde sau albastru. Trăieşte în partea de sud şi centrală a continentului America de Sud, singur sau în perechi. Localnicii îi vînează şi îi îm- blînzesc. — N, T.

kilometri de satul San Fernando. O potecă îngustă cu multe ocolişuri ne-a condus într-un ţinut deschis, dar deosebit de umed. Sub cerul climei temperate, şi în astfel de condiţii, ierburi ca rogozul şi papura ar fi ţesut un întins covor campestru. Aici pământul mişuna de plante de apă cu frunzele în formă de săgeată, mai ales din specia *Canna*. Am recunoscut printre ele minunatele flori de *Costus*, *Thalta* şi *Heliconia*. Aceste plante, pline de sevă cresc înalte de 2, 5 până la 3, 5 metri şi acolo unde sunt multe la un loc formează asociaţii care în Europa ar *113* putea trece drept mici păduri.

La San Fernando, fenomenul de evaporare este atât de puternic, încât, fiind îmbrăcaţi foarte uşor, am fost udaţi până la piele, ca într-o baie de aburi. Pe marginea drumului creştea un fel de bambus numit de indieni *jagua* sau *guadua*, care atinge înălţimea de 13 metri. Nimic nu poate fi mai graţios ca acest soi de iarbă înaltă cât un pom. Forma şi poziţia frunzelor îi dau o anumită graţie care contrastează plăcut cu înălţimea. Trunchiul neted şi lucios de jagua stă de obicei aplecat spre apă şi se leagănă la cea mai mică adiere de vânt.

În sfârşit am ajuns în sătuleţul San Fernando, care este aşezat pe o câmpie îngustă, împrejmuită de ziduri drepte de calcar. Aici se află prima misiune pe care am vizitat-o în America. Casele, sau, mai bine zis colibele indienilor chaymas, sunt risipite la distanţe apreciabile şi nu au grădini în jurul lor. Străzile late şi drepte se întretaie în unghiuri drepte. Pereţii colibelor, foarte subţiri şi de loc solizi, sunt făcuţi din argilă şi ramuri de liane. Tipul de case, firea sobră şi tăcută a locuitorilor, excepţionala curăţenie din interiorul locuinţelor lor, toate acestea amintesc „Congregaţia fraţilor moravi”. Fiecare familie de indian lucrează în faţa satului într-un *Conuco de la communidad*. Adulţii, bărbaţi şi femei, muncesc acolo dimineaţa şi seara, câte o oră. În misiunile, care sunt aşezate spre ţărm, grădina comunităţii este de obicei o

plantaţie de zahăr sau de indigo[47], al cărei şef este misionarul şi al cărei venit, atunci când legea se respectă cu severitate, poate fi folosit numai pentru întreţinerea bisericii şi procurarea de odăjdii. În piaţa mare din mijlocul satului se află biserica, locuinţa misionarului şi modesta clădire care poartă numele pompos de *Casa del rey* (casa regală). De fapt, este un han, unde se adăpostesc călătorii şi, cum am constatat de multe ori, ea este o adevărată binefacere într-o ţară, în care cuvântul cârciumă este încă necunoscut.

Fusesem recomandaţi preoţilor, care conduc misiunile indienilor chaymas, de către primarul lor din Cumana. Această recomandaţie ne-a făcut servicii cu atât mai mari, cu cât adesea misionarii se conformează unui vechi decret, conform căruia niciun alb, laic, nu are voie să rămână mai mult de o noapte într-un sat indian. Cine vrea

114 să călătorească fără dificultăţi prin misiunile spaniole, să nu se bazeze numai pe un paşaport emis de Secretariatul de stat de la Madrid sau pe protecţia oficialităţilor civile, ci să se înarmeze şi cu recomandările unor autorităţi bisericeşti. Cele mai eficiente sunt cele ale stareţilor mănăstirilor şi cele ale generalilor ordinelor de la Roma, pe care misionarii le respectă mai mult decât pe episcopi.

Misionarul din San Fernando era un călugăr capucin din Aragon, foarte bătrân, dar încă foarte robust şi vioi. Rotunjimea considerabilă a corpului, umorul lui sănătos şi interesul pe care-l avea pentru lupte şi asedii nu se potriveau de fel cu reprezentările pe care cei din emisfera nordică le au despre viaţa misionarilor pe care ei o văd contemplativă şi pătrunsă de o melancolie visătoare. Misionarul ne-a primit mai mult decât prietenos şi ne-a

47 Planta din care se extrage indigoul, colorant albastru închis cunoscut încă din antichitate. Speciile de indigo aparţin genului Indigofera. în prezent indigoul se prepară sintetic din anilină sau din acid aocranilic. — N. T.

permis să ne agăţăm hamacurile într-unul din coridoarele casei lui. Ne-a pus mii de întrebări relativ la adevăratul siop al călătoriei noastre, care i se părea grozav de îndrăzneţ sau cel puţin cu totul nefolositor. În ceea ce-l priveşte, părea să fie împăcat cu soarta lui. Cu indienii se purta frumos, misiunea lui propăşea; lăuda în cuvinte entuziaste apa, bananele şi laptele ţării.

În noaptea dinspre 5 septembrie şi în dimineaţa următoare s-a lăsat o ceaţă deasă, deşi nu eram decât la 195 de metri peste nivelul mării.

Drumul de la San Fernando la Cumanacoa ne-a dus printr-o vale largă şi foarte umedă cu plantaţii mici. Am trecut – prin vad mai multe râuri. La umbră, termometrul nu trecea de 30°C, dar noi mergeam în plin soare arzător, deoarece bambuşii de pe marginea drumului nu constituiau un adăpost. Ne-am ales cu insolaţie de pe urma căreia am avut mult de suferit.

În apropiere de Cumanacoa, relieful este mai domol, iar valea se lărgeşte. Micul orăşel este aşezat într-o câmpie aridă, înconjurat de munţi înalţi. Privit de departe, el pare destul de mohorât. Aici trăiesc 2 300 de suflete, în case foarte scunde, nerezistente, care, cu excepţia a trei sau patru, sunt construite din lemn. Pentru noi şi instrumentele noastre am găsit adăpost la administratorul regiei de tutun, un om prietenos şi foarte ager la minte. Pusese să ni se aranjeze o locuinţă mare şi confortabilă, unde am rămas patru zile, răstimp în care am făcut mici excursii în compania gazdei, care şi-a exprimat dorinţa să ne însoţească.

Cumanacoa a fost fondat în anul 1717. Oraşul s-a numit iniţial San Baltazar de las Arias, dar numele spaniol a fost înlocuit cu unul indian, aşa cum s-a întâmplat, de pildă, şi cu oraşul Caracas (vechiul *115* Santiago de Leon).

Câmpia, sau mai degrabă platoul, pe care se află Cumanacoa, nu are o altitudine mai mare de 204 metri peste nivelul mării şi cifra aceasta este de trei sau patru

ori mai mică decât se crede la Cumana, unde oamenii au păreri exagerate despre frigul din Cumanacoa. Deşi apropiate, între localităţile menţionate există deosebiri climatice, care pot fi explicate ţinându-se seama de condiţiile locale. Clima răcoroasă de la Cumanacoa apare cu atât mai curioasă cu cât în văile din Aragua, la est de Caracas, clima este foarte caldă, deşi aşezările se află la o altitudine absolută cuprinsă între 390 şi 935 de metri. În regiunea de munte şi în cea de câmpie, liniile care indică aceleaşi temperaturi (izotermele) nu trec întotdeauna paralel cu ecuatorul sau cu suprafaţa solului. Tocmai acesta este rostul climatologiei, care trebuie să afle direcţia acestor linii şi să surprindă, dincolo de toate devierile provocate de cauze locale, legile constante ale repartiţiei căldurii.

Portul din Cumana se afla la numai 11, 5 kilometri de Cumanacoa.

La Cumana nu plouă aproape niciodată, pe când la Cumanacoa plouă şase până la şapte luni pe an. Anotimpul uscat durează aici de la echinocţiul de iarnă până la cel de vară. În lunile aprilie, mai şi iunie cad ploi parţiale destul de frecvente, pentru ca de la solstiţiul de vară până la sfârşitul lui august clima să devină foarte uscată. Urmează apoi anotimpul ploios propriu-zis, care ţine până în noiembrie, timp în care ploaia cade din cer, şiroaie.

Primul nostru popas la misiune a coincis cu anotimpul ploios. În fiecare noapte, cerul era acoperit cu nori grei, ca un văl des. Trebuia să aşteptăm ivirea vreunei spărturi în nori ca să putem efectua câteva observaţii astronomice. Temperatura varia între 18, 5 şi 20°C, timpul fiind mai răcoros pentru călătorul care vine dinspre coastă. La Cumana temperatura nu scădea niciodată noaptea sub 21 °C. Cel mai cald era de la prânz, până la ora trei, când termometrul indica între 26 şi 27°C. în perioada celei mai mari canicule, cam la două ore după ce soarele trecea de meridianul locului, aproape regulat se pornea furtuna. Din

norii grei, negri şi foarte joşi cădeau averse puternice de ploaie care ţineau de obicei două-trei ore. În timpul lor, temperatura scădea cu 5 – 6°. Pe la ora 5, ploaia se oprea definitiv; soarele rareori mai apărea înainte de apus, iar higrometrul, indicând uscăciune, tindea spre punctul zero. Pe la orele opt sau nouă seara cerul se acoperea din nou cu nori grei. Şi

116 aşa treceau zilele, una după alta, fiecare semănând cu cea de ieri. Cu toate acestea, în acest anotimp nu se simţea nicio adiere a vântului.

Vegetaţia câmpiei în general şi cea din jurul oraşului este foarte puţin variată, dar foarte proaspătă, ca urmare a umidităţii ridicate a aerului. Caracteristică este o specie arboricolă de *Solanum*, care creşte până la 13 metri, *Urtica baccifera*, şi o specie nouă din neamul *Guettarda*. Solul este foarte rodnic şi ar fi şi uşor de irigat dacă s-ar folosi apa numeroaselor râuri alimentate de izvoare care nu seacă tot anul. Produsul cel mai important al acestor locuri este tutunul şi numai lui îi datoreşte orăşelul acesta mic şi prost clădit bruma de renume pe care îl are. De la introducerea arendei (*Estanco real de Tabaco*), în anul 1799, cultura tutunului din provincia Cumana se mărgineşte numai la Cumanacoa. Sistemul arendei este foarte urât de popor. Întreaga recoltă de tutun trebuie vândută administraţiei şi, pentru a înfrâna contrabanda sau pentru a o micşora, s-a permis cultivarea lui numai într-un singur loc. Supraveghetorii cutreieră întreaga provincie, distrugând orice plantaţie dinafara perimetrului autorizat şi denunţând pe nenorociţii care îndrăznesc să fumeze ţigări făcute chiar de ei. Nu puţin a contribuit acest fapt la înteţirea urii între colonii şi metropolă.

În valea din Cumanacoa culturile de indigo deţin locul al doilea după tutun, această plantă apropiindu-se, în ceea ce priveşte luciul şi culoarea, de cel din Guatemala. Toate „fabricile” de indigo, pe care le-am vizitat, seamănă între ei e: două puţini pentru înmuiat, în care iarba trebuie

„să putrezească” stau una lângă alta. Fiecare măsoară 1, 5 metri pătraţi şi are o adâncime de 75 de centimetri. Din aceste puţini, aşezate ceva mai sus, lichidul trece în lăzile cu ciocane, între ele se găseşte aşezată moara de apă, al cărei ax mare trece prin aceste lăzi, de el fiind fixate, prin cozi lungi, ciocanele de sfărâmat. Din bazinul de filtrare reziduul, care conţine produsul colorat, ajunge în uscătorie, unde este întins pe poliţe din lemn brazilian, prevăzute cu rotiţe, ca să poată fi trase în adăpost, dacă pe neaşteptate ar izbucni vreo ploaie. Aceste adăposturi au acoperişurile puternic înclinate, şi cum sunt şi foarte joase, dau uscătoriei, văzută de departe, aspectul unei sere. În valea din Cumanacoa fermentaţia ierbii, lăsată să „putrezească”, se face foarte repede; de obicei nu durează mai mult de 4 – 5 ore, ceea ce se explică prin umiditatea aerului şi a faptului că planta în timpul dezvoltării sale n-a avut prea mult soare.

Cu toată calitatea excelentă a produselor şi a fertilităţii solului, agricultura din Cumanacoa se practică cu mijloace extrem de rudimentare. Mâna de lucru lipseşte şi se observă tendinţa locuitorilor săi (al căror număr scade mereu) de a emigra în regiunea de *llanos*. *117* Aceste savane nemărginite hrănesc pe om din belşug, pentru că acolo vitele se înmulţesc foarte uşor, în timp ce cultivarea indigoului şi a tutunului se face cu multă bătaie de cap şi trudă. Şi apoi randamentul acestor plantaţii este şi destul de nesigur, pentru că anotimpul ploios poate fi când mai lung, când mai scurt. Plantatorii depind complet de stat, care le dă avansuri, dar ei preferă să cultive plante hrănitoare.

Câmpia din Cumanacoa, acoperită cu gospodării, plantaţii de indigo şi de tutun, este înconjurată de munţi, care mai ales spre sud ating înălţimi apreciabile. Totul ne dovedeşte că această regiune a fost cândva acoperită de apele mării. Munţii, care odinioară i-au format malurile, coboară vertical. Marea avea ca scurgere numai fluviul

Arenas. În timpul unor săpături pentru fundaţiile caselor au fost puse în evidenţă la Cumanacoa depozite detritice şi foarte multe scoici mici, cu două valve. După afirmaţiile mai multor persoane demne de încredere, acum 30 de ani, în regiunea San Juanillo, au fost găsite două femururi uriaşe, lungi de 1, 3 metri şi cântărind 15 kilograme. Indienii le-au luat drept oase de uriaşi, în timp ce semidocţii care se bucurau de privilegiul de a explica absolut totul au asigurat, cu gravitate, pe toată lumea, că este vorba de un joc al naturii, care nu merită să i se acorde prea multă importanţă. Aşa-zisele oase de uriaşi au fost transportate în cele din urmă la Cumana.

Am încercat să le dau de urmă, dar zadarnic. După aspect, oasele fosile pe care le-am dus cu mine din alte părţi ale Americii de Sud şi care au fost examinate de Cuvier, femurii uriaşi din Cumanacoa aparţin probabil unei specii de elefanţi, care nu mai există astăzi. Poate să surprindă faptul că nişte oase fosile au fost găsite la o înălţime atât de redusă deasupra nivelului actual al mării; resturile fosile de mastodonţi şi de elefanţi, pe care le-am adus din ţările tropicale-Mexic, Noua Granadă, Quito şi Perú – au fost, de asemenea, dezgropate nu din orizonturile profunde, ci din platourile aşezate la înălţimi între 195 şi 450 de metri.

Vizitam adesea o mică proprietate, Conuco de Bermudez, aşezată în apropierea râpei (zona faliată) de la Cuchivano. Aici se cultiva pe un sol umed banane, tutun şi mai multe specii de bumbac, mai ales acela cu fir gălbui care se întâlneşte frecvent pe insula Mărgărită. Proprietarul ne-a povestit odată că în acea râpă trăiesc jaguari, care îşi petrec ziua prin gropi, iar noaptea se furişează în jurul locuinţelor. Deoarece găsesc hrană din belşug, cresc lungi de doi metri. Un astfel de exemplar îi devorase anul trecut un cal. Jaguarul, la lumina

118 puternică a lunii, şi-a târât prada prin savană şi a depus-o sub un copac *Ceiba*, deosebit de j» ros. Sclavii din

curte, treziţi de gemetele calului în agonie, au ieşit în mijlocul nopţii, înarmaţi cu suliţie şi cu *machete* X. Jaguarul, care sta culcat pe prada lui, i-a lăsat să se apropie şi nu s-a dat bătut decât după o împotrivire lungă şi îndârjită. Cazul acesta şi alte cazuri similare ne arată că nici jaguarul mare de pe Terra Firma, nici jaguarul mic din Paraguay şi nici adevăratul tigru asiatic nu fug de om, când sunt atacaţi de el şi cândnu-i sperie numărul atacanţilor.

În râpa de la Cuchivano din faţa gospodăriei lui Bermudez se deschid două gropi mari. Din ele ies când şi când flăcări care noaptea se văd până departe. Ele luminează munţii din jur şi judecând după înălţimea stâncilor, peste care aceste pale de foc se ridică, ai fi ispitit să crezi că sunt înalte de câteva sute de picioare. La ultimul mare cutremur din Cumana, acest fenomen a fost întovărăşit de un vuiet subteran surd şi susţinut.

În cursul unei excursii botanice la Rinconada, am încercat zadarnic să pătrundem în această crăpătură. Ne-ar fi plăcut să examinăm mai de aproape stâncile care ascundeau originea acelui foc curios. Dar vegetaţia bogată, lianele încurcate unele într-altele şi tufele de mărăcini nu ne-au lăsat să înaintăm. Localnicii luau parte activă la cercetările noastre nu numai pentru că se temeau de o izbucnire vulcanică, ci şi pentru că le intrase în cap că Risco del Cuchivano ar conţine o mină de aur. Nu i-am fi ajutat cu nimic explicându-le de ce nu puteam crede că ar exista aur în calcarul fosilifer, cu toate că doreau să ştie „ce crede minerul neamţ despre bogăţia filonului metalic”. De la Carol al V-lea încoace şi de la Welseni[4849], poporul şi-a păstrat în Terra Firma o credinţă neclintită în calităţile

48 In spaniolă : cuţit de tăiat pădurea virgină.

49 Mari comercianţi din Augsburg. Familia datează din secolul al XHI-lea. In 1528 împrumută împăratului Carol al V-lea o sumă mare de bani şi capătă ca zălog Venezuela. Această aventură colonială însă n-a durat decît pînă în 1546, cînd au trebuit să renunţe la ea. — N. T.

nemţilor. Pretutindeni, în America de Sud, mi se arătau, de îndată ce lumea afla de unde eram, mostre de minereuri. În colonii fiecare francez este medic, fiecare neamţ este miner.

După ce plantatorii şi sclavii lor ne-au croit un drum prin pădure, până la prima cascadă de pe râul Juagua, la 10 septembrie am plecat din nou către Risco del Cuchivano. De îndată ce am coborât în văgăună, mi-am dat seama că felinele erau pe aproape, fiindcă am găsit un mistreţ de curând sfâşiat şi am simţit duhoarea excrementelor lor, care seamănă cu mirosul greu al excrementelor de pisică europeană. Prudenţi, indienii s-au întors la conac şi ne-au adus câini dintr-o rasa foarte mică. Se susţine că dacă întâlneşti jaguarul pe o potecă strâmtă, el sare mai întâi la câine şi nu la om. N-am urcat de-a lungul pârâului, ci pe deasupra lui. Am trecut pe lângă o prăpastie adâncă de 65 – 100 de metri, mergând pe o potecă foarte îngustă, care semăna cu drumul de la Grindelwald, pe Mettenberg, spre gheţaml cel mare. Când drumeagul devenea atât de îngust, încât nu mai ştiam unde să punem piciorul, coboram pentru a ne lăsa trecuţi prin vad de către un sclav şi urcuşul continua apoi pe celălalt versant. Coborâtul de-a dreptul pe coastă s-a dovedit a fi destul de anevoios, mai ales că nu era posibil să ne folosim de lianele care atârnau de pe vârfurile copacilor, ca nişte funii groase. Plantele agăţătoare şi cele parazite erau prinse nu prea solid de ramurile pe care le îmbrăţişau. În plus, tulpinile lor laolaltă au o greutate destul de mare şi dacă pe un teren prăpăstios te atârni cu toată greutatea de ele, rişti să-ţi cadă în cap o întreagă boltă de verdeaţă.

Cu cât înaintam, cu atât devenea mai de nepătruns vegetaţia. În mai multe locuri, rădăcinile copacilor care crescuseră între crăpăturile ce brăzdau stânca fisuraseră pachetul de roci calcaroase. Abia reuşeam să transportăm plantele, pe care le culegeam la fiece pas. *Canna*,

heliconiile cu flori frumoase, purpurii, Cos/ «s-ul şi alte plante din familia amomeelor cresc aici până la înălţimi cuprinse între 2, 6 şi 3, 25 metri. Verdele lor deschis şi proaspăt, luciul lor mătăsos şi constituţia lor cărnoasă fac un contrast puternic cu tonalitatea castanie a ferigilor arborescente cu frunzişul fin, penat. Indienii scrijeleau trunchiurile cu cuţitele lor mari şi ne atrăgeau atenţia asupra frumuseţii culorii lemnului roşu şi galben-auriu. Ne-au arătat o plantă cu floare compusă, înaltă de 6, 5 metri (*Eupatorium laevigaturn*) 1 aşa-numită roză din Belveria (*Brownea racimosa*), vestită pentru minunatele ei flori purpurii, şi sângele-de-balaur, o specie de *Croton* încă nedescris, al cărei suc roşu, astringent, se foloseşte pentru întărirea gingiilor. Indigenii deosebeau speciile după miros, dar mai ales prin mestecarea fibrelor lemnoase. De altfel, nu prea puteam să profităm de simţurile ascuţite ale ghizilor noştri, căci cum era să ajungem la frunzele, florile sau fructele plantelor ale căror ramuri[50]

120 se găseau la 16 metri de la pământ? Vedeam cu surprindere cum aici, în această râpă, coaja copacilor ba chiar şi pământul erau acoperite cu muşchi şi licheni. Prin urmare aceste criptogame sunt şi aici tot atât de frecvente ca în emisfera nordică. Aerul umed şi lipsa luminii directe de la soare le favorizează dezvoltarea, deşi ziua temperatura este de 25 °C, iar noaptea de 19°C.

Aşa-zisa vână de aur de la Cuchivano nu era altceva decât o fractură ivită în nişte marne calcaroase negre, tapisată cu depuneri de sulf. Apa unui pârâu spală şi transportă grăunţii aurii, strălucitori, de sulf, de unde credinţa localnicilor că pârâul poartă aur.

Ghizilor nu le-a plăcut lipsa mea de încredere faţă de spusele lor. Zadarnic încercam să-i conving că din groapa aceasta nu vor putea extrage decât cel mult alaun şi sulfat

---

50 Genul Eupatorium cunoscut şi la noi sub denumirea de cînepă de baltă apar- ţiae familiei Compoşitae. — N. 7.

feric. Ei continuau să adune, pe furiş, fiecare grăunte de prundiş cu urme de sulf, pe care-l vedeau sclipind în apă. Câtă vreme n-am pierdut în timpul călătoriei noastre de cinci ani, cercetând, la insistenţele gazdelor, râpi în care apar aluviunile cu sulf care poartă de mai multe secole numele falnic de *Minas de oro* (mine de aur).

După ce am cercetat prundişul sulfuros din valea râului Juagua, am pornit mai departe în susul râpei, care se continuă ca un canal strâmt, umbrit de copaci foarte înalţi. După un marş tare anevoios, uzi leoarcă, din cauză că trecusem atât de des prin pârâu, am ajuns la baza peşterilor de la Cuchivano, din care acum câţiva ani se văzuseră ieşind flăcări. Un perete de stâncă vertical se ridică aici până la 1 560 de metri. Într-o zonă în care vegetaţia bogată îmbracă complet pământul şi stâncile se întâmplă foarte rar să poţi avea o deschidere naturală în secţiune transversală. Chiar în mijlocul acestei secţiuni, din nenorocire inaccesibilă oamenilor, se află intrările a doua peşteri. Se pare că ele sunt locuite de aceleaşi păsă-i de noapte, pe care în curând le vom cunoaşte la Cueva del Guacharo, de lângă Caripe.

Ne-am aşezat să ne odihnim puţin şi cum stăteam aşa la picioarele peretelui vertical am văzut şi noi acele flăcări care, după spusele celor de pe aici, în anii din urmă deveniseră mai frecvente. Ghizii noştri şi arendaşul au adus vorba şi despre flăcările, pe care le văzuseră ieşind din pământ la Cumana şi despre zguduiturile pe care le simte lumea în locuri, în care mai de mult nu se ştiuse nimic despre cutremure. Ne-am amintit că, de câteva luni, la Macarapan se simte din când în când un miros de pucioasă. Pe aceste fenomene şi pe altele asemănătoare îşi întemeiau ei profeţiile, din care cele mai multe s-au împlinit. Distrugerile îngrozitoare care s-au înregistrat la Caracas, în anul 1812, sunt o dovadă a instabilităţii tectonice din partea *121* de nord-est a Terrei Firma.

În ziua de 12 a lunii ne-am continuat călătoria spre

mănăstirea Caripe, capitala misiunilor indienilor chaymas. Am trecut prin micul sat indian Aricagua, care are o aşezare foarte plăcută, fiind înconjurat de coline împădurite. De aci, drumul ne-a dus sus pe munte, după un drum extenuant de patru ore. De douăzeci şi două de ori a trebuit să trecem prin Pututucuar, un pârâu repede, de munte, plin de blocuri calcaroase. Ajunşi pe Cuesta del Cocollar, la 650 de metri deasupra nivelului mării, am avut surpriza de a nu mai vedea nici păduri, nici măcar copaci mai mari. În faţa noastră se întinde un podiş imens, acoperit cu ierburi. Monotonia savanei, lipsită de vegetaţia arboricolă, este întreruptă numai de ivirea mimozelor cu corola semisferică şi cu trunchiul înalt de 1 până la 1, 3 metri. Peste tot unde apar versanţi sau mase stâncoase acoperite parţial de o pătură de sol se-ntinde verdele splendid al *Clusiei*[51] sau al *Cupey*-ului, cu marile flori de *Nymphae*. Rădăcinile acestui copac au uneori un diametru de 24 de centimetri, târându-se adeseori deasupra solului până la cinci metri de trunchi.

După un urcuş lung am ajuns pe un mic platou la Hato del Cocollar. Acolo, la înălţimea de 793 de metri, se găseşte o aşezare singuratică. Aici am rămas trei zile, în tovărăşia neobositei gazde din Cumana, care ne însoţea pretutindeni. Am băut lapte, am mâncat carne, dar cel mai important a fost că ne-am simţit minunat. Ziua temperatura nu depăşea 22 sau 23°C, iar noaptea termometrul arăta abia 14°C.

Din acest punct înak, e: e vezi cu ochii, ai în faţă numai savana; doar ici-colo în locurile mai joase răsar mici, pâlcuri de copaci. Cu toată uniformitatea aparenta a

51 Clusia, plantă epifită din familia clusiaceelor ; se dezvoltă în tufe pe trunchiurile arborilor. Prezintă multe rădăcini aeriene în care se acumulează mari cantităţi de apă absorbită din atmosfera umedă. Are frunze opuse ţi flori frumoase. Seminţele lipicioase se prind de scoarţa copacilor şi dau naştere la noi plante. în zona tropicală a Americii se cunosc peste 100 de specii. — N. T.

vegetaţiei, am remarcat multe plante foarte interesante. Amintim minunata lobelie cu flori purpurii, *Brownea coccinea*, care creşte în înălţime până la 30 de metri şi, înainte de toate, *Pejoa*, ale cărui frunze sunt foarte apreciate de localnici, pentru că, frecate între degete, dau un miros aromat plăcut. Ce ne-a încântat cel mai mult în aceste locuri pustii a fost frumuseţea şi liniştea nopţilor. Proprietarul veghea cu noi. Părea că îl încântă să vadă cum nişte europeni, veniţi de curând în regiunile tropicale, nu

122 se mai saturau de aerul proaspăt al primăverii, care acolo sus, pe munte, ne incinta mai ales după apusul soarelui.

Nimic nu se compară cu liniştea adâncă ce ţi-o lasă în suflet contemplarea cerului înstelat într-un loc izolat ca acesta. Când, aproape de căderea nopţii, priveam peste platoul uşor vălurit, acoperit cu ierburi, care semăna cu savanele din regiunea Orinoco, ni se părea că vedem cum, în depărtare, bolta înstelată se odihnea pe întinsul oceanului. Copacul sub care şedeam, mulţimea de insecte lucitoare, care dansau în jurul nostru, constelaţiile strălucitoare ale Sudului, toate ne aminteau cât de departe eram de patrie. Din când în când pătrundea până la noi glas de talangă sau mugetul vreunui taur şi în acele momente, nişte voci tainice, venind de departe, ne chemau de dincolo de mări, pe pământul ţării, într-o altă emisferă, ca într-o vrajă. Cât de sensibilă este imaginaţia omului, acest veşnic izvor al bucuriilor şi durerilor lui!

În răcoarea dimineţii am pornit să escaladăm vârful Turimiquiri, din masivul muntos Cocollar, care formează împreună cu Brigantinul o singură culme. El purta odinioară numele de Sierra de los Tageres. O parte din drum l-am făcut pe cai, care aleargă liberi prin savane, dar sunt deprinşi cu şaua. Pe cât de greoi sunt la înfăţişare, pe atât de repede se caţără pe panta cea mai abruptă. Acolo unde apar gresiile, relieful are aspectul unor mici platouri,

care se etajează ca nişte trepte. Până la înălţimea de 1 365 de metri şi chiar mai sus, muntele este acoperit ca şi toţi vecinii lui, numai cu ierburi. Pe Cocollar, ierburile se întâlnesc chiar de la înălţimea de 680 de metri, depăşind, pe alocuri, altitudinea de 1950 de metri. Mai sus, dincolo de acest brâu de ierburi, pe piscurile aproape inaccesibile omului, se află o pădurice de *Cedrela*[52], *Iavillo* (*Hura crepitans*) şi mahon. Cunoscând condiţiile locale, credem că marea răspândire a ierburilor în această zonă muntoasă îşi găseşte explicaţia în practica de a incendia pădurile, în locul cărora localnicii vor să aibă păşuni. Când, timp de trei sute de ani, ierburile au reuşit să îmbrace pământul într-un covor gros şi continuu, seminţele arborilor no se mai pot fixa pe sol, ca să încolţească, deşi vântul şi păsările le aduc mereu din pădurile îndepărtate în savane.

În aceşti munţi, clima este atât de blândă, încât pe Cocollar creşte bine bumbacul, cafeaua şi chiar trestia de zahăr. În ce priveşte calitatea păşunilor pe Turimiquiri, ea scade cu cât ele se află la o înăl *123* ţime mai mare. Peste tot unde există puţină umbră, la adăpostul unor stânci, apar licheni şi diferiţi muşchi europeni. Ici-colo creşte *Melastopia xanthostachis* şi *Palicourea rigida* ale cărei frunze mari, lucioase ca şi pielea, foşnesc în vânt ca pergamentul. Dar podoaba cea mai importantă a pajiştii este o plantă liliacee, cu floarea galbenă-aurie, *Marcia martinicensis*.

Vârful Turimiquiri este format din calcar masiv, care prezintă intercalaţii subţiri de marne şi gresii cuarţoase. În calcar se găsesc acumulări de oxid feros.

În această regiune se face distincţie între piscul rotunjit Turimiquiri şi piscurile ascuţite sau *cucurucbos*, bogat împădurite unde se află mulţi tigri, care constituie un vânat foarte preţios pentru blana lor mare şi frumoasă.

52 Arbori din familia Meliaceae cu frunze penate veşnic verzi. în America de Sud există nouă specii. Lemnul roşiatic este folosit pentru mobile. — N. T.

Vârful rotund, acoperit cu ierburi, se ridică până la 1 378 de metri. De aici, spre vest, porneşte o creastă cu pereţi abrupţi, care la o depărtare de 1, 8 kilometri este despărţită de vârf printr-o falie puternică, care coboară până la golful Cariaco. În locul în care creasta ar fi trebuit să se continue, se înalţă două piscuri calcaroase. Cel nordic, mai înalt, este adevăratul Turimiquiri, considerat a fi mai înalt decât Brigantinul, atât de binecunoscut navigatorilor, care se îndreaptă spre coasta Cumanei. Înălţimea sa am apreciat-o la 2 047 de metri.

De pe Turimiquiri se deschide una dintre cele mai vaste şi mai minunate privelişti. Până la orizontul format de întinderea nesfârşită a mării ai în faţă o regiune muntoasă, în care apele au decupat văi paralele, orientate de la est la vest.

La 14 septembrie coboram de pe Cocollar la misiunea San Antonio. Drumul te poartă mai întâi peste savane presărate cu mari blocuri de calcar, după care intri în pădurea deasă. După ce treci două creste abrupte ai în faţă o vale frumoasă, orientată est-vest, care curge pe o distanţă de 22, 5 kilometri. În această vale se află misiunile San Antonio şi Guanaguana. Prima are o bisericuţă de cărămidă, o construcţie acceptabilă ca stil, cu două turnuri şi coloane dorice. Stareţul capucinilor zidise această biserică în mai puţin de două veri, deşi nu-l ajutaseră la ridicarea ei decât indienii din sat. Capitelurile coloanelor, ornamentele şi friza împodobită cu sori şi arabescuri au fost modelate dintr-un lut amestecat cu praf de cărămidă. Pentru că guvernatorul provinciei nu vedea cu ochi buni construirea unei clădiri aşa de luxoase într-o misiune, spre marea părere de rău a călugărilor, biserica nu a mai putut fi terminată. Indienilor din San Antonio nici prin gând nu le trecea să regrete acest lucru.

124 Am zăbovit în misiunea San Antonio numai pentru a face câteva determinări de altitudini şi a măsura de câteva ori poziţia Soarelui. Piaţa mare se află cu 430 de

metri mai sus de Cumana. Dincolo de sat am trecut râurile Colorado şi Guarapiche. Colorado are curenţi foarte puternici şi la vărsare este mai lat decât Rinul. Guarapiche, du. pă unirea cu Rio Areo, are o adâncime de peste 90 de metri. Pe malurile lui creşte o specie deosebit de frumoasă de iarbă a cărei tulpină, cu frunze pe două rânduri, este înaltă de 5 până la 6, 5 metri. Catârii noştri înaintau greu prin noroiul gros de pe drumul drept şi îngust. Din cer ploaia curgea şiroaie, din care cauză toată pădurea părea o mlaştină.

Către seară am ajuns la misiunea Guanaguana, care se află cam la aceeaşi altitudine cu satul San Antonio. Aveam mare nevoie să ne uscăm hainele. Misionarul ne-a primit foarte bine. Era un bătrân, care părea că-şi trata foarte înţelept indienii. Satul se găsea în acest loc abia de treizeci de ani. Odinioară el se afla undeva mai la sud şi se rezema de o colină. Te miri ce uşor îşi mută indienii vatra. În America de Sud există sate care, în mai puţin de o jumătate de veac, şi-au schimbat locul de trei ori. Pe băştinaş îl leagă atât de puţine lucruri de pământul pe care locuieşte, încât primeşte cu indiferenţă porunca să-şi desfacă locuinţa şi s-o aşeze în altă parte. Un sat îşi schimbă locul ca o tabără. Acolo unde se găseşte lut, trestie, frunze de palmier şi de heliconii, în puţine zile este gata şi coliba.

Guanaguana nu are încă biserică. Preotul, un bătrân, care trăieştede treizeci de ani în pădurile Americii, ne-a mărturisit că banii comunităţii, adică venitul muncii indienilor, trebuie folosiţi mai întâi la clădirea casei misiunii, abia apoi la zidirea bisericii şi, în sfârşit, în cele din urmă, pentru veşmintele indienilor. Dar aceştia, care mai bucuros umblă f decât să îmbrace haine, oricât de uşoare, aşteaptă liniştiţi să le vină şi lor rândul.

Indienii din Guanaguana cultivă bumbac pentru ei înşişi, pentru biserică şi pentru misionar. Pentru a separa sămânţa de puful bumbacului, băştinaşii folosesc nişte

cilindrii de lemn cu un diametru foarte redus, prin care trece bumbacul şi care se pun în mişcare cu picioarele, la fel ca fusul. Aceste unelte simple, deşi au multe lipsuri, sunt totuşi bune, ceea ce explică de ce şi alte misiuni au început să le adopte. Aici nu se cultivă decât foarte puţin teren şi nimeni nu se gândeşte să treacă la cultura intensivă a plantelor. Indienii din Guanaguana mi-au povestit la un moment dat, ca pe un fapt ieşit din comun, că anul trecut au fost cu nevestele şi copiii *al monte*, adică rătăciseră prin pădurile din jur, hrănindu-se cu plante zemoase, cu varză de palmier, cu rădăcini de ferigi şi cu fructe sălbatice. După *125* cum povesteau, se vedea că viaţa această nomadă nu le displăcea de loc. Numai misionarul suferise de pe urma ei, pentru că saţul rămăsese părăsit, iar membrii comunităţii, când s-au întors din păduri, au fost mai puţin docili.

Frumoasa vale din Guanaguana se pierde spre est în câmpiile Punzere şi Terecen. Bucuroşi am fi vizitat aceste câmpii, pentru a studia ivirile de petrol din regiunea cuprinsă între râurile Guarapiche şi Areo, dar începuse de-a binelea vremea ploilor şi nu mai aveam când să uscăm toate plantele şi să le punem la păstrare. Înainte de a ajunge în câmpia Punzere, pot fi observate pe ramurile celor mai scunzi copaci nişte săculeţe de mătase. Este *Seda silvestre* sau mătasea naturală indigenă, care are un luciu frumos, dar este foarte aspră la pipăit. Fluturele de noapte, care o toarce, este poate acelaşi fluture ca cel din provinciile Guanaxato şi Antioquia, care produc şi ei mătase. În frumoasa pădure din Punzere apar doi copaci, cunoscuţi sub denumirea de *Curucay* şi *Canella* h Cel dintâi produce o răşină foarte căutată de Piajes, vrăjitorii indieni. Al doilea are frunze, care au un miros identic cu scorţişoara din Ceylon.

De la Punzere drumul spre portul San Juan, te duce, dacă doreşti, şi la renumitele izvoare de ţiţei de la Buen Pastor. Ni s-a spus că este vorba de puţuri mici sau nişte

gropi în formă de pâlnie, care s-au format singure în solul mlăştinos. Fenomenul aminteşte de lacul de asfalt sau Chapopote de pe insula Trinidad, care, în linie dreaptă, se află la o depărtare de numai 64 de kilometri de Buen Pastor.

După ce ne-am luptat o vreme cu dorinţa de a pleca în jos pe Guarapiche până la Golfo triste, ne-am îndreptat direct spre munţi. Câmpiile Guanaguana şi Caripe sunt despărţite între ele printr-un fel de dig sau zid de calcar, care este vestit în lung şi în lat sub denumirea de Cuchilla de Guanaguana. Aveam impresia, pe vremea aceea, că trecerea lui este anevoioasă, pentru că nu străbătusem Cordilierii, dar nu era nici aşa de primejdioasă cum ne fusese descrisă la Cumana. Este adevărat însă că în mai multe locuri drumul era lat de numai 40 de centimetri, acoperit de o iarbă scurtă şi mărginit de versanţi destul de abrupţi, pe care drumeţul s-ar fi rostogolit până la 260 de metri. În acest ţinut catârii au un mers atât de sigur, încât[53]

126 te poţi încredinţa lor fără nicio frică. Comportamentul lor este identic cu acela al vitelor de povară din Elveţia şi din Pirinei. Cu cât ţinutul este mai sălbatic, cu atât mai fin şi mai ager adulmecă instinctul animalelor domestice. Când catârii simt o primejdie, se opresc şi întorc capul încoace şi încolo, mişcă din urechi în sus şi în jos. Se cunoaşte că se gândesc ce este de făcut. Se decid încet, dar totdeauna hotărârea lor este cea justă, când sunt liberi, adică atunci când călătorul nu-i tulbură în mod imprudent sau când nu-i zoreşte. Printre localnici se spune: „Nu îţi dau catârul care are pasul cel mai comod, ci pe acela care este cel mai înţelept, *la mas racional*”. Această înţeleaptă remarcă populară este rodul unei lungi

53 Din familia Canellacreae, care cuprinde şapte specii tropicale. Scoarţa loi este albă-gălbuie. în Antile scoarţa de Canella albă dă scorţişoara albă, care conţine uleiuri eterice şi este utilizată ca medicament şi condiment. — /V. T.

experienţe, care contrazice mai bine decât toate argumentele filosofiei speculative concepţia care vede în animale numai maşini.

De pe cel mai înalt punct al crestei am cuprins, într-o singură privire, savanele întinse de pe Maturin şi de pe Rio Tigre, vârful Turimiquiri şi nenumăratele lanţuri paralele de munţi, care seamănă de departe cu o mare frământată de valuri. Spre nord-est se deschide câmpia, în care se află mănăstirea Caripe. Aspectul câmpiei este cu atât mai îmbietor, cu cât câmpia este împădurită, formând un contrast plăcut cu munţii golaşi, acoperiţi numai cu ierburi. Am găsit că înălţimea absolută a Cuchillei este de 1 068 de metri deasupra nivelului mării, deci ea se află cu 641 de metri mai sus decât casa misiunii din Guanaguana.

Coborând de pe creasta muntelui pe o potecă foarte cotită, ajungem în curând într-o zonă împădurită. Pământul este acoperit cu muşchi şi cu o specie nouă de *Drosera* *, care creşte la fel de înaltă ca cea din regiunile noastre alpine. Cu cât te apropii de mănăstirea Caripe, cu atât pădurea devine mai deasă şi vegetaţia apare mai bogată. Totul ia altă înfăţişare, până şi roca. Nu mai întâlnim calcarul, ci o alternanţă care seamănă cu cea din Munţii Jura.

Drumul la coborâre n-a fost nici pe departe atât de lung ca urcuşul. Am stabilit că acea câmpie Caripe este aşezată cu 390 de metri mai sus decât câmpia Guanaguana. Un lanţ de munţi de lăţimi neînsemnate desparte două bazine. Unul este delicios de răcoros, celălalt este vestit pentru arşiţa care dogoreşte. Dintre toate câmpiile înalte din Noua Andaluzie, numai Caripe are o populaţie numeroasă. [54]

---

54 Drosera (Rouă cerului), plantă erbacee carnivoră. Pe frunzele lung peţiolate se găsesc numeroase glande roşietice cleioase, lung pedicelate. Aceste glande secretă sucuri digestive, cu ajutorul cărora planta digeră insectele. într-o perioadă de vegetaţie o frunză digeră 15—20 insecte. In ţara noastră cresc spontan prin turbării 4 specii. — N. T.

Capitolul 7

MĂNĂSTIREA CARIPE. PEŞTERA GUACHARO. PASĂRI DE NOAPTE

O alee de copaci Persea ne-a condus la lăcaşul capucinilor aragonezi. Ne-am oprit în mijlocul unei pieţe mari, în dreptul unei cruci din lemn brazilian. Mănăstirea se reazemă de un imens perete stâncos, vertical, îmbrăcat cu o vegetaţie deasă. Piatra, orbitor de albă, se zăreşte numai din când în când, de după frunzişul verde. Nici nu-ţi poţi închipui o poziţie mai pitorească. În locul fagilor şi arţarilor europeni, aici întâlnim siluetele impunătoare ale arborilor *Ceiba* şi ale palmierilor *Praga* şi *Irasse*. Din pereţii stâncoşi care înconjură bazinul Caripe şi care formează abrupturi puternice (alcătuiesc profile înalte de 320 de metri) apar nenumărate izvoare, în special de-a lungul fisurilor sau a văilor strâmte. Umezeala, pe care o răspândesc, favorizează creşterea acestor copaci înalţi, iar băştinaşii, care preferă locurile retrase, îşi aşază co ««co-urile în lungul acestor defileuri.

În jurul ferigilor arborescente se înalţă banani şi papaya. Întrepătrunderea dintre plantele cultivate şi cele sălbatice dă acestui ţinut, un farmec deosebit.

Am fost primiţi cu cea mai aleasă politeţe de către călugări. Stareţul nu era acolo, dar fusese înştiinţat de plecarea noastră din Cumana şi făcuse totul pentru ca şederea să ne fie cât mai plăcută. Aşezământul avea o curte interioară, cu un gang boltit, asemănătoare celor din mănăstirile spanioale. Acest spaţiu închis ne convenea de minune, pentru adăpostirea instrumentelor şi ţinerea lor sub observaţie. În mănăstire am dat peste o societate numeroasă: călugăritineri, sosiţi de curând din Europa, care urmau să fie repartizaţi în

128 diferite misiuni şi misionari bătrâni, şubreziţi, care căutau vindecarea în aerul de munte, curat şi tare de la Caripe. Eu am locuit în chilia stareţului, unde am găsit o colecţie de cărţi destul de bogată.

Mănăstirea se află aşezată pe un loc ce odinioară purta denumirea de Areocuar. La Caripe, noaptea este mai rece şi înainte de ivirea zorilor simţi nevoia să te înveleşti. La miezul nopţii, termometrul arată între 16 şi 16, 5°C, dimineaţa arată între 19 şi 20°C, pe la ora unu după masă indică numai 21 până la 22, 5°C. Apa din vasele poroase de lut se răceşte noaptea la Caripe până la 13°C. Nu mai este nevoie să menţionez că în ziua când soseşti la mănăstire, dinspre coastă sau din savană, apa aceasta ţi se pare destul de rece, deoarece ai fost deprins să bei apă de râu, care adeseori este caldă (25 – 26°C).

Cum mănăstirea se află la o înălţime de numai 780 de metri deasupra nivelului mării, ne surprinde cât de repede scade temperatura, pe măsură ce ne îndepărtăm de coastă. Din cauza pădurilor dese, razele soarelui nu pot fi reflectate de sol, iar pământul este umed şi acoperit cu un covor des de ierburi şi de muşchi. Când vremea este ceţoasă, mai multe zile în şir, în tot acest răstimp nu se mai simte soarele, iar la căderea nopţii peste vale încep să bată vânturile reci din Sierra del Guacharo.

Experienţa a dovedit că aerul rarefiat al locului şi clima temperată sunt factori favorabili cultivării arborelui de cafea, căruia, după cum se ştie, îi convin foarte bine locurile înalte. Stareţul capucinilor, bărbat activ şi luminat, a introdus şi în provincia lui această nouă ramură de cultură. La Caripe se cultiva mai demult indigo, dar această plantă, care are nevoie de o temperatură ridicată, producea atât de puţină materie colorantă, încât cultivarea ei a fost suspendată. Pe proprietatea comunităţii am văzut în schimb multe zarzavaturi, porumb, trestie de zahăr. Cele cinci mii de trunchiuri de arbori de cafea făgăduiau o recoltă bogată. La Caripe proprietatea comunităţii se prezintă ca o grădină mare şi frumoasă. Băştinaşii sunt ţinuţi să lucreze pe cuprinsul ei în fiecare dimineaţă, de la ora 6 la 10. Sunt supravegheaţi în acest răstimp de alcalzi şi de alguazili de sânge indian, consideraţi funcţionari de

stat superiori, singurii cărora le este îngăduit să poarte baston, drept pe care pun mare preţ. Angajarea lor se face chiar de stareţul mănăstirii. Pe noi europenii, firea lor serioasă, tăcută şi pedantă, figura lor misterioasă, zelul cu care se prezintă la biserică şi iau cuvântul în adunările comunităţii, ne amuză teribil. Alcalzii veneau zilnic la mănăstire, nu atât ca să discute cu călugării treburile misiunii, pentru că sub acest pretext puteau să se intereseze cum se simt oaspeţii de curând sosiţi. Deoarece i-am servit cu ţuică, vizitele lor au devenit mai dese decât ar fi dorit-o *129* preoţii.

Atâta timp cât am stat la Caripe şi în celelalte misiuni ale chaymaşilor am văzut peste tot că indienii erau trataţi cu blândeţe. Stareţul mănăstirii vinde produsele grădinii şi cum acolo lucrează toţi indienii, fiecare are o parte din câştig. Li se distribuie porumb, îmbrăcăminte, utilaj agricol şi, după cum am fost asiguraţi, uneori şi bani.

Deosebit de interesantă este valea Caripe, atât pentru clima răcoroasă, cât mai ales pentru marea Cueva sau peştera Guacharo. Într-o ţară în care există atâta înclinaţie pentru supranatural, o peşteră din care ţâşneşte un izvor şi în care trăiesc mii şi mii de păsări de noapte, cu a căror untură se găteşte în misiuni, fireşte că este un subiect nesecat de conversaţii şi dispute.

Peştera, pe care indigenii o numesc „mina cu grăsime”, nu se află chiar în valea Caripe, ci la 13 kilometri spre vest-sud-vest de mănăstire. Ea se deschide într-o vale laterală, care se întinde spre Munţii Guacharo. La 18 septembrie am pornit spre Sierra, în tovărăşia alcalzilor şi a majorităţii călugărilor din mănăstire. Timp de o oră şi jumătate, o potecă îngustă ne-a dus mai întâi spre sud, peste o câmpie frumoasă, surâzătoare, acoperită cu iarbă. Apoi ne-am îndreptat spre vest, în sus, de-a lungul unui râuleţ, care izvorăşte din peşteră. Timp de trei sferturi de oră urci mereu, ba trecând prin apa care nu e prea adâncă, ba înaintând între râu şi un perete stâncos,

pe un teren lunecos şi mlăştinos. Numeroase surpături de pământ, trunchiuri de copaci căzute ici şi colo, peste care catârii noştri abia puteau să treacă, precum şi plantele agăţătoare care se târau pe sol, toate acestea făceau ca drumul să fie extrem de anevoios. Aici, la altitudinea de 970 de metri, am fost surprinşi găsind o plantă din familia cruciferelor, *Raphanus pânnatus* L

Când ajungi la poalele muntelui Guacharo, deşi te afli la numai patru sute de paşi de peşteră, încă nu-i vezi intrarea. Urmărim pârâul care curge printr-o vale foarte îngustă, înaintând tot timpul pe sub o surplombă, încât nici nu vedeam cerul. Poteca însoţea fidelă cursul capricios al râului şi deodată ne-am pomenit în faţa deschiderii imense a peşterii. Chiar pentru ochi deprinşi cu peisajul pitoresc al Alpilor, priveliştea era măreaţă.

Deschiderea peşterii, o boltă lată de 26 de metri şi înaltă de 23 de metri, este îndreptată spre sud. Pe stânca de deasupra grotei se găsesc[55]

ISO copaci uriaşi. *Mamei* şi *Genipa*, cu frunze late şi lucioase, îşi întind crăcile drept spre cer, în timp ce crăcile copacilor *Combaril* şi *Erythrin* se întind lateral, formând bolţi dese de verdeaţă. *Potbos*, cu trunchiuri pline de sevă, *oxalis* 1 şi orhidee, de o stranie conformaţie, cresc în crăpăturile adânci ale stâncii, în timp ce în faţa intrării se împletesc plante agăţătoare, legănate de vânt. În ghirlandele lor am văzut o Bignonia2 violetă, un exemplar de Dolichosă purpuriu şi, pentru întâia oară, minunata *Solandra*, a cărei floare portocalie are un tub cărnos de peste 10 centimetri.

Am văzut cu mirare cum heliconii splendide, înalte de şase metri, frunze de *Pisang*, palmieri de *Praga* şi specii de *Arum* 4 împodobesc malul pârâului, dar şi interiorul peşterii până la 30 – 40 de paşi de la intrare. Făcusem 140 de metri fără să fi fost nevoiţi să aprindem făcliile,

55 Plantă asemănătoare ridichel de la noi. — N. T.

deoarece peştera era formată, de fapt, dintr-un culoar drept orientat de la sud-vest spre nord-vest. De acolo, de unde lumina zilei nu mai are putere, am intrat în sectorul locuit de păsările de noapte, al căror strigăt răguşit l-am şi auzit. Indigenii cred că aceste păsări trăiesc numai în aceste încăperi subpământene.

Pasărea *Guachar* are dimensiunea unei găini de la noi, vocea ca a păpăludei, conformaţia păsărilor de pradă, având în jurul ciocului încovoiat un smoc de „mătase" scrobită. Penajul ei este albastru cenuşiu închis, cu dunguliţe şi puncte negre. Pe cap, aripi şi coadă se văd pete albe mari în formă de inimă, tivite cu negru. Ochii ei nu suportă lumina zilei; sunt albaştri şi mai mici decât ochii păpăludei.[56]

---

56 Oxalis, măcriş sau măcrişul-iepurelui, plantă din genul oxalidaceelor, familia Oxalidaceae, cu flori albe, verzi ;i roşietice. Sucul celular din celulele ţesuturilor organelor plantei conţine oxalat. In America de Sud se consumă rădăcina tuberizată. Din aceeaşi familie a oxalidaceelor face parte şi Averrhoa caram- bola, foarte răspîndită în America de Sud. Tufa aceasta face fructe în formă di stea, cunoscute sub numele de pitanga. Miezul acrişor al fructului pitanga, care înveleşte sămînţa, se mănîncă crud. Se întrebuinţează la prepararea dulceţurilor, a marmeladei etc. — N. T.

1 Plantă lemnoasă din familia bignoniaceelor. Creşte în special în pădurile virgine ale zonei tropicale din America de Sud. Unele au flori mari albe, foarte frumoase. In Europa se cultivă ca plantă decorativă, căţărătoare, prin parcuri şi grădini (de exemplu, Bignonia magnifica, Catalpa bignonioides cu flori albe sau brune-roşietice, pătate cu galben). — N. T.

Dolichos, plantă urcătoare din familia leguminoaselor, cu frunze trifoliolate, care se aseamănă cu fasolea. Se cunosc aproximativ 30 de specii tropicale. Se cultivă ca plantă ornamentală sau pentru păstăile sale foarte gustoase. — N. T.

Genul Arum cuprinde specii erbacee în majoritate mediteraneene, cu frunze sagitate, lucitoare, verzi sau cu pete. Anumite specii au utilizare în farmaceutică, altele sînt folosite ca plante decorative. La noi cresc A. maculatum, A. ocientale, A. italicum cunoscute popular sub denumirea de „rodul pămîntului". — N. T.

Aripile au 17 până la 18 pene lungi, iar deschizătura lor măsoară 1, 13 metri. Aceasta părăseşte peştera la căderea nopţii, mai ales pe lună. E aproape singura pasăre de noapte din câte am întâlnit până acum, care se hrăneşte cu grăunţe. Şi conformaţia picioarelor ei arată că nu vânează ca bufniţele noastre. Mănâncă seminţe foarte dure, întocmai ca gaiţele. Indienii pretind că *Guachar*-ul nu vânează nici gândaci, nici fluturi de noapte, cu care se hrănesc păpăludele. Comparând ciocul acestei păsări cu acela al păpăludei, îţi dai numaidecât seama că felul lor de trai trebuie să fie complet diferit.

Cu greu îţi poţi închipui ce zgomot infernal fac miile de păsări în interiorul întunecat al peşterii. Ţipătul strident şi pătrunzător al *Guachar-ului* este reflectat de bolta de piatră. Legând nişte făclii de o prăjină lungă, indienii ne-au arătat cuiburile acestor vietăţi. Ele se găsesc la înălţimea de 20 – 23 de metri, deasupra capetelor noastre ascunse în găuri în formă de pâlnie, care stau unele lângă altele pe tavan. Cu cât înaintam în peşteră, cu atât mai multe păsări se speriau de făcliile de copal *, cu atât se înteţea gălăgia. Dacă vreun moment se făcea linişte, auzeam de departe ţipătul de jale al păsărilor care-şi aveau cuibul în alte ramificaţii ale peşterii.

În fiecare an, pe la Sânziene, indienii pătrund în peşteră înarmaţi cu prăjini şi distrug majoritatea cuiburilor. De fiecare dată sunt omorâte mai multe mii de păsări. Păsările bătrâne în aceste momente dan târcoale cuiburilor cu ţipete îngrozitoare, în speranţa că-şi vor putea salva puii proaspăt ieşiţi din găoace. Puii, care cad din cuiburi, sunt omorâţi pe loc. Peritoneul lor împănat cu un strat gros de grăsime, care se întinde de la abdomen până la rect, formează un fel de noo între picioarele păsării. La vremea „recoltei de grăsime”, cum i se spune pe la Caripe, indienii îşi fac colibe din frunze de palmier la gura peşterii sau puţin înăuntrul ei. Urmele unor astfel de colibe le-am putut vedea şi noi. Aici se topeşte pe foc

grăsimea păsărilor tinere, proaspăt tăiate şi se toarnă în vase de lut. Această grăsime semiâichidă, deschisă la culoare şi fără miros este cunoscută sub denumirea de „untură sau ulei de Guachar”. Este atât de curată, încât poate fi păstrată peste un an de zile fără ca să râncezească. În bucătăria mănăstirii Caripe se gătea numai cu această grăsime din peşteră[57]

132 şi nu am observat ca din pricina ei bucatele să fi avut vreun gust sau miros neplăcut.

Neamul *Guachar-ilor* s-ar fi stins de mult dacă n-ar exista câteva împrejurări care, împreună, concurează la conservarea lui. O superstiţie îi opreşte pe indieni să pătrundă mai adânc în peşteră. De asemenea se pare că păsările au cuiburi şi prin alte peşteri din apropiere, inaccesibile omului. Probabil peştera mare este populată mereu cu alte colonii, care emigrează din acele locuri ferite de om, fiindcă misionarii ne asigură ca nu poate fi vorba de o scădere a numărului de păsări *Guachar*.

În peşteră am mers de-a lungul unui pârâu, care izvorăşte din ea. Acesta are o lăţime de 9 până la 10 metri. Am urmărit malul atât cât ne-au permis concreţiunile calcaroase; de multe ori a trebuit să mergem chiar prin albia râului, datorită unor perdele de stalactite de netrecut. Spre surprinderea noastră, am aflat că această vână de apă subterană este, de fapt, izvorul lui Rio Caripe, care, la o depărtare de câteva mile, după confluenţa cu micul Rio de Santa Maria, devine navigabil pentru pirogi. Pe malul pârâului subteran am găsit o mulţime de lemne de palmier, resturile prăjinilor cu ajutorul cărora indienii se caţără până la cuiburile păsărilor aşezate sub plafon. Inelele formate de cicatricele rămase după îndepărtarea

---

57 Ăăşini de consistenţă solidă (duritate 1,5—3), transparente, de culoare gal- benă-chihlimbarie, ce se extrag din coaja unor arbori din genul coniferelor care trăiesc în zona tropicală. Au punctul de topire foarte ridicat (180—340°). Se întrebuinţează la fabricarea vernisului (lacului), (vezi şi Hymenea courbaril.Ş — N. T.

frunzelor servesc drept trepte ale unei scări verticale.

Conform unor măsurători destul de precise, peştera din Caripe păstrează pe o distanţă de 472 de metri aceeaşi direcţie, aceeaşi lăţime şi înălţimea iniţială de 20 până la 23 de metri. În timpul lucrului an) avut mult de furcă cu indienii până i-am convins să depăşească acea porţiune a peşterii dincolo de care nu intrau niciodată. A fost nevoie să apelăm la autoritatea călugărilor, ca să-i putem aduce până la locul în care galeria peşterii urca repede sub un unghi de 60°, iar pârâu] forma o cascadă mică. Această peşteră locuită de păsări de noapte «este pentru indieni un loc de groază şi de mister. Ei cred că în adâncurile ei sălăşluiesc sufletele strămoşilor. Omul, zic ei, trebuie să se ferească de locurile pe care nu le luminează nici Zis, soarele, nici Nuna, luna. A merge în partea întunecată a peşterii înseamnă a te întâlni cu strămoşii, adică a muri. De acea şi vrăjitorii, *piaches*, şi otrăvitorii, *imoronii*, îşi celebrau scamatoriile nocturne la intrarea peşterii, pentru a-l goni pe mai marele duhurilor rele, Ivorokiamo.

Dacă de acolo, de unde pârâul formează cascada subterană, priveşti spre gura peşterii, surprinzi o imagine deosebită: pe fondul verde închis al vegetaţiei luxuriante de la gura peşterii se profilează conturul alb al coloanelor de calcar. În sfârşit, Bonpland reuşi să împuşte două păsări *Guachar* care, orbite de lumina faclelor, au zburat după *133* noi. Astfel am putut să desenez această pasăre, necunoscută zoologilor.

După ce am escaladat nu fără greutate pragul cascadei, am văzut că mai departe peştera se strâmta destul de simţitor, că în înălţime avea numai 13 metri şi că se continua în direcţia iniţială spre nord-est, paralel cu marea vale Caripe.

În această regiune a peşterii, pârâul depune un mâl negricios, un amestec de mâl silicios, lut şi resturi vegetale. Înaintam prin acest strat gros de mâl, când, în faţa noastră a apărut o insulă de vegetaţie subterană.

Seminţele, pe care păsările le aduc în peşteră ca să-şi hrănească puii, încolţesc oriunde cad pe pământul gras, care acoperă încrustaţiile calcare. Erau nişte tulpini albe, având pe ele câteva frunze rudimentare; unele exemplare să fi avut 60 de centimetri înălţime.

Ne-a fost imposibil să determinăm aceste plante care, din lipsă de lumină, se modificaseră complet ca formă, culoare şi comportament. Palide, lipsite de formă, aceste plante puteau fi luate de indieni drept nişte stafii gonite din lume şi silite să rămână pe veci aici. Mie însă, ele mi-au redeşteptat acei ani frumoşi din prima mea tinereţe, când, cu ocazia unei şederi mai îndelungate la minele de fier de la Freiberg, am încercat să studiez creşterea exagerată şi starea debilă a plantelor din mediu subteran.

Cu toată autoritatea lor, misionarii n-au reuşit să-i convingă pe indieni să înainteze mai mult în peşteră. Cu cât tavanul cobora, cu atât ţipetele păsărilor erau mai stridente. Ne-am lăsat, aşadar, prizonieri ai fricii ghizilor noştri şi ne-am întors.

Am ieşit din peşteră mergând tot pe lângă pârâu. Înainte de-a ajunge la lumina zilei, am văzut prin frunzişul din faţa peşterii sclipirile apei ce ne-a însoţit în mica noastră excursie. Ajunşi afară, simţeam nevoia să ne odihnim puţin, aşa că ne-am aşezat pe malul pârâului şi primul nostru gând a fost regretul că până atunci această peşteră nu era de loc cunoscută în Europa. S-ar fi cuvenit aceasta „chiar şi numai pentru prezenţa păsărilor de noapte, *Guachar*.

Înainte de a ne înapoia am luat o gustare pregătită chiar la gura peşterii, având ca faţă de masă, după obiceiul pământului, frunze de *Pisang* şi de *Vijao*, cu luciu mătăsos.

Oricât ne-am interesat la locuitorii din Caripe, Cumanacoa şi Cariaco, n-am auzit să se fi găsit vreodată în peştera guachar-ilor oase de carnivore sau urme de erbivore din epoca preistorică.

Capitolul 8

PLECAREA DIN CARIPE. MUNTELE ŞI VALEA SANTA MARJA. MISIUNEA CATUARO. PORTUL CARIACO

Zilele petrecute în mănăstirea capucinilor, din regiunea Caripe, au trecut repede, deşi viaţa noastră de acolo era tot atât de simplă, pe cât era de uniformă. Din zori până în amurg cutreieram pădurile şi munţii învecinaţi, adunând plante, ocupaţie de care nu ne săturam niciodată. Când, din pricina ploilor mari, nu putem ajunge prea departe, vizitam colibele indienilor, pământurile comunităţii (*conuco*) sau adunările, în cursul cărora alcalzii împărţeau în fiecare seară muncile zilei următoare. Ne întorceam la mănăstire abia când clopotul ne chema să luăm masa cu misionarii. Uneori mergeam, devreme de tot, cu ei la biserică, spre a asista la „Doctrina", adică spre a lua parte la instruirea religioasă a băştinaşilor. Într-o zi am văzut cum se căznea misionarul să le explice că *infierno*, iadul, şi *învierno*, iarna, nu sunt acelaşi lucru, ci sunt tot atât de deosebite ca arşiţa şi gerul. Indienii chaymas nu cunosc altfel de iarnă decât sub chipul anotimpului ploilor şi-şi imaginau că „iadul albilor" este un loc unde cei răi sunt expuşi unor ploi torenţiale. Zadarnic şi-a pierdut răbdarea misionarul. Prima impresie, pe care le-o făcuseră cele două cuvinte, nu se mai putea şterge. În capetele neofiţilor cele două noţiuni *inferno* şi *învierno* erau legate pe veci şi nu se mai puteau despărţi.

După o zi petrecută aproape în întregime în aer liber, seara ne scriam la mănăstire observaţiile şi notele, uscam plantele şi le desenam pe cele care, după părerea noastră, formau genuri noi. Călugării ne lăsau deplină libertate şi ne amintim cu plăcere de şederea noastră aici, pe cât de agreabilă, pe atât de folositoare expediţiei *135* noastre.

Singura neplăcere, pe care am avut-o în valea Caripe, a fost că n-am putut face observaţii asupra stelelor, din pricina cerului înnourat. Sălbăticie şi linişte, frumuseţe şi melancolie, iată ce am găsit prin aceste locuri. În mijlocul unei naturi atât de grandioase, sufletele noastre erau

stăpânite de o linişte adâncă. În singurătatea? munţilor eram copleşiţi nu atât de noutatea impresiilor, cât mai jdes de descoperirea că între zone climatice diferite poţi şăsi şi trăsături comune.

Pe colinele de care se reazemă mănăstirea se înalţă palmieri şi ferigi arborescente. Seara, când cerul vesteşte ploaie, răsună vaietul monoton al maimuţelor roşii, urlătoare, care trece prin văzduh ca vâjâitul îndepărtat al vântului prin pădure. Dar în ciuda acestor sunete necunoscute, a plantelor cu o înfăţişare străină, a tuturor minunilor Lumii Noi, pretutindeni natura îi permite omului să audă o voce, care-i vorbeşte într-o limbă cunoscută. Iarba de la picioarele noastre, bătrânul muşchi şi ferigile de la rădăcinile copacilor, pârâul care se rostogoleşte la vale peste stratele înclinate de calcar, jocul armonios de culori al apei irizate, al verdelui şi al cerului albastru, toate acestea trezesc în călători simţăminte binecunoscute.

Absorbiţi complet de frumuseţile naturii acestor munţi abia târziu ne-am dat seama că devenisem pentru bunii şi ospitalierii călugări o povară. Proviziile de vin şi de pâine de grâu erau reduse şi chiar dacă pâinea şi vinul erau socotite la masă drept articole de lux, ne-am simţit tulburaţi la gândul că gazdele renunţau la ele în favoarea noastră. Raţia de pâine scăzuse la un sfert şi totuşi ploaia ne-a silit să ne mai amânăm câteva zile plecarea. Ce lung ni s-a părut acest răstimp! Ce groază ne era de clopoţelul care ne chema la masă!

În sfârşit, la 22 septembrie, am pornit călare pe catâri, cu instrumentele şi plantele bine împachetate.

Când valea Caripe rămăsese mult în urmă, am ajuns în faţa unui lanţ de coline, situat la nord-est de mănăstire. Apoi, drumul ne-a dus peste o savană întinsă, până la platoul Guardia de San Augustin.

Ne aflam la o înălţime absolută de 1 069 de metri. Savanele sau câmpiile naturale, care constituie păşuni excelente pentru vitele mănăstirii, sunt complet lipsite de

copaci şi de tufişuri. Aici este adevărata împărăţie a monocotiledonatelor; din iarbă se înalţă numai ici-colo câte o agavă, a cărei tulpină poate atinge şi 8, 5 metri. Pe platoul Guardia am putut reconstitui suprafaţa ocupată cândva de un lac.

Se conturau foarte bine sinuozităţile vechiului ţărm, limbile de pământ, stâncile abrupte, care formau probabil atunci mici insule. Şi re

 partiţia plantelor susţinea ipoteza noastră. Fundul lacului este astăzi o savană, în timp ce pe margini cresc copaci înalţi.

De aici, drumul coboară până la satul indian Santa Cruz. Se trece mai întâi peste un povârniş abrupt, pe care, în mod curios, misionarii îl numesc „purgatoriul”. Panta foarte înclinată este dată de prezenţa ardeziei, care este acoperită aici de un strat de argilă. Ca să poată coborî, catârii îşi aduc picioarele dinapoi lângă cele din faţă, îşi coboară şalele şi-şi dau drumul la noroc. Călăreţul n-are a se teme de nimic, cu condiţia să dea drumul la hăţuri şi să nu forţeze animalul în niciun fel. Din acest loc am putut vedea, spre stânga, uriaşa piramidă de calcar a Muntelui Guacharo, pe care îl pierdem repede din ochi, intrând în pădurea deasă de pe Muntele Santa Maria. De şapte ceasuri coborâm într-una şi e greu să-ţi închipui un drum mai îngrozitor. Aici, în timpul ploilor, apele se rostogolesc sălbatic, din stâncă în stâncă. Panta cade în trepte de O, 6 până la 1 metru înălţime. Sărmanii catâri măsoară mai întâi locul necesar trecerii poverilor printre trunchiurile copacilor şi apoi sar de pe o stâncă pe alta. Îngrijoraţi, ca nu cumva să facă un pas greşit, se opresc o clipă, aşa ca şi cum ar vrea să examineze locul, şi-şi adună picioarele ca şi caprele sălbatice. Dacă nu nimeresc blocul următor de stâncă, cad până la jumătatea corpului în argila moale, care umple spaţiile goale dintre colţii de stâncă. Şi rădăcinile enorme ale copacilor ne puteau fi de folos. Oamenii de pe aceste meleaguri au atât de mare încredere

în isteţimea şi în fericitul instinct al catârilor, încât în cursul acestui drum lung şi primejdios ei şed în şa lateral. Noi am preferat să descălecăm, deoarece ne temeam mai puţin decât ei de oboseală, fiind deprinşi cu drumurile şi mai ales pentru că voiam să adunăm plante şi să examinăm rocile.

Pădurea, care îmbracă versantul abrupt al Muntelui Santa Maria, este una dintre cele mai dese pe care le-am văzut. Copacii sunt deosebit de înalţi şi groşi. Sub frunzişul lor des, verde închis domneşte necontenit amurgul, o întunecime mult mai adâncă decât aceea din pădurile noastre de brad, de stejar sau de fag. îţi pare că, în ciuda temperaturii înalte, aerul nu poate primi toată apa, pe care o evaporă pământul, frunzişul copacilor, trunchiurile lor acoperite cu o ţesătură deasă şi străveche de orhidee, peperomine şi alte soiuri de plante suculente. Miresmelor aromate răspândite de flori, fructe şi până şi de lemn, li se mai adaugă una, pe care la noi acasă o simţim toamna, pe o vreme de ceaţă. Printre copacii maiestuoşi, care cresc înalţi de 40 până la 42 de metri, se găseşte şi arborele *Curucay*, care, după spusele ghizilor are răşina albicioasă, lichidă şi foarte mirositoare. Triburile gumanagato şi tagires îşi cinsteau zeităţile cu fumul *137* acestei răşini. După *Curucay* şi după trunchiurile imense, de peste 3 – 3, 25 metri grosime, ale altui arbore, *Hymena*[58], cel mai mult m-au interesat: sângele-de-balaur (*Croto sanguifluum*) al cărui suc brun purpuriu se scurge pe scoarţa albă, feriga de leac *Calahuala* şi palmierii *Irasse*, *Macanilla*, *Cotozq* şi

58 Hymenaea, arbore din familia leguminoaselor, cu multă răşină, cu frunze punctate, flori mari, albe, în spic terminal. Fructul e o păstaie lemnoasă, în care seminţele sînt împachetate într-o pastă de consistenţă făinoasă. In America tropicală, există 25—30 specii. Hymenaea courbaril (arbore de lăcuste) este o plantă înaltă şi groasă. Circumferinţa trunchiului ajunge la 30 m. Răşina lui dă copalul prelucrat de indieni pentru podoabe şi folosit de azteci pentru jertfa focului. Lemnul masiv şi greu poartă denumirea comercială de courbaril. — N. T.

Praga. Acesta din urmă produce o admirabilă „varză de palmier", din care am mâncat şi noi la mănăstirea Caripe. Ferigile arborescente contrastau foarte plăcut cu palmierii, care aveau frunze penate şi ţepoase. Una dintre ferigile arborescente, *Cyathea speciosa*, creşte înaltă de peste 11, 5 metri – înălţime exagerat de mare pentru o plantă din această familie.

Aici, în valea Caripe, am găsit cinci specii noi de ferigi arborescente; pe timpul lui Linné botaniştii nu cunoşteau nici patru, pe ambele continente.

În general, se observă că aici ferigile arborescente sunt mult mai rare decât palmierii. Natura le-a aşezat pe locuri nisipoase, cu o climă temperată, la umezeală şi umbră. De razele directe ale soarelui se feresc şi preferă locurile ascunse, lumina îmbinată cu întunericul, o atmosferă umedă, caldă şi lâncedă. E drept că uneori coboară până pe coastă, dar atunci se pun la adăpostul unei umbre dese.

La poalele Muntelui Santa Maria ferigile arborescente sunt din ce în ce mai slab reprezentate, locul lor fiind luat de palmieri, al căror număr a crescut mult. S-au înmulţit şi frumoşii fluturi cu aripi mari, *Nymphale*, care zboară nemaipomenit de sus. Totul indica că ne aflăm în apropierea coastei, într-o regiune în care temperatura medie este de 28 – 30°C.

Cerul era înnorat şi ne ameninţa cu una dintre acele ploi torenţiale, în cursul căreia cad uneori într-o singură zi 20 până la 26 mm precipitaţii. Din când în când soarele atingea cu razele sale fierbinţi vârfurile copacilor şi cu toate că eram apăraţi de dogoarea lor, aproape că ne sufocam de căldură. Şi iată. că din depărtare se aude un glas de tunet prelung; nori grei atârnau de piscul înalt al Muntelui Guacharo, iar urletul jalnic al *Araguato-ului* vestea apropiata dezlănţuire a furtunii. Aci am avut pentru prima dată prilejul să

 vedem din apropiere aceste maimuţe urlătoare.

Ele fac parte din genul *Aluatta* (*Stentor*, *Geoffroy*) ale cărui diferite specii au fost mult timp confundate de zoologi. În timp ce la maimuţele *Sapaju* mici, americane, cele care fluieră ca vrăbiile, hioidul este simplu, subţire, la maimuţele mari, *Aluatta* şi *Mărimonda*, limba este aşezată pe un tambur osos mare. Sunetul specific de jale al *Araguato-uRIII* se produce atunci când aerul pătrunde cu forţă în tamburul osos. Dacă socotim ce mare este la *Aluatta* această cutie osoasă şi cât de multe maimuţe stau cocoţate pe un singur pom în pădurile de la Cumana şi Guyana, nu te mai miri atât de tăria şi de volumul vocilor lor reunite.

Araguato, numit *Aratava* de către indienii din tribul tamanacas şi marave de cei din tribul maypure, seamănă cu un ursuleţ. Din creştetul capului mic şi foarte ascuţit până la rădăcina cozii îmbârligate, măsoară un metru. Are blana deasă şi de culoare roşie-brună, pieptul şi burta sunt şi ele frumos îmblănite. Faţa *Araguato*-ul*A* este albastrănegricioasă, pielea este fină şi încreţită. Bărbia este destul de lungă şi deşi unghiul feţei lui mici măsoară numai 30°, el are tot atâtea elemente omeneşti în privire şi în expresia feţei, ca şi *Mărimonda* (*Simia Belzebuth*) şi *Capucinul* din Orinoco (*Simia Chiropotes*).

Araguato-ul din Caripe este o specie nouă a genului *Stentor* pe care eu am făcut-o cunoscută sub denumirea de *Simia ursina*.

Ne oprisem ca să privim la maimuţele urlătoare, care treceau drumul într-un şir de treizeci, patruzeci, mergând din pom în pom de-a lungul crăcilor încolăcite, aproape orizontal. Eram absorbiţi de acest spectacol nou şi n-am zărit decât târziu un grup de indieni care ne-au ieşit înainte. Se îndreptau spre munţii din regiunea Caripe. Erau complet goi, ca majoritatea indigenilor. Femeile, destul de împovărate, încheiau convoiul. Bărbaţii, chiar şi cei mai tineri, erau înarmaţi cu arcuri şi săgeţi. îşi vedeau de drum în tăcere, cu ochii aţintiţi în pământ. Am fi vrut să

aflăm de la ei dacă mai era mult până la misiunea Santa Cruz, unde doream să înnoptăm, mai ales că indienii ne răspundeau într-una şi *Padre* sau *no Padre*, şi am crezut că or fi ştiind puţin spaniola. În ochii indigenilor fiecare om alb este un călugăr, un *Padre*. Oricât am insistat însă, întrebându-i ce distanţă este până la misiune, ei răspundeau la întâmplare şi s-au *no*, încât din răspunsurile lor nu ne-am putut alege cu nimic. Lucrul acesta ne indispunea cu atât mai mult, cu cât zâmbetul şi mimica lor arătau că ei ar fi vrut cu plăcere să ne fie de folos. Şi ghizii noştri indieni, care pricepeau limba chaymaşilor, rămăseseră mult în urmă, deoarece catârii încărcaţi cu poveri grele cădeau la fiecare pas în gropi.

După câteva ceasuri de coborâş peste blocuri de stâncă risipite *139* ne-am trezit, pe neaşteptate, la capătul pădurii Santa Maria. Cât vedeam cu ochii se întindea înaintea noastră o pajişte, care înverzise proaspăt în timpul ploilor. Privirile treceau dincolo de vârfurile copacilor, care la 260 de metri sub noi păreau un covor verde închis, desfăşurat. Luminişurile din pădure apăreau ca pâlnii mari, în care am recunoscut după statura delicată şi frunzele penate, palmierii *Praga* sau *Irasse*. În faţa noastră se înălţa Sierra Guacharo. Versantul lui nordic este abrupt şi alcătuieşte un perete stâncos, înalt de peste 970 de metri, lipsit aproape complet de vegetaţie, încât pot fi distinse cu uşurinţă stratele de calcar. Vârful sierrei este turtit şi numai la capătul dinspre răsărit se înalţă, ca o piramidă înclinată, măreţul pisc Guacharo. Înfăţişarea lui îţi aduce aminte de Acele şi Coarnele Alpilor elveţieni.

Zona de savană, pe care o străbăteam mergând spre satul indian Santa Cruz, este formată din mai multe platouri foarte întinse, aşezate etajat, ceea ce pare să dea indicii asupra evoluţiei reliefului acestei regiuni. Acolo unde am putut vedea pentru ultima oară roca calcaroasă din pădurea Santa Maria, am găsit cuiburi de minereu de fier şi, dacă am văzut bine, un corn al lui Amon *, dar n-am

reuşit să-l desprindem de stâncă. Avea un diametru de 18 centimetri. Această constatare este cu atât mai interesantă, cu cât n-am mai găsit nicăieri, în această parte a Americii de Sud, vreun amonit.

Misiunea Santa Cruz se află chiar în mijlocul acestei câmpii. Am sosit acolo spre seară, pe jumătate morţi de sete, căci în ultimele opt ore nu gustasem pic de apă. Termometrul arăta 26°C. Ne aflam la numai 370 de metri altitudine. Am petrecut noaptea într-una din acele *ajupas*, numite „casele regelui”, care slujesc tuturor călătorilor drept *tambo* sau han. A plouat într-una şi n-am putut face observaţii astronomice. A doua zi, la 23 septembrie, am şi plecat, continuându-ne drumul pe jos, spre golful Cariaco. Dincolo de Santa Cruz începe din nou pădurea deasă. Acolo, sub tufişuri de *Melastoma*, am găsit o ferigă frumoasă, cu frunze ca ale ferigii *Osmunda*, care formează un gen nou din ordinul polipodiaceelor (*Polybotria*).

De la misiunea Catuaro am fi vrut să ne îndreptăm spre răsărit, dar, spre ghinionul nostru, ploaia torenţială stricase complet dru[59]

140 murile, astfel că riscam să pierdem toate plantele proaspăt culese. Un plantator bogat de cacao urma să ne conducă de la Santa Rosalia la portul din Carupano, dar în ultimul moment am aflat că trebuia să plece la Cumana, pentru nişte afaceri. Atunci ne-am hotărât să ne îmbarcăm la Cariaco şi să ne întoarcem la Cumana direct peste golf, în loc să trecem printre insula Mărgărită şi strâmtoarea Araya.

Misiunea Catuaro se află într-o regiune foarte sălbatică. În jurul bisericii se mai înalţă copaci uriaşi, iar noaptea jaguarii sfâşie găinile şi porcii indienilor. Noi am

---

59 Amoniţi, de la numele zeului egiptean Amon, din cauza asemănării lui cu coarnele de berbec cu care se împodobea capul zeului. Ordin de moluşte cefalo- pode care au trăit de la sfârşitul palcozoicului pînă la sfîrşitul mezozoicului. Se cunosc peste 6 000 de specii, unele cu un diametru de 2,5 m. — N. T.

locuit la preot. Acolo l-am cunoscut pe *corregidor*-ul regiunii, un bărbat amabil şi cult, care ne-a dat trei indieni, ce urmau să ne deschidă cu „machetele” lor un drum prin pădure. În această ţară puţin vizitată, vegetaţia este atât de bogată în timpul ploilor, încât un om călare abia poate să înainteze pe potecile înguste, năpădite de plante agăţătoare şi crăci încolăcite.

Drumul prin pădurea Catuaro nu se deosebeşte prea mult de coborâşul de pe Muntele Santa Maria: o râpă îngustă prin care se scurg apele ploilor torenţiale, cu un strat gros de argilă clisoasă. În locurile abrupte, catârii indieni, isteţi îşi coboară crupa şi alunecă în jos. Râpa aceasta poartă numele de Saca-Manteca, deoarece noroiul este moale ca untul. Drumul saltă dintr-un prag de stâncă într-altul. Aceste trepte situate la diferite înălţimi ne îndreptăţesc să considerăm că şi aci avem un veritabil drum al scărilor.

Mai departe, la ieşirea din pădure, te întâmpină Muntele Buenavista. îşi merită numele pe deplin, căci de aici vezi oraşul Cariaco, situat într-o câmpie mare, acoperită cu plantaţii, colibe şi grupuri de cocotieri. Spre apus de Cariaco se întinde golful larg, pe care un perete de stâncă îl desparte de ocean. Spre răsărit se arată, ca nişte nori albaştri, munţii înalţi din insulele Areo şi Paria, formând una dintre cele mai largi şi mai minunate privelişti de pe coasta Noii Andaluzii.

La Cariaco mare parte din locuitori zăceau în hamacuri, cuprinşi de friguri intermitente. Aceste friguri devin primejdioase spre toamnă şi evoluează până ajung la dizenterie.

Dacă ne gândim ce extraordinar de rodnică şi de umedă este câmpia în care ne aflăm şi ce masă vegetală imensă se descompune aici, înţelegem uşor de ce aerul nu poate să fie atât de curat ca pe solul uscat de la Cumana. Greu poţi găsi în zona caldă pământ foarte fertil, ploi dese şi prelungite şi o vegetaţie nemaipomenit de abundentă,

fără ca aceste avantaje ale climei să nu primejduiască mai mult sau mai puţin starea sănătăţii oamenilor.

Miasmele se formează în valea Cariaco întocmai ca în Campana *141* romană. Dar puterea lor nocivă creşte datorită arşiţei tropicale.

Prin însăşi poziţia Lagunei din „Campana”, vântul de nord-vest, care suflă adesea după apusul soarelui, devine foarte primejdios pentru locuitorii orăşelului Cariaco. Influenţa lui este cu atât mai evidentă, cu cât frigurile intermitente evoluează tot mai mult spre forme nervoase, în apropierea mlaştinii, care este focarul principal al miasmelor de putrefacţie. Familii întregi de negri liberi, care posedă mici plantaţii pe coasta de nord a golfului Cariaco, zac bolnavi în hamacurile lor odată cu instalarea ploilor. Aceste friguri devin maligne când, istovit de o muncă îndelungată şi plin de transpiraţie, omul iese în ploaia măruntă, care cade adesea spre seară. Oamenii de culoare, mai ales negrii, rezistă influenţelor climei mai mult decât oricare altă rasă de oameni. Bolnavii sunt trataţi cu limonadă, cu infuzie de *Scorpia dulcis*, rar cu *Cuspare*, adică cu scoarţa de chinină din *Angostura*.

Spre regretul nostru, frigurile care bântuiau la Cariaco ne-au silit să ne scurtăm şederea în acel loc. Cum nici nu eram încă bine aclimatizaţi, până şi coloniştii cărora le fusesem recomandaţi ne-au sfătuit să pornim la drum.

În oraş am făcut cunoştinţă cu mulţi oameni, adepţii unui cerc mai larg de idei, şi, dacă-mi este permis să adaug, manifestau o adeziune fermă pentru forma de guvernământ a Statelor Unite. În această regiune am auzit pentru prima dată numele Franklin şi Washington rostite cu entuziasm. Dar tot aici am auzit şi plângeri împotriva stării actuale din Noua Andaluzie şi dorinţe pătimaşe, pentru un viitor mai bun. Starea de spirit a opiniei publice trebuia să-l izbească pe călătorul care fusese martor ocular al marilor frământări politice din Europa. Deocamdată însă

nu se observa nimic ostil, violent sau precis conturat. Din 1797 se petrecuse o răsturnare spirituală care încă multă vreme n-ar fi avut urmări nefaste pentru Spania, dacă nu s-ar fi continuat, cu perseverenţă, să se lovească în interesele coloniei, să se neglijeze toate dezideratele ei. În conflictele dintre colonii şi metropolă, există un moment, în care, dacă cei ce deţin puterea nu ignorează evoluţia omenirii, se poate restabili echilibrul prin măsuri prudente de liniştire şi poate fi evitată furtuna. Dar dacă lasă să-i scape acest moment, dacă crede că poate înăbuşi o astfel de mişcare prin forţă, atunci evenimentele îşi urmează năvalnic cursul. Dacă, în cursul conflictului, metropola a mai putut să-şi menţină pentru încă un răstimp privilegiile şi puterea anterioară, despărţirea ei de colonii se va petrece cu atât mai violent.

Ne-am îmbarcat dimineaţa foarte devreme, sperând să putem realiza traversarea golfului Cariaco într-o singură zi. Aici marea nu este mai neliniştită decât marile noastre lacuri, atunci când sunt mişcate uşor de vânt. De la debarcader până la Cumana sunt numai 22, 5 kilometri. Curând am lăsat în urmă orăşelul Cariaco şi navigam spre vest pe râul Carenicuar, care, ca un canal artificial, curge drept de tot, printre grădini şi plantaţii de bumbac. Tot acest teren mlăştinos este cultivat cu cea mai mare îngrijire. Pe malul râului am văzut indience care-şi spălau rufele cu fructul de *Parapara* (*Sapindus saponaria*), a cărui coajă face o spumă bogată x.

Abia ne îmbarcasem, când a început să bată vântul. Ploua cu găleata şi dintr-odată s-a iscat o furtună puternică. Stoluri, stoluri, flamingi, bâtlani, cormorani se îndreptau spre ţărm. Numai *Alcatros-v*\, un soi de pelican, pescuia liniştit mai departe în mijlocul golfului. Eram, cu totul, optsprezece pasageri în piroga îngustă plină cu zahăr, cu ciorchini de banane şi cu nuci de cocos; instrumentele şi colecţiile de plante abia am avut unde le îngrămădi. Marginea pirogii se ţinea cu greu deasupra

apei.

Vântul potrivnic şi ploaia ne-au silit curând să debarcăm la Pericantral, o aşezare mică de pe coasta de sud a golfului. Pe toată lungimea ei, această frumoasă şi înverzită parte a coastei, care are doar 700 de locuitori, este aproape necultivată. În afară de satul Mariguitar nu se văd decât cocotieri, care sunt măslinii ţării.

Am părăsit aşezarea Pericantral abia în amurg. Coasta sudică a golfului, cu bogata ei podoabă vegetală, are un aspect vesel, în timp ce coasta nordică este stâncoasă, golaşă şi stearpă. Cu toată uscăciunea solului şi a lipsei ploilor, uneori 15 luni în şir, pe peninsula Araya, cresc harbuji de 15 până la 25 de kilograme. În zonele cu climă caldă, aerul este saturat 90% cu vapori de apă, iar vegetaţia se menţine prin faptul că frunzele au minunata proprietate de a absorbi apa din aer.

Noaptea am dormit destul de prost în piroga îngustă şi supraîncărcată. Dimineaţa la ora trei eram în zona de vărsare a râului Manizanes. Săptămâni în şir văzusem doar munţi, cer prevestitor de furtună şi păduri întunecate, de aceea, ajunşi la împrejurimile Cumanei, ne-a impresionat îndoit cerul mereu limpede, solul fără vegetaţie, lumina orbitoare.[60]

La răsăritul soarelui am văzut vreo patruzeci-cincizeci de vulturi *14S Tamuros* (*Vultur aura*) cocoţaţi ca să doarmă într-un cocotier. Aceste păsări se strâng la culcare, întocmai ca găinile, şi sunt atât de leneşe, că se urcă în copac mult timp înainte de apusul soarelui şi se trezesc abia când acesta a trecut de orizont. Se pare că copacii cu frunze penate de aici nu sunt cu nimic mai harnici. Mimozele şi Tamarinii îşi închid frunzele chiar pe cer senin, cu 25 – 30 de minute înainte de apusul soarelui şi le deschid mult după răsăritul lui.

---

60 Datorită unui glicozid numit Saponinâ, care se pretează mai ales la spălarea ţesăturilor fine. — N. R.

Capitolul 9

CONSTITUŢIA FIZICĂ ŞI OBICEIURILE INDIENILOR CHAYMAS. LIMBILE LOR

În descrierea călătoriei noastre de la Caripe nu am vrut să introduc consideraţii generale asupra populaţiei indigene care locuieşte în provincia Noua Andaluzie. Acum, când ne-am întors la locul de unde am pornit, aş vrea să le rezum.

În munţii regiunilor de curând vizitate, adică în cele două provincii Cumana şi Nueva Barcelona, indigenii sau băştinaşii formează aproape jumătate din populaţia acestor ţinuturi. Numărul lor să tot fie vreo 60.000, dintre care 24.000 locuiesc în Noua Andaluzie. În Cumana nu toţi indienii locuiesc în satele în care sunt misiuni. îi şăseşti risipiţi prin împrejurimile oraşelor, pe coastă, spre care se îndreaptă de dragul pescuitului, ba chiar şi în micile gospodării din savane. În misiunile capucinilor aragonezi, pe care le-am vizitat, trăiesc 15.000 de indieni, care fac parte aproape toţi din neamu'! chaymas. Dar satele de acolo nu sunt atât de populate ca acelea ale provinciei Barcelona. Aici trăiesc, în medie, 500 până la 600 de suflete, în timp ce mai spre vest, în misiunile franciscanilor de la Piritu, găsim sate indiene cu 2000 până la 3.000 de locuitori. Apreciez că în provinciile Cumana şi Barcelona, numărul băştinaşilor este de 60.000, luând în consideraţie numai pe cei ce trăiesc pe Terra Firma, nu şi pe guaykerii de pe insula Mărgărită, sau marea masă a guaranilor de pe insulele din delta fluviului Orinoco care şi-au câştigat independenţa. Aceştia sunt evaluaţi la 6.000 până la 8.000. Afară de familiile guaranilor, care se arată din când în când în regiunile mlăştinoase, în care cresc palmierii *Moriche*, adică pe continent, de treizeci de ani încoace nu mai există în Noua Andaluzie alţi indieni *145* sălbatici.

Nu-mi place să folosesc cuvântul „sălbatic", căci între indianul supus, care trăieşte în misiuni, şi cel liber sau independent există doar o presupusă deosebire din punct

de vedere cultural. În pădurile Americii de Sud există triburi de indieni care trăiesc paşnic în satele lor, sub conducerea unor căpetenii, care îşi cultivă pământul cu banani, manioc şi bumbac, din care îşi ţes hamacurile. Ei nu sunt cu nimic mai barbari decât indienii goi din misiuni, care au fost învăţaţi să-şi facă cruce. În Europa este destul de răspândită părerea greşită că toţi indienii liberi rfnt vânători nomazi. În Terra Firma pământul se cultiva cu mult înainte de venirea europenilor, aşa cum se poate vedea astăzi între Orinoco şi Amazoane, în luminişurile pădurilor, acolo unde n-a călcat niciodată piciorul vreunui misionar. Ceea ce se datorează într-adevăr misionarilor este că indianul capătă dragoste pentru casa şi grădina lui, se obişnuieşte cu o locuinţă stabilă şi învaţă să aprecieze o viaţă mai liniştită, mai paşnică. Misionarii am îngrădit într-adevăr libertatea indienilor, dar aproape peste tot a apărut, datorită lor, o creştere a populaţiei, care nu este posibilă în viaţa nomadă a indienilor liberi.

Pe măsură ce călugării înaintează spre păduri şi dobândesc pământul indigenilor, colonistii albi încearcă, pe de altă parte, conform intereselor lor, să pună stăpânire pe pământul misionarilor. Misiunile devin sate spaniole şi curând indigenii au şi uitat că au avut vreodată o limbă proprie. Astfel cultura înaintează dinspre coastă, încet, dar cu un pas sigur şi egal.

Provinciile Noua Andaluzie şi Barcelona, cuprinse sub denumirea de *Gobierno de Cumana*, cuprinde actualmente peste 14 triburi. Există în Noua Andaluzie indieni chaymas, guaykeri, pariagoţi, quaqua, aruaki, caraibi şi guarani. În provincia Barcelona: cumanagoţi, palenqui, caraibi, piritu, tomuzeni, topocuari, chacapoţi şi guariveni.

Cei mai numeroşi dintre ei, indienii chaymas, locuiesc în Munţii Caripe; în regiunea savanelor sudice din Noua Barcelonă, caraibii, iar în misiunile din Piritu, cumanagoţii. Pe malul stâng al fluviului Orinoco, acolo

unde începe delta, unele familii de guarani au fost supuse disciplinei misionare. Limbile guaranilor, a caraibilor, a cumanagoţilor şi a chaymaşilor sunt cele mai răspândite.

Toţi indienii din misiuni se ocupă cu agricultura şi, cu excepţia celor care trăiesc la munte, cultivă toţi aceleaşi plante. Peste tot colibele lor sunt aliniate pe mai multe rânduri. Programul zilnic, munca în *commco-ul* comun, relaţiile lor cu misionarii şi cu funcţionarii aleşi

146 din mijlocul lor, toate acestea sunt rânduite conform anumitor reguli, care sunt valabile pretutindeni.

În misiuni există puţine sate în care familiile şi aparţină unor triburi diferite şi să nu vorbească toate aceeaşi limbă. Comunităţi cu o compoziţie vădit eterogenă sunt foarte greu de condus. De obicei călugării au adunat într-un loc triburi întregi sau cel puţin grupuri mari dintr-însele, aşezându-le în sate apropiate. La indienii chaymas, caraibi, tamanancas, tradiţiile se păstrează cu atât mai mult cu cât ei mai vorbesc încă limba lor. Dacă personalitatea omului este reflectată de limbajul lui, apoi şi limbajul acţionează asupra gândirii şi simţirii. Prin legătura intimă dintre limbă, caracter şi constituţie fizică, diferitele popoare se menţin cu toată diversitatea şi cu tot specificul lor, ceea ce pentru lumea spirituală este un izvor nesecat de mişcare şi de viaţă.

Misionarii au putut interzice indienilor anumite datini la naşterea unui copil, la vârsta nubilităţii, la îngroparea morţilor. Au reuşit să-i convingă să nu-şi mai vopsească pielea, să nu-şi mai facă tăieturi în bărbie, în nas sau în obraji. Au putut stârpi în mase superstiţiile, care se moştenesc în taină mai departe la unele familii. Dar a fost mai uşor să interzici datini şi să ştergi amintiri decât să schimbi vechile credinţe cu altele noi. În misiuni, traiul de fiecare zi al indianului este mai asigurat decât fusese înainte. El nu se mai află în conflict permanent cu oamenii şi cu elementele naturii şi, de aceea, duce, în comparaţie cu indianul liber, o viaţă mai uniformă, mai lipsită de

acţiune, mai puţin favorabilă dezvoltării spiritului şi forţei de caracter. Dacă indianul e blând, asta se datorează numai faptului că preferă liniştea, nu că blândeţea lui ar decurge dintr-un sentiment profund. Toate acţiunile lui par să fie dictate numai de necesitatea imediată. De obicei e tăcut, o fire mai închisă. Figura lui este serioasă.

Încep cu tribul chaymas, din care, peste 15.000 trăiesc în munţii înalţi Cocollar şi Guacharo, pe malurile râurilor Guarapiche, Colorado, Areo şi Cano de Caripe.

Chaymaşii sunt în general oameni mici de statură. Înălţimea medie a unui chaymas este de 1, 57 metri. Trupul lor este îndesat, cu umeri foarte laţi, piept bine dezvoltat şi membre rotunde şi cărnoase. Culoarea pielii lor este comună întregii rase americane.

Expresia feţii nu este chiar dură şi sălbatică. Fruntea este îngustă, puţin bombată. Prin părţile acestea, se spune despre o femeie frumoasă: „este grasă şi are fruntea îngustă”. Ochii lor sunt negri, adânci şi foarte alungiţi. Gura mare, cu buzele late, dar nu groase, are adesea o expresie blândă. Între nas şi gură coboară la ambele sexe *147* două riduri, pornite de la nări spre colţul gurii. Bărbia este foarte scurtă şi rotundă. Maxilarele sunt deosebit de puternice şi de late.

La chaymaşi dinţii sunt frumoşi şi albi, dar nici pe departe nu sunt atât de puternici ca la negri. Pe primii călători i-a surprins obiceiul lor de a-şi vopsi dinţii în negru cu anumite sucuri de plante. Astăzi nu se mai practică asemenea obicei, care mă îndoiesc că poate fi asociat cu concepţia despre frumos sau că ar constitui vreun leac contra durerilor de dinţi. Indienii nu ştiu aproape nimic despre această suferinţă. Albii din coloniile spaniole, cel puţin cei din zona caldă, unde temperatura este atât de uniformă, nu suferă mai niciodată de dinţi.

Ca şi la celelalte triburi pe care le-am văzut, şi chaymaşii au mâini mici şi subţiri, Dar picioarele le sunt mari, iar degetele de la picioare au o mai mare mobilitate.

Toţi seamănă între ei şi lucrul acesta te izbeşte pentru că între 20 şi 50 de ani, vârsta lor nu se trădează nici prin riduri, nici prin păr alb, nici prin slăbiciunea trupului. Când păşeşti într-o colibă de-a lor, îţi vine greu să deosebeşti, printre adulţi, pe tată de fiu, adică o generaţie de alta.

Chaymaşii au ca şi alte popoare primitive din ţinuturile calde o aversiune hotărâtă pentru îmbrăcăminte. În zona aceasta, indianului îi este ruşine, cum spune el, să umble îmbrăcat, şi fuge în pădure, dacă-l sileşti prea devreme să renunţe la goliciunea lui. Cu toate insistenţele călugărilor, acasă la ei, indienii, femei şi bărbaţi stau goi. Când trec prin sat poartă un fel de cămaşă de bumbac, care le ajunge abia până la genunchi. Se întâmpla, adesea, când întâlneam indieni în afara misiunii şi mai ales când ploua cu găleata, să-i vedem că şi-au dezbrăcat cămaşa şi o ţineau făcută sul sub braţ.

Femeile chaymaşilor nu corespund concepţiilor noastre despre frumuseţe, dar fetele tinere au în priviri o expresie gingaşă şi melancolică, care contrastează plăcut cu expresia puţin dură şi sălbatică a gurii. Părul îl poartă împletit în două cozi. Nu se vopsesc pe piele şi în sărăcia lor nu cunosc altă podoabă decât brăţările şi colierele din scoici, oase de păsări şi sâmburi de fructe. Atât femeile cât şi bărbaţii sunt foarte musculoşi, dar trupul femeilor are forme rotunde.

Chaymaşii nu au aproape de loc barbă, cum au tunguştii şi alte popoare de rasă mongolă. Puţinii peri care le cresc îi smulg, dar în general nu este exact să spunem că nu au barbă pentru că şi-o smulg, deşi şi fără această deprindere cea mai mare parte a indienilor tot n-ar avea barbă.

148 Felul lor de viaţă este foarte monoton. Se culcă la şapte seara şi se trezesc mult înainte de ziuă, pe la patru şi jumătate. Fiecare indian are lângă hamacul lui un foc. Colibele lor sunt foarte curate în interior. Aşternutul,

rogojinile de trestie, oalele lor cu manioc sau cu porumb fermentat, arcul şi săgeţile se află toate în cea mai bună rânduială. Bărbaţii şi femeile se scaldă zilnic şi, deşi umblă goi aproape tot timpul, nu sunt murdari. Afară de casa din sat, ei mai au o colibă mică acoperită cu foi de palmier şi de banan, pe care o aşază de obicei pe terenurile lor (*conucos*), lângă un izvor sau la deschiderea unei peşteri mai ascunse. Deşi acolo trăiesc mult mai puţin comod decât în sat, se întorc în colibă cât pot de des.

Am amintit mai sus de pornirea lor aprigă de a fugi de civilizaţie şi de a se întoarce la viaţa lor obişnuită de semisălbăticie. Până şi copiii cei mai mici fug des de acasă şi cutreieră patru-cinci zile pădurile, hrănindu-se cu finete, şi cu rădăcini. Când călătoreşti prin misiuni, adesea vezi satele aproape goale, pentru că locuitorii lor sunt în grădini sau la vânătoare.

Lipsurile şi suferinţele sunt şi la chaymaşi ca şi la toate popoarele semibarbare ursite femeilor. Munca cea mai grea le revine lor. Când îi vedeam seara pe indieni, întorcându-se de la grădina lor, bărbatul nu purta decât *macheta* cu care-şi croia drumul prin tufişuri. Soţia lui care se încovoia sub povara bananelor ţinea şi un copil în braţe, adesea încă alţi doi cocoţaţi pe legătura din spate. Cu toată această subordonare socială, femeile indienilor din America de Sud mi se par mai fericite decât acelea ale popoarelor din nord. În misiuni, pământul este lucrat atât de bărbaţi, cât şi de femei.

Indienii învaţă foarte greu limba spaniolă. Dar ceea ce m-a surprins cel mai mult, nu numai la chaymaşi, ci şi în toate misiunile îndepărtate, este că lor le vine greu să-şi adune gândurile cele mai simple şi să le exprime în spaniolă, chiar când cunosc semnificaţia cuvintelor şi construcţia frazei. Misionarii ne asigură că aceste ezitări nu trădează timiditatea, ele ar exprima doar neputinţa de a rezolva mecanismul unei limbi diferite de a lor.

Chaymaşii pricep foarte greu rapoartele numerice. N-

am întâlnit pe niciunul care să nu-mi fi spus că are sau optsprezece sau şaizeci de ani. Limba chaymaşilor are cuvinte care exprimă cifre destul de mari, dar puţini indieni se pricep să le mânuiască. Şi cum, în relaţiile cu misionarii, sunt siliţi s-o facă, cei mai capabili numără în spaniolă până la treizeci sau patruzeci, dar li se citeşte pe faţă efortul de gândire pe care-l fac. Aceiaşi oameni nu numără în limba lor decât până *149* la cinci sau şase.

Limbile americane sunt construite cu totul altfel decât cele din familia de limbi latine. De aceea iezuiţii, care aveau mare grijă ca instituţiile lor să propăşească, au avut în vedere să introducă la noii convertiţi, în locul spaniolei, una dintre limbile indiene foarte bogate, de o construcţie foarte regulată şi cu răspândire mare, mai ales limba chechwa şi guarani. Cu aceste limbi, ei căutau să scoată din uz dialectele mai sărace, mai grosolane şi cu o sintaxă mai neregulată.

Şi schimbul s-a făcut fără nicio dificultate. Indienii de diferite seminţii s-au apucat să le înveţe cu sârguinţă, şi astfel, limbile acestea unificate au devenit un mijloc comod de comunicare, un mijloc potrivit de a face legătura între mai multe triburi, care până atunci trăiseră izolate, duşmănindu-se chiar din cauza deosebirii de limbă.

Nu numai limbile evoluate, ca cea a incaşilor, aymara, guarani, cora sau mexicana, ci şi limbile mai puţin dezvoltate prezintă în construcţia lor gramaticală asemănări surprinzătoare. Tocmai datorită acestor apropieri, a existenţei unor elemente comune în construcţia limbilor învaţă indianul mult mai uşor o limbă americană decât limba metropolei, care se află în Europa. În pădurile de pe Orinoco am întâlnit indieni primitivi, care vorbeau două, trei dialecte. Aceştia se înţelegeau cu indienii altor triburi, folosind cuvintele comune din limbile lor.

Dacă s-ar fi urmat sistemul iezuiţilor, anumite limbi mai răspândite ar fi devenit aproape generale.

Limbile cu circulaţia cea mai Largă în provinciile Cumana şi Barcelona sunt actualmente trei: cumanagotica, limba chaymaşilor şi cea a caraibilor.

Pe malul drept al fluviului Orinoco, la sud-est de misiunea Encanamada, la peste o sută de mile distanţă de teritoriul locuit de chaymaşi, trăiesc tamanakii (Tamanacu), a căror limbă se descompune în mai multe dialecte. Cu toată distanţa şi în ciuda piedicilor locale, în limba chaymaşilor se poate recunoaşte o ramură a limbii tamanacu. Înrudirea dintre limbile folosite de cele două triburi am descoperit-o abia la întoarcerea mea în Europa, când mi-am comparat notele de călătorie cu o lucrare de gramatică, pe care o tipărise în Italia un misionar bătrân de pe Orinoco.

„A fi" se zice *az* în limba chaymaşilor. Dacă înaintea verbului aşezăm pronumele personal „eu" *cu*, de la *ure*), lăsăm să se audă, pentru armonie, un g înaintea lui «; deci *guaz* – „eu sunt", este de

100 fapt *g-u-az*. Cum prima persoană este *u*, a doua este *m*, a treia este *i*: „tu eşti" se spune *maz*; *muierepuec araquapemaz* înseamnă „de ce eşti trist?". Cuvânt cu cuvânt se traduce: „asta pentru trist tu a fi?" Pronumele posesiv se pune înaintea substantivului: *upatay* – „în casa mea", sau cuvânt cu cuvânt „*eu casa* în toate prepoziţiile, ca şi negaţia *prea* se pun la sfârşit, ca în limba tamanacu. În limba chaymaşilor se spune: *ipuec* – „cu el", adică: „el cu"; *equec charpe guaz* – „eu sunt vesel cu tine", adică: „tu cu vesel eu a fi".

Verbul *a* şi, care este foarte neregulat în toate limbile, în chaymasă este: *az* sau *ats*, în tamanacu *uochiri* (cu combinaţiile *uac* şi *uatscha*), serveşte nu numai la construirea formei pasive, ci pare să fie alipit ca prin aglutinare la multe timpuri ale rădăcinii verbelor atributive. Aceste aglutinări amintesc de utilizarea verbelor ajutătoare *as* şi *bhu* în sanscrită, a formelor *fu* sau *fuo* în latină.

În limba tamanacu pluralul are şapte forme, după terminaţia substantivului sau după cum este vorba de o fiinţă sau de un lucru, în limba chaymaşilor ca şi în caraibă, pluralul se formează cu *on*: *teure*, „el însuşi”, *teurecon*, „ei înşişi”.

În alcătuirea propoziţiilor, negaţia stă înaintea verbului şi verbul înaintea pronumelui personal, iar înaintea tuturor a stă subiectul. Se spune: „Libertate deplină iubim noi” în loc de: „noi iubim deplina libertate”.

În chaymasă, şi în tamanacu, ca şi în majoritatea limbilor americane, lipsesc cu desăvârşire unele litere, mai ales /, *b* şi *d*. Niciun cuvânt nu începe cu un /. Indianul chaymas spune *r* în loc de /, pentru că pe acesta nu-l poate rosti.

În limbile chaymasă şi tamanacu verbele au un număr mare de timpuri, un prezent dublu, patru timpuri trecute, trei viitoare. Această îngrămădire de timpuri se găseşte chiar şi la cele mai neevoluate limbi de pe continent.

Contactul dintre băştinaşi şi spanioli, de la cucerire încoace, a avut ca urmare trecerea firească a multor cuvinte americane în limba spaniolă. Multe dintre aceste cuvinte (la a căror origine nu ne mai gândim astăzi) desemnează de obicei ceea ce nu era cunoscut înainte de descoperirea Lumii Noi (savane, canibali). Aproape toate fac parte din limba care se vorbea în Antilele Mari, care înainte purta numele de limba Haiti, quizqueja sau itis. Circez doar *mais* (porumb), *tabac* (tutun), *canoe*, *batate*, *cazic*, *balsa*, *conuco* etc. Când la 1498

spaniolii au început să cutreiere Terra Firma, ei aveau deja cuvinte *151* pentru plantele cele mai folositoare, care cresc în Antile, precum şi pe coastele Cumana şi Paria. Denumirile acestea şi multe altele nu numai că s-au păstrat; datorită spaniolilor, ele s-au răspândit în toată America într-o vreme, când limba Haiti era o limbă moartă. Totuşi, nu toate cuvintele cele mai

întrebuinţate au această origine. *Banana* derivă din limba chaco, *arepa* (pâine de manioe, *Jatropha Manihot*) şi *guayuco* (şorţ, *perizoma*), vin din caraibă, *curiaca* (un canoe foarte lung), din tamanacu, *chinchorro* (hamac) şi *tutuma* (fructul de *Crescenţia Cujete*), sunt cuvinte din limba chaymaşilor.

Capitolul 10

AL DOILEA POPAS LA CUMANA. CUTREMUR. METEORI NEOBIŞNUIŢI.

Iată-ne pentru încă o lună la Cumana. Ne preocupa apropiata plecare spre Orinoco şi Rio Negro care necesita un echipament atât de variat. Trebuia să ne alegem instrumente pe care să le putem transporta mai uşor în canoele strâmte şi să ne îngrijim de bani, pentru că această călătorie, într-o zonă lipsită de legături cu coasta, avea să dureze zece luni. Cum obiectivul principal al călătoriei noastre era precizarea poziţiei locurilor prin mijloace astronomice, pentru mine era de cea mai mare importanţă să nu-mi scape eclipsa de soare, care avea să aibă loc la sfârşitul lunii octombrie. Am preferat să rămân până atunci la Cumana, unde cerul era în general frumos şi senin. Dacă reuşeam să precizez exact longitudinea Cumanei, aveam un punct de plecare pentru determinările astronomice, singurele pe care mă puteam bizui, dacă nu aveam timp să cercetez distanţele lunii sau să observ sateliţii lui Jupiter.

Un incident survenit între timp era cât pe aci să împiedice sau, în cel mai fericit caz, să amâne pe multă vreme călătoria spre Orinoco. La 27 octombrie ne plimbam ca de obicei pe ţărmul golfului, ca să gustăm răcoarea serii şi să observăm apariţia fluxului, care în acest loc nu întrece înălţimea de 32 până la 35 de centimetri. Era ora opt şi briza nu sufla încă. Tocmai traversam plaja, între debarcader şi cartierul guaykerilor. Auzind în urma noastră paşi, m-am întors să văd cine este: un bărbat înalt, având culoarea indienilor zambos *, gol până la brâu, cu o

macana, adică o bâtă groasă din 253 lemn de palmier, lăţită în partea de jos sub formă de măciucă, ne urmărea îndeaproape. Am evitat lovitura, sărind la stânga. Bonpland, care mergea în dreapta mea, n-a avut atâta noroc. El l-a observat pe zambos mai târziu decât mine şi a primit o lovitură în tâmplă, care l-a culcat la pământ. Eram singuri, neînarmaţi, la doi kilometri depărtare de orice locuinţă, pe o câmpie întinsă, în faţa mării. Zambosui s-a îndepărtat însă repede fără să se mai sinchisească de mine, ridicând în drum pălăria lui Bonpland. Eram speriat la culme, din cauză că prietenul meu zăcea încă în nesimţire. În sfârşit, a putut să se ridice. Durerea şi furia îi dublau forţele. Ne-am repezit după zambos, care, fie din laşitate, fie că vedea de departe oameni pe plajă, s-a îndreptat în fugă spre Tunai, un mărăciniş alcătuit din cactee în formă de făclii şi avicene arborescente. Deodată s-a împiedicat şi a căzut. Atunci Bonpland, care era mai aproape, s-a aruncat peste el şi l-a luat la bătaie, expunându-se celei mai mari primejdii. Zambosui a scos atunci un cuţit lung şi desigur că în lupta aceasta inegală ne-ar fi rănit pe amândoi dacă nu ne-ar fi sărit în ajutor câţiva comercianţi din Biscaya, care se răcoreau pe plajă. Când s-a văzut încercuit, zambosui a părăsit lupta şi a luat-o din nou la fugă. După ce l-am urmărit multă vreme printre cacteele ghimpoase, l-am găsit furişat într-un grajd de vite, de unde s-a lăsat, foarte liniştit, să fie scos şi dus la închisoare.

Noaptea, Bonpland a făcut temperatură; fiind însă un bărbat voinic şi plin de voie bună, una dintre calităţile cele mai preţioase cu care natura poate înzestra un călător, de a doua zi şi-a văzut iar de treabă. Lovitura de măciucă îi zdrelise pielea capului până la os şi durerile l-au urmărit timp de câteva luni, chiar şi în cursul şederii noastre la Caracas. Când se apleca să culeagă plante, avea ameţeli, care ne făceau să ne temem de eventuale complicaţii grave. Din fericire simptomele, care ne neliniştiseră la

început, au dispărut cu timpul.

În ciuda celor întâmplate, a doua zi, la 28 octombrie, orele 5 dimineaţa, mă găseam pe acoperişul casei noastre, pregătindu-mă să observ eclipsa de soare. Secera Venerei şi Constelaţia Corabiei, atât de vizibile datorită petelor imense de ceaţă, au dispărut în faţa razelor soarelui care răsărea. Mă felicitam pentru norocul de a avea o zi atât de bună, cu atât mai mult cu cât de mai multe săptămâni nu mai reuşisem să potrivesc ceasurile după înălţimile corespondente,[61]

154 din cauza furtunilor care întunecau mereu cerul la sud şi la sud-est două, trei ore după trecerea soarelui la meridianul locului. Noaptea un abur roşiatic învăluia stelele, fenomen foarte neobişnuit, deoarece în alţi ani treceau adesea trei, patru luni, fără nicio urmă de nori şi de ceaţă. Cu toate acestea, am putut să observ complet desfăşurarea eclipsei.

Câteva zile înainte şi după eclipsă au apărut nişte fenomene atmosferice foarte curioase. Ne găseam în aşa-zisa iarnă din aceste locuri, adică în anotimpul când cerul este înnorat şi cad ploi de scurtă durată însoţite de furtună. Între 10 octombrie şi 3 noiembrie, la căderea nopţii, se înălţa în zare o ceaţă roşiatică şi în câteva minute pe toată întinderea albastră a bolţii cereşti se aşternea un văl mai mult sau mai puţin dens. Atunci când ceaţa roşiatică învăluia uşor cerul, stelele de mărimea întâi nu-şi mai păstrau lumina planetară, liniştită, nici măcar la zenit. Pe toată bolta, stelele pâlpâiau ca după o furtună puternică.

Între 28 octombrie şi 3 noiembrie, ceaţa a fost şi mai groasă decât până atunci. Noaptea, zăpuşeala era înăbuşitoare, deşi termometrul arăta numai 26°. Briza, care răcorea de obicei aerul începând de la orele 8 la 9 seara, nici măcar nu se simţea. Aerul frigea, iar pământul

61 Nume dat în America latină metililor. — N. T.

prăfuit şi uscat crăpa în toate părţile. La 4 noiembrie, pe la două după prânz, nori grei şi foarte negri au învăluit munţii Brigantin şi Tataraqual. Treptat, s-au întins până la orizont. Pe la patru a început să tune deasupra noastră, undeva foarte sus. Tunetul nu se rostogolea; erau sunete seci, deseori întrerupte, şi în clipa când a avut loc cea mai mare descărcare electrică, la ora patru şi douăsprezece minute, s-au produs două cutremure, la interval de 15 secunde. Pe stradă lumea striga speriată. Bonpland, care stătea aplecat peste masă, examinând nişte plante, fu gata să fie zvârlit la pământ. Până şi eu, care eram culcat în hamac, am simţit zguduitura, care mi s-a părut foarte puternică. Direcţia de propagare a undelor seismice era nord-sud, lucru destul de rar la Cumana. Câţiva sclavi, care tocmai scoteau apă dintr-o fântână adâncă de *6 – 6 ½* metri de lângă râul Manizanes, au auzit un zgomot profund, ca o lovitură puternică de tun. Zgomotul părea să vină din fântână, fenomen surprinzător, care se manifestă de altfel în toate ţările din America, expuse la cutremure.

Cu câteva minute înainte de prima zguduire s-a pornit furtuna, căreia i-a urmat o ploaie cu descărcări electrice, şi după ce totul a trecut, s-a instalat o atmosferă calmă, care a durat toată noaptea. Apusul soarelui ne-a oferit un spectacol rar. La orizont vălul des al norilor s-a rupt ca o zdreanţă, iar soarele strălucea la 12° înălţime, *15S* pe un fond indigo. Discul lui era peste măsură de lăţit, deplasat şi scobit la margini. Norii erau parcă auriţi, iar mănunchiurile de raze, în cele mai frumoase culori ale curcubeului, se răsfirau până la mijlocul bolţii. În piaţa mare se adunase lume multă. Aspectul cerului, cutremurul, tunetele şi ploaia, ceaţa roşiatică, care dura de mai multe zile, toate se atribuiau eclipsei de soare.

Pe la ora nouă seara a urmat al treilea cutremur, mult mai slab decât primele două, dar întovărăşit de un zgomot subteran perfect perceptibil. În noaptea dinspre 3 spre 4 noiembrie, ceaţa roşie era atât de densă, încât am

recunoscut luna, numai după un halo cu diametrul de 12°.

Trecuseră doar 22 de luni, de când oraşul Cumana fusese aproape complet distrus de cutremur. Oamenii socoteau că pânza de ceaţă, care se întindea până la orizont, lipsa brizei din timpul nopţii sunt semne prevestitoare de rele. Am primit multe vizite; oamenii ne întrebau dacă nu cumva instrumentele noastre mai indicau ceva cutremure pentru zilele următoare. La 5 noiembrie când la aceeaşi oră ca în ajun, s-a iscat o furtună puternică, însoţită de tunete şi câţiva stropi de ploaie neliniştea a devenit generală. Dar cutremurele nu s-au mai simţit. Furtunile şi vijeliile au mai revenit însă cinci sau şase zile în şir, la aceeaşi oră, ba aproape în acelaşi minut.

Cutremurul din 4 noiembrie, primul pe care l-am trăit, a făcut asupra mea o impresie deosebită, poate şi pentru că, din întâmplare, a fost întovărăşit de fenomene meteorologice atât de izbitoare. În plus, nici n-a fost un cutremur ondulatoriu, ci o săltare de jos în sus.

N-aş fi crezut atunci, că, în timpul şederii îndelungate pe platourile de lângă Quito şi pe coastele Perú-ului, mă voi deprinde cu mişcări şi mai violente ale pământului, aşa cum în Europa eram obişnuit cu tunetul.

Ceaţa roşiatică, apărută la orizont puţin timp după apusul soarelui, dispăruse din ziua de 7 noiembrie. Văzduhul era din nou curat, ca întotdeauna, iar bolta cerească era de un albastru închis, propriu zonelor climatice în care temperatura, lumina şi uniformitatea tensiunii electrice par să provoace împreună cea mai completă dizolvare a apei în aer. În noaptea dinspre 7 spre 8 am observat imersia celui de al doilea satelit al lui Jupiter. Inelele planetei au fost mai clare ca niciodată. O parte din noapte am petrecut-o comparând intensitatea luminoasă a frumoaselor stele de pe cerul sudic. Încă din timpul călătoriei pe mare începusem observaţii amănunţite în acest sens, pe care le-am continuat în timpul şederii mele la Lima, Guayaquil şi

156 Mexic, deci în amândouă emisferele. Stelele din apropierea Polului Sud sunt studiate atât de superficial şi atât de puţin, încât pot surveni cele mai mari schimbări în intensitatea lor luminoasă şi în mişcarea lor, fără ca astronomii să-şi dea seama de ele. Cred că am observat asemenea modificări în Constelaţia Cocorului şi în Constelaţia Corabiei.

Noaptea de 11 spre 12 noiembrie a fost răcoroasă şi deosebit de frumoasă. Către dimineaţă, de pe la ora 2 şi jumătate s-au văzut spre răsărit nişte meteori foarte curioşi. Bonpland, care se sculase ca să guste răcoarea nopţii, i-a văzut primul. Timp de patru ore au căzut unele după altele mii de sfere de foc. Direcţia lor era constantă, de la nord spre sud. După câte spunea Bonpland, chiar de la început n-a existat pe cer o suprafaţă de trei ori mai mare decât luna – care să nu fie străbătută în fiecare clipă de o ploaie de stele căzătoare şi de globuri de foc. Globurile erau mai puţine, dar din pricina mărimii diferite a acestor puncte luminoase nu prea puteai să deosebeşti cele două categorii. Toţi meteorii lăsau în urma lor dungi luminoase, de 8 până la 10°. Fosforescenţa acestor dâre de lumină dura şapte până la opt secunde. Unii meteori aveau un miez foarte clar vizibil, de mărimea discului lui Jupiter, de la care porneau scântei extrem de strălucitoare. Globurile de foc explodau uneori, dar cele mai mari, cu diametrul între 1 şi 1°13, dispăreau fără să arunce scântei, lăsând în urmă benzi de lumină, late de 15 – 20. Lumina meteorilor era albă, nu roşiatică; aceasta se datora probabil faptului că aerul era complet lipsit de vapori de apă şi că era foarte transparent. Din aceleaşi motive şi stelele de mărimea întâi au la tropice, atunci când răsar, o lumină mult mai albă decât în Europa.

Aproape toţi locuitorii din Cumana au văzut aceste fenomene atmosferice, căci ei ies din case înainte de ora patru dimineaţa, ca să asiste la prima slujbă care are loc în zori. Apariţia bulelor de foc nu le-a fost de loc indiferentă.

Cei mai bătrâni îşi aminteau că înaintea cutremurului mare din anul 1766 apăruse un fenomen asemănător.

După ora patru, globurile de foc şi stelele căzătoare s-au rărit, apoi lumina lor s-a stins treptat. La un sfert de oră după răsăritul soarelui mai puteai încă recunoaşte câteva după lumina lor albă şi repeziciunea cu care traversau bolta.

Capitolul 11

CĂLĂTORIA DE LA CUMANA LA GUAIRA EL MORRO DE BARCELONA. PROMONTORIUL CODERA.

DRUMUL DE LA GUAIRA LA CARACAS.

La 18 noiembrie, ora opt seara, ne-am îmbarcat ca să pornim de-a lungul coastei spre portul Guaira, prin care locuitorii Venezuelei îşi exportă majoritatea produselor. Sunt numai 270 de kilometri şi traversarea durează, de obicei, doar 36 până la 40 ore. Vântul şi curenţii marini favorizează, mai ales, vasele mici, de coastă. Drumul pe uscat de la Cumana la Noua Barcelonă şi de acolo la Caracas se află aproximativ în aceeaşi stare ca înainte de descoperirea Americii. Ai de înfruntat un teren mlăştinos, cu blocuri de stâncă risipite ici-colo şi cu o vegetaţie sălbatică, trebuie să dormi sub cerul liber, să treci prin vadul multor râuri, care, din cauza apropierii munţilor se umflă repede. La aceste neajunsuri se mai adaugă riscul pe care şi-l asumă călătorul de a străbate un ţinut atât de nesănătos, mai ales în depresiunea dintre lanţul muntos de pe coastă şi malul mării.

Când este vorba de întoarcerea de la Caracas la Cumana şi lumea nu vrea să navigheze contra curentului, se preferă uneori drumul pe uscat. Curierului din Caracas îi trebuie pentru aceasta nouă zile. Am văzut adesea că oamenii care i se alăturau soseau la Cumana bolnavi de tifos şi de friguri palustre. Copacul *Bonplandia trifoliata*, a cărui scoarţă este un leac admirabil împotriva acestor friguri, creşte în aceleaşi văi şi la marginea aceloraşi păduri ale căror miasme sunt atât de periculoase.

Când am pornit de la Cumana la Guaira pe mare, planul nostru era acesta: până la sfârşitul anotimpului ploios urma să rămânem la Caracas; de acolo voiam să traversăm câmpiile sau llanosul spre misiunile de pe Orinoco, apoi am fi dorit să urmărim cursul acestui fluviu imens de la sud de cataracte până la Rio Negro şi la hotarele Braziliei. De acolo intenţionam să ne întoarcem la Cumana, trecând prin capitala Guyanei Spaniole, numită din cauza poziţiei ei Angostura, care înseamnă strâmtoare. Era imposibil de precizat cât timp ne trebuia pentru realizarea acestei călătorii de 3 150 de kilometri, din care mai mult de două treimi aveam s-o facem în canoe. Oamenii de pe coastă nu cunoşteau decât zona de la vărsare a fluviului Orinoco. Ce se află dincolo de llanos este pentru locuitorii din Cumana şi din Caracas ţinut necunoscut. Într-o ţară în care se călătoreşte atât de puţin, oamenilor le place să exagereze faţă de străini primejdiile care îi ameninţă din partea climei, a fiarelor şi a oamenilor. Noi, deşi nu eram încă obişnuiţi cu acest sistem de înfricoşare, pe care coloniştii îl practică cu o sinceritate naivă şi bine intenţionată, ne-am ţinut strâns de hotărârea pe care o luasem. Puteam să ne bizuim pe sprijinul şi pe interesul ce ni-l purta guvernatorul, Don Vicente Emparan, precum şi pe recomandările călugărilor franciscani, care sunt adevăraţii stăpâni pe malurile fluviului Orinoco.

Spre marele nostru noroc, unul dintre aceşti preoţi, Juan Gonzales, se afla tocmai atunci în Cumana. Acest tânăr călugăr era foarte chibzuit şi instruit, plin de viaţă şi de curaj. Cunoştea bine pădurile dintre izvoarele şi cascadele fluviului Orinoco şi ne-a întărit dorinţa de a cerceta mult contestata bifurcare a fluviului. Tot el ne-a dat sfaturi valoroase pentru păstrarea sănătăţii, într-o climă în care el însuşi suferise atât de mult de febre recurente.

Am avut plăcerea să-l întâlnim iar pe fratele Juan, la Noua Barcelonă, când ne-am întors de pe Rio Negro.

Deoarece se îmbarca la Havana ca să plece spre Cádiz, el a preluat bucuros o parte din colecţiile noastre de plante şi de insecte strânse de pe Orinoco ca să le transporte în Europa. Din păcate, aceste colecţii nu aveau să ajungă la destinaţie; ele au pierit odată cu dânsul pe coasta africană, în anul 1801, în timpul unei furtuni.

Vasul cu care am navigat de la Cumana la Guaira, era unul dintre cele care se folosesc pentru comerţul de coastă şi comerţul cu Antilele. Sunt vase lungi de 30 de metri având bordajul deasupra apei la ceva mai mult de un metru; nu au punte şi încarcă de obicei 200 până la 250 chintale. Deşi marea dintre Capul Codera şi Guaira este foarte neliniştită, de 30 de ani nu s-a pomenit să se fi scufundat vreunul din aceste vase, cu ocazia traversării mării între Cumana şi Caracas. Corăbierii indieni sunt atât de abili, încât chiar în cursul călătoriilor frecvente de la Cumana la Guadeloupe sau către insulele daneze, care sunt înconjurate de stânci submarine, naufra*159* giile sunt extrem de rare. Aceste călătorii în largul mării, pe distanţe de 540 până la 670 de kilometri, în cursul cărora ţărmul nu se mai vede, se fac în corăbii deschise, după obiceiul strămoşilor, iară observarea înălţimii soarelui, fără hărţi marine, aproape întotdeauna fără compas. Cârmaciul indian se orientează noaptea după steaua polară, ziua după mersul soarelui şi după vântul care rareori se schimbă.

Am navigat repede, în jos, pe micul râu Manizanes, ale cărui meandre sunt însoţite de cocotieri, aşa cum la noi cursul apelor este urmărit de plopi şi sălcii bătrâne. Pe malul vecin creşteau şi mărăcini cu frunzele acoperite ziua de praf. Dar acum fiind noapte, pe ele luceau mii şi mii de luminiţe: insectele fosforescente care se înmulţesc în anotimpul ploilor. La tropice nu te mai saturi de această feerie de lumini roşii, care ţâşnesc încolo şi încoace, se oglindesc în apa străvezie şi-şi împletesc imaginea cu aceea a stelelor de pe cer.

Ne-am despărţit de ţărmul Cumanei ca şi cum am fi trăit acolo vreme îndelungată. Fusese prima regiune pe care o vizitasem de pe acel pământ pe care visam să-l văd din cea mai fragedă tinereţe. Impresia, pe care ţi-o face natura este atât de puternică şi de măreaţă, încât numai la câteva luni de la sosirea pe aceste meleaguri ai impresia că ai stat aici mai mulţi ani. Ce dragă şi ce neuitată este pentru tot restul vieţii noastre amintirea primelor locuri pe care le-am văzut pe acest continent! Deseori, chiar şi la adânci bătrâneţi, am simţit în noi dorul de a le mai vizita măcar o dată. Cumana, cu pământul ei prăfuit, îmi apare şi astăzi cu mult mai des în faţa ochilor sufletului decât toate minunile Cordilierilor. Sub frumosul cer din Sud, până şi o ţară aproape lipsită de vegetaţie devine fermecătoare, datorită luminii şi vrăjii culorilor care vibrează în văzduh. Soarele nu dă numai lumină, el poleieşte parcă obiectele, înconjurându-le cu un abur uşor, care, fără să reducă transparenţa aerului, sporeşte armonia culorilor, estompează efectele de lumină, revărsând peste întreaga natură o linişte, care ne umplea sufletele.

În cursul fluxului am putut trece peste sedimentele depuse de râul Manizanes în zona de vărsare. Briza serii umfla uşor apele golfului Cariaco. Luna nu răsărise încă, dar o parte a Căii Lactee, dintre picioarele Centaurului şi Constelaţia Săgetătorului, părea să arunce peste ape o lucire argintie. Din când în când răsărea printre vârfurile[62]

169 înalte ale cocotierilor de pe ţărm stânca albă, pe care este aşezat fortul San Antonio. N-a trecut mult şi n-am mai recunoscut ţărmul decât după luminile răzleţe ale pescarilor guaykeri; atunci am simţit deopotrivă farmecul acestui ţinut şi durerea de a-l părăsi. Acum cinci luni păşisem pe pământul lui ca într-o ţară nouă, atunci descoperită, străini, căci nu cunoşteam pe nimeni, păşind cu frică în oricare tufiş, în oricare loc umed sau umbrit.

62 Este vorba de fostele posesiuni daneze din Antile (Mayer-Abych).

Acum, când ţărmul dispărea treptat din faţa noastră, reţăiam amintiri, care ni se păreau foarte îndepărtate. Ne deprinsesem cu toate, cu solul, cu rocile, cu plantele, cu locuitorii.

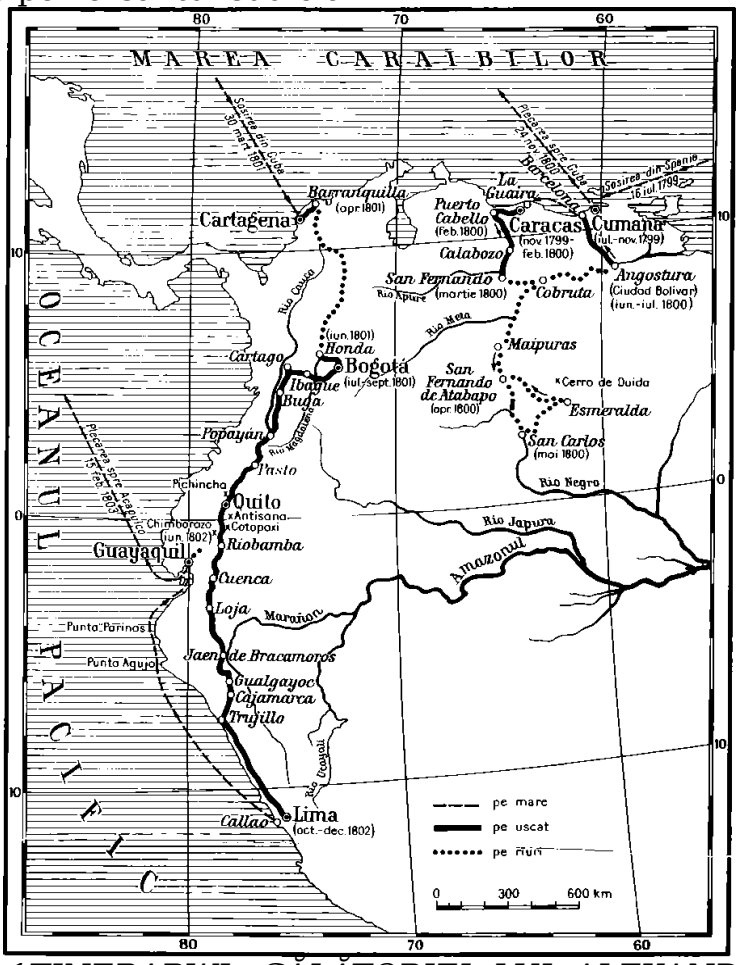
Întâi ne-am îndreptat spre peninsula Araya, apoi am navigat 135 de kilometri spre vest şi vest sud-vest. Cete de delfini se luau după corabia noastră. Înotau cam câte 15 – 16 păstrând distanţe egale între ei. Când schimbau direcţia, băteau apa cu înotătoarele lor late; se isca atunci o lucire puternică, ca şi cum din mare ar fi izbucnit o pală de foc. La spintecarea valurilor, fiecare ceată lăsa în urma ei o dâră de lumină.

La miezul nopţii ne aflam în mijlocul unor insule stâncoase, lipsite de vegetaţie, care se înălţau din mare ca nişte bastioane. Era grupul insulelor Caracas şi Chimanas. Răsărise luna şi lumina ei se revărsa peste masele stâncoase, crăpate, golaşe, cu o înfăţişare ciudată. În realitate, stâncile acestea care au numai 290 de metri, noaptea, la lumina lunii, par foarte înalte.

Poate că pare un lucru de mirare că insulele care se numesc Caracas se află atât de departe de oraşul cu acest nume. Dar în primele timpuri ale cuceririi Americii de Sud, Caracas nu însemna o localitate, ci un teritoriu locuit de un trib de indieni. Cum relieful lor este format din stânci cu pereţi verticali, şi fundul mării coboară aici brusc. Cu cât soarele se înălţa la orizont, cu atât mai departe îşi aruncau aceşti munţi sfârtecaţi umbrele lor imense pe întinsul mării. Flamingii îşi începuseră pescuitul pe fâşia de plajă care apărea icicolo. Toate aceste insule sunt astăzi nelocuite; doar pe una dintre ele trăiesc nişte capre sălbatice, brune, foarte mari şi iuţi de picior, având, cum ne asigură cârmaciul nostru, o came foarte gustoasă.

Am stat ancoraţi câteva ceasuri în rada portului Barcelona, la gurile râului Neveri, al cărui nume indian este Impiricuar. Râul mişună de crocodili, care uneori se avântă până în larg, mai ales când nu e vânt.

Portul Barcelona, abia însemnat pe hărţile noastre, întreţine de pe la 1795 un comerţ foarte viu. Pe aici se exportă majoritatea produselor de pe stepele întinse, care ţin de pe versantul sudic al

1TINERARWL CĂLĂTORIEI LUI ALEXANDER VON HUMHOLDT ¡N AMERICA PL SUD. ACEASTĂ HARTĂ ÎNSOŢEŞTE ARTICOLUL LUI RAVIUED L. STEVENS ALEX ANDER VON HUMBOLDT ALS WISSENSCHAFTLICHER REISENDER UND ALS NATURBEOBACHTER *APĂRUT ÎN LUCRAREA*: ALEXANDER VON HUMBOLDT-STUDIEN ZU

SEINER UNIVERSALEN GEISTESHALTUNG, *VERLAG WALTER DE GRUYTER*, *BERLIN*, lanţului muntos de lângă coastă, până la Orinoco – ţinut foarte bo*161* gât în vite de tot felul. Comerţul se bazează pe cerinţele care există în insulele Antilele Mari şi Antilele Mici – în special carne sărată, vite, catâri şi cai.

Eram pe malul drept al râului Neveri şi n-am pierdut ocazia de a ne urca la un mic fort, EI Morro de Barcelona, situat la o înălţime de aproximativ 115 până la 136 de metri. Aşteptam veşti privind vasele de coastă englezeşti care staţionau de-a lungul ţărmului, dar zadarnic. Doi tovarăşi de călătorie veneau din Spania, unde slujiseră în garda regală. Lor trebuia să le fie şi mai mare teamă, ca nu cumva să fie ridicaţi şi duşi în Jamaica. Eu nu aveam paşapoarte de la amiralitate, dar încrezându-mă în ocrotirea pe care guvernul Marii Britanii o acordă oricărui călător care urmăreşte numai scopuri ştiinţifice, îndată după sosirea mea la Cumana am scris guvernatorului insulei Trinidad şi i-am comunicat ce căutam prin aceste ţinuturi. Răspunsul care mi-a sosit peste golful Paria a fost pe deplin satisfăcător.

Ne aflam în larg, la vest de El Morro de Barcelona şi de vărsarea râului Unare, când marea, care până atunci fusese foarte liniştită, a început să fie tot mai frământată, pe măsură ce ne apropiam de capul Codera. Corabia noastră suporta cu greu izbiturile puternice ale valurilor. Tovarăşii mei de călătorie sufereau cumplit. În schimb eu am dormit destul de bine, pentru că niciodată nu sufăr de rău de mare. Peste noapte, vântul a suflat tare. În zorii zilei de 20 noiembrie ajunsesem atât de departe, încât puteam spera că vom înconjura capul în câteva ore şi că vom ajunge încă în aceeaşi zi la Guaira. Dar proprietarul corabiei noastre se temea de piraţii care ancoraseră în faţa portului. I se părea mai prudent să ne întoarcem în micul port Higiierote, pe lângă care trecusem, şi să aşteptăm acolo în ancoră căderea nopţii, ca apoi să trecem dincolo,

la adăpostul întunericului. Când le vorbeşti unor oameni care au rău de mare despre uscat, ştii dinainte pentru ce au să voteze. Dar toate argumentele contrare au fost zadarnice. A trebuit să cedăm şi, în ziua de 20 noiembrie, încă de la nouă dimineaţa, ne aflam în rada golfului Higiierote.

Nu am găsit aici niciun sat, nici măcar o gospodărie, numai două sau trei colibe locuite de nişte pescari săraci. Culoarea galbenă a pielii metişilor şi slăbiciunea izbitoare a copiilor ne-au amintit că această regiune este una dintre cele mai nesănătoase de pe întreaga coastă, fiind expusă cel mai mult frigurilor. Aici apa este atât de puţin adâncă, încât nici cu cea mai mică barcă nu poţi acosta fără să fii nevoit să treci prin apă. Pădurile se întind până pe plajă, iar aceasta

162 este năpădită de hăţiş de rizofore, plante cu rădăcini aeriene, avicene, copaci de manşenilă 1 şi o specie nouă a genului *Suriana*. Faptul că aici aerul este atât de nesănătos se atribuie acestui hăţiş, şi mai ales duhorii mangrovelor 2.

Oriunde cresc mangrove pe ţărmul mării, ele atrag pe plajă o mulţime de moluşte şi de insecte. Aceste animale iubesc umbra şi lumina amurgului; iar în împletitura deasă a rădăcinilor sunt apărate de izbiturile valurilor. Crustaceele se prind de această reţea, crabii se ascund în trunchiurile găunoase, varegul, minat spre coastă de vânt şi

1 Plantă din familia *Euphorbiaceae*, specia *Hippomane mantinela*, care produce un suc lăptos, otrăvitor. Florile sunt mici şi neînsemnate, iar fructele sunt mari şi rotunde. Creşte pe alocuri în America Centrală şi în Columbia. Sucul lăptos, prezent în toate organele plantei, inclusiv în fructe, este iritant şi provoacă flictene când vine în contact cu pielea. Inşerat produce greaţă şi vărsături. Circulă credinţa că dacă adormi în umbra lui te îmbolnăveşti. Indienii îl folosesc la otrăvirea săgeţilor şi la

tratamentul constipaţiei. – *N. T.*

2 Tip special de pădure tropicală, întâlnită pe ţărmurile mlăştinoase ale mărilor şi oceanelor inundate de flux. Este alcătuită din diferite specii de arbori şi arbuşti ca: *Avicennia*, *Rhizophora*, *Brugueira*, *Sonneraţia* etc. Multe din ele prezintă, datorită adaptării la mediu, rădăcini adventive sau de sprijin. Acestea se dezvoltă de la baza tulpinii (de jur-împrejurul ei) sau de pe ramuri şi se îndreaptă în jos, spre sol, în care se şi fixează, semănând cu nişte catalige. Privită de departe, în timpul fluxului, când cataligele nu sunt acoperite de apă, planta pare că are două coroane, una îndreptată în sus, şi alta formată din rădăcini adventive în jos. Tulpina arborelui începe de fapt de la locul de unire al rădăcinilor adventive şi dezvoltă o coroană deasă şi foarte rămuroasă, care se uneşte cu coroanele arborilor vecini. Rădăcinile adventive sunt atât de numeroase şi se împletesc atât de strâns cu cele ale plantelor vecine, încât formează o barieră de nepătruns. Alte rădăcini care au aspectul unor ţăruşi, se dezvoltă în număr mare în jurul fiecărei tulpini de pe marginea dinspre uscat a mangrovei, unde terenul mlăştinos îmbibat cu apă sărată a oceanului este lipsit de aerisire. Rădăcinile adventive – cataligele împreună cu pneumatoforii – fac greu de străbătut o astfel de pădure. Multe plante din mangrove prezintă fenomenul de viviparitate, adică sămânţa încolţeşte şi dezvoltă rădăcini şi frunzuliţe când fructul se află încă pe planta mamă (de exemplu, arborele mangle: *Rhizophora mangle* din familia rhizophoracee). La acesta fructele sunt lungi de 35 – 40 de centimetri şi au o răsucire în spirală pe axul lung. Centrul de greutate se află în partea de jos, care este şi foarte ascuţită. Când se desprinde de pe arbore, fructul cade vertical în apă, datorită răsucirii lui. Ajungând pe terenul moale şi tras în jos de centrul de greutate, se înşurubează în nămol, rădăcinile deja dezvoltate se prind imediat şi astfel planta tânără rămâne fixată definitiv în apropierea plantei-mame,

în ciuda fluxului care încearcă s-o desprindă şi s-o tragă spre larg. Tânărul arbore mangle, ridicându-se deasupra apei pe două-trei rădăcini-catalige, capătă treptat o tulpină şi o coroană bogată, din care încep să se desprindă rădăcini noi, adventive, care se îndreaptă în jos şi care un timp îndeplinesc rolul pneumatoforilor. Ajungând la fundul apei se înfig în pământ şi-şi iau în primire rolul lor principal, de rădăcini de sprijin. – *N. T.*

fluxul mării, rămâne agăţat de crăcile aplecate la pământ. În felul *163* acesta, pe măsură ce printre rădăcini se adună mâl, uscatul înaintează mereu, datorită pădurilor de pe ţărm. Mangrovele şi celelalte plante care cresc întotdeauna alături de ele pier de îndată ce solul se usucă şi ele nu mai stau în apă sărată. Trunchiurile lor bătrâne, încrustate cu scoici şi pe jumătate îngropate în nisip, indică şi după secole direcţia în care s-a întins uscatul în paguba mării.

Tovarăşii mei de călătorie s-au speriat atât de tare de legănările corabiei noastre, pe timpul când marea a fost furtunoasă, încât au hotărât să-şi continue călătoria de la Higuerote la Caracas pe uscat. Drumul acesta trece printr-un ţinut sălbatic şi umed. Mi-a părut bine că şi Bonpland a ales această rută; deşi în cursul călătoriei a plouat necontenit şi râurile se revărsau mereu, el a adunat o mulţime de plante noi. Eu mi-am continuat drumul pe mare, singur cu cârmaciul indian. Mi se părea prea riscant să las din ochi instrumentele care aveau să ne întovărăşească pe Orinoco.

La căderea nopţii am ridicat pânzele. Vântul nu prea era prielnic iar capul Codera l-am înconjurat anevoie. Valurile erau scurte şi se spărgeau unele de altele. Trebuia să fii sleit de oboseală şi de fierbinţeala zilei ca să poţi dormi.

La răsăritul soarelui, în ziua de 21 noiembrie, ne aflam la vest de capul Codera, faţă în faţă cu localitatea Curuao. Tare s-a mai speriat cârmaciul indian când i s-a

arătat, doi kilometri mai la nord, o fregată engleză! Ea ne-a considerat probabil drept unul dintre acele vase care fac contrabandă cu Antilele, cu licenţe iscălite de guvernatorul din Trinidad. Deşi se părea că o barcă de-a lor se apropie de noi, nu ne-au somat. De la capul Codera înainte, coasta este stâncoasă şi foarte înaltă, iar priveliştea care ni se oferă este totodată sălbatică şi pitorească. Munţii cu înălţimi cuprinse între 970 şi 1 300 de metri au pretutindeni versanţi abrupţi; coastele lor aruncă umbre mari pe terenul umed, împodobit cu verdeaţă proaspătă, care se întinde până la mare. Aici cresc mai ales fructele tropicale, pe care le regăseşti în toată diversitatea lor în târgurile de la Caracas.

După ce am ancorat în portul Guaira, am luat măsuri chiar în aceeaşi seară ca să mi se transporte instrumentele la Caracas. Persoanele cărora le fusesem recomandat m-au sfătuit să nu dorm în oraş, căci acolo abia de câteva săptămâni se stinseseră frigurile galbene, ci să prefer o casă din satul Maiquetia, care fiind aşezată pe o colină mărginaşă, era mai bine expusă curentului de aer răcoros decât casele din Guaira.

Am sosit la Caracas în seara zilei de 21, cu patru zile mai devreme decât tovarăşii mei, care suferiseră mult din cauza ploilor şi apelor de munte revărsate.

Guaira este mai mult o radă, decât un port. Aici marea este mereu neliniştită, iar vapoarele sunt primejduite de vânturi, de bancurile de nisip, de locul prost de ancorare. Încărcarea corabiei s-a dovedit foarte dificilă. Din cauza valurilor puternice, aici nu se pot îmbarca, aşa ca la Barcelona sau ca în Puerto Cabello, catâri. Negrii eliberaţi şi mulatrii, care transportă sacii cu cacao pe corăbii, sunt un neam de oameni cu o forţă musculară deosebită. Trec prin apa care le ajunge până la jumătatea corpului şi ce e mai curios, nu se tem de rechinii care sunt atât de numeroşi în apele acestui port.

Poziţia Guairei este foarte curioasă. Se poate

compara numai cu Santa Gruz din insula Tenerife, Lanţul muntos dintre port şi valea de la Caracas cade abrupt spre mare, iar casele din oraş se reazemă de un perete stâncos, oblic. Între acest perete şi mare nu mai rămâne decât un spaţiu neted, lat de 200 – 270 de metri. Oraşul are 6 0008.000 de locuitori şi numai două străzi, care, amândouă, merg paralel şi duc de la răsărit la apus. Localitatea aceasta are un aer trist, de loc părăsit. Nu te crezi pe o porţiune de uscat împădurită cu codri imenşi, ci pe o insulă stâncoasă, fără pământ fertil şi fără vegetaţie. Afară de Capo Blanco şi de cocotierii de la Maiquetia, cât vezi cu ochii ai în faţă marea şi cerul. Arşiţa este înăbuşitoare ziua, ba uneori şi noaptea. Clima din Guaira este considerată, pe drept cuvânt, mai caldă decât cea din Cumana, Puerto Cabello şi Coro, pentru că briza este mai slabă şi aerul primeşte şi căldura radiată după apusul soarelui de stâncile verticale.

În cursul şederii mele la Guaira, plaga frigurilor galbene era cunoscută abia de doi ani. Nici mortalitatea nu fusese mare, deoarece coasta de la Caracas fusese mult mai puţin vizitată de străini decât Havana şi Veracruz. Ici-colo, albi, creoli şi chiar negri se îmbolnăveau dintr-odată de friguri şi mureau. Prin anumite complicaţii ale vezicii biliare, prin hemoragii şi prin alte simptome îngrijorătoare, aceste friguri păreau să prezinte analogii cu frigurile galbene. Cei care se îmbolnăveau munceau din greu, tăind lemnul în pădurile de lângă micul port Capurano sau în golful de la Santa Fé, la vest de Cumana. Moartea lor în oraşe, care treceau drept localităţi sănătoase, înspăimânta deseori pe europenii neaclimatizaţi. Pe coastele Terrei Firma adevăratul tifos american, *vomito prieto* (vărsatul negru) mai purta şi numele de friguri galbene şi nu era cunoscut decât în Puerto Cabello, în Cartagena de Las Indias şi în Santa Marta. Spaniolii de curând sosiţi şi locuitorii văii Caracas nu se fereau pe atunci de şederea în Guaira. Se plângeau numai de fierbinţeala apăsătoare care

domnea o mare parte a anului. Mulţi au preferat climei răcoroase, dar foarte schimbătoare din Caracas, clima fierbinte, dar constantă, din Guaira. În acest port, aproape că nici nu se vorbea de aer nesănătos.

Din 1797 încoace totul s-a schimbat. Portul s-a deschis şi pentru alte vase de comerţ decât cele ale Spaniei. Au început să viziteze Guaira mateloţi din ţări mai reci decât Spania. Aceştia prezentau o mai mare sensibilitate faţă de influenţa climei calde şi aşa au izbucnit frigurile galbene. Americanii din nord, bolnavi de tifos, au fost primiţi în spitalele spaniole.

De atunci frigurile şi-au continuat acţiunea pustiitoare la Guaira, bântuind nu numai printre trupele proaspăt sosite din Spania, ci şi printre cele recrutate din savanele îndepărtate de coastă, adică tot din ţinuturi fierbinţi la fel ca şi Guaira, dar sănătoase.

Am suferit mult de cauza arşiţei. La Guaira domneşte teama de insolaţie şi de influenţa ei asupra creierului, aceasta mai ales când începe să se arate frigurile galbene. Într-o zi stăteam pe acoperişul casei noastre, pentru a observa punctul amiezii şi diferenţa indicată de termometru între temperatura la soare şi la umbră, când s-a repezit la mine un individ, străduindu-se să mă silească să beau o băutură, pe care o avea gata pregătită în mână. Era medic; mă privise de la geamul lui, cum stătusem o jumătate de ceas cu capul gol în soare şi mă asigura că, dat fiind că sunt un nordic sadea, trebuia, negreşit, după aşa o imprudenţă să mă îmbolnăvesc de febră galbenă încă din seara aceea, dacă nu luam doctoria. Această prorocire, oricât ar fi fost de serioasă, nu m-a speriat de loc, pentru că de mult mă socoteam aclimatizat. Dar cum aş fi putut refuza o ofertă izvorâtă dintr-un sentiment atât de inimos? Am înghiţit doctoria, iar medicul m-o fi socotit printre bolnavii cărora le salvase viaţa în acel an.

După ce am descris poziţia Guairei, am părăsit coastele Mării Antilelor, pentru ca să n-o mai vedem

aproape de loc până la întoarcerea din misiunile de pe Orinoco. Drumul până la Caracas, capitala unei regiuni de 900.000 de suflete, se aseamănă cu drumul din trecătorile Alpilor, St. Gotthard sau marele St. Bernard. Înainte de sosirea mea în provincia Venezuela, el nu fusese niciodată măsurat şi nici nu existau cunoştinţe precise privind altitudinea la care era situată valea Caracas. Despre aceasta nu te poate lămuri nici clima văii. Aici aerul este răcit de existenţa unor curenţi joşi ca şi de ceţuri, care coboară în vale o mare parte din an, după ce acoperă piscul Silla

166 Am străbătut de mai multe ori pe jos drumul de la Guaira la Caracas şi i-am schiţat un profil după douăsprezece puncte, a căror înălţime am determinat-o cu barometrul.

Dacă pe timpul arşiţei celei mai crunte respiri aerul încins al Guairei şi-ţi îndrepţi privirile spre munţi, ţi se pare de neînţeles faptul că la distanţă directă de 9, 75 până la 11, 7 kilometri, într-o vale îngustă, o populaţie de 40.000 de suflete se bucură de o răcoare primăvăratică, de o temperatură care noaptea coboară la 12°C.

Drumul din Guaira până în valea Caracas este întreţinut chiar mai bine decât vechea şosea, care duce din portul Veracruz la Perote. Cu nişte catâri buni faci din Guaira la Caracas trei ceasuri, iar la întoarcere numai două. Cu animalele de povară sau pe jos este nevoie de patru până la cinci ore. Căldura, pe care o iradiază pereţii stâncoşi şi mai ales pământul uscat al câmpiei, este sufocantă şi apăsătoare. Senzaţia creşterii forţei musculare şi satisfacţia care te cuprinde când păşeşti într-o zonă cu aer mai răcoros nu sunt atât de puternice pe cât sunt de supărătoare istovirea şi moleşirea care te cuprind, când cobori în câmpiile încinse ale coastei.

De când li s-a permis neutrilor să intre uneori în porturile spaniole şi de când la Caracas vin mulţi străini, „Venta”, o cârciumă mare situată la 1 170 de metri, a

devenit celebră atât în Europa, cât şi în America, datorită poziţiei sale pitoreşti. Aici, când cerul este senin, ai o perspectivă minunată asupra mării şi asupra coastei apropiate. Orizontul care ţi se deschide în faţă are o rază mai mare de 100 de kilometri. Priveliştea aceasta mi s-a părut şi mai surprinzătoare când cerul, nefiind pe deplin senin, fâşiile de nori, puternic luminate în partea superioară, se proiectau ca tot atâtea insule plutitoare pe suprafaţa nemărginită a mării. Straturi de ceaţă, situate la diferite înălţimi, formează planuri ce se interpun între ochiul observatorului şi văile adânci. Datorită unei iluzii, uşor de explicat, panorama devine mai măreaţă şi mai impunătoare. În răstimpuri, prin crăpăturile norilor goniţi şi umflaţi de vânt apar pomi şi locuinţe, iar obiectele de sub noi par să se afle la o adâncime cu mult mai mare decât ni s-ar părea dacă văzduhul ar fi curat şi transparent în toate direcţiile.

De la „Venta” drumul mai urcă încă 290 metri până la Guayavo. Acesta este aproape cel mai înalt punct al drumului, dar eu m-am dus cu barometrul şi mai departe, chiar pe vârf, la punctul fortificat Cuchilla. Cum nu aveam paşaport (în cinci ani am avut nevoie de el numai o dată, la debarcare), era să fiu arestat în apropierea unei poziţii de artilerie. Ca să-i îmblânzesc pe bătrânii soldaţi, le-am transformat înălţimea la care se afla postul lor în Varas spanioli. De asta nu s-au prea sinchisit ei şi dacă m-au lăsat să trec, asta i-o datorez unui andaluz, care a devenit foarte amabil când i-am spus că munţii patrei lui, Sierra Nevada din Granada, erau mult mai înalţi decât toţi munţii provinciei Caracas.

Când am plecat pentru prima oară spre capitala Venezuelei, trecând peste acest platou, am întâlnit în faţa cârciumioarei de pe Guayavo mulţi călători care-şi lăsaseră catârii să se odihnească. Erau locuitori din Caracas. Discutau aprins despre mişcarea pentru eliberarea ţării, care avusese loc de curând. Starea lor de spirit,

amărăciunea cu care discutau chestiuni asupra cărora oamenii aceleiaşi ţări ar trebui să fie întotdeauna de acord m-au izbit peste măsură. Un vânt rece, care părea să vină de pe vârful înalt al Sillei, a început să bată şi numai aşa s-a spart discuţia aceasta foarte aprinsă, toată lumea adăpostindu-se la „Venta”. Un bătrân, care până atunci vorbise cel mai liniştit, atrage, în cele din urmă, atenţia asupra riscului prezentat de asemenea imprudenţe pe teme politice într-o vreme, când peste tot, fie în munţi, fie în oraş, pândesc informatorii. Aceste cuvinte, rostite într-un adăpost din pustietatea munţilor, au făcut asupra mea o impresie profundă; situaţii asemănătoare aveam să întâlnesc adeseori şi mai târziu, în cursul călătoriei noastre prin Anzi, Noua Granadă şi Perú.

Fie că priveşti la întinderea de apă nemărginită care apare la orizont, fie că priveşti spre sud-est, la creasta dinţată care pare să lege Cumbre cu vârful Silla, depresiunea Tocume rămânând între ele, peste tot peisajul te încântă. De la Guayavo drumul te conduce timp de o jumătate de oră pe un platou, pe care cresc plante alpine. Din cauza numeroaselor cotituri, această porţiune de drum se numeşte Las Vueltas[63]. De pe acest drum întortocheat am văzut pentru prima oară, la 580 metri sub noi, capitala. Ea se află într-o vale bogat plantată cu arbori de cafea şi pomi fructiferi europeni. Călătorii se opresc aici, de obicei, la un izvor frumos, care coboară din munţi dintr-o regiune cu gnaisuri[64]. Drumul continuă să coboare până la crucea de la Guaira, care se află într-un loc deschis, la 1 232 metri altitudine; trecând pe lângă oficiile vamale şi prin cartierul Pastora, ajungem, în sfârşit, în oraşul Caracas.

Capitolul 12

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA PROVINCIEI

63 Vueltas — întorsătură, în spaniolă.

64 Gnais — rocă metamorfică, formată din cuarţ, faldspat şi mică sau amfiboli. Provine din transformarea rocilor granitice sau a sedimentelor argiloase. — N. 7.

VENEZUELA. ORAŞUL CARACAS. CLIMA LUI

Importanţa unei capitale nu depinde numai de numărul locuitorilor, de bogăţia sau poziţia ei geografică. Trebuie să luăm în considerare întinderea ţinutului al cărui centru este, cantitatea şi diversitatea produselor cu care poate face comerţ, raporturile şi influenţa politică pe care o exercită, provinciile care îi sunt subordonate. Aceste împrejurări se modifică în funcţie de legăturile mai mult sau mai puţin strânse dintre colonii şi metropolă.

Caracas este capitala unei ţări, aproape de două ori mai mare decât actualul Perú, şi care, ca suprafaţă, se apropie de aceea a Nuevei Granada. *Căpitania general* din Caracas are o suprafaţă de 972.000 kilometri pătraţi, Perú 607.000 kilometri pătraţi, iar Nueva Granada 1 316.000 kilometri pătraţi. Această ţară, care în sistemul de guvernare spaniol se numeşte *Căpitania general de Caracas* sau *de las Provincias de Venezuela* *, are aproximativ 1.000.000 de locui1

tori, dintre care 60.000 sunt sclavi. Ea cuprinde de-a lungul coastelor *169* provinciile: Noua Andaluzie sau provincia Cumana, Barcelona, Venezuela sau Caracas, Coro sau Maracaibo, iar la interior, Varinas şi Guyana. Dacă privim cele şapte provincii de pe Terra Firma, vedem că ele formează trei zone separate, care se succed de la răsărit spre apus. Întâi vine terenul lucrat, cultivat, de pe malul mării şi din apropierea regiunii muntoase de pe coastă. Apoi vin savanele sau păşunile şi, în fine, dincolo de Orinoco vine zona pădurilor, la care se poate ajunge numai pe calea apelor care o străbat.

Indigenii arămii, indienii, alcătuiesc o parte importantă a populaţiei agricole, numai acolo unde spaniolii, în momentul cuceririi, au găsit o orânduire bine închegată, o societate modestă cu instituţii vechi, în majoritatea lor foarte încâlcite. În *Căpitania general de Caracas*, populaţia indiană agricolă, cel puţin cea din afara misiunilor, este foarte puţin numeroasă. Când în anul 1800

am apreciat că întreaga populaţie era de 900.000 de suflete, am considerat că indienii reprezentau a noua parte; în Mexic ei formau o jumătate.

Dintre rasele care formează populaţia Venezuelei, rasa neagră este privită cu simpatie, din cauza situaţiei nenorocite în care se află, dai şi cu teamă, din cauza eventualelor revolte pe care le-ar putea declanşa. Negrii nu formează o populaţie numeroasă; importanţa lor constă în faptul că sunt grupaţi mai mulţi într-un loc.

Sclavii formează aici doar 15*/o din toată populaţia. În Cuba, unde din toate Antilele sunt cei mai puţini negri faţă de numărul albilor, raportul era de 1 la 3 în 1811. Cele şapte provincii unite ale Venezuelei au 60.000 de sclavi. Cuba, care este de opt ori mai mică, are 212.000.

Cei 60.000 de sclavi din provinciile unite ale Venezuelei sunt atât de inegal repartizaţi, încât numai provinciei Caracas îi revin 40.000, dintre care o cincime sunt mulatri; provinciei Maracaibo 10.000 până la 12.000, Cumana şi Barcelona având numai 6.000. În provincia Venezuela aproape toţi sclavii sunt adunaţi într-un ţinut nu prea întins. În llanos există numai 4.000 până la 5.000, risipiţi prin gospodăriile oamenilor unde păzesc vitele. Numărul celor eliberaţi este însemnat, deoarece legislaţia spaniolă şi obiceiurile locale favorizează eliberarea sclavilor. Stăpânul nu poate refuza eliberarea unui sclav, care i-a dat 300 de piaştri, chiar dacă sclavul, datorită îndemânării lui ca meşteşugar a costat de două ori atât. Cineva poate să dispună prin testament eliberarea unui număr mai mic sau mai mare de sclavi, procedeu mai frecvent ca oriunde, în provincia Venezuela.

170 După negri, este deosebit de important să cunoaştem în colonii numărul creolilor albi, pe care eu îi numesc hispano-americani, şi pe acela al albilor născuţi în Europa. Este destul de greu să capeţi informaţii precise asupra unei chestiuni atât de delicate. În Lumea Nouă, ca şi în Lumea Veche, recensământul populaţiei înspăimântă

pe locuitori, pentru că ei îl asociază cu intenţia stăpânirii de a mări impozitele.

La Caracas îşi au reşedinţa o *audiencia* (tribunal suprem) şi unul dintre cele şapte arhiepiscopate, în care este împărţită întreaga Americă. În anul 1800 populaţia de aici număra aproape 40.000 de locuitori. De la întoarcerea mea în Europa ea a crescut întruna. Era de 50.000 de suflete, când marele cutremur din 26 martie 1812 a îngropat cam 12.000 de oameni sub dărâmăturile caselor. Datorită evenimentelor politice care au urmat acestei catastrofe, numărul locuitorilor a scăzut la mai puţin de 20.000, dar pierderile vor fi curând recuperate dacă această ţară atât de roditoare şi de harnică, al cărei centru este Caracas, va avea parte numai de câţiva ani de linişte şi de o guvernare înţeleaptă.

Oraşul se află la intrarea în câmpia Chaco, care se întinde spre răsărit 13 kilometri şi este lată de 11, 25 kilometri; ea este străbătută de Rio Guaire. Altitudinea ei este de 807 metri deasupra nivelului mării. Trei pârâuri, care coboară din munţi, Anauco, Catuche şi Caraguata, străbat oraşul de la nord la sud. Podul cel nou, de pe Caraguata, este frumos construit; pe acolo trec frecvent cei care se plimbă înspre Candelaria şi străbat străzile ce trec prin Chacao şi Petara. La Caracas sunt opt biserici, cinci mănăstiri şi un teatru, care poate cuprinde 1.500 – 1 800 de spectatori. La vremea când am fost eu acolo, parterul, în care bărbaţii aveau locuri separate de femei, nu era acoperit. Puteai vedea în acelaşi timp spectacolul şi cerul înstelat. Cum vremea ceţoasă m-a împiedicat să fac mai multe observaţii privind sateliţii, puteam să observ din loja mea de la teatru, dacă Jupiter va fi vizibil în noaptea aceea. Străzile din Caracas sunt late, trasate drept, întretăindu-se în unghiuri drepte, ca în toate oraşele, pe care le-au clădit spaniolii în America L Casele sunt spaţioase şi mai înalte decât s-ar cuveni să fie într-o ţară în care cutremurele sunt frecvente. Cutremurul înfiorător din

26 martie 1812 a distrus aproape tot oraşul şi el se înalţă cu greu din ruine. Cartierul Trini-[65]

dad, în care am locuit, a fost întors pe dos ca şi cum ar fi explodat *171* sub el o mină.

Valea îngustă şi apropierea munţilor Avila şi Silla, imprimă împrejurimilor oraşului Caracas un aspect grav, posomorât, mai ales în anotimpul rece, respectiv lunile noiembrie şi decembrie. Dacă în această perioadă, dimineţile sunt deosebit de frumoase, pe cerul curat şi clar profilându-se cele două cupole sau piramide rotunjite ale Sillei şi creasta dinţată a lui Cerro de Avila, spre seară aerul se tulbură. Munţii se-nvăluie în ceaţă, iar pe versanţii bogat împăduriţi atârnă zdrenţele norilor. Privind acest cer înnorat, mi se părea că sunt în mijlocul Germaniei, în Munţii Harz, pe care cresc brazi şi molizi, şi nu într-o regiune din zona tropicală.

Dar caracterul posomorât al peisajului, acest contrast între dimineaţa prietenoasă şi cerul înnorat al serii, dispare complet în timpul verii. În lunile iunie şi iulie, nopţile sunt luminoase şi deosebit de frumoase. Aerul îşi păstrează necontenit puritatea caracteristică platourilor şi văilor înalte, dar aceasta numai atâta vreme cât este liniştit şi vântul nu-i aduce de-a valma straturi de temperaturi diferite. În timpul verii, peisajul apare în toată splendoara lui.

Se spune adesea că la Caracas clima este o primăvară veşnică. Nici nu există ceva mai plăcut decât o temperatură care ziua oscilează între 20 şi 26°C, iar noaptea se menţine între 16 şi 18°C şi unde cresc la un loc banani, portocali, arbori de cafea, meri, caişi şi grâu.

Din păcate, aici există şi variaţii mari de temperatură. Locuitorii din Caracas se plâng că au în aceeaşi zi anotimpuri diferite şi că trecerile de la un

---

65 Acest lucru se bazează pe un decret emis pentru America spaniolă încă de Carol al V-lea.

anotimp la altul se fac foarte brusc. Adesea se întâmplă că în ianuarie, după o noapte cu o temperatură medie de 16°C, să urmeze o zi în care termometrul arată, timp de opt ore în şir, peste 22°C la umbră. În aceeaşi zi apar temperaturi de 24 şi de 18°C. Astfel de oscilaţii ale temperaturii, foarte obişnuite în ţările cu climă temperată din Europa, la tropice, unde chiar şi europenii sunt atât de obişnuiţi cu uniformitatea climei, o schimbare de temperatură de 6°C se resimte.

Această instabilitate a vremii, trecerile repezi de la un aer uscat şi transparent la unul umed şi ceţos se observă în toată regiunea de sub tropice, care depăşeşte 780 – 1 560 metri altitudine. Cerul este senin în cea mai mare parte a anului, numai în dreptesiunile de lângă malul mării şi la înălţimi foarte mari, pe platourile întinse. Deşi aşezarea este mai înaltă, cerul din Caracas este mai puţin albastru decât la Cumana. Observaţiile noastre au arătat că temperatura medie a

 anului la Caracas trece de 21, 5°C. în cele trei luni, aprilie, mai şi iunie, plouă foarte mult.

În clima răcoroasă şi plăcută, pe care am descris-o mai sus cresc totuşi plantele tropicale. Trestia de zahăr se plantează chiar şi mai sus de Caracas. Dar în vale, din cauza locului uscat şi a solului pietros, se plantează mai degrabă arborele de cafea care dă rod slab, însă de foarte bună calitate. Când arborii înfloresc, câmpia dinspre Chaco oferă o privelişte surâzătoare. Călătorul care urcă pentru prima dată spre valea înaltă din Caracas este plăcut surprins văzând că, alături de arborele de cafea şi de bananieri, cresc plante care se cultivă şi în Europa: zmeura, viţa-de-vie şi aproape toţi pomii fructiferi ai zonei temperate. Gutuiul, al cărui trunchi nu trece de 1, 3 până la 1, 7 metri, este atât de obişnuit în regiunea Caracas, încât aproape că s-a sălbăticit. Se consumă cu plăcere marmelada de mere şi mai ales cea de gutui. Oamenii m-au asigurat că merele excelente, pe care le cumpărăm la

piaţă, sunt produsele unor meri nealtoiţi. Nu există cireşi. Măslinii, pe care i-am văzut în curtea mănăstirii San Felipe de Neri, sunt mari şi frumoşi, dar nu poartă rod, deoarece se dezvoltă prea puternic.

Aerul văii este foarte potrivit tuturor plantelor care obişnuit se cultivă în colonii, dar nu şi sănătăţii oamenilor, în special al străinilor care locuiesc în capitala Venezuelei. Timpul extrem de variabil şi faptul că transpiraţia este împiedicată, provoacă tulburări catarale, care apar sub formele cele mai variate. Europeanul, care s-a obişnuit odată cu fierbinţeala, este mai sănătos la Cumana şi în văile de la Aragua, decât la Caracas şi în toate regiunile muntoase, unde se spune că domneşte mult lăudata primăvară veşnică.

Capitolul 13

LA CARACAS. MUNŢII DIN JURUL ORAŞULUI.
PE VÂRFUL SILLA.

Am rămas timp de două luni la Caracas. Locuiam împreună cu Bonpland, aproape singuri, într-o casă mare, în partea cea mai ridicată a oraşului. De pe cerdac cuprindeam cu o singură privire vârful Silla, creasta dinţată a lui Galipano şi valea prietenoasă a Guairei, a cărei vegetaţie bogată contrasta cu pereţii întunecaţi ai munţilor. Era în anotimpul uscat. Pentru a ameliora păşunile, localnicii incendiau savanele şi iarba măruntă care acoperea stâncile cele mai abrupte. Văzute de departe, aceste incendii uriaşe provoacă cele mai surprinzătoare efecte de lumină. Peste tot acolo unde ierburile urcau în lungul apelor de munte, noaptea aveai impresia că vezi râuri de lavă care atârnă deasupra văii.

Dacă aveam toate motivele să fim mulţumiţi cu poziţia locuinţei noastre, eram şi mai mulţumiţi de ospitalitatea oamenilor. În Mexic şi la Santa Fé mi s-a părut că predomină înclinarea pentru studii ştiinţifice serioase, în timp ce la Quito şi la Lima am găsit mai multă înţelegere pentru beletristică şi pentru tot ce face apel la o

imaginaţie vie şi aprinsă. La Havana şi la Caracas există un interes mai mare pentru problemele politice generale, asupra situaţiei din colonii şi din metropolă. Legăturile comerciale strânse cu Europa şi cu Marea Antilelor au avut o influenţă deosebit de puternică asupra dezvoltării sociale, atât în Cuba, cât şi în frumoasele provincii ale Venezuelei. Nicăieri în America spaniolă n-a căpătat civilizaţia o nuanţă atât de europeană ca aici.

174 Cum oraşul Caracas este aşezat pe continent şi populaţia nu se mişcă atâta cât cea de pe insule, tradiţiile populare s-au menţinut aici mai mult ca la Havana. Societatea nu-ţi oferă distracţii zgomotoase şi prea variate, dar în cercurile familiale simţi o atmosferă de buna dispoziţie, eşti întâmpinat cu multă curtoazie, găseşti maniere alese.

La Caracas am cunoscut mai multe familii în care se vorbea despre literatura franceză şi italiană. Muzica forma pentru mulţi o pasiune şi era practicată cu succes. În schimb nu se găsesc aici aşezăminte importante pentru studiul ştiinţelor naturii şi al artelor, pe măsura acelora din México şi Santa Fé. În mijlocul unei naturi atât de minunate şi atât de bogate, nimeni nu se ocupă cu botanica şi cu mineralogia. Numai într-o mănăstire de franciscani am întâlnit un bătrân venerabil, care calcula calendarul pentru toate provinciile Venezuelei şi avea câteva cunoştinţe corecte despre stadiul actual al astronomiei.

Într-o ţară cu atâtea privelişti fermecătoare, credeam că am să găsesc multă lume care va cunoaşte bine de tot munţii din împrejurimi. Dar la Caracas n-am găsit niciun om care să fi fost vreodată până pe vârful Silla. Vânătorii nu ajung niciodată până sus, pe vârf, şi în ţările acestea nu porneşte nimeni să culeagă plante alpine, să cerceteze rocile şi să aşeze un barometru în punctele mai înalte. Lumea s-a obişnuit cu viaţa monotonă dintre cei patru pereţi.

În plimbările noastre ajungeam adesea la două plantaţii de cafea, ai căror proprietari erau oameni foarte plăcuţi. Plantaţiile se aflau faţă în faţă cu vârful Silla. Urmărind cu binoclul versanţii abrupţi ai muntelui şi cele două vârfuri ale sale, mi-am dat seama cu câte greutăţi vom avea de luptat, pentru a ajunge până sus.

Căpitanul general Guevara ne-a făcut rost de ghizi care cunoşteau întrucâtva drumul care duce spre coastă, trecând peste creasta muntelui, pe lângă vârful din vest al Sillei. Este drumul pe care-l bat contrabandiştii, dar nici ghidul nostru, nici cei mai iscusiţi poliţişti care-i urmăresc pe contrabandişti prin aceste sălbatice locuri n-au fost vreodată pe vârful răsăritean, adevăratul pisc al muntelui Silla. Toată luna decembrie vârful ieşise din nori numai de cinci ori. Cum în acest anotimp numai rar se întâmplă să fie două zile frumoase la rând, am fost sfătuiţi să nu pornim pe vreme bună. Trebuia să plecăm când norii erau jos, pentru ca pe măsură ce urcam, timpul să devină senin. Noaptea de 2 ianuarie am petrecut-o pe domeniul Gallegos, o plantaţie de cafea, lângă care, pârâul Chacaito, care coboară de sus din munte, formează într-o vale îngustă umbrită, *175* câteva cascade frumoase.

Am pornit la ora cinci dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, împreună cu negrii, care ne purtau instrumentele. Eram cu totul 18 persoane şi mergeam pe o potecă îngustă, unul după altul. Am încercat mai întâi să atingem vârful unei coline, care spre sud-vest forma o ramificaţie a Sillei, separată de aceasta printr-un prag îngust. Către ora şapte eram pe vârf. Dimineaţa se anunţa frumoasă şi răcoroasă, astfel că planurile noastre puteau fi realizate. Termometrul arăta aproape 14°C. După cum indica barometrul, ne aflam la o altitudine de 1 335 de metri. Ghizii noştri socoteau că până la vârf mai aveam nevoie de încă şase ore de drum. Mergeam de-a lungul crestei înguste, acoperite cu iarbă, care de pe ramificaţia Puerta ne ducea pe vârful muntelui. De ambele părţi se

distingeau văi adânci, care semănau mai degrabă cu nişte crăpături, acoperite de o vegetaţie bogată.

Spre stânga puteam vedea defileul râului Chacaito, ale cărui ape bogate trec pe lângă ferma Gallegos. Nu vezi râul, căci el este ascuns în umbra copacilor *Erythrina*, *Clusia* şi a smochinilor indieni, dar auzi cum îi vuiesc apele. Nu există nimic mai frumos în aceste locuri, unde atâtea plante au frunze mari şi lucitoare ca pielea, decât să vezi jos de tot, sub tine, cum razele aproape verticale ale soarelui luminează vârfurile copacilor.

Dincolo de Puerta muntele devine tot mai abrupt. Ca să putem înainta trebuia să ne aplecăm mult înainte. Pantele depăşeau adesea 30 până la 32°. Iarba deasă devenise foarte alunecoasă. Ne doream bocanci cu ţinte şi bastoane cu vârf de fier. Iarba care acoperea stâncile de gnais era măruntă şi de aceea nici nu ne puteam ţine de ea.

Nici trepte nu puteam tăia, cum am fi făcut într-un teren mai moale.

Acest urcuş, mai degrabă anevoios decât periculos, a început la un moment dat să-i obosească serios pe orăşenii care ne întovărăşiseră şi nu erau antrenaţi pentru asemenea ascensiune. Pierdeam multă vreme aşteptându-i, aşa că ne-am hotărât să ne urmăm singuri drumul, mai ales când i-am văzut cum, în loc să urce mai departe, au început să coboare în bloc. Cerul începuse să se acopere de nori. Din crângurile umede de deasupra noastră începea să urce drept în sus ca un fum subţire, ceaţa. Părea că în mai multe locuri din pădure izbucniseră focuri. Dârele de fum s-au împletit treptat între ele, s-au desprins apoi de sol şi, mânate de vântul dimineţii, colindau acum în chip de nori uşurei, rotindu-se în jurul vârfului muntelui.

Pentru Bonpland şi pentru mine, acesta era un semn sigur că nu peste mult timp vom fi învăluiţi într-o ceaţă deasă. Ca nu cumva

 ghizii noştri să profite de această împrejurare

pentru a ne părăsi, pe cei care purtau instrumentele cele mai importante i-am pus să meargă înaintea noastră. Drumul urca spre defileul lui Chacaito. Vorbăria lor familiară contrasta în mod vădit cu seriozitatea tăcută a indienilor, care în misiunile din Caripe fuseseră tovarăşii noştri permanenţi. Creolii râdeau de oamenii care părăsiseră atât de uşor o expediţie, pentru care făcuseră atâtea pregătiri. Cel mai rău a fost luat peste picior un tânăr capucin, profesor de matematică. El renunţase la ascensiune şi se oprise într-o plantaţie apropiată, de unde privea printr-o lunetă cum ne căţăram noi mai departe. Spre ghinionul nostru, călugărul se ocupa cu aprovizionarea noastră cu apă şi alimente. Sclavii care transportau proviziile, fiind reţinuţi mult timp de călugăr, am stat zece ore fără apă şi fără pâine.

Dintre cele două vârfuri care formează piscul muntelui, cel de la răsărit este cel mai înalt şi pe acesta trebuia să ajungem noi cu instrumentele. Numele spaniol, Silla, vine de la şaua cu care seamănă depresiunea dintre cele două vârfuri.

De la baza cascadei râului Chacaito până la înălţimea de 1 950 de metri n-am găsit decât ierburi. Numai două plante mici, liliacee, cu flori galbene, se ridicau ici-colo. Câte o tufă de zmeură (*Rubus jamaicensis*) amintea forme ale vegetaţiei europene. Zadarnic am căutat şi aici, în munţii din Caracas, aşa ca şi mai târziu, pe crestele Anzilor dacă nu cumva alături de tufele de zmeură ar apărea vreo tufă de măcieş. În toată America de Sud n-am găsit nicio specie indigenă de trandafir.

Din vreme în vreme eram învăluiţi în ceaţă şi atunci cu greu ne puteam orienta, căci la aceste înălţimi nu mai există poteci. Dacă pe terenul pieziş şi alunecos picioarele ne lăsau, ne ajutam cu mâinile. Ori de câte ori ne învăluiau norii, termometrul cobora la 12°C, iar când cerul era senin urca la 21°C. Eram la 1 830 de metri altitudine şi totuşi am văzut către răsărit, la aceeaşi înălţime cu a noastră, într-o

râpă, o pădurice de palmieri. Era *Palma real* poate din genul *Oreodoxa*[66]. Prezenţa acestui grup de palmieri, la o înălţime atât de considerabilă, era o apariţie curioasă, în comparaţie cu sălciile (*Salix Humboldtiana*) care cresc ici-colo, în climatul mai moderat de la Caracas. Prin urmare, unele plante de tip european cresc aici mai jos decât plantele caracteristice climei calde.

După un marş de patru ore prin savane am ajuns într-o zonă formată din tufe şi copaci mărunţi, numită *el Pejual*, probabil din cauza multor Pejoa (*Gaultheria odorata*), plantă cu flori plăcut mirositoare. *177* Urcuşul devenind de la un timp ceva mai lin, ne-am apucat cu multă plăcere să studiem plantele din această regiune. Poate că nicăieri nu se găsesc pe un loc atât de mic atâtea plante frumoase şi semnificative pentru biogeografie, ca aici. La o înălţime de 1 950 de metri deasupra nivelului mării, savanele înalte ale Sillei se termină într-o zonă de tufişuri care amintesc vegetaţia din Paramos[67] sau Punas. Apar aici: familiile cocăzarului *Thibaudiile*, *Andromedele*, *Vacciniile* (genuri de afiniş) şi *Befariile* cu frunze răşinoase.

Pe Silla, *Befaría ledifolia* atinge numai 1 până la 1, 3 metri înălţime. Planta este în întregime acoperită cu peri lungi şi lipicioşi, cu un miros plăcut de răşină. Albinele roiesc în jurul florilor roşii purpurii, care, ca la toate plantele alpine, sunt extrem de numeroase; când sunt complet dezvoltate ating aproape 2, 5 centimetri în diametru.

În Pejual, afară de *Befaría* cu flori roşii purpurii, creşte o *Hedyotis*, înaltă de 2, 6 metri, cu frunzele asemenea ierbii negre, *Caparosa*, o sânziană mare, arborescentă, un *Lepidium*, în fine plante din genul *Striga* şi muşchi ce îmbracă stâncile şi rădăcinile copacilor. În această zonă se remarcă în special o tufă din familia

66 Palma real, aparţine speciei Roystonea (Ortodoxa) regia. — N. T.

67 Pustiuri înalte din Anzi situate mai sus de 3 000 metri. — N. T.

corimbiferelor, înaltă de 3 – 5 metri. Creolii o numesc *Incienzos*, tămâie. Este o specie nouă, foarte răşinoasă, de *Trixis*. Florile ei au un miros plăcut de bórax.

Cerul se întuneca mereu, termometrul scăzuse sub 11°C. Este o temperatură la care, în aceste locuri, începi să tremuri de frig. La ieşirea din zona alpină cu arbuşti intri iarăşi într-o vegetaţie de savană. Ne-am urcat pe o porţiune a vârfului sting, pentru a coborî apoi către valea adâncă dintre cele două vârfuri ale muntelui Silla.

Aici am pătruns greu, din cauza vegetaţiei abundente, care este formată mai cu seamă dintr-o plantă din familia musaceelor. Este probabil o *Macanta* sau *Heliconia*, care creşte până la 4, 5 – 5 metri. A trebuit să ne croim singuri un drum prin această pădure de musacee, fiindcă ghizii o luaseră înainte cu cuţitele lor numite *machete*.

Ne îndreptam spre vârful răsăritean, pe care voiam să-l urcăm. Din vreme-n vreme îl vedeam prin câte o crăpătură a norilor. Dar de la un timp ne-a învăluit o ceaţă atât de deasă, încât nu ne-am mai putut orienta decât după compas. Dacă ne-am fi îndreptat însă mai spre nord, ne pândea la tot pasul primejdia de a ajunge la marginea imensului perete stâncos, a cărui pantă abruptă de 1 950 de metri

178 sfârşeşte în mare. Am fost, aşadar, nevoiţi să ne oprim. Norii încărcaţi alergau deasupra noastră. Am început să pierdem nădejdea că vom ajunge pe vârful răsăritean înainte de căderea nopţii. Între timp, sosind şi negrii care cărau apa şi proviziile, ne-am hotărât să mâncăm ceva. Masa noastră n-a durat mult. Fie că părintele capucin nu se gândise la numeroşii noştri însoţitori, fie că sclavii s-or fi înfruptat din mâncare pe drum, fapt este că n-am găsit decât măsline; pâinea lipsea aproape complet. Aproape toată noaptea trecută vegheasem, iar acum eram după un drum de nouă ore fără să fi băut pic de apă. Ghizii noştri pierduseră curajul, voiau

să se întoarcă din drum cu orice preţ, iar Bonpland şi cu mine ne chinuiam să-i reţinem.

Era ora două după-amiază. Nu părăsisem încă ideea de a ajunge pe vârful dinspre răsărit al Sillei înainte de căderea nopţii şi de a coborî apoi din nou în valea dintre cele două vârfuri. Aci voiam să-i punem pe ghizi să ne ridice o colibă din frunzele late şi subţiri de *Heliconia*, să aprindem un foc mare şi să petrecem astfel toată noaptea. Jumătate din oameni i-am trimis înapoi, cu indicaţia ca a doua zi dimineaţa să ne iasă înainte cu cărnuri sărate şi nu cu măsline.

Abia luasem aceste măsuri, când vântul începu să bată cu putere dinspre mare; termometrul arăta 12, 5°C. Era, fără îndoială, un curent ascendent de aer, care făcea să se ridice temperatura şi totodată risipea pâclele de aburi. În răstimp de două minute, norii s-au topit şi cele două vârfuri ale muntelui au apărut neaşteptat de aproape în faţa noastră. Acum ne îndreptam direct spre vârful estic. Vegetaţia ne-a dat mai puţin de furcă. E drept că tot mai trebuia să doborâm heliconiile, dar aceste plante arborescente erau acum mai scunde şi mai rare. După cum am amintit mai sus, vârfurile Sillei sunt acoperite numai cu iarbă şi cu tufe mici de *Befaria*.

Pentru a ajunge pe vârful cel mai înalt de la est, trebuie să te apropii foarte mult de prăpastia Caravalleda şi să te îndrepţi spre coastă. Până la vârful piramidei ne-au trebuit trei sferturi de oră. Această parte a drumului nu este de loc primejdioasă, dacă ai grijă să te încredinţezi că bucăţile de stâncă, pe care sprijini piciorul, sunt stabile. Graniţele care acoperă gnaisul prezintă fisuri, falii care se întretaie adesea în unghi drept. De jos se înalţă oblic blocuri prismatice, late de 30 de centimetri, lungi de patru metri, iar la marginea prăpastiei aveai impresia că stâlpii uriaşi atârnau în gol.

Ajunşi pe vârf am avut, numai câteva minute cer senin, dar a fost suficient ca să îmbrăţişăm cu privirea

împrejurimile. La nord – marea, la sud – valea fertilă din Caracas. Temperatura aerului era de

13, 7°C. Ne aflam la o înălţime de 2630 de metri. Asupra mării *17* & aveam o perspectivă cu raza de 172 kilometri. Cei cărora le venea ameţeală când priveau în jos au rămas în mijlocul micului platou. Muntele nu este excepţional de înalt, dar se deosebeşte de toţi munţii pe care i-am urcat prin faptul că spre mare prezintă versanţi foarte abrupţi. Coasta apare ca o fâşie îngustă, iar când priveşti de pe vârful piramidei spre Caravalleda, datorită unei iluzii optice, de care am pomenit de mai multe ori, ţi se pare că peretele de stâncă este aproape vertical.

Marele versant nordic, deşi foarte abrupt, este în parte acoperit de vegetaţie. De peretele stâncos stau agăţate tufe de *Befaría* şi *Andrómeda*. Mica vale situată la sud, între cele două vârfuri, se continuă spre malul mării, formând o zonă joasă unde cresc multe plante alpine, care urcă şi mai sus pe creastă. Ai crede că sub această umbră proaspătă trebuie negreşit să curgă apă şi repartiţia plantelor în contrast cu gruparea atâtor lucruri neanimate, împrumută peisajului o notă de viaţă şi de mişcare.

Vârful vestic, rotunjit, al Sillei, ne-a ascuns priveliştea asupra oraşului Caracas, dar am văzut clar casele cele mai apropiate, satele Chacaa şi Petare, plantaţiile de cafea şi cursul râului Guaire, fir argintiu de apă. Dunga îngustă de pământ cultivat contrasta plăcut cu aspectul sălbatic şi sumbru al munţilor dimprejur.

N-am putut exploata prea mult timp pentru scopurile noastre poziţia Sillei, care întrece în înălţime toate piscurile din jur. În timp ce priveam cu binoclul spre mare şi spre lanţul muntos de la Ocumare, dincolo de care începe lumea necunoscută a fluviului Orinoco şi a Amazoanelor, din depresiune s-a ridicat spre noi o ceaţă deasă. Ea a umplut mai întâi fundul văii Caracas. Aburii luminaţi de sus apăreau coloraţi uniform, în alb lăptos. Părea că valea era acoperită cu apă şi că munţii din jur

erau malurile abrupte ale unui braţ de mare.

Tocmai mă aşezasem să urmăresc înclinaţia acului magnetic, când am văzut că mi se aşază pe mână o mulţime de albine păroase, ceva mai mici decât albinele de miere din nordul Europei. Aceste albine îşi fac cuibul în pământ. Rar zboară pe afară şi după mişcările lor greoaie ai putea crede că sunt amorţite de frig. Pe aici li se spune *Angelitos* (îngeraşi), pentru că înţeapă numai în mod excepţional.

Câtă vreme nu eşti convins că sunt inofensive, fără să vrei te temi de ele. Mărturisesc că în cursul observaţiilor mele astronomice era să scap de multe ori din mână instrumentele, când simţeam că faţa şi mâinile îmi erau pline de albine de acestea păroase. Ghizii noştri m-au asigurat că ele se apără numai când le atingi picioarele. Tem-*Capitolul 14*

CUTREMUR LA CARACAS. LEGĂTURA DINTRE ACEST FENOMEN ŞI ERUPŢIILE VULCANICE DIN ANTILE

Am părăsit oraşul Caracas la 7 februarie, pe răcoarea serii, pentru a începe călătoria spre fluviul Orinoco. Amintirea acestei perioade ne este astăzi mai dureroasă decât acum câţiva ani. Prietenii noştri şi-au pierdut viaţa în cursul sângeroaselor războaie, în care aceste ţări îndepărtate, ba îşi dobândeau, ba li se răpea libertatea. Casa în care am locuit nu mai este decât un morman de ruine. Cutremure înfricoşătoare au transformat apoi până şi suprafaţa solului; oraşul, pe care l-am descris, a dispărut. Pe acelaşi loc, pe acelaşi pământ sfârtecat, se înalţă cu încetul un nou oraş. Ruinele, morminte ale unei populaţii numeroase, slujesc din nou ca locuinţe.

Cred că este de datoria mea să consemnez aici tot ce am aflat, din surse sigure, despre cutremurele care la 26 martie 1812 au distrus oraşul Caracas şi au omorât, aproape într-o singură clipă, peste douăzeci de mii de oameni, din provincia Venezuela. În calitate de istoriograf

al naturii, călătorul trebuie să stabilească cu precizie împrejurările în care se produc marile catastrofe, să cerceteze legăturile şi raporturile lor reciproce, să precizeze, în scurgerea rapidă a timpului şi în şirul neîntrerupt al schimbărilor care se succed, câteva elemente stabile, cu care să poată fi comparate ulterior alte catastrofe.

Îndată după sosirea mea pe Terra Firma mă izbise legătura dintre două fenomene, şi anume: dintre distrugerea Cumanei la 14 decembrie 1797 şi erupţiile vulcanilor de pe Antilele Mici. Şi în legătură cu distrugerea oraşului Caracas din 26 martie 1812 pot fi făcute şinele precizări. Erupţia vulcanului de pe insula Guadeloupe în purta un compas imens de măsurat înclinaţia, povară pe care o ţinea *181* într-un echilibru perfect, deşi coborâşul era foarte pieziş. Treptat, treptat, ceaţa din vale dispăru. Luminile risipite, pe care le vedeam jos de tot, sub noi, ne înşelau din două puncte de vedere. În primul rând povârnişul părea mai periculos decât era în realitate, în al doilea rând, şase ore cât a durat coborâşul, curţile de la poalele muntelui au rămas tot timpul la aceeaşi distanţă. Auzeam clar de tot voci omeneşti şi sunete stridente de ghitară.

Abia la ora zece seara, sleiţi de oboseală şi însetaţi, am ajuns în vale. Aproape cincisprezece ore stătusem în picioare. Pământul aspru, stâncos şi ierburile uscate şi tari ne rupseseră pielea tălpilor, căci am fost nevoiţi să ne descălţăm cizmele ale căror tălpi deveniseră prea lunecoase. Şi apoi, pe râpe, unde nu cresc nici tufişuri, nici plante lemnoase, de care să te ţii cu mâinile, cobori mai sigur desculţ. Pentru a scurta drumul, de la Puerta la ferma Gallegos am mers pe o potecă de picior care ducea spre o apă, numită El Tanque. Dar ghizii noştri au pierdut la un moment dat poteca şi aşa am ajuns în preajma cascadelor de la Chacaito care împrumutau peisajului nocturn o notă sălbatică, maiestuoasă.

Am înnoptat la poalele muntelui Silla. Prietenii din Caracas putuseră să ne vadă cu luneta. Ei au ascultat cu multă simpatie şi părere de rău câte păţisem în cursul acestei ascensiuni anevoioase, dar au fost ei trem de nemulţumiţi de măsurătorile noastre, care dovedeau că înălţimea Sillei nu este nici cât aceea a celui mai înalt vârf din Pirinei L[68]

Capitolul 14

CUTREMUR LA CARACAS. LEGĂTURA DINTRE ACEST FENOMEN ŞI ERUPŢIILE VULCANICE DIN ANTILE

Am părăsit oraşul Caracas la 7 februarie, pe răcoarea serii, pentru a începe călătoria spre fluviul Orinoco. Amintirea acestei perioade ne este astăzi mai dureroasă decât acum câţiva ani. Prietenii noştri şi-au pierdut viaţa în cursul sângeroaselor războaie, în care aceste ţări îndepărtate, ba îşi dobândeau, ba li se răpea libertatea. Casa în care am locuit nu mai este decât un morman de ruine. Cutremure înfricoşătoare au transformat apoi până şi suprafaţa solului; oraşul, pe care l-am descris, a dispărut. Pe acelaşi loc, pe acelaşi pământ sfârtecat, se înalţă cu încetul un nou oraş. Ruinele, morminte ale unei populaţii numeroase, slujesc din nou ca locuinţe.

Cred că este de datoria mea să consemnez aici tot ce am aflat, din surse sigure, despre cutremurele care la 26 martie 1812 au distrus oraşul Caracas şi au omorât, aproape într-o singură clipă, peste douăzeci de mii de oameni, din provincia Venezuela. În calitate de istoriograf al naturii, călătorul trebuie să stabilească cu precizie împrejurările în care se produc marile catastrofe, să cerceteze legăturile şi raporturile lor reciproce, să precizeze, în scurgerea rapidă a timpului şi în şirul

68 De carînd a fost construit la Caracas, de către o firmă germană din Saar, un teleferic modern, care leagă oraţul Caracas cu TÎrful Sillei. Acolo sus se înalţjfc astăzi un hotel modern : „Hotel Humboldt*. (Meyer-Abych).

neîntrerupt al schimbărilor care se succed, câteva elemente stabile, cu care să poată fi comparate ulterior alte catastrofe.

Îndată după sosirea mea pe Terra Firma mă izbise legătura dintre două fenomene, şi anume: dintre distrugerea Cumanei la 14 decembrie 1797 şi erupţiile vulcanilor de pe Antilele Mici. Şi în legătură cu distrugerea oraşului Caracas din 26 martie 1812 pot fi făcute şinele precizări. Erupţia vulcanului de pe insula Guadeloupe în anul 1797 pare să fi influenţat cele petrecute pe coasta Cumanei. *183* Cincisprezece ani mai târziu, un vulcan situat mai aproape de contiment, pe St. Vincent, a influenţat în acelaşi fel regiunea Caracas şi Apure. Probabil că, în ambele cazuri, epicentrul cutremurului se afla undeva, la egală distanţă de punctele până la care se resimţea mişcarea.

Zguduitura puternică resimţită în decembrie 1811 la Caracas a fost singura care a precedat îngrozitoarea catastrofă din 26 martie 1812. La Caracas şi în jur, pe o rază de 400 de kilometri, cu cinci luni înainte de nimicirea oraşului, n-a căzut nicio picătură de ploaie.

Ziua de 26 martie a fost o zi foarte caldă. Aerul era liniştit, cerul senin. Era în joia mare şi o bună parte a populaţiei se afla în biserică. Nimic nu prevestea grozăvia acestei zile. Seara, la ora patru şi şapte minute, s-a simţit prima mişcare. „A fost atât de puternică, încât clopotele au început să sune singure şi a durat cinci, şase secunde. Imediat a urmat alta. Timp de zece, douăsprezece secunde, pământul s-a aflat într-o permanentă mişcare ondulatorie, ca un lichid care fierbe. Când lumea credea că pericolul trecuse, s-a auzit un zgomot subteran înfiorător. Semăna cu uruitul tunetului, dar era mai puternic şi a ţinut mai mult decât ţine tunetul în timp de furtună, la tropice. După acest zgomot a urmat o mişcare pe verticală, care a durat trei, patru secunde şi apoi din nou o mişcare orizontală, ceva mai lungă. Izbiturile se succedau în direcţii diferite,

de la nord la sud şi de la răsărit la apus. Acestor mişcări de jos în sus, acestor oscilaţii nu le-a putut rezista nimic. Oraşul Caracas a fost pur şi simplu nimicit. Mii de oameni (între nouă şi zece mii), au fost îngropaţi sub dărâmăturile bisericilor şi ale caselor. Procesiunea nu ieşise încă şi din mulţimea de oameni din biserici, trei, patru mii de persoane au fost prinse sub bolţile care s-au dărâmat. Şocul cel mai puternic s-a resimţit în partea de nord, în cartierele cele mai apropiate de muntele Avila şi Silla. Bisericile Trinidad şi Alta Gracia, care erau înalte de peste 50 de metri şi susţinute de pilaştri groşi de trei-patru metri, zăceau la pământ sub forma unor ruine, grămezi de dărâmături înalte de 1, 5 până la 2 metri. Molozul s-a aşezat atât de bine, încât acum aproape că nu se mai cunoaşte nici urmă de stâlpi sau pilaştri. Cazarma San Carlos a dispărut aproape complet. Un regiment de trupe de linie aflat sub arme era gata pentru a se alătura procesiunii.

Cu excepţia câtorva persoane, el a fost îngropat sub dărâmăturile acestei mari clădiri. Nouă zecimi din frumosul oraş Caracas au fost complet distruse. Casele care nu s-au prăbuşit erau atât de crăpate, încât nimeni nu îndrăznea să rămână în ele. În partea de sud şi de vest

184 a oraşului, între piaţa mare şi valea Caraguata, efectele cutremurului au fost ceva mai reduse. Aici catedrala, cu pilaştrii ei enormi, a rămas în picioare". (D e 1 pe e h e, *Sur le tremblement de terre de Venezuela, en 1812*).

În cifra de nouă până la zece mii de morţi nu sunt cuprinşi acei nenorociţi care, fiind răniţi grav, au murit abia la câteva luni, din lipsă de hrană şi de îngrijire. Noaptea de joi spre vinerea mare a fost o nesfârşită jale şi nenorocire. Norul gros de praf care plutea deasupra ruinelor şi care întuneca văzduhul ca o ceaţă se aşezase. Nu se mai simţea nicio zguduire, era o noapte liniştită, era cea mai frumoasă noapte. Luna aproape plină lumina

vârfurile rotunjite ale muntelui Silla, pământul era acoperit cu ruine şi cadavre. Vedeai mame care strângeau în braţe cadavrele copiilor lor în speranţa că îi vor aduce din nou la viaţă; familii întregi cutreierau oraşul căutând un frate, un soţ, un prieten, despre care nu ştiau nimic şi care, poate, se rătăcise prin mulţime. Lumea se îngrămădea pe străzi, care se mai cunoşteau numai după ruinele aşezate în şir.

„Răniţii îngropaţi sub ruine strigau cu glas tare după ajutor; cam două mii dintre ei au fost scoşi. Mila n-a acţionat nicicând mai mişcător şi mai înţelept ca aici, unde se cerea să pătrundă până la nenorociţii al căror vaiet se auzea de sub dărâmături. Uneltele de săpat şi de îndepărtat molozul lipseau cu totul. Cei care mai erau în viaţă trebuiau dezgropaţi cu mâinile. Pe răniţii şi bolnavii din spitale care scăpaseră i-au adăpostit pe malul râului Guaire, dar aici aveau ca adăpost numai frunzişul copacilor. Paturile, pânza pentru pansamente, instrumentele chirurgicale, tot ce era absolut necesar, se găseau îngropate sub ruine. În primele zile lipseau toate, chiar şi alimentele, iar în centrul oraşului secase şi apa. Cutremurul distrusese conductele de apă, iar surpăturile de pământ astupaseră izvoarele. Trebuia să cobori după apă la râul Guaire, care era umflat, iar vase de scos şi transportat apa nu erau”.

„A da ultimele onoruri morţilor nu era numai o operă de pietate, ci şi o obligaţie născută din frica de a nu se infecta aerul. Cum era cu desăvârşire imposibil să fie îngropate atâtea mii de cadavre, pe jumătate acoperite de moloz şi de ruine, o comisie a fost însărcinată să le ardă. Printre dărâmături s-au ridicat ruguri, iar ceremoniile de înmormântare au durat câteva zile în şir. În jalea generală de nedescris, lumea disperată s-a refugiat în rugăciuni şi în ceremonii, cu care sperau să potolească mânia cerului. Unii se adunau k» procesiuni şi cântau imnuri triste, de doliu; alţii, aproape nebuni, se spovedeau cu glas tare, pe străzi. Atunci s-a întâmplat *185* şi aici ce se întâmplase în

provincia Quito după groaznicul cutremur din 4 februarie 1797: multe persoane, care de ani de zile nu se mai gândiseră să ceară binecuvântarea bisericii pentru legăturile lor conjugale, se cununau acum religios. Copiii din flori îşi găseau deodată părinţii, care până atunci nu voiseră să ştie de dânşii. Oameni, pe care nimenea nu-i acuza de înşelătorie, făgăduiau că vor plăti despăgubiri, familii care trăiseră mult timp în duşmănie, se împăcau în faţa nenorocirii comune…”

„Zguduiri aşa de violente, ca cele care au distrus într-un minut oraşul Caracas, nu s-au resimţit doar pe coastă. Efectele lor devastatoare s-au înregistrat în provinciile Venezuela, Varinas şi Maracaibo, din lungul coastei, dar mai ales peste munţii din interiorul continentului, în regatul Noua Granada, de la dealurile care se afla la poalele Munţilor Santa Marta, până la Santa Fé de Bogotá şi la Honda, pe râul Magdalena, la 810 kilometri de Caracas” (Delp-che).

Pescarii, care îşi petrecuseră ziua de 26 martie pe insula Orchila, la 135 de kilometri spre răsărit de Guaira, nu au simţit cutremurul. Aceste devieri ale direcţiei de propagare a şocului ţin probabil de modul cum sunt dispuse rocile din fundament.

Cincisprezece până la optsprezece ore după imensa catastrofă, pământul a rămas liniştit. După cum am mai spus, noaptea era frumoasă şi calmă. Abia după 27 martie au început din nou zguduirile, de astă dată întovărăşite tot timpul de zgomote foarte puternice şi persistente. Locuitorii din Caracas s-au risipit în împrejurimi, dar fiindcă satele şi fermele suferiseră tot atât de mult ca şi oraşul, au găsit adăpost abia dincolo de munţii Los Teques, în văile Aragua şi în llanos. Adesea se simţeau 15 cutremure pe zi. La 5 aprilie a urmat un cutremur aproape tot atât de puternic ca acela care distrusese capitala. Mai multe ore în şir, pământul s-a mişcat în sus şi în jos.

În munţi s-au produs prăbuşiri puternice. De pe Silla

s-au rupt mase uriaşe de stâncă. Ba, lumea susţinea – şi mai susţine şi astăzi, această părere fiind larg răspândită în ţară – că cele două cupole ale Sillei au pierdut 95 – 115 metri din înălţime. Dar aceste păreri nu sunt bazate pe niciun fel de măsurătoare.

Distrugerile din Cumana, din anul 1797, şi cele din Caracas, din anul 1812, arată că între erupţiile vulcanilor din Antilele Mici şi cutremurele puternice de pe coasta Terrei Firma există o strânsă legătură. Totuşi, se îndmplă foarte des ca mişcările seismice să nu se propage nici spre insula Trinidad şi nici spre coastele Cumanei sau spre Caracas. Dar acest fenomen nu ne surprinde de fel. În

 arhipelagul Antilelor Mici se poate întâmpla ca erupţiile să nu declanşeze cutremure şi pe alte insule. Marea erupţie a vulcanului de pe St. Vincent, din anul 1812, n-a avut urmări în Martinica sau în Guadeloupe. S-au auzit zgomote puternice, dar altceva nu s-a mai întâmplat.

La 21 octombrie 1766, în ziua groaznicului cutremur care a răvăşit provincia Noua Andaluzie, pământul a fost zguduit simultan la Cumana, Caracas, Maracaibo, pe malurile lui Casanare, Meta, Orinoco şi Ventuărio, timp de un ceas încheiat. Acesta a fost aşa-zisul semnal, după care au urmat mişcări violente care s-au simţit în regiunea de coastă de la Cumana şi Cariaco timp de peste zece luni. S-ar crede că oamenii care trăiesc risipiţi prin păduri şi nu au alt adăpost decât colibe din trestie şi frunze de palmier nu se tem de cutremur. Dar indienii s-au îngrozit, pentru că acest fenomen se întâmplă rareori la ei; şi chiar şi animalele pădurii se sperie, iar crocodilii ies grăbiţi din apă şi rămân pe uscat. Aproape de mare însă, unde zguduirile sunt foarte frecvente, indienii nu numai că nu se mai tem de ele, ci văd în cutremure solia unui an umed şi bogat.

Când s-a aflat în Statele Unite de marea nenorocire din Caracas, Congresul întrunit la Washington a hotărât în

unanimitate să expedieze cinci corăbii pline cu făină, pentru a fi împărţită celor mai nevoiaşi sinistraţi de pe coasta Venezuelei. Acest sprijin generos a fost acceptat cu cele mai vii mulţumiri; această dovadă de solidaritate între popoare (de care de la o vreme încoace bătrâna Europă dă prea puţine exemple) a apărut ca o preţioasă chezăşie de bunăvoinţă reciprocă, ce trebuie să unească pe veci popoarele celor două Americi.

Capitolul 15

PLECAREA DIN CARACAS. MUNŢII SAN PEDRO ŞI LOS TEQUES.

VICTORIA. VĂILE DE LA ARAGUA

Drumul cel mai scurt de la Caracas către malurile fluviului Orinoco m-ar fi dus dincolo de lanţul sudic al munţilor, între Baruta, Salamanca şi savanele de la Ocumare, apoi peste stepele sau llanos-urile de la Orituco, urmând să ne îmbarcăm în cele din urmă la Cabruta, situată la vărsarea lui Rio Guarico. Dar drumul acesta direct nu ne-ar fi permis să ne realizăm intenţia de a vizita partea cea mai frumoasă şi mai cultivată a provinciei, văile din Aragua. Doream să facem măsurători cu barometrul într-o regiune interesantă a coastei şi să navigăm pe Apure în jos, până la vărsarea lui în Orinoco. Călătorul, care vrea să cunoască aspectul şi comorile naturale ale unei regiuni, nu ţine seama de distanţe, ci de interesul pe care îl prezintă locurile pe care le străbate. Aceste considerente decisive ne-au dus în Munţii Los Teques, la izvoarele calde de la Mariară, pe malurile fertile ale lacului Valencia şi peste stepele imense de la Calabozo, până la San Fernando, pe Apure, în partea răsăriteană a provinciei Varinas.

În ziua când am părăsit capitala Venezuelei, care a fost distrusă după aceea de un cutremur groaznic, am înnoptat la poalele munţilor împăduriţi, care închid valea spre sud-vest. Pe un drum foarte frumos, în parte tăiat în stâncă, am înaintat pe malul drept al râului Guaire, până la

satul Antimano. Drumul trece prin La Vega şi Carapa. Biserica din La Vega se înalţă în chip pitoresc deasupra unui şir de coline cu vegetaţie deasă. Casele risipite, împrejmuite de curmali, denotă bunăstarea locuitorilor. Un lanţ de dealuri, nu

188 prea înalte, desparte micul râu Guaire de valea De la Pascua şi de minele de aur de la Baruta şi Oripoto. Pe drumul care ne ducea în sus, spre Carapa, am mai avut odată parte de o privelişte asupra Muntelui Silla, care apărea ca o cupolă imensă, cu panta abruptă spre mare. Cupola rotundă şi creasta dinţată ca un meterez a vârfului Galipano sunt singurele forme de relief muntos, în această regiune în care predomină gnaisul şi ardezia cuarţoasă. Celelalte înălţimi sunt uniforme şi monotone.

În satul Antimano, livezile erau pline de piersici înfloriţi. Din satul acesta, din Văile şi de pe malurile râului Macarao, se aduc la târgul din Caracas foarte multe piersici, gutui şi alte fructe din soiurile cultivate şi în Europa. De la Antimano până la Las Ajuntas se traversează râul Guaire de şaptesprezece ori. Drumul este foarte anevoios, dar în loc să se construiască unul nou, ar fi mai bine să i se dea râului o altă albie, pentru că el pierde foarte multă apă prin evaporare şi prin scurgerea ei în pământ. La fiecare cot, ei formează băltoace de diferite mărimi. Aceste pierderi nu sunt indiferente într-o provincie în care întregul pământ cultivat, cu excepţia unei fâşii dintre mare şi lanţul muntos de pe coastă, este foarte uscat. Plouă mult mai rar şi mai puţin decât în interiorul Noii Andaluzii, la Cumanacoa şi pe malurile râului Guarapiche. Rocile care formează masivele muntoase străvechi de aici au o înclinare de 70 – 80° şi îndeobşte au o cădere spre nord-vest, aşa că apele fie că se înfundă în munţi, fie că ies la lumină în nord, pe coastă, unde apar izvoare bogate.

Marea uscăciune a regiunii mi-o explic mai ales prin faptul că regiunea muntoasă a suferit o mişcare de înălţare

spre sud. În interiorul provinciei găseşti locuri în care nu apare un singur izvor pe o suprafaţă de 40 până la 60 de kilometri pătraţi. Trestia de zahăr, indigoul şi arborele de cafea pot creşte numai acolo unde curge apa, cu care să poată fi irigate culturile în cursul secetelor mari. Primii colonişti au tăiat în mod nesocotit pădurile. Pe un sol pietros, unde stâncile iradiază căldura primită, evaporarea este foarte mare. Munţii de pe coastă, asemenea unui zid care se întinde de la răsărit la apus, împiedică aerul umed de pe coastă să pătrundă în interior. Pomii îşi leapădă frunzele în ianuarie şi în februarie, pentru că aceste luni sunt cele mai secetoase. Numai plantele cu frunze lucioase, asemenea pielii, suportă uscăciunea. Acest peisaj dezolant sub frumosul cer tropical surprinde pe călători, dar îndată ce se ajunge la malurile fluviului Orinoco, peisajul este din nou dominat de verdele cel mai proaspăt. Acolo domneşte altă climă, datorită umbrei formate de codri întinşi, în sol se menţine un anumit grad *189* de umiditate, solul fiind totodată apărat şi de razele dogoritoare ale soarelui.

Dincolo de micul sat Antimano, valea se strâmtează simţitor. Pe malul râului creşte *Lata*, plantă erbacee frumoasă, cu frunzele aşezate pe două rânduri, înaltă de zece metri, pe care am descris-o sub numele de *Gynerium* (*Saccharoides*). În jurul fiecărei colibe se înalţă trunchiuri uriaşe de Persea (*Laurus persea*) [69] pe care cresc

69 Persea, gen de arbori din familia lauraceelor, înalţi de 10—15 metri cu frunze groase, pieloase, cu inflorescenţe mici şi fructe în formă de bacă. Din cele 135 de specii zece sînt de origine americană-tropicală. Cîteva sînt asiatice. Persea gratissima are flori galbene, parfumate şi fructele de forma şi mărimea unor pere sau a ouălor de struţ. în Mexic şi în Guatemala, arborele şî fructul se numeşte avocado. Brazilienii, care îl cultivă pe scară largă îi spun abacatti. Fructul avocado sau abacatti are o pieliţă compactă, subţire, de culoare măslinie (verde-închisă), care se taie uşor cu cuţitul. în mijlocul miezului, de culoarea fisticului se găseşte un sîmbure rotund, care seamănă cu gălbenuşul oului răscopt. Sîmburele nu se mănîncă ci numai miezul uleios, de

aristolochii, paulinii şi o sumedenie de alte plante agăţătoare. Noaptea dinaintea sosirii noastre la Las Ajuntas am petrecut-o pe o plantaţie de trestie de zahăr.

Solul acestei regiuni nu s-a dovedit prea bun pentru cultivarea arborelui de cafea. În general, el dă o producţie mai mică decât se apreciase atunci când au început lucrările de plantaţie de la Chacao.

Marea predilecţie pentru cultivarea arborelui de cafea în această provincie se datorează faptului că bobul de cafea se poate păstra. ani întregi, în timp ce cacaua, cu toate precauţiile luate, se strică prin magazii după zece luni sau un an. În cursul îndelungatelor războaie dintre puterile europene, când metropola era prea slabă ca să poată proteja comerţul din coloniile ei, economia a fost nevoită să se axeze, de preferinţă, pe un produs care nu trebuia vândut imediat, cu care se putea aştepta o conjunctură politică şi comercială favorabilă.

În partea muntoasă a provinciilor Caracas şi Cumana s-ar putea cultiva tot atât de bine ceai, după cum se cultivă cafea. Acolo se

190 găsesc etajate toate climele. Această nouă cultură s-ar dezvolta acolo tot aşa de bine ca în emisfera sudică, ca în Brazilia.

La 8 februarie, când tocmai răsărea soarele, am pornit-o la drum ca să trecem peste Higuerote, un lanţ înalt de munţi care desparte văile prelungi Caracas şi Aragua. După ce am trecut vadul la Las Ajuntas, unde cele

---

consistenţă păstoasă, al cărui gust aminteşte pe acela al prunelor cu ciocolată. El conţine foarte multe grăsimi de calitate superioară, care înlocuiesc cu succes grăsimile din carnea proaspătă. Miezul conţine, de asemenea, numeroase vitamine, avocado fiind cel mai bogat fruct din acest punct de vedere (conţine vitaminele A, Bi, Bt, C, E, PP, K şi H). Pentru aceste motive, fructele de avocado sînt folosite de bolnavii cu avitaminoze, de convalescenţi şi de arterosderotici (grăsimea vegetală fiind mult mai puţin co- lesterologenă). Diabeticii le pot consuma, de asemenea, fără grijă, căci dintre toate fructele acestea au cel mai mic conţinut în zahăr. — N. T.

două râuleţe San Pedro şi Macarao se unesc formând râul Guaire, am urcat pieptiş panta abruptă către podişul Buenavista, unde se găsesc câteva căsuţe izolate. Regiunea este sălbatică şi împădurită. Ne găseam la o înălţime de 1 627 metri. Drumul care trece peste aceşti munţi este foarte umblat; la tot pasul întâlneam şiruri lungi de catâri şi boi. Drumul principal de la Caracas spre Victoria şi spre văile Aragua este tăiat într-un gnais descompus. Un amestec de argilă şi foiţe de mică acoperea stânca într-un strat gros de un metru. Iarna este mult praf pe aici, iar când plouă, tot pământul se preface în mocirlă.

La poalele podişului Buenavista, se află un izvor bogat, săpat în gnais; el formează mai multe cascade împrejmuite de o vegetaţie abundentă. Drumul până la izvor este atât de pieptiş, încât poţi atinge cu mâna vârfurile ferigilor arborescente, al căror trunchi creşte înalt de opt metri. Stâncile din jur sunt îmbrăcate cu *Jungermannia* şi cu muşchi din genul *Hipnum*. Pârâul se rostogoleşte umbrit de heliconii, descoperind rădăcinile de *Plumeria*, *Brownea* şi *Ficus gigantea*.

Brownea, numită de indigeni *Roia del monte* sau *Palo de Cruz*, prezintă adesea, într-un singur buchet, patru până la cinci sute de flori purpurii. Fiecare floare are aproape totdeauna unsprezece stamine, dar acest copac minunat, al cărui trunchi creşte până la 15 – 20 de metri, se răreşte din ce în ce mai mult, pentru că lemnul său dă un cărbune foarte căutat. Solul este acoperit de ananaşi, *Hemimeris*, *Polygala* şi melastome. O specie de iarbă agăţătoare se încolăceşte delicat, legând între ei copaci a căror prezenţă denotă răcoarea climei din aceşti munţi. Mai cresc aici *Ar alia capitata*, *Vismia caparosa* şi *Clethra fagifolia*. În mijlocul acestor plante frumoase, caracteristice regiunilor cu ferigi arborescente, se înalţă ici-colo, prin luminişuri, palmieri şi grupuri de *Guarumo* sau *Cecropia*, cu frunze argintii, al căror trunchi subţire este negru în vârf.

De pe muntele împădurit Higuerote se ajunge spre sud-vest la micul sat San Pedro (1 138 m), situat într-o depresiune, în care îşi dau întâlnire câteva văi mai mici. Aici se cultivă, alături de banane, cartoful şi cafeaua. Satul este foarte mic. Într-o cârciumă am întâlnit mai mulţi hispano-europeni, angajaţi de monopolul tutunului.

Dispoziţia lor contrasta cu a noastră. Obosiţi de drumuri se plin *191* geau de viaţa care o duc în această ţară. Noi, dimpotrivă, nu conteneam să lăudăm frumuseţea sălbatică a locului, fertilitatea pământului şi clima atât de plăcută.

Acum drumul mergea spre apus, mereu tot în sus, pe lângă micile ferme Las Legunetas şi Garavatos. Acestea sunt numai nişte case izolate, care slujesc drept hanuri. Oamenii care mână catârii îşi găsesc aici băutura preferată, *guarapo*, suc de trestie de zahăr, fermentat, băutură apreciată mai ales de indienii care trec adesea pe acest drum.

De la Las Legunetas am coborât în valea râului Tuy. Pe panta de vest a grupului muntos cresc două soiuri de plante cu frunze ca cele de agavă, *Maguey de cocuyza* şi *Maguey de cocuy*. Aceasta din urmă ţine de genul iuca (*Yucca acaulis*). Din sucul lor fermentat, tratat cu zahăr, se distilează un rachiu. Eu am văzut pe unii cum mâncau şi frunzele tinere. Din fibrele frunzelor crescute până la maturitate se împletesc sfori foarte trainice.

Am lăsat în urmă munţii şi am intrat într-o regiune bine cultivată, cu sate şi cătune numeroase, având peste 28.000 de locuitori.

Ne obişnuisem cu o temperatură moderată şi de aceea câmpiile de lângă Tuy ni s-au părut foarte fierbinţi, deşi ziua termometrul nu depăşea 23 – 24°C. Nopţile erau plăcute, răcoroase, deoarece temperatura aerului cobora până la 17, 5°C. Cu cât scădea arşiţa, cu atât mi se părea mai puternic parfumul florilor, care înmiresma tot văzduhul. Dintre toate am recunoscut parfumul plăcut al

unei specii noi de *Pancratium*, *Lirio hermoso*, a cărei floare are o lungime de 21 până la 23 de centimetri şi care creşte pe malul Tuy-ului.

Am petrecut două zile foarte plăcute pe plantaţia lui Don Joses Manterola, care în tinereţe fusese membru al ambasadei spaniole din Rusia. Ferma în care am locuit este o plantaţie cochetă de trestie de zahăr. Solul este neted ca fundul uscat al unui fost lac. Tuy-ul şerpuieşte prin porţiuni de teren pe care cresc banani, pădurici de *Hura crepitans*, *Erithrina corallodendron* şi smochini cu frunze în chip de nimfe. Apa cristalină îşi menţine chiar în timpul zilei temperatura de 18, 6°C. Este o temperatură scăzută pentru clima acestei regiuni şi pentru înălţimea de 580 metri, dar se explică prin faptul că râul izvorăşte din munţii din apropiere. Locuinţa proprietarului se află pe o colină înaltă de 30 – 40 de metri şi de jur-împrejur sunt înşirate colibele negrilor. Negrii căsătoriţi se întreţin singuri. Cum se întâmplă peste tot în văile din Aragua.

192 li se repartizează un mic teren pe care ei îl cultivă în singurele zile libere din săptămână, anume, sâmbăta şi duminica; ei îşi ţin găini şi uneori chiar porci.

Valea Tuy-ului îşi are „mina.de aur” ca mai toate locurile din munţii Americii de Sud, în care trăiesc europeni. Pentru că cineva i-a asigurat că în anul 1780 nişte oameni străini au fost văzuţi culegând grăunţi de aur, oamenii de aici au instalat numaidecât un şteamp în „râpa cu aur”. Administratorul unei plantaţii vecine urmărise şi el acest făgaş; şi iată că după moartea lui s-a găsit între lucrurile rămase un pieptar cu nasturi de aur. Conform logicii populare, acest aur nu putea proveni decât dintr-o galerie a cărei exploatare a fost curmată de o surpare de pământ. Oricât de hotărât le-am explicat, după o sumară examinare a terenului, că fără a săpa un tunel adânc în direcţia galeriei nu voi putea spune dacă ea a fost vreodată exploatată, nu mi-a ajutat la nimic şi am fost nevoit să cedez dorinţei proprietarului. Timp de douăzeci de ani se

discutase în tot districtul despre pieptarul administratorului, Aurul pe care-l scoţi din pământ are alt farmec în ochii poporului decât aurul pe care-l culege hărnicia ţăranului de pe un pământ fertil, binecuvântat cu o climă blândă.

Cei ce ne conduceau ne-au târât după ei spre „mina de aur”. Ne-am întors spre vest şi ne-am oprit, în sfârşit, la *quebrada del oro* (râpa cu aur). Acolo, pe versantul unei coline, de abia am putut observa urmele unei galerii. Datorită ploilor, pământul alunecase şi aspectul terenului se schimbase complet. Nici vorbă nu putea fi de vreo expertiză. Pe locul pe care lucraseră zlătarii, în urmă cu douăzeci de ani, creşteau acum copaci înalţi. Fireşte că este posibil ca în această ardezie cu încrustaţii de mică să se găsească filoane de aur, ca la Goldkronach şi prin părţile Salzburgului. Dar cum să ştim dacă rezerva de minereu justifică exploatarea, dacă metalul apare în cuiburi, care cu cât sunt mai rare, cu atât sunt mai bogate? Ca să ne despăgubim pentru efortul depus, am făcut cercetări botanice în pădurea aceea deasă, unde cresc în număr mare *Cedrela*, *Brownea* şi smochini cu frunzele asemenea nimfelor. Trunchiurile curmalilor sunt acoperite cu plante de vanilie *, cu miros pătrunzător, care înfloresc mai toate în aprilie. Şi aici ne-au izbit excrescenţele lemnoase care, sub forma unor muşchi sau nervuri, îngroaşă aşa de mult trunchiurile curmalilor americani până la înălţimea de 6, 5 metri. Am văzut arbori care aveau la bază un diametru de 7, 3 metri. Aceste cordoane lignificate se[70]

despart uneori de trunchi la 2, 6 metri de sol şi se transformă în radă *193* cini adventive ca nişte suluri groase de 60 de centimetri. Atunci copacul apare ca fiind susţinut de proptele. Dar această schelă de susţinere nu pătrunde adânc în pământ. Rădăcinile laterale şerpuiesc

70 Plante epifite care-^i duc viaţa pe tulpinile diferiţilor arbori. — N. 7.

pe pământ şi dacă le tai cu o secure la 6, 5 metri de trunchi, vezi cum ţâşneşte sucul lăptos al curmalului care, separat de activitatea vitală a organelor plantei, se descompune şi se încheagă. Ce minunată ţesătură de celule şi de vase există în această masă vegetală, în aceşti arbori uriaşi ai zonei fierbinţi, care poate că de mii de ani prepară necontenit sucuri nutritive, care urcă până la 58 de metri şi coboară din nou în jos; sub scoarţa vârtoasă, sub straturile groase de fibre lemnoase moarte se ascunde tot freamătul vieţii organice!

În timpul şederii mele în văile râurilor Tuy şi Aragua, lumina zodiacală s-a arătat cu o strălucire deosebită, aproape în fiecare noapte.

De când mă aflam la tropice, o văzusem pentru prima oară la Caracas, la 18 ianuarie, seara, la ora şapte. Ea a dispărut aproape complet la ora nouă şi 35 de minute, cam la trei ore şi 50 de minute după apusul soarelui, fără ca cerul senin să se fi tulburat.

De pe plantaţia Mantera am plecat la 11 februarie, pe când răsărea soarele. Drumul ducea pe lângă malurile prietenoase ale râului Tuy. Dimineaţa era răcoroasă şi umedă, iar văzduhul înmiresmat de parfum de *Pancratium unduiatum* şi alte plante mari din familia liliaceelor. Am trecut prin Mamon, sau Consejo, un sat drăguţ, vestit în întreaga provincie pentru o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Chiar înainte de a intra în sat, ne-am oprit la ferma familiei Montera. O negresă bătrână, de peste o sută de ani, şedea în faţa unei colibe mici, făcute din trestie şi pământ. I se cunoştea vârsta, pentru că era o sclavă născută acolo. Părea încă destul de sănătoasă. „O ţin la soare” zicea nepotul ei „căldura îi conservă viaţa”. Remediul ni s-a părut foarte drastic, căci razele soarelui cădeau pe bătrână aproape vertical.

Don Francisco Montera şi fratele lui, un preot tânăr, foarte instruit, ne-au condus la casa lor din Victoria. Aproape toate familiile cu care ne împrietenisem la

Caracas trăiau împreună, în frumoasele văi din Aragua, unde posedau cele mai bogate plantaţii; ei se întreceau care mai de care să ne facă plăcută şederea. Înainte de a pătrunde în pădurile de pe lângă Orinoco, ne mai bucuram o dată de tot ce poate oferi mai frumos şi mai bun o civilizaţie înaintată.

Drumul de la Mamon la Victoria merge de la sud la sud-vest. Te crezi în valea Hasli, situată în zona mai înaltă a cantonului Berna.

194 Colinele de tuf calcaros au o înălţime doar de 270 de metri, dar au pante repezi şi înaintează în câmpie, ca un piemont. Formele reliefului lor trădează fostul mal al mării. În apropierea oraşului se întinde o porţiune de pământ bine cultivată. Am spus oraş, deşi când am fost eu acolo, Victoria nu era socotită decât un sat (*pueblo*).

Nu prea puteam să ne imaginăm un sat cu 7.000 de locuitori, cu clădiri frumoase, cu o biserică susţinută de coloane dorice şi cu toată, agitaţia dată de industria legată de comerţ. Locuitorii din Victoria ceruseră de mult curţii spaniole să le acorde titulatura de *Villa* (oraş) şi dreptul de a-şi putea alege cu *cabildo*, consiliu municipal. Ministerul spaniol însă nu a dat curs acestei cereri.

Felul în care era cultivat pământul dădea împrejurimilor Victoriei un aspect deosebit. Terenul cultivat se află numai la 525 până la 580 metri deasupra nivelului mării, totuşi se vedeau lanuri de cereale printre plantaţiile de cafea şi banani. Cu excepţia Cubei, nicăieri în zona tropicală a coloniilor spaniole nu se cultivă cerealele europene în regiuni situate atât de jos. Grâul se seamănă în decembrie şi se seceră în a 70-a sau a 75-a zi. Bobul este mare, alb şi foarte bogat în gluten. Pleava bobului este mai subţire, nu atât de tare ca la grâul de pe podişurile foarte reci din Mexic. În Victoria un pogon produce, de regulă, 1.500 până la 1 600 de kilograme de grâu, în timp ce solul Franţei produce în medie 500 – 600 de kilograme. Cu toate că pământul este atât de roditor şi

clima atât de favorabilă, cultura trestiei de zahăr este mai rentabilă decât cultura cerealelor.

Prin Victoria curge micul râu Calanchas. Cartierul de la vest de Caianchas este cartierul comercial. Peste tot se văd mărfuri expuse, iar pe străzi prăvăliile se ţin lanţ. Prin Victoria trec două străzi comerciale. În comparaţie cu oraşul Caracas, aici sunt mai mulţi albi. La apusul soarelui am vizitat Muntele Calvarului, de unde priveliştea este foarte frumoasă şi largă. Spre vest bănuiam traseul văilor ascunse de vegetaţia bogată de aici, vedeam ţinuturi întinse acoperite cu grădini, culturi de cereale – păduri, gospodării şi cătune. Spre sud şi sud-est, cât vezi cu ochiiţ erau munţii înalţi în spatele cărora se află câmpiile sau stepele imense de la Calabozo.

Am pornit fără grabă mai departe, prin satele San Mateo, Turmero şi Maracay, şi la 14 februarie, seara, eram pe domeniul din Cura „o plantaţie frumoasă a baronului Tovar. Aici am observat că valea se lărgeşte treptat, fiind străjuită pe ambele părţi de şiruri de coline de calcar poros. Am petrecut câteva ore la o familie respectabilă şi cultă, familia Ustariz din Concession. Casă, în care se afla o bibliotecă aleasă, este aşezată pe o colină şi este împrejmuită cu plan *195* taţii de arbori de cafea şi de trestie de zahăr. Un crâng cu *Amyris elata* dă umbră şi răcoare. Priveam cu vie simpatie casele numeroase, răspândite în vale, locuite de sclavii eliberaţi. Legile, măsurile administrative şi obiceiurile favorizează mult mai mult în coloniile spaniole eliberarea negrilor decât la celelalte naţiuni europene.

San Mateo, Turmero şi Maracay sunt sate fermecătoare, în care totul vădeşte bunăstare. La San Mateo am văzut cele din urmă lanuri de grâu şi ultimele mori de apă cu roţi orizontale. Cultivatorii se aşteptau să aibă la secerişul apropiat o recoltă de 20 de ori mai mare şi, ca şi cum aceasta ar fi o producţie moderată, m-au întrebat dacă nu cumva în Europa or fi recolte mai bune.

La tropice s-a răspândit destul de mult părerea greşită că, spre ecuator, cerealele degenerează şi că recoltele din emisfera nordică sunt mai bogate.

La 18 kilometri de San Mateo se află satul Turmero. Am mers tot timpul prin plantaţii de zahăr, indigo, bumbac şi arbori de cafea. După construcţia regulată a satelor se cunoaşte că toate îşi datorează obârşia misiunilor şi călugărilor. Străzile sunt drepte, paralele şi se întretaie în unghiuri drepte. Biserica se află în mijlocul pieţei mari „pătrate. Este o clădire impunătoare, dar supraîncărcată cu podoabe arhitectonice.

De când misionarii au fost înlocuiţi cu preoţi, albii au adoptat unele obiceiuri ale indienilor. Aceştia din urmă însă dispar treptat „fiind reprezentaţi în masa populaţiei prin metişi şi zamboşi, al căror număr creşte mereu. Totuşi am mai găsit în văile din Aragua patrit mii de contribuabili indieni. Cei mai mulţi sunt la Tumero şi în Guacara. Sunt scunzi dar nu atât de mărunţi ca indienii chaymas. Privirile lor exprimă mai multă viaţă şi înţelegere, ceea ce nu se datorează numai diferenţei de neam, ci mai degrabă unui grad superior de civilizaţie. Muncesc la fel ca oamenii liberi, primind simbrie cu ziua. În timpul scurt în care muncesc sunt harnici şi activi. Dar ceea ce câştigă în două luni cheltuiesc într-o săptămână cu băuturi spirtoase, prin cârciumile care, din păcate, se înmulţesc pe zi ce trece…

196 După satul Tumero, către Maracay, la o distanţă de 4, 5 kilometri, se poate observa ceva care seamănă cu o colină rotundă. Dar nu este nici colină, nici pilc de copaci, ci este un singur copac, vestitul *Zamang de Guayre*, celebru în toată regiunea din cauza întinderii nemaipomenite a crengilor lui, care alcătuiesc o coroană emisferică, având circumferinţa de 187 de metri. Zamangul este o specie frumoasă de mimoză, ale cărui crăci îndoite se despart ca braţele unei furculiţe. Frunzişul lui delicat şi fin contrastează plăcut cu albastru cerului. Trunchiul este înalt doar de 20 de metri, iar diametrul de

trei metri, dar, de fapt, frumuseţea lui constă în coroană. Crengile se răsfiră ca o umbrelă uriaşă, aplecându-se toate spre pământ, până la 4 – 5 m de suprafaţa acestuia. Conturul coroanei este atât de regulat, încât diferitele măsurători pe care le-am executat au dat rezultate foarte asemănătoare: 60 şi 62 de metri diametru. Din cauza secetei, o parte a copacului îşi pierduse toate frunzele, dar în altă parte, mai stăteau laolaltă frunze şi flori. O mulţime de plante parazite sau epifite, *Tillandsia*, *Lorantha*, *Pitahaya* şi altele acopăr crăcile şi ciuruiesc scoarţa copacului. Locuitorii acestor văi, mai ales indienii, cinstesc foarte mult acest copac, pe care şi primii cuceritori par să-l fi găsit cam aşa cum se afla astăzi în faţa noastră. De când lumea îl observă cu atenţie, nici nu s-a îngroşat, nici nu s-a modificat într-alt chip. Aspectul copacilor bătrâni are ceva grandios, impunător. De aceea, vătămarea acestor monumente ale naturii se pedepseşte aspru şi aici. Ne-a făcut plăcere vestea că proprietarul actual îl dăduse în judecată pe arendaşul săuj care îndrăznise să taie o crenguţă din acest copac celebru. S-a dat curs reclamaţiei şi arendaşului i s-a aplicat o pedeapsă judecătorească.

Cu cât te apropii de Cura şi de Guacara, pe malul nordic al lacului, întâlneşti câmpii mai bine lucrate şi o populaţie mai deasă, în văile din Aragua, pe un teren lung de 58 de kilometri şi lat de 9 kilometri găseşti peste 52.000 de locuitori. Aceasta înseamnă 100 de suflete pe kilometrul pătrat. Înainte, când cultura de indigo era în floare, satul sau mai bine-zis târgul Maracay era centrul acestei ramuri a industriei coloniale. În anul 1795, la numărul de 6.000 de locuitori, existau 70 de negustori cu prăvălii deschise. Casele sunt toate din piatră; în curtea fiecăreia se înalţă cocotieri, a căror coroană depăşeşte înălţimea tuturor clădirilor. Buna stare generală se resimte încă şi mai mult la Maracay decât la Tumero.

Am ajuns foarte târziu la Maracay. Persoanele cărora le fusesem *197* recomandaţi nu erau acasă, dar îndată ce

lumea şi-a dat seama că ne simţeam stânjeniţi din această cauză, au curs din toate părţile invitaţii. Care mai de care se grăbea să ne adăpostească instrumentele şi catârii. S-a spus poate de o mie de ori, dar călătorul se simte mereu dator să repete că aceste colonii spaniole sunt adevărata ţară a ospitalităţii. Afirmaţia aceasta este cu atât mai valabilă, acolo unde zelul meşteşugarilor şi comerţul au răspândit printre colonişti bunăstarea şi o anumită cultură. O familie din Canare, ne-a găzduit în modul cel mai amabil. Ni s-a pregătit o masă foarte bună, evitându-se cu grijă tot ce ar fi putut să ne deranjeze. Stăpânul casei, Don Alexandro Gonzales, se afla într-o călătorie de afaceri, iar tânăra-i soţie gustase de curând din bucuria maternităţii. S-a bucurat din toată inima când a aflat că la întoarcerea de pe Rio Negro vom ajunge pe Orinoco, la Angostura, unde se afla soţul ei. Ne-a rugat să-i anunţăm naşterea primului lor copil. În ţările acestea, la fel ca şi la popoarele din antichitate, oaspeţii călători sunt cei mai siguri soli. Există postaşi călări, dar ei fac atâtea ocoluri, încât particularii trimit foarte rar prin ei scrisorile adresate unor persoane din savanele sau llanos-urile din interiorul ţării. Când eram gata de plecare, ni s-a adus copilaşul. îl mai văzusem seara, dormind. Acum, dimineaţa, trebuia să-l vedem treaz. Am făgăduit că îl vom descrie tatălui, trăsătură cu trăsătură.

Dar când tânăra femeie ne-a văzut cărţile şi instrumentele, s-a neliniştit peste măsură. A socotit că „într-o călătorie atât de lungă şi cu preocupări atât de variate, se putea uşor întâmpla să uităm ce ochi avea copilaşul ei”. Cât de plăcută este această ospitalitate şi ce delicioasă este expresia naivă a încrederii!

Pe drumul de la Maracay la domeniul din Cura apărea, din când în când, lacul Valencia. La moşia din Cura am petrecut şapte zile foarte plăcute, într-o căsuţă ascunsă între tufişuri, pentru că, în casa mare de pe această frumoasă plantaţie de trestie de zahăr, izbucnise o

epidemie de bube, boală de piele care apare deseori printre sclavii din aceste văi.

Trăiam ca oamenii cu stare de pe aceste meleaguri, făceam baie de două ori, dormeam de trei ori şi mâncam tot de trei ori în 24 de ore.

Apa lacului este destul de caldă, are 24 – 25°C, dar mai există un loc de baie şi mai plăcut, foarte răcoros, aşezat în umbra arborilor *Ceiba* şi a uriaşilor zamangi, pe pârâul Toma, care vine din munţii de granit Rincon del Diablo. Când intri în această apă nu trebuie să te temi atât

198 de înţepăturile insectelor cât de perişorii roşietici de pe păstăile plantei *Dolichos prunens* care plutesc în văzduh şi sunt aduşi de vânt. Când perişorii aceştia, cărora li se zice cu anume rost *Picapica* \ se prind de corp, simţi în locul acela o mâncărime foarte puternică, simţi înţepăturile, dar de văzut, nu vezi nimic.

Toţi locuitorii din Cura se ocupă cu desţelenirea pământului pe care cresc mimoze, *Streculia* şi *Coccoloba excoriata*, spre a obţine mai mult teren pentru cultura bumbacului. Acesta a luat, în parte, locul culturii de indigo, iar solul îi prieşte atât de bine, încât pe malurile lacului Valencia cresc tufe sălbatice. L-am găsit crescând împreună cu tufe de bignonii şi de alte plante agăţătoare lemnoase, înalte de 2, 5 până la 3 metri. Dar exportul de bumbac din Caracas este încă destul de puţin însemnat.

În cursul şederii noastre la Cura am făcut multe excursii în regiunea insulelor stâncoase de pe malul lacului Valencia, la izvoarele fierbinţi de la Mariară şi pe muntele înalt, de granit, Cucurucho del Coco. O potecă îngustă primejdioasă duce spre portul Turiamo şi spre plantaţiile vestite de cacao de pe coastă. În toate excursiile noastre eram plăcut surprinşi nu numai de progresele agriculturii, ci şi de dezvoltarea unei populaţii libere, harnice, deprinse cu munca şi prea săracă pentru a se putea folosi de munca sclavilor. Mai peste tot locul, proprietari de terenuri mici, albi şi mulatri şi-au întemeiat gospodării izolate. Gazda

noastră, al cărei tată avea un venit de 40.000 de piaştri anual, poseda pământ mai mult decât putea munci; l-a împărţit, în văile Araguei, printre oamenii sărmani care voiau să cultive bumbac. El se străduia să aşeze în jurul plantaţiei lui oameni liberi, care, după propria lor socoteală, să muncească pentru sine şi pentru plantatorii din jur, iar pe el să-l ajute ca zileri în timpul recoltatului. Baronul Tovar urmărea cu zel nobila ţintă de a suprima treptat din ţară sclavia negrilor şi spera, pe de o parte, să facă în aşa fel, ca plantatorii să nu mai aibă nevoie de sclavi, iar pe de altă parte, ca sclavii eliberaţi să fie în stare să devină arendaşi. La plecarea lui în Europa, împărţise o parte din moşiile lui de la Cura în terenuri individuale şi le arendaşe. Când s-a întors în America, după patru ani, a găsit la Cura plantaţii frumoase de bumbac şi un cătun[71]

de 30 – 40 de case, numit Punta Zamuro, pe care l-am vizitat adesea *199* împreună cu el. Locuitorii cătunului sunt cu precădere mulatri, zamboşi şi negri liberi. Mai mulţi latifundiari au arendat pământurile lor după exemplul acesta, cu acelaşi succes. îmi face plăcere să vorbesc pe larg despre agricultura din colonii, pentru că aceste informaţii dovedesc europenilor un lucru, care pentru coloniştii luminaţi este limpede demult, şi anume că teritoriul continentului Americii spaniole produce, prin munca mâinilor libere, zahăr, bumbac şi indigo şi că nefericiţii sclavi pot să devină ţărani arendaşi şi proprietari de pământ.

Capitolul 16

LACUL VALENCIA. IZVOARELE FIERBINŢI DE LA MARIARĂ. ORAŞUL NU EV A VALENCIA. DRUMUL SPRE COASTA PUERTO CABELLO.

Ca urmare a unei conformaţii aparte a reliefului,

---

71 Praf de origine vegetală. In contact cu pielea produce o iritaţie puternică. — N. T.

regiunea Aragua formează din punct de vedere hidrologic un bazin către care apele curg din toate direcţiile. Ele nu se varsă în ocean, ci se adună într-un lac interior, fiind supuse unei evaporări intense. Fertilitatea solului şi, implicit, producţia agricolă sunt condiţionate de aceste ape. În ultimii 50 de ani s-a observat că nivelul lor nu este constant, că nu există un echilibru între cantitatea de apă evaporată şi posibilitatea de alimentare. Lacul se află la o înălţime de 324 de metri deasupra stepelor învecinate de la Calabozo şi la 432 de metri deasupra nivelului mării, încât se poate presupune că apa are o scurgere subterană. Nivelul apei scade mereu, au apărut şi insule, astfel că într-o bună zi s-ar putea ca lacul acesta să sece de tot.

Lacul Valencia, numit de indieni Tacarigua, este mai mare decât lacul Neuenburger din Elveţia, conturul având unele asemănări cu lacul Geneva, care se află la aceeaşi înălţime faţă de nivelul mării. Malurile opuse ale lacului contrastează puternic între ele. Cel sudic este pustiu, sterp, aproape nelocuit; un zid înalt, muntos îi dă un aspect sumbru, monoton. Malul nordic, dimpotrivă, oferă un peisaj adorabil, cu plantaţii bogate de trestie de zahăr, cafea şi bumbac. Drumuri străjuite de *Cestrum*, *Azedarac* şi alţi arbuşti veşnic înfloriţi şerpuiesc peste platou şi leagă între ele gospodării izolate. Fiecare casă este împrejmuită cu arbori *Ceiba*, cu florile-i mari şi galbene (*Carnes tollendas*; *Bombax hibiscifolius*) şi *Erithryna* cu flori purpurii, ale căror crengi se împletesc într-un fel deosebit. Diversitatea şi strălucirea culorilor vegetaţiei, albastrul uniform al cerului senin dau mult *201* farmec peisajului. În anotimpul uscat, când peste pământul încins pluteşte un fel de abur fierbinte, culturile sunt întreţinute cu ajutorul irigaţiilor.

Din când în când, de sub stratul de pământ roditor se iveşte câte un colţ de granit. În mijlocul câmpiei pot apărea şi stânci masive de granit: pe feţele lor golaşe, fisurate, cresc câteva plante pline de sevă. Câte un

smochin sau o *Clusia*, cu frunze cărnoase răsar din crăpăturile stâncilor. Cu ramurile lor uscate, moarte par semafoare aşezate pe o coastă piezişă. Aspectul acestor coline te face să te gândeşti cu mult timp în urmă, când toată depresiunea era acoperită de apă, când valurile spălau poalele piscului Mariară, Zidul dracului şi lanţul munţilor de pe coastă, când aceste dâmburi de stâncă erau insule.

Dar lacul Valencia şi împrejurimile sale nu sunt vestite numai pentru farmecul naturii acestor locuri. Bazinul lacustru pune şi anumite probleme a căror rezolvare interesează deopotrivă pe cercetătorii din domeniul naturii, cât şi pe locuitorii acestor meleaguri. Din ce cauză scade nivelul apei din lac? Oare scade astăzi mai repede decât acum un secol? Se poate presupune că, peste un timp mai scurt sau mai lung, echilibrul dintre alimentarea cu apă şi pierderea ei se va restabili sau ne putem aştepta ca lacul să dispară?

Astăzi lacul are o lungime de 45 de kilometri şi se întinde de la Cagua până la Guayos. Lăţimea lui variază şi atinge, în general, numai opt până la zece kilometri. Judecând după aspectul zonei premontane şi a pantelor ei piezişe, peste tot se recunosc urmele vechiului ţărm. Teritorii mari, care odinioară se găseau sub apă, sunt acum uscate şi pe ele se cultivă banani, trestie de zahăr şi bumbac. Oriunde se ridică, pe malul lacului, o colibă, se vede cum an de an malul se îndepărtează tot mai mult de ea. Insule abia ieşite din apă se leagă curând de uscat. Altele mai vechi formează promontorii, sau se află departe în interiorul uscatului, la 500 până la 1 200 metri de malul actual, formând coline izolate. Cele mai interesante ni s-au părut insulele de granit înalte de 60 – 80 de metri. Am fost pe două dintre ele, care mai erau înconjurate de apă şi sub tufele de aici, la 8 – 12, ba chiar 15 metri deasupra nivelului actual al lacului, am găsit nisip fin, cu *Helicite*, depus de valuri. Pe toate aceste insule se vedeau semnele

neîndoielnice ale scăderii treptate a nivelului apei.

Până la mijlocul secolului trecut, munţii în care se găsesc văile din Aragua au fost împăduriţi. Arbori înalţi din familia mimozelor a ceibei şi a smochinilor umbreau malurile lacului şi-şi răspândeau

202 răcoarea. Câmpia, pe atunci foarte puţin locuită, era acoperită cu tufe, cu trunchiurile căzute ale copacilor şi cu plante parazite; mai era şi un covor de ierburi foarte des. Atunci căldura nu era atât de intensă ca astăzi, când ea este reflectată de stâncile golaşe, de solul arat. Odată cu defrişarea, cu răspândirea plantaţiilor de trestie de zahăr, indigo şi bumbac, debitul izvoarelor şi al tuturor afluenţilor lacului a scăzut an de an. E greu să ne închipuim ce mase mari de apă se pierd la tropice prin evaporare, mai ales într-o depresiune cu relief plan, înconjurată din toate părţile de munţi înalţi cu pante piezişe, în care spre seară se simte briza lacului şi curenţii de aer care coboară din munţi. Pe malurile lacului este la fel de cald ca la Neapole sau Sicilia. Temperatura medie a aerului din depresiunea Aragua, este de aproximativ 25, 5°C. Temperatura apei lacului în februarie (timpul şederii mele în aceste locuri) a fost în permanenţă de 23 – 23, 7°C.

Adâncimea medie a lacului este de 23 – 30 de metri, iar cea maximă atinge 68 până la 78 de metri. Mulţimea insuliţelor stâncoase sau îmbrăcate de vegetaţie formează o privelişte cât se poate de atrăgătoare. Parte dintre ele sunt cultivate şi datorită umidităţii ridicate a aerului din apropierea lacului ele sunt foarte roditoare. Cea mai mare, de 3 900 metri lungime, este locuită chiar de câteva familii de metişi, care se ocupă cu creşterea caprelor. Aceşti oameni simpli vin rareori la Mocundo, pe ţărmul lacului, care li se pare nesfârşit. Ei au banane, manioc, lapte şi ceva peşte. Toată averea lor se compune dintr-o colibă de trestie împletită, câteva hamacuri din bumbacul care creşte pe lângă casă, o piatră mare, pe care-şi aprind focul şi fructul lemnos al arborelui tutuma, în care-şi cară apă.

În lac se găsesc mulţi peşti, dar nu prezintă interes decât trei specii, cu carne moale, nu prea gustoasă: *Guaviana*, *Vagre* şi *Surdina*. Pescarii ne-au asigurat că la prinderea peştilor le face concurenţă un mic crocodil, *Bava*, care se apropia adesea de noi, când făceam baie. Niciodată n-am putut să-l privim destul de aproape, ca să-l cercetăm mai bine. El creşte numai până la l-l, 3 metri şi este considerai nevătămător, dar ca mod de viaţă şi ca aspect se apropie mult de caiman (*Crocodilus acutus*.) Când înoată nu-i vezi decât vârful botului şi capătul cozii. În timpul zilei stă culcat în locurile mai neumblate de pe mal.

Insula Chamberg este o stâncă de gnais înaltă de 60 de metri, cu două vârfuri despărţite printr-o şa. Pe pantele ei cresc doar câteva clusii cu flori mari şi albe. De aici, după apusul soarelui, vezi cum mii de păsări acvatice, bâtlani, flamingi şi raţe sălbatice trec lacul, *263* – ca să doarmă pe insule.

Nu rareori, orizontul este cuprins de flăcări. După cum am mai amintit, oamenii incendiază aici păşunile, ca să obţină la recolta viitoare o iarbă mai proaspătă şi mai fină. Iarba creşte multă şi deasă, mai cu seamă pe vârfurile munţilor. Focurile acestea, care adesea pornesc de la peste 2000 de metri, formează un spectacol unic; ai impresia că asişti la erupţia unui vulcan a cărui lavă se revarsă pe suprafeţe imense.

Pe insulele stâncoase ale lacului Valencia există câteva plante, care, după cum se crede, nu se mai găsesc în altă parte sau cel puţin nu au mai fost găsite nicăieri până acum. Din grupul lor fac parte arborele *Papaya* (*Papaya de la laguna*) şi merele dragostei de pe insula Cura. Acestea din urmă se deosebesc de roşiile noastre (*Solanum lycoperstcum*). Fructul lor este mic şi rotund, dar foarte gustos. Şi *Papaya de la laguna* creşte foarte frecvent pe insula Cura şi pe Cabo Blanco. Trunchiul lui este mai zvelt decât acela al arborelui comun *Cartea*

papaya, dar fructul este de două ori mai mic, are 10 – 13 cm în diametru şi este complet rotund, fără nervuri proeminente. Când îl tai, este plin de seminţe şi nu prezintă acele spaţii intermediare goale, pe care le găsim totdeauna la fructul arborelui *Cartea papaya*. Fructul pe care l-am gustat adesea este extrem de dulce. Nu ştiu dacă nu cumva este o varietate a speciei *Cartea microcarpa*, descrisă de Jacquin.

În anotimpul uscat, pământul mlăştinos din jurul lacului este expus arşiţei. Teritoriul umbrit de tufele de *Coccoloba barbadensis*, împodobit cu liliacee splendide, aminteşte, datorită tipului de plante acvatice, malurile mlăştinoase ale lacurilor noastre din Europa. Găsim aici iarba peştelui (*Potamogeton*), *Chara* şi o papură înaltă de un metru, care se aseamănă foarte mult cu *Typha angustifolia* a mlaştinilor noastre.

Dintre pârâiaşele care se varsă în lacul Valencia, cele care sunt alimentate de izvoare fierbinţi merită o atenţie deosebită. Aceste izvoare apar în trei puncte ale lanţului muntos granitic de-a lungul coastei, la Onoto, la Mariară şi la Las Trinqueras. Am putut cerceta amănunţit, din punct de vedere geologic şi al proprietăţilor fizice, numai apele fierbinţi de la Mariară şi de la Las Trinqueras. Toate conţin mici cantităţi de hidrogen sulfurat. Mirosul de ouă clocite, caracteristic acestui gaz, se simte numai foarte aproape de izvoare. Într-o băltoacă, în care apa avea 56, 2°C, am văzut formându-se bule de gaz, într-un ritm destul de regulat, cu pauze de două, trei minute. N-am

 reuşit să aprind gazul nici la suprafaţa apei, nici după ce l-am strâns într-o sticlă ţinută cu gura în jos, deasupra izvoarelor. Apa răcită nu are gust şi este bună de băut.

În locul unde apar apele termale de la Mariară, cu temperaturi de 56 – 59°C, am găsit două plante acvatice, una pieloasă, care prezintă plutitori, alta cu filamentele talului paralele (*Conferva*?). Prima seamănă mult cu *Ulva*

labyrinthiţormis, care apare în apele termale din Europa. N-am găsit aici insecte de apă, ci numai broaşte moarte. Probabil, urmărite de şerpi, ele n-au mai găsit altă scăpare şi au sărit în apa fierbinte.

La sud de izvorul amintit, pe câmpia care se întinde până la malul lacului, există un alt izvor sulfuros, nu atât de cald şi mai puţin gazos. Termometrul indica numai 42°C. Apa se adună într-un bazin mare, aproape rotund, lat de cinci-şase metri şi adânc de un metru, înconjurat de copaci înalţi. După apusul soarelui, în această baie îşi scaldă trupurile sărmanii sclavi, când plini de praf îşi termină munca de fiecare zi pe plantaţiile de indigo şi de trestie de zahăr din vecinătate. Deşi temperatura apei băii este cu 10 – 14°C mai mare decât a aerului, baia li se pare sclavilor înviorătoare, pentru că în zonele calde se dă această denumire oricărui lucru care împrospătează forţele, linişteşte tensiunea nervoasă şi produce, în general, o satisfacţie. Am încercat şi noi acţiunea reconfortantă a băii. Am legat hamacurile de copacii care umbresc bazinul şi am rămas o zi întreagă în acest loc minunat, în care se găsesc foarte multe plante. În apropierea scăldătoarei am găsit *Volador*-ul sau *Gyrocarpus*-ul. Fructele penate ale acestui copac zboară ca mingile cu pene, atunci când se separă de cotor. Spre norocul nostru, fructele pe care le-am cules au fost coapte. Am trimis câteva în Europa şi ele s-au prins în grădinile din Berlin şi Paris.

Stăteam după obiceiul locului, întinşi la soare să ne uscăm, pe jumătate înfăşuraţi într-un cearşaf, când s-a apropiat de noi un mulatru mititel. După ce ne-a salutat foarte prietenos, ne-a ţinut un lung discurs despre puterea apelor din Mariară şi despre mulţimea de bolnavi care le vizitau de ani de zile. Ne-a arătat şi casa lui, o colibă mică, deschisă, din frunze de palmieri, aşezată într-o îngrăditură, aproape de un pârâu, care se scurgea în lac. Ne-a asigurat că vom găsi acolo confort deplin, adică nişte cuie, de care

să ne agăţăm hamacurile, piei de bou pe care să le întindem pe băncile din trestie, vase de pământ cu apă mereu proaspătă şi, ceva ce ne va prinde cel mai bine după baie, anume nişte şopârle mari, iguani, a căror carne este considerată o hrană foarte înviorătoare. Din vorbele lui am înţeles că ne lua drept bolnavi, veniţi să locuiască mai mult timp *205* aici. Purtarea lui prevenitoare faţă de noi s-a sfârşit de îndată ce a aflat că eram acolo numai din curiozitate, adică aşa cum se spune prin colonii: *„para vor, no mas”* (ca să vezi şi nimic altceva).

Apa din Mariară se foloseşte cu succes împotriva umflăturilor reumatice, abceselor cronice şi a groaznicei boli de piele numită *bubas*. Deoarece apele acestea conţin atât de puţin hidrogen sulfurat, se recomandă să faci baie chiar acolo unde izvorăsc.

În seara zilei de 24 februarie am plecat de pe frumosul domeniu din Cura către Guacara şi Nueva Valencia. Din cauza căldurilor insuportabile am preferat să pornim la drum noaptea. Am ajuns, trecând prin cătunul Punta Zamuro, la poalele munţilor înalţi Las Vinuelas. În drum am întâlnit şamani sau mimoze cu trunchiul înalt de 20 de metri. Crengile lor aproape orizontale se împreunează la o distanţă de peste 48 de metri. N-am văzut altundeva o boltă de verdeaţă mai frumoasă şi mai deasă. Noaptea era întunecată; din când în când se ivea în depărtare Zidul dracului cu crestele lui crenelate, luminate de văpaia savanelor incendiate sau învăluite în nori de fum roşiatic.

Într-un loc unde tufişul era foarte des, caii noştri s-au speriat de ţipătul unui animal, care părea că vine în urma noastră. Era un jaguar uriaş care, de trei ani de când trăia prin munţii aceştia, scăpase tuturor curselor întinse chiar şi de cei mai îndrăzneţi vânători.

Târa după el cai şi catâri pe care-i răpea de-a dreptul din îngrăditurile lor; deoarece nu-i lipsea hrana, nu atacase până acum niciodată oameni. Negrul, care ne

conducea, a început să zbiere sălbatic, voind să-l sperie, dar fireşte că nu a reuşit. Jaguarul urmăreşte călătorii la fel ca lupul european, chiar dacă nu are de gând să-i atace. Lupul face acest lucru şi în câmp deschis sau pe drum de ţară, pe când jaguarul se furişează după om şi nu se arată decât din când în când, prin hăţiş.

Ziua de 23 februarie am petrecut-o în casa marchizului del Toro, în satul Guacara, comunitate indiană foarte puternică. Locuitorii sunt destul de avuţi. Tocmai câştigaseră la *Audiencia* un proces, care le restituia pământurile, revendicate pe nedrept de nişte albi. O alee de arbori *Carolinea* duce de la Guacara la Mocundo, o plantaţie bogată de trestie de zahăr a familiei Toro. Aici se găseşte până şi un lucru foarte rar pe aceste meleaguri: o „grădină" cu o dumbravă plantată şi cu un pavilion aşezat pe o stâncă de gnais la picioarele căreia curge un pârâu. De acolo am avut o vedere minunată asupra părţii de apus a lacului, asupra munţilor din jur şi asupra pădurii de palmieri

206 dintre Guacara şi Nueva Valencia. Plantaţiile de trestie de zahăr, cu verdele deschis al lujerilor tineri, se întind pe suprafeţe întinse. Totul poartă pecetea belşugului, dar cei care cultivă pământul trebuie să-şi sacrifice libertatea lor.

Deoarece trestia de zahăr a venit în lumea nouă din insulele Canare, în fruntea marilor plantaţii stau şi acum canarieni, sau *islenos*, ei sunt specialişti în cultivarea şi rafinarea ei. Această legătură strânsă cu insulele Canare şi cu locuitorii ei a făcut ca în provincia Venezuela să fie aduse cămilele pentru transportul mărfurilor prin câmpiile încinse de la Casanare, Apure şi Calabozo. În anotimpul uscat, aceste locuri seamănă cu deşerturile africane.

La 24 februarie am plecat din Mocundo şi ne-am îndreptat spre Nueva Valencia, urmând să trecem prin Los Guayos. Am întâlnit, mai întâi, o pădurice de palmieri care, în privinţa habitusului şi conformaţiei frunzelor în evantai,

seamănă cu *Chamaerops humilis* de pe coasta Berberiei. Dar trunchiul acestora creşte de şase metri, ba uneori de zece. Probabil că este o specie nouă din genul *Corypha*. Palmierul poartă în această regiune numele de *Palma de Sombrero*, pentru că din peţiolurile frunzelor se împletesc pălării asemenea pălăriilor de paie de la noi. Păduricea de palmieri, în care la cea mai slabă adiere freamătă frunzele uscate, prezenţa cămilelor, pământul încins de razele soarelui, toate acestea dau peisajului o notă africană. Pe măsură ce ne apropiam de oraş, depăşind capătul apusean al lacului, pământul devenea din ce în ce mai arid. Terenul devenea neted ca în palmă; solul era argilos, lipsit de apă. Colinele vecine erau formate dintr-un tuf alb, de provenienţă recentă, care acoperă gnaisul. Culoarea tufului contribuie mult la fierbinţeala apăsătoare care domneşte aici. Totul este sălbatic şi pustiu, abia dacă vezi ici-colo, pe malurile lui Rio de Valencia, trunchiul câte unui arbore de cacao. În rest, câmpia este stearpă, lipsită de vegetaţie.

Oraşul Nueva Valencia ocupă o suprafaţă destul de mare, dai populaţia cuprinde abia 6.000 – 7.000 de oameni. Străzile sunt foarte late, piaţa este mult prea mare şi, cum casele sunt foarte scunde, disproporţia dintre numărul de locuitori şi suprafaţa oraşului este şi mai izbitoare decât la Caracas. Mulţi albi de origine europeană, mai cu seamă cei mai săraci, trăiesc o mare parte din an pe micile lor plantaţii de indigo sau bumbac, lăsându-şi casele în părăsire. Acolo îndrăznesc să muncească cu palmele, pe când în oraş, datorită unor prejudecăţi înrădăcinate, acest lucru ar fi ruşinos. În general, începe să se producă un avânt al industriei, iar plantaţiile de bumbac au sporit simţitor de când s-au acordat noi libertăţi comerţului din Puerto

Cabello de când acesta a devenit un port principal, deschis tuturor *20*? vaselor, *cre* vin direct din metropolă. Nueva Valencia a fost fondată în anul 1555, de către

Alonzo Díaz Moreno. Este deci o aşezare cu doisprezece ani mai bătrână decât oraşul Caracas.

În dimineaţa zilei de 27 februarie am vizitat izvoarele fierbinţi de la Trinchjera, la 13 kilometri de Valencia. Sunt mult mai bogate decât toate celelalte văzute până acum; ele alimentează un pârâu, care şi în anotimpul cel mai uscat este adânc de 60 de centimetri şi lat de

5, 4 metri. Temperatura apei, măsurată cu mare precizie, era de 90, 3°C. Am luat dejunul la izvor. Ouăle ni s-au fiert în apa fierbinte în mai puţin de patru minute. Apa, puternic sulfuroasă, izvorăşte din vârful unei stânci formate din granit, care domină cu 48 metri fundul văii. Acolo unde apa se evaporă în contact direct cu aerul, se formează încrustaţii de carbonat de calciu. Abundenţa vegetaţiei din jurul acestui izvor ne-a surprins. Mimoze cu frunze delicate, penate, clusii şi smochini şi-au înfipt rădăcinile într-un pământ care musteşte de apă la 85°C. Crengile lor se află la numai cinci sau şapte centimetri deasupra nivelului apei. Deşi frunzişul mimozei este tot timpul umezit de vaporii fierbinţi, el este mereu de un verde minunat.

Un *Arum* cu tija lemnoasă şi cu frunzele lanceolate creştea într-o băltoacă caldă de 70°. Ceea ce este curios este că aceleaşi specii de plante se găsesc şi pe lângă pâraie, în care termometrul nu arată nici măcar 18°C. Mai mult, ia 13 metri de locul în care izvorăsc apele fierbinţi de 90°C se găsesc şi ape reci. Ambele şerpuiesc o bucată de drum alături, iar indienii ne-au arătat cum poţi să-ţi amenajezi o baie la temperatura care-ţi convine, săpând o gaură în pământ, între cele două pâraie.

Bolnavii care vin la Trinchera, ca să facă băi de aburi, ridică deasupra izvoarelor un fel de grătar de ramuri şi de trestie foarte subţire.

Se culcă goi pe acest grătar, care nu mi s-a părut prea solid. *Rio de aguas calientes* (râul cu apă caldă) se îndreaptă spre nord-est şi în vecinătatea coastei devine un

râu destul de respectabil, în care trăiesc crocodilii mari şi care prin revărsările lui contribuie la insalubritatea ţinutului de lângă coastă.

Coboram înainte, tot pe dreapta apei calde, spre Puerto Cabello. Drumul este deosebit de pitoresc. Apa se prăvălea peste patul de stânci şi fără să vreau m-am gândit la cascadele Reussului de pe Gotthard.

Dar ce contrast în ceea ce priveşte forţa şi bogăţia vegetaţiei! între tufe înflorite de bignonii şi melastome se înalţă maiestuoase trunchiurile albe ale cecropiei. Ele dispar abia când nu mai suntem decât la 195 de metri deasupra nivelului mării. Până aici coboară şi un pal

208 mier mic, ţepos, ale cărui frunze delicate, penate par cârlionţate la margini. Apare foarte frecvent în munţii aceştia, dar cum nu l-am văzut nici florile, nici fructele, nu ştim dacă este palmierul *Piritu* ai caraibilor sau *Cocos aculeata* a lui Jacquin.

Cu cât ne apropiam de coastă, cu atât căldura devenea mai apăsătoare. Peste orizont se întindeau vapori roşietici; soarele era gata să apună şi briza nu sufla încă. Ne-am odihnit în gospodării izolate. *Rio de aguas calientes* de-a lungul căruia mergeam devenea tot mai adânc.

Am fost primiţi foarte amabil în casa unui medic francez, care făcuse studii temeinice la Montpellier. În căsuţa lui se găseau diferite colecţii, toate în stare să intereseze pe un călător: cărţi de beletristică şi de ştiinţe naturale, note meteorologice, jaguari şi şerpi mari de apa împăiaţi, animale vii, maimuţe şi păsări. Gazda noastră era chirurg şef la spitalul regal din Puerto Cabello şi era cunoscut în toată ţara pentru observaţiile lui serioase în domeniul frigurilor galbene.

Arşiţa la Puerto Cabello nu e aşa mare ca cea din Guiara. Briza este mai puternică şi mai regulată aici; casele nu se reazemă de stânci, care ziua se încălzesc puternic, iar noaptea radiază toată căldura. Aerul poate circula mai liber între coastă şi Munţii Ilaria. Plaja se

întinde în vest, spre Punta de Tucacos şi spre frumosul port Chichiribiche, unde se află minele de sare şi unde bântuie, la începutul anotimpului ploios frigurile.

Minele de sare de la Puerto Cabello seamănă destul de bine cu cele de pe peninsula Araya, de lângă Cumana. Cum munca din salinele de la Puerto Cabello este foarte nesănătoasă, se angajau la ea numai oamenii cei mai nevoiaşi. Ei transportă sarea în micile magazii de la faţa locului şi apoi o vând depozitelor din oraş.

Poziţia oraşului Puerto Cabello este cum nu se poate mai favorabilă. O limbă de pământ se îndreaptă mai întâi spre nord, apoi spre vest. Extremitatea ei vestică se află în faţa unui şir de insule, legate între ele prin punţi atât de apropiate, încât pot fi considerate ca o a doua limbă de pământ. Aceste insule sunt constituite din sedimente calcaroase de formaţie foarte recentă. Este un conglomerat de madrepore şi alte fragmente de corali, cimentate între ele printr-un liant calcaros şi prin fire de nisip. Portul apare ca un bazin sau ca o lagună interioară, la al cărui capăt sudic se află o mulţime de insule pe care creşte arborele *Rhizophora Mangle* (mangrove). Faptul că intrarea portului se află spre vest, apele lui sunt foarte liniştite. Singura primejdie la intrarea în port sunt recifele de la Punta Brava. Trecând peste un pod şi intrând prin poarta întărită a Estacadei se ajunge *209* din oraşul vechi în oraşul nou, care de pe acum este mai mare decât primul, dar contează numai ca suburbie. Actualmente oraşul are 9.000 de locuitori.

Blocada mai degrabă a încurajat decât a împiedicat contrabanda şi de altfel se vede clar că la Puerto Cabello populaţia este în creştere cu o oarecare dezvoltare a industriei. Cel mai puternic este comerţul ilegal cu insulele Curaçao şi Jamaica. Anual se exportă peste 10.000 de catâri. Este interesant să asişti la îmbarcarea lor. Sunt aruncaţi la pământ cu lasoul şi ridicaţi pe bord cu un dispozitiv asemănător unei macarale. Pe corabie stau

înşiraţi pe două rânduri, iar atunci când se leagănă corabia sau are tangaj, abia se pot ţine pe picioare. Pentru a-i speria şi a-i face să fie docili, se bat zi şi noapte tobele. Vă puteţi închipui ce dulce doarme un pasager care vrea să plece la Jamaica şi are curajul să se îmbarce pe o astfel de goeletă cu catâri.

Am părăsit Puerto Cabello la 1 martie, când răsărea soarele. Am văzut cu mirare o mare mulţime de bărci, care transportau fructe la târg. Văzut de pe mare, oraşul are o poziţie drăguţă şi prietenoasă. Fondul peisajului e constituit de munţii împăduriţi. În apropierea coastei totul este golaş, alb, foarte luminos, dar zidul de piatră al muntelui este acoperit cu pomi stufoşi, care-şi întind umbrele imense peste un pământ brun, pietros. Înainte de a ajunge în oraş am vizitat noua instalaţie de apă, care tocmai se terminase. Conductele ei se întind pe distanţa de 4 180 de metri, apa curgând pe toate străzile.

De la Puerto Cabello ne-am reîntors în regiunea Aragua, unde ne-am oprit din nou pe plantaţia de la Barbula, peste care se construieşte un drum nou spre Valencia. De câteva săptămâni auzisem vorbindu-se despre un copac a cărui sevă este un lapte hrănitor. I se spune copacul-vacă şi am fost asiguraţi că negrii de pe moşie beau mult din laptele acesta vegetal, considerându-l o hrană sănătoasă.

Cum totdeauna seva lăptoasă a plantelor este înţepătoare, amară şi mai mult sau mai puţin otrăvitoare, această afirmaţie ni s-a părut foarte curioasă, chiar ne-a intrigat. În cursul şederii noastre la Barbula am ajuns însă la concluzia că nimic din ce ni se spusese despre *palo de vaca* nu fusese exagerat. Copacul acesta frumos seamănă cu *Chrysopbyllum cainito*. Frunzele lunguleţe, ascuţite, pieloase, alternante au în partea lor inferioară nervuri proeminente, paralele şi cresc lungi de 26 de centimetri. Floarea nu am reuşit s-o vedem. Fructul are miez puţin şi conţine una sau două nuci. Dacă se fac crestături în

scoarţa copacului, atunci curge din el, în cantitate mare, un lapte destul de gros, lipicios, care nu este de loc iute la gust şi miroase

210 foarte plăcut, la fel ca balsamul. Ni s-a oferit să-l gustăm, în fructe de tutumo. Seara la culcare şi dimineaţa în zori am băut destul de mult, fără să avem vreo tulburare. Neplăcut este numai faptul că laptele e lipicios. Negrii şi oamenii liberi, care muncesc pe plantaţii, înmoaie într-însul pâine de porumb şi de manioc. Administratorul gospodăriei ne-a asigurat că atunci când *palo de vaca* le dă lapte mult, negrii se îngraşă în mod vizibil. În contact cu aerul, poate datorită absorbţiei oxigenului din aer, seva aceasta formează la suprafaţă o pieliţă de substanţă organică, gălbuie, fibroasă, asemănătoare cu cazeina. Dacă se ia această pieliţă de pe lichid, care în rest este apos, se observă că ea este elastică ca şi cauciucul, dar cu vremea putrezeşte la fel ca şi gelatina. Poporul numeşte brânză boţul care se formează în contact cu aerul. După cinci-şase zile boţul se acreşte.

Acest copac pare să fie caracteristic lanţului muntos de pe coastă. La Caucagua indigenii numesc copacul care dă sucul nutritiv *Arbore de leche* (copac de lapte). Pretind că ei cunosc, după grosimea şi culoarea frunzişului, copacii care dau sevă mai multă. Până acum niciun botanist nu a cunoscut această plantă, ale cărei organe de reproducere le-am putea vedea uşor. După Kunth copacul ar face parte din familia sapoteelor. Abia mai târziu, după întoarcerea mea în Europa, am găsit în descrierea Indiilor de Vest a olandezului Laet un pasaj, care pare să se refere la copacul-vacă: „În provincia Cumana – spune Laet – există copaci, a căror sevă seamănă cu laptele prins şi constituie un aliment sănătos”.

Recunosc că puţine dintre fenomenele curioase, care mi-au trecut pe dinainte în cursul călătoriei, au făcut asupra mea o impresie mai puternică decât acest copac-vacă. Ce ne-a emoţionat atât de profund aici n-au fost

minunatele umbre ale pădurii, nici fluviile care curg maiestuos la vale sau munţii înalţi cu piscurile pierdute în gheţuri eterne, ci cele câteva picături din seva plantei care ne dovedesc încă o dată întreaga forţă şi bogăţie a naturii. Lângă peretele de stâncă creşte un copac cu frunze uscate ca pielea; rădăcinile lui groase şi lemnoase abia pătrund în pietriş. Câteva luni pe an, ploaia nu-i udă frunzişul. Crengile par uscate, moarte, dar dacă sfredeleşti trunchiul, curge din el un lapte dulce hrănitor. Izvorul vegetal ţâşneşte din plin dimineaţa la răsăritul soarelui. Atunci vin din toate părţile negrii şi indienii, cu vase mari, şi adună acest lapte, care numaidecât devine galben şi gros la suprafaţă.

Dacă *palo de vaca* este pentru noi imaginea bogăţiei naturii, din zonele fierbinţi ale globului, el ne mai aminteşte şi de alte bogăţii ale naturii de pe aceste pământuri: bananii, sago, înauriţii de pe Orinoco, care sunt copaci de pâine. Fructele de *Crescenţia* şi *Lecythis* ser*211* vesc drept vase, tecile florilor unor palmieri şi scoarţa lor oferă pălării şi haine fără cusătură. Din fibrele dinlăuntrul trunchiului de bambus se fac scări, se uşurează în mii de chipuri ridicarea unei colibe, construirea scaunelor, a paturilor şi a altor obiecte.

La Barbula se cultivă cacao şi bumbac. Am văzut aici, spre surprinderea mea, două maşini mari, cu cilindri, pentru separarea bumbacului de seminţe. Una este mişcată de o roată minată de apă, cealaltă de catâri.

Administratorul moşiei cunoştea drumul de la Nueva Valencia la Varinas şi de acolo la Paramo del Mucuchies, precum şi spre munţii acoperiţi cu zăpadă veşnică de la Merida. Informaţiile lui ne-au fost de mare ajutor. Un european poate să-şi dea seama ce greu este să obţii informaţii precise într-o ţară, în care se circulă atât de puţin şi unde distanţele ţi se comunică cu dragă inimă ca fiind mai mici sau mărimea lor se exagerează, după cum cel întrebat vrea să te încurajeze sau ar vrea să te facă să

renunţi la călătorie. Mă hotărâsem să vizitez capătul vestic al munţilor din Noua Granadă. La Barbula am auzit însă că făcând acest ocol, vom atinge fluviul Orinoco cu o întârziere de 35 de zile, ceea ce m-a îngrijorat cu atât mai mult, cu cât se bănuia că ploile vor începe mai devreme ca de obicei. De aceea mi s-a părut mai prudent să renunţ la excursia în Munţii Merida, deoarece riscam să nu atingem adevărata ţintă a călătoriei noastre, care consta în stabilirea exactă prin observaţii astronomice a punctului unde Orinoco se uneşte cu Rio Negro şi cu Amazonul. De aceea de la Barbula ne-am întors la Guacara, ca să ne luăm rămas bun de la venerabila familie a marchizului del Toro şi ca să mai petrecem încă trei zile pe malul lacului.

Era noaptea de lăsata secului şi domnea o veselie generală. Petrecerile, numite de *camei tollendas*, degenerau uneori. Unii purtau încoace şi încolo un măgar încărcat cu vase cu apă şi unde găseau e fereastră deschisă stropeau odaia cu o pompă; alţii aveau cornete pline cu perişori de *Picapica* (*Dolichos prunens*) şi suflau în faţa trecătorilor aceşti peri fini, care provoacă mâncărimi violente.

De la Guacara ne-am întors la Nueva Valencia. Acolo am întâlnit câţiva emigranţi francezi, singurii pe care i-am văzut în cei cinci ani petrecuţi în coloniile spaniole. În ciuda înrudirii familiilor regale din Franţa şi Spania, nici măcar preoţii francezi nu se puteau refugia în această parte a Lumii Noi, unde omul găseşte atât de lesne casă şi masă. Dincolo de ocean numai Statele Unite ofereau un adăpost. O

stăpânire care este puternică fiindcă este liberă, şi încrezătoare pentru că este dreaptă nu are de ce a se teme, ea poate primi pe exilaţi.

Înainte de a părăsi Aragua şi regiunile învecinate, trebuia să ne ocupăm de plantaţiile de cacao, care de întotdeauna au trecut drept izvorul principal al bunăstării din aceste locuri.

Actualmente, pe continent, la nord de Orinoco, arborele de cacao nu creşte nicăieri în stare sălbatică. L-am întâlnit din loc în loc abia dincolo de cascadele de la Atures şi Maypures. Creşte foarte bine pe malurile râului Ventuări şi pe cursul superior al fluviului Orinoco. Faptul că arborele de cacao creşte atât de rar în stare sălbatică în America de Sud, la nord de paralela de 6°, este foarte interesant pentru geografia plantelor şi este un lucru puţin cunoscut în zilele noastre. Arborele de cacao sălbatic are foarte multe crengi, iar frunzişul lui este des şi întunecat. Poartă un fruct foarte mic, asemenea variantei numită de mexicani *Tlalcacahuatl*. Mutat pe pământurile indienilor de pe Casiquiare şi Rio Negro, arborele sălbatic îşi mai păstrează timp de câteva generaţii vitalitatea, care-l face să rodească după al patrulea an, în timp ce în provincia Caracas abia în anul al şaselea, al şaptelea sau al optulea face fructe. Pe Orinoco n-am găsit pe nimeni care să ştie să pregătească din bobul de cacao o băutură. Indienii primitivi sug măduva tecilor şi aruncă sămânţa; de aceea se găsesc atâtea boabe în preajma aşezărilor lor. Chiar dacă pe coasta choroţilor o slabă infuzie de cacao trece drept o băutură străveche, nu există nicio dovadă că indienii din Venezuela ar fi cunoscut înaintea venirii spaniolilor ciocolata sau vreo altă întrebuinţare a fructului de cacao. Mi se pare totuşi verosimilă ipoteza că la Caracas s-a plantat arborele de cacao după exemplul Mexicului şi cel al Guatemalei, că spaniolii stabiliţi pe Terra Firma au învăţat cum se îngrijeşte acest copac, care, tânăr, creşte în umbra copacului *Erithryna* şi a bananului, cum se pregătesc tabletele de ciocolată şi cum se întrebuinţează băutura cu acest nume, prin contactul cu populaţia Mexicului, Guatemalei şi Nicaraguei, descendenţi din străvechiul neam al toltecilor şi al aztecilor.

Până în secolul al XVI-lea, părerile călătorilor referitoare la ciocolată se deosebesc foarte mult. Benzoni

spune în graiul lui dintr-o bucată că ar fi mai mult o băutură „*da porci, che da huomini*”. Hernán Cortez şi pajul său, acel *gentilhombre del gran Conquistador* 2, nu se mulţumesc numai să laude ciocolata ca băutură plăcută, ci iată[72]

ce declară: „Cine a băut o ceaşcă de ciocolată poate să facă fără altă *21*$ hrană o călătorie de o zi, aceasta mai ales în ţările fierbinţi, căci prin natura ei, ciocolata este rece şi te împrospătează”. Noi nu ne asociem la ultima lui afirmaţie, dar în cursul călătoriei noastre pe Orinoco, şi sus, în Cordilieri, vom avea curând prilejul să lăudăm excelentele proprietăţi ale ciocolatei. Ea se transportă uşor, formează un aliment care conţine într-un volum mic multă materie nutritivă şi stimulatorie.

Abia la mijlocul secolului al XVII-lea, olandezii, stăpâni netulburaţi ai insulei Curaşao, au încurajat prin contrabandă, cultura arborelui de cacao pe coastele învecinate. Abia de atunci cacaua devine în provincia Caracas un articol de export. În multe cazuri, arborele de cacao este înlăturat de arborele de cafea şi de tufele de bumbac, pentru că el rodeşte mult prea târziu faţă de nerăbdarea cultivatorului. Se mai pretinde că plantaţiile noi dau un venit mai mic decât cele vechi.

Dintre cursurile de apă, care coboară în direcţia nord-est spre coastă, cele mai importante sunt Tocuyo, Aroa şi Yaracuy.

Dacă n-ar fi miasmele, care strică aerul, văile râurilor Aroa şi Yaracuy ar fi poate mai populate decât văile din Aragua. Cum sunt navigabile, ele ar avea avantajul că ar putea uşura exportul recoltelor de zahăr şi de cacao, precum şi produsele regiunilor învecinate – grâul, vitele şi cuprul din Aroa. Cele trei mine, din care se extrage cuprul, se află într-o vale laterală, care se deschide din valea Aroa.

---

72 Pentru porci decît pentru oameni.

1 Gentilom al marelui conchistador

Exploatarea minelor vechi, de mult închise, de pe valea Aroa s-a reluat. Conform datelor, care mi-au fost furnizate, cred că zăcământul este format din mai multe filoane care se încrucişează în toate direcţiile, având pe alocuri grosimi de patru până la şase metri. Numărul total al sclavilor ocupaţi cu exploatarea şi topirea metalului este de numai 60 – 70. Deoarece puţul are o adâncime de 58 de metri, cele mai bogate porţiuni ale zăcământului nu pot fi exploatate, deoarece se află sub apă. Nu s-a gândit până acuma nimeni să folosească acolo roţi pentru evacuarea apei. Producţia anuală de cupru pur oscilează între 1 200 şi 1.500 de chintale. De curând s-a descoperit şi ceva argint. Apar grăunţi de aur în regiunea muntoasă, mai ales în râul Santa Cruz. Există într-adevăr filoane aurifere în ardezia cuarţoasă şi gnais, sau, şi aici, la fel ca în granitul de la Guadarama din Spania, aurul se găseşte diseminat în masa rocii? Apa care se infiltrează adună probabil foiţele de aur şi, în acest caz, toate încercările minerilor ar fi fără rezultat.

Capitolul 17

MUNŢII DIN ARAGUA ŞI LLANOSUL DIN REGIUNEA CARACAS. VILLA DE CURA – PARAPARA-CALABOZO

Lanţul muntos, care mărgineşte la sud lacul Tacarigua sau Valencia, formează totodată latura nordică a bazinului imens în care apar llanos-urile de la Caracas. Din văile din Aragua se ajunge la savane peste munţii Guigue şi Tucutenemo. Dintr-o regiune populată, cu întinse suprafeţe de pământ cultivat, se pătrunde într-o întinsă pustietate. Deprins cu stâncile şi cu văile umbrite, călătorul nu se poate obişnui cu savanele fără copaci, ale căror întinderi nesfârşite se unesc parcă la orizont cu cerul.

La 6 martie, înainte de răsăritul soarelui, părăseam văile din Aragua. Am trecut mai întâi printr-o câmpie cultivată, de-a lungulţ armului de sud-vest al lacului

Valencia, o fâşie de pământ recent eliberată de sub apele lacului. Ne-a uimit fertilitatea acestui ţinut unde creşteau, în special, calebase, pepeni verzi şi banane. Larma îndepărtată a maimuţelor urlătoare vestea răsăritul soarelui. În faţa unui grup de copaci, chiar în mijlocul câmpiei, am văzut numeroase grupuri de *Simia ursina* (*Araguate*) care înaintau lent de pe un copac pe altul, ca într-o procesiune. În urma unui animal mascul veneau mai multe femele, unele purtându-şi puii pe umeri. Maimuţele urlătoare, care în mai multe regiuni din America trăiesc în grupuri mari, au fost descrise în repetate rânduri. În felul lor de viaţă se aseamănă între ele, dar nu peste tot fac parte din aceeaşi specie. Ceea ce ne surprinde la ele este uniformitatea mişcărilor. Ori de câte ori crengile copacilor învecinaţi nu se ating, masculul din fruntea coloanei *215* se atârnă de o cracă tocmai cu partea umflată a cozii, destinată prinderii, lasă corpul să-i atârne liber şi îl leagănă încoace şi încolo până reuşeşte să se apuce de o cracă a copacului următor. În acelaşi loc, întreaga coloană reface, pe rând, aceeaşi mişcare.

Indienii ne asigură că ori de câte ori araguaţii umplu pădurile cu urletele lor, ei au primit tonul de la unul dintre ei. Observaţia aceasta este adevărată. Adesea auzi o bucată de vreme o singură voce puternică, care se schimbă apoi cu o altă voce, în altă tonalitate. Mai mult chiar, misionarii ne asigură că atunci când o femelă a araguaţilor este gata să nască, urletul corului se întrerupe până la naşterea puiului. N-a fost posibil să mă conving personal de toate acestea, dar nu par să fie fără temei. Ceea ce am observat a fost faptul că urletul se opreşte câteva minute ori de câte ori se întâmplă ceva neobişnuit, de pildă, când grupul de maimuţe este atras de geamătul unui araguat rănit.

Satul Guigue, în care am făcut un popas, este aşezat la 1 950 de metri deasupra lacului Tacarigua. Pământul este foarte bine cultivat pe aici. Am stat la un sergent

bătrân, de fel din Murcia, om foarte original. Ca să facă dovada că a fost educat la iezuiţi, ne-a recitat povestea despre facerea lumii pe latineşte.

De la Guigue drumul duce în sus spre lanţul muntos, care se întinde în partea de sud a lacului. De pe un platou, de la înălţimea de 624 de metri, am aruncat o ultimă privire spre văile din Aragua. Cu timpul am observat că a început să apară gnaisul. Vinele de cuarţ din gnais sunt aurifere. De aceea o râpă din vecinătate poartă denumirea „Quebrada del Oro”. Am mers 22, 5 kilometri până la satul Maria Magdalena şi încă nouă până la Villa de Cura.

San Luis de Cura sau, cum este numită de obicei, Villa de Cura, se află într-o zonă foarte aridă. Afară de câţiva pomi fructiferi, nu vezi niciun fel de vegetaţie. Platoul este cu atât mai uscat, cu cât se întâmplă acolo un fenomen destul de rar întâlnit în munţii vechi: majoritatea apelor se pierd în adâncuri prin crăpăturile ce apar în rocă.

Cura este mai degrabă sat decât oraş. Aici trăiesc numai 4.000 de oameni, dar am găsit mulţi oameni, cu preocupări intelectuale serioase. Am locuit la o familie care, în urma revoluţiei din Caracas din anul 1797, era persecutată de stăpânire. Unul dintre fii, după ani îndelungaţi de închisoare, fusese dus la Havana şi încarcerat într-un fort. Cum s-a bucurat mama lui când a auzit că la întoarcerea de pe Orinoco vom trece prin Havana! Mi-a dat cinci piaştri, adică toate

216 economiile ei. Bucuros i le-aş fi dat înapoi, dar cum aş fi putut jigni sentimentele delicate ale unei mame, care e fericită atunci când îşi impune sacrificii? Toată protipendada târgului s-a adunat în acea seară, ca să vadă într-un stereoscop privelişti din marile oraşe europene. Ne-a fost dat să vedem Tuileriile şi statuia principelui elector, care se afla la Berlin. Între noi şi ţară erau totuşi 9.000 de kilometri!

Noaptea zilei de 11 am petrecut-o, în parte, în satul

San Juan, cunoscut pentru izvoarele lui calde. Munţii din apropiere, aşa-numiţii Morros de San Juan, au o înfăţişare ciudată. Două piscuri ascuţite se înalţă pe o culme stâncoasă foarte lată, dar prăpăstioasă, care seamănă cu Stânca diavolului din Harz. Ele se văd până departe, în llanos, şi fac o puternică impresie asupra imaginaţiei locuitorilor din câmpii, care nu sunt deprinşi cu niciun fel de neregularitate a terenului. De aceea ei exagerează mult înălţimea lor. În realitate, piscurile nu se înalţă peste 304 metri deasupra satului San Juan şi peste 682 metri deasupra nivelului mării. Izvoarele calde apar la baza celor două culmi calcaroase. Apa lor conţine hidrogen sulfurat, ca şi izvoarele din Mariară, şi formează un mic lac sau o lagună, a cărui temperatură este de 31, 3°C.

După o baie în apa limpede şi proaspătă a râuleţului San Juan, către ora două noaptea, ne-am continuat drumul spre Mesa de Paja. Pe atunci llanos-urile fiind cutreierate de bande de hoţi, ni s-au alăturat mai mulţi călători, aşa că formam un fel de caravană. Timp de şase, şapte ore am mers tot coborând.

La Mesa de Paja am intrat în regiunea llanos-urilor. Soarele se găsea aproape de zenit. Temperatura la sol, acolo unde acesta nu era acoperit de vegetaţie, era de 48 – 50°C. Aşa cum stăteam călare pe catârii noştri, nu simţeam nicio adiere; doar mici vârtejuri de praf, provocate de diferenţele de temperatură dintre întinderile de nisip şi peticele de pământ pe care creştea iarba. Aceste „vânturi de nisip” măresc zăpuşeala aerului. Fiecare grăunte de cuarţ radiază căldură şi este greu să determini temperatura, fără ca să se îngrămădească în jurul rezervorului de mercur o mulţime de firişoare de nisip, minate de aceşti curenţi. Ai impresia că imensa câmpie pustie se ridică spre cer. Printre vârtejurile de praf şi prin straturile de abur se zăreau în depărtare trunchiuri răzleţe de palmieri. Aşa, fără vârfuri înverzite, păreau nişte catarge pe linia orizontului.

Priveliştea monotonă a stepelor are totuşi ceva măreţ şi totodată ceva trist, apăsător. Este ca şi cum întreaga natură ar fi încremenit. Din când în când cade pe savană umbra unui nor mititel, care, alunecând grăbit spre zenit, vesteşte că se apropie vremea ploilor. Când vezi prima oară llanos-urile, eşti la fel de impresionat ca atunci când *217* te afli în faţa Anzilor. E greu să te deprinzi cu aspectul llanos-urilor din Venezuela şi din Casanare, cu pampasurile din Buenos Aires şi Chaco, care, în cursul unei călătorii de 20 – 30 de zile, îţi oferă aceeaşi privelişte – a unei mări încremenite. Câmpiile din vestul şi din nordul Europei sunt imagini palide ale nemărginitelor llanos-uri din America de Sud.

A spune ca Europa are câmpii, Asia stepe, Africa pustiuri şi America savane nu corespunde realităţii, nu poţi cuprinde caracteristica peisajului.

Llanos-urile sau pampasurile americane sunt stepe adevărate. În vremea ploilor ele sunt frumos înverzite, dar în anotimpul uscat iau înfăţişarea unor pustiuri. Ierburile se transformă în scrum, pământul crapă, crocodilii şi şerpii cei mari stau îngropaţi în nămolul uscat, până ce primii stropi de ploaie îi trezesc din amorţeală primăvara.

Râurile au un curs foarte leneş. Aşa se explică de ce atunci când fluviul Orinoco se umflă şi suflă chiar vântul cel mai slab, râurile care se varsă în el sunt împinse înapoi. Adesea se observă, de pildă, că Rio Arauca curge invers. De multe ori indienii nici nu pot naviga în josul râurilor din cauza acestui fenomen. În plus, ei riscă să intre în zona unor vârtejuri periculoase, care se nasc la contactul dintre masele de apă cu direcţii diferite de scurgere.

Trăsătura caracteristică a savanelor sau stepelor sud-americane este netezimea aproape perfectă a reliefului, lipsa unei ridicături de teren oricât de mici. Din acest motiv, cuceritorii spanioli nu le-au numit nici pustiuri, nici prerii, ci „şesuri”, *Ios llanos*. Pe o suprafaţă de 600 de metri pătraţi adesea nu întâlneşti nici măcar o ridicătură

de un picior (33 de centimetri).

Un ochi mai atent poate distinge totuşi în uniformitatea reliefului acestor regiuni anumite neregularităţi. Este vorba, în primul rând, de *bancos*-uri, mici denivelări de 1, 3 – 1, 6 metri, care apar acolo unde de sub nisip ies la zi gresii sau calcare. Bancos-urile pot fi urmărite uneori pe 13 – 18 kilometri, formând o linie continuă. Prezenţa lor nu este remarcată decât când te afli foarte aproape de capetele lor. O alta denivelare, care nu poate fi pusă în evidenţă decât prin măsurători barometrice sau urmărind cursul apelor, se numeşte *mesa*, platouri mici, mai bine zis ridicături convexe, care urcă treptat la o înălţime de câţiva metri; în ciuda înălţimii lor neînsemnate, ele separă apele dintre fluviul Orinoco şi coasta de nord a Terrei Firma, formând o zonă de cumpănă de ape.

218 Monotonia llanos-urilor, lipsa aproape completa a unor zone locuite, perspectiva unei călătorii sub un cer dogoritor şi într-o atmosferă plină de praf, aspectul orizontului, care pare că se îndepărtează necontenit, trunchiurile izolate ale palmierilor, care seamănă unul cu altul şi la care ai impresia că nu mai ajungi niciodată, pentru că le confunzi cu alte trunchiuri apărute în zare, toate acestea te fac să crezi că stepele sunt şi mai întinse decât în realitate. Plantatorilor de pe versantul sudic al munţilor de pe coastă li se pare că stepele sunt nesfârşite, ca un alt ocean care s-ar întinde spre sud.

Llanos-urile, care ocupă bazinul cursului inferior al fluviului Orinoco, sunt în legătură cu cele din bazinul Amazonului şi bazinul lui Rio Negro. Aspectul reliefului aminteşte, la altă scară, bineînţeles, peisajul câmpiilor lombarde care se înalţă şi ele doar cu 100 până la 120 de metri deasupra nivelului mării. Dacă, conform observaţiilor geologice, putem considera că cele trei mari câmpii din cursul inferior al fluviului Orinoco, cea de pe Amazon şi de pe Rio de la Plata sunt vechi golfuri marine, atunci

câmpiile de pe Rio Vichada şi de la Meta au funcţionat în trecutul geologic ca nişte canaluri prin care apele ce ocupau Câmpia Amazonului au pătruns în regiunea llanos-ului de la Caracas.

În câmpiile de la Varinas apar risipite numeroase movile conice, morminte ale unui popor care trăia altă dată prin aceste ţinuturi. Ele se numesc prin partea locului: *Serrillos de los Indios*. Între Varinas şi Caragua se poate vedea încă un drum, lung de 22, 5 kilometri, construit încă înainte de venirea spaniolilor. Este, de fapt, un dig de pământ, înalt de 5 metri, care te duce peste o câmpie foarte des inundată. Oare popoarele vechi, civilizate, din munţii Trujillo şi Merida au coborât şi pe câmpiile din preajma lui Rio Apure? Indienii care trăiesc astăzi între acest râu şi Meta sunt mult prea apatici, pentru ca strămoşii lor să se fi gândit să construiască drumuri şi să înalţe monumente funerare.

Aceste remarci asupra câmpiilor de pe noul continent mi s-au părut necesare pentru a face mai atrăgătoare descrierea unei călătorii prin regiuni atât de monotone. Acum vom străbate drumul de la munţii vulcanici din Parapara şi limita nordică a llanos-urilor, la ţărmurile râului Apure, din provincia Varinas, aşa că cititorul este invitat să ne însoţească.

După ce călărisem două nopţi de-a rândul şi căutasem zadarnic, sub tufe de palmieri *Murichi*, un adăpost ferit de arşiţa soarelui, am ajuns înaintea nopţii la o mică fermă „*el Cayman*”, numită şi „Guadeloupe”. Este vorba de un *Hat o de ganado*, adică de o casă singu*219* ratică, în plină stepă, având în jur câteva colibe mici, acoperite cu trestie şi cu piei. Caii, catârii şi vitele nu sunt ţinute înţ arcuri; ele aleargă libere pe o suprafaţă de mai multe mile pătrate. Bărbaţi goi până la mijloc, înarmaţi cu o lance, cutreieră savanele călări, supraveghind cirezile, gonind înapoi vitele care au ajuns prea departe de păşunile gospodăriei, însemnând cu fierul roşu tot ce n-a primit încă

pecetea proprietarului. Aceşti oameni de culoare, numiţi *peones llaneros*, sunt în parte liberi sau eliberaţi, în parte sclavi. Nicăieri omul nu este expus, în asemenea măsură, continuu radiaţiilor solare tropicale ca aici. Peonii se hrănesc cu o carne uscată şi uşor sărată; asta mănâncă uneori şi caii lor. Ei călăresc tot timpul şi pretind că pe jos nu pot face nici cel mai neînsemnat drum. La curte am întâlnit un sclav negru, bătrân, care conducea gospodăria în absenţa stăpânului.

Deşi în stepă păşteau cirezi de câteva mii de vaci, când noi am cerut o oală cu lapte, n-a avut să ne dea. Ni s-a dat în schimb o apă galbenă, în fructe de tutumo, mâloasă şi puturoasă, scoasă dintr-o baltă din apropiere. Oamenii din partea locului sunt atât de comozi, încât nu sapă fântâni, cu toate că se ştie că pretutindeni la o adâncime de trei metri se află izvoare bune, în conglomerate sau în gresie roşie.

După ce timp de jumătate de an suferă din pricina inundaţiilor, suportă cu resemnare în cealaltă jumătate de an cea mai aprigă lipsă de apă. Bătrânul negru ne-a sfătuit să acoperim vasul cu o bucată de pânză şi să bem ca printr-un filtru, ca să nu ne supere mirosul neplăcut şi să nu înghiţim prea mult din particulele de lut fin, gălbui, aflat în suspensie. În acea clipă nu ştiam că luni de zile, de acum încolo, vom folosi acest procedeu. Apa fluviului Orinoco are şi ea multe particule în suspensie; ba are şi un miros neplăcut, atunci când în coturi, pe bancurile de nisip stau întinşi crocodili morţi, iar alţii sunt pe jumătate îngropaţi în mâl.

Nici nu apucasem să despachetăm şi să ne aranjăm instrumentele, când catârilor li s-a dat drumul să fugă şi „să caute apă în savane”, în jurul curţii apar mici lacuri, pe care animalele le găsesc, mânate de instinct, atrase de tufele de înauriţia şi de boarea răcoritoare şi umedă, adusă de curenţi de aer, pe care noi nu-i simţim. Când ochiurile de apă se află la distanţe prea mari, iar slujitorii fermei nu

au chef să ducă animalele până acolo, acestea sunt închise timp de cinci, şase ore într-un grajd foarte fierbinte, iar apoi sunt lăsate libere. Setea aprigă le sporeşte deopotrivă agerimea, simţurile. De îndată ce se deschide uşa grajdului, vezi caii şi catârii, dar mai ales catârii, care-s

220 mai inteligenţi şi adulmecă mai bine decât caii, cum galopează prin savane. Cu cozile ridicate, cu capul aruncat pe spate, fug împotriva vântului, oprindu-se uneori brusc, de parcă ar cerceta locul, dar nu atât cu privirea, cât cu mirosul. Un nechezat prelung vesteşte, în fine, că în direcţia către care se îndreaptă se află mult râvnita apă. Caii născuţi în savane care s-au zbenguit multă vreme liberi, în hergheliile care hoinăresc încoace şi încolo, sunt mai repezi în mişcări şi ajung mai uşor la ţintă decât aceia care vin de pe coastă şi se trag din cai îmblânziţi. La majoritatea animalelor, ascuţimea simţurilor scade în captivitate.

Ne-am luat şi noi după catâri ca să ajungem la una dintre bălţile din care se scotea aici apa, cu care ne şi „stinsesem” deja setea. Eram acoperiţi de praf, arşi de vântul ce antrena firicele de nisip care ne frigea pielea, mai puternic decât razele soarelui. Tânjeam după o baie, dar n-am găsit decât o baltă mare cu apă stătută, înconjurată de palmieri. Apa era tulbure, însă, spre mirarea noastră, era mai rece decât aerul. Deprinşi, în cursul călătoriei noastre, să ne scăldăm ori de câte ori ni se oferea prilejul, uneori de mai multe ori pe zi, n-am stat mult pe gânduri şi am sărit în lac. Dar abia ne cuprinsese binefăcătoarea senzaţie de răcoare, când un zgomot care venea de pe malul celălalt ne-a făcut să ieşim repede din apă. Era un crocodil care se îngropa în mâl…

Ne depărtasem mai mult de un kilometru de gospodărie, dar la întoarcere după un drum de o oră tot nu ajunsesem la fermă. Târziu ne-am dat seama că de fapt apucasem într-o direcţie greşită. Părăsisem gospodăria la căderea nopţii, înainte de apariţia stelelor şi pătrunsesem

direct în savană. Aveam la noi un compas cu care ne puteam orienta uşor şi după poziţia constelaţiei Crucea Sudului, dar toate acestea nu ne ajutau cu nimic, pentru că nu eram siguri dacă la plecare o luasem spre răsărit sau spre sud. La un moment dat am vrut să ne întoarcem la lacul în care ne îmbăiasem, dar am mers trei sferturi de oră fără să-l găsim. Adesea ni se părea că vedem focuri la orizont. Erau stelele care răsăreau şi a căror mărime era exagerată de prezenţa vaporilor de apă din atmosferă. După ce am rătăcit în dreapta şi în stânga prin savană, ne-am hotărât să ne aşezăm sub un palmier, într-un loc uscat, acoperit cu iarbă scurtă, căci europenii nou veniţi se tem totdeauna mai mult de şerpii de apă decât de jaguari. Nu puteam să sperăm că ghizii noştri ne vor căuta, înainte de a-şi fi preparat hrana şi de a se fi ospătat. Când însă credeam că situaţia devenise mai îngrijorătoare, auzirăm ropot îndepărtat de copite, care părea că se îndreaptă către noi. N-a trecut mult şi în faţa noastră *221* apăru un indian înarmat cu o lance, care se întorcea de la „Rodeo”, adică de la o expediţie de strângere a vitelor într-un loc anumit. Când a dat cu ochii de doi albi, care pretindeau că s-au rătăcit, a rămas un timp pe gânduri, crezând că este un şiretlic din partea noastră. Ne-am căznit mult să-i inspirăm încredere şi în cele din urmă s-a învoit, în sfârşit, să ne conducă înapoi la fermă, unde n-a intrat, ci şi-a continuat drumul mai departe, în trap.

Văzându-ne ghizii, ne-au asigurat că tocmai începuseră să se îngrijoreze de soarta noastră şi, ca să justifice această îngrijorare, au pomenit despre o mulţime de oameni care s-au rătăcit în llanos-uri şi au fost găsiţi într-o stare de epuizare completă. Este limpede că primejdia poate fi mare atunci când te rătăceşti foarte departe de orice locuinţă omenească sau dacă, aşa cum s-a întâmplat în ultimii ani, eşti atacat şi jefuit de tâlhari şi apoi legat de trunchiul unui palmier.

Ca să ne ferim de arşiţa zilei, am pornit la drum la

ora două noaptea, sperând să ajungem înainte de amiază la Calabozo, orăşel cu un comerţ viu, aşezat în mijlocul llanos-ului. Peisajul era mereu acelaşi. Lună nu era, dar mulţimea de stele care împodobesc cerul Sudului luminau drumul. Aerul proaspăt al nopţii care învăluia câmpia, foşnetul ierbii, care la o anumită înălţime se aude totdeauna, toate acestea ne creau senzaţia că eram pe mare. Curând, la orizont, a apărut discul soarelui, a cărui imagine era dublă, datorită fenomenului de refracţie.

Răsăritul soarelui marchează şi în câmpie timpul cel mai răcoros al zilei. Termometrul nu arăta mai puţin de 27, 5°C. în llanos, pământul care nu este niciodată umbrit absoarbe atâta căldură, încât, în ciuda radiaţiei nocturne spre un cer fără nori, pământul şi aerul nu se pot răcori destul în răstimpul de la miezul nopţii până la răsăritul soarelui. Către prânz, prin încălzirea diferită a pământului şi aerului a apărut fenomenul de miraj. Imaginea era întotdeauna trasă în sus, dar nu inversată. Adesea ni se părea că vedeam în zare movile funerare şi turnuri, care dispăreau din când în când, fără ca să ne putem da seama de adevărata lor înfăţişare. Probabil că erau grămezi de pământ, mici ridicături, aşezate dincolo de câmpul vizual. Nu mai vorbesc de întinderile lipsite de vegetaţie, care apăreau ca mări întinse, cu suprafaţa vălurită.

După răsăritul soarelui, câmpia a prins viaţă. Animalele care îşi petrecuseră noaptea pe malul bălţilor sau sub pâlcurile de *Murichi* şi *Rhopala* se strângeau acum în cirezi şi herghelii. Cai, catâri şi vite

222 trăiau aici nu chiar sălbatici, dar în libertate, fără grajduri trainice, lipsindu-se uşor de grija şi ocrotirea omului. În aceste zone fierbinţi, taurii au un temperament mai potolit, deşi sunt de rasă spaniolă, ca şi cei de pe platourile reci din Quito. Aici, călătorul nu riscă niciodată să fie urmărit şi atacat, de ei, aşa cum ni s-a întâmplat adesea în timp ce cutreieram celălalt versant al Cordilierilor. În apropierea oraşului Calabozo, am văzut

turme de căprioare, care păşteau liniştite alături de cai şi de vite. Li se spune aici *inatacani*. Carnea lor este foarte gustoasă. Sunt ceva mai mari decât căprioarele noastre şi seamănă cu căpriorul cu blana foarte netedă, cafenie deschisă, stropită cu alb. După coarne păreau să aibă doi ani. Nu erau fricoase. În cete de 30 – 40, am zărit şi câte un exemplar complet alb.

Întinderile pe care le-am cutreierat sunt acoperite mai ales cu ierburi: *Killingia*, *Cenchrus*, *Paspalum*. În anotimpul acela erau înalte de numai 23 – 26 de centimetri. Printre ele se amestecau unele dicotiledonate, ca *Turnera*, specii de nalbă, şi, ceea ce era foarte curios, mimoze mici, cu frunze sensibile. La răsărit, în llanos-urile de la care şi Barcelona, se vedeau înălţându-se dintre ierburi, una câte una, *Cypura* şi *Craniolaria*, cu minunata lor floare albă, lungă de 16 – 21 de centimetri. Păşunea este mai grasă nu numai lângă râurile care se revarsă adesea, ci peste tot unde cresc în pâlcuri dese palmierii. Locurile complet lipsite de pomi sunt cele mai neroditoare. Palmierul llanos-urilor, *Palma de Cobija* (*Corypha tectorum*) nu dă o umbră prea deasă. Acest palmier are frunze foarte mici, îndoite, palmate, iar cele mai joase sunt mereu uscate. Ne-a surprins faptul că aproape toate trunchiurile lor erau la fel de mari, de vreo şapteopt metri, cu diametru de 21 – 26 centimetri la baza trunchiului. În natură sunt puţine specii de palmieri în număr atât de mare. Dintre miile de arbori încărcaţi cu fructe în formă de măslină am găsit cam o sută fără rod. Oare nu cumva între copacii cu floare hermafrodită apar şi unele cu flori unisexuate. Llaneroşii, locuitorii câmpiei, atribuie acestor pomi de înălţime mică o vârstă de mai multe secole. Creşterea lor este aproape imperceptibilă. Nu-ţi dai seama de ea nici la răstimp de 20 – 30 de ani. Palmierii aceştia dau, de altfel, un lemn foarte bun pentru construcţie, el este atât de dur, încât abia poţi să baţi în el un cui. Frunzele îndoite în evantai servesc la acoperirea colibelor

risipite prin savane şi aceste acoperişuri durează peste 20 de ani. Îndoind capetele peţiolurilor, frunzele devin mai rezistente. Dar ele se bat mai întâi între doi bolovani ca să se îndoaie fără să se rupă.

Palmierul *Corypba* mai apare şi în grupuri (*palmares*), unde ăla *223* turi de el creşte şi un copac din familia proteaceelor, pe care indigenii îl numesc *Chaparro*, o specie nouă de *Rhopala*, cu frunze dure, care zornăie în bătaia vântului: crângurile mai mici de *Rhopala* se numesc *chaparrales*. Nu este greu de înţeles de ce într-o câmpie întinsă, unde cresc numai două-trei specii de arbori, *Chaparro*, care dă umbră, trece drept un copac foarte preţios. La sud de Guayaval predomină alţi palmieri, mai ales *Pirita* (*Bactris speciosa*) şi *Murichi* (*Mauritia flexuosa*). Acesta este sago-ul Americii. El dă făină, vin, fibre pentru împletirea hamacurilor, a coşurilor, a plaselor şi a hainelor. Fructele lui în forma conurilor de brad, acoperite cu solzi, au un gust asemănător cu al merelor; coapte sunt galbene pe dinăuntru şi roşii pe dinafară. Maimuţele urlătoare le mănâncă cu mare poftă, iar guaranii, a căror existenţă este condiţionată de acest palmier, pregătesc din fructe o băutură fermentată, acrişoară, foarte înviorătoare. Palmierul acesta cu frunze mari, strălucitoare, dispuse în evantai, rămâne verde şi în anotimpul cel mai uscat. Când îl priveşti, palmierul îţi dă senzaţia unei răcori plăcute; când îl vezi încărcat cu fructele lui solzoase, contrastează puternic cu Palma de Cobija, al cărui frunziş este veşnic cenuşiu şi prăfuit.

În drumul nostru peste „mesa” de lângă Calaboze, am suferit amarnic din pricina căldurii. Temperatura aerului creştea simţitor, de îndată ce se pornea să bată vântul. Aerul era plin de praf şi în timpul rafalelor termometrul urca la 40 – 41 °C. Înaintam încet, căci ar fi fost periculos să lăsăm în urmă catârii care ne cărau instrumentele. Ghizii ne-au sfătuit să introducem în pălării frunze de *Rhopala*, pentru a atenua efectul razelor solare

asupra părului şi creştetului. Lucrul acesta ne-a adus uşurare şi ne bucuram mai cu seamă atunci când aveam la îndemână frunze de *Pothos* sau din altă specie de *Aram*.

Călătorind prin aceste câmpii fierbinţi, se naşte de la sine întrebarea dacă ele au fost aşa dintotdeauna sau dacă şi-au pierdut vegetaţia cu timpul. Stratul actual de argilă este, într-adevăr, foarte subţire. Indigenii sunt de părere că înaintea venirii spaniolilor, *palmares*-urile şi *chaparrales*-urile (crângurile mici de palmieri şi *Rhopala*) au fost mai mari şi mai dese. De când llanos-urile sunt locuite şi populate cu vite sălbăticite, ele sunt adesea incendiate, ca să se îmbunătăţească păşunile. Odată cu ierburile ard şi grupurile de arbori. Pe de altă parte, chiar şi primii cuceritori descriu câmpiile ca pe nişte savane, în care nu vezi decât cer şi pământ.

22 ă La Calabozo am fost primiţi cu ospitalitate în casa administratorului domeniului Don Miguel Cousin. Pe atunci oraşul, aşezat între râurile Guarico şi Uritucu, nu avea decât 5.000 de locuitori, dar buna lor stare era în evidentă creştere. Averea majorităţii locuitorilor consta din turme, lăsate în grija unor arendaşi, aşa-numiţi *hateros*, de la *hato*, care în limba spaniolă înseamnă casă, sau gospodărie cu păşune. Populaţia răspândită prin llanos-uri se îngrămădeşte în anumite puncte mai cu seamă în jurul oraşelor. Astfel şi în jurul oraşului Calabozo se dezvoltaseră până atunci cinci sate sau misiuni. Se socotea că pe păşunile din apropierea oraşului se aflau 98.000 de vite. Este foarte greu să apreciezi exact numărul vitelor din cirezile de pe llanos-urile de la Caracas, Barcelona, Cumana şi Guyana Spaniolă. Se pare că în pampasurile de la Buenos Aires trăiesc 12.000.000 de cornute şi 3.000.000 de cai…

Proprietarii marilor domenii de pe llanos-urile de la Caracas nu ştiu nici ei singuri câte capete de vite posedă. Ei ştiu numai câte animale tinere se înseamnă anual cu litera sau cu semnul prin care se deosebesc turmele. Zona

sudică, numită în mod obişnuit *Llanos de arriba*[73], este deosebit de bogată în catâri şi cornute. Dar cum pe acolo păşunile sunt, în general, mai slabe, înainte de vânzare vitele trebuie mânate pe alte câmpii, pentru îngrăşare. Caii din savane se trag din frumoasa rasă spaniolă şi nu sunt mari. De obicei, au o culoare brună închisă, ca majoritatea animalelor sălbatice. Ameninţaţi de inundaţii, chinuiţi de sete, pradă înţepăturilor de insecte sau muşcăturilor unor lilieci mari, caii aceştia au un trai aspru. Calităţile lor bune se arată numai după ce s-au bucurat câteva luni de îngrijirea omului.

Cel mai mult ne-au preocupat la Calabozo ţiparii, care sunt aparate electrice vii.

Spaniolii cuprind în denumirea *tembladores* (tremurători) toţi peştii electrici. În Marea Antilelor, pe coastele Cumanei, trăiesc asemenea peşti. Guaykerii, pescarii cei mai iscusiţi şi mai harnici din regiunea aceea, ne-au adus un peşte, care, cum spuneau ei, le înţepenea mâinile. Era un calcan electric foarte vioi. Cu toate acestea, şocurile electrice pe care le-am primit de la el erau destul de slabe. Alţi *tembladores*, adevăraţi gymnoţi sau ţipari electrici, apar în Rio Colorado în Guarapiche şi în diferite pâraie mici de pe pământul misiunilor indienilor chaymas. Ei sunt destul de numeroşi în apele fluviului Orinoco, fluviului Amazoanelor sau Meta, dar se prind greu din cauza curentului puternic ce-l emit şi a adâncimii apei. Indienii *225* le simt adesea şocurile electrice, când se scaldă sau înoată în râu, dar rareori le este dat să-i vadă. În llanos, mai cu seamă în apropierea de Calabozo, gymnoţii sunt foarte frecvenţi în locurile cu ape stătătoare şi în afluenţii fluviului Orinoco. Am fi dorit să începem mai repede experienţele cu aceste vietăţi, dar teama de şocurile ţiparului este atât de exagerată în rândul localnicilor, încât n-a fost posibil în trei zile să obţinem nici

73 Llanos-ul de sus.

măcar unul, deşi promisesem indienilor câte doi piaştri pentru fiecare peşte mare şi vânjos. Sfiala aceasta a indienilor ni s-a părut cu atât mai curioasă cu cât ei susţineau că dacă mesteci tutun, poţi să pui lesne mâna pe peşte şi nu ţi se întâmplă nimic. Povestea aceasta despre influenţa tutunului asupra electricităţii animale este tot atât de răspândită pe continentul sud-american, ca acea credinţă a marinarilor că usturoiul şi seul influenţează acul magnetic.

Plictisiţi de atâta aşteptare şi după ce experienţele pe un *Gymnot* viu, dar foarte extenuat, pe care îl prinsesem, ne dăduse rezultate foarte neconcludente, ne-am hotărât să plecăm la Cano de Bera, ca să facem cercetările în aer liber, în imediata vecinătate a apei. În dimineaţa zilei de 19 martie ne-am îndreptat, aşadar, spre sătucul Rastro de Abaxo, de unde câţiva indieni ne-au condus la un pârâu, care în anotimpul secetos devine o baltă împrejmuită cu arbori frumoşi – *Clusia*, *Amyris* şi mimoze cu flori parfumate. Gymnoţii se prind foarte greu cu plasa. Peştele acesta peste măsură de zvăpăiat se îngroapă în mâl asemenea şerpilor. Puteam să folosim rădăcinile de *Piscidia erithryna*, de *Jacquinia armillaris* sau ale câtorva specii de *Phyllantkus*, care au proprietatea ca, aruncate în apa, să ameţească sau să amorţească peştii. Acest procedeu numit *barbasco* nu voiam totuşi să-l aplicăm, fiindcă el ar fi slăbit forţele gymnoţilor. Atunci indienii au găsit altă soluţie: pescuitul cu cai. Nu prea ne dădeam seama cum s-ar putea practica acest soi de pescuit. N-a durat mult şi ghizii noştri s-au întors cu aproape treizeci de cai şi catâri neîmblânziţi, pe care abia-i prinseseră. Cum i-au adus, i-au şi gonit în apă.

Larma neobişnuită a tropotului de copite goneşte peştii din mâl şi-i aţâţă la atac. Ţiparii negricioşi şi galbeni, asemănători cu şerpii de apă, înoată în toate direcţiile la suprafaţa apei, înghesuindu-se sub burţile cailor şi ale catârilor. Lupta dintre aceşti adversari cu o constituţie atât

de deosebită este interesant de urmărit. Înarmaţi cu beţe lungi şi subţiri de trestie şi cu harpoane, indienii se înşiră într-un rând strâns în jurul lacului; unii se caţără pe copacii, ale

226 căror ramuri se apleacă mult peste apă. Cu ţipete sălbatice şi cu beţe ei gonesc înapoi caii care vor să se refugieze pe mal. Ameţiţi de gălăgie, ţiparii se apără prin repetate descărcări ale bateriilor lor electrice. Multă vreme se pare că victoria va fi a lor. Câţiva cai se dau bătuţi după atâtea şocuri electrice, iar unii ameţiţi chiar se scufundă. Alţii, purtând o groază sălbatică în ochi se ridică din apă, sforăind, cu coamele în vânt. Încearcă să scape de furtuna care-i potopeşte, dar indienii îi gonesc înapoi în apă. Câţiva, dacă reuşesc să scape de sub vigilenţa aprigă a pescarilor, ajung la mal, unde se împiedică la fiecare pas şi se aruncă pe nisip, morţi de oboseală, cu mădularele încremenite de şocurile electrice ale gymnoţilor.

N-au trecut nici cinci minute şi doi cai s-au înecat. Ţiparul lung de 1, 6 metri se lipeşte de burta calului şi îi provoacă şocuri electrice care-i ating deodată inima şi intestinele. Acest peşte acţionează mai puternic asupra unui cal decât asupra omului. Fără îndoială că acei cai au murit nu pentru că şocul electric ar fi fost prea puternic, ci, pentru că s-au înecat; ei nu s-au mai putut ridica din apă în învălmăşeala luptei.

Credeam la un moment dat că toţi caii angajaţi în pescuitul acesta se vor prăpădi unul după altul. Dar, de la o vreme, ardoarea bătăliei se potoli şi gymnoţii sleiţi au încercat să se risipească. Le trebuia acum o linişte îndelungată şi o hrană îmbelşugată, pentru a înlocui pierderea forţei galvanice irosite. La rândul lor, catârii şi caii manifestă mai puţină groază, coama lor nu se mai zbârleşte, privirea lor este mai calmă. Gymnoţii înoată fără ţintă pe lângă malul lacului. Acum este momentul să fie prinşi cu harpoane mici, fixate de funii lungi. Când funiile sunt bine uscate, indienii nu simt nimic la tragerea peştilor

pe uscat. În puţine minute aveam cinci ţipari mari, majoritatea doar uşor răniţi. Seara au mai fost prinşi şi alţii în acelaşi mod.

Apele în care trăiesc de obicei ţiparii electrici au o temperatură de 26 – 27°C. Se pare că în ape mai reci forţa lor electrică scade. Gymnotul este cel mai mare peşte electric. Am măsurat câţiva care aveau 1, 7 – 1, 72 metri. Indienii pretindeau că au văzut exemplare şi mai mari. Un peşte de 1, 23 metri a cântărit cinci kilograme. Diametrul corpului poate atinge nouă centimetri. Gymnoţii din Cerro de Bera sunt chiar drăguţi, de un verde măsliniu. Partea inferioară a corpului este galbenă-roşcată; pe spate, de la cap până-n vârful cozii, se înşiră simetric două rânduri de pete mici, galbene. Fiecare pată încercuieşte un canal excretor. Pielea animalului este acoperită tot timpul cu o mucozitate, despre care Volta a arătat că ar conduce *227* electricitatea de 20 – 30 de ori mai bine decât apa pură. De altfel este curios că niciunul dintre peştii electrici, care au fost descoperiţi până astăzi în toate colţurile lumii, nu este acoperit cu solzi.

Nu te poţi expune fără primejdie şocurilor electrice ale unui gymnot foarte mare şi cumplit întărâtat. Dacă te loveşte întâmplător, înainte de a-l fi rănit tu sau de a-l fi obosit printr-o urmărire îndelungată, durerea şi amorţeala sunt atât de puternice, încât nici nu-ţi poţi da seama de natura senzaţiilor. Nu-mi amintesc să fi simţit, prin descărcarea unei mari butelii de Leyda, o zguduire atât de puternică ca atunci când am pus, din nebăgare de seamă, ambele picioare pe un gymnot, care abia fusese scos din apă. Toată ziua am simţit dureri mari în genunchi şi aproape în toate articulaţiile. Calcanul şi ţiparul electric provoacă o zvâcnire a tendoanelor până la cot. La fiecare şoc ţi se pare că simţi în tine o vibraţie, care ţine două-trei secunde, apoi urmează o amorţire dureroasă. În limbajul expresiv al tamanakilor, peştetele electric se numeşte *Arimna*, adică „cel ce răpeşte mişcarea”.

În Guyana Olandeză ţiparii treceau pe vremuri drept remedii împotriva paraliziilor. În coloniile spaniole prin care am umblat n-am auzit vorbindu-se despre această metodă, dar un lucru este sigur: după patru ore de experienţe cu gymnoţii, Bonpland şi cu mine am fost cuprinşi de o slăbiciune musculară, de dureri articulare, în general, aveam o stare foarte proastă. Toate acestea au durat până în dimineaţa zilei următoare.

În timp ce pentru naturaliştii europeni ţiparii sunt un obiect de predilecţie şi de studiu, aici ei sunt temuţi şi urâţi de indigeni. Carnea lor musculoasă este gustoasă, dar corpul este în mare parte alcătuit din organul electric, iar acesta este unsuros şi are un gust neplăcut; de aceea şi se separă cu mare grijă de rest. În plus, lor li se atribuie faptul că în mlaştinile şi lacurile din llanos sunt atât de puţini peşti. Ţiparii omoară mult mai mulţi peşti decât pot mânca. Indienii ne-au povestit că dacă prind în năvoade foarte solide crocodili tineri de-a valma cu ţipari electrici, aceştia din urmă nu prezintă nicio rană, pentru că îi amorţesc pe crocodili înainte ca ei să le poată face vreun rău. Toţi locuitorii apelor fug de tovărăşia ţiparului electric. Şopârlele, broaştele ţestoase şi broaştele obişnuite caută să se ascundă în mlaştini, în care nu sunt ţipari. La Uritucu oamenii au fost nevoiţi să schimbe direcţia unui drum, deoarece ţiparii electrici se înmulţiseră

22<S atât de tare într-un râu, încât omorau în fiecare an o mulţime de catâri care treceau apa prin vad, încărcaţi cu poveri.

La 24 martie părăseam oraşul Calabozo, foarte satisfăcuţi de rezultatele obţinute acolo cu ocazia experienţelor făcute într-un domeniu atât de important din punct de vedere fiziologic. În plus reuşisem să fac şi observaţii astronomice valoroase, constatând spre surprinderea mea că hărţile indicau şi pentru aceste locuri date eronate prezentând diferenţe de latitudine de un sfert de grad.

În drumul nostru prin sudul llanos-urilor am găsit, datorită secetei îndelungate, solul mai prăfuit, mai lipsit de vegetaţie şi mai crăpat de arşiţă ca în alte locuri. Treptat au dispărut şi palmierii. De la ora 11 şi până la apusul soarelui, termometrul arăta 34 – 35°C. La înălţimea de 2, 6 – 2, 9 metri de sol, aerul părea liniştit, dar mai jos se formau vârtejuri de praf, stârnite de micii curenţi de aer, care circulă la suprafaţa solului. Către ora patru seara, am întâlnit în savană o tânără indiană. Părea să aibă doisprezece – treisprezece ani. Sta culcată pe spate; ochii, nasul şi gura îi erau pline de praf, horcăia şi era sleită de oboseală şi de sete. Nu putea să răspundă la întrebări. Lângă ea, răsturnată, zăcea o ulcică pe jumătate plină cu nisip. Din fericire aveam cu noi un catâr, care căra apa. Am readus-o în simţiri, spălând-o pe faţă şi forţând-o să bea câteva picături de vin. La început părea că se teme de atâta lume, dar încet-încet s-a liniştit şi a vrut să vorbească cu ghizii noştri. Zicea că după poziţia soarelui crede că stătuse aşa leşinată mai multe ceasuri. N-am reuşit s-o convingem să încalece pe unul dintre catârii noştri. Nu dorea să se întoarcă la Uritucu. Slujise la una din gospodăriile vecine şi fusese izgonită de stăpânii ei pentru că, în urma unei boli lungi, nu mai putea să muncească atât de mult ca înainte. Ameninţările şi rugăminţile noastre au fost zadarnice. Insensibilă în faţa durerii, la fel ca toţi ceilalţi indieni, preocupată doar de prezent, fără teamă pentru primejdiile viitoare, ţinea morţiş la hotărârea ei de a merge la una din misiunile indiene din jurul oraşului Calabozo. I-am vărsat nisipul din ulcică şi i-am umplut-o cu apă. Fetiţa şi-a continuat apoi drumul prin stepă şi nici nu încălecasem bine când un vârtej de praf a răpit-o privirilor noastre.

Noaptea a trebuit să trecem prin Rio Uritucu, în care trăiesc foarte mulţi crocodili, deosebit de sălbatici. De pildă, am fost preveniţi să nu lăsăm câinii să se adape la râu, căci adesea crocodilii ies din apă şi urmăresc câinii pe

mal. Atâta îndrăzneală ne miră, cu atât mai mult cu cât la 27 de kilometri, în Rio Tisnao, crocodilii sunt destul de timizi şi de nevătămători. Şi gazdei noastre din Calabozo, *229* Don Miguel Cousin i se întâmplase ceva curios. Dormea cu un prieten al lui sub un şopron pe o bancă acoperită cu piele, când dimineaţa în zori a fost trezit de lovituri violente, întovărăşite de mult zgomot. Bulgării de pământ pocneau ca aruncaţi din praştie. N-a durat mult şi de sub bancă a ţâşnit un crocodil tânăr, de 60 – 90 de centimetri.

S-a repezit la un câine, care dormea pe prag, dar din cauza vitezei, nu l-a nimerit. A zbughit-o atunci spre mal şi s-a zvârlit în apă. Oamenii miraţi de aşa întâmplare au examinat pământul de sub „barbacoa" (locul de dormit) şi atunci curioasa aventură s-a lămurit imediat. Pământul, un mâl uscat, în care crocodilul îşi făcuse somnul de vară, era scormonit destul de adânc. În timpul secetelor mari de aici mulţi crocodili cad în această stare. Pe al nostru îl trezise larma oamenilor şi a cailor, poate şi mirosul câinelui. Coliba aşezată pe malul unui lac stătea o parte din an sub apă, încât probabil că tânărul crocodil se vârâse în vremea inundaţiilor în acest loc, din care l-a văzut Don Miguel ieşind. Indienii găsesc adesea, în aceeaşi stare de amorţeală, şerpi boa imenşi, numiţi de ei *un* sau şerpi de apă.

Se spune că pentru a-i trezi, trebuie să-i aţâţi sau să-i stropeşti cu apă. Şerpii boa după ce sunt omorâţi sunt suspendaţi deasupra pârâului; după putrezire rămân libere tendoanele musculaturii dorsale, din care la Calabozo se pregătesc strune de ghitară foarte bune, mult mai bune decât cele preparate din intestinele maimuţelor urlătoare.

Vedem, prin urmare, că în llanos seceta şi arşiţa au asupra animalelor şi asupra plantelor acelaşi efect ca şi gerul. Reptilele, mai ales crocodilii şi şerpii boa, leneşe din fire, nu părăsesc bucuros bălţile, în care au găsit apă la revărsarea nurilor. Cu cât seacă aceste bălţi, cu atât ele se

afundă mai mult în mâl, căutând umezeala, care le menţine flexibile pielea şi carapacele. În starea aceasta dt linişte, le cuprinde amorţeala. Probabil că în timpul acesta este întreruptă legătura cu exteriorul. Oricât de redusă ar fi cantitatea de aer care pătrunde, aceasta este suficientă pentru a întreţine procesul respirator al unei reptile care are saci de aer deosebit de mari, nu face niciun fel de efort muscular şi la care aproape toate procesele vitale au stagnat. Temperatura mâlului expus razelor solare este probabil de peste 40°C în medie.

La 25 martie am ajuns în acea zonă a llanos-ului din Caracas cu relieful cel mai plan – Mesa de Pavones. Aici lipsesc complet palmierii *Corypha* şi *Muriche*. Cât vezi cu ochii nu se află nimic

230 care să atingă măcar 40 de centimetri înălţime. Aerul este curat, cerul de un albastru închis, dar orizontul este marcat de o lumină palidă, gălbuie, care se datora, fără îndoială, cantităţii însemnate de nisip ce plutea în aer. Am întâlnit cirezi mari şi cu ele stoluri de păsări negre, cu un luciu măsliniu, care se ţin după vite. Le-am văzut adesea cocoţate pe spinarea vacilor, căutând tăuni şi alte insecte. Asemenea multor păsări din aceste pustietăţi, ele se tem atât de puţin de om, că adesea copiii le prind cu mâna. În văile din Aragua, unde ele sunt foarte numeroase, se aşezau ziua în amiaza mare pe hamacurile noastre, chiar şi când eram culcaţi în ele.

Între Calabozo, Uritucu şi Mesa de Pavones, oriunde pământul a fost răscolit de mâna omului pe adâncimea de câteva picioare, se poate observa structura geologică a llanos-urilor. Pe o suprafaţă de câteva mii de mile pătrate se întinde o gresie roşie.

După ce am rătăcit încoace şi încolo multă vreme pe întinderile pustii ale Mesei de Pavones, fără să găsim urma vreunei poteci, ne-am trezit, spre bucuria noastră, în faţa unei gospodării izolate, împrejmuite de grădini şi de mici iazuri cu apă limpede. Tufe de azedarac creşteau în jurul

copacilor *leaque*, grei de rod. După o bună bucată de drum, am înnoptat în sătucul San Geronimo del Guayaval, fondat de misionarii din ordinul capucinilor. Satul se află pe malul râului Guarico, afluent al râului Apure. L-am vizitat pe preot. Locuia în biserică pentru că încă nu se construise casa parohială. Tânărul preot ne-a primit foarte amabil şi ne-a dat toate lămuririle necesare. Satul, sau, ca să folosim expresia oficială a călugărilor, misiunea, lui nu era uşor de guvernat. Fondatorul nu fusese pretenţios la primirea coloniştilor. Se stabiliseră la Guayaval mulţi vagabonzi, numai pentru că locuitorii unei misiuni ies de sub autoritatea administraţiei laice. Ca şi în Noua Olandă (Australia), aci se poate conta pe colonişti buni numai în a doua sau a treia generaţie.

Am trecut râul Guarico şi am înnoptat în savană, la sud de Guayaval. Ca de obicei, deasupra hamacurilor noastre au plutit mare parte din noapte, lilieci imenşi, probabil din neamul *phylostomilor*. Ne aşteptam, în fiecare moment, să-şi înfigă ghearele în feţele noastre. Dimineaţa, devreme, ne-am continuat drumul prin regiuni joase, adesea inundate. În anotimpul ploilor se circulă între Guarico şi Apure cu barca, aşa ca pe un lac. La 27 martie am ajuns la San Fernando, centrul capucinilor din provincia Varinas. Cu aceasta am ajuns la capătul călătoriei noastre prin câmpii, căci lunile aprilie, mai şi iunie le vom petrece pe apă.

Capitolul 18

SAN FERNANDO DE APURE. MEANDRELE ŞI BIFURCĂRILERÂURILOR APURE ŞI ARAUCA. CĂLĂTORIE PE RIUL APURE

Prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, marile râuri Apure Payara, Aracua şi Meta nu erau cunoscute nici cu numele. Se ştia mar puţin despre ele decât în secolele anterioare, când Felipe de Urre şi cuceritorii de la Tocuyo străbăteau llanos-urile ca să caute, dincolo de Apure, marele oraş Dorado şi bogata ţară Omaguas, Tombouctul

noului continent. Expediţiile îndrăzneţe dispuneau de un echipament complet de război. Armele, sortite să apere pe noii colonişti, erau mereu întoarse împotriva nenorociţilor băştinaşi. Când aceste vremuri de violenţă şi de mizerie generală au făcut loc unor timpuri mai paşnice, două triburi mai puternice de indieni, cabrii şi caraibii, de pe Orinoco, au devenit stăpânii acestei ţări, pe care acum n-o mai pustiau conchistadorii. De atunci nu li s-a mai îngăduit să se aşeze la sudul stepelor decât călugărilor săraci. Coasta Venezuelei a rămas izolată, iar cuceririle lente ale misionarilor iezuiţi nu se făceau decât de-a lungul fluviului Orinoco. Aceşti călugări pătrunseseră dincolo de Atures şi Maypures, într-o vreme când capucinii andaluzi, porniţi de pe coastă şi din câmpia Aragua, abia atinseseră câmpiile din Calabozo. Este aproape de necrezut că oraşul San Fernando de Apure, care în linie dreaptă se află doar la 225 de kilometri de zona cu cea mai mare densitate a populaţiei din regiunea de coastă a Caracasului, a fost fondat abia în anul 1789. Ni s-a arătat un document vechi cu o serie de picturi reuşite. Era actul de fondare a orăşelului. El sosise de la Madrid la cererea călugărilor, într-o vreme când aici nu existau decât câteva colibe de trestie în jurul unei cruci

232 mari. Cum atât misionarii, cât şi autorităţile laice superioare au interesul de a prezenta în Europa truda depusă de ei pentru propăşirea culturii şi a populaţiei provinciilor de peste mare într-o lumină cât mai exagerată, se întâmplă adesea ca în listele noilor cuceriri să fie trecute nume de sate şi oraşe, mult timp înainte de adevărata lor întemeiere.

San Fernando are o aşezare favorabilă pentru a putea face comerţ, găsindu-se lângă un râu mare, navigabil, aproape de confluenţa cu altul, care traversează întreaga provincie Varinas. Toate produsele acestei provincii, piei, cacao, bumbac şi indigo, trec prin acest oraş, către gura fluviului Orinoco. În anotimpul ploios, vase

mari urcă de la Angostura la San Francisco (Fernando?). Altele se îndreaptă pe râul Santo Domingo spre Torunos, portul oraşului Varinas. În anotimpul acela, râurile se revarsă şi între Apure, Capanaparo şi Sinaruco se formează atunci un adevărat labirint de braţe, răspândit pe o suprafaţă de 8 100 kilometri pătraţi. În bazinul acesta, pe vremea ploilor, apa formează un strat gros de 4

4, 5 metri, acoperind câmpiile şi prefăcându-le într-un lac imens. Satele şi fermele, care sunt aşezate în zonele unde apa lacului este mai puţin adâncă, stau numai cu O, 6 până la 1 metru deasupra apei. Totul aminteşte de inundaţiile din Egiptul inferior. Revărsarea râurilor Apure, Meta şi Orinoco este şi ea legată de un timp anumit, în anotimpul ploios, sute de cai, din cei care trăiesc sălbatici, se prăpădesc, pentru că nu mai apucă să ajungă la platourile, sau înălţimile uşor rotunjite ale llanos-urilor. Vezi atunci iepe, urmate de mânji, care înoată o parte din zi prin apă, încercând să pască vârfurile firelor de iarbă care apar deasupra apei. Este vremea când crocodilii atacă nestânjeniţi; adesea întâlneşti cai care poartă pe şolduri urmele dinţilor acestor reptile carnivore. Leşurile de cai, catâri şi vaci atrag nenumăraţi vulturi. Zamurii (*Vultur aura*) sunt ibişii acestei regiuni. Comportamentul lor seamănă cu acela al „Găinii faraonilor”; ei fac locuitorilor din llanos aceleaşi servicii, pe care le face *Vultur perenopterus* egiptenilor.

Ca să evite curenţii puternici şi trunchiurile primejdioase, minate de apele mari, locuitorii nu îşi conduc canoele prin albia râului în această perioadă, ci pe câmpia transformată în lac. E ca şi cum ar străbate un fluviu lat de 90 de kilometri. Râurile Guarico, Apure, Cabullare şi Arauca formează la 720 de kilometri de coasta Guyanei, acolo unde se varsă în Orinoco, un fel de deltă internă, fenomen care se întâlneşte rar pe pământul Lumii Vechi.

Trei zile am stat în orăşelul San Francisco (Fernando?). Am *233* locuit la un misionar, un capucin

foarte înstărit, căruia îi fusesem recomandaţi de episcopul din Caracas. El ne-a tratat cu cea mai mare atenţie şi bunăvoinţă.

San Fernando este vestit pentru arşiţa excesivă care domneşte acolo în cea mai mare parte a anului. Regiunea de vest a llanos-urilor este cea mai toridă, pentru că aerul care ajunge aici a străbătut mai înainte întreaga stepă.

În anotimpul ploios în llanos canicula creşte, mai cu seamă în luna iulie, când cerul fiind acoperit, căldura radiată de sol este din nou întoarsă spre pământ. La umbră, termometrul arată 39 – 39, 5°C.

Cu cât ne apropiem de râurile Portuguesa, Apure şi Apuritos, cu atât aerul se răcorea, datorită evaporării unor mase mari de apă. Lucrul acesta se simţea mai ales dimineaţa, când răsărea soarele.

În dimineaţa zilei de 28 martie, înainte de răsăritul soarelui, mă aflam la malul apei, ca să măsor lăţimea lui Apure. Am găsit-o de 411 metri. Tuna din toate părţile. Era prima furtună şi cea dintâi aversă din anotimpul ploios. împins de vântul dinspre răsărit, râul făcea valuri mari, dar curând vremea s-a liniştit şi de îndată au început să se zbenguiască, în şiruri lungi, la suprafaţa apei, cetacee mari, asemănătoare delfinilor din mările noastre. Înceţi şi leneşi, crocodilii păreau că se tem de apropierea acestor vietăţi gălăgioase, cu mişcări violente şi la apropierea lor am văzut că ei se scufundau.

Este foarte curios că cetaceele apar atât de departe de coastă. Spaniolii din misiuni îi numesc tot aşa ca şi pe delfinii de mare, *Toninas*, iar indienii: *orinucua*. Sunt lungi de l-l, 3 metri, iar atunci când îşi încovoaie spatele şi lovesc apa de dedesubt cu cozile îşi arată o parte din spinare şi aripioarele dorsale.

În timp ce în jurul nostru tuna, au apărut pe cer nori izolaţi. Termometrul arăta 23, 7°C. Se pregătea de furtună; culoarea cerului din albastru închis devenise cenuşie. Curând a început o ploaie torenţială. Când furtuna s-a

potolit, vântul de vest a risipit norii, în urma evaporării apei de pe sol şi a radierii căldurii primite de la soare, termometrul a coborât la 22°C. Într-o regiune, în care anul este împărţit în două mari jumătăţi – anotimpul uscat şi anotimpul umed, sau, cum spun indienii în limba lor expresivă, în timpul soarelui şi în timpul ploii –, urmărirea fenomenelor meteorologice la trecerea de la un anotimp la altul este de cea mai mare importanţă.

Aspectul cerului, desfăşurarea fenomenelor electrice şi ploaia din 28 martie au vestit începutul anotimpului ploios. Am fost totuşi

234 sfătuiţi ca de la San Fernando de Apure să mai mergem pe la San Francisco de Capanaparo; apoi, peste nul Sinatruco să trecem prin San Antonio şi satul otomacilor de curând întemeiat, pe malul râului Meta şi să ne îmbarcăm pe Orinoco, ceva mai sus de Carichana. Drumul acesta de ţară trecea printr-o regiune nesănătoasă, bântuită de friguri. Un arendaş bătrân, Don Francisco Sánchez, s-a oferit să ne conducă. Ţinuta lui era o dovadă grăitoare a simplităţii oamenilor de aici. Deşi Don Francisco Sánchez avea o avere de peste 100.000 de piaştri, a încălecat desculţ, cu pinteni uriaşi, fixaţi pe picioarele goale.

Ştiind cât este de tristă şi de monotonă vegetaţia llanos-urilor, am preferat drumul mai lung, de pe râul Apure. Pentru aceasta am ales una dintre pirogile late. pe care spaniolii le numesc *lanebas*. Echipajul era compus dintr-un cârmaci (*el patron*) şi numai din patru indieni. În câteva ore s-a ridicat în partea dinapoi o colibă acoperită cu foi de *Corypha*. Era atât de spaţioasă că încăpeau într-însa o masă şi nişte bănci. Acestea din urmă erau făcute din rame de lemn de Brazilia, peste care se întinseseră şi se prinseseră în cuie piei de bou. Citez aceste detalii mărunte, ca să arăt ce bine am dus-o pe Apure, în contrast cu călătoria pe Orinoco, unde aveam nişte canoe înguste şi mizere. În pirogă am luat hrană pentru o lună. La San

Fernando am găsit găini, ouă, banane, făină de manioc şi cacao din belşug. Bunul călugăr capucin ne-a dat şi vin de Xeres, portocale şi tamarini ca să ne preparăm băuturi răcoritoare. Era de prevăzut că un acoperiş din foi de palmier se va încălzi peste măsură fiind expus tot timpul zilei razelor verticale ale soarelui, aşa că indienii contau mai puţin pe alimentele procurate de noi decât pe undiţele şi năvoadele lor. Luasem cu noi şi câteva arme de foc, care până la cascade pot fi procurate cu destul de mare uşurinţă. Mai departe, în sud, misionarii nu mai pot utiliza arme de foc din cauza umezelii exagerate a atmosferei. În râul Apure există foarte mulţi peşti, vaci-de-mare şi broaşte ţestoase. Ouăle broaştelor sunt hrănitoare, dar nu prea plăcute la gust. Malurile sunt populate cu nenumărate cârduri de păsări. *Pauxi* şi *Guacharaca* ne-au interesat cel mai mult. D-le s-ar putea numi curcanii şi fazanii acestei regiuni. Carnea lor mi-a părut mai tare şi nu atât de albă ca aceea a galinaceelor din Europa, asta pentru că acestea îşi utilizează cu mult mai vârtos muşchii. Pe lângă provizii alimentare, unelte de pescuit şi arme, n-am uitat să luăm cu noi câteva butoiaşe de ţuică, pentru schimbul de mărfuri cu indienii de pe Orinoco.

Am plecat din San Fernando la 30 martie, orele 4 seara, pe o *235* căldură foarte mare. La umbră, termometrul arăta 34°C, deşi vântul sufla cu furie dinspre sud-est. Din cauza acestui vânt potrivnic, n-am putut ridica pânzele. De-a lungul întregului drum pe Apure, Orinoco şi Rio Negro, ne-a întovărăşit cumnatul guvernatorului provinciei Varinas, Don Nicolas Soto, care abia sosise din Cádiz şi făcuse o excursie la San Fernando. Ca să facă aceste ţinuturi ţintă demnă de setea de cunoaştere a europenilor, s-a hotărât să petreacă, în tovărăşia noastră 74 de zile pe o canoe strâmtă, pe care erau stăpâni ţânţarii. Firea lui spirituală şi amabilă, precum şi buna lui dispoziţie ne-au ajutat să uităm de multe ori greutăţile unei călătorii ca Fe nu era lipsită de primejdii. Am trecut

de confluenţa cu Apurito şi ne-am îndreptat spre insula cu acelaşi nume, formată de Apure şi de Guarico. Mai jos de Apurito, malul drept al lui Apure este cultivat ceva mai bine decât malul stâng, pe care se văd doar câteva colibe din trestie şi peţioluri de frunze de palmieri ale indienilor.

Indienii yaruro trăiesc din vânat şi pescuit şi sunt deosebit de îndemânatici la prinderea jaguarilor, astfel că, datorită lor, ajung în satele spaniole pieile cunoscute sub numele de „blăni de tigru”. Parte din ei sunt botezaţi, dar nu frecventează nicio biserică creştină.

Sunt consideraţi sălbatici, pentru că vor să rămână independenţi.

Alte triburi yaruro trăiesc sub autoritatea misionarilor. Aceşti indieni au câteva trăsături care îi apropie de unele ramuri ale rasei mongole. Privirea lor este serioasă, ochii mult alungiţi, iar maxilarele şi nasul proeminente. Sunt mai înalţi, mai bruni şi nu atât de îndesaţi ca indienii chaymas. Misionarii laudă calităţile spirituale ale yarurilor, care au constituit cândva o seminţie puternică şi numeroasă, pe malurile fluviului Orinoco.

În tot timpul călătoriei mele de la San Fernando la San Carlos, pe Rio Negro şi de acolo până la oraşul Angostura, mă străduiam, fie că eram în canoe, fie că mă aflam în tabără de noapte, să notez zilnic tot ce mi se părea mai deosebit. Datorită ploilor torenţiale şi a mulţimii de *Moschitos*, care mişunau în aer pe Orinoco şi pe Casiquiare, notele mele prezentau de multe ori goluri, pe care le completam peste câteva zile. Sub impresia celor văzute, însemnările făcute la faţa locului purtau pecetea adevărului care dă şi celor mai neînsemnate lucruri un farmec deosebit. În pădurile pe care le străbăteam, natura viguroasă trebuia descrisă fără căutări anume, aşa cum ni se înfăţişa ea în toată grandoarea.

236 De la Diamante încolo se intră într-un domeniu locuit numai de jaguari, crocodili şi chiguiri, o specie mare

din genul *Cavia* al lui Linné. Aci am văzut stoluri mari de păsări, care se proiectau pe cer ca nişte nori negricioşi, cu conturul în necontenită schimbare. Râul se lăţea treptat, din loc în loc, malurile sale fiind împădurite. El forma un canal drept, lat de 290 de metri. Dispoziţia arborilor era foarte curioasă. În faţă, tufe de Sauso (*Hermesia castanei folia*), alcătuiau adevărate garduri înalte de 1, 3 metri, ceţi făceau impresia că sunt tunse de mâna unui grădinar. Înapoia acestui gard viu se întindea o pădurice de *Cedrela*, lemn de Brazilia şi *Guayac*. Palmierii erau destul de rari, numai ici-colo se vedea câte un trunchi de palmier *Corozo* şi *Piritu* ghimpos. Jaguarii, tapirii şi porcii pecari îşi croiseră drum prin gardul viu de *Sauso*, pentru a veni la râu să se adape. Cum, în general, ei nu se prea sinchiseau de apropierea vreunei canoe, am avut plăcerea să-i văd mergând agale pe mal, până dispăreau în pădure. Eram faţă în faţă cu o lume nouă, cu o natură sălbatică, neîmblânzită. Curând s-a arătat pe mal şi jaguarul, frumoasa panteră americană, apoi Hocco (*Crax afector*) cu penaj negru şi cu egretă, călcând rar, pe lângă tufişuri. Se perindau prin faţa noastră animale din cele mai variate clase. „*Es como en el Paraiso*” (e ca în paradis) spunea cârmaciul nostru, un indian bătrân din misiuni. Şi, într-adevăr, totul aminteşte aci stadiul primitiv al lumii.

Unde malul are o oarecare lăţime, gardul viu de tufe de *Sauso* se depărtează de fluviu. Pe aceste fâşii dintre apă şi pădure se văd crocodili, adesea opt sau zece, culcaţi pe mal. Stau nemişcaţi, unii lângă alţii, cu fălcile deschise în unghi drept, fără să vădească cel mai mic semn de afecţiune reciprocă aşa cum se întâmplă la animalele care trăiesc în societate. De îndată ce părăseşte malul, grupui se desparte, cu toate că este probabil format dintr-un mascul şi mai multe femele, căci masculii sunt destul de rari, deoarece se bat unii cu alţii în timpul goanei şi se răpun. Aceste reptile enorme sunt atât de numeroase, încât în fiecare moment vedeam în apă cinci sau şase

exemplare, deşi Apure abia începuse să se umfle şi, prin urmare, sute de crocodili stăteau încă îngropaţi în mâl. Cam la ora patru seara ne-am oprit ca să măsurăm un crocodil mort pe care apa tocmai îl zvârlise pe mal. Avea numai 5, 28 metri. Câteva zile mai târziu, Bonpland a găsit un mascul care avea 7, 22 metri. Indienii ne-au spus că la San Fernando nu trece niciun an fără ca doi, trei oameni adulţi, mai ales femei, care vin să scoată apă, să nu fie sfâşiaţi pe malul râului de aceste reptile feroce. În legătură cu aceasta, ni s-a povestit cum o tânără din Uritucu se salvase din 237 gâtlejul unui crocodil, datorită unui curaj neobişnuit şi a unei rare prezenţe de spirit. De îndată ce s-a simţit apucată, a căutat ochii animalului şi şi-a înfipt cu atâta forţă degetele într-înşii, încât, de durere, crocodilul i-a dat drumul, după ce îi smulsese antebraţul stâng. Deşi pierdea mult sânge indianca a avut puterea să înoate cu mâna cealaltă şi să ajungă la mal. În aceste pustietăţi, unde oamenii se află în luptă continuă cu natura, ei stau de vorbă zilnic despre trucurile cu care poţi să scapi de un jaguar, de un şarpe boa sau *Tragă Venado*, de un crocodil. Fiecare procedează după împrejurări. „Ştiam, spunea calm fetiţa din Uritucu, că un caiman îţi dă drumul dacă-i bagi degetele în ochi”. Mult timp după întoarcerea mea în Europa, am aflat că şi negrii dinlăuntrul Africii aplicau aceeaşi metodă.

Crocodilii din Apure se hrănesc cu porci-de-apă (*Cavia Capybara*) care trăiesc pe lângă râu în turme de 50 – 60 de capete. Aceste animale nenorocite, de mărimea porcilor noştri, nu au niciun fel de armă cu care să se apere. Înoată ceva mai bine decât fug. Pe apă devin prada crocodililor, iar pe uscat îi atacă jaguarii. Aproape că nu înţelegi cum pot să fie atât de numeroşi când îi urmăresc doi duşmani atât de puternici. Dar ei se înmulţesc tot aşa de repede ca şi cobaii, care ne-au venit din Brazilia.

Ne-am oprit mai jos de vărsarea lui Cano de la Tigrera, la un cot numit Vuelta del Joval, spre a măsura

viteza curentului la suprafaţă. Era de numai 1, 13 metri pe secundă. Şi aci ne-am văzut împresuraţi de chiguiri care, atunci când înoată, scot capul şi gâtul din apă asemenea câinilor. Pe malul din faţă, am văzut cu mirare cum un crocodil puternic sta nemişcat în mijlocul acestor rozătoare şi dormea. S-a trezit când ne-am apropiat cu piroga şi s-a îndreptat încet spre apă, fără ca chiguirii să se neliniştească. Indienii ne-au explicat această indiferenţă prin prostia animalelor, dar probabil că, dintr-o veche experienţă, chiguirii ştiu că niciun crocodil din Apure sau din Orinoco nu atacă pe mal. Prada pe care vrea s-o apuce trebuie să-i iasă în cale în momentul când se aruncă în apă.

La Joval aspectul peisajului devine de o sălbatică măreţie. Am văzut aci cel mai mare jaguar pe care-l întâlnisem vreodată. Până şi indienii s-au mirat de lungimea lui. Era mai mare decât toate exemplarele pe care le văzusem în Europa, prin menajerii. Stătea culcat la umbra unui zamang, o specie de mimoză. Tocmai doborâse un *Chiguir*, dar încă nu-şi sfârtecase prada, pe care o ţinea cu una din labe. *Zamurii*, un fel de vulturi, se şi adunaseră în cete, aşteptând

238 să mănânce resturile de la masa jaguarului. Aceste păsări vădeau un ciudat amestec de obrăznicie şi teamă şi ne-au distrat copios. Înaintau cu îndrăzneală până la 60 de centimetri de jaguar, dar se retrăgeau imediat la cea mai mică mişcare a lui. Pentru ca să observăm mai îndeaproape ce se va întâmpla, ne-am urcat într-o canoe mică pe care o aveam în piroga noastră. Acest animal atacă foarte rar bărcile după care e nevoit să înoate şi o face numai atunci când furia îi este aţâţată de o foame prelungită. La zgomotul lopeţilor noastre, animalul s-a sculat încet, ca să se ascundă după tufele de *Sauso*, de pe mal. Vulturii au vrut să profite de acest moment, ca să devoreze *Chiguirul*, dar proprietarul prăzii, în ciuda apropierii noastre, dintr-o singură săritură a fost între ei şi, plin de mânie, cum se vedea după mers, şi după bătaia

cozii, şi-a cărat prada în pădure. Indienii regretau că nu-şi aduseseră lăncile, ca să debarce şi să atace frumoasa felină. Ei sunt deprinşi cu arma aceasta şi fac bine că nu se bazează pe armele noastre, care de multe ori nu iau foc în aceste ţinuturi umede.

Coborând în josul apei, am întâlnit turma cea mare de chiguiri, pe care o fugărise jaguarul. Animalele au asistat liniştite la debarcarea noastră. Unele stăteau şi aveau aerul că ne privesc, în timp ce-şi mişcau buza de sus, ca iepuraşii. Păreau a nu se teme de oameni, dar la vederea câinelui nostru au luat-o la fugă. Cum partea posterioară a *Chiguirului* este mai înaltă decât cea anterioară, ei aleargă în galop scurt, dar înaintează atât de puţin, încât am reuşit să prindem doi dintre ei. *Chiguirul*, care înoată foarte bine, oftează când fuge, ca şi cum ar răsufla greu. Este animalul cel mai mare din familia rozătoarelor. Se apără numai în situaţii excepţionale, când este încercuit şi rănit. Cum măselele lui, mai ales cele din fund, sunt excepţional de puternice şi suficient de lungi, cu o muşcătură poate să-i smulgă unui jaguar o labă şi unui cal un picior. Carnea lui are un miros destul de neplăcut, de mosc. Dar cum în regiunea aceasta se prepară şuncă de chiguir, aceasta justifică oarecum denumirea de porc-de-apă, pe care le-au dat-o unii naturalişti.

Noaptea am petrecut-o, ca de obicei, sub cerul liber, deşi eram pe o plantaţie. Proprietarul se îndeletnicea cu vânătoarea de jaguari. Era aproape gol şi brun-negricios, ca un zambos, dar se socotea de rasă albă. Pe nevasta şi fata lui care erau la fel de goale ca şi el, le numea Doña Isabela şi Doña Manuela. Eram convinşi că în dosul păduricii de banani se află coliba sa. Dar omul acesta, atât de încrezut în ceea ce priveşte nobleţea casei lui şi culoarea pielii, nu-şi dăduse osteneala să înalţe din frunze de palmieri nici măcar o *ajupa*. Ne-a poftit să ne fixăm hamacurile, între doi copaci, alături de al lui; ne-a asigurat că atunci când ne vom întoarce, în anotimpul ploilor, îl vom

găsi sub un acoperiş. Spre miezul nopţii s-a iscat un vânt puternic; fulgerele brăzdau orizontul şi tunetele nu mai conteneau. Eram uzi până la piele. Totuşi n-am putut să nu râdem de o păţanie caraghioasă: pisica Doñei Isabela, cocoţându-se pe tamarinul sub care ne aflam, a căzut în hamacul unui însoţitor, care s-a trezit din somnul cel mai dulce zgâriat de pisică. Crezând că l-a atacat o fiară din pădure a început să strige cât îl ţineau puterile. Am alergat cu toţii la el şi abia l-am convins că se înşelase. În timp ce ploaia curgea şiroaie pe hamacurile noastre şi pe instrumente, Don Ignacio ne felicita că nu dormisem pe mal, ci pe moşia lui, *entre gente blance y de trato* (între oameni albi şi de familie). Aşa uzi, cum eram, ne venea totuşi greu să credem că aci ne mergea cu ceva mai bine decât pe mal.

1 Aprilie. Odată cu răsăritul soarelui, ne-am luat rămas bun de la Señor Don Ignacio şi de la Señora Doña Isabela, consoarta lui. Aerul se răcorise, termometrul, care ziua indica mai mult de 30 – 35°C scăzuse la 24°C. Temperatura râului rămăsese aproape aceeaşi, de 26 – 27°C. Apa aducea o mulţime de trunchiuri de copaci. În avale de Joval, unde albia devine ceva mai lată, râul formează, un canal adevărat, lat de 265 de metri, care pare trasat de mâna omului. Această porţiune a râului se numeşte Cano ricco. Am trecut pe lângă o insulă joasă, pe care îşi făceau cuibul mii de flamingi, lopătari trandafirii, bâtlani şi lişiţe. Ce încântare pentru ochi acest minunat joc de culori. Păsările erau atât de înghesuite unele într-altele, încât ţi se părea că nici nu se pot mişca. Insula se numeşte Isla de Aves. Ne-am oprit pe malul drept, la o misiune mică, locuită de indieni din neamul guamo. Deocamdată nu erau decât 16 – 18 colibe din frunze de palmieri, dar pe tabelele statistice, pe care le expediază anual la curte misionarii, acest grup de colibe era consemnat sub denumirea de satul Santa Barbara de Arichuna.

Indienii guamo sunt o seminţie care cu greu se poate

statornici. Au multe obiceiuri comune cu achagua, guahibii şi otomacii, setea de răzbunare şi dragostea pentru viaţă nomadă, dar limbile lor se deosebesc complet. Aceste patru triburi trăiesc mai mult din pescuit şi din vânătoare pe câmpiile adesea inundate dintre Apure, Meta şi Guaviare. Aici viaţa nomadă pare să fie condiţionată de însăşi natura locului. Guamosii din misiunea Santa Barbara nu ne puteau pune la dispoziţie proviziile alimentare, pe care le-am fi dorit. Ei cultivau

240 numai puţin manioc. Dar păreau să fie ospitalieri şi când am intrat în colibele lor ne-au dat peşti uscaţi şi apă răcită în vase de lut poros.

Am înnoptat pe un ţărm arid, foarte lat. În pădurea deasă n-am putut pătrunde, aşa că am adunat cu mare greutate lemne uscate, ca să putem aprinde un foc... Indienii cred că astfel poţi fi sigur că nu te va ataca jaguarul. Propria noastră experienţă pare să confirme această credinţă.

Noaptea era calmă şi senină, iar luna strălucea splendid. Pe malul apei stăteau culcaţi crocodili care se aşezaseră în aşa fel, încât să poată privi focul. Lucirea lui îi atrăgea, aşa cum se întâmplă cu peştii, racii şi cu alte vietăţi acvatice. Indienii ne-au arătat pe nisip urmele a trei jaguari, doi dintre ei fiind foarte tineri, fără îndoială femela cu puii săi veniseră la adăpat. Cum n-am găsit pe ţărm niciun copac, ne-am înfipt lopeţile în nisip şi de ele ne-am agăţat hamacele.

A fost linişte până la ora unsprezece. Atunci s-a iscat în pădurea învecinată un zgomot atât de îngrozitor, încât nu mai puteai închide un ochi. Din corul vocilor de fiare, indienii au recunoscut numai pe cele care se auzeau şi izolat, anume sunetele de flaut ale *Sapaju*-lui, oftatul *Aluat-i\or*, urletul tigrului şi al *Kuguar*-ului sau leul american fără coamă, ţipătul porcului bizam, al leneşului, al Hocco-ului, al *Barraque*-ului şi a altor câtorva galinacee. Când jaguarii se apropiau de marginea pădurii, câinele

nostru care lătra într-una începea să schelălăie şi îşi căuta adăpost sub hamacele noastre. Uneori, după o lungă tăcere, urletul jaguarilor se auzea de sus, din copaci, apoi urmau şuierăturile stridente şi prelungi ale maimuţelor, care probabil că fugeau din calea pericolului.

Indiferenţa indienilor ne încuraja. Odată cu ei ne autoconvingeam şi noi că animalele se tem de foc şi că niciodată nu atacă un om întins în hamacul lui.

Dacă îi întrebi pe indieni de ce animalele pădurii fac atâta gălăgie la anumite ore, ei dau un răspuns hazliu: „Sărbătoresc luna plină”. Eu cred că neliniştea începe atunci când undeva în inima pădurii s-a iscat o luptă. Jaguarii, de pildă, vânează porci bizam şi tapiri, care-şi găsesc scăparea numai în cazul în care sunt în turme compacte. Fricoase şi timide, maimuţele se sperie de această vânătoare şi răspund de pe copaci urletului animalelor mari. Ele trezesc păsările care trăiesc în cârduri şi nu peste multă vreme, întreaga suflare din pădure se află în stare de agitaţie.

2 aprilie. Am ridicat: pânzele înainte de răsăritul soarelui. Dimineaţa era răcoroasă şi frumoasă. Delfinii treceau în cârduri lungi prin apă, iar ţărmurile erau acoperite de păsări care vânau peşti, multe dintre ele folosindu-se de trunchiurile care pluteau purtate de valuri. În cursul dimineţii, barca noastră s-a ciocnit de mai multe ori de asemenea trunchiuri. Când ciocnirile sunt puternice, ele pot sfărâma bărcile şubrede. În general, copacii aceştia cauzează multe neplăceri. Ei sunt aduşi în perioada apelor mari tocmai din Sarare şi se îngrămădesc în aşa măsură, încât pirogile care se îndreaptă contra curentului scapă cu greu de ele şi de vârtejuri.

La Vuelta de Basilio, unde am ieşit la mal ca să strângem plante, am văzut sus, într-un copac, două maimuţe drăguţe, negre ca pana corbului, de mărimea Sailor, cu codiţe îmbârligate. Nici indienii noştri nu mai văzuseră aşa maimuţe. În pădurile acestea există o

mulţime de *Sapaju*, pe care zoologii din Europa încă nu-i cunosc. Pe acelaşi ţărm ghizii noştri ne-au arătat un cuib de *Leguani* (iguani) tineri, lungi numai de zece centimetri. Carnea acestor şopârle ne-a plăcut peste tot în ţinuturile foarte uscate, chiar şi atunci când aveam la dispoziţie şi alt fel de hrană. Ea este foarte albă şi, după carnea de *Tatu* sau *Armodial*, este una din cele mai bune pe care le găseşti în colibele băştinaşilor.

Spre seară a plouat, dar înaintea ploii deasupra apei au zburat rândunele, care semănau aidoma cu ale noastre. Am mai văzut un cârd de papagali urmăriţi de creţi mici, fără moţ. Ţipătul strident al papagalilor contrasta straniu cu şuieratul păsărilor de pradă. Am înnoptat sub cerul liber, pe ţărmul din apropierea insulei Carizales. Nu departe, pe plantaţii erau câteva colibe indiene. Cârmaciul nostru ne-a înştiinţat dinainte că aici nu vom auzi urletul jaguarului, care, dacă nu este prea flămând, evită locurile unde nu poate să fie pe deplin stăpân. „*Los hombres lo enfadan*" (oamenii îl indispun), se spune prin partea locului, observaţie hazlie şi naivă totodată, bazată, de fapt, pe o realitate.

3 aprilie. De la plecarea din San Fernando n-am întâlnit pe frumosul râu nicio canoe. De jur-împrejur era linişte şi singurătate. Dimineaţa indienii noştri au prins cu undiţa un peşte numit *Caribe* sau *Caribito*, pentru că niciunul nu e aşa *de* carnivor ca el. Atacă oameni la scaldă sau când înoată, şi acolo unde muşcă poate rupe o bucată de carne. Chiar dacă la început eşti doar uşor atins, este foarte greu ca până la ieşirea din apă să nu fii plin de răni grave. Indienii se tem nemaipomenit de aceşti peşti şi mai mulţi dintre ei ne-au arătat pe coapse şi pe pulpe răni foarte adânci cicatrizate, provocate de aceste vietăţi mititele. Trăiesc pe fundul râurilor, dar dacă

242 picuri în apă doar câţiva stropi de sânge, ies la suprafaţă cu miile. Dacă ne gândim cât sunt de numeroşi aceşti peşti, dintre care cei mai lacomi şi mai avizi de

sânge măsoară doar opt până la zece centimetri, şi dacă privim dinţii lor ascuţiţi şi tăioşi, cu trei muchii, gura lor mare, retractilă, nu ne mirăm că locuitorii de pe Apure şi de pe Orinoco se tem atât de tare de *Caribe*. În locuri unde apa era limpede şi nu se zărea niciun peşte, am azvârlit bucăţele de carne însângerată. În câteva minute a apărut un cârd de *Caribe*, care au început să se înfrupte din pradă. Caribito este un peşte cu carnea foarte gustoasă. Dar pentru că nimeni nu îndrăzneşte să facă baie unde apare el, este considerat ca una din plăgile acestui ţinut.

Ne-am oprit la amiază într-un loc nepopulat, numit Algodonal. În răstimpul în care tovarăşii mei trăgeau la mal canoea şi preparau masa de prânz, eu m-am dus pe ţărm, ca să observ de aproape un grup de crocodili, care dormeau la soare. Cozile lor acoperite cu plăci late erau aşezate unele peste celelalte. Bâtlani mărunţi, albi ca zăpada, se plimbau pe spinarea lor, ba chiar şi pe cap, de parcă ar fi mers pe trunchiuri de colaci. Crocodilii gri-verzui, erau pe jumătate acoperiţi cu mâl uscat; după culoare şi după imobilitate, puteai să-i confunzi cu nişte statui de bronz. Cum priveam tot timpul numai în direcţia râului, puţin a lipsit ca plimbarea să nu-mi tihnească. Culegeam plăcuţe de mică, când am dat peste urma proaspătă a unui jaguar, uşor de recunoscut după forma şi mărimea sa. Animalul intrase în pădure după direcţia urmelor, aşa că am privit într-acolo. Înaintea mea, la 80 de paşi, sub frunzişul des al unui *Ceiba*, stătea culcat un jaguar deosebit de mare.

În viaţă există situaţii în care zadarnic chemi în ajutor raţiunea. Eram foarte speriat, dar destul de stăpân pe mine şi pe mişcările mele ca să pot respecta regulile de comportare pe care mi le împărtăşiseră în repetate rânduri indienii pentru asemenea cazuri. Am mers, aşadar, liniştit mai departe, dar fără să fug sau să mişc braţele. Jaguarul urmărea foarte atent o turmă de porci-de-apă, care tocmai traversau râul. Am profitat şi m-am întors imediat

descriind un arc destul de mare, în drum spre ţănm. Cu cât mă depărtam de jaguar, cu atât socoteam că pot să-mi permit să merg mai repede. De câte ori am fost ispitit să întorc capul, ca să văd dacă nu eram urmărit! Din fericire, am cedat foarte târziu acestei ispite. Jaguarul era tot acolo. Aceste pisici enorme cu blana tărcată sunt atât de bine hrănite aici, unde există din belşug *Capybara*, porci bizam şi cerbi, încât rareori atacă oameni. Nici nu puteam să mai respir când am ajuns la ai mei. Le-am povestit indienilor ce mi se întâmplase, dar ei nu păreau să facă prea mult caz de toate acestea. Şi-au încărcat, ca şi noi, puştile şi am pornit către copacul *Ceiba*, sub care eu văzusem jaguarul. Nu l-am mai găsit şi nu era indicat să-l urmărim în pădure, căci ar fi trebuit să ne risipim sau să trecem în şir printre lianele încolăcite.

Seara am trecut pe lângă vărsarea lui Cano del Manati, numit astfel din cauza mulţimii de Manaţi sau Lamantini (*Trichechus manatus*) care sunt prinşi aci în fiecare an. Acest mamifer erbivor, pe care indienii îl numesc *Apcia* sau *Avia*, creşte aici de 3, 25 – 4 metri în lungime şi de 250 până la 400 de kilograme.

Am înnoptat în faţa insulei Conserva. Ne plimbam la marginea pădurii, când ne-a surprins apariţia unui copac imens, înalt de 22 de metri, acoperit cu spini proveniţi din ramuri. Indigenii îl numesc *barba de tigre*. Este, poate, un arbore din familia berberideelor sau *Dracilei*. Indienii au aprins din nou focul foarte aproape de malul apei, aşa că am observat iar că sclipirile lui atrăgeau crocodilii şi chiar delfinii (*Toninas*), de a căror gălăgie n-am putut adormi până n-am stins focul. În noaptea aceea m-am trezit de vreo două ori şi am sărit în picioare speriat să văd ce se întâmplase. O femelă jaguar a trecut pe aproape de tabăra noastră ca să-şi ducă puiul la apă. Indienii simţind-o au gonit-o, dar mult timp după aceea am auzit plânsetul puiului care semăna cu mieunatul unei pisici tinere. Puţin mai târziu, dulăul nostru a fost muşcat de nas, înţepat,

cum spun indienii, de liliecii enormi care zburau în jurul hamacurilor noastre. Câinele a urlat şi a schelălăit prelung, multă vreme, dar nu atât de durere, cât mai ales pentru că s-a speriat de lilieci. Deşi am dormit atâtea nopţi sub cerul liber, în aceste regiuni unde mişună vampirii şi alţi lilieci asemănători nu am fost muşcaţi niciodată de ei. De altfel, muşcătura nu este de loc periculoasă, iar durerea este atât de neînsemnată, că te trezeşti abia atunci când liliacul a zburat departe.

4 aprilie. Ultima noastră zi pe Apure. Vegetaţia care îmbracă malurile este tot mai uniformă. De câteva zile ne chinuiau insectele care ni se aşezau pe faţă şi pe mâini. Nu erau moschitoşi, ci zancudos, ţânţari veritabili, dar foarte deosebiţi de *Culex pipiens* de la noi. Apar abia după apusul soarelui. Trompa cu care sug este atât de lungă, că dacă se aşază pe faţa inferioară a hamacului, trompa trece prin hamac şi prin hainele cele mai groase.[74]

244 Am fi vrut să înnoptăm în Vuelta del Palmito, dar în această parte a râului Apure sunt foarte mulţi jaguari; indienii noştri au găsit doi, ascunşi după un trunchi de *Courbaril*, tocmai când voiau să ne fixeze hamacurile. Am fost sfătuiţi, aşadar, să ne urcăm din nou în pirogă şi să ne aranjăm tabăra de noapte pe insula Apurito, în vecinătatea confluenţei cu Orinoco. Pentru că nu am găsit copaci, ca să ne fixăm hamacele, a trebuit să dormim pe pieile de bou întinse pe pământ. Canoele sunt prea strâmte şi prea mişună într-însele ţânţarii ca să poţi dormi în ele.

5 aprilie. Ne-a surprins cât de puţină apă îi aduce Apure fluviului Orinoco în acest anotimp. Până la Orinoco am dat de mai multe ori de fund. La confluenţa celor două ape, cantitatea de aluviuni este nemaipomenit de mare. Am fost nevoiţi să ne lăsăm traşi cu funia de pe mal. Ce contrast între aspectul râului cu puţin înaintea ploilor, şi

74 Berberis sau Dracila este un arbust cu flori galbene dispuse în ciorchin. Berberii vulgarii creşte şi în ţara noastră. — N. T.

acelaşi râu toamna, când Apure se-ntinde ca un braţ de mare, cât vezi cu ochii, peste câmpiile înverzite! Ce emoţie am simţit când am văzut, pentru întâia dată, ceea ce dorisem de atâta vreme: apele fluviului Orinoco într-un punct atât de îndepărtat de coasta mării.

Capitolul 19

CONFLUENŢA APURE-ORINOCO. MUNŢII DIN ENCARAMADA. URUANA. BARAGUAN. CARICHANA. ZONA DE VĂRSARE A RIULUI META. INSULA PANUMANA

¥

Părăsind apele râului Apure, ne-am trezit ca mutaţi în altă lume. Cât vedeam cu ochii, în faţa noastră se întindea, ca un lac, o suprafaţă imensă de apă. Văzduhul nu mai răsuna de ţipetele stridente ale bâtlanilor, flamingilor şi lopătarilor, la trecerea lor în cârduri nesfârşite spre mal. Abia dacă zăream, ici-colo, între valuri, câte un crocodil, care cu coada lui tăia oblic suprafaţa unduitoare a apei. Zarea era mărginită de un brâu de pădure, dar codrii nu se apropiau nicăieri de albia fluviului. Malurile, late, expuse tot timpul arşiţei soarelui, erau sterpe şi aride, ca plaja mării. Din pricina mirajului, aceste locuri păreau de departe bălţi cu apă stătătoare. Malurile nisipoase ştergeau mai degrabă, decât accentuau, conturul albiei râului; prin jocul schimbător al refracţiei, ţărmul când se apropia, când se depărta.

Un amestec de pustietate şi măreţie caracterizează peisajul regiunilor străbătute de fluviul Orinoco, unul din cele mai uriaşe fluvii ale Lumii Noi.

Direcţia vântului ne era favorabilă. Călătoream în susul fluviului, spre misiunea Encaramada. Cum piroga opunea prea puţină rezistenţă valurilor şi se clătina violent, toţi cei care în mod obişnuit suferă de rău de mare s-au simţit foarte prost.

În anotimpul uscat, când nivelul apelor este mic, lăţimea fluviului este 3 519 metri, dar în vremea ploilor

poate să atingă 10 752 de metri.

Întâi am navigat spre sud-vest, până în regiunea locuită de indieni din tribul guaricotos. Apa era atât de lată, încât munţii din Encaramada par să răsară din ea, ca şi cum i-ai vedea deasupra unui orizont marin. Cu cât te apropii de ei, cu atât peisajul devine mai pitoresc. Munţii aceştia sunt formaţi din blocuri masive de granit. O vegetaţie bogată îmbracă pereţii stâncoşi, lăsând libere numai vârfurile lor rotunjite.

În portul din Encaramada am întâlnit caraibi din Panapana. Era un caţic (şef) care se îndrepta cu piroga lui, în susul apei, la faimoasa vânătoare de ouă de broaşte ţestoase. Piroga lui avea fundul rotunjit şi trăgea după ea o canoe mai mică. Omul şedea sub un fel de cort, care, ca şi pânza, era făcut din foi de palmier. Seriozitatea lui rece, tăcută, respectul pe care i-l purtau ai săi, totul vădea că aveam în faţa noastră o mare căpetenie. Şeful avea portul identic cu al indienilor săi; toţi erau de altfel goi, înarmaţi cu arcuri şi săgeţi şi toţi erau pictaţi. Căpetenia, servitorimea, uneltele, piroga, pânza, toate erau vopsite în roşu. Caraibii aceştia aveau o statură aproape atletică; mi se păreau chiar mai înalţi decât indienii, pe care îi văzusem până atunci. Părul lor neted, des, tăiat la nivelul frunţii, sprâncenele pictate cu negru, privirea întunecată şi totuşi vioaie, le dădeau o expresie nespus de severă. Femeile masive, dar dezgustător de murdare, îşi purtau copiii mici în spate. Coapsele şi pulpele copiilor erau înfăşurate, pe anumite porţiuni, cu benzi late de bumbac, în jurul cărora carnea se umfla. Caraibii se îngrijesc foarte mult de înfăţişarea şi de podoabele lor, atâta cât pot s-o facă nişte oameni goi şi vopsiţi în roşu, ca ei. Pun un accent deosebit pe unele forme ale corpului, şi o mamă ar fi acuzată de neglijenţă condamnabilă faţă de copiii ei, dacă nu le-ar forma pulpele, cu aceste metode artificiale, după obiceiul pământului. Cum niciunul dintre indienii noştri din Apure nu vorbea limba caraibilor, nu ne-am

putut interesa despre locurile unde ei se adună în acest anotimp, pe mai multe insule, în vederea strânsului ouălor de broască ţestoasă.

6 aprilie. Am navigat tot pe Orinoco în sus şi am văzut versantul sudic al Serraniei, sau lanţul Munţilor Encaramada.

Printre băştinaşii acestor ţinuturi s-a păstrat legenda că „la venirea apelor mari, când strămoşii lor au trebuit să se urce în canoe, ca să scape de inundaţia generală, valurile mării au scăldat stâncile Munţilor Encaramada”. Această legendă se regăseşte la aproape toate seminţiile de pe cursul superior al lui Orinoco. Dacă-i întrebi pe tamanaci cum a supravieţuit neamul omenesc acestei mari catastrofe, ei spun că „un bărbat şi o femeie s-au refugiat pe un munte înalt. *247* Acolo au aruncat peste cap fructele palmierului *Mauriţia* şi din sâmburii acestuia au crescut bărbaţi şi femei, care au populat din nou lumea”. Într-o formă atât de simplă trăieşte acum la popoarele sălbatice o legendă care a fost împodobită de greci cu tot farmecul imaginaţiei! La câteva mile de Encaramada se află chiar în mijlocul savanei o stâncă, aşa-numita Tepumerene – stânca pictată. Pe ea sunt înfăţişate chipuri de animale şi semne simbolice. Figurile pe care le-am găsit pe stânci, în locuri acum nelocuite, reprezintă stele, sori, jaguari şi crocodili; nu mi se par a fi obiecte de cult religios. Adesea figurile hieroglife sunt sculptate pe peretele stâncos, sus de tot, unde s-ar putea ajunge numai cu ajutorul unor schele foarte înalte. Dacă-i întrebi pe indigeni cum este posibil să sculptezi piatra la o astfel de înălţime, ei îţi răspund zâmbind, ca şi cum ţi-ar spune un fapt divers, pe care numai un alb îl mai poate ignora: „pe vremea apelor mari, strămoşii lor s-au aflat cu canoele chiar la înălţimea aceea”.

— Vântul proaspăt din nord ne-a dus, cu toate pânzele sus, spre *Boca de la Tortuga* L Pe la 11 dimineaţa am debarcat pe această insulă din mijlocul fluviului, pe

care indienii misiunii Uruana o consideră proprietatea lor. Insula este vestită pentru vânătoarea de broaşte ţestoase sau, cum spun indigenii, pentru *cosecha*, recolta de ouă, care se face aci în fiecare an.

Pe insulă erau înghesuiţi o mulţime de indieni, în faţa unor colibe din frunze de palmieri. Să tot fi fost peste 300. Afară de guamoşii şi de otomacii din Uruana, triburi considerate sălbatice şi de neîmblânzit, mai erau acolo caraibi şi alţi indieni de pe cursul inferior al fluviului Orinoco. Fiecare trib se strânsese separat, membrii lor deosebindu-se prin culoarea cu care erau vopsiţi. În grămada aceea gălăgioasă am dat peste câţiva albi, numiţi *pulperos* – negustori de mărunţişuri din Angostura, care urcaseră pe Orinoco în sus ca să cumpere de la indigeni ulei de ouă de broaşte ţestoase. L-am întâlnit şi pe misionarul din Uruana. Nu puţin s-a minunat omul acela că ne-a găsit aici. După ce ne-a admirat instrumentele, a început să ne prezinte cu multe exagerări toate primejdiile şi greutăţile de care ne-am lovi cu siguranţă, dacă am merge pe Orinoco în sus, până la cascade. Scopul călătoriei noastre i se părea învăluit în taină. „Cum poate să creadă cineva – spunea el – că v-aţi părăsit patria, ca să vă lăsaţi mâncaţi, pe râul acesta, de ţânţari, şi ca să măsuraţi terenuri care nu vă aparţin?” Spre norocul nostru, aveam asupra noastră[75]

248 recomandările stareţului. Misiunii franciscane, iar cumnatul guvernatorului din Varinas, care era cu noi, a risipit curând orice îndoieli.

Am înconjurat insula în tovărăşia misionarului şi a unui negustor. Ne găseam pe un teren nisipos, neted. Ni se spunea: „Cât vezi cu ochii până la mal sunt ouă de broaşte ţestoase ascunse sub un strat de pământ”. Misionarul purta cu el o prăjină lungă. Ne-a arătat cum se sondează ca să vezi cât este de adânc stratul de ouă. Dacă înfigi bâta

75 Insula broaţtelor ţestoase.

vertical în pământ, simţi deodată că rezistenţa dispare, că ai pătruns ca în gol în zona de pământ afânat, în care stau ouăle.

Indienii ne-au asigurat că de la gura lui Orinoco, până la confluenţa cu Apure nu se mai găseşte nicio insulă şi niciun ţărm pe care să poţi strânge atâtea ouă de broască ţestoasă. Broasca ţestoasă mare, Arau (*Podocnemis repansa*), evită aşezările omeneşti şi în general locurile pe unde se circulă mult. Este un animal fricos, timid, care îşi scoate capul deasupra apei cu multă grijă şi se ascunde la cel mai mic zgomot. Broasca ţestoasă *Arau* se întâlneşte numai până la cascade; după cum am fost informaţi, mai sus de Atures şi de Maypures nu mai apar decât cele din specia *Terekay*. Animalul adult cântăreşte 20 – 25 de kilograme.

Broaştele *Terekay* sunt mai mici decât cele din specia *Arau*. Ele nu se adună ca cele din specia *Arau* în cete numeroase pentru a-şi depune ouăle pe acelaşi ţărm.

Perioada când broasca ţestoasă îşi depune ouăle coincide cu nivelul cel mai scăzut al apei. Cum Orinoco începe să crească abia la echinocţiul de primăvară, de la începutul lui ianuarie până la 20 sau 25 martie locurile cele mai joase ale ţărmului sunt uscate. Broaştele Arau se adună din ianuarie în cete mari, ies din apă şi se încălzesc la soare pe nisip. Indienii cred că animalul are nevoie de multă căldură pentru ca să se simtă bine, iar statul la soare ar favoriza ouatul.

În luna februarie le găseşti pe ţărm toată ziua. La începutul lunii martie, grupurile de broaşte risipite, se unesc şi înoată către puţinele insule pe care îşi depun de obicei ouăle. Către vremea aceasta, cu puţine zile înainte de ouat, multe mii de broaşte ţestoase apar în şiruri lungi pe lângă malurile insulelor, înalţă gâtul şi ţin capul deasupra apei, ca să vadă dacă nu le pândeşte vreo primejdie din partea jaguarilor sau a omului. Indienii, care ţin foarte mult ca broaştele ţestoase să-şi depună ouăle în

linişte, aşază acum paznici de-a lungulţ armului. Ei pun în vedere tuturor bărcilor să se menţină pe mijlocul apei şi să nu sperie broaştele ţestoase cu zgomotul lor. Ouăle sunt depuse întotdeauna noaptea. Cu picioarele de dinapoi, prevăzute cu gheare foarte lungi şi îndoite, animalul sapă o groapă lată *249* de un metru şi adâncă de 60 de centimetri. Graba de a oua a broaştelor este atât de mare, încât unele coboară în gropile deja săpate, dar încă neacoperite cu pământ şi depun un nou strat de ouă, peste cele ale proprietarei de drept a gropii. Animalele, care sapă gropi, noaptea, pe mal, sunt atât de numeroase, încât pe unele le apucă dimineaţa, înainte de a-şi fi putut depune ouăle. Atunci le mână un dublu instinct: de a-şi lepăda ouăle şi de a umple gropile cu pământ, ca ouăle să nu fie văzute de jaguar. Broaştele ţestoase, care au întârziat nu se sinchisesc de primejdia care le pândeşte. Muncesc sub ochii indienilor, care vin pe ţărm în zorii zilei.

Taberele indienilor se deschid la sfârşitul lui martie, începutul lui aprilie. Când tabăra e ridicată, misionarul din Uruana îşi numeşte un locţiitor sau comisar, care împarte terenul unde sunt îngropate ouăle, în raport cu numărul triburilor, care îşi împart recolta. Cu o prăjină lungă sau cu o trestie de bambus el cercetează până unde se întinde „stratul de ouă”... Conform măsurătorilor noastre, stratul se întindea până la 40 de metri de la mal şi era adânc cam de un metru. Comisarul a pus apoi semne până unde avea voie să dezgroape fiecare trib. Indienii răscolesc pământul cu mâinile şi aşază ouăle adunate în coşuri mici, numite *mapiri*; le duc apoi în tabără unde le aruncă în copăi mari, umplute cu apă. În aceste copăi, ouăle sunt zdrobite cu nişte lopeţi, sunt amestecate şi lăsate la soare, până când gălbenuşul, adică materia uleioasă, care pluteşte la suprafaţă, se îngroaşă. Această spumă este strânsă apoi şi fiartă la un foc iute. Rezultă un ulei animal care se menţine cu atât mai bine, cu cât este fiert mai mult timp. Preparat bine, el este foarte deschis la culoare, puţin gălbui şi fără

miros. Misionarii îl preţuiesc ca pe cel mai fin ulei de măsline şi îl întrebuinţează nu numai la ars, ci şi la gătit, deoarece nu dă mâncărurilor niciun gust neplăcut. Culesul ouălor şi prepararea uleiului durează trei săptămâni. Numai în această perioadă misiunile intră în contact cu ţărmul şi cu regiunile civilizate din jurul lor.

Indienii care iau parte la strânsul ouălor mai duc şi pe la casele lor cantităţi însemnate de ouă uscate la soare sau uşor fierte. Vâslaşii noştri aveau totdeauna câteva ouă în coşuri mici sau în saci de bumbac. Gustul nu ni se părea neplăcut, atunci când erau bine păstrate.

Mi s-au arătat carapace mari de broaşte ţestoase golite de jaguari. Aceştia urmăresc broaştele *Arau* de-a lungul ţărmului, pe care vor să-şi depună ouăle. Le atacă pe nisip şi ca să le poată mânca mai comod; le întorc aşa ca platoşa de pe piept să fie cu faţa în sus. Bietele broaşte nu se mai pot ridica din această poziţie şi cum jagua

250 rul întoarce totdeauna mult mai multe broaşte decât poate mânca într-o noapte, de şiretenia, şi de lăcomia lui plină de răutate profită şi indienii de multe ori.

Jaguarul urmăreşte broasca ţestoasă până şi în apă, dacă nu este prea adâncă. El sapă şi după ouă şi este, după crocodil, bâtlan şi vulturul *Gallinazo*, cel mai teribil duşman al puilor abia ieşiţi din ouă.

Afară de animalele pădurii menţionate mai sus, şi indienii sălbatici primejduiesc fabricarea uleiului. De îndată ce se pornesc primele ploi, numite de ei „ploaia broaştelor ţestoase”, indienii sălbatici se strămută pe ţărmurile fluviului Orinoco şi omoară cu săgeţi otrăvite broaştele ţestoase, care stau la soare cu capul ridicat în sus şi labele întinse.

Puii de broască ţestoasă sparg oul ziua, dar îi vezi furişându-se pe sub pământ numai noaptea. Indienii pretind că animalul tânăr se fereşte de fierbinţeala soarelui.

Cârmaciul nostru făcuse între timp o cursă până la

Playa de Huevos, pentru a cumpăra unele provizii, căci ale noastre se cam isprăviseră. Au găsit acolo carne proaspătă, orez din Angostura, chiar şi pesmet din făină de grâu. Indienii şi-au umplut piroga, pentru nevoile lor, cu pui de broască ţestoasă şi cu ouă uscate.

După ce ne-am luat rămas bun de la misionar, care ne primise foarte bine, ne-am îmbarcat pe la ora 4 seara. Aerul era proaspăt şi sufla un vânt în rafale. Încă de când ne aflam în regiunea muntoasă ne dădusem seama că piroga avea pânze foarte slabe, dar „patronul" nostru voia cu orice preţ să le arate indienilor, care stăteau adunaţi pe mal, că dacă se ţine strâns lângă vânt, poate cu o singură voltă să ajungă în mijlocul apei. Dar tocmai pe când îşi lăuda propria lui îndemânare şi manevra îndrăzneaţă, vântul a suflat atât de puternic în pânză, încât era cât pe aci să ne scufundăm. Unul dintre borduri a intrat sub apă care ne-a ajuns uimitor de repede până la genunchi. A trecut şi peste măsuţa la care tocmai scriam, în partea din spate a vasului. De abia mi-am putut salva jurnalul, când în clipa următoare mi-am văzut plutind cărţile, hârtiile şi plantele uscate. Bonjpland dormea în pirogă. Trezit din somn de apa care pătrunsese până la el şi de zbieretele indienilor, şi-a dat numaidecât seama de situaţia în care ne aflam, dar a rămas liniştit datorită calmului care l-a însoţit în toate împrejurările. Bordul, care se afla sub apă, se mai ridica din timp în timp sub acţiunea rafalelor de vânt; de aceea Bonpland nici n-a considerat vasul pierdut. Dar chiar dacă am fi fost nevoiţi să-l părăsim, el credea că ne-am fi putut salva prin înot, deoarece nu se zărea niciun crocodil. În timp ce toţi eram încordaţi şi îngrijoraţi, deodată funiile pânzei s-au rupt. Aceeaşi furtună, care ne *251* aruncase într-o parte, ne ajuta acum să ne ridicăm. Toată lumea a pus mâna să golească apa; s-a reparat pânza şi în mai puţin de o jumătate de oră am putut pleca mai departe. Vântul se mai potolise.

Aici, unde Orinoco curge printre munţi, se întâmplă

frecvent ca după o perioadă cu rafale să urmeze o alta cu calm, ceea ce poate pune în primejdie vasele încărcate.

Fusesem salvaţi ca printr-o minune. Când l-am certat pentru că se băgase prea mult în calea vântului, cârmaciul indian ne-a spus calm:

„Pe aici n-o să le lipsească oamenilor albi soarele, ca să-şi usuce hârţoagele". Pierdusem o singură carte, şi anume primul volum din *Genera plantarum* a lui Schreber, care căzuse în apă. Astfel de pagube dor, atunci când eşti silit să te limitezi şi aşa la un număr redus de tratate ştiinţifice.

La căderea serii ne-am făcut bivuacul de noapte pe o insulă golaşă, din mijlocul fluviului, în apropiere de misiunea Uruana. Am luat masa de seară la lumina splendidă a lunii, aşezaţi pe carapace enorme de broaşte ţestoase. Ne bucuram din inimă că eram cu toţii. Noaptea era teribil de înăbuşitoare. Cum nu găsisem copaci, de care să agăţăm hamacurile, am dormit pe jos, pe nişte piei. Ţânţarii deveneau din zi an zi mai insuportabili. Ceea ce am constatat cu surprindere este că aici jaguarii nu se temeau de focul nostru. Înotau peste braţul de apă, care ne despărţea de mai, iar dimineaţa îi auzeam în imediata noastră apropiere urlând. Trecuseră deja pe insula, pe care dormisem. Indienii ne-au spus că, în vremea culegerii ouălor, ei se arătau mai des pe aceste ţărmuri decât în restul anului, că acum erau şi mai îndrăzneţi.

7 aprilie. Am pornit mai departe. La dreapta noastră era zona de vărsare a fluviului Arauca, loc renumit din cauza mulţimii păsărilor care trăiesc acolo. La stânga era misiunea Uruana, aşezată la poalele unui munte alcătuit din blocuri de granit, numit, mi se pare, Saraguaca. Aici se găsesc peşteri în care se păstrează urmele neîndoielnice ale unei culturi vechi, băştinaşe. Am văzut pe pereţii peşterilor chiar şi semne aşezate în rânduri, dar mă îndoiesc că la baza lor ar fi vreun alfabet. La întoarcerea de pe Rio Negro am vizitat misiunea Uruana şi am văzut cu

propriii noştri ochi acele bucăţi de pământ, pe care le mănâncă otomacii şi despre care au fost atâtea discuţii contradictorii în Europa.

Am măsurat lăţimea fluviului Orinoco între Isla de Uruana şi Isla de Manteca şi am găsit că în perioada inundaţiilor era de 5 230 de

252 metri. Ţărmul vestic rămânea neted până dincolo de vărsarea râului Meta, în timp ce, de malul răsăritean, pornind de la misiunea Uruana, munţii se apropie tot mai mult. Cum, pe măsură ce albia se strâmtează, curenţii devin din ce în ce mai puternici, înaintam acum tot mai încet cu piroga noastră. Continuam să folosim pânza şi în susul curentului, dar regiunea împădurită ne fura vântul, pentru ca din cheile strâmte, pe lângă care treceam, să ne izbească rafale puternice, dar trecătoare, de vânt. În avale de vărsarea râului Arauca au apărut mai mulţi crocodili ca până atunci. Indienii ne-au spus că aceşti crocodili vin din interiorul ţinutului, unde au stat îngropaţi în mâlul uscat al llanos-urilor. După primele ploi ei ies din amorţeală, se adună în grupuri şi se îndreaptă spre fluviu, unde se risipesc din nou.

După ce am trecut pe lângă gura canalelor, care duc spre lacul Capanaparo, am pătruns într-o porţiune a fluviului, unde albia se strâmtează din nou în Munţii Baraguan. Este un fel de trecătoare care ţine până la confluenţa cu Rio Suapure. Trecătoarea de la Baraguan este un loc destul de pitoresc. Stâncile de granit au versanţi verticali şi cum fluviul taie parapetul acesta muntos în unghi aproape drept, munţii apar ca piscuri izolate. Majoritatea nu depăşesc înălţimea de 330 de metri, dar au un aspect impunător datorită poziţiei lor, în mijlocul unei mici câmpii şi pantelor abrupte. Şi aici blocuri imense, rotunjite de granit stau unele peste altele în formă de paralelipiped. Adesea aceste blocuri sunt lungi de 25 de metri şi late de şase până la zece metri.

Am debarcat în mijlocul strâmtorii Baraguan ca s-o

măsurăm şi am găsit că fluviul avea 1 733 de metri lăţime. Ca să înţelegem de ce i se dă acestei porţiuni denumirea de strâmtoare, trebuie spus că lăţimea fluviului, de la Uruana la vărsarea râului Meta, variază în general între 2 920 şi 4 870 de metri.

Am petrecut noaptea pe malul răsăritean al fluviului, la poalele unui masiv de granit. În acest loc pustiu îşi avusese odinioară lăcaşul misiunea San Regis. În Baraguan am fi fost bucuroşi dacă am fi găsit un izvor. Apa fluviului avea un miros de bizam şi un gust dulceag, extrem de neplăcut. „E din pricina cojilor pielii caimanului ăsta împuţit" – spun indienii… Cu cât e mai bătrân caimanul, cu atât îi e crusta mai amară".

8 aprilie. Navigăm în continuare. La răsărit avem gurile lui Suapure sau Sivapuri, ca şi pe aceea a lui Caripo, iar spre vest confluenţa lui Sinaruco. Acesta din urmă este, după Rio Arauca, râul cel mai important dintre Apure şi Meta. Suapure, care formează o sumedenie *253* de cascade mici, este vestit la indieni pentru cantitatea mare de miere sălbatică, pe care o oferă pădurile străbătute de el. Meliponele îşi atârnă coşniţele enorme de crăcile copacilor.

9 aprilie. Dimineaţa, devreme, am ajuns pe plaja de la Pararuma şi am găsit acolo o tabără de indieni. Se strânseseră ca să sape şi să adune din nisip ouăle de broască ţestoasă şi să extragă uleiul; dar, din păcate, veniseră cu câteva zile prea târziu. Puii de broască ieşiseră din ouă înainte ca indienii să-şi fi deschis tabăra. De această întârziere profitaseră crocodilii şi gărzii, o specie de bâtlani mari, albi, cărora le place mult carnea broaştelor ţestoase tinere, din care se şi înfruptă cu lăcomie. Ei pornesc la vânatul lor noaptea, pentru că broscuţele ies din pământ, ca să fugă spre râul din apropiere numai – după căderea nopţii. Vulturii *Zamuros* sunt prea leneşi ca să mai vâneze după apusul soarelui. Ziua hoinăresc pe ţărm şi vin până la tabăra indienilor,

numai ca să fure de-ale gurii. De multe ori nu le rămâne altceva de făcut, ca să-şi potolească foamea arzătoare, decât să vâneze în apă sau pe ţărm crocodilii tineri, lungi de 18 – 21 de centimetri. Este interesant de văzut cu câtă şiretenie se apără câtv şi timp aceste animale mici de vulturi. De îndată ce apare vreun vultur, ele se ridică pe picioarele de dinainte, îşi îndoaie spatele, îşi întind capul în sus şi cască botul cât de mare pot. Tot timpul, deşi foarte încet, se întorc spre duşman arătându-şi dinţii, care la aceste animale abia ieşite din ouă sunt foarte lungi şi ascuţiţi. Adesea, în timp ce un *Zamuros* reţine în acest chip întreaga atenţie a tânărului crocodil, alt vultur profită de ocazie şi atacă prin surprindere. Se repede, apuca animalul de gât şi se înalţă cu el în văzduh.

La Pararuma am întâlnit printre indieni şi câţiva albi, care veniseră pe apă în sus de la Angostura, ca să cumpere ouă de broaşte ţestoase. Ne-au condus la o colibă (*ajupa*) în mijlocul taberei indiene. Şedeau acolo misionarii de la Carichana şi de pe cataracte. Ne-au primit foarte prietenos şi ne-au dat toate lămuririle de care aveam nevoie pentru continuarea călătoriei. Ei sufereau de câteva luni de febră recurentă; feţele lor palide şi obosite ne-au convins fără greutate că în regiunile pe care aveam de gând să le vizităm, sănătatea călătorilor este într-adevăr în primejdie.

Pentru cârmaciul indian, care ne adusese de la San Fernando de Apure până la plaja de la Pararuma, drumul prin cataractele fluviului Orinoco era ceva nou, motiv pentru care el n-a vrut să ne conducă mai departe. Spre norocul nostru, misionarul din Carichana a fost

 dispus să ne cedeze pe un preţ modest o pirogă drăguţă, iar călugărul Bernardo Zea, misionarul din zona marilor cataracte de la Atures şi Maypures, s-a oferit, deşi era bolnav, să ne întovărăşească până la graniţa Braziliei. Indienii, dispuşi să te ajute să cari canoele peste cataracte (raudales), sunt în număr atât de mic, încât dacă n-am fi avut cu noi un călugăr, am fi riscat să rămânem săptămâni

de zile în aceste locuri umede şi nesănătoase.

În regiunea fluviului Orinoco, pădurile de pe ţărmurile lui Rio Negro sunt socotite un ţinut încântător. Este adevărat că acolo aerul este mai proaspăt şi mai sănătos, iar în fluviu aproape că nu sunt crocodili. Poţi face baie fără nicio grijă şi eşti mai puţin chinuit, fie ziua, fie noaptea, de înţepăturile insectelor.

Singura îmbrăcăminte a indienilor este vopseaua roşie. Fardul obişnuit al caraibilor, otomacilor şi yarurilor este *onoto*, numit de spanioli *achote*, iar de coloniştii din Cayenne, *rocu*. Colorantul acesta se extrage din carnea fructului *Bixa orelana*. Indiencele aruncă seminţele plantei într-un butoi mare cu apă, bat apa timp de o oră „apoi lasă să se aşeze liniştit colorantul de un roşu-cărămiziu aprins. După aceea, apa este scursă, sedimentul se scoate şi se stoarce presându-l între mâini, se frământă apoi cu ulei din ouă de broască ţestoasă şi se formează turtiţe rotunde, de circa o uncie. În lipsa acestui ulei onofo-ul se poate frământă cu grăsime de crocodil. Un alt colorant mult mai preţios se obţine dintr-o plantă din familia bignoniilor, pe care Bonpland le-a făcut cunoscute sub denumirea de *Bignonia Chica*. Bignoniife se caţără pe copacii cei mai înalţi şi se fixează prin cârcei. Florile bipetale sunt lungi de 26 de milimetri, au o culoare frumoasă „violetă şi stau două, trei, la un loc. Frunzele bipenate se usucă repede, devenind roşietice. Fructul este o păstaie lungă de 60 de centimetri, cu seminţe înaripate.

Ca să vă fac să înţelegeţi ce lux reprezintă pentru indienii care umblă goi, gătelile lor, voi aminti aici că un bărbat înalt, muncind timp de două săptămâni, abia izbuteşte să câştige destul, ca, prin schimb, să facă rost de atâta *chica*, încât să-i ajungă ca să se vopsească în roşu. De aceea, aşa cum în ţările temperate se spune despre un om sărman că n-are cu ce să se îmbrace, îi auzi pe indienii de pe Orinoco spunând: „omul acela este atât de nevoiaş, încât nu-şi poate vopsi trupul nici până la jumătate”.

Caraibii şi otomacii îşi vopsesc cu *chica* numai faţa şi părul, dar indienii saliva au la dispoziţia lor atâta culoare că-şi pot vopsi tot corpul. Unii oameni de origine europeană utilizează colorantul, amestecat cu apă, ca un diuretic excelent.

Obiceiul de a-şi vopsi corpul, nu are aceeaşi vechime la toate *255* popoarele de pe Orinoco. El s-a generalizat abia după numeroasele invazii ale puternicului neam al caraibilor. Învingătorii şi învinşii erau la fel de goi şi, ca să te pui bine cu învingătorul, se cuvenea să te vopseşti ca el, să porţi culoarea lui. Acum puterea caraibilor este de domeniul trecutului, dar moda lor de a-şi picta întregul corp s-a menţinut. Obiceiul este mai tenace decât puterea.

În tabăra de la Pararuma am făcut o constatare curioasă: femeile foarte bătrâne se preocupau mai mult de gătelile lor decât cele mai tinere. Am văzut o indiană în vârstă din tribul otomacilor care a cerut să i se frece părul cu ulei de broască ţestoasă şi să i se vopsească spatele cu *onoto* şi *caruto*. Treaba aceasta trebuiau s-o facă două dintre fetele ei. Pictura o forma un fel de grilaj de linii negre, încrucişate, realizate pe un fond roşu; în mijlocul fiecărui pătrăţel se făcea un punct negru, muncă pentru care se cerea să ai o nemaipomenită răbdare. Această toaletă complicată te miră şi mai mult dacă te gândeşti că liniile şi figurile nu sunt tatuate şi că tot ce se pictează cu atâta grijă se şterge, dacă indianul se expune, din întâmplare, unei ploi torenţiale. În unele triburi, oamenii se vopsesc numai de sărbători, dar în altele ei se pictează tot anul.

Când vine vorba, în Europa, de un indigen din Guyana, lumea îşi închipuie un om împodobit pe cap şi în jurul mijlocului cu pene frumoase de ara, tucan, tangara şi colibri. Spre surprinderea noastră, n-am văzut acele egrete şi şorţuri de pene – pe care le aduc acasă atât de des călătorii de la Cayenne sau Demerara – nici în misiunile chaymas, în taberele de la Umană şi de la Pararuma şi nici

măcar de-a lungul fluviilor Orinoco şi Casiquiare. Majoritatea populaţiei din Guyana, care se îndeletniceşte cu agricultura şi ţese bumbacul, este atât de despuiată, de săracă, atât de lipsită de găteli, ca şi indigenii din Noua Olandă (Australia). Arşiţa nemaipomenită şi sudoarea, care le acoperă trupul cât e ziua de lungă şi în parte şi noaptea, fac orice îmbrăcăminte insuportabilă. Podoabele, egretele de pene, se pun numai la dans şi la sărbători. Moţurile de pene ale guaypunaveş-ilor sunt cele mai căutate, din cauza frumuseţii coloritului penajului de manachini şi de papagali.

În tabăra de la Pararuma am avut ocazia să vedem, pentru prima dată în stare vie, o seamă de animale pe care le cunoşteam până atunci numai din colecţiile europene. Misionarii fac comerţ cu aceste animale mici. Contra tutunului, răşinii de *mani*, culorii *chica*, a *Galli*/os-ilor, Tiii-capucinilor şi a altor maimuţe foarte căutate pe coastă.

256 obţin veşminte, cuie, topoare, undiţe şi ace cu gămălie, iar cu banii câştigaţi din vânzarea ouălor de broască ţestoasă îşi cumpără unelte de pescuit şi unelte agricole. Am cumpărat mai multe animale, care ne-au întovărăşit în restul călătoriei pe fluviu şi astfel am putut studia felul lor de viaţă.

Gallitos, potârnichile americane, care se vând la Pararuma în colivii mici făcute din peţiolurile frunzelor de palmieri, sunt mult mai rare pe malurile fluviului Orinoco şi în tot nordul şi vestul Americii tropicale decât în Guyana. Aceste păsări îşi au, de obicei, cuiburile în scobiturile stâncilor care apar în albia fluviului Orinoco, formând numeroase cascade.

Printre maimuţele pe care le aduseseră la piaţă indienii la Pararuma, am văzut mai multe specii de să-i (*Simia Capucina*), apoi mărimonde (*Simia Belzebuth*) sau altele cu burta roşie, *Titi* şi *Viudite*. Ne-au interesat mai cu seamă ultimele două, aşa că le-am şi cumpărat, ca să le trimitem în Europa.

Titi din Orinoco (*Simia sciurea*) apare foarte des la sud de cataracte. Are faţa albă şi o pată mică neagră-albăstruie deasupra gurii şi pe vârful nasului. Cele cu făptura cea mai graţioasă şi cele mai frumos colorate (blana lor este aurie), vin de pe malurile lui Casiquiare. Cele care le prind indienii pe Guaviare sunt mari şi greu de îmblânzit Nicio maimuţă nu seamănă atât de mult la faţă cu un copil, cum seamănă *Titi*. Are aceeaşi expresie de nevinovăţie, acelaşi zâmbet şăgalnic, aceeaşi trecere rapidă de la bucurie la mâhnire. Ochii ei maţi se umplu de lacrimi, de îndată ce se sperie de ceva. îi plac foarte mult insectele, mai cu seamă păianjenii. Dacă aşezi în ploaie cuşca în care se află mai multe maimuţe din acestea mici, ele îşi încolăcesc în jurul gâtului coada, care în mod normal nu este îmbârligată şi îşi încrucişează braţele şi picioarele, încălzindu-se reciproc. Vânătorii indieni ne-au povestit că adesea întâlnesc în pădure grupuri de 10, 12 maimuţe de acest fel, care strigă desperate, pentru că stau de o parte şi ar vrea să intre şi ele în ghemotocul format de celelalte, pentru a găsi căldură şi adăpost. Dacă în mijlocul unui astfel de ghem viu ajunge o săgeată muiată în *curara* diluată, pot fi prinse mai multe maimuţe tinere deodată. Puiul de *Titi* rămâne, în cădere, atârnat de mama lui şi dacă atunci când se prăbuşeşte nu se răneşte, el nu se dezlipeşte de umărul şi de gâtul părintelui mort. Majoritatea celor întâlnite vii în casele băştinaşilor au fost găsite strâns lipite de cadavrele mamelor lor. Animalele adulte, chiar dacă s-au vindecat de rănile uşoare, se prăpădesc, de cele mai multe ori, înainte de a se fi obişnuit cu starea de prizonierat. Maimuţele *Titi* sunt de obicei animale de*257* licate şi timide. De cum le îndepărtezi de regiunile lor împădurite se întristează şi se posomorâse.

Macavahu (*Simia lugens*), pe care misionarii o numesc *Vindica* sau văduva tristă, are păr fin, frumos, lucios, şi negru. Faţa poartă o mască albicioasă, cu jocuri de lumină albastre, care cuprinde ochii, nasul şi gura.

Urechile au o margine îndoită, sunt mici, bine formate şi aproape fără păr. În faţă, pe gât, văduva are o dungă albă, lată de 3 centimetri, care formează o jumătate de colier. Picioarele dinapoi, sau mai curând mâinile, sunt negre, ca şi restul corpului, dar mâinile din faţă sunt albe pe dinafară şi de un negru strălucitor pe dinăuntru. Aceste semne distinctive misionarii le asemuiau cu voalul, şalul şi mănuşile unei văduve în doliu. Ţinuta obişnuită a acestor maimuţe mici, care se ridică în două labe numai când se hrănesc, trădează cu greu caracterul lor. Maimuţa pare blândă şi timidă, adesea nici nu atinge mâncarea care i se oferă, chiar dacă îi este foarte foame. Ochii ei exprimă multă vioiciune. Am văzut-o stând timp îndelungat nemişcată, fără să doarmă, atentă la tot ce se petrecea în jurul ei. Dar această timiditate şi blândeţe sunt numai aparente. Când *Viudita* se ştie singură, de capul ei, o vezi cum se înfurie la vederea unei păsări. Atunci se caţără şi fuge cu o îndemânare uimitoare şi, dintr-un salt, se aruncă, asemenea pisicii, asupra prăzii, pe care o sugrumă.

Noua pirogă ce ne fusese destinată a fost încărcată încă de cu seară. Era, ca toate canoele indiene, un trunchi de copac scobit cu securea şi cu ajutorul focului, lung de 13 metri şi lat de un metru.

Trei persoane nu puteau sta alături. Aceste pirogi sunt foarte mobile şi pentru că opun o rezistenţă atât de redusă, te obligă la o repartizare cât mai uniformă a greutăţilor. Dacă vrei să te ridici un moment în picioare, trebuie să strigi vâslaşilor să se sprijine de partea opusă. Fără prudenţa aceasta, apa ar năvăli peste bordul înclinat al pirogii. E greu să-şi imagineze cineva câte păţeşte omul pe o ambarcaţie atât de nenorocită.

Misionarul de pe cataracte făcea pregătirile pentru continuarea călătoriei noastre cu un zel care ne depăşea aşteptările. Domnea îngrijorarea că nu vom găsi destui indieni maco şi guhibo, capabili să cunoască drumul prin labirinturile de mici canale şi cascade. Drept care, doi

dintre indieni au fost puşi peste noapte *în cepo* adică au fost culcaţi la pământ şi li s-au introdus picioarele prin două bucăţi scobite de lemn, unite între ele cu un lanţ, de care atârna un lacăt. Dis-de-dimineaţă ne-am trezit în strigătele unui tânăr, care era bi

258 ciuit cu o curea din piele de vacă-de-mare. Era Zerepe, un indian foarte inteligent, care ulterior ne-a făcut servicii foarte bune, dar care acum refuza să meargă cu noi. Era din misiunea Atures. Tatăl lui era un maco, iar mama lui făcea parte din tribul maypurilor. El se refugiase în pădure şi trăise câţiva ani printre indienii încă liberi. Astfel învăţase mai multe graiuri şi misionarul îl utiliza ca interpret. N-a fost de loc uşor să obţinem iertarea pentru acest tânăr. Ni se spunea: „fără acest gen de severitate aţi duce lipsă de tot ce e necesar”.

10 aprilie. N-am putut să pornim decât la ora 10. Ne obişnuiam greu cu piroga, care nu era decât noua noastră închisoare. Pentru a câştiga în lăţime, indienii construiseră din crengi în partea dinapoi a pirogii un fel de grătar, care depăşea bordul de ambele părţi. Din păcate, umbrarul de frunze era atât de scund, încât trebuia să stai ghemuit sau să te culci la orizontală, dar atunci nu mai vedeai nimic, iar picioarele depăşeau mult grătarul. Când ploua, te udai până la jumătate. În plus, când stăteai culcat pe blănurile de jaguar sau pe pieile de bou – destul de subţiri, te împungeau îngrozitor crengile de dedesubt. Partea dinainte a pirogii era rezervată vâslaşilor indieni, care aveau vâsle lungi de un metru, scobite în formă de lingură. Complet goi, aşezaţi perechi, ei vâsleau într-un ritm pe care îl respectau surprinzător de exact. Cântecul lor era trist şi monoton. Coliviile mici, cu maimuţe şi păsări, care se înmulţeau mereu erau agăţate parte de acoperiş, parte în faţă. Era menajeria noastră de călătorie. Când ne ridicam taberele de noapte, menajeria şi instrumentele se găseau întotdeauna la mijloc; imediat în jurul lor erau hamacurile noastre, apoi hamacurile indienilor, iar către

exterior focurile de care nu ne puteam lipsi, dacă voiam să ţinem jaguarul departe. La răsăritul soarelui, maimuţele noastre ţineau isonul celor din pădure. Această comunicare între animale aparţinând aceleiaşi specii, legate printr-un sentiment reciproc de devoţiune, unele gustând libertatea, celelalte tânjind după ea, are într-însa ceva impresionant şi patetic.

Pe această pirogă încărcată, care nu avea nici lăţimea de un metru, nu rămânea alt loc pentru plantele uscate, geamantane, sextant, compasul de înclinaţie şi instrumentele meteorologice decât locşorul de sub împletitura de crengi, pe care eram siliţi să stăm întinşi cea mai mare parte a zilei. Când voiam să scoatem ceva din geamantane sau să utilizăm vreun instrument, trebuia să vâslim spre mal şi să coborâm pe uscat. La toate aceste neplăceri se mai adăuga şi prezenţa sâcâitoare a ţânţarilor, care îşi făcuseră culcuş cu miile sub un acoperiş atât de scund, şi căldura, pe care o radiau frunzele de palmier, a căror supra *259* faţă superioară era veşnic expusă fierbinţelii soarelui. Încercam, clipă de clipă, să ne facem traiul mai suportabil, dar totul era zadarnic. În timp ce unul se învelea cu un cearşaf, ca să se apere de insecte, altul cerea să se dea foc unor lemne verzi chiar acolo, sub acoperişul de frunze, pentru ca fumul să gonească ţânţarii. Din cauză că ne usturau ochii, iar căldura, care şi aşa era înăbuşitoare, creştea şi mai mult, nu se putea pune în aplicare niciuna dintre cele două metode propuse.

Dar dacă eşti bine dispus, dacă domneşte o atmosferă de sinceră prietenie cu cei din jur, dacă ai înţelegere şi ştii să admiri măreţia naturii, oglindită în văile acestor râuri imense, nu-ţi vine greu să suporţi greutăţile, care, până la urmă, devin obişnuinţe. Dacă, totuşi, am insistat asupra acestor nimicuri, am făcut-o numai ca să zugrăvesc călătoria noastră cu piroga pe Orinoco şi să explic de ce, pe această porţiune a drumului nostru, în ciuda celei mai mari bunăvoinţe, Bonpland şi cu

mine nu am reuşit nici pe departe să efectuăm toate observaţiile, la care ne provoca natura din jurul nostru, atât de bogată în subiecte ştiinţifice.

Pe Orinoco sunt multe insule, iar fluviul începe acum să se împartă în mai multe braţe; cel vestic seacă în ianuarie şi februarie. Lăţimea întregului fluviu este de 3 900 până la 5 800 de metri.

Dintr-o pădure de palmieri, din apropierea fluviului, se înalţă, la un moment dat, o stâncă izolată, privelişte pitorească, un pilastru de granit, prismatic, ale cărui feţe piezişe, lipsite de vegetaţie, au aproximativ 65 de metri înălţime. Vârful, care întrece copacii cei mai înalţi, este încoronat cu o lespede de piatră netedă. Pe placa aceasta se înalţă iarăşi copaci. Acest monument natural, atât de grandios în simplitatea lui, aminteşte de construcţiile ciclopilor. Conturul lui riguros trasat, având deasupra copaci şi hăţişuri, se proiectează pe albastrul cerului, ca o pădure peste altă pădure.

De la gurile lui Rio Paruasi, Orinoco este plin de insule şi de stânci de granit. Aşa se explică apariţia în aceste locuri a cataractelor, a curenţilor, care îi sperie la început pe călători, datorită vârtejurilor numeroase, dar care în niciun anotimp nu sunt periculoase pentru ambarcaţii. Noi le-am lăsat în urmă fără nicio greutate, angajându-ne într-un canal îngust, din care apa ţâşneşte sălbatic, de parcă ar fierbe; acesta trece pe sub Piedra de Mărimara, care este o masă compactă de granit, înaltă de 26 de metri, cu o circumferinţă de 100 de metri, fără nicio crăpătură sau vreo urmă de stratificare. Fluviul pătrunde adânc în uscat şi formează, între stânci, coturi largi. Am

260 înnoptat în sătucul Carichana, unde datorită recomandărilor bunului misionar Fray José Antonio de Torre, am fost găzduiţi în parohie sau *convento*. Nu mai dormisem sub un acoperiş de aproape 14 zile.

11 aprilie. Ca să se evite urmările inundaţiilor, uneori atât de periculoase sănătăţii, misiunea Carichana a fost

instalată la o distanţă de 3, 3 kilometri de fluviu. Indienii de aici fac parte din tribul saliva. Salivaşii sunt un neam de oameni sociabili, blânzi, aproape timizi şi mai uşor de stăpânit decât alte triburi de pe Orinoco. Ca să se sustragă dominaţiei caraibilor, salivaşii s-au lăsat uşor convinşi să se alăture primelor misiuni iezuite. Iar preoţii laudă mereu în scrierile lor, inteligenţa şi docilitatea acestora. Ei au multă aplicaţie pentru muzică. Din cele mai vechi timpuri cântă dintr-un fel de trompete de pământ ars, lungi de 1, 3 până la 1, 6 metri, care au mai multe umflături sferice, legate prin ţevi înguste. Aceste trompete emit sunete foarte duioase. Iezuiţii au cultivat cu succes înclinaţia naturală a salivaşilor pentru muzica instrumentală, dezvoltând-o, şi după plecarea ordinului iezuiţilor, misionarii au continuat şi ei să încurajeze frumoasa muzică bisericească şi educaţia muzicală a tineretului. De curând, un călător i-a văzut, cu mirare, pe băştinaşi, cântând din vioară, violoncel, ghitară şi flaut.

Am întâlnit printre indieni şi o femeie de origine albă, sora unui iezuit din Nueva Granada. Nu se poate descrie bucuria pe care o simţi când întâlneşti în mijlocul unor popoare, a căror limbă n-o pricepi, o fiinţă cu care să te poţi înţelege fără interpret. Fiecare misiunt. are cel puţin doi interpreţi. Sunt indieni, ceva mai puţin mărginiţi decât ceilalţi, cu ajutorul cărora misionarii de pe Orinoco se înţeleg cu neofiţii, căci, acum, misionarii nu se mai ostenesc decât arareori să înveţe limba pământului. Interpreţii ne-au întovărăşit în plimbările noastre dedicate colecţionării plantelor. Ei înţeleg spaniola, dar nu o vorbesc corect. Cu indiferenţă, răspund la orice întrebare pusă, aşa, la nimereală, dar zâmbind cu bunăvoinţă: „Da, Pater, nu, Pater”. Este uşor de înţeles că-ţi pierzi la un moment dat răbdarea, când luni de zile duci discuţii de felul acesta în loc să ţi se dea informaţii despre nişte lucruri care te interesează în mod deosebit. Adesea puteam să ne înţelegem cu băştinaşii numai datorită mai

multor interpreţi şi repetând de mai multe ori traducerea aceleiaşi fraze.

„Dincolo de misiunea mea”, ne-a spus binevoitorul călugăr Uruana, „veţi călători ca muţii”. Şi prorocirea aceasta s-a împlinit întru totul. Dar ca să nu ne lipsim şi de puţinul pe care-l poţi afla fie şi de la indigenul cel mai apatic, am apelat din când în când la vorbirea prin *2 şi* semne. Îndată ce băştinaşul observă că este întrebat direct, arătându-i-se lucrul, se leapădă de stupiditatea lui obişnuită şi ştie să se facă înţeles cu o îndemânare remarcabilă. Face tot felul de semne, rosteşte cuvintele rar, le repetă din proprie iniţiativă. Pare flatat că este luat în seamă şi că te laşi învăţat de el. Fără îndoială, încercând să vorbeşti prin semne cu indigenii, te lămureşti mai bine asupra unor lucruri şi eşti mai sigur de rezultat decât folosind interpretul, dar ast? numai dacă ştii să-ţi simplifici întrebările şi să le adresezi succesiv mai multor indivizi sub forme diferite.

Ţinutul dimprejurul misiunii Carichana ni s-a părut deosebit de frumos. În depărtare se vedea liziera pădurii. De jur-împrejur, orizontul era mărginit de munţi, parte împăduriţi, având un colorit sumbru, parte golaşi, cu piscuri stâncoase, aurite de ultimele raze ale soarelui, care apune. Blocuri mari de stâncă, complet lipsite de vegetaţie, cu o circumferinţă de 260 de metri, se văd peste tot.

Apa fluviului crescuse cu câţiva ţoli, fenomen care i-a surprins pe indigeni, căci de obicei fluviul creşte la început aproape imperceptibil, ca în aprilie să scadă din nou câteva zile. Acum Orinoco se găsea cu un metru deasupra celui mai scoborât punct. Indienii ne-au arătat pe un perete de granit urmele recente ale apelor crescute. Conform măsurătorilor noastre, acum ele se aflau la înălţimea de 13, 6 metri. Dar măsurătoarea aceasta am efectuat-o într-un loc în care albia fluviului era mult strâmtată de stânci, aşa că am fost nevoit să mă

mulţumesc cu indicaţiile indienilor. Ceea ce nu poate fi pus la îndoială şi impresionează puternic pe fiecare în această regiune, e că la Carichana.

San Borja, Atures şi Maypures, acolo unde fluviul şi-a croit albia brăzdând munţii, se văd pe alocuri dungi negre, la 30, ba şi la 42 de metri deasupra celui mai înalt nivel actual. Ele dovedesc că, odată, apa s-a urcat până acolo. Oare nu cumva acest Orinoco, fluviul care ni se pare atât de măreţ şi de puternic, nu este decât o slabă rămăşiţă a imenselor curente de apă dulce, care străbăteau, pe vremuri, ţara de la răsărit de Anzi, asemenea braţelor unor mări interne?

După plecarea din Carichana, la orele două după-amiază, am întâlnit în albia râului tot mai multe blocuri de granit, care împiedicau cursul apei. Am trecut pe lângă vestita stâncă, Piedra dei Tigre. Aci apa este atât de adâncă, încât un fir cu plumb, de 40 de metri, n-a atins fundul. Către seară cerul s-a acoperit cu nori, s-a înr

262 tunecat şi rafale de vânt, alternând cu perioade de calm, vesteau apropierea furtunii. Ploaia curgea şiroaie, iar acoperişul de frunze, sub care stăteam lungiţi, ne oferea prea puţin adăpost. Din fericire şuvoaiele de ploaie au gonit pentru câtva timp ţânţarii, care ne chinuiseră îngrozitor în timpul zilei. Ne găseam în faţa cataractei de la Cariva. Curentul apei era atât de puternic, încât cu greu am ajuns la mal; eram zvârliţi mereu înapoi. În cele din urmă, doi salivaşi, înotători excelenţi, au sărit în apă, au tras piroga pe uscat, cu o funie, şi au legat-o, strâns, de un bloc de stâncă pe care am şi înnoptat de altfel. Furtuna nu s-a potolit toată noaptea. Apa fluviului crescuse simţitor şi de mai multe ori ne-a fost teamă că valurile furioase vor desface de la mal piroga noastră şubredă.

12 aprilie. Am pornit la ora patru dimineaţa. Misionarul ne-a anunţat că ne va fi greu să trecem de cataractele şi de vărsarea râului Meta. Indienii vâsleau de douăsprezece ore şi jumătate, fără întrerupere. În tot acest

răstimp n-au mâncat decât manioc şi banane. Dacă ne gândim cât de greu este să învingi forţa curentului şi să navighezi în sus, spre cataracte, şi când ştii că indienii de pe Orinoco şi de pe Amazon îşi încordează tot timpul muşchii, în cursul călătoriilor de două luni pe apă, te miri mult atât de forţa lor fizică, cât şi de cumpătarea acestor oameni. Făina de amidon şi substanţele zaharoase, câteodată peştele şi uleiul din ouă de broască ţestoasă, înlocuiesc aci hrana oferită de mamifere şi păsări.

Pe o distanţă de *1* 170 de metri, albia fluviului era plină de blocuri de granit. Treceam prin canale, care nu măsurau în lăţime nici

1, 6 metri; câteodată piroga noastră rămânea înţepenită între două blocuri de granit. Încercăm să evităm acele locuri unde apa se prăbuşea cu un zgomot asurzitor. Totuşi, când ai un cârmaci indigen bun, primejdia nu era chiar aşa de mare. Când nu puteau învinge curentul, vâslaşii săreau în apă, legau o funie de colţii stâncilor şi trăgeau în sus piroga. Manevra aceasta se făcea foarte încet, iar noi profitam uneori de această ocazie pentru a ne căţăra pe stâncile din apropiere.

Meta este, după Guaviare, afluentul cel mai important al fluviului Orinoco. El este comparabil cu Dunărea, nu în ceea ce priveşte lungimea cursului, cât pentru cantitatea de apă. Adâncimea lui medie estt de 11 până la 28 de metri. Regiunea de confluenţă a celor două cursuri de apă oferă o privelişte unică. Pe malul răsăritean se înalţă stânci izolate, iar blocurile suprapuse de granit par de departe cetăţi năruite. Între fluviu şi marginea pădurii se află maluri late, nisipoase.

Iar drept în mijlocul lor se proiectează la orizont palmierii izolaţi de *263* pe vârfurile munţilor.

Rio Meta străbate câmpiile vaste de la Casanare. Este navigabil până aproape de poalele Anzilor Noii Granade şi va avea odată o mare importanţă politică pentru populaţia din Guyana şi Venezuela.

Pe o distanţă de 270 de kilometri, malurile lui sunt mai populate decât cele ale lui Orinoco, dar de la locul confluenţei nurilor Paulo şi Casanare, pe o distanţă de peste 255 de kilometri, guahibii sălbatici fac viaţa nesigură în jurul râului Meta. Pe vremea iezuiţilor, circulaţia pe acest râu era mult mai vie decât este acum.

De la vărsarea lui Meta, Orinoco ne-a apărut mai eliberat de stânci. Navigam acum fără obstacole. Lăţimea apei era de 970 de metri. Indienii continuau să vâslească, fără să împingă sau să tragă piroga, deci fără să ne deranjeze cu ţipetele lor sălbatice, care întovărăşeau aceste manevre.

Se făcuse noapte, când am ajuns în faţa pragurilor de la Tabaje. Indienii nu mai îndrăzneau să înainteze împotriva curentului până sus, la cataractă. De aceea am dormit pe mal, într-un loc extrem de incomod, pe o stâncă înclinată cu peste 18°, în crăpăturile căreia se ascundeau cârduri de lilieci. Toată noaptea am auzit prin apropiere, urletul jaguarului, în timp ce dulăul nostru îi răspundea cu un schelălăit prelungit. Am aşteptat zadarnic să iasă stelele. Cerul era înfricoşător de negru. Vuietul înfundat al cascadelor de pe fluviu era secondat de vocea puternică a tunetului care se auzea departe, în direcţia pădurii.

13 aprilie. În zorii zilei am trecut de pragurile de la Tabaje. Însoţitorul nostru, Pater Zea, dorea să citească liturghia la San Borja, o nouă misiune întemeiată doar de doi ani. Am găsit acolo şase case locuite de guahibi, care nu primiseră încă instrucţiune religioasă. Nu se deosebeau prin nimic de indienii sălbatici. Ochii lor negri, destul de mari, trădau mai multă vioiciune decât ochii indienilor din alte misiuni. Zadarnic le-am oferit ţuică, nici n-au vrut s-o guste. Feţele tuturor fetelor tinere erau pictate cu picăţele negre, rotunde. Nicio altă pictură nu mai împodobea corpul guahibilor. Mai mulţi dintre ei purtau bărbi. Păreau să fie mândri de acest lucru, ne apucau de bărbie şi ne dădeau a înţelege, prin semne, că sunt şi ei ca noi. Ei au,

în general, o statură zveltă. Niciun neam nu este atât de greu de statornicit ca guahibii. Decât să cultive un petic de pământ, preferă să trăiască din peşte putred, miriapozi şi viermi. Ceilalţi indieni an

264 dreptate când spun că „un guahibo mănâncă tot ce este pe pământ şi sub pământ”.

Cu cât înaintezi spre sud, pe Orinoco, arşiţa devine mai suportabilă, în loc să se înteţească. Temperatura aerului era ziua de 26 până la 27, 5°C, iar noaptea de 23, 7°C. Necazurile pricinuite de ţânţari erau însă şi mai amare. Nu puteai vorbi, nu-ţi puteai descoperi faţa fără să ţi se umple nasul şi gura cu insecte. Am înnoptat pe mal, la Guapiro. N-am făcut baie, din cauza micilor peşti *Caribe*. Toţi crocodilii, pe care îi văzusem în cursul zilei, erau extraordinar de mari „lungi de şapte-opt metri.

14 aprilie. Prezenţa ţânţarilor *Zancudos* ne-a silit să pornim la ora cinci dimineaţa. În stratul de aer de la suprafaţa apei sunt mai puţine insecte decât la marginea pădurii. Am trecut pe lângă zona de vărsare a lui Rio Paureni, unde trăiesc indienii tribului Maco şi am înnoptat pe insula Panumana, foarte bogată în plante. Munţii de lângă cataractele mari mărgineau, la sud-est, orizontul. Cu cât înaintam pe cursul apei în sus, cu atât deveneau mai măreţe şi mai pitoreşti ţărmurile fluviului Orinoco.

Capitolul 20

ZONA DE VĂRSARE A RIULU1 ANAVENI. VÂRFUL UMANĂ. MISIUNEA ATURES. CASCADA MAPARA. INSULELE SURUPAMANA ŞI UITAPURI

În cursul său fluviul Orinoco străbate de la sud la nord o regiune muntoasă. Apele sale se sparg tumultuos de stânci, acolo unde acestea-i închid calea sau unde formează praguri. Când stai aşa, ca să cuprinzi într-o singură privire şirul neîntrerupt de cataracte şi imensa suprafaţă înspumată, aburindă, luminată de ultimele raze ale soarelui care apune, îţi pare că fluviul şi-a părăsit albia şi că atârnă în gol, deasupra ei.

Cele două mari cataracte ale fluviului Orinoco s-au format în regiunea Munţilor Parâme. Indigenii le numesc Mapara şi Quituna, dar misionarii au înlocuit aceste denumiri cu Atures şi Maypures, după numele celor două triburi care formează satele din jurul celor două cascade. Pe coasta de la Caracas, celor două cascade li se spune pur şi simplu: cele două *raudale* (cataracte).

Dincolo de marile cataracte se întinde o lume necunoscută. Este un ţinut, în parte neted, în parte muntos, prin care curg atât afluenţii Amazonului, cât şi cei ai fluviului Orinoco. Mai sus de cataractele mari, pe o distanţă de 450 de kilometri, n-am găsit de-a lungul fluviului decât trei aşezări creştine, în care locuiau abia şase-opt albi, adică oameni de origine europeană. Nu este de mirare că un ţinut pustiu cum este acesta a fost leagănul clasic al multor legende şi basme. Aici situau misionarii existenţa popoarelor „cu un ochi în frunte, cu cap de câine, sau cu gura mai jos de stomac”… Aici găseau ei tot ce se povestea despre garamanţi, arimaspi şi hiperboreeni. I-am nedreptăţi pe modeştii misionari, dacă am crede

266 că ei au imaginat aceste basme exagerate; mai degrabă le-au luat, aproape pe toate, din poveştile indienilor.

15 aprilie. Am plecat de pe insula Panumana, la patru dimineaţa, cu două ore înainte de răsăritul soarelui. Cerul era în mare parte acoperit şi prin stratul gros de nori înalţi străbăteau fulgere. Tunete n-am auzit şi ne-a mirat aceasta. Cerul acoperit, trimitea înapoi căldura radiată de pământ, aşa că arşiţa devenise insuportabilă. Nicio adiere nu mişca frunzişul copacilor. În schimb, în apropiere auzeam urletul jaguarilor care trecuseră braţul fluviului dintre noi şi ţărm. Noaptea, urmând sfatul indienilor, ne-am mutat într-o colibă părăsită, care se găsea în Apures. Uşa ne-a fost baricadată cu scânduri, lucru care ni s-a părut de prisos. Jaguarii sunt atât de numeroşi în jurul

cataractelor, încât în urmă cu doi ani, un indian care şi-a căutat, după încetarea ploilor, coliba, aşezată în locul unde ne aflam noi, a constatat că era ocupată de o femelă cu doi pui. Animalele care se instalaseră acolo cu câteva luni înainte n-au putut fi scoase din colibă decât după o luptă înverşunată.

La răsăritul soarelui am trecut pe lângă zona de vărsare a râului Anaveni, râu care coboară din munţii dinspre răsărit. Ziua a fost îngrozitor de cald, aşa că am stat mai mult într-un loc umbrit şi am pescuit cu undiţa. Abia am putut să transportăm peştii pe care i-am prins. Iată-ne, în sfârşit, în imediata apropiere a cataractei mari. Ne-am oprit într-un golf şi după multe peripeţii şi dificultăţi inerente, mergând pe o potecă îngustă, am ajuns la misiunea Atures, situată la 4, 5 kilometri de malul fluviului. Până aici am tot mers pe o câmpie presărată cu blocuri mari de granit.

Pe locul unde se află acum satul Atures, probabil că a curs mai înainte fluviul Orinoco, iar câmpia complet netedă din jurul satului a fost, fără îndoială, o parte din albia lui. La răsărit de misiune se înălţa un şir de stânci, care putea fi considerat un vechi ţărm al fluviului. De-a lungul vremii, Orinoco a fost împins tot spre vest, deoarece aluviunile aduse de apele sălbatice ce vin din munţii răsăriteni sunt mult mai bogate.

Mica misiune era într-o stare de plâns. Dacă la fondarea ei trăiseră la un loc atari, maypuri, meyepuri, abani şi quirupi, acum n-am găsit decât guahibi şi câteva familii din tribul Maco. Aturii dispăruseră aproape complet; azi se cunosc numai după mormintele din peştera Ataruipe, care amintesc pe cele ale guanachilor de pe Tenerife.

Între 3 şi 4° lacitudine sudică, Orinoco nu formează numai gra*267* niţa dintre marea pădure a Munţilor Parâma şi llanosurile aride de pe Apure, Meta şi Guaviare; el mai desparte şi „neamuri” cu moduri de viaţă foarte deosebite.

La vest, pe câmpiile fără copaci, colindă guahibi, chiricoaşi şi guamoşi, oameni foarte murdari, mândri de înverşunata lor neatârnare sălbatică, greu de statornicit într-un loc şi de deprins să facă o muncă organizată. Misionarii spanioli îi desemnează foarte nimerit prin expresia *indios andantes* (indieni călători, rătăcitori).

La răsărit de Orinoco, între izvoarele apropiate ale râurilor Gaura, Cataniapo şi Ventuări locuiesc macoşii şi salivaşii, curacicanaii, parecii şi maquiritarii, neamuri blânde, liniştite, care se îndeletnicesc cu agricultura şi se supun cu uşurinţă disciplinei misionarilor. Indianul de pe câmpie se deosebeşte de indianul din pădure prin grai, prin obiceiuri şi toate năzuinţele lui spirituale. Ambii au o limbă vioaie, bogată în expresii îndrăzneţe, dar limba muntenilor este mai aspră, mai scurtă, mai pătimaşă. Limba indianului de la şes estt mai blândă, mai prolixă, mai bogată în expresii derivate.

În misiunea Atures, aşa ca şi în majoritatea misiunilor de pe Orinoco. dintre vărsarea lui Apure şi aceea a lui Atabapo, cele două tipuri de indieni mai sus-amintite trăiesc alături. Întâlneşti acolo indieni din păduri şi indieni odinioară nomazi (*indios monteros* şi *indios andantes* sau *llaneros*). împreună cu misionarul, am vizitat colibele macoşilor, numiţi de spanioli piraoaşi, şi pe ale guahibilor. În colibele primilor am întâlnit mai multă ordine, mai multă curăţenie, mai multă bunăstare. Macoşii liberi îşi au sălaşurile fixe la o distanţă de două-trei zile de drum spre răsărit de Atures, la izvoarele râuleţului Cataniapo, unde sunt foarte numeroşi. Ca majoritatea indienilor din păduri, ei cultivă manioc şi nu porumb, trăind în cele mai bune raporturi cu indienii creştini din misiuni. Alcadele macoşilor supuşi părăseşte în fiecare an satul Atures, cu aprobarea misionarului, ca să petreacă câteva luni pe plantaţiile, pe care le are în mijlocul pădurilor, lângă satul macoşilor liberi. Ca urmare a acestor relaţii paşnice, de la o vreme se aşezaseră în misiune mai

mulţi *indios monteros*. Ei cereau cu insistenţă cuţite, undiţe şi mărgele colorate de sticlă pe care, cu toată interdicţia severă a călugărilor, nu le purtau la gât, ci îşi împodobeau cu ele brâul, numit guayuco. După ce au căpătat cele cerute, s-au întors în pădure, căci nu le convenea disciplina misiunii. La această fugă neaşteptată au contribuit, se pare, şi bolile epidemice, care apar adesea la începutul anotimpului ploios.

N-am citat între motivele depopulării cataractelor vărsatul, care în alte regiuni ale Americii face ravagii atât de mari, încât indigenii, cuprinşi de groază, îşi aprind colibele, îşi ucid copiii, iar comunităţile se risipesc. În regiunea cursului superior al fluviului Orinoco nu se ştie nimic despre acest flagel şi dacă ar apărea vreodată, să sperăm că vaccinarea împotriva vărsatului, a cărei acţiune binecuvântată se simte zilnic pe coastele Terrei Firma, l-ar stăvili pe dată. Motivele depopulării aşezărilor creştine sunt: aversiunea indienilor faţă de disciplina impusă de misionari, clima nesănătoasă, toridă şi umedă totodată, hrana rea, neglijarea copiilor bolnavi şi obiceiul infam al mamelor, de a folosi ierburi otrăvitoare pentru a nu rămâne gravide. Dacă totuşi au copii, aceştia nu sunt ameninţaţi numai de primejdiile unei vieţi duse în sălbăticie, ci, şi de numeroasele superstiţii care îi stăpânesc pe indieni. De pildă, când se nasc copii gemeni, concepţii absurde de etică şi de onoare a familiei îi obligă să omoare pe unul dintre cei doi copii, căci „doi copii născuţi deodată nu pot fi de la acelaşi tată”, după cum spune o zicală a salivaşilor. Ca să asigure pacea în familie, unul dintre copii este îndepărtat de mătuşi bătrâne sau de *mure japoicnei* (moaşe). Şi în cazul în care copilul nu este geamăn, dar prezintă la naştere o cât de mică deformaţie corporală, soarta este tragică pentru copil: tatăl este acela care îl ucide pe loc. Indienii aceştia nu doresc decât copii bine formaţi, puternici, căci deformaţiile le-a pricinuit *Joloquiamo*, duhul rău, sau pasărea *Tikitiki*, duşmanul

neamului omenesc. Uneori şi copiii normali, dar mai slăbuţi au aceeaşi soartă.

La indienii de pe Orinoco, tatăl se întoarce acasă numai pentru ca să mănânce şi să se culce în hamac; nu-şi mângâie nici copiii, nici nevestele, a căror menire este să-l slujească. Afecţiunea paternă apare numai atunci când băiatul a crescut destul de mare, ca să poată lua parte la vânătoare, la pescuit şi la munca de pe plantaţii.

Stareţul franciscanilor care vedea cu groază cât de repede scădea populaţia celor două sate de pe lângă cataracte, propusese acum câţiva ani guvernatorului provinciei Angostura să înlocuiască pe indieni cu negri, ştiindu-se că aceştia rezistă admirabil într-o climă fierbinte şi umedă. Dar o mică neînţelegere a compromis acţiunea. Guvernatorul le-a răspuns călugărilor că „Deoarece garantăm tot atât de puţin viaţa negrilor, ca şi pe aceea a indienilor, nu ni se pare cu dreptate să-i silim pe negri să se stabilească pe lângă cataracte”.

Astăzi existenţa misiunilor se bazează aproape numai pe două fa*269* milii guahibo şi maco, singurele la care se mai găseşte o urmă de civilizaţie şi care ţin la traiul pe propriul lor pământ. Dacă şi acestea se vor prăpădi, ceilalţi indieni, care de mult s-au saturat de disciplina din misiune, vor fugi, şi atunci, într-un punct, care poate fi considerat punctul cheie al fluviului Orinoco, viitorii călători nu vor mai găsi nimic din cele trebuincioase. Mai cu seamă nu vor mai avea cârmaci, care să le conducă canoele prin cataracte. Comunicaţiile între fortul de pe Rio Negro şi capitala Angostura, chiar dacă nu s-ar întrerupe complet, ar fi totuşi mult îngreuiate. Căci pentru a îndrăzni să te strecori prin labirintul de stânci şi de blocuri de piatră, care gâtuie albia la Atures şi Maypures, este nevoie de cunoaşterea exactă a locurilor.

În timp ce piroga noastră se descărca, contemplam de pe mal aspectul impresionant al unui fluviu imens, gâtuit şi preschimbat în spumă. Nu încerc să vă descriu

simţămintele mele, ci doar numai un loc celebru din Lumea Nouă prin peisajul său. Cu cât lucrurile sunt mai grandioase, mai maiestuoase, cu atât este mai important să le înregistrăm până în cele mai mici amănunte, să schiţăm cu o mână sigură conturul tabloului, pe care îl prezentăm imaginaţiei cititorului şi să descriem cu simplitate caracteristicile cele mai importante ale marilor şi nepieritoarelor monumente ale naturii.

De la gurile lui, până la confluenţa cu râul Anaveni, pe o distanţă de 1 170 de kilometri, navigaţia pe Orinoco este complet liberă. La Muitaco, într-un golf numit Boca del Inferno, sunt stânci şi vârtejuri, la Carichana şi la San Borja sunt cataracte mici (*raudalitos*), dar nicăieri în punctele acestea cursul fluviului nu este complet oprit, întotdeauna rămâne un canal, o cale de apă, prin care ambarcaţiile pot să navigheze în sus şi în jos.

În cursul călătoriei prin cursul inferior al fluviului, navigaţia este primejduită de apariţia unor plute naturale, formate din copaci, pe care fluviul i-a dezrădăcinat şi acum îi transportă mai departe. Vai de pirogile, care se ciocnesc, pe timp de noapte, cu împletiturile acestea, de lemne şi de liane, acoperite cu plante acvatice! Ca şi pe Mississippi, ele seamănă cu acele câmpii plutitoare *chinampa* (grădini plutitoare) din lacurile mexicane.

Când indienii vor să atace un trib vrăjmaş, leagă laolaltă, cu frânghii, mai multe canoe, le acoperă cu ierburi şi crăci, imitând astfel copacii numeroşi pe care Orinoco îi duce la vale. Se spune despre caraibi că odinioară erau foarte iscusiţi în executarea acestui şiretlic războinic. Astăzi, contrabandiştii spanioli din vecinătatea

270 Angosturei, se slujesc de aceeaşi metodă ca să-i înşele pe vameşi.

În amunte de râul Anaveni, între masivele Umană şi Sipapo, se ajunge la cataractele de la Mapara şi Quitana sau, cum spun misionarii, la raudalele de la Atures şi Maypures. Apa se prăvăleşte aici peste praguri înalte care

ţin de la un mal la altul. Colţi de stâncă, blocuri de granit etajate pe care cresc palmieri, totul este învăluit într-o spumă. Aspectul general al celor două cascade se aseamănă, dar pe când cea dintâi, din nord, este uşor de trecut când apele sunt mici, cea de la Maypures, este trecută de indieni atunci când apa este mare. Mai sus de Maypures şi de confluenţa cu Cano Cameji, pe o distanţă de 760 de kilometri, până la cataractele guaharibilor patul albiei fluviului Orinoco nu mai prezintă obstacole.

Numai în zona marilor cataracte din nord există, de ambele părţi, munţi înalţi. Malul stâng are în general altitudini mai mici, dar se prelungeşte la vest de Atures, cu vârful Umană, înalt de 975 de metri. El pare cu atât mai grandios şi mai măreţ cu cât se ridică direct din câmpie. În apropierea misiunii, în regiunea cataractelor, peisajul se schimbă la fiecare pas. Pe o suprafaţă mică găseşti acolo stânci cu păduri întunecate, alături de câmpii deschise şi ogoare înfloritoare. În natura care ne înconjură, precum şi în adâncul sufletului nostru, un izvor bogat de sentimente şi de plăceri îl constituie contrastul şi apropierea dintre măreţ şi ameninţător, blând şi sălbatic.

Munţii înalţi închid de jur-împrejur orizontul. Aceşti munţi se ridică de obicei numai cu 225 – 260 de metri deasupra câmpiei dimprejur. Vârfurile lor rotunjite, ca la majoritatea munţilor de granit, sunt acoperite cu păduri dese de laurinee. Grupuri de palmieri, cu frunzele răsfirate asemenea unui penaj, se înalţă maiestuoase, înclinate sub un unghi de 70 de grade, printre copacii cu ramuri orizontale. Trunchiurile lor goale înălţându-se către cer ca nişte coloane înalte de 30 – 40 de metri, se profilează pe albastrul cerului, asemenea unei „păduri deasupra pădurii”.

La răsărit de Atures, lângă muilţii aceia rotunjiţi, se înalţă alţi munţi, cu un aspect complet diferit. Crestele lor dinţate sunt formate din blocuri suprapuse, fragmentate în lespezi orizontale. Pe aceste lespezi de stâncă din

apropierea fluviului Orinoco, se ajază flamingii, sobaldoşi (o specie de bâtlani mari) şi alte soiuri de păsări care se hrănesc cu peşte.

Vegetaţia bogată a munţilor se întinde şi peste câmpii. Misionarul ne-a asigurat că, în apropierea cataractelor, ierburile sunt întotdeauna verzi şi proaspete, datorită vaporilor de apă, care se înalţă peste fluviu frământat de vârtejuri şi cascade, pe o distanţă de 5, 8 *271* 7, 8 kilometri.

Pretutindeni la Atures vegetaţia se arăta în bogăţia ei şi în splendoarea culorilor, caracteristice sfârşitului perioadei ploilor. Copacii bătrâni erau bogat împodobiţi cu minunate orhidee, cu banisterii galbene, cu flori albastre de bignonii, cu peperomiil. Arum şi *Pothos*. Pe un singur copac găseai laolaltă plante mai multe şi mai variate, decât pe o suprafaţă întinsă din zona noastră climatică. Alături de aceste plante epifite, caracteristice locului, am văzut spre surprinderea noastră, aici în mijlocul zonei calde, aproape la nivelul mării, muşchi asemănători celor europeni. Lângă cataracta mare de la Atures, am cules frumoasa plantă *Grimmia*, cu frunze mari cu *Fontinalis* care i-a preocupat atât de mult pe botanişti. Ea atârnă de copacii cei mai înalţi. Dintre fanerogame, cresc în pădure mimozele, ficuşii şi laurineele. Ţărmurile cascadei sunt împodobite cu plante iubitoare de umezeală. Se găsesc aici, în locurile netede, tufe de heliconii şi de alte scitaminee cu frunze late şi lucioase, trestii de bambus, cele trei specii de palmieri, *Murichi*, *Jagua* şi *Vadgiai*, formând fiecare dintre ele un grup separat. Palmierul murichi sau înauriţia, cu fructul său solzos, este vestitul *Sago* al indienilor din tribul Guaraos. Are frunze palmate şi nu creşte printre palmierii cu frunze penate şi încreţite, ca *Jagua*, care pare să fie o specie de cocotier, or ca *Vadgiai* sau *Cucurito*, care poate fi pus alături de frumosul gen *Oreodoxa*. *Cucurito* are datorită ţinutei sale, o înfăţişare deosebită. Frunzele lui, sau mai bine zis evantaiele,

aşezate pe un trunchi înalt de 24 – 32 metri, stau aproape orizontal, doar cu vârfurile puţin îndoite. Sunt adevărate mănunchiuri de pene, de un verde delicat şi proaspăt. *Cucurito* şi *Seje*, ale căror fructe seamănă cu caisele, ca şi *Oreodoxa regia* sunt prin înălţimea trunchiului, palmierii cei mai măreţi ai Lumii Noi.

Baie n-am putut face decât în foarte puţine locuri, numai în golfurile în care apa se rotea încet. Spaţiul dintre pragurile de stâncă de pe Orinoco este plin cu insule de diferite mărimi. Unele lungi, de 390 – 585 metri, seamănă cunişte coline ieşite din apă, altele sunt mici şi joase, ca nişte recife. Insulele împart fluviul în numeroase braţe repezi, în care apa se sparge, clocotind, de stânci.

Pe toate insulele cresc palmieri *Jagua* şi *Cucurito*, adevărate crânguri de palmieri în mijlocul apelor înspumate. Indienii, care cârmesc[76]

272 pirogile goale prin cataracte, au câte un nume pentru fiecare treaptă, pentru fiecare stâncă. Între insulele Avaguri şi Javariveni se află cataracta Javariveni. Fluviul pare secat. În albia lui stau îngrămădite şi suprapuse blocuri de granit. Auzeam mugetul apei. Fluviul s-a despletit în o mulţime de braţe sau de pâraie, care, toate, încearcă să-şi croiască un drum prin stâncă. Te miri cât de puţină apă este în albia fluviului, cât de multe sunt cascadele, care îşi pierd apa pe sub pământ, cât este de puternic tunetul apei, care se sfarmă, clocotind, de stânci.

Dacă ai trecut de cataracta Javariveni (nu amintesc aci decât cataractele cele mai importante), ajungi la cataracta Canucari, formată de un prag stâncos, care se întinde între insulele Surupamana şi Uitapuri. Când bancurile sau zăgazurile naturale nu au o înălţime mai mare de 60 – 90 centimetri, indienii îndrăznesc să le treacă în canoe. Înotând în susul apei, ei se chinuiesc până

---

76 Peporomia, plantă cu frunze cărnoase, adaptate pentru înmagazinarea apei. — N. T.

reuşesc să fixeze capătul unei funii de vârful unei stânci, după care trag ambarcaţia cu funia până sus, pe cataractă. În cursul acestei manevre obositoare, vasul se umple adesea cu apă; alteori se sparge de stânci, iar indienii răniţi, cu trupul însângerat, abia scapă din viitoare şi înoată până la cea mai apropiată insulă. Când lespezile de stâncă sau pragurile sunt prea înalte şi închid aproape complet fluviul, vasele mai uşoare se îndreaptă către ţărm. Aici se introduc sub ele ca vălătuci, trunchiurile de copaci, pe care sunt trase apoi, până la un punct, în care fluviul este din nou navigabil. Lucrul acesta se întâmplă mai ales atunci când apa este mică. În perioada apelor mari se recurge rar la acest procedeu.

Uneori apele râului se prăbuşesc brusc, de la o mare înălţime, ceea ce face imposibilă navigaţia. Aşa este, de pildă, splendida cascadă a lui Rio Tequendama L Alteori există multe zăgazuri mici, atât de apropiate, încât formează pe distanţă de mai mulţi kilometri, un şir neîntrerupt de cascade şi de vârtejuri, denumite *chorros* şi *remolinos*. Ele se mai numesc *raudales*, *rapides* (cataracte). Din ele fac parte şi cascadele de la Atures şi Maypures.

Făcând măsurători asupra cataractelor de pe Orinoco am găsit, spre surprinderea mea, că apa cădea doar de la o înălţime de 9 metri. După depăşirea cataractelor, nivelul apei scade, nu numai pentru că evaporarea creşte prin dispersarea apei în stropi, ci mai ales pentru că multă apă se pierde în subteran.[77]

Când stai pe malul fluviului Orinoco şi priveşti zăgazurile de *273* stâncă, de care se sparg, tunând, apele fluviului, te gândeşti fără să vrei, dacă timpul va reuşi să le schimbe înfăţişarea aşa curând. Nu prea înclin să atribui asemenea efecte eroziunii apei, care izbeşte blocurile de granit şi nici procesului de alterare a rocii. Nisipul şi

77 In apropiere de Bogota, capitala Columbiei (Meyer-Abych).

sfărâmăturile mai mari de roci antrenate de apă rod patul albiei şi formează excavaţii care se lărgesc treptat în toate direcţiile.

Când auzi vuietul cascadei pe câmpia din jurul misiunii, la mai bine de 4 kilometri distanţă, te crezi în preajma unui ţărm stâncos de mare, de care se sparg valurile. Noaptea zgomotul este de trei ori mai puternic decât ziua.

La 16 aprilie, spre seară, am primit vestea că piroga noastră a fost transportată în mai puţin de şase ore peste cataracte şi că acum se află în bună stare, în golful Puerto de arriba.

Indienii din Atures sunt oameni amabili, nepătimaşi, deprinşi cu cele mai mari lipsuri. Odinioară, iezuiţii îi îndemnau la muncă şi atunci nu le-au lipsit niciodată cele de trebuinţă pentru traiul zilnic. Preoţii cultivau porumb, fasole şi alte legume europene. În jurul satului existau plantaţii de portocali şi tamarini. Păşunile de la Atures şi Carichana aveau pe atunci peste *2*0.000 – 3*0.000* de cai şi cornute. Astăzi nu se mai cultiva decât ceva manioc şi banane. Totuşi solul este atât de fertil, încât am găsit la Atures, într-un singur ciorchine de banane (pisang) peste 108 fructe, când patru până la cinci sunt suficiente pentru hrana zilnică a unui om. Cultura porumbului este total neglijată. Din anul 1795 cornutele au dispărut complet. Drept mărturii unice ale culturilor practicate mai înainte în aceste ţinuturi şi a activităţii economice a primilor misionari, apar, ici-colo, prin savane, câte un trunchi de portocal sau de tamarin, în mijlocul unor copaci sălbatici.

Jaguarii, care sunt mai puţin periculoşi pentru turme decât liliecii, intră până în sat şi mănâncă uneori porcii bieţilor indieni. Misionarul ne-a povestit şi o întâmplare uimitoare despre aceste animale, de obicei atât de sălbatice. Doi copii de indieni, unul de opt şi altul de nouă ani, un băieţel şi o fetiţă, şedeau pe iarbă, la Atures, în mijlocul unei câmpii, pe care o străbătusem şi noi, destul

de des. Să fi fost ceasurile două după-amiază când, deodată, din pădure apăru un jaguar. Ajuns lângă copii, a început să le dea târcoale, zburdând.

Ba se ascundea în iarba înaltă, ba făcea o săritură cu spinarea încovoiată şi capul aplecat, aşa cum fac pisicile noastre. Copiii n-au văzut cine era în preajma lor, decât când jaguarul îl lovi pe băieţel cu laba peste cap. Dacă la început jaguarul îl atingea pe băieţel

274 mai încet, cu timpul ghearele i-au zgâriat pielea şi rănile au început să sângereze tare. Văzând asta fetiţa apucă o crăcuţă şi lovi animalul, care fugi imediat în pădure. La ţipetele copiilor au venit, în fugă, indienii şi mare le-a fost mirarea când au văzut că jaguarul se îndepărta în salturi mari spre pădure fără niciun fel de împotrivire.

Alături de porcii obişnuiţi, de rasă europeană, în aceste locuri mai trăiesc şi diferite specii de „pecari”. Micul pecar *Dicotiles torquatus* este denumit de indieni în dialectul maypurilor *Chacharo*. Un alt porc, se numeşte *Apida*. Este mai mare, negru-cafeniu iar de-a lungul maxilarului inferior şi a burţii, alb. Chacharo, crescut în casă, devine blând ca oile şi căprioarele noastre, iar *Apida* domesticit trăieşte în turme de sute de capete. Când aceste turme se apropie, ele se aud din depărtare, nu numai din cauza sunetelor aspre şi înfundate pe care le scot, ci mai ales pentru că ele calcă sălbatic în picioare toate tufişurile din calea lor. Odată, pe când strângea plante, Bonpland l-a rugat pe însoţitorul lui indian să se ascundă împreună după un copac şi astfel a văzut de aproape aceşti pecari trecând prin faţa lui. Turma trecea în rânduri strânse, masculii în faţă, fiecare femelă-mamă cu purceii după ea. Chacharii au o carne moale, nu prea gustoasă. Indienii, care îi vânează cu săgeţi subţiri, legate de sfori, îi mănâncă însă cu plăcere. La Atures ni s-a spus că jaguarii se feresc să ajungă în mijlocul unei astfel de turme de porci sălbatici şi dacă sunt prin apropiere se

caţără în copaci ca să nu fie striviţi. Să fie aceasta o poveste vânătorească sau o observaţie reală?

Printre maimuţele pe care le-am văzut în misiunea Atures, am descoperit o specie nouă din neamul *Sippe*, *Sais* sau *Saju*, numite de hispano-americani *Machis*. Este, de fapt, Uavapavi (*Simia albifrons Humboldt*) maimuţa cu blană cenuşie şi obraz albăstrui. Fruntea şi un contur în jurul ochilor sunt albe ca zăpada. În fiecare dimineaţă, în curtea misiunii, vedeam cum sărea pe câte un porc, şi rămânea cocoţată pe el, de dimineaţă până seară, în timp ce porcul fugea prin câmpiile cu iarbă. Am văzut-o şi pe spinarea unei pisici mari, cu care crescuse împreună, în casa părintelui Zea.

La cataracte mi s-a vorbit pentru prima dată de aşa-numitul *Salva*}, omul pădurii, acoperit cu păr, care răpeşte femei, clădeşte colibe şi mănâncă, din când în când, carne de om. Tamanacii îl numesc *Achi*, maypurii îi zic *Vasitri* sau dracul de mare. Indigenii şi misionarii nu pun de loc la îndoială existenţa acestei maimuţe, care seamănă a om, şi de care se tem foarte tare. Povestea aceasta, mult *275* înflorită de misionari, de colonişti spanioli şi de negrii din Africa, cu diferite date din cele ştiute despre comportamentul urangutanului, gibonului, *Ioko* sau cimpanzeului şi a Porago-ului, ne-a urmărit cinci ani de zile, în emisfera sudică ca şi în cea nordică. Pretutindeni, chiar şi în cercurile cele mai culte, ni s-a luat în nume de rău că numai noi îndrăzneam să ne îndoim că ar exista în America o maimuţă mare, asemănătoare omului. Este oare posibil ca mult discutata maimuţă capucin, maimuţa de pe Esmeralda (*Simia chiropotes*), având caninii mai lungi de 14 milimetri, o faţă cu mult mai apropiată de a omului decât de a urangutanului şi care îşi netezeşte barba cu mina, atunci când este enervată, să fi stârnit povestea despre salvaji? Fireşte că nu este atât de mare ca maimuţa Coaita (*Simia paniscus*), dar când o vezi sus, în copac, sau când nu-i vezi decât capul, uşor ai putea s-o confunzi cu o

fiinţă omenească.

După o şedere de două zile la cascada de la Atures, am fost foarte bucuroşi să ne încărcăm din nou piroga şi să părăsim un ţinut, în care ziua termometrul indica 29°C, iar noaptea 26°C. Ziua ne chinuiau îngrozitor ţânţarii şi jejenii, nişte insecte mici şi veninoase „din genul *Simulium*, noaptea ne atacau ţânţarii *Zancudos*, o specie de ţânţari mari, de care se temeau chiar şi indigenii. Mâinile au început să ni se umfle şi umflăturile au crescut mereu, până când am ajuns pe malurile râului Temi. Mijloacele prin care indigenii încearcă să scape de aceste vietăţi extrem de supărătoare sunt foarte curioase. Bunul misionar Bernardo Zea, care-şi petrecea viaţa subţirania ţânţarilor, îşi construise lângă biserică, pe o schelă din trunchi de palmieri, o cămăruţă, în care respirai mai liber. Seara ne urcam acolo, cu o scară, ca să ne uscăm plantele şi să ne completăm jurnalul zilnic. El observase, pe bună dreptate, că ţânţarii cei mai numeroşi se aflau în stratul de aer de deasupra pământului, până la înălţimea de cinci până la şapte metri. La Maypures indienii ies. noaptea din sat şi dorm pe insulele mici din centrul cataractelor. Acolo găsesc puţină linişte, deoarece ţânţarii par să evite aerul prea umed.

Cine are prilejul să navigheze pe marile fluvii ale Americii, ca Orinoco sau Magdalena, nu poate înţelege cum pot să te chinuiască fără încetare, clipă de clipă, nişte insecte, care plutesc în văzduh; şi cum este posibil ca numărul imens al acestor insecte să facă ca unele ţinuturi vaste să fie aproape de nelocuit. Oricât ai fi de obişnuit să suporţi durerea fără să te plângi, oricât te-ar absorbi obiectul

276 pe care-l cercetezi, eşti smuls fără putinţa de a te apăra de la preocupările tale, când ţânţarii *Zancudos*, *Jejeni* şi *Tempraneros* îţi acoperă faţa şi mâinile, când te înţeapă prin haine cu trompa lor, care se termină cu un ac, când ţi se strecoară în nas şi în gură, încât trebuie să

strănuţi şi să tuşeşti, de îndată ce încerci să vorbeşti.

Straturile joase ale aerului, de la cinci până la şapte metri de sol, sunt pline cu insecte care formează o pâclă deasă. Când te afli într-un loc întunecos, de pildă în peşteri şi când priveşti printr-o deschizătură luminată de razele soarelui, vezi nori de *Moschitos*, aci mai rari, aci mai deşi, după cum ţânţarii, în mişcările lor, încete şi ritmice se adună sau se despart. În misiunea San Borja locuitorii suferă mai mult de pe urma ţânţarilor decât cei de la Charichana; dar la cataracte, la Atures şi mai cu seamă la Maypures, plaga atinge apogeul. Trecând peste gradul cinci de latitudine, înţepăturile sunt mai rare, dar în cursul superior al fluviului Orinoco ele sunt mai dureroase, deoarece temperatura ridicată şi lipsa vântului fac ca aerul să fie fierbinte şi pielea mai sensibilă. „Ce bine trebuie să fie să locuieşti în lună”! îi spunea un indian saliva preotului Gumilla: „Luna este atât de frumoasă, de curată, încât precis că acolo nu sunt ţânţari”.

Mai departe, către sud, unde începe sistemul apelor galben-brune, numite îndeobşte ape negre, pe malurile râurilor Atabapo, Temi, Tuamini şi Rio Negro, am avut în sfârşit parte de linişte, cu toate că nici nu ne aşteptam. Aceste râuri curg, ca şi Orinoco, prin păduri dese, dar ţânţarii, ca şi crocodilii, se ţin departe de „apele negre”. Numai că suferinţele noastre au reînceput de îndată ce am ajuns pe Casiquiare. La Esmeralda, la capătul răsăritean al cursului superior al fluviului Orinoco, unde se sfârşeşte lumea cunoscută de spanioli, norii de ţânţari sunt aproape tot atât de deşi ca şi în regiunea marilor cataracte. La Mandavaca am întâlnit un misionar bătrân, care ni se plângea că „poartă în spinare *20* de ani de ţânţari”. Ne-a invitat să-i privim picioarele, ca într-o bună zi să putem povesti ce au de pătimit bieţii misionari în pădurile de pe lângă Casiquiare. Cum fiecare înţepătură lasă în urma ei un punct negru-brun, picioarele lui erau atât de pătate, încât abia se mai zărea albul pielii dintre atâtea pete de

sânge coagulat. Pe Casiquiare mişună în apă insectele din genul *Simulium*, dar zancudoşii din genul *Culex* sunt foarte rari, în timp ce pe fluviile cu ape negre, apar de obicei câţiva zancudoşi, dar niciodată ţânţari.

Foarte curios ni s-a părut faptul, care le este bine cunoscut şi tu*277* turor misionarilor, anume că diferitele specii de insecte nu zboară concomitent şi că în timpul zilei eşti înţepat mereu de alte specii.

Ori de câte ori se schimbă „decorul” şi înainte ca alte insecte să „pornească la atac” – după expresia naivă a misionarilor – ai linişte timp de câteva minute, uneori chiar un sfert de ceas. Insectele care urmează nu vin deodată. De la ora şase şi jumătate dimineaţa, până la ora cinci seara în aer mişună moschitoşi, care nu seamănă, după cum citim în unele descrieri de călătorii, cu ţânţarii noştri (*Culex pipiens*), ci mai degrabă cu un ţânţar mic. Înţepătura lor lasă în urmă un punct brun-roşcat. Cu un ceas înainte de apusul soarelui, moschitoşii sunt înlocuiţi de o specie de ţânţari mici, numiţi *Tempraneros*, pentru că uneori se arată şi când răsare soarele[78]. Stau în aer doar un ceas şi jumătate şi dispar între orele şase şi şapte seara. După câteva minute de răgaz, se simt înţepăturile zancudoşilor, altă specie de ţânţari (*Culex*) cu picioare foarte lungi.

În cursul superior al fluviului Orinoco sunt mai mulţi moschitoşi şi maringuini decât în cel inferior, pentru că spre izvoare fluviul curge prin păduri dese, iar între apă şi pădure nu există o fâşie de ţărm lipsită de vegetaţie. Odată cu scăderea nivelului apelor şi cu tăierea pădurilor, numărul ţânţarilor de pe noul continent descreşte; dar toate aceste momente au efecte atât de lente ca şi progresele desţelenirii.

Toţi oamenii de prin partea locului – albi, mulatri, negri, indieni – au de suferit de pe urma înţepăturilor

78 Temprano — care se scoală devreme.

insectelor. Ei se plâng de această plagă toată viaţa. Dar în ciuda acestor văicăreli permanente, se mută, şi chiar preferă să se mute în oraşele comerciale Angostura, Santa Marta şi Rio la Hacha. Aşa te poţi obişnui cu un rău, pe care îl suporţi în fiecare ceas din zi! Unde sunt foarte multe insecte, populaţia creşte încet dar din această cauză, o stagnare completă totuşi nu se produce.

Aş vrea să mai menţionez un fapt curios, şi anume că albii născuţi în zonele calde pot umbla desculţi prin aceleaşi camere, în care un european nou venit ar risca să fie atacat de niguaşi sau chiguaşi, purici-de-nisip (*Pulex penetram*). Aceste animale abia vizibile se înfig sub unghiile degetelor de la picioare şi datorită dezvoltării rapide a ouălor într-o pungă a burţii lor, se fac mari cât bobul de mazăre. Altfel se petrec lucrurile la muştele care înţeapă. Pe coastele

278 Amerkii de Sud, aceste insecte atacă şi pe indigeni, ca şi pe europeni; numai urmările înţepăturii sunt diferite la cele două categorii de oameni. Acelaşi lichid otrăvitor, introdus în pielea unui indian şi în pielea unui alb abia sosit, nu provoacă la primul niciun fel de umflătură, în timp ce la al doilea dă umflături dure, puternic proeminente, care dor câteva zile în şir.

Ziua, chiar când vâslesc, indienii se bat mereu pe trup cu palma întinsă, ca să gonească insectele. În somn dau sălbatic în dreapta şi în stânga, în ei şi în camarazii lor, cum le vine la îndemână. La Maypures am văzut tineri indieni, aşezaţi în cerc, frecându-şi unul altuia, foarte apăsat, spatele cu scoarţă de copac, uscată ia foc. Pemeile indiene, cu o răbdare care ne-a uimit de-a dreptul, scoteau cu un osişor ascuţit micul punct de sânge coagulat din centrul fiecărei înţepături, care dă pielii acel aspect pătat. Unul dintre triburile de pe Orinoco, otomacii, foloseşte contra ţânţarilor o reţea care se ţese din fibrele palmierului *Murichi*. Atât pe Orinoco cât. şi pe Casiquiare când indienii l-au văzut pe Bonpland că nu-şi putea clasa

plantele, din cauza ţânţarilor, l-au îndemnat să se ducă în „cuptoarele” lor. Astfel se numesc nişte încăperi mici, fără uşi, fără ferestre, în care te furişezi pe burtă, printr-o deschizătură foarte îngustă. Insectele se gonesc cu un foc din lemne verzi, care dau fum mult, după care deschizătura cuptorului se închide. Faptul că ai scăpat de ţânţari îl plăteşti totuşi destul de scump, căci din cauza aerului închis şi a unei făclii de copal, care luminează încăperea, se face îngrozitor de cald. Cu o răbdare, care merită cele mai alese laude, Bonpland a uscat multe sute de plante în aceste cuptoare ale indienilor.

Gândindu-ne la osteneala pe care şi-o dau indigenii, ca să alunge insectele sau să înlăture urmările muşcăturii lor ajungem la concluzia că, în ciuda structurii deosebite a pielii lor, în faţa înţepăturilor, ei sunt tot atât de sensibili ca şi albii. Am observat că atunci când te îmbraci prea gros, când bei băuturi alcoolice, când te scarpini în locul înţepăturii, în fine când te scalzi prea des, sensibilitatea pielii faţă de înţepăturile insectelor creşte. În locurile unde se putea face baie, pentru că nu erau crocodili, Bonpland şi cu mine am constatat că atunci când prelungeam prea mult baia, ea alina durerea vechilor înţepături, dar ne făcea mai sensibili la înţepăturile noi. Dacă te scalzi mai mult decât de două ori pe zi, îţi aduci pielea într-o stare de excitabilitate nervoasă, de care în Europa nu ne putem face nici măcar o idee. Ai impresia că toată sensibilitatea ţi s-a con*7*$ centrat în tegumente.

Cum moschitoşii şi ţânţarii mici îşi petrec două treimi din viaţă în apă, nu este de mirare că, în pădurile străbătute de ape mari, aceste insecte răutăcioase se împuţinează treptat, cu cât ne depărtăm de ţărmul apei. Par să prefere locurile în care s-a petrecut metamorfoza lor şi unde, la rândul lor, vor putea să-şi depună ouăle.

De aceea se obişnuiesc atât de greu indienii cu traiul în misiuni.

La Maypures, Atures şi Esmeralda au fost cazuri în

care indienii au fugit în pădure numai ca să scape de ţânţari. Păcat că dintru început toate misiunile de pe Orinoco au fost aşezate prea aproape de apă.

La Esmeralda locuitorii ne-au asigurat că, dacă satul s-ar muta pe unul dintre platourile frumoase ale munţilor de la Duida şi Măgaruaca, ei ar putea răsufla mai uşor şi ar avea parte de linişte. Norul de insecte – spun călugării – pluteşte numai peste Orinoco şi peste afluenţii lui. El se risipeşte din ce în ce, când te îndepărtezi de râuri.

Micile deosebiri de climă şi de hrană, par să aibă un anumit efect asupra veninului pe care aceeaşi specie de insecte o elimină prin trompa cu capătul dinţat. Pe Orinoco, insectele cele mai supărătoare, cele mai sălbatice, cum spun indigenii, sunt cele din regiunea marilor cataracte, de la Esmeralda şi de la Mandavaca. Această lăcomie a insectelor, în anumite locuri, această sete de sânge, cu care îl atacă pe om, acţiunea diferită a otrăvii la aceeaşi specie, toate acestea sunt fenomene foarte curioase.

Cantitatea de ţânţari mari şi mici indică insalubritatea unei regiuni, în măsura în care dezvoltarea şi înmulţirea acestor insecte depind de aceleaşi cauze, care produc miasmele. Aceste vietăţi atât de supărătoare preferă locurilor roditoare, cu solul acoperit de plante, apa stătută, aerul umed, netulburat de vânt. În schimbul unui loc deschis, preferă umbra, semiîntunericul, semiobscuritatea, căldura şi umezeala, care favorizează procesul afinităţilor chimice şi grăbeşte prin aceasta putrezirea substanţei organice. Faptul că pe Orinoco, pe Casiquiare, pe Rio laura, peste tot unde aerul este foarte nesănătos, înţepătura ţânţarilor sporeşte predispoziţia organelor la contractarea miasmelor, este un lucru aproape confirmat prin experienţă. Când eşti chinuit zi şi noapte, luni în şir, de insecte, iritaţia permanentă a pielii cauzează o enervare febrilă şi slăbeşte funcţia gastrică, datorită antagonismului, demult cunoscut, dintre sistemul

gastric şi cel al pielii. Omul începe să digere mai greu, iritaţia pielii provoacă *o* transpiraţie abundentă şi nu-şi mai poate potoli setea. În urmă ne

 liniştii mereu crescânde, la persoane mai slabe de constituţie apare şi o stare depresivă, care influenţează violent asupra organismului. Astăzi spaniolii nu se tem să călătorească pe Orinoco din cauza pericolului pe care îl prezintă navigaţia în canoele mici, indienii sălbatici sau şerpii, crocodilii şi jaguarii, ci numai din cauza, cum spun ei, naiv, *el sudary las moscas* (a transpiraţiei şi a ţânţarilor).

Cine a trăit multă vreme în ţări bântuite de moschitoşi (ţânţari), va fi ajuns şi el, ca şi noi, la concluzia că împotriva insectelor nu există niciun leac radical. Indienii care se ung cu *onoto*, *bolus* sau ulei de broască ţestoasă, şi se bat tot mereu cu palma pe umeri, pe spate şi pe picioare, cam ca şi cum n-ar fi unşi de loc, nu realizează mare lucru. Prin acest sistem de ungere nu ştii dacă obţii alinarea suferinţelor; ceea ce este sigur este că ea nu te poate apăra. Europenii abia sosiţi pe Orinoco, pe Magdalena, pe Guayaquil sau pe Rio Chagre (citez aci cele patru râuri, pe care insectele sunt cel mai de temut) îşi acoperă la început faţa şi mâinile, dar curând simt o căldură insuportabilă, o stare de enervare la gândul că nu poţi face nimic. Deprimaţi, până la urmă îşi lasă libere faţa şi mâinile.

Am văzut cum din cauza ţânţarilor, ţinuturi întinse nu sunt locuite. Alte insecte, termitele (*Comeje*), constituie în mai multe ţări din regiunea tropicală o problemă. Ele mănâncă extrem de repede hârtii, clei şi pergament, distrug arhive şi biblioteci. În provincii întregi din America spaniolă nu există niciun hrisov scris, mai vechi de o sută de ani.

Cu cât te urci mai sus, spre platourile Anzilor, plaga aceasta dispare. Acolo omul respiră un aer curat şi proaspăt, iar insectele nu mai tulbură activitatea de peste

zi şi odihna nopţii.

Capitolul 21

CATARACTELE DE LA GARCITA ŞI MAYPURES. VĂRSAREA RWRILOR VICHADA ŞI ZAMA. STÂNCA ARICAGUA. SIQUITA

Piroga noastră se afla în *Puerto de arriba*, mai sus de cataracta din Atures şi faţă-n faţă cu gura de vărsare a lui Rio Cataniapo. Pe drumul îngust, care ducea la debarcader, am văzut pentru ultima dată vârful Umană. Departe, la dreapta râului, am văzut şi stâncilt de lângă peştera Ataruipe, dar nu aveam timp să vizităm acum acest loc de veci al tribului stins al aturilor. Regretam acest lucru cu atât mai mult cu cât părintele Zea nu mai ostenea povestindu-ne despre scheletele din peşteră, vopsite cu onoto, despre vasele mari de lut ars, care par să conţină osemintele unei singure familii şi despre multe alte lucruri foarte interesante. La întoarcerea de pe Rio Negro ne-am propus să trecem neapărat să le vedem.

17 aprilie. După un marş de trei ceasuri, pe la ora 11 dimineaţa, am ajuns la piroga noastră. Părintele Zea pusese să se încarce pe lângă instrumente, şi puţinele provizii, de care reuşise să facă rost în vederea călătoriei pe care intenţiona s-o continue alături de noi: câteva legături de banane, ceva manioc şi găini.

Navigam pe apele fluviului Orinoco fără să mai întâlnim stânci; în câteva ore am trecut cataracta de la Garcita, uşor de depăşit în anotimpul ploilor. La 58 de metri înălţime, pe suprafaţa stâncilor am văzut nişte excavaţii care păreau să fi fost formate de apă. Asemenea forme le-am regăsit, aproape la aceeaşi înălţime, pe stâncile de lângă cataractele de la Maypures şi la 225 de kilometri spre răsărit, la vărsarea lui Rio Jao. Noaptea am petrecut-o în aer liber, pe malul

282 stâng al fluviului, mai jos de insula Tomo. Era o noapte frumoasă şi luminoasă, dar norul de ţânţari de lângă sol era atât de dens, încât nu am putut să determin

un orizont artificial şi am fost nevoit să mă lipsesc de observaţiile astronomice.

18 aprilie. Am pornit la trei dimineaţa ca să fim siguri că vom ajunge înaintea nopţii la cascada cunoscută sub numele de Raudal de Guahibos. Am oprit piroga la vărsarea lui Rio Tomo. Indienii s-au dus pe mal ca să-şi prepare mâncarea şi să se odihnească puţin. Se făcuse ora cinci seara, când am ajuns în faţa cascadei. Nu era o treabă uşoară să învingi o masă de apă, care se azvârlea de pe un prag de gnais, înalt de câteva picioare. Unul dintre indieni a înotat spre stânca din mijloc, care împărţea cascada în două. De vârful ei a fixat o funie şi după ce piroga a fost trasă destul de aproape, s-au scos dintr-însa, în mijlocul cascadei, instrumentele, plantele uscate şi puţinele provizii pe care le putusem aduna la Atures. Pe zăgazul natural, peste care se prăvale fluviul, exista o porţiune, complet uscată. Acela a fost locul pe unde a fost urcată pe cataractă în sus, piroga noastră.

În stânca de gnais am văzut, din loc în loc, găuri perfect rotunde, cea mai mare cu adâncime de 1, 3 metri şi o lăţime de 48 de centimetri. În ele se adunaseră fragmente de cuarţ provenit din rocile rostogolite de ape. Poziţia noastră de sub cataractă era neobişnuită, dar nicidecum periculoasă. Însoţitorul nostru, misionarul, avea un acces de febră. Ca să-i potolim setea ne-a venit ideea să-i preparăm o băutură răcoritoare. Luasem din Atures un coşuleţ indian (*mapire*), cu zahăr, lămâi şi grenadille, care erau fructele florii patimilor, numite de spanioli *Parchas*. Cum nu aveam niciun vas destul de mare, în care să putem amesteca lichidele, am turnat apă de râu într-una din orificiile din stâncă şi am adăugat zahăr şi sucul fructelor acre. În câteva clipe am obţinut o băutură admirabilă; era aproape un lux în acest ţinut neprimitor.

După o oră de aşteptare înfrigurată am văzut piroga urcată peste cataractă. Am încărcat din nou instrumentele şi proviziile şi ne-am grăbit să scăpăm cât mai repede de

stânca guahibilor. Începea acum o cursă, care nu era complet lipsită de primejdii. Fluviul avea o lăţime de 1 560 de metri şi am fost nevoiţi s-o tăiem oblic tocmai deasupra cataractelor, unde apa, care se pregătea să treacă peste pragul de piatră, ne trăgea puternic în jos.

După un timp oarecare a început şi furtuna, care, spre norocul nostru, nu era întovărăşită de vânt. Ploaia cădea, în schimb, şiroaie.

Trecuseră *20* de minute de când vâsleam cu toate puterile când cârma*283* ciul ne anunţă că, în loc să înaintăm, ne apropiem din nou de cascadă. Aceste clipe de tensiune ni s-au părut teribil de lungi. Indienii vorbeau cu voce joasă, ca întotdeauna când se aflau în faţa unei primejdii. În schimb teama îi făcea să vâslească cu toate puterile. La căderea nopţii, eram în sfârşit, în portul Maypures.

Sub tropice, furtunile sunt tot atât de scurte, pe cât sunt de violente. Două fulgere căzuseră aproape de piroga noastră, şi fără îndoială că se descărcaseră în apă. Noaptea era foarte întunecoasă. Până la satul Maypures mai aveam două ceasuri de drum şi eram uzi până la piele. În plus după ploaie, au apărut din nou, şi mai lacomi, ca întotdeauna după furtună, ţânţarii. Tovarăşii mei nu se hotărâseră încă dacă era mai bine să dormim în port, sub cerul liber, sau să ne continuăm drumul pe jos, în ciuda întunericului. Călugărul Zea, care era misionar în ambele regiuni de lângă cascade, voia să ajungă acasă cu orice preţ. Începuse să-şi construiască în misiune, cu ajutorul indienilor, o casă mare cu două etaje. „Găsiţi acolo” – ne spunea el, cu naivitate – „acelaşi confort ca în aer liber. Fireşte că nu am nici masă, nici bănci, dar n-aţi avea de suferit aşa de mult din pricina ţânţarilor, căci acolo nu sunt atât de obraznici ca lângă râu”.

Am urmat sfatul misionarului, iar el a pus să se aprindă făclii de copal, rădăcini tubulare cu grosimea de şase milimetri, umplute cu răşină. La început am trecut

peste lespezi de piatră, golaşe şi netede, apoi am ajuns într-o pădure foarte deasă de palmieri. De două ori am fost nevoiţi să traversăm un pârâu, pe trunchiuri de copaci. Făcliile se stinseseră. Alcătuite foarte curios (feştila de lemn înconjură răşina), dau fum mult, lumină puţină şi se sting uşor. Tovarăşul nostru de drum, Don Nicolas Soto, pe când treceam o mlaştină, a alunecat de pe un trunchi rotund şi a căzut în apă. La început ne-am speriat, neştiind cât de adâncă era apa, dar apoi ne-am liniştit fiindcă Don Nicolas nu s-a ales nici măcar cu o zgârietură. Cum călătoream aşa prin noapte, cârmaciul indian, care vorbea destul de corect limba spaniolă, ne-a spus la un moment dat că putem fi atacaţi la tot pasul de şerpi sau de jaguari. Aceasta este, de fapt, conversaţia obligatorie când călătoreşti noaptea cu indigeni. Inspirându-le teamă călătorilor europeni, ei cred că devin mai indispensabili şi că le-au câştigat astfel încrederea.

Am ajuns la misiunea San José de Maypures noaptea. Locul ni s-a părut pustiu. Indienii dormeau adânc; nu se auzeau decât strigătele păsărilor de noapte şi vuietul depărtat al cascadei, care în liniştea

 nopţii avea ceva deprimant, ameninţător. În Maypures, un sat mititel, alezat mai pitoresc decât Atures, am rămas trei zile.

Raudal-ul de la Maypures, numit de indieni Quituna, se naşte, ca toate cascadele, din împotrivirea de care se izbeşte fluviul, când vrea să traverseze o creastă stâncoasă sau un lanţ de munţi. În faţa satului Maypures munţii se retrag într-un arc de cerc. Fluviul a reuşit să spargă munţii la capătul vestic al acestui amfiteatru grandios.

Astăzi Orinoco curge pe la poalele lanţului răsăritean. S-a retras complet din regiunea vestică, unde se mai pot recunoaşte cu uşurinţă urmele vechiului mal. Din acest loc până la cascadă se întinde o câmpie acoperită cu iarbă, care întrece numai cu *10* metri nivelul mediu al apei. Tot aici se înalţă o bisericuţă din trunchiuri

de palmieri, iar în jurul ei şapte, opt colibe. Aspectul insular al celor mai depărtate coline, acele găuri scobite se pare de apă de stâncă, şi care se află la acelaşi nivel (48 – 58 de metri) cu cele din faţa insulei Uvitari, toate acestea la un loc dovedesc că întreaga regiune a fost odinioară sub apă. Mergând pe fluviu în sus ajungi la vărsarea lui Rio Toparo. Aici canoele sunt conduse de băştinaşi care cunosc atât de bine cascada, încât au un nume special pentru fiecare colţ de stâncă. Ei transportă canoele până la vărsarea lui Cameji, unde primejdia se consideră trecută.

Zona cataractelor de la Quituna sau Maypures este formată, ca şi aceea de la Mapara sau Atures, dintr-o mulţime de stânci, care închid pe o distanţă de 5, 8 kilometri albia fluviului, ca şi din canalurile dintre ele. Partea de răsărit a cataractelor de la Maypures este mult mai primejdioasă decât cea apuseană. De aceea cârmacii indieni preferă să tragă canoele în sus sau în jos, pe malul stâng. Păcat că în perioada în care apele sunt scăzute, acest mal este în parte uscat şi atunci pirogile sunt purtate, mai bine-zis târâte, pe trunchiuri rotunde de copaci sau pe bile.

Ca să cuprinzi cu o singură privire acest peisaj sălbatic în toată măreţia lui, trebuie să te instalezi pe colina Manimi, o creastă de granit, care se înalţă din llanos, la nord de biserică. Am fost adesea pe această colină, căci nu ne mai săturam privind împrejurimile. Când ai ajuns în vârful ei, ai deodată în faţă, pe o întindere de 4 – 5 kilometri, o imensă suprafaţă înspumată, din care se înalţă, negre şi lucioase ca metalul, mase uriaşe de piatră. Unele, aşezate două câte două, apar rotunjite, asemenea unor coline de bazalt; altele seamănă cu turnuri, castele sau nişte ruine. Ele par atât de sumbre pe fondul argintiu-strălucitor al apei înspumate. Pe fiecare stâncă, pe fiecare insulă cresc grupuri de copaci vânjoşi. La picioarele acestor stânci piu*285* teşte peste apă, cât vezi cu ochii, un strat gros de vapori de sub care ţâşnesc vârfurile

palmierilor înalţi. Care să fie oare numirea acestor arbori măreţi? Cred că sunt *Vadgiai*, o specie nouă din genul *Oreodoxa*, cu trunchiul înalt de peste 25 de metri. Frunzele, care alcătuiesc buchete, sunt foarte lucioase şi se înalţă aproape vertical spre cer. Suprafaţa înspumată apare în fiecare ceas al zilei altfel. Acum o învăluie umbrele insulelor înalte şi ale palmierilor, acum se reflectă în ea ultimele raze ale soarelui. Arcuri colorate se formează, dispar şi reapar, iar în jocul luminii, imaginea lor pare că pluteşte deasupra apei.

În acest colţ de lume, vântul nu mişcă niciodată frunzişul pomilor, nicicând un nor nu tulbură strălucirea albastră a bolţii cereşti. Prin văzduh se răspândeşte o masă imensă de lumină, care cuprinde pământul, plantele cu frunze lucioase şi fluviul, care se întinde până cine ştie unde.

În mijlocul cataractelor, pe stânci destul de greu de escaladat, creşte vanilia. Bonpland a cules păstăi nespus de aromate şi extraordinar de lungi.

Dacă te îndrepţi spre vest, vezi colinele rotunjite sau insulele, care se află în regiunea ocupată de braţul părăsit al fluviului, cu palmieri asemănători celor de pe stâncile cataractelor. Una din stâncile acestea, numită Keri, este vestită în regiune din cauza unei pete albe, strălucitoare, vizibilă de la distanţă, în care indigenii vor să recunoască imaginea lunii pline. Nu am putut urca peretele abrupt al stâncii respective, dar probabil că pata albă este dată de o intercalaţie masivă de cuarţ. Cu un aer misterios indienii îţi arată o pată asemănătoare pe altă colină geamănă – Uvitari, care deşi stă faţă în faţă cu stânca Keri sau cum îi mai spun ei Stânca Lunii, este împlântată în mijlocul cascadei. Despre cea de-a doua pată, cea discoidală, indienii spun că este chipul soarelui, Camosi. Poate că denumirea a fost dictată de aşezarea celor două insule: Keri aflându-se la apus, iar Camosi la răsărit.

Pe vremea iezuiţilor, misiunea de pe cataracta

Maypures era foarte importantă; avea *6.000* de locuitori, printre care mai multe familii de albi. Sub administraţia observanţilor[79], populaţia a scăzut la mai puţin de 60. În general, se poate spune că în partea aceasta a Americii de Sud, civilizaţia a regresat de o jumătate de secol încoace pe când în provinciile de dincolo de pădure, din apropierea mării, găsim

286 sate cu 2000 – 3.000 de indieni. Locuitorii din Maypures sunt un neam de oameni blânzi, cumpătaţi, care se disting printr-o curăţenie exemplară. Majoritatea indienilor de pe Orinoco sunt lipsiţi de acea patimă a băuturilor alcoolice, care bântuie în America de Nord. Este drept că otomacii, yarurii, achaguaii şi caraibii, se îmbată adesea datorită consumului exagerat de *chicha* sau de alte băuturi fermentate, pe care ştiu să le prepare din maniac, porumb şi fructele bogate în zahăr ale palmierilor. Călătorii însă au generalizat, ca de obicei, declarând drept o deprindere generală o trăsătură caracteristică numai unor anumite triburi. Foarte des am întâlnit guahibi sau maco-piaroaşi, care deşi păreau extenuaţi, nu puteau să bea nicio picătură de ţuică. La Maypures am găsit în colibele indigenilor o ordine şi o curăţenie, care rar se întâlneşte în casele misionarilor.

Ei cultivă banane şi manioc, dar nu şi porumb. Asemenea majorităţii indienilor de pe Orinoco, au şi maypurii băuturi, care se pot numi hrănitoare. Una dintre ele, foarte apreciată în toată regiunea, se extrage dintr-un palmier, care creşte în apropierea misiunii, pe malul râului Auvana. Copacul acesta se numeşte *Seje*. Pe un mănunchi am numărat 44.000 de flori. Fructele, care de obicei cad înainte de a se coace, au fost *8*.000. Fructul mic, cărnos, cu sâmbure, se aruncă în apă clocotită, unde se lasă câteva minute, pentru ca sâmburele să st poată desprinde de

79 Denumire atribuită din motive religioase, ordinului franciscanilor. — N.T.

miezul dulce ca zahărul. Apoi miezul acesta se introduce imediat într-un vas mare, în care este zdrobit şi frecat cu apă. Infuzia rece este un lichid gălbui, cu gust de lapte de migdale. Uneori i se adaugă papelon sau zahăr de trestie. Piachii, scamatorii indieni, care cutreieră pădurile când ajung sub palmierul *Seje* suflă din „trompeta sfântă" (*botuto*). „Astfel, zic ei, silim copacul să rodească bogat în anul ce vine".

„În satul meu este o «fabri că, de faianţă" – ne-a spus părintele Zea care ne-a condus la o familie de indieni. Aceştia ardeau sub cerul liber la un foc de găteje, vase de lut înalte de 75 de centimetri. Îndeletnicirea aceasta este practicată de toate triburile maypurilor pare-se din timpurile cele mai îndepărtate. Pretutindeni în păduri, departe de orice aşezare omenească, săpând pământul, dai peste cioburi de oale şi de faianţă vopsită.

Odinioară şi indienii din nordul Americii erau amatori de olărit, la fel ca cei din sud. Şi este izbitoare asemănarea profundă dintre elementele ornamentale. Indienii din Maypures au pictat în faţa ochilor noştri motive decorative asemenea celor pe care le-am văzut ulterior *28*: în peştera Ataruipe, pe vasele în care se păstrau oseminte omeneşti.

Sunt linii sinuoase, figuri de crocodil, de maimuţe şi chipul unui mare patruped, pe care nu l-am recunoscut, dar care reapărea mereu la fel de greoi. Maypurii execută, cu cea mai mare îndemânare, ornamentaţii din linii drepte sau combinate în fel şi chip.

Indigenii din Maypures (şi mai ales femeile, care fabrică vasele) curăţă lutul, spălându-l de mai multe ori, îl frământă sub formă de cilindrii şi prelucrează manual vase oricât de mari. Indianul din America n-a auzit de roata olarului. Culorile utilizate de maypuri sunt oxizi de fier şi de mangan, mai ales ocru galben şi roşu, care se găsesc în gresii. Uneori, după ce vasul a fost ars la foc slab de tot, se foloseşte un rezidiu din făina de *Bignonia Chica*. Pictura se acopere apoi cu lac de *algarobo*, o răşină transparentă de

Hymenaea Courbaril. De altfel pe Orinoco se ştie că nu numai maypurii, ci şi guaypunabii, caraibii, otomacii, ba chiar şi guamoşii fac vase pictate. Odinioară meseria aceasta se întindea până la Amazon.

Astăzi bruma de civilizaţie introdusă de misionarii spanioli, regresează. Călugărul Gili ne-a informat, că pe vremea expediţiei de la graniţă, pe Orinoco, agricultura începuse să progreseze, iar numărul vitelor, mai cu seamă al caprelor sporise la Maypures simţitor. Dar noi n-am găsit de nici unele în această misiune, şi cu atât mai puţin în vreun alt sat de pe Orinoco. Caprele au fost mâncate de jaguari. Numai porcii albi şi negri au rezistat, în ciuda animalelor sălbatice.

Am urmărit cu mult interes *Araf-ii*, blânzi, care zburau în jurul colibelor şi pe ogoare, asemenea porumbeilor de la noi. *Aras-ul* este cel mai frumos şi cel mai mare papagal, dintre cei care nu au pene pe faţă, din câţi am întâlnit în călătoria noastră. Cu coadă cu tot măsoară 72 de centimetri şi l-am regăsit şi la Atabapo, Temi şi Rio Negro. Carnea de *Cahuei* – aşa cum se numeşte aici această pasăre – care se mănâncă adesea, este neagră şi cam tare. Aceste păsări al căror penaj străluceşte în culorile cele mai aprinse, purpuriu, albastru şi galben, sunt la indieni podoaba aleasă a curţii cu păsări. Nu-i întrec în splendoarea lor nici păunii, nici fazanii aurii, nici pauii, nici afectorii. Şi pe Cristofor Columb l-a surprins obiceiul indienilor de a creşte în curţile lor papagali, păsări atât de depărtate de familia galinaceelor. Îndată după descoperirea Americii, observase că indigenii din Antile mâncau în loc de găini, araşi, sau papagali mari.

288 Ungă sătucul Maypures am găsit un copac minunat, înalt de peste 20 de metri, pe care coloniştii îl numesc *Fruta de Burro*

21 aprilie. După o şedere de două zile şi jumătate în sătucul Maypures de lângă marea cataractă superioară, ne-am îmbarcat la ora două după-amiază în aceeaşi pirogă,

pe care ne-o cedase misionarul de la Carichana. Din cauza repetatelor ciocniri de stâncile ce ne ieşeau în cale şi a imprudenţei echipajului, piroga era destul de stricată, dar în viitor o aşteptau încercări şi mai grele. De pe Rio Tuamini ambarcaţia trebuia trasă pe uscat printr-o strâmtoare de 11, 7 kilometri, până la Rio Negro, trebuia să treacă apoi peste Casiquiare, prin care să ajungă din nou pe Orinoco şi iarăşi prin cele două cataracte, înainte de plecare s-au controlat fundul şi pereţii laterali ai pirogii şi s-a apreciat că era destul de solidă, ca să suporte călătoria.

De îndată ce treci dincolo de cataractele cele mari, te găseşti într-o lume nouă, simţi că ai lăsat în urmă toate barierele, pe care însăşi natura pare că le-a aşezat între ţinuturile civilizate ale zonei de coastă şi cele sălbatice, necunoscute, din interior.

Spre răsărit, într-o zare albastră, se arată pentru cea din urmă oară Cunavami. Creasta lui alungită, aminteşte înfăţişarea platoului Brigantinului de la Cumana, doar că se sfârşeşte cu un con trunchiat. Pig Calitamini (astfel se numeşte vârful cel mai înalt) pare, în amurg, luminat de un foc roşiatic. Nimeni nu s-a apropiat vreodată de acest munte, care n-are mai mult de 1 170 de metri, în înălţime. Întregul ţinut este format din granit; ici-colo apar pe suprafeţe restrânse depuneri de argile şi gresii cu intercalaţii de oxizi de fier.

În drum spre debarcader, pe un trunchi de Hevea (unul dintre arborii de cauciuc) am găsit o specie nouă de broască, deosebită prin coloraţia ei frumoasă. De-a lungul drumului, indienii ne-au arătat ceva într-adevăr foarte curios în locurile acestea, anume, urme de roţi în pietriş. După cum spun ei, părea că urmele ar fi fost săpate de carele grele, trase de animale cu coarne mari, de pe vremea expediţiei de la graniţă, când au trecut prin câmpia Keri de la Rio Toparo, până la Rio Cameji, ca să

evite cataractele şi eforturile transbordării.[80]

După ce ne-am îmbarcat în Puerto de arriba, am trecut cu destule *289* greutăţi cascada Cameji. Când vine apa mare, locul acesta este primejdios. Dincolo de cascadă fluviul curge lin ca o oglindă. Am înnoptat pe o insulă stâncoasă.

22 aprilie. Am pornit cu o oră şi jumătate înainte de răsăritul soarelui. Dimineaţa era umedă, dar minunat de frumoasă. Nu se simţea nicio adiere, căci la sud de Atures şi de Maypures este o permanentă lipsă de vânturi. Pe Rio Negro şi pe Casiquiare, la picioarele lui Cerro Duida, în misiunea Santa Barbara, n-am auzit niciodată foşnetul frunzişului, care are un farmec deosebit în ţările calde. Probabil că la aceasta contribuie meandrele fluviului, zidul de apărare al munţilor, pădurile de nepătruns şi ploaia.

La 27 kilometri de insula Piedra Raton am văzut, mai întâi către răsărit, zona de vărsare a lui Rio Sipapo, pe care indienii îl numesc Tipapu, iar către vest, pe aceea a lui Rio Vichada, unde stâncile formează sub apă o cascadă mică, un raudalito. Rio Sipapo îşi trage izvoarele dintr-un lanţ muntos destul de important. El formează un zid imens de stâncă care se înalţă brusc din câmpie şi are o creastă dinţată. Aspectul acestui lanţ muntos se schimbă din oră în oră. La răsăritul soarelui, bogăţia plantelor împrumută munţilor culoarea verde închisă, cu nuanţe maronii. Umbre late, bine conturate, cad pe câmpiile învecinate, formând un contrast cu lumina strălucitoare, răspândită pe sol, în aer şi pe suprafaţa apei. Dar spre mijlocul zilei, când soarele era sus pe bolta cerului, aceste umbre au dispărut treptat, şi întreg lanţul muntos a fost învăluit într-un abur

80 Este o specie nouă de Desmos avînd înfăţişarea plantei Aublet, Uvaria Zeylandica şi pe care eu am numit-o Uvaria febrifuga. Copacul este vestit pentru că fructele iui aromate, folosite ca infuzie, sînt un febrifug eficient. Bieţilor misionari de pe Orinoco, supuşi aproape tot anul febrei recurente, nu le place să călătorească fără un săculeţ cu Fruta de Burto.

fin, mult mai albastru, decât dunga joasă a bolţii cereşti. În acest abur, care plutea în jurul crestei stâncoase, contururile sunt atenuate, efectele de lumină se şterg şi natura devine liniştită, plină de pace, care, ca şi în operele lui Claude Lorrains şi Poussin, se naşte din armonia dintre formă şi culoare.

Indienii ne-au asigurat că în pădurile de pe Sipapo creşte din belşug *Vebuco de Maimure*. Această plantă agăţătoare este deosebit de apreciată de indieni, fiindcă din ea ei împletesc coşuri şi rogojini. Pădurile de pe Sipapo sunt complet necunoscute. Misionarii ne-au spus că acolo trăieşte poporul rayaşilor „care au gura la buric”. Un indian bătrân, pe care l-am întâlnit la Carichana, şi care se mândrea că a mâncat deseori carne de om, văzuse „cu propriii lui ochi”, aceşti oameni fără cap. Poveştile acestea absurde erau răspândite şi în savane. Cum ştiam că pe aceste meleaguri nu este totdeauna indicat să

290 te îndoieşti pe faţă de ceea ce ţi se spune, n-am spus nimic în legătură cu existenţa indienilor rayas.

Am debarcat la confluenţa cu Rio Vichada sau Visata, ca să cercetăm plantele din această regiune. Ţinutul ni s-a părut foarte interesant; pădurea nu era prea deasă şi pe câmpie erau risipite multe stânci mici, unele umbrite de copacii pădurii, altele având pe vârf câţiva palmieri. Stâncile erau din granit. La vărsarea Vichadei, stâncile de granit şi, ceea ce ne-a surprins şi mai mult, însuşi solul erau căptuşite cu muşchi şi cu licheni, având aspectul *Cladoniei pyxidata* şi a lichenului *Lichen rangiferinus*, atât de frecvenţi în Europa.

În acest loc pitoresc, Bonpland a avut norocul să întâlnească mai multe trunchiuri de *Laurus cinnamomoides*, un lemn de scorţişoară extrem de aromat, cunoscut pe Orinoco sub denumirea de *Varimacu* şi *Canelilla*.

Nimeni nu cunoaşte ţinutul întins dintre Meta, Vichada şi Guaviare, pe o distanţă mai mare de patru-cinci

kilometri de la mal. Se crede că aici trăiesc indienii sălbatici din neamul chiricoa, care din fericire, nu-şi construiesc canoe. Odinioară, când caraibii şi duşmanii lor, cabrii, treceau pe aici cu flotele lor de plute şi pirogi, n-ar fi fost prudent să înnoptezi la vărsarea unui râu, care vine dinspre vest. Astăzi, când micile aşezări ale europenilor i-au îndepărtat pe indienii liberi de lângă ţărmurile cursului superior al fluviului Orinoco, ţinutul este atât de pustiu, că pe o distanţă de 810 kilometri nu am întâlnit pe apă nicio pirogă şi nicio plută.

De la vărsarea lui Rio Zama am intrat într-un sistem de ape căruia merită să i se acorde toată atenţia. Zama, Mataveni, Atabapo, Tuamini, Temi, Guainia au apă neagră. Am amintit mai sus că ţânţarii *Zancudos* nu le ocolesc, dar crocodilii şi moschitoşii evită aproape pretutindeni apele negre. Când un vânt uşurel încreţeşte oglinda acestor râuri negre, ele apar verzui ca iarba, asemănătoare lacurilor elveţiene. În umbră, Zama, Atabapo şi Guainia sunt negre ca zaţul de cafea. Aceste fenomene sunt atât de izbitoare, încât indienii împart pretutindeni apele în albe şi negre. Acestea din urmă mi-au servit adesea ca orizont artificial. Ele reflectă foarte bine imaginea stelelor.

23 aprilie. Am pornit de la vărsarea lui Rio Zama la ora trei dimineaţa. De ambele părţi ale râului se întindeau păduri dese. Munţii dinspre răsărit păreau că se retrag tot mai mult. Am trecut mai întâi pe lângă zona de vărsare a lui Rio Mataveni şi apoi pe lângă o insulă cu o înfăţişare ciudată, o stâncă de granit, pătrată ca o ladă, pe care misionarii o numesc El Castillito. După dungile negre de pe stâncă *sc. 291* vede că atunci când nivelul fluviului Orinoco creşte, el poate atinge doar 2, 6 metri; nivelurile mai înalte pe care le-am observat mai jos provin de la afluenţii care îi vin de la nord de cataractele Atures şi Maypures. Am înnoptat pe malul drept, într-un loc numit Aricagua. Noaptea, din crăpăturile stâncilor au ieşit nenumăraţi lilieci care au ţiuit în jurul hamacelor noastre până târziu.

24 aprilie. O ploaie puternică ne-a obligat să ne urcăm în pirogă dis-de-dimineaţă. Era trecut de ora două noaptea când ne-am îmbarcat. Întuneric fiind, în grabă am pierdut câteva cărţi, pe care în zadar le-am căutat. Fluviul curgea în linie dreaptă de la sud la nord; malurile joase erau umbrite de păduri dese. Spre patru seara am ajuns la Siquita, pe plantaţiile indienilor din misiunea San Fernando. Binevoitori, oamenii ne-ar fi reţinut, dar noi am plecat mai departe, împotriva curentului, care avea o viteză de 1, 62 metri pe secundă. La miezul nopţii intram în zona de vărsare a lui Rio Guaviare şi după ce am trecut de confluenţa lui Atabapo cu Guaviare am ajuns şi la misiune. Ca de obicei, am obţinut găzduire la mănăstire, adică în casa misionarului care, deşi a fost surprins de sosirea noastră neaşteptată, ne-a primit cu cea mai mare ospitalitate.

Capitolul 22

SAN FERNANDO DE ATABAPO. SAN BALTAZAR. RJURILE TEMI ŞI TUAMINI. JAVITA. INTRE TUAMINI ŞI RIO NEGRO PIROGA SE TRAGE PE USCAT

Era noapte când am părăsit apele fluviului Orinoco. La răsăritul soarelui ne-am trezit în alt ţinut, pe malurile unui râu, al cărui nume ne era aproape necunoscut. Prin el trebuia să ajungem la Rio Negro, la graniţa Braziliei, trecând mai întâi printr-o regiune unde piroga urma să fie trasă pe uscat până la Pimichin. Preşedintele misiunilor, care îşi avea sediul la San Fernando, ne-a vorbit astfel: „Va trebui să navigaţi în sus, întâi pe Atabapo, apoi pe Temi, în sfârşit pe Tuamini. Dacă nu veţi mai putea înainta din cauza curenţilor puternici ai apelor negre, veţi fi conduşi prin nişte păduri, pe care le veţi găsi sub apă. În ţinutul pustiu dintre Orinoco şi Rio Negro, nu trăiesc decât doi călugări, dar la Javita veţi găsi o modalitate ca piroga voastră să fie trasă pe uscat, cale de patru zile, până la Cano Pimichin. Dacă nu se va sfărâma, veţi naviga fără nicio dificultate pe Rio Negro în jos, până la fortăreaţa San

Carlos, apoi în sus, pe Casiquiare şi după o lună de zile vă veţi întoarce din nou la San Fernando pe cursul superior al fluviului Orinoco”.

Acesta a fost planul care ni s-a fixat pentru zilele următoare, iar noi l-am executat în 33 de zile, nu fără oarecari încurcături, dai întotdeauna destul de uşor şi fără primejdie. În labirintul de râuri de aici, fără ajutorul hărţii, schiţate de mine, nimeni n-ar putea înţelege drumul pe care l-am parcurs de pe coastele de la Caracas, prin interiorul ţării, până la graniţele „Căpităniei general” de la Gran-Para. Atrag încă o dată atenţia că de la izvoare sau în orice caz de la Esmeralda, Orinoco curge dinspre est spre vest; că de la San Fernando până la confluenţa cu Apure curge de la sud la nord, formând în *293* acest sector marile cataracte; în fine, că între vărsarea lui Apure la Angostura şi apoi până la ţărmul mării curge de la vest Spre est. În prima porţiune, când curge de la răsărit la apus, formează faimoasa bifurcare, pe care geografii au negat-o de atâtea ori şi a cărei poziţie am stabilit-o mai întâi, pe baza observaţiilor astronomice. Un braţ al lui Orinoco, râul Casiquiare, care curge de la nord la sud, se varsă în Guainia sau Rio Negro, care la rândul lui se varsă în Maranon sau Amazon.

Vom vedea îndată cât ar fi de avantajos dacă s-ar trasa un canal prin ţinutul mlăştinos dintre Tuamini şi Pimichin. Dacă acest plan ar ajunge odată să se înfăptuiască, călătoria de la fortul San Carlos până la Angostura, capitala Guyanei, n-ar mai întâmpina altă greutate, decât drumul pe Rio Negro în sus până la misiunea Maroa. Dt acolo s-ar porni pe Tuamini, pe Temi, pe Atabapo şi în jos pe Orinoco. Prin Casiquiare drumul de la San Carlos la San Fernando, pe Atăbapo, este cu mult mai anevoios şi o dată şi jumătate mai lung decât drumul peste Javita şi Cano Pimichin. În ţinutul acesta, în care din vremea expediţiei de la graniţă nu pătrunsese niciun instrument astronomic, am stabilit şi poziţia stelelor la

meridianul locului, longitudinea şi latitudinea localităţilor San Baltazar de pe Atabapo, Javita.

San Carlos de pe Rio Negro, a stâncii Culimacari şi a misiunii Esmeralda. Harta, pe care am schiţat-o a risipit astfel îndoielile asupra distanţelor dintre aşezările creştine. Când nu există alt drum decât acela care te poartă pe calea atât de întortocheată a apelor, când în pădurile dese nu există decât nişte sate mici, când pe o câmpie perfect netedă nu se poate vedea simultan, din două puncte, niciun munte şi nicio altă înălţime, numai pe cer poţi să citeşti unde anume te afli pe pământ. În ţările cele mai sălbatice ale zonei calde simţi mai mult decât oriunde nevoia de a întreprinde observaţii astronomice. Acolo ele nu sunt numai un ajutor preţios pentru schiţarea şi completarea hărţilor, ele sunt cu atât mai mult indispensabile pentru efectuarea releveurilor.

Misionarul de la San Fernando, la care am stat două zile, poartă titlul de preşedinte al misiunilor de pe Orinoco. Cei 26 de călugări, care trăiesc pe Rio Negro, Casiquiare, Atabapo, laura şi Orinoco, se află sub ordinea lui, la rândul lui el fiind sub controlul stareţului mănăstirii din Nueva Barcelona. Satul lui părea mai înstărit decât cele pe care le întâlnisem până atunci, deşi pe atunci nu mai avea decât 266 de locuitori. Am atras atenţia de mai multe ori că misiunile din apropierea coastelor au câte 800 – 2000 de locuitori. Sunt sate mai

294 mari şi mai frumoase, decât acelea din ţările cele mai civilizate ale Europei. Am fost asiguraţi că misiunea San Fernando a avut, imediat după înfiinţarea ei, o populaţie mai bogată decât cea de azi.

La San Fernando se mai văd urmele vechilor plantaţii; fiecare indian are şi astăzi o mică plantaţie de arbori de cacao. Aceşti arbori dau recolte bogate începând din al cincilea an, dar îmbătrânesc mai repede decât cei din câmpiile de la Aragua. La San Fernando sunt terenuri bune pentru păşuni, dar abia dacă vezi pe ele şapte sau opt

vaci. Indienii sunt ceva mai civilizaţi decât cei din alte misiuni. Aici am întâlnit chiar şi un fierar indigen.

La misiunea San Fernando ne-a interesat cel mai mult palmierul *Pihiguao* sau *Pirijao*. Trunchiul său cu ţepi are o înălţime de peste 20 de metri. Fructele sunt foarte curioase: fiecare ciorchine poartă între 50 şi 80 de fructe. Sunt galbene ca merele, iar când se coc devin roşii. Diametrul lor este de cinci până la opt sau zece centimetri şi de obicei sâmburele nu ajunge să se formeze. Dintre cele 80 sau 90 de specii de palmieri, care aparţin exclusiv Lumii Noi, la niciuna nu se dezvoltă atât de mult pulpa fructului. Ea conţine o substanţă făinoasă, galbenă precum este gălbenuşul oului, nu prea dulce şi foarte hrănitoare. Fructele se mănâncă fierte sau coapte în cenuşă, ca bananele şi cartofii. Este o hrană pe cât de sănătoasă, pe atât de plăcută. Indienii şi misionarii se întrec în a lăuda acest minunat palmier, care s-ar putea numi palmierul-piersic şi pe care noi l-am găsit cultivat pretutindeni unde am explorat, la sud sau la răsărit de Atabapo şi de cursul superior al fluviului Orinoco. Cercetând proviziile din colibele indienilor, se constată că mai multe luni din an fructul făinos al palmierului *Pirijao* este alimentul de bază, ca şi maniocul şi bananele. Arborele rodeşte numai o dată pe an, dar adesea produce trei ciorchini, adică 150 până la 200 de fructe.

În regiunea cursului inferior al fluviului Orinoco, misiunile cele mai importante sunt San Fernando de Atabapo, San Carlos şi San Francisco Solano. La San Fernando, ca şi în satele învecinate, San Baltazar şi Javita, am găsit case parohiale drăguţe, acoperite cu plante agăţătoare şi împrejmuite cu grădini. Dar în ochii noştri, podoabele acestor plantaţii erau trunchiurile zvelte ale palmierului *Pirijao*.

De îndată ce intri în apele râului Atabapo, totul se schimbă; starea aerului, culoarea apei, ba până şi aspectul copacilor de pe mal este altul. Ziua nu mai suferi din cauza

ţânţarilor; ţânţarii mici cu picioare lungi (*Zancudos*) sunt foarte rari noaptea, iar mai sus de misiunea San Fernando aceste insecte nocturne dispar aproape complet. Apa fluviului Orinoco este tulbure, plină de mâl, iar în zona *295* meandrelor adâncite are un miros aparte, din pricina stârvurilor de crocodili şi a altor vieţuitoare intrate în putrefacţie. Ca să putem bea această apă, eram adesea nevoiţi s-o strecurăm printr-o pânză.

Apa râului Atabapo este, dimpotrivă, curată, are un gust plăcut, fără urmă de miros, cu toate că la lumina reflectată arată cafenie, iar în lamina directă, galbenă. Poporul o numeşte „uşoară”, în comparaţie cu apa tulbure şi grea a fluviului Orinoco.

Că apele negre trebuie să fie foarte curate ne-o arată claritatea şi transparenţa lor, precum şi faptul că obiectele se oglindesc într-însele cu o nemaipomenită exactitate, păstrându-şi forma şi culoarea. Până la adâncimea de şapte sau zece metri, vezi şi cel mai mic peştişor şi adesea priveşti până în fundul râului, unde nu se găseşte mâl, ci, straturi albe de cuarţ şi de granit. Malurile râului Atabapo sunt foarte pitoreşti. Vegetaţia lor bogată, peste care se înalţă spre cer palmieri cu pămătufuri de frunze, se oglindeşte cu eleganţă în apele râului.

„Daţi-mi apă din trei, patru râuri mari din ţara aceasta, şi eu vă voi spune fără greş, după gust, de unde a fost scoasă, dacă este dintr-un râu negru sau dintr-un râu alb, dacă-i din Orinoco sau din Atabapo, din Paragua sau din Guaviare” – ne spunea un bătrân indian din misiunea Javita.

26 aprilie. Am navigat numai între nouă şi treisprezece kilometri şi ne-am pregătit culcuş de noapte pe o stâncă din apropierea plantaţiilor indiene. Cum malul propriu-zis nu se vedea, iar râul la ape crescute se revărsa în pădure, nu se putea debarca decât acolo unde peste ape se înălţa vreo stâncă sau vreun mic platou.

Atabapo are peste tot un aspect deosebit; malul

propriu-zis, care este înalt de 2, 6 m până la 3, 2 metri, nu se vede nicăieri. El se ascunde după un şir de palmieri şi de copaci scunzi, cu trunchiuri foarte subţiri, ale căror rădăcini stau în apă. În albia propriu-zisă a râului, mai sus de San Fernando, nu mai apar crocodilii. Ici-colo, se întâlneşte câte un Bava şi mulţi delfini de apă dulce, dar nu şi vaci-demare. Zadarnic te uiţi după *Chiguire*, araguaţi sau marile maimuţe urlătoare, după Zamuro (*Vultur aura*) şi după fazanul cu moţ, aşa-numitul *Guacharaca*. Din nefericire se găsesc nenumărate vipere imense, de apă, cu un habitus asemănător şerpilor boa, care primejduiesc baia indigenilor. Le-am văzut înotând chiar din primele zile, pe lângă piroga noastră. Erau lungi de patru, cinci metri. Jaguarii de pe Atabopo şi Temi sunt mari şi bine hrăniţi, dar se pare că nu sunt nici pe departe atât de îndrăzneţi ca cei de pe Orinoco.

296 27 aprilie. Noaptea era frumoasă. Pe cer se fugăreau nori negricioşi. În straturile inferioare ale atmosferei nu se simţea nicio adiere. Vântul de răsărit suflă abia la înălţimea de 1 950 de metri. De la plantaţiile indienilor guapasoso am pornit la ora două. Navigam spre sud, şi vedeam cum râul sau mai exact acea parte din albia sa care nu era ocupată de copaci se îngusta mereu. Spre răsăritul soarelui a început să plouă. Nu ne puteam obişnui încă cu pădurile acestea, în care sunt atât de puţine animale, în comparaţie cu cele de pe Orinoco; de aceea aproape că ne-am mirat că nu auzeam urletul maimuţelor araguate. În jurul canoei noastre zburau delfinii sau tomnaşi.

Între 4 şi 5° latitudine, ceva mai la sud de Sipapo, întâlneşti capătul sudic al cataractelor, pentru care noi am propus denumirea de lanţul Parâmelor. Toată regiunea dintre Munţii Parâmelor şi fluviul Amazoanelor prin care curg Atabapo, Casiquiare şi Rio Negro, este o imensă câmpie acoperită în parte cu păduri, în parte cu iarbă. Icicolo, se înalţă ca nişte forturi, stânci mărunte. Navigând

în sus, pe Atabapo ne-a fost greu să găsim un loc uscat şi neîmpădurit destul de mare, ca să ne aprindem focul şi să ne adăpostim instrumentele şi hamacurile.

28 aprilie. De la apusul soarelui ploua întruna, cu găleata. Ne temeam ca ploaia să nu ne strice colecţiile. Bietul misionar a fost din nou apucat de criza lui de friguri şi ne implora să ne continuăm drumul îndată după miezul nopţii. Când am lăsat în urmă cataractele Guarinuma, indienii ne-au arătat în mijlocul pădurii, la dreapta, ruinele misiunii Mendaxări, de mult părăsită. Pe malul celălalt, dinspre răsărit, la o mică stâncă numită Kemarumo, ni s-a atras atenţia asupra unei mici stânci numită Kemarumo unde se găsea un *Bombax Ceiba*, uriaş, care se înălţa în mijlocul plantaţiei indienilor. Am cobofât pe mal, ca să-l măsurăm. Era înalt cam de 40 de metri şi avea un diametru de 4, 5 – 5 metri.

29 aprilie. Aerul s-a mai răcorit puţin, dar cerul era înnorat şi nu se vedeau stelele. Aş fi dorit să mă aflu din nou în cursul inferior al fluviului Orinoco. Din cauza curenţilor puternici, înaintam foarte încet. O bună parte din zi, am căutat plante. Când am ajuns la misiunea San Baltazar se făcuse noapte. Am locuit la un misionar catalan, un om vioi şi amabil. îşi făcuse o grădină frumoasă, unde smochinul european sta alături de *Persea* iar lămâiul alături de *Mammea*. Satul era clădit după un plan regulat, care se poate întâlni în

Germania de nord şi în America protestantă şi în comunităţile fraţi*297* lor Moravi. Plantaţiile indienilor păreau a fi mai bine întreţinute decât în alte părţi. Aici am văzut pentru prima dată acea substanţă albă, spongioasă, pe care am popularizat-o sub denumirea de *dapicho* şi *zapis*. Semăna cu o răşină elastică, dar cum indienii ne indicau, prin semne, că produsul acesta se află sub pământ am presupus că dapicho ar putea să fie un cauciuc fosil. În coliba misionarului la foc şedea im indian poimisan, care prefăcea răşina dapicho în cauciuc negru. Trăsese într-o

ţeapă subţire de lemn mai multe bucăţi de răşină şi le frigea ca pe nişte bucăţi de carne. Cu cât se înmoaie mai mult şi devine mai elastic, cu atât dapicho se înnegreşte. Indianul bătea masa înmuiată şi neagră cu o bucată de lemn de Brazilia, cu un capăt fasonat în chip de ghioagă, după care frământa sfere cu un diametru de 8 – 10 centimetri şi le lăsa să se răcească. Sferele acestea semănau întocmai cu cauciucul, aşa cum se prezintă el în comerţ, doar că la exterior erau cam lipicioase. Ele nu erau folosite pentru jocul indian cu mingea, care este la mare cinste printre locuitorii din Uruana şi Encaramada. Tăiat în cilindrii se foloseşte ca dopuri, fiind mult mai bune decât cele de plută.

În faţa casei, în care se adună tinerii necăsătoriţi – *casa* de los *solteros* – misionarul ne-a arătat o tobă, alcătuită dintr-un cilindru de 60 de centimetri şi gros de 48 de centimetri, gol pe dinăuntru.

Toba se bătea cu bucăţi mari de dapicho, care ţineau loc de baghete; avea orificii care se puteau închide cu mina, ca să scoată sunete mai subţiri sau mai groase şi era suspendată pe două suporturi uşoare. Popoarelor sălbatice le place muzica zgomotoasă. Tobele şi trompetele din pământ ars, tuburi lungi de l-l, 3 metri, cu umflături sferice din loc în loc sunt alte instrumente mult folosite la indieni.

30 aprilie. Am părăsit misiunea dimineaţa destul de târziu. Am navigat încă 22, 5 kilometri pe Atabapo în sus, dar în loc să-l urmărim mai departe, până la izvor, am pătruns pe Rio Temi. Temi este lat de numai 155 până la 175 de metri şi în oricare altă ţară, afară de Guyana, el ar fi considerat un râu important. Eram într-o regiune cu un relief extrem de uniform – o câmpie împădurită. Deasupra copacilor mai scunzi, a căror creştere pare frânată de şederea îndelungată sub apă, se înalţă frumosul palmier *Pirijao*, cu fructul ca piersica şi o specie nouă de *Mauriţia* cu trunchi ţepos.

La indieni, *Mauriţia aculeata* se numeşte *Juria* sau

Cauvaja. Pe malurile lui Atabapo sau Temi, acest palmier formează grupe de 12 – 15 trunchiuri, care se înghesuie între ei atât de mult, de parcă

298 ar creşte toţi dintr-o singură rădăcină. Am observat că unele trunchiuri de *Juria* nu purtau fructe, în timp ce altele erau grele de rod. Acest lucru pare să indice că ar fi vorba de un palmier cu sexe diferite.

De-a lungul cursului meandrat al râului Temi, pe o distanţă de peste zece kilometri pătraţi, pădurea stă sub apă. Pentru a evita coturile şi pentru a înainta mai rapid, aici se foloseşte un sistem original de navigaţie. Indienii părăsesc albia râului şi se îndreaptă 9 pre pădure, prin aşa-numitele *senda*, canale deschise, late de 1, 3 – 1, 6 metri, rareori mai adânci de 1, 80 metri. În pădurea inundată, aceste senda se formează aşa cum pe uscat se formează potecile. De la o misiune la alta, indienii merg, pe cât posibil, pe acelaşi drum. Cum circulaţia este de obicei redusă, întâlneşti uneori, din cauza vegetaţiei bogate, obstacole neaşteptate. De aceea un indian stătea în picioare în partea din faţă a pirogii noastre, cu o macheta (cuţit mare, cu lama lungă de 37 de centimetri) în mână şi tăia crengile, care se încrucişau de ambele părţi ale canalului.

Intrasem destul de adânc în pădure, când am auzit un zgomot curios. N-am avut timp să ne gândim prea bine ce ar putea fi când a apărut un cârd de toninas (delfini de apă dulce), care ne-au înconjurat imediat vasul. Erau exemplare lungi de 1, 3 metri. Fuseseră ascunşi sub crăcile unui *Bombax Ceiba*. În jurul lor se formau jeturi de apă şi de aer sub presiune, fapt pentru care în toate limbile li se spune „peşti stropitori”.

Seara, pe la ora cinci, ne-am întors, nu fără dificultăţi, în vechea albie a râului. Piroga noastră a rămas prinsă între două trunchiuri de copaci, de unde abia am reuşit s-o liberăm; ajungând într-un loc, unde se încrucişau mai multe drumuri de apă sau mici canale, cârmaciul n-a

mai ştiut încotro s-o apuce.

Am văzut mai sus că în provincia Varinas, de la San Fernando de Apure până la Arauca, se poate trece în canoe. Aici am navigat printr-o pădure atât de deasă, încât nu ne-am putut orienta nici după soare, nici după stele. În regiunea aceasta nu există ferigi arborescente. De la 6° latitudine nordică, ferigile sunt din ce în ce mai rare, în timp ce palmierii devin mult mai numeroşi cu cât te apropii de ecuator. Adevărata patrie a ferigilor arborescente este o climă nu atât de caldă, un relief de platou înalt, aşezat la 600 de metri. Plantele acestea splendide coboară în vale numai acolo unde sunt munţi.

Noaptea ne-am petrecut-o pe o stâncă, numită de misionari Piedra de Astor. De la vărsarea lui Guaviare, am constatat că structura geologică a regiunii a rămas aceeaşi. Un platou întins de granit, *299* unde, o dată la fiecare milă, roca iese la zi, îmbrăcând forma unor stâlpi sau a unor îngrămădiri de stânci cu caracter ruiniform.

1 mai. Indienii doreau să pornim mult înainte de răsăritul soarelui. Am fost în picioare înaintea lor, fiindcă am urmărit zadarnic o stea, ca s-o observ când va trece deasupra meridianului locului.

În regiunea aceasta umedă, atât de împădurită, pe măsură ce ne apropiam de Rio Negro şi de interiorul Braziliei, nopţile erau din ce în ce mai întunecoase. Am rămas în albia râului, până s-a făcut ziuă, căci ne temeam să nu ne rătăcim printre copaci, dar cum a răsărit soarele, am pornit din nou prin pădurea inundată, ca să evităm curenţii. Aşa am ajuns până la confluenţa lui Temi, cu Tuamini, de unde am pornit-o pe ultimul în sus, în direcţia sud-vest.

Prin acesta am ajuns la misiunea Javita, care se afla pe râul Tuamini. În această aşezare creştinească urma să găsim mijloacele necesare transportării pirogii noastre pe uscat, până la Rio Negro.

Era ora 11 dimineaţa când am ajuns la San Antonio

de Javita.

Spre bucuria noastră la Javita am găsit un călugăr foarte vioi, înţelept şi amabil. Am rămas în casa lui patru sau cinci zile, întrucât acesta era timpul necesar pentru transbordarea pirogii la Pimichin. Timpul acesta l-am folosit nu numai ca să vizităm împrejurimile ci şi ca să scăpăm de o indispoziţie care ne chinuia de două zile: nişte mâncărimi îngrozitoare între degete şi pe dosul palmelor. Misionarul ne-a spus că era vorba de *Aradores* – acarieni, care se îngropaseră sub piele. Cu lupa vedeam în piele şănţuleţe paralele albicioase. Din cauza lor li se spune „aradores”.

(care ară). Imediat s-a trimis după o mulatră care se lăuda că ştie toate vietăţile mititele, care se îngroapă sub pielea omului – *Nigua* şi *Nucha*, *Coya* şi căpuşa. Era doftoreasa satului, *curândera*. După ce ne-a consultat ea ne-a făgăduit că va scoate una câte una, insectele care ne pricinuiau mâncărimi atât de crunte. După ce a încălzit la lampă vârful unei aşchii de lemn foarte dur a început să sfredelească şanţurile vizibile din piele. După multe căutări ne-a anunţat cu seriozitate că a găsit un „arător”. Atunci am văzut într-adevăr un săculeţ rotund, care mi s-a părut a fi un ou de molie. Doftoreasa spunea că dacă va reuşi să mai scoată trei patru „arători”, mă voi simţi mult mai uşurat. Se făcuse noapte de mult şi cum pielea ambelor mâini era plină de „arători”, mi-am pierdut răbdarea şi am renunţat la serviciile ei. A doua zi un indian din Javita ne-a adus o ramură de *Uzao*, o tufă cu frunze mici, lucioase

300 ca pielea, asemănătoare celor de *Cassia*. Din ea a preparat o infuzit concentrată, albăstruie, cu gust de lemn dulce (*Glycyrrhiza*) *1*, care când o băteai făcea spumă. Prin simpla spălare cu această infuzit de *Uzao*, mâncărimile care ne chinuiau au încetat surprinzător de repede. N-am putut să găsim nici flori nici fructe de uzao. Tufa pare să aparţină familiei plantelor cu păstăi. Până la San Carlos am

dus mereu cu noi câteva crenguţe de *Uzao*, pentru că nu mai suportam chinurile de care abia scăpasem.

La San Antonio de Javita clima este extraordinar de ploioasă. Aproape tot anul plouă, iar cerul este mereu acoperit. Misionarul ne-a spus că au fost ani când a plouat fără întrerupere, câte patru, cinci luni. Măsurând cantitatea de apă care a căzut la 1 mai, timp de cinci ore, am găsit-o de 46, 5 milimetri; la 3 mai am obţinut 30 de milimetri în trei ore de ploaie. Şi trebuie spus că nu am efectuat aceste observaţii pe o ploaie torenţială, ci în cursul unei ploi obişnuite.

La Javita este mai răcoare decât la Maypures, dar mult mai cald decât pe Rio Negro. Ziua, termometrul arăta 26 – 27°C, iai noaptea 21 °C. în nordul cataractelor temperatura zilei era de obicei de 28 până la 30°C, iar a nopţii de 25 – 26°C. Această scădere a temperaturii pe Atabapo, Tuamini şi Rio Negro, se datorează, fără îndoială, faptului că cerul este mereu acoperit, soarele se arată foarte puţin, iar evaporarea este foarte mare.

Indienii din Javita, 160 la număr, se îndeletnicesc cu construcţia de canoe. În acest scop ei folosesc trunchiurile unei specii de laur, numit de misionari Sassafras (*Ocotea cymbarum*), pe care le scobesc cu securea şi cu ajutorul focului. Copacul menţionat creşte până la 30 de metri înălţime; lemnul lui este galben, răşinos, nu se strică aproape niciodată în apă şi miroase foarte plăcut. L-am văzut la San Fernando, la Javita, dar mai ales la Esmeralda, unde se construiesc majoritatea pirogilor de pe Orinoco, pentru că în pădurile învecinate se găsesc trunchiurile cele mai groase de Sassafras.

În pădurea dintre Javita şi Cano Pimichin cresc o mulţime de specii uriaşe de copaci: ocotee şi lauri veritabili, *Anasonia arborea*, *Retiniphyllum secundiflorum*, *Curvana*, *Jacio*, *Jacifata* cu lemnul roşu ca lemnul de Brazilia, *Guamufata* cu frunze frumoase, lungi de 18 până

la 21 centimetri, asemănătoare cu cele de *Calophyllum*,[81]

Amyris Caranna şi *Mani*. Toţi aceşti copaci, cu excepţia speciei *Retiniphyllum*, erau înalţi de 32 – 35 metri. Cum crăcile se desfac din trunchi abia în apropierea vârfului, n-a fost de loc uşor să ne facem rost de frunze şi de flori. Acestea din urmă se găseau adesea pe jos, la picioarele copacului. Cum în pădurile acestea cresc laolaltă specii de arbori aparţinând unor familii diferite, şi cum fiecare copac este acoperit cu plante agăţătoare, ni s-a părut nesigur să ne bazăm exclusiv pe declaraţiile indienilor, pentru a şti fiecare arbore ce fel de flori are. În mijlocul acestor comori naturale, încercările noastre de a le cunoaşte ne pricinuiau mai mult necaz decât plăcere. Ce ne însuşeam ni se părea nimic, faţă de ce nu ne puteam însuşi. De câteva luni plouase fără întrerupere şi lui Bonpland i se stricaseră majoritatea exemplarelor, pe care încercase să le usuce folosind căldura artificială. Ca să deosebească un copac de altul indienii noştri mestecau mai întâi lemnul, şi abia după aceea îl numeau. Deosebeau mai bine frunzele decât florile şi fructele. Cum ei nu caută decât trunchiuri bune pentru pirogi, nu se sinchisesc de flori.

Terebinteaceele şi guttiferele sunt în zona caldă ceea ce reprezintă pentru zona temperată coniferele. În pădurile acestea, unde nu există nici molid, nici *Tuia*, nici *Taxodium*, nici măcar un *Podocarpus*, trec înaintea speciilor de *Moronobea*, şi *Amyris*, speciile răşinoase, balsamice, aromate şi gomate. Cu strângerea acestor gume şi răşini se ocupă locuitorii satului Javita. Răşina cea mai vestită este *Mani*. Am văzut bulgări mari de câteva chintale, care semănau cu cele de *Mastix* sau colofoniu. Copacul, pe care indienii paragini îl numesc *Mani* şi pe care Bonpland îl ia drept *Moronobea coccinea*, livrează

81 Glycyrrhiza (lemn dulce), plantă din familia leguminoaselor. Create şi îrs ţara noastră în jurul apelor din cîmpii. Este folosită în farmaceutică sub denumirea de „Radyx glycyrrhizae". — N. T.

doar o foarte mică parte din cantitatea care se vinde în Angostura. Majoritatea se extrage din *Mararo* sau *Caragna*, care este un *Amyris*. *Moronobea* sau *Symphonia* de la Javita dă o răşină galbenă, *Caragna* dă o răşină albă ca zăpada, foarte mirositoare, care se îngălbeneşte la interior, în contact cu scoarţa bătrână a copacului.

În fiecare zi ne duceam în pădure să vedem cum progresa transportul pirogii noastre pe uscat. Douăzeci şi trei de indieni erau angajaţi să o târască, aşezând mereu sub ea trunchiuri de copac, în chip de vălătuci. Piroga noastră era foarte mare şi cum urma să mai treacă o dată prin cataracte, era nevoie de multă precauţie, pentru a evita frecarea ei cu pământul. De aceea transportul a durat peste patru zile.

02 în această pădure ne-am lămurit, în sfârşit, în privinţa cauciucului presupus fosil, pe care indienii îl numesc *dapicho*. Bătrânul căpitan Javita ne-a condus la un pârâu. Ne-a arătat cum, pentru a obţine substanţa aceasta, trebuie să sapi în pământul mlăştinos, până la adâncimea de 60 – 90 centimetri, între rădăcinile a doi copaci, *Jacio* şi *Curvana*. Jacio este *Simphonia*, din care, după cum se ştie, se obţine cauciucul. Curvana are frunze penate; sucul lui este lăptos, foarte subţire şi aproape de loc lipicios. Se pare că *dapicho* se formează din sucul rădăcinilor, iar acest lucru se întâmplă mai cu seamă când copacii sunt foarte bătrâni. Atunci scoarţa şi albumul crapă, şi astfel se realizează pe cale naturală, ceea ce omul obţine în chip artificial, când vrea să adune cantităţi mari din seva lăptoasă de *Hevea*, *Castilloa* şi de smochini producători de cauciuc. Galibii şi gariponii din Cayenne fac mai întâi o crestătură adâncă orizontală la partea inferioară a trunchiului, apoi fac incizii verticale şi oblice, de sus în jos, aşa fel încât toate să conducă în crestătura de la baza copacului. Aceste şanţuri duc sucul lăptos spre locul unde se află vasul de lut, în care se adună cauciucul.

Trecuseră patru zile şi piroga noastră nu ajunsese la

debarcaderul de pe Rio Pimichin. „Nimic nu vă lipseşte în misiunea mea” – ne spunea călugărul Cereso. „Aveţi banane şi peşte, noaptea nu vă înţeapă ţânţarii şi cu cât veţi rămâne mai mult aici, cu atât mai probabil veţi da ochi şi cu stelele ţării mele. Dacă piroga vi se va sparge la transport, vă dăm alta, mie îmi face atâta plăcere că stau câteva săptămâni *con gente blanca y de razon* (cu oameni albi şi cu scaun la cap)”. Cu toată nerăbdarea noastră, ascultam cu interes povestirile bunului misionar. Ele ne-au confirmat tot ce aflasem noi despre obiceiurile indigenilor din aceste regiuni. Ei trăiesc în triburi izolate, de 40 – 50 de membri, fiind conduse de o căpetenie. Nu recunosc o căpetenie unică, decât atunci când se încaieră cu vecinii lor. Uneori neîncrederea reciprocă este cu atât mai mare, cu cât cei care locuiesc în cea mai apropiată vecinătate, vorbesc graiuri complet diferite. Pe câmpiile întinse sau în ţinuturile cu păşuni, triburile menţin cu plăcere legăturile comunitare, strângându-se laolaltă în virtutea obiceiurilor şi a dialectelor asemănătoare.

Popoarele de pe cursul superior al fluviului Orinoco, de pe Atabapo şi Inirida, nu cred decât în forţele naturii căreia ei se închină. Principiul binelui se numeşte la ei Cachimana; este Manitu, marele duh, care rânduieşte anotimpurile şi lasă să se coacă roadele. Alături de Cachimana se află principiul răului, Jolokiamo, care nu este atât de puternic, dar este mai şiret şi, mai cu seamă, mai activ. Când indienii din pădure vin une Qri în misiune, îşi fac foarte greu o idee despre templu sau o icoană. „Acestor oameni buni” – spunea misionarul – le plac numai procesiunile în aer liber. De curând la sărbătoarea Sfântului Anton, patronul satului nostru, au asistat la liturghie şi indienii din Inirida. Mi-au spus atunci: «Dumnezeul vostru se închide într-o casă, de parcă ar fi bătrân şi beteag. Al nostru este în pădure, pe câmp, pe munţii Sipapu, de unde vine ploaia»”. La populaţiile numeroase, şi tocmai din acest motiv mai puţin primitive,

se formează organizaţii religioase curioase. Câţiva indieni mai bătrâni iniţiaţi mai profund în practicile sfinte sâni păstrătorii vestitului *botuto*, în care se suflă sub palmieri pentru ca ei să rodească din belşug.

Pe malurile fluviului Orinoco nu există idoli, ca la toate popoarele, care s-au oprit pe treapta adorării forţelor naturii, dar botuto, trâmbiţa sfântă, a devenit un obiect de veneraţie. Pentru a fi iniţial în misterele botutei, se cuvine să fii celibatar şi curat din punct de vedere moral. Iniţiaţii se supun biciuirilor, posturilor şi tuturor celorlalte exerciţii spirituale obositoare. Trâmbiţe sfinte există foarte puţine, cea mai veche şi cea mai vestită găsindu-se pe o colină, la confluenţa râului Tomo cu Rio Negro. Se spune că se aude pe o distanţă de 45 kilometri. Lângă trâmbiţa sfântă se aşază fructe şi băuturi fermentate. Uneori suflă în trâmbiţă însuşi duhul cel mare, alteori lasă să i se cunoască voia prin acela care are în păstrare instrumentul sacru. Femeilor nu le este îngăduit nici măcar să-l vadă; ele sunt în general excluse de la toate ritualurile religioase. Dacă vreuna are ghinionul să vadă trâmbiţa, este omorâtă fără milă.

În ziua de 4 mai, seara, am fost anunţaţi că unul dintre indieni, care lucra pentru noi la transportul pirogii până la Pimichin a fost muşcat de o viperă. Era un om deosebit de vânjos. Căzu la pământ, fără cunoştinţă; leşinului îi urmară greţuri, ameţeli şi simptome de congestie cerebrală. În regiunea aceasta nu se cunoştea liana *Vejuco* de *Guaco*, mijlocul cel mai sigur împotriva muşcăturii şerpilor veninoşi. Indianul nostru a fost totuşi vindecat cu o infuzie din rădăcină de *Mate*. Nu ştim cu exactitate, care plantă produce acest antidot. În aceste locuri botanistul este pus deseori în situaţii foarte neplăcute; el nu reuşeşte de multe ori să vadă nici floarea nici fructul plantelor folositoare, fiindcă organele de reproducere ale unor specii nu se evidenţiază prin nicio proprietate deosebită. Rădăcina de *Mate* pare să fie o

Apocynea, poate *Cerbera thevethia*, pe care locuitorii din Cumana o numesc *Lengua de Mate* sau

04 Contra-Culebra şi pe care şi ei o folosesc împotriva muşcăturilor de şarpe. Acelaşi serviciu îl face în India un gen foarte înrudit cu Cerbera (*Ophioxylon serpentmu*. *m*). Găsim destul de des în aceeaşi familie de plante otrăvuri vegetale şi antidoturi împotriva muşcăturilor de reptile.

În coliba indianului, care fusese muşcat de viperă, am găsit bile mari de 5 – 8 centimetri dintr-o sare argiloasă murdară, numită chivi, preparată cu mare grijă de indigeni. La Maypures se arde pentru aceasta o confer vă x, pe care Orinoco o lasă după ce-şi retrage apele. La Javita se prepară sarea prin incinerarea pistilului şi a fructelor palmierului *Seje* sau *Chimu*. Indienii din Javita o prepară şi din cenuşa vestitei liane cupana, specie nouă a genului *Paullinia*. Cu ocazia aceasta vreau să menţionez că un misionar porneşte rareori la drum fără să ia cu el sămânţa preparată a lianei *Cupana*. Prepararea aceasta necesită multă băgare de seamă. Indienii sfarmă sămânţa, o amestecă cu făină de manioc, după care o învelesc în frunze de banan, apoi o lasă să fermenteze în apă până se face galbenă ca şofranul. Aluatul acesta galben se usucă la soare, şi udat cu apă, se bea dimineaţa, în loc de ceai. Băutura este amară şi întăreşte stomacul, dar mie gustul mi s-a părut scârbos.

Chivi din Javita este un amestec de clorură de potasiu şi de sodiu, potasă caustică şi diferite săruri. Se dizolvă puţin de tot în apă; soluţia se toarnă într-un cornet făcut dintr-o frunză de heliconia şi se lasă să picure în mâncare, câteva picături.

La 15 mai am făcut pe jos drumul până la piroga noastră, care ajunsese în sfârşit la Cano Pimichin. Am fost nevoiţi să trecem prin vad o mulţime de pâraie, şi lucrul acesta l-am făcut cu oarecare prudenţă, din cauza viperelor. Indienii ne-au arătat pe lutul ud urme de urşi.

Sunt mici şi negri, şi destul de numeroşi aici pe râul Temi. După ce am trecut prin câteva luminişuri, pădurea a devenit din ce în ce mai compactă. Am găsit specii noi de *Coffea*, *Galega piscatorum*. Din aceasta, şi din *Jacquinia* şi *Bailliera barbasco*, plantă cu floare compusă, care se găseşte pe Rio Temi, indienii prepară *barbasco*, o otravă cu care ameţesc peştii. În sfârşit, am mai găsit aici, liana numită *Vejuco de Mavacure*, din care se extrage mult vestita otravă curara[82]. Nu este nicio *Phyllantus*, nicio *Coriaria*, ci foarte probabil o *Strycbnos*. Vom avea prilejul mai de*305* parte să vorbim despre această substanţă otrăvitoare, care la sălbatici este un articol comercial important. Şi în pădurea de pe Pimichin există copaci înalţi de 26 până la 40 metri. Sunt laurinee şi *Amyri*, care furnizează în zonele calde lemnul de construcţie.

Noaptea am ajuns la o gospodărie mică, situată la Puerto, unde se află şi debarcaderul de pe Pimichin. Pe drum ni s-a arătat o cruce, care indica locul unde „un biet misionar capucin a fost omorât de viespi”. Prin părţile acestea se vorbeşte mult de viespi şi furnici veninoase, dar noi nu am reuşit să vedem niciuna. Este adevărat că la aceste latitudini înţepături banale pot provoca accese de febră aproape tot atât de violente ca cele care apar la noi în urma unor importante leziuni organice. Moartea bietului misionar a survenit însă, mai degrabă, în urma epuizării fizice şi a umidităţii, şi nu din cauza otrăvii din acul viespii, de înţepătura căreia le este atât de frică indienilor.

Debarcaderul de pe Pimichin se află într-o mică plantaţie de arbuşti de cacao. Foarte bine dezvoltaţi, arbuştii sunt aici, ca şi la Atabapo şi pe Rio Negro, încărcaţi în toate anotimpurile, cu flori şi cu fructe. Ei încep să rodească din al patrulea an, în aceste locuri, în timp ce pe coasta de la Caracas rodesc abia în al şaselea

82 Uari, Voorari, otravă folosită pentru săgeţi la indienii de pe Orinoco şi Amazoane. Extract din scoarţa unor specii de Strychnos. In Europa ajunge în tuburi

sau al optulea an. Acolo unde nu este mlăştinos, solul de lângă Tuamini şi Pimichin, este uşor nisipos şi extraordinar de roditor, în jurul ogoarelor indienilor de lângă Pimichin creşte sălbatic igua, un copac asemănător cu *Caryocar nuciferum* care se cultivă în Guyana Olandeză şi Guyana Franceză şi de la care, alături de Almendronul din Mariquita (*Caryocar amygdaliferum*), de Juvia din Esmeralda (*Bertholletia excelsa*) şi de *Geoffraea* de pe Amazoane, provin cele mai căutate migdale din America de Sud. Fructele arborelui igua nu se vând, dar pe coastele Terrei Firme am văzut corăbii care aduceau din Demerara fructele arborelui *Caryocar tomentusum*, numit de Aublets *Pekea tuberculosa*. Copacii aceştia cresc până la 30 de metri şi cu frumoasele lor cununi de flori, cu bogăţia de stamine, au un aspect decorativ deosebit. L-aş obosi pe cititor dacă aş continua să enumăr şi alte minuni ale lumii de bambus. Conţine curarina, otravă puternică pentru terminaţiile nervoase. Pătrunsă în sânge, paralizează placa motorie făcând imposibilă mişcarea voluntară. Omoară prin paralizarea musculaturii respiratorii. Antagonistă stricninei, se foloseşte la temperarea contracturilor generalizate cum sunt cele din tétanos sau alte afecţiuni. – *N. T.*

306 vegetale. Aici trăiesc laolaltă, pe o mică suprafaţă, numeroase familii de plante; datorită stimulării puternice, produse de lumină şi de căldură, sucurile care circulă în plantele acestea uriaşe, sunt prelucrate atât de desăvârşit.

Am înnoptat într-o colibă, care fusese de curând părăsită. O familie de indieni lăsase într-însa unelte de pescuit, vase de pământ, rogojini confecţionate din peţiolurile frunzelor de palmieri, cu un cuvânt toate uneltele gospodăriei acestor oameni atât de lipsiţi de simţul proprietăţii. În jurul colibei se găseau provizii de *Mani* (un amestec de răşină de *Moronobea* şi *Amyris Carana*). Ca şi la Cayenne, indienii le folosesc la cătrănitul

pirogilor şi la fixarea pe suliţe a spinilor osoşi de calcan. Am mai găsit ulcele cu lapte vegetal, care serveşte la lustruit. Cu acest suc lipicios se unge obiectul, căruia vrem să-i dăm o frumoasă culoare albă. La aer lacul se îngroaşă fără să se îngălbenească, şi capătă un luciu deosebit. Cu cât cunoşteam mai bine plantele din zona caldă, cu atât mai mult găseam la unele dintre ele substanţe, pe jumătate elaborate, care, după concepţiile de până acum, aparţin lumii animale sau pe care noi le producem numai pe cale artificială, cale sigură dar deseori lungă şi grea.

După cum am amintit mai sus, câmpia mlăştinoasă dintre Javita şi debarcaderul Pimichin este vestită prin mulţimea de vipere care trăiesc acolo. Înainte de a fi intrat în coliba părăsită, indienii noştri omorâseră doi şerpi *Mapanare*, lungi de 1, 3 şi 2, 6 metri. Este vorba de un animal foarte frumos, dar foarte veninos, alb pe burtă şi pătat cu brun şi roşu pe spate. Cum în colibă erau o mulţime de ierburi, iar noi ne-am culcat pe jos (neavând unde să ne fixăm hamacurile), toată noaptea n-am dormit de grijă. Dimineaţa când ne-am trezit, unul dintre slujitorii noştri a constatat cu stupefacţie că sub pielea de jaguar pe care dormise se găsea o viperă mare. După cum spun indienii, când nu sunt urmărite, reptilele acestea au mişcări lente şi se aciuază pe lângă om pentru că le atrage căldura. Pe râul Magdalena un şarpe s-a ascuns efectiv în patul unuia dintre însoţitorii noştri şi a stat acolo o parte din noapte, fără să-i facă niciun rău. Nu este nicidecum în intenţia mea să iau apărarea viperelor şi a şerpilor cu clopoţei, totuşi susţin că dacă animalele acestea otrăvitoare ar fi într-adevăr atât de agresive, cum se presupune, atunci în multe regiuni ale Americii, de exemplu pe Orinoco şi în munţii cu climă umedă din Chaco, omul ar fi trebuit să dispară din pricina mulţimii lor.

6 mai. Ne-am îmbarcat la răsăritul soarelui după ce am examinat *307* cu grijă fundul pirogii noastre. Se cam

subţiase în timpul transportului său pe uscat, dar nu se crăpase. Socoteam că va suporta cei 1 300 de kilometri pe care aveam să-i parcurgem în jos pe Rio Negro, în sus pe Casiquiare şi iarăşi în jos pe Orinoco, până ia Angostura. Pimichin, care se consideră aici un pârâu (*cano*) are lăţimea Senei, din faţa Tuileriilor, dar copacii scunzi, cărora le place să crească în apă, *Corossoli* (Annona) şi *Achra*, îi strâmtează în aşa măsură cursul, încât rămâne navigabilă doar o porţiune de 30

40 de metri lăţime. După ce urmărisem două ore meandrele acestei ape înguste, am pătruns, în sfârşit, pe Rio Negro.

Dimineaţa era frumoasă şi răcoroasă. Fusesem închişi 36 de zile într-o canoe strâmtă, care era atât de nestabilă, încât s-ar fi răsturnat, dacă ne-am fi sculat brusc, fără să le strigăm vâslaşilor de pe partea opusă să aplece şi să restabilească echilibrul. Suferisem de pe urma înţepăturilor de insecte, dar clima nesănătoasă nu ne făcuse niciun rău; trecusem fără să ne răsturnăm, peste o mulţime de cataracte şi de bancuri fluviabile, care îngreuiază navigaţia şi o primejduiesc mai mult decât călătoriile lungi, pe mare. După tot ce pătimisem până acum, sper că mi se va permite să descriu bucuria care ne-a cuprins când am ajuns la afluenţii Amazonului. Lăsasem în urmă două mari sisteme fluviale şi de acum înainte puteam să pornim cu încredere spre realizarea scopului principal al călătoriei noastre: anume stabilirea cu mijloace astronomice a poziţiei acelui braţ al fluviului Orinoco ce se varsă în Rio Negro şi a cărui existenţă când se confirmă, când se infirmă, de o jumătate de secol încoace.

Pe atunci, imaginaţia mea era preocupată de acele maluri nelocuite cu păduri şi lipsite de istorie, ale lui Casiquiare. Aci, în mijlocul continentului nou, aproape că te obişnuieşti să nu mai consideri că omul este absolut necesar, în natură. Pământul este acoperit cu plante a

căror dezvoltare nestânjenită nu cunoaşte nicio piedică. Stăpânii fluviului sunt crocodilii şi şerpii boa; jaguarul, pekarii, tapirul şi maimuţele cutreieră pădurile fără teamă şi fără primejdie; ei hălăduiesc aici ca pe proprietatea lor moştenită din moşi strămoşi. Aspectul acestei naturi vii, în care omul nu este nimic, are ceva straniu şi deprimant. Aici, într-o ţară roditoare, împodobită cu un verde nemuritor, cauţi zadarnic urmele activităţii umane: te crezi mutat în altă lume, străină de lumea care te-a născut.

Capitolul 23

RIO NEGRO. GRANIŢA CU BRAZILIA

Faţă de Amazon, Rio de la Plata şi Orinoco, Rio Negro este un râu de rangul al doilea. Dar stăpânirea lui a avut de veacuri o foarte mare importanţă politică pentru administraţia spaniolă, căci Rio Negro constituie o cale deschisă, prin care un vecin invidios, Portugalia, se strecoară în misiunile din Guyana şi tulbură hotarele sudice ale „Căpităniei generale de la Caracas”.

Rio Negro şi Japura sunt doi afluenţi ai Amazonului care ca lungime sunt foarte puţin întrecuţi de Dunăre, cursul lor superior fiind al spaniolilor, iar cel inferior al portughezilor. Când am fost pe Rio Negro spaniol, neîncrederea sistematică pe care o întreţineau între ei şi în vremuri paşnice, comandanţii micilor forturi, se înteţise, depăşind situaţia normală, ca urmare a divergenţelor politice dintre cele două curţi, de la Lisabona şi Madrid.

Această situaţie constituie unul din motivele pentru care sunt încă atât de sărace informaţiile geografice asupra afluenţilor Amazonului. Când la vărsarea râului stăpâneşte o naţiune, iar cealaltă pune stăpânire pe restul cursului, cartografului îi este foarte greu să adune informaţii precise. Inundaţiile periodice, dar mai ales locurile, pe unde vasele sunt trase pe uscat, de la un afluent la altul, care au însă izvoarele în apropiere, îl amăgesc pe cartograf, determinându-l să presupună bifurcări şi ramificări ale râurilor, care, în fapt, nici nu

există. Diferitele triburi de indieni, care navighează în acest labirint de ape, dau râurilor denumiri complet diferite, iar aceste denumiri devin neinteligibile şi se lungesc prin adăugarea de terminaţii, cu înţeles de „apă, apă mare, curent de apă”. De câte ori nu *309* m-am găsit în cea mai mare încurcătură, când încercam să stabilesc sinonimia nurilor, lucru atât de necesar. Aveam în faţa mea indieni foarte deştepţi şi prin intermediul unor interpreţi îi întrebam câţi afluenţi sunt, unde le sunt izvoarele şi unde se află locurile în care vasele sunt trase pe uscat. Dar, cum în aceeaşi misiune se vorbesc trei, patru graiuri, este foarte complicat să pui declaraţiile în concordanţă. Hărţile noastre abundă de nume prescurtate în chip arbitrar, sau de denumiri stâlcite. Pentru a te lămuri, ce este corect pe hartă, trebuie să te laşi condus de poziţia geografică a afluenţilor, aş spune aproape de un anumit tact etimologic. Geografilor nu le-a prea plăcut să lase pe hărţi locuri goale, voiau ca ele să fie cât mai ticsite, ca să denote exactitate. S-au creat astfel râuri şi li s-au dat numiri fără a se şti că ele erau de fapt numai nişte sinonime. Călătorii au recunoscut, de abia foarte recent, cât este de important ca cineva să fie corect în redarea denumirilor geografice.

Dacă te adresai unui indian din misiunile andaquieşilor, întrebându-l unde izvorăşte cu adevărat Rio Negro, asta nu ducea la nimic, atâta vreme cât nu cunoşteai numele fluviului pe limba indianului.

La Javita Maroa şi San Carlos am auzit că i se zicea Guainia. Southey, învăţatul istoriograf al Braziliei, afirmă cu precizie că lui Rio Negro i se spune de către indienii de pe cursul lui inferior Guiari sau Curana, şi că pe cursul lui superior Ueneya. Ceea ce înseamnă că spui Gueneya, în loc de Guainia, căci indienii din părţile acestea spun, fără deosebire Guanaracua, sau Uanaracua, Guarapo sau Uarapo.

Nu este aici locul să vorbim de izvoarele lui Rio Negro pentru care geografii se ceartă de atâta vreme.

Întrebarea aceasta nu pare importantă numai pentru că este vorba de originea unui mare fluviu, ci pentru că de ea sunt legate o sumedenie de alte probleme, ca: pretinsele bifurcări ale Caquetei, legăturile dintre Rio Negro şi Orinoco, mitul local al lui Dorado, denumit mai înainte Enim sau împărăţia marelui Paytiti. Studiind exact vechile hărţi ale acestor ţinuturi, ca şi istoria erorilor geografice, se vede cum mitul lui Dorado se deplasează treptat spre vest, odată cu izvoarele lui Orinoco. El s-a născut pe versantul răsăritean al Anzilor şi s-a fixat mai întâi la sud-vest de Rio Negro. Timp de mulţi ani am făcut cu un zel continuu cercetări privind geografia Americii de Sud, la nord de Amazoane, bizuindu-mă mai întâi pe hărţile cele mai vechi, şi apoi pe un material însemnat, cules de mine, dar încă nepublicat. Deoarece aş dori să păstrez operei mele caracterul ei pur ştiinţific.

310 nu-mi este îngăduit să ezit a mă ocupa de lucruri, asupra cărora sper să aduc puţină lumină şi anume, de izvoarele lui Rio Negro şi Orinoco, de legătura acestor fluvii cu curentul Amazonului şi de problema Ţării de aur, care i-a costat pe locuitorii Lumii Noi atâta sânge şi atâtea lacrimi.

Cum încă de prin secolul al XVI-lea geografii au dobândit convingerea că în America există bifurcări între diferitele sisteme fluviale, care le individualizează, ei au presupus că cei cinci mari afluenţi ai fluviului Amazon şi ai lui Orinoco, Guaviare, Inirida, Rio Negro, Caqueta sau Japura şi Putomayo sau Ica, se leagă între ei. Aceste ipoteze, care pe hărţile noastre sunt reprezentate în chipuri diferite, s-au născut parte în misiunile din câmpii, parte pe crestele lanţului Anzilor.

Mărimea impunătoare a lui Rio Negro l-a impresionat şi pe Orellana, care l-a văzut în anul 1539, la confluenţa lui cu Amazonul. Acuña auzise în anul 1638, la vărsarea lui Rio Negro, că unul din braţele lui s-ar afla în legătură cu altă apă mare, pe malurile căreia s-au stabilit olandezii.

Lucrul acesta dovedeşte cât de intense şi cât de multilaterale erau pe vremea aceea legăturile dintre popoarele acestor ţări. Acuña nu s-a gândit atunci că apa cea mare, ale cărei guri le stăpâneau olandezii, era de fapt Orinoco.

De îndată ce am ajuns din Pimichin în Rio Negro, după ce am traversat înainte de confluenţă o mică cataractă, în faţa noastră a apărut, cam după un kilometru, misiunea Maroa. Satul acesta cu 150 de indieni este atât de curat şi pare atât de înstărit, încât te impresionează foarte plăcut. Am cumpărat acolo exemplare vii deosebit de frumoase în câteva specii de *Tucán* a căror inteligenţă se dezvoltă ca aceea a corbilor noştri domestici. Mai jos de Maroa am trecut apoi pe lângă confluenţa cu Aquio, care vine din dreapta, pe lângă confluenţa cu Tomo pe al cărui curs trăiesc indienii Cheruvichahenis, din care câteva familii am întâlnit la San Francisco. Râul Tomo este interesant şi pentru că înlesneşte comunicaţiile clandestine cu coloniile portugheze. În cursul lui, Tomo se apropie foarte mult de Rio Guaicia, şi pe această cale ajung câteodată în misiunea Tomo indieni fugari de pe cursul inferior al lui Rio Negro.

După o cale de două ceasuri de la vărsarea lui Tomo, am ajuns la mica misiune San Miguel de Davipe. Misionarul Marillo, la care am stat câteva ore, ne-a primit foarte frumos şi chiar ne-a servit cu vin de Madeira, dar noi am fi preferat alt lux alimentar, şi anume pâinea de grâu. După un timp îţi vine mai greu să te lipseşti de pâine, decât de băuturile spirtoase.

La Davipe am făcut câteva provizii alimentare, mai ales găini şi *311* un purcel. Această cumpărătură era foarte importantă pentru indienii noştri, deoarece de mult nu mai mâncaseră carne. Au insistat să pornim la drum, ca să ajungem devreme pe insula Dapa, unde urma să tăiem porcul, iar noaptea să-l frigem.

Ceva mai sus de misiunea Davipe, Rio Negro

primeşte apele unui braţ a lui Casiquiare, care este o apariţie bizară în istoria ramificărilor fluviale. Braţul acesta care se desface din Casiquiare la nord de Vasiva, sub denumirea de Itinivini, curge cale de 102 kilometri printr-o regiune aproape nelocuită şi se varsă în Rio Negro sub denumirea de Conorichite. La vărsare mi s-a părut că are o lăţime de peste 234 de metri; el aduce în apele negre o masă însemnată de apă albă.

În comerţul de sclavi, pe care portughezii îl practicau odinioară pe teritoriul spaniol, Rio Conorichite a jucat un rol important. Negustorii de sclavi navigau pe Casiquiare şi pe Caño Mee, în sus spre Conorichite, acolo îşi trăgeau pirogile pe uscat până la un loc numit Rochelas de Manunteso şi astfel ajungeau la Atabapo. Acest negoţ ruşinos a durat până în anul 1756. Caraibii, un popor de războinici şi negustori, obţineau de la portughezi şi de la olandezi, cuţite, undiţe de pescuit, oglinjoare şi alte diferite obiecte din sticlă, în schimb, aţâţau căpeteniile indiene între ele, până se ajungea la război. Atunci cumpărau prizonierii acestora şi cu şiretlicuri sau cu violenţă cărau apoi cu ei tot ce le ieşea în cale. Incursiunile acestea s-au întins asupra unui imens teritoriu.

După ce am părăsit gurile lui Conorichite şi misiunea Davipe am ajuns, când soarele apunea, la insula Dapa, care are o aşezare în mijlocul râului. Am găsit acolo, spre surprinderea noastră, câteva terenuri cultivate şi, pe o colină mică, o colibă indiană. Patru băştinaşi şedeau în jurul unui foc de vreascuri şi mâncau un fel de aluat alb cu pete negre, care ne aţâţa puternic curiozitatea. Erau *Vacbacos* – nişte furnici mari. Porţiunea lor posterioară seamănă cu un săculeţ de grăsime. Fuseseră uscate la foc şi erau înnegrite de fum. Am văzut mai mulţi astfel de saci agăţaţi deasupra focului. Oamenii nu s-au sinchisit aproape de loc de prezenţa noastră, deşi erau îngrămădiţi în coliba strâmtă, unii peste alţii în hamacuri, peste 14 oameni goi. Când a apărut părintele Zea, toţi au manifestat

o mare bucurie. Două femei tinere au coborât imediat din hamacuri ca să ne prepare turte de *Casave*. Întrebate, cu ajutorul unui inter-[83]

312 preţ, dacă pământul insulei rodeşte bine, au răspuns că maniocul creşte anevoie, dar că pe insulă ar fi multe furnici şi că, prin urmare, ei trăiesc bine. Aceste Vachacos servesc într-adevăr ca hrană indienilor de pe Rio Negro. Furnicile nu se mănâncă în chip de delicatese, ci pentru că grăsimea de furnică (porţiunea alba a pântecului) este foarte hrănitoare. Când turtele de *Casave* au fost gata, părintele Zea a cerut să i se dea un săculeţ de *Vachacos* afumate. La el febra părea să-i aţâţe pofta de mâncare nu să o domolească. Mesteca cu destul interes insectele strivite cu făină de manioc şi nu s-a lăsat până n-am gustat şi noi. Aveau gustul untului rânced, frământat cu firimituri de pâine. Maniocul nu era acru, dar noi încă nu ne puteam debarasa de prejudecăţile europene, ca să putem fi de acord cu bunul misionar, care ne prezenta acest fel de mâncare drept un excelent pateu de furnici.

Ploaia curgea şuroaie, aşa că am fost nevoiţi să înnoptăm în coliba supraaglomerată. Indienii au dormit numai de la opt seara până la două dimineaţa; în restul timpului au pălăvrăgit stând în hamacele lor, şi-au preparat băutura amară cupana, au înteţit focul şi s-au plâns de frig, deşi termometru arăta 21°. Obiceiul acesta de a se trezi patru, cinci ore înaintea răsăritului, ba chiar de a se scula, l-am găsit la toţi indienii din Guyana.

Am părăsit insula Dapa mult înaintea ivirii zorilor, şi în ciuda curenţilor puternici, datorită râvnei vâslaşilor noştri, am ajuns la fortul San Carlos, de pe Rio Negro, după o călătorie pe apă de douăsprezece ore.

Am găsit găzduire la comandantul fortului. Râul curgea aici drept, de la nord la sud, de parcă albia i-ar fi fost săpată de mâna omului. Cerul mereu acoperit, dădea

83 Specie locală de ciuperci. — N. T.

peisajului un caracter aspru şi întunecat. În sat am găsit câteva trunchiuri de juvia; aceasta este planta aceea maiestuoasă, care produce migdalele triunghiulare, numite în Europa migdale de Amazon. Noi am prezentat-o sub denumirea de *Bertholletia excelsa*. În opt ani aceşti arbori ajung înalţi de 10 metri.

Dintre afluenţii, pe care Rio Negro îi primeşte din nord, ne interesau mai cu seamă trei, pentru că din cauza ramificaţiilor lor, a locurilor unde vasele se trag pe uscat şi a poziţiei izvoarelor, ei intră în discuţia privitoare la sursele fluviului Orinoco. Afluenţii sudici sunt Rio Branco şi Rio Padaviri. Aceştia, prin intermediul unei porţiuni de uscat pe care sunt târâte vasele, se află în legătură cu Mavaca şi deci cu Orinoco superior, la răsărit de misiunea Esmeralda. Când vom ajunge la această misiune, vom avea ocazia să vorbim mai mult *313* despre Rio Branco şi Rio Padaviri. Aici ne vom opri numai la al treilea afluent al lui Rio Negro, la Cababuri. Legăturile lui cu Casiquiare sunt tot atât de importante din punct de vedere hidrografic şi pentru comerţul cu Sarsaparille. Din munţii înalţi de la Parâme, care ating pe malul nordic al cursului superior al fluviului Orinoco partea de sus a Esmeraldei se desface un şir de munţi care se îndreaptă spre sud şi în care Cerro de Unturan este unul din vârfurile principale. Teritoriul acesta muntos nu este prea mare, are o vegetaţie deosebit de bogată. Mai ales în liana *Mavacura*, care slujeşte la prepararea otrăvii curara, în migdali (*Juvia* sau *Bertholletia excelsa*) în pecheri aromatici şi în arbori sălbatici de cacao. Tot el formează cumpăna apelor dintre râurile care se îndreaptă fie spre Orinoco, fie spre Casiquiare sau spre Rio Negro. Spre nord, sau spre Orinoco, curg râurile Mavaca şi Daracapo; spre vest, adică spre Casiquiare, Idapa şi Pacimoni, iar spre sud, deci spre Rio Negro, Padaviri şi Cababuri.

La indienii de pe Rio Negro am găsit câteva eşantioane de piatră verde, cunoscută sub numele de

Piatra amazoanelor, pentru că indienii susţin, în baza unei vechi legende, că ele provin din ţara „femeilor fără bărbaţi”. Superstiţia atribuie o mare importanţă acestor pietre. Ele se poartă legate de gât, sub formă de amulete, căci după credinţa poporului, apără de boli nervoase, de friguri şi de muşcătura şerpilor veninoşi. De aceea, de veacuri, la indigenii din nordul şi din sudul fluviului Orinoco, pietrele acestea sunt un articol de comerţ.

Prin intermediul caraibilor, ele au fost cunoscute şi pe coastele Guyanei. Acum câţiva ani, în Europa au fost propuse cu toată seriozitatea ca mijloc febrifug, pietrele verzi de pe Orinoco. Dacă europenii pot fi atât de creduli, nu e de mirare că şi coloniştii spanioli preţuiesc aceste amulete la fel ca indienii şi că ele se vând la preţuri foarte mari. Li se dă de obicei forma unor cilindri, care se perforează în lungime, acoperindu-se cu inscripţii şi sculpturi. Dar nu indienii din zilele noastre au perforat corpuri atât de dure şi nu ei au sculptat în piatră figuri de animale şi de fructe. Astfel de prelucrări precum şi smaragdele găurite şi tăiate, care se află în lanţul muntos din Noua Granadă şi la Quito, indică o cultură anterioară. Locuitorii de astăzi ai acestor ţinuturi, mai ales cei din zonele calde, habar n-au cum se perforează şi se taie pietrele dure, încât îşi închipuie că „piatra verde” iese moale din pământ şi se întăreşte abia după ce a fost prelucrată.

314 Am petrecut trei nopţi la San Carlos, pe Rio Negro. Socotesc nopţile, pentru că le-am vegheat pe toate în speranţa că voi putea observa trecerea vreunei stele la meridianul locului. Ce contrast între două regiuni din aceeaşi zonă! Colo cerul veşnic senin al Cumanei, ici cerul de pe Rio Negro, acoperit de nori groşi, fără soare, fără lună, fără stele. Am părăsit aceste locuri supărat, mai ales pentru că nu aveam nicio perspectivă să fac vreo determinare valabilă a latitudinii prin apropiere.

Capitolul 24

CASIQUIARE. BIFURCAŢIA LUI ORINOCO

10 mai. Piroga noastră fusese încărcată noaptea aşa că ne-am îmbarcat puţin înainte de răsăritul soarelui, ca să navigăm din nou în sus pe Rio Negro, până la confluenţa lui cu Casiquiare, pentru a cerceta adevăratul curs al acestui râu, care leagă Orinoco de Amazon. Dimineaţa era frumoasă, dar odată cu creşterea temperaturii, ceru! s-a înnorat. În pădurile acestea aerul este atât de saturat de vapori de apă, încât de îndată ce creşte oricât de puţin evaporarea la suprafaţa solului, se observă mici bule de vapori. Cum vântul de răsărit nu se simte aici mai niciodată, straturile umede ale aerului nu sân: înlocuite cu straturi de aer uscat.

Cerul acoperit ne indispunea din ce în ce mai mult. Lui Bomplând i s-au stricat, din cauza umidităţii excesive, toate plantele adunate, iar eu mă temeam că şi în regiunea unde curgea Casiquiare voi avea parte de aceeaşi vreme urâtă ca pe Rio Negro. De o jumătate de secol încoace nu se mai îndoia nimeni în misiunile acestea că aci se află, într-adevăr legătura dintre două mari sisteme fluviale. Scopul principal al navigaţiei noastre pe fluviu se mărginea, deci, la stabilirea cursului râului Casiquiare pe baza observaţiilor astronomice, cu deosebire a punctului unde el se varsă în Rio Negro şi punctului unde fluviul Orinoco se bifurcă. Dacă nici soarele şi nici stelele nu deveneau vizibile, nu ne puteam îndeplini acest scop, şi însemna că ne-am expus în zadar oboselilor şi suferinţelor îndelungate. Însoţitorii noştri s-ar fi întors bucuroşi acasă, pe calea cea mai scurtă, prin Pimichin şi râurile mici, dar Bomplând şi cu mine am insistat să respectăm

316 planul de călătorie, pe care îl fixasem în cursul trecerii printre cataracte. Parcursesem de la San Fernando de Apure la San Carlos, 810 kilometri. Dacă ne întorceam prin Casiquiare în Orinoco, mai aveam de parcurs de la San Carlos la Angostura încă 1 440 de kilometri. Ar fi fost ruşinos pentru noi să ne lăsăm descurajaţi pe Casiquiare

de cerul mohorât şi de frica ţânţarilor. Cârmaciul nostru indian ne-a prorocit că vom vedea iar soarele şi „stelele mari, care mănâncă norii”, de îndată ce vom lăsa în urmă apele negre ale lui Rio Negro. Astfel ne-am fi îndeplinit primul proiect, acela de a ne întoarce la San Fernando pe Atabapo prin Casiquiare. Spre norocul nostru vorbele indianului s-au adeverit întocmai. Apele albe ne-au readus treptat cerul senin, stelele, ţânţarii şi crocodilii.

Indienii, pe care i-am întâlnit la San Francisco Solano, aparţineau triburilor pacimonali şi cheruvichaheni. Cum aceştia din urmă erau membrii unei comunităţi numeroase, care locuieşte pe Rio Tomo, în vecinătatea lui Manivas, în porţiunea superioară a lui Rio Negro, am încercat să obţin prin ei informaţii asupra cursului superior şi a izvoarelor acestui râu. Dar interpretul meu n-a reuşit să le explice sensul întrebărilor noastre. Repetau întruna, până la exasperare, că izvoarele lui Rio Negro şi ale Iniridei sunt atât de apropiate „ca degetele unei mâini”. Într-una din colibele pacimonalilor am cumpărat două păsări frumoase şi mari, un tucán, înrudit cu *Ramphastos erythrorynchos* şi una *Ana*, înrudită cu *Aras*, lungă de 45 de centimetri şi cu penajul complet roşu, ca *Psittacus Macao*. În piroga noastră mai aveam dinainte şapte papagali, două potârnichi, un motmot, doi curcani sălbatici, doi *Manaviri* (*Cercoleptes sau Viverra candivolvula*) şi opt maimuţe. Părintele Zea era în sinea lui prea puţin mulţumit când vedea cum zi de zi menajeria noastră ambulantă se îmbogăţea. Tucanul seamănă ca mod de viaţă şi capacitate de înţelegere cu cioara; este o pasăre curajoasă, uşor de domesticit. Ciocul lung îi serveşte ca armă de apărare. În casă se impune ca un stăpân, fură tot ce poate apuca, face adesea baie şi pescuieşte cu plăcere pe malul râului. Tucanul cumpărat de noi era foarte tânăr, totuşi le-a tachinat tot drumul, cu o plăcere evidentă, pe maimuţele indispuse şi mânioase. Când vrea să bea, pasărea aceasta face gesturi curioase. Călugării spun că

face semnul crucii deasupra apei; pe temeiul acestei credinţe populare, creolii i-au dat tucanului curioasa denumire de *Diostedé* (Domnul să te răsplătească).

Animalele noastre se aflau de obicei în cuşti mici de lemn, dar unele alergau libere prin pirogă. Când ploaia era pe aproape, Aras-ii scoteau ţipete asurzitoare, tucanul voia să pescuiască pe ţărm, iar micile maimuţe ti ti fugeau către părintele Zea şi i se băgau în mânecile largi ale rasei sale de franciscan. Astfel de scene nostime se repetau destul de des, aşa că mai uitam de ţânţari. Noaptea, în tabără, se aşeza la mijloc o ladă de piele, care conţinea merindele, lângă ea se aranjau instrumentele şi coliviile cu animale, jur-împrejur se fixau hamacele noastre, iar mai departe îşi făceau culcuş indienii. De jur-împrejur urmau focurile care se aprindeau ca să ţină jaguarii la distanţă. Astfel era rânduită tabăra noastră de noapte, pe Casiquiare.

11 mai. Am pornit destul de târziu de la misiunea San Francisco Solano, pentru că voiam să facem doar o plimbare scurtă de o zi. Începuse să se formeze nori cu contururi precise, iar prin regiunile superioare ale atmosferei trecea un vânt slab dinspre răsărit. Aceste semne indicau o apropiată schimbare a vremii. Nu voiam să ne îndepărtăm prea mult de vărsarea lui Casiquiare, căci speram că vom putea observa, noaptea viitoare, trecerea unei stele la meridianul locului.

Podoaba malurilor lui Casiquiare este palmierul *Chiriva*, cu frunze penate, alb-argintii pe partea inferioară. În rest, pădurea se compune din copaci cu frunze mari, lucioase ca pielea, nedinţate. Vegetaţia de pe Rio Negro, Tuamini şi Casiquiare prezintă acest fenomen din cauză că în apropierea ecuatorului predomină familiile guttiferelor, a sapotillelor şi a laurilor. Cum cerul senin ne prevestea o noapte frumoasă, ne-am stabilit bivuacul de noapte, cam pe la ora cinci, la Piedra de Culimacari, o stâncă izolată, de granit. În noaptea dinspre 10 spre 11 mai am reuşit, în

sfârşit, să determin bine latitudinea, în raport cu steaua Alfa din constelaţia Crucea Sudului. Longitudinea a fost, în schimb, determinată, nu prea exact, cu cronometrul, după cele două stele frumoase de la picioarele Centaurului. Graţie acestor observaţii, am stabilit destul de precis, poziţia gurii lui Rio Pacimoni. a fortului San Carlos şi a confluenţii lui Casiquiare cu Rio Negro.

12 mai. Părăseam Piedra Culimacari, la ora 1 şi jumătate noaptea. Numărul ţânţarilor creştea din ce în ce mai mult şi roiuri întregi ne urmăreau pe măsură ce ne îndepărtam de Rio Negro. În valea lui Casiquiare nu există zancudoşi (*Culex*), dar insectele din genul *Simulium* şi toate cele din familia *Tipul ae* sunt cu atât mai frecvente şi mai veninoase. Cum înainte de a ajunge la misiunea Esmeralda urma să mai petrecem în această climă umedă şi nesănătoasă încă opt nopţi sub cerul liber, cârmaciul nostru ar fi fost foarte mulţumit să rânduiască astfel călătoria, încât să facem apel

31S la ospitalitatea misionarului din Mandavaca şi să găsim un adăpost în satul Vasiva. Înaintam foarte greu contra curentului, care avea o viteză de 15 kilometri pe oră. Deşi tabăra noastră de noapte se afla în linie dreaptă la trei kilometri de misiune, iar vâslaşii noştri nu erau de loc leneşi, ne-au trebuit totuşi 14 ore ca să parcurgem această distanţă.

Înainte de a ajunge la misiunea Mandavaca, am trecut prin cataracte destul de sălbatice. Satul, care se mai numeşte şi Quirabuena, are numai 60 de locuitori. Aceste aşezări creştine se găsesc de obicei într-o stare atât de deplorabilă, că de-a lungul lui Casiquiare, pe o distanţă de 225 de kilometri, nu trăiesc nici 200 de oameni. Cândva, înainte de venirea misionarilor, malurile râului au fost mai populate. Indienii s-au retras în pădurile dinspre răsărit, căci câmpiile dinspre apus sunt aproape lipsite de locuitori. O parte din an, ei trăiesc pe seama furnicilor mari, de care am mai pomenit. La Mandavaca l-am întâlnit

pe bunul şi bătrânul misionar, care „purta în spate 20 de ani de ţânţari, petrecuţi în *Bosques del Casiquiare*”, ale cărui picioare erau atât de pătate de înţepăturile ţânţarilor, încât aproape că nu se mai zărea albul pielii. Ne-a vorbit despre singurătatea lui, şi cum deseori se vedea în trista situaţie de a lăsa nepedepsite, în ambele misiuni, Mandavaca şi Vasiva, cele mai groaznice crime, în urmă cu câţiva ani, un alcade indian din Vasiva îşi mâncase una dintre soţii, după ce o dusese pe propria-i plantaţie, ca s-o îngraşe bine. Când popoarele din Guyana mănâncă carne de om, ei n-o fac din lipsă de hrană sau siliţi de un ritual religios, ca oamenii de pe insulele Mării Sudului; o fac mai cu seamă dintr-o sete de răzbunare a învingătorului, dintr-o „rătăcire a apetitului” cum spun misionarii. Victoria asupra unui trib se serbează printr-un ospăţ, în cursul căruia se consumă în parte cadavrul unuia dintre prizonieri. Altă dată ei atacă noaptea o familie lipsită de apărare sau omoară cu o săgeată otrăvită un duşman, pe care l-au întâlnit din întâmplare în pădure. Cadavrul este tăiat în bucăţi şi dus acasă, ca trofeu. Sălbaticii nu pot să sufere nimic din ceea ce nu aparţine familiei şi tribului lor. şi pe indienii unui trib învecinat, cu care sunt pe picior de război, îi vânează aşa cum noi vânăm fiarele sălbatice. Le sunt binecunoscute obligaţiile faţă de familie şi faţă de rude, dar nicidecum acelea faţă de umanitate. Când este vorba să ucidă femei şi copii dintr-un trib duşman nu-i reţine niciun sentiment de milă. La ospeţele de după încăierare sau de după un atac sunt mâncaţi cu precădere mai ales copii.

Nu rareori se trezeşte în misiuni, după o perioadă îndelungată de *319* linişte, vechea ură a sălbaticilor împotriva mai tuturor oamenilor, care vorbesc un alt grai şi care li se par de o rasă inferioară rasei lor. Puţine luni înainte de sosirea noastră la Esmeralda, mergeau alături pe drum, doi indieni. Unul era născut în pădurea din spatele Duidei, celălalt fusese prins de spanioli pe

Ventuărio şi acum trăia liniştit în sat „sub clopot” cum se spune pe acolo. Acesta din urmă nu putea merge repede, căci suferea de friguri, care îi atacă adesea pe băştinaşii care, venind în misiuni, îşi schimbă brusc felul de viaţă. Tovarăşul lui de drum, supărat că întârzie din cauza lui, l-a omorât şi a ascuns cadavrul într-un desiş de lângă Esmeralda. Crima aceasta, ca multe alte crime care se petrec între indieni, ar fi rămas nedescoperită, dacă ucigaşul n-ar fi făcut pregătiri în vederea unui ospăţ, pe care avea de gând să-l dea a doua zi. Voind să-şi convingă copiii, care se născuseră în misiune şi erau creştini, să-l ajute să care câteva bucăţi din cadavru, între ei s-a iscat o discuţie mai violentă, pentru că copiii se căzneau să-şi împiedice tatăl să săvârşească aşa o faptă. Aşa a prins de veste despre cele întâmplate soldatul care se găsea în Esmeralda.

„Nu vă puteţi imagina, ne spune bătrânul misionar din Mandavaca, cât este de stricată această *famiglia de Indios*. Primim în sat oameni dintr-un alt trib; ei par blânzi, cinstiţi, muncesc bine, le permitem să ia parte la o incursiune menită să aducă la noi şi alţi băştinaşi, şi atunci avem de furcă până îi împiedicăm să nu ucidă tot ce le iese în cale şi să nu ascundă bucăţi din cadavre prin pădure”. În pirogă aveam un indian care fugise de pe Rio Guaisia şi în câteva săptămâni reuşise să se civilizeze într-atâta că putea să ne slujească bine la instalarea instrumentelor în vederea observaţiilor nocturne. Părea pe cât de binevoitor, pe atât de deştept şi eram gata să-l angajăm pentru serviciul nostru personal. Mare ne-a fost consternarea când în cursul unei conversaţii duse prin intermediul unui interpret, am auzit din gura lui că „într-adevăr carnea maimuţei *Manimoda* este mai neagră, dar el crede totuşi că gustul ei este la fel ca al cărnii de om”.

El ne asigura că „rudele lui (adică tot tribul din care face parte) mănâncă de preferinţă la om ca şi la urs palmele”. Şi zicând aceasta, exprima prin gesturi pofta lui

brutală. Am pus să fie întrebat acest tânăr de altfel atât de liniştit şi de săritor în micile servicii pe care ni le făcea, dacă mai avea din când în când poftă să mănânce „carne de cheruvichaheni”. Ne-a răspuns liniştit că în misiune va mânca numai ce va vedea că mănâncă *Ios padres*. Nu foloseşte la nimic să le reproşezi băştinaşilor obiceiul acesta groaznic. În ochii indianului de pe Rio Guaisia, cheruvichaheanul fusese o fiinţă complet diferită de

320 el. A-l ucide nu i s-a părut mai nedrept decât a omorî jaguarii în pădure. Faptul că atâta timp cât se afla în misiune, accepta să mănânce ce mâncau *Ios padres*, izvora dintr-un sentiment de bună-cuviinţă. Când indienii fug la ai lor, sau când îi împinge foamea, devin antropofagi, ca şi înainte.

Deşi indienii de pe Casiquiare recad uşor în vechile lor obiceiuri barbare, în misiuni ei dau dovadă de înţelegere şi de oarecare plăcere de a munci, dar mai ales au o mare uşurinţă în a vorbi spaniola.

Aşa cum ni s-a spus, pe cursul inferior al fluviului Orinoco şi mai ales la Angostura, indienii de pe Casiquiare şi Rio Negro sunt preferaţi, fiindcă sunt mai deştepţi şi mai harnici decât indienii din alte misiuni. Cei din Mandavaca sunt vestiţi printre indigeni pentru că prepară un venin de curara, a cărui eficacitate nu o întrece nici cel din Esmeralda. Păcat că indigenii se preocupă prea mult de prepararea veninului şi neglijează agricultura, deşi pământul de pe malurile Casiquiare este extraordinar de bun.

Umiditatea aerului, şi drept urmare firească masa de insecte, nu permit nici aici şi nici pe Rio Negro, introducerea de culturi noi. Pretutindeni se întâlnesc furnici din cele mari, care colindă regiunea în legiuni compacte, preferând să distrugă plantele cultivate, pentru că sunt fragede şi zemoase, faţă de cele din pădure care au tije lemnoase. Dacă un misionar încearcă să cultive salată sau orice legumă din patria lui, el trebuie să-şi suspende

grădina în aer. El umple o barcă veche cu pământ bun şi o atârnă cu sfori de *chiquichi*, la 1, 3 metri de sol, dar de cele mai multe ori o aşază pe o schelă uşoară.

13 mai. Noaptea am reuşit să fac câteva observaţii astronomice reuşite, din păcate ultimele de pe Casiquiare. Părăseam Mandavaca la ora două şi jumătate noaptea. Aveam de luptat încă opt zile pline cu curenţii râului Casiquiare, iar regiunea prin care trebuia să navigăm până aveam să ajungem din nou la San Fernando de Atabapo era atât de nepopulată, încât nu ni se îngăduia să sperăm că vom ajunge la misionarul din Santa Barbara, în mai puţin de 13 zile.

14 mai. Ţânţarii, dar mai ales furnicile, ne-au gonit de pe mal înainte de ora două noaptea. Crezusem până atunci că furnicile nu se urcă în sus pe sforile hamacelor, dar fie că era o credinţă nemotivată, fie că furnicile cădeau pe noi de pe crăcile copacilor, destul că am avut mult de furcă, până am scăpat de aceste insecte neplăcute. Cu cât navigam, cu atât râul se îngusta, iar malurile erau atât de mlăştinoase, încât Bonpland a ajuns cu multă greutate până la picioarele unei *Carolinea Princeps*, acoperită cu flori mari, purpurii.

Copacul acesta este podoaba minunată a pădurilor de aici şi a celor *321* de pe Rio Negro.

Între 14 şi 21 mai am petrecut toate nopţile sub cerul liber, dar nu pot indica locurile unde ne-am aşezat tabăra de noapte. Regiunea aceasta este atât de sălbatică şi atât de puţin frecventată de oameni, încât cu excepţia câtorva râuri, indienii nu au putut să denumească niciunul dintre punctele stabilite de mine cu compasul. Mai sus de punctul, în care Itinivi se desparte de Casiquiare şi curge înainte spre colinele de ştanit de la Daripabo, am văzut că pe malurile mlăştinoase ale râului creşteau trestii de bambus. Aceste ierburi arborescente cresc înalte de 6, 5 metri, având întotdeauna tulpina îndoită spre vârf. Este o specie nouă de *Bambusa* cu frunze foarte late. Bonpland a

avut norocul să găsească un exemplar înflorit. *Bombusa latifolia* pare să caracterizeze bazinul superior al fluviului Orinoco a lui Casiquiare şi al Amazoanelor.

Prima noastră tabără de noapte, mai sus de Vasiva, am aranjat-o repede. Am găsit un locuşor uscat, fără tufişuri, la sud de Caño Curamuni, într-un loc în care vedeam cum treceau agale de pe o cracă pe alta, încoace şi încolo, maimuţele capucin. Următoarele cinci nopţi au fost tot mai dificile, pe măsură ce ne apropiam de bifurcarea fluviului Orinoco. Bogăţia vegetaţiei depăşea orice imaginaţie, chiar pentru un ochi deprins cu aspectul pădurilor ecuatoriale. Malurile nu se mai vedeau. Ele erau formate dintr-o palisadă de copaci bogat înfrunziţi. Aveam înaintea noastră un canal lat de 390 de metri strâns între doi pereţi imenşi, acoperiţi cu frunze şi liane. Am încercat de mai multe ori să debarcăm, dar nu am putut ieşi din canoe. Spre asfinţit patrulam uneori timp de o oră de-a lungul ţărmului, până găseam un loc mai puţin împădurit, pe care indienii noştri să-l poată curăţa, cu securile, încât să putem amenaja o tabără de noapte pentru 12 – 13 persoane.

Nu puteam petrece noaptea în pirogă. Ţânţarii, care ne chinuiau toată ziua se aşezau grămadă sub *toldo*, adică sub umbrarul din frunze de palmieri, care ne apăra de ploaie. Niciodată nu ni se umflaseră atâta mâinile şi faţa. În plin desiş al pădurii, ne chinuiam să adunăm lemne de foc; în ţinuturile acestea de lângă ecuator, unde plouă mereu, crengile copacilor sunt atât de îmbibate de sevă, încât aproape că nici nu mai ard. Unde nu există maluri uscate, nu găseşti nici lemne vechi, care, cum spun indienii „s-au fiert la soare”.

De foc aveam nevoie nu numai pentru a ne apăra de fiarele pădurii; proviziile noastre alimentare erau prea reduse, astfel că nu ne puteam lipsi de foc la prepararea mâncărilor.

322 La 18 mai, spre seară am ajuns într-un loc, unde

pe mal creşteau arbori sălbatici de cacao; bobul lor este amar şi mic. Indienii din pădure sug miezul şi aruncă boabele, iar indienii din misiuni le adună şi le vând celor care nu sunt prea pretenţioşi când îşi prepară ciocolata.

„Iată-ne la Puerto del Cacao" ne-a spus cârmaciul. „Aici înnoptează *Ios padres*, când pleacă la Esmeralda să cumpere ţevi de suflat şi juvii (gustoasele migdale ale speciei *Bertholletia*)". Dar pe Casiquiare nu trec nici cinci canoe pe an. De la Maypures, adică de o lună, nu întâlnisem, pe râurile străbătute de noi, niciun suflet de om, cu excepţia celor din apropierea misiunilor. Am înnoptat la sud de lacul Duractumini, într-o pădure de palmieri. Ploua şiroaie, dar *Pothos*, *Arum* şi lianele au format un umbrar natural atât de des, încât am găsit sub ele un adăpost, ca sub cel mai des frunziş de copaci. Indienii, care dormeau pe mal, îşi alcătuiseră peste hamacuri un fel de acoperiş, făcut din heliconii şi musacee împletite între ele. Focurile noastre luminau pe o înălţime de 16 – 20 de metri trunchiurile palmierilor, lianele pline de floare şi coloanele albe de fum, care urcau la cer, formau o privelişte minunată, dar ca s-o gustăm în linişte, ar fi trebuit să respirăm un aer în care să nu fi mişunat insecte.

Dintre toate suferinţele fizice, te deprimă cel mai mult acelea care sunt de lungă durată, mereu aceleaşi şi împotriva cărora nu ai alt leac decât răbdarea. Exalaţiile pădurilor de pe Casiquiare i-au inoculat probabil lui Bonpland germenii unei boli grele, care era gata să-l răpună, când am sosit la Angostura. Din fericire, presimţea tot atât de puţin ca şi mine, primejdia care îl ameninţa. Aspectul râului şi zumzetul ţânţarilor ni s-au părut, ce-i drept, monotone, dar firea noastră veselă nu s-a dezminţit şi ea ne-a ajutat să trecem peste acest pustiu prelung. Am observat că ne amânam intenţionat masa cu mai multe ceasuri dacă mâncam puţină cacao uscată, sfărâmată şi fără zahăr. Furnicile şi ţânţarii ne dădeau mai mult de

furcă decât umezeala şi lipsa de hrană. Oricât au fost de mari lipsurile, la care am fost expuşi în timpul expediţiei noastre prin Cordilieri, drumul pe apă de la Mandavaca la Esmeralda ni s-a părut întotdeauna partea cea mai grea a şederii noastre pe continentul America.

Nesurprins cât erau de mâncate malurile lui Casiquiare, din cauza apelor mari atât de repezi. Copaci desrădăcinaţi formau plute naturale, pe jumătate ascunse în mâl care puteau deveni foarte primejdioase pentru pirogi. Dacă cineva ar avea ghinionul să naufragieze prin aceste locuri pustii, ar dispărea fără urmă şi nu s-ar şti niciodată cum, unde şi când s-a pierdut.

Noaptea de 20 mai, ultima din călătoria noastră pe Casiquiare, *323* am petrecut-o în locul unde se bifurcă Orinoco. Aveam oarecari perspective să putem efectua câteva observaţiuni astronomice, căci prin vălul de ceaţă, care acoperea cerul, străluceau stele căzătoare de o mărime neobişnuită (indienii numesc stelele căzătoare, urina stelelor, iar rouă, saliva lor). Dar curând, ceaţa s-a îngroşat şi n-am mai văzut nici meteori, nici adevăratele stele, pe care de câteva zile le aşteptam cu atâta nerăbdare.

Ni se spusese că la Esmeralda insectele sunt „şi mai crude şi mai lacome” decât pe braţul pe care îl urcam noi. Cu toate astea ne înviora speranţa că, în sfârşit, vom dormi din nou printre oameni şi vom putea face puţină mişcare, în timpul alegerii plantelor pentru colecţie. La ultimul bivuac de noapte de pe Casiquiare, bucuria ne-a fost tulburată. Ne aflam la marginea pădurii. Era aproape de miezul nopţii când indienii ne-au vestit că aud urlet de jaguar, chiar lângă un copac ce se afla foarte aproape de noi. Pădurea era atât de deasă încât aproape că nu puteau trăi decât animalele care se căţărau pe copaci. Cum focurile noastre ardeau cu flăcări mari, luminoase, şi cum, după o îndelungată obişnuinţă, ne învăţasem să nu luăm în seamă primejdia, nu ne-am sinchisit prea mult de urletul

jaguarului, îl atrăsese mirosul şi lătratul câinelui nostru. Acesta, un dulău mare, la început a lătrat, dar când tigrul s-a apropiat, a început să urle şi s-a ascuns sub hamacurile noastre, ca şi cum ar fi căutat un sprijin din partea omului. Observasem încă de pe Rio de Apure, că la acest animal tânăr, blând şi alintat, alternau curajul cu timiditatea. Dimineaţa, când tocmai ne îmbarcam, indienii ne-au anunţat vestea tristă la care nu ne puteam aştepta: câinele dispăruse! Fără îndoială că l-au târât jaguarii. Poate că, de vreme ce nu i-a mai auzit urlând, câinele s-o fi dus până la mal, îndepărtându-se de foc; dar se prea poate că noi nu l-am auzit schelălăind, pentru că eram prea obosiţi şi dormeam profund. Ni s-a spus că pe Orinoco şi pe Magdalena, jaguarii bătrâni sunt atât de şireţi, încât îşi scot animalul din mijlocul taberei de noapte, după ce l-au strâns mai întâi de gât, ca să nu poată striga.

Nu puteam pleca înainte de a-l căuta; speram că bietul animal se rătăcise. Dar, nu era nicăieri. După trei zile ne-am întors în acelaşi loc. Din nou am auzit urletul jaguarilor, căci animalele acestea au un fel de predilecţie pentru anumite locuri, dar toate investigaţiile noastre au fost zadarnice. Sărmanul câine, care de la Caracas ne fusese tovarăş şi care scăpase înotând de atâtea ori de crocodili, fusese cu siguranţă sfâşiat în pădure.

324 La 21 mai am intrat din nou în albia lui Orinoco, la 13, 5 kilometri mai jos de misiunea Esmeralda. îl părăsisem înainte cu o lună la confluenţa lui cu Guaviare. Până la Angostura mai aveam 1 390 de kilometri, dar navigam în josul apei şi gândul acesta ne făcea chinurile mai suportabile. Când cobori pe marile fluvii, trebuie să te menţii în mijlocul curentului, unde nu sunt mulţi ţânţari. Dimpotrivă, când urci, trebuie să te ţii aproape de mal, ca să te foloseşti de vârtejuri şi de curenţii contrari, dar lângă mal mişună ţânţarii, din cauza pădurilor apropiate şi a resturilor organice azvârlite pe ţărm.

Punctul în care se produce mult discutata bifurcare a

fluviului Orinoco oferă o privelişte măreaţă. Pe ţărmul nordic se ridică munţi înalţi de granit; în depărtare recunoşti între ei masivele Maraquaca şi Duida. Pe ţărmul stâng, la apus şi la miazăzi de bifurcare, până la vărsarea Tamatamei, nu mai sunt munţi. Orinoco se bifurcă tocmai acolo, unde spre sud nu mai este străjuit de munţi şi unde ajunge la gura unei văi care se prelungeşte până la Rio Negro. Braţul principal, Rio Paragua, al indienilor, îşi continuă cursul în jurul grupului muntos Parâme; braţul care face legătura cu Amazonul curge peste câmpii, care, toate, îşi au panta spre sud.

Capitolul 25

CURSUL SUPERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO DE LA ESMERALDA LA CONFLUENŢA CU GUAVIARE. A DOUA CĂLĂTORIE PRIN CATARACTELE DE LA ATURES ŞI MAYPURES. CURSUL INFERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO, INTRE CONFLUENŢA LUI CU APURE PÂNĂ LA ANGOSTURA

Mai rămâne să vorbesc despre cea mai izolată şi cea mai îndepărtată aşezare creştină de pe cursul superior al fluviului Orinoco.

— În punctul unde se produce bifurcarea fluviului, pe malul drept se înalţă, în amfiteatru, masivul de granit al muntelui Duida. Misionarii îl socot a fi un vulcan. Are înălţimea de aproximativ 2 600 metri. Aspectul lui este măreţ, pentru că spre sud şi spre vest are pante repezi. Vârful lui este golaş şi pietros, dar peste tot acolo unde pe coastele mai puţin abrupte, s-a aşezat puţin pământ fertil, stau agăţate păduri, care par crescute în gol. La poalele acestui munte se află misiunea Esmeralda, un sătuc cu 80 de locuitori, aşezat pe o câmpie încântătoare, străbătută de pâraie cu apă neagră şi totuşi limpede, adevărată livadă, unde cresc în grupuri palmieri din genul *Mauritia* şi Sago-ul american. Spre munte, câmpia mlăştinoasă devine savană. Întâlneşti acolo ananaşi nemaipomenit de mari, cu un miros delicios. Această specie de *Bromelia* creşte

întotdeauna izolată printre ierburi.

La Esmeralda nu există misionar. Preotul, care face aci slujba, locuieşte la Santa Barbara, la o distanţă de 225 de kilometri. îi trebuie patru zile pentru a veni pe fluviu în sus, şi de aceea nu vine decât de cinci sau şase ori pe an. Am fost primiţi foarte amabil de un soldat bătrân. Omul ne-a luat drept negustori catalani de mărunţişuri, care vor să-şi desfacă marfa prin misiuni. Când ne-a văzut baloturile de hârtie, necesare pentru uscatul plantelor, s-a amuzat de ignoranţa noastră naivă „Veniţi într-o ţară, unde marfa asta nu găseşte cumpă

326 rător. Aici nu se scrie mult şi ca să înfăşurăm ace, undiţe şi alte mărunţişuri, folosim frunze uscate de porumb, *Platano* (banane) şi Vijaho (heliconii), aşa cum voi, în Europa, aveţi hârtia". Soldatul bătrân întruchipa în persoana lui autoritatea civilă şi pe cea spirituală, îi învăţa pe copii, dacă nu catehismul, cel puţin să recite rugăciuni. Ca să mai treacă timpul, trăgea clopotele şi în zelul său oficial şi eclesiastic se folosea uneori de ciomagul lui de paracliser într-un mod care nu putea fi pe placul băştinaşilor.

Deşi este mică, în misiunea Esmeralda se vorbesc totuşi trei limbi indiene: idapaminara, catarapena şi marquiritana. Ne-am mirat când am întâlnit la Esmeralda mulţi zamboşi, mulatri şi alţi oameni de culoare, care din vanitate îşi ziceau spanioli şi se considerau albi, pentru că nu erau arămii, ca indienii. Oamenii aceştia duc o viaţă de mizerie. Se află aici mai ales ca surghiuniţi (*desterrados*). Vrând să interzică accesul portughezilor în interiorul ţării, Solano forma la repezeală colonii, adunând din llanos şi până la insula Mărgărită, toţi vagabonzii şi răufăcătorii, pe care justiţia îi urmărise până atunci zadarnic, şi pe care i-a împins pe Orinoco în sus, unde s-au amesteca: cu sărmanii indieni târâţi din păduri. Esmeralda a devenit celebră datorită unei erori. Graniţele din Munţii Marahuaca şi Duida conţin în filoane deschise frumoase

cristale de cuarţ, parte transparente şi parte colorate în verde. Ele au fost confundate cu diametrele şi cu smaraldele (*esmeralda*). Atât de aproape de izvoarele lui Orinoco, lumea nu visa decât la Dorado, care nu putea fi departe, la lacul Parâme şi la ruinele marelui oraş Manoa.

Oamenii pripăşiţi în llanos aveau tot atâta poftă de lucru, ca şi indienii. În misiuni, fiecare om de culoare, care nu este chiar negru ca un african sau arămiu ca un indian, se consideră spaniol. El face parte din *gente de razon*, din rasa rezonabilă, şi această raţiune îi convinge pe albi şi pe cei *ce se* consideră albi, că agricultura este o treabă bună pentru sclavi şi pentru indienii proaspăt convertiţi. Misiunea Esmeralda a fost concepută după modelul celor din Noua Olandă, dar n-a fost condusă cu aceeaşi chibzuinţă. Cum pe coloniştii americani nu-i despărţeau de patria lor mările, ci pădurile şi savanele, ei au fugit, unii spre nord, spre laura şi Carony, alţii spre sud, în coloniile portugheze. Astfel splendoarea oraşului şi minele de smarald de la Duida au avut un sfârşit brusc, iar Esmeralda a devenit, datorită mulţimii îngrozitoare de insecte, care mişună şi întunecă văzduhul tot anul, un loc de exil care merită să fie blestemat.

Dacă astăzi Esmeralda, cu cele 12 – 15 familii care locuiesc aici, este socotită o localitate îngrozitoare, aceasta se datorează lipsei culturilor, depărtării de toate regiunile locuite, şi numărului înspăimân*327* tător de ţânţari. Poziţia misiunii este extraordinar de pitorească, ţinutul dimprejur este extrem de prietenos şi foarte roditor. Nicăieri n-am mai văzut ciorchini de banane atât de mari; indigoul, zahărul, cacao, toate ar rodi de minune, dar nimeni nu-şi dă osteneala să le cultive. În jurul lui Cerro Duida există păşuni frumoase. Astăzi, nu există acolo nicio vacă, niciun cal; şi ca pedeapsă a lenei lor, locuitorii nu mănâncă decât şuncă de maimuţe urlătoare şi făină de oase de peşte. Se cultivă numai puţin manioc şi ceva banane. Când pescuitul este slab, atunci populaţia unui ţinut atât de favorizat de

natură, este expusă celor mai groaznice lipsuri.

Esmeralda este vestită ca fiind acel loc de pe Orinoco, unde se prepară cel mai bine puternica otravă care se foloseşte în timp de război, la vânătoare şi, ceea ce pare straniu, ca remediu împotriva afecţiunilor gastrice. Otrava *ticunas* de pe Amazoane, *upas-tiente* din Djawa şi curara din Guyana, sunt substanţele cele mai ucigătoare din câte se cunosc pe lume. Pe la sfârşitul secolului al XIV-lea Raleigh auzise cuvântul „urări", – numele unei substanţe vegetale cu care se otrăveau vârfurile săgeţilor. Dar în Europa, nu se ştia nimic precis despre această otravă.

Când am sosit noi la Esmeralda, majoritatea indienilor tocmai se întorceau dintr-o expediţie de dincolo de Rio Padamo, unde adunaseră, fructe de *Bertholletia* şi o liană, care conţine curara. Întoarcerea lor a fost sărbătorită cum se serbează la noi secerişul sau culesul viilor. Femeile preparaseră cantităţi mari de băuturi fermentate şi timp de două zile n-am mai văzut decât indieni beţi. La popoarele pentru care fructele palmierilor şi ale altor câţiva pomi dau substanţe hrănitoare, culesul acestora are o mare importanţă şi se serbează cu mari petreceri populare, iar anul se împarte după aceste sărbători, care revin mereu la aceleaşi date.

Norocul a vrut să întâlnim un indian bătrân, mai puţin beat decât ceilalţi, care tocmai se pregătea să prepare otrava curara din plantele proaspete. Bătrânul era „chimistul" locului. Am găsit la dânsul tigăi mari, de lut, pentru fiertul sucurilor de plante, vase plate, care prin suprafaţa lor apreciabilă favorizează evaporarea, cornete din frunze de bananier pentru strecurarea suspensiilor, mai mult sau mai puţin fibroase. În această colibă destinată să fie laborator, domnea cea mai mare ordine şi curăţenie. Indianul, care trebuia să ne dea explicaţiile, se numea, în misiune, meşterul otrăvii (*am o del cur are*); el avea firea rigidă şi tonul pedant, care li se reproşa odată în

Europa farmaciştilor. „Ştiu – zicea el – că albii cunosc meşteşugul de a face săpun

328 şi praful acela negru, care are dezavantajul că face zgomot şi sperie animalele, pe care nu le-ai nimerit de prima dată. Curara a cărei preparare trece la noi din tată în fiu este mai bună decât tot ce ştiţi voi să faceţi acolo, peste mare. Este sucul unei plante, care ucide încet de tot (fără să ştii de unde vine lovitura)".

Liana din care se prepară la Esmeralda otrava aceasta, se numeşte *bejuco de mavacure*. Deşi pe mănunchiul de bejuco, găsit în casa indianului, nu mai era nicio frunză, nu ne-am îndoit că este tot o plantă din familia strichneelor (înrudită foarte de aproape cu *Roubamon* a lui Aublet), pe care o cercetasem în pădurea ele lângă Pimichin. Liana *Mavacure* se prelucrează atât imediat după ce a fost luată din pădure, cât şi după ce s-a uscat timp de câteva săptămâni. Sucul proaspăt de liană nu este otrăvitor. Poate că devine activ numai în concentraţie mare. Teribila otravă se află în scoarţă şi într-o parte din album. Se răzuiesc cu cuţitul crăci de *Mavacure*, groase de opt până la unsprezece milimetri, iar scoarţa răzuită se sfărâmă pe o piatră, ca acelea pe care se pisează maniocul, până ce se desface în fibre subţiri de tot. Sucul veninos fiind galben, întreaga masă fibroasă are aceeaşi coloraţie. Ea se mută într-o pâlnie înaltă de 24 de centimetri, cu diametrul gurii de 10 centimetri, care este de fapt o frunză răsucită de banan, înfiptă într-un cornet mai rezistent, din frunze de palmier. Tot dispozitivul se sprijină pe un suport uşor din peţiolurile frunzelor palmierului. Turnând apa peste masa fibroasă, adică scoarţa pisată de *Mavacure*, se prepară mai întâi un extract rece. Timp de mai multe ore picură din *embudo* – cornetul de frunze – o apă gălbuie. Această apă filtrată este lichidul otrăvitor. Dar marea ei nocivitate se obţine prin evaporare lentă într-un vas larg de lut, procedeu obişnuit la prepararea melasei. Indianul ne invita din când

în când să gustăm lichidul, a cărui concentraţie se determină în raport cu amăreala sucului. Gustatul nu este primejdios, pentru că otrava acţionează numai dacă vine în atingere directă cu sângele. De aceea nu sunt vătămători nici aburii, care se răspândesc din cazan.

Oricât ar fi de concentrat sucul de *Mavacure*, el tot nu este destul de gros, ca să adere la săgeţi. De aceea, numai pentru a-i da otrăvii un liant, se adaugă extractului concentrat, un suc foarte lipicios, provenit de la un copac cu frunze mari, numit *Ciracaguero*. Deoarece copacul acesta creşte foarte departe de Esmeralda, şi cum în coliba lui moşul n-avea atunci nici fructe şi nici flori, noi nu-l putem *329* identifica din punct de vedere botanic.

Îndată ce se toarnă în extractul concentrat care clocoteşte, sucul lipicios al arborelui *Ciracaguero*, otrava se înnegreşte şi se preface într-o masă de consistenţa gudronului sau a unui sirop gros. Această masă este, în sfârşit, curara, aşa cum se găseşte ea în comerţ. Curara se vinde introdusă în fructe de *Crescenţia*. Prepararea ei este monopolul câtorva familii. Fiind de cea mai bună calitate, curara din Esmeralda şi din Mandava, este foarte scumpă. Uscată, seamănă cu opiul, dar expusă la aer, trage umezeală. La gust are o amăreală plăcută. Bonpland şi cu mine am înghiţit adesea mici cantităţi de curara.

Nu există nicio primejdie, dacă eşti sigur că nu-ţi sângerează nici buzele, nici gingiile. La indieni, curara trece drept un remediu foarte bun contra bolilor de stomac. Indienii piraoa şi saliva prepară şi ei aceeaşi otravă, dar ea nu este atât de căutată ca cea din Esmeralda. Modul de preparare pare să fie peste tot acelaşi, dar nu există dovezi că diversele otrăvuri, care se vând pe Orinoco şi pe Amazoane sub acelaşi nume, sunt identice şi provin de la aceeaşi plantă. Poate că odată şi odată se va găsi în plantele otrăvitoare de genuri diferite aceeaşi bază alcalină, asemănătoare morfinei din opiu şi vauquelinei din speciile de stricnină.

Pe Orinoco se face o distincţie între *Curare de raiz* (din rădăcini) şi *Curare de bejuco* (din liane sau din coaja crăcilor). Noi am văzul numai prepararea acesteia din urmă. Curara din rădăcini este mai slabă şi mult mai puţin căutată. Pe Amazoane am învăţat să deosebim otrăvurile diferitelor seminţii indiene, a ticuanilor, yaguaşilor, pevanilor şi jivaroşilor, care derivă de la aceeaşi plantă, dar sunt probabil preparate mai mult sau mai puţin atent. Misionarii de pe Orinoco şi de pe Amazoane se împotrivesc cu greu preparării otrăvurilor, deoarece ele sunt indispensabile neamurilor de vânători din aceste regiuni.

Pe cât de simplu se pregăteşte curara, pe atât este de lungă şi complicată prepararea otrăvii din Moyobamba. Se amestecă la un loc sucul lianei *Ambihuasca*, ingredientul principal, cu piper (*Capiscum*) tutun, barbasco (*Jacquinia Armillaris*) Sanango (*Tabernaemontana*; şi seva lăptoasă a altor câtorva apocinee. Sucul proaspăt de *Ambihuasca* are un efect mortal când vine în contact cu sângele. Sucul de *Mavacure* devine un venin ucigător abia după ce a fost concentrai

330 prin fierbere iar sucul rădăcinii *Jatropha Manihot* îşi pierde prin fierbere toate proprietăţile nocive.

Pe Orinoco rar se mănâncă o găină, care să nu fi fost omorâtă cu o înţepătură de săgeată otrăvită, iar misionarii susţin că numai atunci carnea ei este gustoasă. Însoţitorul nostru, părintele Zea, care suferea de friguri recurente, cerea să i se aducă în fiecare dimineaţă la hamacul lui, o săgeată şi găina vie, pe care urma s-o mâncăm. Deşi se găsea într-o stare de mare slăbiciune, nu lăsa pe seama nimănui această operaţie, căreia îi atribuia atâta importanţă. Păsările mari, dacă sunt înţepate în coapsă, mor în două-trei minute. Un porc sau un pecar moare în 12 minute. Ar fi zadarnic să încerci să risipeşti teama călătorilor, pe care ei o vădesc adesea, când aud în misiuni că găinile, maimuţele, iguanii, peştii mari din râu, pe care îi mănâncă, au fost omorâţi cu săgeţi otrăvite. Obişnuinţa

şi raţiunea le alungă curând teama.

Curara, ca şi majoritatea celorlalte stricnine (căci noi mai credem şi acum că mavacure aparţine unei familii strâns înrudite), devin periculoase numai când otrava acţionează asupra sistemului vascular. La Maypures un om de culoare, un tâmplar, cu o forţă musculară deosebită, i-a confecţionat lui Bonpland săgeţi otrăvite, identice cu cele care se introduc în tuburile de suflat când se vânează maimuţe mici şi păsări. În timpul operaţiei omul a făcut însă imprudenţa să frece curara între degete fiind rănit foarte uşor la una dintre mâini; pe dată s-a prăbuşit la pământ, cuprins de ameţeală, care a durat o jumătate de ceas. Din fericire curara era foarte slabă, dintr-aceea care se foloseşte când se vânează animale foarte mici, pe care ai de gând să le readuci la viaţă frecând rana cu sare.

În cursul călătoriei noastre de întoarcere de la Esmeralda spre Atures, am scăpat eu însumi de aceeaşi primejdie. Curara prinsese umezeală, devenise lichidă şi din vasul care nu era bine închis, s-a scurs pe lenjeria noastră. Într-una din zile, schimbându-mi ciorapii, n-am observat că el era îmbibat cu curara, decât când am simţit pe mină ceva lipicios. Primejdia era cu atât mai mare, cu cât tocmai îmi sângerau degetele de la picioare, după una dintre operaţiile de dezgropare a acarienilor pătrunşi sub piele.

În misiuni există părerea unanimă că nu mai există salvare atunci când curara este proaspătă şi puternic concentrată şi când ea a stat în rană un timp suficient ca să treacă în circulaţie o cantitate destul de mare. Dintre toate antidoturile, întrebuinţate pe Orinoco, cel mai răspândit este sarea. Cu sare se freacă rana şi tot sare se ia şi pe gură.

Eu personal nu cunosc niciun caz verificat, care să facă dovada *331* eficacităţii acestui remediu. Pe Amazoane se considera că artidotul cel mai bun este zahărul. Probabil că în întreaga Guyană s-a utilizat odinioară în acest scop

mierea de albine şi zahărul făinos, pe care-l secretă bananele la soare. Amoniacul şi apa lui Lucien n-au dat rezultate ca antidot al curarei. Astăzi se ştie ce nesigure sunt aceste remedii zise specifice, chiar şi în cazul muşcăturilor de şarpe. Conform celor povestite de indienii care au fost răniţi în lupte cu arme înmuiate în curara, simptomele sunt asemănătoare celor provocate de muşcătura şerpilor veninoşi. Rănitul contractează o congestie cerebrală şi ameţeala îl sileşte să se aşeze. Urmează greţuri şi vărsături repetate, sete arzătoare şi o parestezie a regiunii rănite.

Bătrânul indian, meşterul în prepararea otrăvii, părea flatat că urmăream cu atâta interes munca lui de laborator. Avea impresia că eram tare deştepţi, încât nici nu s-a îndoit că ştiam să facem săpun.

Arta aceasta i se părea, după prepararea curarei, una dintre descoperirile cele mai frumoase ale geniului omenesc. Când otrava lichidă s-a turnat în vasele anume pregătite pentru ea, am întovărăşit pe indian la sărbătoarea juviei. Recolta de] *uvia*, (fructele de *Bertholletia excelsa*), se sărbătorea prin dansuri şi prin mese deosebit de copioase. În coliba în care indienii se adunau de mai multe zile, domnea o atmosferă stranie. Nu erau nici mese, nici bănci, dar, rezemate simetric de pereţi, stăteau maimuţe fripte şi înnegrite de fum.

Erau mărimonde (*Ateles Belzebuth*) şi maimuţe cu barbă, aşa-numiţii capucini. Felul cum sunt fripte aceste animale, care seamănă cu omul, contribuie mult la greaţa, pe care o provoacă aspectul lor unui om civilizat. Un grătar mic, sau un grilaj dintr-un lemn foarte tare, se fixează la 33 de centimetri de la pământ. Maimuţa jupuită de piele este îndoită, ca şi cum ar şedea. De obicei este aşezată aşa, ca să se sprijine pe braţele ei lungi şi slabe. Alteori i se încrucişează mâinile la spate. O dată fixată pe grilaj, se aprinde sub ea un foc bun. Flăcările şi fumul învăluie maimuţa care se coace şi se afumă totodată. Când

vezi apoi pe câte un băştinaş mâncând braţul sau piciorul unei maimuţe fripte, nu te poţi stăpâni să nu te gândeşti că obişnuinţa de a mânca animale, care sunt atât de înrudite cu omul, din punctul de vedere al conformaţiei corpului, contribuie într-un grad oarecare la faptul că sălbaticii mănâncă, fără să le fie greaţă, carne de om. Carnea de maimuţă este atât de slabă şi de uscată, încât Bonpland a păstrat în colecţia lui, la Paris, o mână şi un braţ, fripte la Esmeralda; nici după mulţi ani piesele nu miroseau.

332 I-am văzut dansând pe indieni. Dansul este monoton întrucât femeile nu au voie să ia parte la el. Bărbaţii, tineri şi bătrâni, se prind de mâini, formează un cerc şi se învârtesc întruna, când la dreapta când la stânga, ore în şir, tăcuţi şi serioşi. De cele mai multe ori dansatorii îşi cântă singuri. Un acompaniament lent şi melancolic, cu sunete slabe, se realizează suflând din bucăţi de trestie, de lungimi diferite. Ca să indice tactul, conducătorul dansului îndoaie ritmic genunchii. Din când în când toţi se opresc şi fac mici mişcări ondulatorii, zvârlindu-şi corpul la stânga şi la dreapta, înainte şi înapoi. Bucăţile de trestie orânduite în şir şi legate împreună, seamănă cu fluierul lui Pan. Am fost surprinşi de repeziciunea cu care tinerii indieni tăiau astfel de fluiere şi le acordau, pe malul apei, unde se găseau trestiile.

În coliba în care era serbarea, am găsit diferite produse vegetale, pe care indienii le aduseseră din Munţii Guyanei şi care ne-au interesat foarte mult. Mă opresc aici numai asupra fructului juviei, asupra trestiilor de o lungime cu totul deosebită şi asupra cămăşilor din scoarţa copacului *Mărima*. *Almendronul* sau *Juvia*, unul dintre arborii cei mai măreţi din pădurile Lumii Noi, a fost aproape necunoscut până la călătoria noastră pe Rio Negro. Arborele care produce „castanele braziliene” are de obicei o grosime de 60 – 90 de centimetri, dar creşte până la 30 – 40 de metri. Fructele se coc spre sfârşitul lunii mai, şi cum sunt mari cât un caja de copil, cad din

vârful copacului cu un zgomot puternic. Am găsit într-un fruct între 15 şi 22 de nuci. Gustul nucilor este foarte plăcut, atâta timp cât sunt proaspete, dai uleiul abundent care le face atât de folositoare, râncezeşte foarte repede. Pe cursul superior al fluviului Orinoco, unde nu aveam altă hrană, am mâncat adesea cantităţi mari din acest soi de fructe şi niciodată nu ne-am simţit după aceea rău. Mai mulţi indieni demni de încredere ne-au spus că doar unele rozătoare mici reuşesc să sfredelească coaja fructului, datorită în parte dinţilor, în parte răbdării nemaipomenite, cu care îşi duc la capăt opera de distrugere. De îndată ce nucile triunghiulare s-au risipit pe pământ, aleargă într-acolo toate animalele pădurii. Maimuţe, manaviri, veveriţe, aguti, papagali ara, se ceartă pentru pradă. Toate sunt destul de puternice, ca să spargă învelişul lemnos al seminţei, să scoată migdalele şi să se caţăre cu ele în pomi. „Aşa au şi ele sărbătoarea lor” spuneau indienii, care se întorceau de la cules.

Una dintre cele patru pirogi, cu care fuseseră indienii la culesul de *Juvia*, era umplută în cea mai mare parte cu o specie de trestie (*Carice*), din care se fac tuburi de suflat. Trestiile aveau cinci, şase metri lungime şi totuşi nu se observa nici urmă de noduri în care să fi fost fixate frunzele sau crăcile. Perfect drepte, netede pe dinafară şi.com *333* plet cilindrice, ele sunt foarte căutate dincolo de Orinoco, sub denumirea de „trestii de Esmeralda”. Un vânător foloseşte toată viaţa o singură ţeavă de trestie. El îi laudă uşurinţa, precizia şi suprafaţa perfect netedă. Oare ce fel de plantă monocotiledonată poate fi aceasta, care oferă astfel de trestii admirabile? Nu sunt în stare să răspund la întrebare, după cum nu ştiu nici cărui gen îi aparţine arborele din care se fac cămăşi de *Mărima*. Pe versantul muntelui Duida am văzut trunchiurile de peste 16 metri, ale acestui copac. Indienii taie bucăţi cilindrice cu diametrul de 2, 6 metri şi scot scoarţa roşie şi fibroasă, având o grijă deosebită să nu facă nicio tăietură în

lungime. Această scoarţă de copac le oferă un fel de îmbrăcăminte, e; re seamănă cu sacii fără cusătură, confecţionaţi dintr-un material foarte aspru. Capul se scoate prin deschizătura superioară, iar pentru braţe, se fac două deschizături laterale. Băştinaşul poartă aceste cămăşi de *Mărima* când plouă tare. Ele au forma pone-os-urilor de bumbac.

La serbarea la care am asistat şi noi, femeile erau excluse atât de la dans cât şi de la orice alt soi de petrecere; ele nu făceau altceva decât să-i servească pe bărbaţi cu friptură de maimuţă, băuturi fermentate şi varză de palmier, care are un gust asemănător cu conopida noastră.

O altă substanţă, mult hrănitoare, provine din regnul animal şi este făina de peşte (*manioc de pescado*). Pretutindeni, pe cursul superior al fluviului Orinoco, indienii frig peştii, îi usucă la soare şi-i pisează, fără să le scoată oasele. Înainte de întrebuinţare, făina de peşte se amestecă cu apă şi atunci se formează un fel de aluat.

La Esmeralda în toate misiunile, indienii care refuză să se boteze şi care s-au ataşat, doar aşa, de bunăvoie, comunităţii, înţelegând să rămână liberi, trăiesc în poligamie. Numărul nevestelor diferă după trib, cele mai multe se întâlnesc la caraibi şi la toate neamurile la care s-a păstrat obiceiul de a răpi fete tinere din triburile vecine. Femeile trăiesc într-un fel de sclavie. Cum bărbaţii sunt deţinătorii autorităţii supreme, în prezenţa lor nu se aude niciun murmur. În casă domneşte, în aparenţă, pacea, iar femeile, toate, se străduiesc să prevină dorinţele unui stăpân pretenţios şi iute la mânie. Îngrijesc, fără deosebire, copiii lor şi copiii celorlalte neveste. Misionarii ne asigură că liniştea casei este rodul fricii comune, ea este violent zdruncinată de îndată ce bărbatul pleacă de acasă pe mai multă vreme. Cearta nu se mai isprăveşte până la întoarcerea stăpânului, care printr-o vorbă.

 printr-un gest simplu sau, când crede de

cuviinţă, prin mijloace mai drastice, ştie să domolească patimile dezlănţuite. La tamanaci există o anumită diferenţiere între neveste, în funcţie de drepturile lor, consemnate şi prin felul cum se adresează acestora. Bărbatul numeşte pe nevasta a doua şi a treia tovarăşele celei dintâi; prima le tratează pe celelalte două ca pe nişte concubine şi duşmance. Cum toată povara muncii cade pe bietele femei, nu este de mirare că la unele comunităţi numărul lor este deosebit de redus. În cazul acesta iau naştere poliandrii. La avanoşi şi la maypuri se întâmplă adesea că mai mulţi fraţi au o singură nevastă. Când un indian care are mai multe soţii se creştinează, misionarul îl sileşte să-şi aleagă una pe care doreşte s-o păstreze, iar pe celelalte să le izgonească. Momentul despărţirii este un moment critic. Noul convertit găseşte că soţiile lui au calităţi foarte preţioase. Una se pricepe bine la grădinărie, cealaltă ştie să prepare chicha, băutura ameţitoare din rădăcini de manioc. Amândouă îi par la fel de nepreţuite, la fel de indispensabile. Uneori dorinţa de a-şi păstra femeile întrece râvna de a se creştina, dar de cele mai multe ori, omul lasă alegerea pe seama misionarului şi o consideră ca o sentinţă a destinului.

După măsurătorile mele exacte, trigonometrice, Duida (vârful cel mai înalt de la sud-vest de Cerro Marahuaca) se înalţă faţă de câmpia Esmeralda la 2 179 metri, deci probabil la 2 530 de metri deasupra nivelului mării. Spun probabil, căci, din nefericire, când am ajuns la Esmeralda mi s-a spart barometrul. Ploaia fusese atât de puternica peste noapte, încât nu ne-am putut adăposti instrumentele de umezeală. Din cauza umflării inegale a lemnului, tubul s-a spart. Vârful de granit al Duidei este atât de abrupt, încât indienii au încercat în zadar să se urce până sus. Duida nu este aşa de falnic precum apare în credinţa poporului, dar el este punctul dominant al întregului masiv muntos dintre Orinoco şi fluviul Amazoanelor.

De la Esmeralda se poate naviga fără primejdie pe Orinoco în sus, până la cataracte, unde locuiesc indienii guaicai, care nu permit spaniolilor să pătrundă mai departe. Călătoria până acolo durează şase zile şi jumătate. În această regiune Orinoco îşi menţine lăţimea de 580 – 780 de metri. Pe malul drept primeşte mai mulţi afluenţi, căci pe partea aceea se desfăşoară munţii Duida şi Marahuaca, veşnic acoperiţi de nori. Malul stâng, mai coborât se continuă în câmpia, care se pierde spre sud-vest. Munţii din nord sunt îmbrăcaţi în păduri minunate, cu lemne de construcţie. În regiunea aceasta fierbinte, veşnic umedă, vegetaţia este atât de viguroasă încât se găsesc trunchiuri *335* de *Bombax Ceiba* cu diametrul de cinci metri.

În porţiunea dintre confluenţa cu râurile Padamo şi Mavaca, Orinoco primeşte dinspre nord râul Ocamo, în care se varsă Rio Matacuni. La izvoarele acestuia locuiesc guainarii, care nici pe departe nu sunt atât de arămii sau bruni ca ceilalţi locuitori ai acestor ţinuturi. Seminţia aceasta aparţine acelora, pe care misionarii le numesc *Indios blancos*. La vărsarea lui Ocamo li se arată călătorilor o stâncă, considerată în regiune drept o minune. Este o stâncă de granit cu treceri spre gnais, prezentând ca particularitate o repartizare deosebită a fluturaţilor de mică, care alcătuiesc vinişoare ramificate. Spaniolii o numesc *Piedra mapaya* (piatra-hartă).

Mai sus de confluenţa cu râul Mavaca, Orinoco scade deodată, atât în lăţime, cât şi în adâncime. Cursul lui devine foarte întortocheat, ca la un râu de munte. Ambele maluri sunt străjuite de munţi. Cu cât înaintăm pe Orinoco în sus, cu atât mai dese sunt coturile şi micile praguri (*choros y remolinos*) L La vărsarea lui Rio Gehette se află o cataractă impresionantă. De-a latul fluviului Orinoco se întinde un banc din stânci de granit: sunt coloanele lui Hercule, dincolo de care n-a pătruns niciun alb.

Guaharibii albi au întins peste cataractă o punte de

liane, ancorată de stâncile care se înalţă din mijlocul apei. Puntea aceasta, pe care o cunoaşte toată lumea din Esmeralda, pare să dovedească faptul că în acest loc Orinoco este destul de strâmt. Indienii socotesc că are lăţimea între 65 şi 100 de metri. Ei pretind că mai sus de cataracta guaharibilor, Orinoco nu mai este un râu, ci un *nachelo* (pârâu de munte).

Am să dau aci câteva date asupra triburilor indiene cu pielea de culoare albicioasă şi cu talia foarte mică, pe care vechi legende populare îi situează dintotdeauna la izvoarele fluviului Orinoco. La Esmeralda am avut ocazia să-i văd pe unii dintre ei şi vă asigur că s-a exagerat în aceeaşi măsură în privinţa staturii mici a guaicaşilor, ca şi în privinţa pielii albe a guaharibilor. Guaicaşii, pe care i-am măsurat aveau în medie 1 486 – 1 513 milimetri. Se pretinde că întregul trib este atât de scund. Dar nu trebuie uitat că ceea ce noi numim trib, este în realitate o singură familie. După guaicaşi, indienii cei mai scunzi sunt guainarii şi poignavii. Cum sub un cer arzător băştinaşii cu pielea mai deschisă sunt o apariţie ciudată; spaniolii în do-[84]

336 rinţa de a explica fenomenul au pretins că *Indios blancos* erau metişi, urmaşi ai unei indience cu un alb. Eu am văzut mii de metişi şi pot să afirm că această comparaţie este inexactă. Indienii triburilor albicioase „pe care am avut prilejul să-i cercetez, au caracteristicile feţei, ale staturii şi ale părului, lins şi negru, comune tuturor indienilor.

Aceste triburi cu pielea mai albă, pe care am avut prilejul să-i vedem în misiunea Esmeralda, locuiesc într-o regiune muntoasă, între izvoarele celor şase afluenţi ai lui Orinoco: Padamo, Jao, Ventuări, Erevato, Aruy şi Paragua. Misionarii portughezi şi spanioli numesc această regiune Parâme.

---

84 Vîrtejuri ţi praguri, în spaniolă.

Am părăsit misiunea Esmeralda la 17 mai. Nu eram chiar bolnavi, dar ne simţeam osteniţi şi slabi din cauza înţepăturii insectelor, a hranei necorespunzătoare şi a călătoriei îndelungate într-o pirogă strâmtă şi umedă. Noi n-am urcat pe Orinoco mai sus de gura lui Rio Guapo. Am fi făcut-o, dacă am fi încercat să ajungem la izvoarele fluviului. Dar în împrejurările de atunci, toate persoanele particulare, care au permisiunea să viziteze misiunile, erau obligate să se mărginească la vizitarea regiunilor pacificate ale ţării. De la Guapo până la cataracta guaharibilor mai sunt 67 de kilometri. La această cascadă, peste care se trece pe un pod de liane, stau indieni cu arcuri şi săgeţi şi nu permit nici unui alb, şi chiar nimănui care vine din teritorii locuite de albi, să pătrundă mai departe, spre răsărit. Reamintesc cititorului că Orinoco pune geografilor două probleme amândouă la fel de importante: poziţia izvoarelor sale şi modul în care se realizează legătura sa cu sistemul Amazoanelor. Scopul călătoriei descrise până acum, a fost de fapt lămurirea celei de a doua probleme.

Piroga noastră a fost gata de drum abia la trei, seara. În cursul călătoriei pe Casiquiare se cuibăriseră într-însa nenumărate furnici şi cu greu s-a putut curăţi acel toldo, acoperişul din frunze de palmier, sub care aveam să ne culcăm din nou, timp de 22 de zile. Parte din dimineaţa aceea am petrecut-o întrebând încă o dată pe locuitorii Esmeraldei despre un lac, care trebuia să se găsească spre răsărit. Soldaţii bătrâni, care locuiau în misiune încă de la întemeierea ei, râdeau de pretinsa legătură dintre Orinoco, Rio Idapa şi Marea Albă, prin care chipurile, curgea chiar Orinoco. Ceea ce noi numim cu politeţe, ficţiuni de-ale geografilor, ei numesc „minciuni de dincolo”(*mentiras de por alia*). Oamenii aceştia cumsecade nu puteau pricepe, cum se pot întocmi hărţi ale ţărilor, în care n-ai călcat niciodată, şi cum vrei să ştii lucruri precise, despre ceea ce la faţa locului nu se ştie nimic.

Când eram gata să ne îmbarcăm, în jurul nostru s-au înghesuit o *337* mulţime de indigeni, care pretindeau că erau albi şi de provenienţă spaniolă. Ne implorau sărmanii de ei să punem o vorbă bună pe lângă guvernatorul de la Angostura, pentru a li se îngădui să se întoarcă în stepe, sau măcar, dacă li se refuză această favoare, să fie mutaţi în misiunile de pe Rio Negro, unde este totuşi mai răcoare şi nu există atâţia ţânţari. „Oricât om fi greşit – spuneau ei – am ispăşit în cei douăzeci de ani de chin trăiţi în acest cuib de ţânţari”. Într-un raport adresat guvernului, privind starea industriei şi comerţului din aceste ţări, am atins şi problema acestor exilaţi, dar intervenţiile mele au rămas fără rezultat.

După o călătorie de patru ore am ajuns la bifurcare. Ne-am instalat tabăra de noapte pe malul lui Casiquiare, în acelaşi loc, unde cu câteva zile mai înainte jaguarii ne răpiseră, mai mult ca sigur, dulăul. Toate încercările indienilor de a găsi vreo urmă a animalului au fost zadarnice. Aici apare şi tigrul negru; câteva blănuri foarte frumoase ale acestui animal le-am văzut la Esmeralda. Vestit pentru forţa şi sălbăticia lui, animalul pare să fie chiar mai mare decât jaguarul comun. După spusele indienilor, tigrii negri sunt foarte rari.

La 24 mai am pornit înainte de răsăritul soarelui. Pe malul unui golf stâncos, în care locuiseră indieni durimundi, mirosul aromat ai plantelor era atât de puternic încât ne-a făcut greaţă, deşi ne aflam în aer liber şi aveam nervi tari, de vreme ce ne obişnuisem cu atâtea greutăţi. Nu am reuşit să ne lămurim ce flori răspândeau acest miros; pădurea era de nepătruns. Bonpland credea că în mlaştinile vecine or fi crescând tufe mari de *Paneratium* şi alte câteva liliacee. Ambele maluri ale curentului principal sunt complet nelocuite. Spre nord se înalţă munţi înalţi; iar spre sud se întinde, cât vezi cu ochii, o câmpie care ţine până dincolo de izvoarele lui Atacavi, numit mai departe, în jos Atabapo. Aspectul unui râu, pe

care nu întâlneşti nici măcar o barcă de pescar, este trist şi deprimant. Acolo, în munţi, trăiesc indieni liberi, abirianii şi maquiritarii, dar pe câmpiile înierbate dintre Casiquiare, Atabapo, Orinoco şi Rio Negro nu se găseşte astăzi aproape niciun semn al vreunei aşezări omeneşti. Spun astăzi, pentru că aici ca şi peste tot în Guyana, sunt săpate în granitul cel mai dui figuri care reprezintă soarele, luna şi diferite animale. Ele ne arată că aici a trăit odată un alt popor, cu totul deosebit decât acela pe care l-am cunoscut pe malurile fluviului Orinoco. După cele spuse de indieni şi de misionari, aceste chipuri simbolice se potrivesc întocmai cu cele pe care le-am văzut la 450 de kilometri mai la nord de Caycara, în faţa vărsării lui Apure.

Indiferent ce ar reprezenta aceste figuri şi oricare ar fi fost scopul pentru care au fost dăltuite în granit, se cuvine să le dăm cea mai mare consideraţie. Popoarele din neamul tamanacilor, vechii locuitori ai ţării, au o mitologie proprie, legende, care se referă la figurile sculptate pe stânci. Amalivaca, tatăl tamanacilor, adică însuşi creatorul neamului omenesc (aici fiecare comunitate se consideră creatoarea celorlalte) a sosit într-o barcă, imediat după inundaţia cea mare, care se numeşte „epoca apelor”, când valurile oceanului s-au izbit de stâncile munţilor Encaramada, aflaţi în interiorul ţării. Toţi oamenii, adică toţi tamanacii s-au înecat atunci, cu excepţia unui bărbat şi a unei femei care s-au refugiat pe un munte aflat pe ţărmul lui Asiveru, numit de spanioli Cuchivero. Acesta este muntele Ararat al popoarelor arabice sau semitice, Tlaloc-ul sau Colhuacan-ul mexicanilor. Amalivaca a ascuns apoi chipurile soarelui şi al lunii în stânca pictată (Tepumereme) de la Encaramada. Blocurile de granit de aici care se sprijină între ele şi formează un fel de peşteră, se numesc până astăzi casa marelui strămoş al tamanacilor. Pe câmpia Maita, de lângă peşteră, există şi o piatră mare, care, după cum spun indienii, era un instrument muzical al lui Amalivaca, toba lui. Amintim cu

prilejul acesta că eroul de mai sus avea şi un frate, Vechi, care l-a ajutat să dea suprafeţei pământului înfăţişarea ei actuală. Cei doi fraţi – astfel povestesc tamanacii – doreau la început să perfecţioneze cursul fluviului Orinoco după propriile lor concepţii, astfel încât, fie că ai fi navigat în sus sau în jos, să fii totdeauna ajutat de curent. Intenţia lor era să cruţe pe oameni de osteneala vâslitului, când aceştia ar fi vrut să se îndrepte spre izvoare. Dar, deşi erau foarte puternici, cei doi strămoşi nu au reuşit să-i dea fluviului Orinoco o dublă direcţie de scurgere.

Amalivaca avea şi fiice cărora le plăcea foarte mult să se plimbe. Legenda spune că el le-ar fi zdrobit picioarele, ca să stea pe loc şi să populeze lumea cu tamanaci. După ce totul, pe malul acesta al Americii a fost orânduit, Amalivaca s-a îmbarcat din nou, înapoindu-se pe celălalt mal, în locul de unde venise. Indigenii când îi văd pe misionari venind de pe „malul celălalt”, ei cred că acolo este Europa. Unul dintre ei chiar l-a întrebat candid, pe părintele Gili, dacă nu cumva l-a văzut dincolo pe marele Amalivaca, tatăl tamanacilor, care a desenat pe stâncă figuri simbolice.

Acestor reprezentări despre un potop, despre perechea care s-a refugiat pe un vârf de munte şi a aruncat peste umăr fructele palmieralui *Mauriţia*, ca să repopuleze lumea, acest zeu naţional Amalivaca, *339* care vine pe ape din ţări îndepărtate, prescrie naturii anumite legi şi sileşte popoarele să renunţe la viaţa nomadă – toate aceste rămăşiţe ale unei credinţe străbune – merită toată atenţia. Ceea ce ne povestesc astăzi tamanacii şi triburile înrudite prin limbă cu dânşii, li s-a transmis fără îndoială de către alte popoare, care au locuit înaintea lor în aceste ţinuturi.

Între 24 şi 27 mai am dormit pe uscat numai de două ori, şi anume prima dată în regiunea de vărsare a lui Rio Jao şi apoi mai sus de misiunea Santa Barbara, pe insula Minisi. Cum acolo Orinoco nu prezenta un pat stâncos

primejdios, cârmaciul a navigat toată noaptea, lăsând piroga în seama curentului. Din această cauză porţiunea de pe harta mea, dintre Jao şi Ventuări, a rămas, în ceea ce priveşte cotiturile râului, incompletă. Scăzând timpul petrecut pe mal, ca să preparăm orezul şi bananele, înseamnă că de la Esmeralda până la Santa Barbara ne-au trebuit 35 de ore. Făcusem, deci, 7, 5 kilometri pe oră, o viteză care trebuie pusă atât pe seama curentului cât şi pe aceea a vâslelor.

Misiunea Santa Barbara se găseşte puţin mai la apus de vărsarea lui Rio Ventuări. În sătucul cu 120 de locuitori am găsit urmele practicării unor meşteşuguri. În puţinele ceasuri, petrecute în misiunea Santa Barbara, am primit informaţii destul de precise asupra lui Rio Ventuări, care, mi se pare, este pe cursul superior al lui Orinoco, după Guaviare, cel mai important afluent. Malurile lui, pe care sălăşluiau odinioară maypurii, sunt şi astăzi locuite de o mulţime de neamuri libere. Dacă te angajezi pe Rio Ventuări din zona lui de vărsare, unde formează o deltă cu palmieri, în sus, întâlneşti după trei zile confluenţa râurilor Cumaruita şi Păru, care vin dinspre răsărit. Mai către izvoare primeşte din vest, Mariata şi Manipiare, pe lângă care trăiesc indienii maco şi curacicana. Ultima seminţie se distinge prin hărnicia cu care cultivă bumbacul.

Am pornit din sătucul Santa Barbara la 26 mai, dimineaţa. În lumina zilei munţii de la Sipapo păreau atât de frumoşi! Aici vegetaţia de pe malul fluviului Orinoco este deosebit de variată. De pe munţi coboară ferigile arborescente, care se amestecă printre palmierii din luncă. Noaptea ne-am petrecut-o pe insula Minisi.

La 27 mai eram deja la San Fernando de Atabapo. Cu o lună mai înainte, în drum spre Rio Negro, locuisem tot în casa conducătorului misiunilor. Atunci plecasem spre sud, apucând-o pe Atabapo şi pe

 Temi, în sus, iar acum veneam dinspre vest, după un ocol lung pe

Casiquiare şi în regiunea cursului superior al fluviului Orinoco.

La San Fernando de Atabapo n-am rămas decât o zi, deşi satul acesta frumos, cu palmierii lui *Pihiguao*, cu fructele asemenea piersicii, ni se părea un loc minunat. În jurul colibelor indiene alergau Pauxii (*Crax afector*) 1 domesticiţi. Într-una din colibe am văzut şi o maimuţă foarte rară, care trăieşte pe Guaviare, – maimuţa *Caparro*. Blana ei este cenuşie ca a jderului şi foarte fină la pipăit, capul rotund şi expresia feţei blândă şi plăcută.

La 27 mai, purtaţi de curentul iute al apei, am ajuns de la San Fernando în mai puţin de şapte ore, la vărsarea lui Rio Mataveni. Noaptea am rămas sub cerul liber, sub stânca de granit numită *El castillito*, care se înalţă în mijlocul fluviului şi aminteşte de Tumul şoarecilor de pe Rin. Şi aici, ca şi pe malurile lui Atabapo, ne-a surprins o specie mică de *Drosera*, care se comportă ca *Drosera* europeană. Peste noapte, nivelul apei crescuse considerabil. Fluviul curgea mai repede ca altă dată şi în zece ore ne-a dus de la vărsarea lui Mataveni la cataracta cea mare de la Maypures sau Quintuna. Drumul parcurs era de 58, 5 kilometri. Ne-am amintit acum cu plăcere de locurile unde înnoptasem atunci când am urcat pe râu în sus. Ne-am întâlnit din nou cu indienii, care ne ajutaseră să adunăm plante. De la vărsarea lui Atabapo şi până la Apure ni se părea că trecem printr-o ţară, în care am locuit multă vreme. Trăiam tot atât de înghesuiţi, ne înţepau aceleaşi insecte, dar perspectiva sigură că în puţine săptămâni chinurile noastre fizice se vor sfârşi, ne menţinea moralul ridicat.

Transportul pirogii peste cataracta cea mare ne-a reţinut două zile la Maypures. La 31 mai treceam peste cataractele guahibilor şi pe lângă Garcita. Insulele din mijlocul fluviului străluceau în verdeaţa lor proaspătă. Ploaia de iarnă deschisese tecile florale ale palmierului *Vaagiai*, ale cărui frunze lucioase privesc drept spre cer.

Nu ne mai săturam privind locurile în care copacii şi stâncile imprimau peisajului acea măreaţă gravitate, pe care o admirăm la tablourile lui Tiţian şi Poussin.

Puţin înainte de apusul soarelui coboram pe malul răsăritean allui x Orinoco, la Puerto de la Expedicion, ca să vizităm peştera de la Ataruipe, despre care am mai vorbit aici şi unde ni se spusese că-şi au mormântul un întreg neam astăzi dispărut.

Specie locală de galinacee. – *N. T.*

Urcuşul pe povârnişul golaş al muntelui stâncos de granit s-a dove*341* dit a fi anevoios şi nu complet lipsit de primejdii. Ar fi fost imposibil să ne menţinem pe suprafaţa aceea netedă şi abruptă dacă n-ar fi existat cristale mari de feldspat, care nu se distrug atât de repede, şi care oferă puncte de sprijin. Ajunşi în vârful muntelui am admirat deosebita frumuseţe a peisajului din jur. În albia înspumată a râului se vedea un arhipelag de insule împodobite de palmieri. În vest, pe malul stâng al lui Orinoco, se întindeau spre Meta şi Casanare, savanele, ca o mare verde, al cărei orizont ceţos era luminat de ultimele raze ale soarelui. Stelele, care atârnau deasupra câmpiei ca nişte mingi de foc, piscul izolat Umană, care părea cu atât mai înalt, cu cât conturul lui dispărea în ceaţă, totul dădea atâta farmec acestui tablou. Privind în jos, spre o vale adâncă, închisă de jur-împrejur, am văzut zburând păsări de pradă şi rândunele de noapte. Urmăream cu plăcere umbrele lor fugare, care alunecau pe pereţii de stâncă.

Trecând o şa îngustă, am ajuns pe o altă culme, pe al cărui vârf. rotunjit se găseau blocuri uriaşe de granit. Mase de piatră cu un diametru de 13 – 16 metri, aproape sferice, abia atingeau pământul în câteva puncte, încât văzându-le, aveai impresia că la cel mai slab cutremur se vor rostogoli în vale.

Valea era acoperită cu păduri dese. În locul acesta umbros şi pustiu, pe versantul abrupt al unui munte, se află intrarea peşterii de la Ataruipe. Este vorba de o

necropolă a unui neam stins, fiindcă aici am putut număra destul de repede peste 600 de schelete bine conservate şi atât de ordonat aşezate, încât nu te puteai înşela uşor asupra numărului lor. Fiecare schelet se afla culcat într-un coş confecţionat din peţiolurile frunzelor de palmier. Coşurile acestea, pe care indigenii le numesc *mapire*, alcătuiesc un fel de saci în patru colţuri. Mărimea lor corespunde vârstei cadavrelor. Există şi coşuri pentru copii morţi la naştere. Ca lungime variază între 26 de centimetri şi 1, 07 metri. Toate scheletele sunt ghemuite şi s-au păstrat atât de bine încât nu le lipseşte nicio coastă, niciun fragment de deget. Scheletele acestea au fost pregătite într-un fel anumit. Unele au fost uscate şi albite la soare, altele vopsite în roşu cu onoto, colorantul plantei *Bixa orellana*, sau mumificate prin impregnarea cu răşini bine mirositoare şi înfăşurate în frunze de *Heliconia* şi de bananier. Indienii ne-au povestit ca mai întâi cadavrul se introduce în pământ umed, pentru ca să se desfacă mai repede carnea de pe os. După câteva luni, el se deshumează şi cu o piatră ascuţită se râde de pe oase carnea rămasă. Mai multe triburi din Guyana mai practică şi astăzi acest ritual. Alături de mapire sau coşuri, se văd şi vase de lut semiars, care conţin de asemenea

342 oseminte. Urnele cele mai mari sunt înalte de 1 metru şi lungi de 1, 38 metri. Sunt verzi-cenuşii, ovale, cu un aspect îngrijit, având toartele în formă de şerpi şi crocodili, iar marginile împodobite cu meandre, labirinturi şi linii drepte, în combinaţii diverse.

Spre indignarea însoţitorilor noştri, am deschis mai multe mapire, ca să examinăm cu mai multă atenţie conformaţia cutiei craniene. Toate prezentau tipul rasei americane; numai două-trei se apropiau de cea caucaziană. Am amintit mai sus că până şi la cataracte, în locurile acelea inaccesibile, s-au găsit lăzi bătute în fier, pline cu instrumente europene, cu resturi de îmbrăcăminte şi de sticlărie. Lucrurile acelea au aparţinut probabil

comercianţilor portughezi, care au îndrăznit să pătrundă în aceste regiuni sălbatice. Este oare corect să presupunem că acele cranii cu configuraţie europeană, pe care le-am găsit în stare la fel de bună ca scheletele băştinaşilor, au aparţinut tot unor călători portughezi, care au sucombat aici din cauza unei boli sau au fost ucişi în luptă?

Am luat cu noi mai multe cranii din peştera de la Ataruipe, un schelet de copil, în vârstă de şase-şapte ani, şi scheletele a doi adulţi de naţionalitate atură. Toate osemintele acestea, parte vopsite în roşu, parte impregnate cu răşină, erau culcate în coşurile mai sus amintite şi constituiau aproape încărcătura unui catâr. Cunoscând superstiţiile indienilor, în legătură cu cadavrele deja înmormântate, înfăşurasem coşurile în rogojini de curând împletite. Dar această măsură de prevedere nu ne-a folosit la nimic în faţa agerimii indienilor şi a mirosului lor fin. Pretutindeni, unde ne-am oprit pe drum, în misiunile caraibilor, în llanosul dintre Angostura şi Nueva Barcelona, indienii se adunau în jurul catârilor, ca să admire maimuţele, pe care le cumpărasem pe Orinoco. Dar cum atingeau pachetele, proroceau că animalul care „poartă mortul" va pieri. Zadarnic le spuneam că se înşelau, că în coşuri s-ar găsi oseminte de crocodili şi de vaci-de-mare, ei rămâneau la părerea lor, spunând că le miroase a răşină cu care acopereau scheletele morţilor şi că în coşuri erau „rudele lor bătrâne". Pentru a înfrânge împotrivirea indienilor şi pentru a obţine catâri odihniţi, trebuia să facem uz de autoritatea călugărilor. Unul dintre craniile pe care l-am luat din peştera de la Ataruipe, este citat în frumoasa lucrare a bătrânului meu profesor Blumenbach, care tratează despre varietăţile neamului omenesc. Scheletele indienilor însă, împreună cu o parte însemnată a colecţiei noastre, s-au pierdut pe coastele Africii, cu ocazia unui naufragiu, care a costat şi viaţa bunului nostru prieten şi tovarăş de drum, fratele Juan Gonzales, un tânăr *343* franciscan.

De la peştera Ataruipe ne-am întors tăcuţi acasă. Era o noapte liniştită şi senină, cum sunt de obicei nopţile la aceste latitudini. Stelele străluceau într-o lumină blândă. Peste orizontul pe care părea că-l luminează marile nebuloase ale emisferei sudice, trecea din când în când o scânteiere. Roiuri uriaşe de insecte răspândeau în aer o lumină roşiatică. Solul plin de vegetaţie lucea ca un foc viu, de parcă s-ar fi culcat pe iarbă tot cerul înstelat. Ne-am mai oprit de multe ori în faţa peşterii, ca să admirăm farmecul acestui loc straniu. Tufe parfumate de vanilie şi de bignonii îi împodobeau intrarea, iar pe vârful colinei se legănau, foşnind, palmierii[85].

Papagalul Aturilor

Orinoco, apă înspumată Curge-aicea printr-o vale-adâncă şi pe mal un papagal ne-arată Chipu-i rece, ca săpat în stâncă.

În lumina soarelui şi-a verii. Se răsfaţă în juru-i palmierii şi în fiecare strop de apă greu Tremură sclipiri de curcubeu.

Colo jos unde-i izbeşte valul Un mormânt măreţ ascunde malul.

Doarme somnu-i veşnic, liniştit.

Un popor din ţara lui gonit.

Liberi au trăit cândva arurii Liberi au murit aici, odată.

Le ascunde verdele pădurii Lespedea pe veci îndoliată.

Martor este papagalul verde care ştie tot ce s-a

85 Prietenul lui Humboldt, Ernst Curtius, a creat, după citirea acestei relatări a lui Humboldt, poezia Papagalul Aturilor. Este scrisă în stilul romantic al epocii şi aminteşte celebrele versuri ale lui Seume Sălbaticii din Canada, care în concluzie afirma că „tocuşi, ei sînt oameni mai buni decît noi“. Poate că-i va interesa pe cititorii acestei cărţi să întîlnească, în acest loc, poezia lui Curtius. Humboldt a inclus-o mai tîrziu, în opera lui Privelişti din natură (ediţia a 3-a, Stuttgart, 1849 voi. I, pp. 315—316).

întâmplat.

Şade, bietul, trist şi-ngândurat.

Ţipătu-i în zări pustii se pierde.

Căci băieţii care-l învăţau Graiul lor şi-n braţe îl purtau şi femeile ce l-au hrănit şi culcuşul cald i-au pregătit, Au murit, ucişi, încinşi pe mal. Nu-i trezeşte ţipătul de jale.

Îi răspunde înspumatul val şi ecoul trist din strâmta vale.

Iar când, rar, se-abat pe-aici luntraşii.

Ei tresar văzându-l şi se-nchină.

De sfială inima li-e plină

Şi se tem de el sărmanii băştinaşi.

Am coborât, pe râu în jos, şi am apucat pe drumul care duce la misiune, unde am ajuns noaptea destul de târziu.

La nord de cataracte, în defileul Baraguan, par să fie şi alte peşteri pline cu oseminte, la fel cu cea descrisă mai sus. Despre ele am auzit abia după ce m-am întors; cârmacii indieni nu ne-au spus la timpul potrivit nimic despre ele. Fără îndoială că mormintele acestea au prilejuit formarea legendei otomacilor, care spune că stâncile de granit, care se înalţă izolate la Baraguan şi au figuri foarte curioase, ar fi strămoşii căpeteniilor neamului lor. Obiceiul de a desface cu grijă carnea de pe oase, s-a păstrat la mai multe triburi de pe Orinoco. Se pretinde chiar, şi lucrul pare probabil, că guaranii introduc cadavrele în plase şi le lasă în apă, unde peştişorii caraibi, acei *Serra-Solmes*, pe care i-am întâlnit pretutindeni într-un număr imens, mănâncă în câteva zile carnea şi „prepară” astfel scheletul. Este de la sine înţeles că lucrul acesta este posibil numai acolo unde nu sunt mulţi crocodili. Unele triburi, de exemplu tamanacii, au obiceiul să pustiască ogoarele lucrate de decedat, să taie pomii sădiţi de el. Ei spun că „te întristează să vezi lucruri care au aparţinut rudei tale”. Decât să păstreze o amintire, mai

bine o distrug. Sentimentalismul acesta al indienilor are un efect negativ asupra agriculturii şi călugării duc o luptă aprigă împotriva superstiţiilor pe care le mai păstrează în misiuni, băştinaşii convertiţi la creştinism.

Până acum mormintele indiene de pe Orinoco nu au fost cercetate cum se cuvine, pentru că ele nu conţin ca cele din Perú, lucruri preţioase şi pentru că acolo nu mai crede nimeni în vechile poveşti despre bogăţia locuitorilor de odinioară din Dorado.

Acolo unde nu se găsesc peşteri mari (care se formează din cauza degradării rocii sau prin suprapunerea unor blocuri de granit), indienii îşi îngroapă întotdeauna cadavrele în pământ. Drept sicriu, le serveşte hamacul (*chinchorro*), un fel de plasă, în care răposatul a *345* dormit în timpul vieţii. Plasa aceasta se înfăşoară bine în jurul corpului şi după ce în mijlocul colibei se sapă o groapă, mortul se introduce în ea. Este destul de surprinzător că, deşi au atâta lemn în ţara lor, indienii nu-şi ard morţii. Ruguri construiesc numai după bătălii, când sunt multe cadavre. Indienii din America de Sud sunt foarte ataşaţi de locul unde se află îngropate osemintele strămoşilor lor.

În misiunea Atures am stat doar până când piroga a fost trecută prin cataracta cea mare. Fundul pirogii noastre se subţiase atât de tare, încât trebuia să avem mare grijă, ca să nu crape. La Atures sosise momentul să ne despărţim de părintele Bernardo Zea, care timp de două luni fusese însoţitorul nostru şi împărţise cu noi toate greutăţile călătoriei. Bietul om continua să aibă crize de friguri recurente, dar ele deveniseră un rău obişnuit, de care nu prea se mai sinchisea, în timpul celei de-a doua şederi la Atures, bântuiau acolo şi alte friguri periculoase. Majoritatea indienilor erau ţintuiţi în hamacurile lor şi ca să facem rost de pâine de cassave, am fost nevoiţi să ne-o procurăm de la un trib liber, din apropiere – piraos. Până acum aceste friguri maligne ne ocoli – a. Socoteam că nu

totdeauna ele sunt contagioase.

Am îndrăznit să trecem cu piroga şi prin ultima parte a cataractei de la Atures. Am fost nevoiţi să coborâm de mai multe ori din pirogă şi să ne căţărăm pe stâncile care leagă între ele insulele, asemenea unor diguri mici. Apa se prăvălea peste praguri de piatră, cu un zgomot surd. O bună bucată din albia lui Orinoco era uscată, căci apa îşi găsise pe alocuri, o scurgere prin canale subterane. Aici, în aceste locuri singuratice, trăieşte potârnichea cu penaj auriu (*Pipra rupicola*), una dintre cele mai frumoase păsări din zona tropicală.

Ne-am oprit în drum şi la micuţa cataractă de la Canucari. În această regiune sunt blocuri imense de granit, aşezate unele peste altele, cu multe peşteri. Am intrat într-una din ele, ca să culegem conferve, care îmbrăcau crăpăturile şi pereţii umezi ai stâncii. Deasupra capului nostru apa mugea şi se frământa aşa cum se sparge marea de stânci, dar la intrarea în peşteră puteai să stai pe un loc uscat, în spatele unei pânze late de apă, care se prăvălea, în arc, peste digul de piatră. În alte peşteri, mai adânci dar nu atât de mari, piatra este perforată de infiltrarea permanentă a apei.

Am văzut cum coborau prin bolta peşterii coloane de apă, groase de 21 – 22 de centimetri, şi cum se pierdeau prin crăpături, care păreau să comunice între ele până departe.

Am admirat priveliştea aceasta mai mult decât am fi dorit fiindcă piroga noastră care trebuia să vină să ne ia, nu mai sosea. Am aşteptat zadarnic timp de o oră şi jumătate. Se apropia noaptea, şi odată cu ea se pornise şi o furtună îngrozitoare. Ploua cu găleata. Ne temeam ca nu cumva piroga, şubredă cum era, să se fi sfărâmat de o stâncă, iar indienii, atât de indiferenţi când este vorba de suferinţa altora, să nu fi pornit spre misiune. Eram numai trei, uzi până la piele şi plini de îngrijorare pentru soarta pirogii noastre; este drept că ne speria şi perspectiva de a

petrece o lungă noapte, echinocţială, în zgomotul cascadei, fără să dormim. Bonpland luă la un moment dat hotărârea să mă lase pe insulă cu Don Nicolas Soto, iar el să înoate peste braţul fluviului printre pragurile de granit. Numai cu greu l-am oprit de la această tentativă riscantă. El nu cunoştea labirintul de canaluri ale fluviului Orinoco în regiunea cataractelor, unde sunt vârtejuri puternice. În plus, ceea ce se petrecea în faţa ochilor noştri chiar în momentul în care ne sfătuiam asupra situaţiei noastre, dovedea cu prisosinţă că indienii afirmaseră pe nedrept că la cascade nu există crocodili. Aşezasem pe vârful stâncii maimuţele mititele, pe care le purtam cu noi de luni de zile. Ude leoarcă şi suferind din pricina schimbării temperaturii, animalele acestea delicate au început la un moment dat să ţipe tânguitor. Doi crocodili, foarte bătrâni, judecând după mărimea şi culoarea lor cenuşie ca plumbul, şi-au şi făcut apariţia. Am fost surprinşi de ivirea lor şi ne-am amintit cu grijă de baia pe care o făcusem în mijlocul cascadei, cu ocazia primei noastre şederi la Atures.

Se făcuse noapte când, în sfârşit, au sosit şi indienii. Locul pe unde voiseră să coboare, ca să înconjure insula, nu era navigabil, din cauza nivelului scăzut al apei, şi cârmaciul căutase mult timp în labirintul de stânci şi de insule mici, o trecere mai bună. Din fericire, piroga nu suferise de pe urma acestei întâmplări, aşa că în mai puţin de o jumătate de oră eram îmbarcaţi cu tot cu instrumente, provizii şi animale.

Am navigat o parte din noapte, numai ca să ne instalăm tabăra pe insula Panumana. Am trecut şi pe lângă noua misiune San Borja. Abia după câteva zile am auzit cu regret că indienii guahibi de aici, văzându-ne, fugiseră *al monte* din micuţa lor colonie, pentru că îşi închipuiseră că voiam să-i răpim şi să-i vindem ca sclavi. După trecerea prin cataractele Tabaje şi prin cascada Cariven, din dreptul confluenţei cu marele Rio Meta, am ajuns cu bine la

Carichana. Misionarul, fratele José Antonio de Torre, ne-a primit cu aceeaşi ospitalitate, ca şi la prima noastră şedere. Spre marea lui *347* satisfacţie, Bonpland a reuşit aici să facă disecţia unei vaci-de-mare, lungă de trei metri. Era femelă şi carnea ei semăna cu carnea de vacă. Indienii piraoa, din care câţiva trăiesc cu familiile lor în misiunea Carichana, detestă atât de mult vaca-de-mare, încât, când s-a pus problema să fie transportată în coliba noastră, s-au ascuns, ca să nu fie nevoiţi s-o atingă. Ei pretind că „oamenii din triburile lor mor neapărat dacă mănâncă din carnea ei”. Prejudecata aceasta este cu atât mai surprinzătoare, cu cât vecinii piraoas-ilor, guamoş-ii şi otomacii tânjesc după carnea de vacă-de-mare.

Şederea la Carichana ne era necesară ca să ne putem reface după oboseala îndurată pe drum. Mai ales Bonpland care purta în el germenii unei boli grave, s-ar fi cuvenit să se odihnească. Dar pentru că delta afluentului dintre Horeda şi Paruasi era acoperită de o vegetaţie abundentă, el n-a putut rezista tentaţiei de a face lungi excursii de recunoaştere şi astfel a fost udat până la piele de mai multe ori pe zi. În casa misionarului ni s-a făcut rost de făină de porumb, ba chiar şi de lapte. În văile din zonele calde, vacile dau lapte mult, şi laptele nu lipseşte nicăieri unde sunt păşuni bune.

În două zile, coborând pe Orinoco, am ajuns la misiunea Uruana, după ce am petrecut din nou prin mult discutatele chei de la Baraguan. Ne-am oprit adesea ca să măsurăm viteza curentului şi temperatura apei la suprafaţă. Era de 27, 4°C, iar viteza de 65 de centimetri pe secundă, dar numai acolo unde albia fluviului era lată de 3 900 de metri şi adâncă între 19, 5 şi 23 metri.

Misiunea Uruana are o poziţie extrem de pitorească. Micul sat indian se reazemă de un munte înalt de granit. Peste tot prin pădure, se înalţă ca nişte stâlpi, stânci cenuşii care trec de vârfurile celor mai înalţi copaci. Orinoco nu apare nicăieri atât de măreţ ca în faţa colibei

fratelui misionar Ramón Bueno. Aici el este lat de peste 5.000 de metri şi curge direct spre est, fără meandre, ca un imens canal.

Misiunea este locuită de otomaci, un trib decăzut, la care am putut observa un obicei foarte curios. Otomacii mănâncă pământ, ceea ce înseamnă că îl înghit sistematic, mai multe luni pe an, în cantităţi destui de însemnate, ca să-şi potolească foamea, fără ca acest lucru să le compromită sănătatea. Faptul acesta petrecut sub ochii noştri, a provocat la întoarcerea mea în Europa, cele mai vii contradicţii, căci se confundau două expresii complet diferite: a mânca pământul şi a se hrăni cu pământ. N-am putut rămâne în Uruana decât o singură zi, dar a fost de ajuns ca să cunoaştem

348 cum se prepară „poya" (bile de pământ), să cercetăm proviziile de poya, pe care le pregătesc indienii şi să determinăm cantitatea de pământ pe care o consumă în 24 de ore. De altfel, otomacii nu sunt singurii indieni de pe Orinoco la care huma este socotită un aliment; şi la guamoşi se găseşte această rătăcire a apetitului, şi între vărsarea lui Meta şi Apure geofagia este cunoscută de toată lumea. Povestesc aci numai ce am văzut cu propriii noştri ochi sau am auzit din gura misionarului, pe care un destin necruţător l-a condamnat să stea doisprezece ani la otomaci, acest popor sălbatic şi neastâmpărat.

Locuitorii din Uruana fac parte dintre indienii savanei (*Indos andantes j*, care sunt mai greu de civilizat, decât cei din păduri (*Indos del monte*). Ei au o mare aversiune pentru agricultură şi trăiesc aproape exclusiv din pescuit şi din vânătoare. Sunt oameni foarte vânjoşi, dar urâţi, sălbatici, egoişti, răzbunători, ahtiaţi după băutură. Sunt omnivori în cel mai înalt grad. De aceea indienii ceilalţi care îi consideră barbari, spun că: „niciun lucru nu poate fi atât de scârbos, ca un otomac să nu-l mănânce". Cât timp pe Orinoco şi afluenţii lui apele sunt scăzute, otomacii se hrănesc cu peşte şi cu broaşte

ţestoase. Când peştii apar la suprafaţă, ei îi ucid cu săgeţile, dovedind o agilitate nemaipomenită în acest fel de pescuit. De îndată ce se umflă râurile, aproape se termină cu pescuitul. Atunci este tot atât de greu să prinzi peşte în râurile adânci ca în mijlocul mării. În perioada creşterii nivelului apei din râuri, care durează două, trei luni, otomacii înghit pământ în cantităţi nemaipomenite. În colibele lor, am găsit grămezi de bile din pământ, aşezate în piramide de l-l, 3 metri. Bilele acestea aveau un diametru de 8 – 10 centimetri. Otomacii mănâncă o argilă foarte fină, foarte grasă, galbenă-cenuşie şi cum ei o ard puţin în foc, coaja dură bate în roşu, din cauza oxidului de fier.

Ei nu ingeră orice fel de pământ; ei caută straturile de aluviuni care conţin pământul cel mai gras, cel mai fin la pipăit. L-am întrebat pe misionar dacă se lasă pământul ud să treacă prin acele faze de descompunere, în cursul cărora se dezvoltă acid carbonic şi hidrogen sulfurat, ceea ce în toată lumea se cheamă putrefacţie. El m-a asigurat că indigenii nu lasă niciodată pământul să putrezească, nici nu-l amestecă vreodată cu făină de porumb, cu ulei de broască ţestoasă sau cu grăsime de crocodil. Am examinat şi noi bilele de pământ, atât pe Orinoco cât şi acasă, la Paris, dar n-am găsit nici urmă de substanţă organică, de făină sau ulei. Sălbaticul consideră hrănitor tot ce-i potoleşte foamea. Dacă-l întrebi pe otomac cu ce se hrăneşte în cele două luni când vine apa *349* mare, îţi arată bilele de humă. Le consideră hrana lui principală, căci pe vremea aceea rar i se întâmplă să mai găsească vreo şopârlă, vreo rădăcină sau vreun peşte mort, care pluteşte pe apă. Dacă indianul mănâncă pământ două luni pe an, de nevoie (şi anume 375 până la 625 de grame în 24 de ore), apoi mai gustă din el şi în restul anului. În anotimpul uscat, când pescuitul este în toi, el tot îşi prepară bilele poya şi pe lângă celelalte alimente înghite şi puţin pământ. Lucrul cel mai curios este că otomacii nu

slăbesc în timpul cât se hrănesc numai cu pământ. Ei sunt dimpotrivă, foarte vânjoşi şi nu au abdomenul balonat. Misionarul ne-a comunicat că niciodată n-a observat vreo tulburare a sănătăţii otomacilor în timpul inundaţiilor fluviului Orinoco.

După cum am mai spus, otomacii mănâncă zilnic, mai multe luni pe an, 375 de grame de humă puţin întărită la foc. Ei umezesc pământul, înainte de a-l înghiţi. Până acum nu s-a putut stabili cu precizie câte substanţe hrănitoare vegetale sau animale, consumă pe săptămână, dar este sigur că ei atribuie senzaţia de a fi sătul bilelor de humă, şi nu alimentelor rare şi puţine pe care le consumă suplimentar numai din când în când, în perioada apelor mari.

Satul Uruana, deşi mic, este mai greu de condus decât majoritatea celorlalte misiuni. Otomacii sunt un popor agitat, zgomotos, care nu-şi poate stăvili patimile. Nu numai că consumă în mod excesiv băuturi fermentate de manioc, de porumb, şi de palmier, dar se şi transpun într-o stare ciudată, soră cu nebunia, prin aspirarea pulberii de niopo. Ei strâng păstăile lungi ale unei specii de salcâm pe care noi am popularizat-o sub denumirea de *Acacia Niopo*; le rup în bucăţi, le umezesc şi le lasă să fermenteze. Atunci când plantele s-au înmuiat şi încep să se înnegrească, le frământă ca pe un aluat, amestecându-le cu făină de manioc şi calcar pe care-l prepară arzând scoica unei Ampularii, pentru ca apoi compoziţia să fie aşezată pe un grătar de lemn tare, sub care se aprinde un foc puternic. Aluatul întărit se preface în turte. Pentru întrebuinţare, ele se pisează şi praful obţinut se presară pe o farfurie lată de 13 la 16 centimetri. Otomacul ţine farfuria, care are un miner, cu mâna dreaptă şi trage în nas pulbere de niopo printr-un os de pasăre în formă de furculiţă, ale cărui capete – două la număr – sunt introduse în nări. Osul, fără de care otomacul crede că nu poate priza niopo, este lung de 18 centimetri şi mi s-a părut că

provine de la torsul unei păsări cu picioare lungi. Praful de niopo este atât

356 de iritant, încât o cantitate extrem de mică produce când nu eşti obişnuit, strănuturi violente.

Misionarii numesc *niopo-ul* sau *curupa* „tutun de pom”. Dar adevăratul tutun este cultivat pe Orinoco de toate popoarele, din cele mai vechi timpuri. Obiceiul fumatului era la fel de răspândit în amândouă Americile, când europenii au ajuns aici. Tamanacii şi maypurii din Guyana înfăşoară tutunul în foi de păpuşoi, aşa cum făceau şi mexicanii înainte de sosirea lui Cortez. Sărmanii indieni din pădurile de pe Orinoco, ştiu tot atât de bine ca şi căpeteniile de la curtea lui Montezuma că fumul de tutun este un admirabil narcotic; îl folosesc nu numai ca să-şi facă siesta, ci şi ca să se transpună într-o stare de linişte, să „viseze cu ochii deschişi”, să „viseze ziua”, cum spun ei.

Când otomacii din Uruana ajung, prin consumarea de niopo şi de băuturi fermentate, într-o stare de beţie care ţine mai multe zile, se omoară unii pe alţii, fără să lupte cu armele. Cei mai înrăiţi îşi otrăvesc unghia degetului mare de la mână cu curara şi, după spusele misionarului, dacă otrava este foarte concentrată, cea mai mică zgârietură pricinuită de această unghie otrăvită poate fi mortală. Când, după Certuri violente, indienii comit noaptea o crimă, ei aruncă cadavrul în râti, fiindu-le teamă să nu se observe urmele violenţei. „Ori de câte ori – ne informa călugărul Bueno – femeile scot apă din altă parte a râului decât de obicei, presupun că în misiunea mea s-a comis o crimă”.

Am găsit la Uruana, în colibele indienilor, aceeaşi substanţă vegetală (*Gesca de hormigas*) – iască de furnică – pe care o cunoscusem pentru prima dată la marile cataracte şi care se foloseşte la oprirea sângelui. O specie nouă de furnică, frumoasă, verde ca smaraldul (*Fórmica spinicollis*), adună pe frunzele unei specii de melastomă, ca să-şi facă un cuib, acest pufuşor galben-brun, foarte fin,

asemănător cu bumbacul.

De părintele Ramón Bueno ne-am despărţit la 7 iunie, cu părere de rău. Dintre toţi cei zece misionari, pe care i-am cunoscut pe imensul teritoriu al Guyanei, numai el mi s-a părut că ţine seama de toate condiţiile de viaţă ale popoarelor indigene. Spera să se întoarcă curând în Spania, la Madrid şi să poată comunica rezultatele cercetărilor lui asupra figurilor şi chipurilor sculptate pe stâncile de la Uruana.

Am înnoptat pe insula Cucuruparu. La răsărit de insulă se află gura lui Caño de la Tortuga. Pe malul sudic al lui Caño se află misiunea San Miguel de la Tortuga, acum aproape părăsită. Indienii m-au asigurat că în apropier ea acestei mici misiuni ar fi o *351* mulţime de vidre, cu blana foarte fină, pe care spaniolii le numesc *Perritos de agua* – câini de apă – şi ce este şi mai curios, şopârle (*lagartos*) cu două picioare. *Lagarto* fără picioarele de dinapoi este probabil o variantă a speciei *Siren lacertina* din Carolina. Afară de broaştele ţestoase *Arrau*, între Uruana şi Encaramada, trăiesc în număr foarte mare, broaşte ţestoase de uscat, aşa-numiţii *morocoi*. În timpul marilor canicule şi a secetei animalele acestea fără a mânca stau ascunse sub pietre sau în gropi, pe care şi le sapă singure.

Abia după primele ploi, când simt că solul a devenit jilav, ies din ascunziş şi încep iarăşi să mănânce. *Terekay* sau *Tajelus*, broaştele ţestoase de apă dulce, au acelaşi mod de viaţă. Băştinaşii recunosc în pământul uscat găurile în care dorm broaştele ţestoase şi dezgroapă multe deodată, săpând până la adâncimea de 40 – 48 de centimetri. Operaţia aceasta nu este lipsită de primejdie, căci odată cu broaştele adesea se îngroapă vara şi şerpi veninoşi.

De la insula Cucuruparu, până la capitala Guyanei, numită Angostura, aveam de călătorit încă nouă zile; sunt aproape 430 de kilometri. Noaptea ne-o petreceam rareori pe mal. În ceea ce priveşte numărul ţânţarilor, acesta

scădea simţitor pe măsură ce coboram pe Orinoco în jos. La 8 iunie debarcam în faţa gurilor lui Rio Apure, la o gospodărie izolată. Acest loc este deosebit de interesant, de vreme ce chiar în acest punct Orinoco îşi schimbă direcţia şi, în loc să curgă de la sud la nord, îşi alege direcţia vest-est. Pe întinsul llanosului se înălţau, ca nişte insule, stânci de granit. Fiind deprinşi de multă vreme să vedem numai păduri, priveliştea întinderilor de ierburi a făcut mare impresie asupra noastră, mai ales după apusul soarelui, când stepa s-a colorat în verde-cenuşiu. Gazda noastră era un francez, care trăia în mijlocul numeroaselor lui cirezi. Aproape uitase limba maternă, dar părea să se bucure că veneam din J>atria lui, pe care o părăsise de 40 de ani. S-a arătat bucuros să ne ţină câteva zile în gospodăria sa. Despre frământările politice din Europa nu auzise nimic, cu toate că oraşele Caycara şi Cabruta se afla numai la câţiva kilometri. Nu trebuie să uităm însă că o parte din an gazda noastră era complet separată de orice aşezare. Inundaţiile lui Apure şi ale lui Orinoco transformă Capuchino într-o insulă şi legăturile cu vecinii se pot menţine numai cu barca. Bovinele se retrag atunci în interior, în regiunile mai înalte, la sud de lanţul munţilor Encaramada.

În dimineaţa zilei de 9 iunie am întâlnit o mulţime de vase cu pânze pline cu mărfuri, care navigau pe Orinoco în sus şi apoi pe Apure.

352 Aceasta este calea traficului comercial, serios folosită între Angostura şi portul Torunos, din provincia Varinas. Când vin apele mari, drumul contra curentului pe Orinoco, Apure şi Rio San Domingo durează câteva luni. Corăbierii sunt nevoiţi să-şi lege ambarcaţiile de trunchiuri de copaci şi să le tragă pe râu în sus cu odgonul. În zonele cu meandre întortocheate nu se înaintează nici măcar 400 – 600 de metri pe zi.

Am debarcat mai jos de San Rafael Capuchino, în dreapta oraşului Caycara, într-un golf numit Puerto

Sedeño. Cele câteva case aşezate aici beneficiază de denumirea distinsă de oraş. Dimineaţa ne-am îmbarcat la Caycara şi am pornit imediat, lăsându-ne duşi de curentul fluviului Orinoco, mai întâi spre confluenţa cu Rio Cuchivero, unde o legendă veche situează pe Aikeambenanos, femeile fără bărbaţi, apoi pe lângă sătuleţul Alta Gracia, numit aşa după un oraş spaniol. Mai jos de punctul unde Orinoco se îndreaptă spre răsărit, în dreapta pădurii, se întinde llanosul sau stepa Venezuelei. Pădurile sunt mai rare decât în cursul superior al fluviului. Pe măsură ce te apropii de capitală, populaţia este din ce în ce mai numeroasă. Întâlneşti acum mai puţini indieni şi mai mulţi albi, negri.

Noaptea de 10 iunie am petrecut-o pe o insulă din mijlocul fluviului. Am trecut la un moment dat pe lângă vărsarea lui Rio laura. Toate aşezările creştine se găsesc actualmente în apropierea vărsării râului şi satele San Pedro, Aripao, Urbani şi Guaraguaraico se află la câteva mile unul în spatele celuilalt. Primul, cel mai bine populat, cuprinde doar 250 de suflete. San Luis de Guaraguaraico este o colonie de negri eliberaţi sau fugari de la Essequibo şi merită să fie încurajată de stăpânire. Încercările de a lega pe sclavi de pământ, permiţându-le să-şi însuşească ca arendaşi, roadele muncii lor de agricultori, sunt în cea mai mare măsură recomandabile. Pământul în mare parte virgin de pe lângă Rio laura este nemaipomenit de rodnic. Acolo ar exista păşuni pentru peste 15.000 de vite, dar bieţii colonişti nu au nici cai, nici vite cornute. Peste şase şeptimi din terenurile de pe malurile laurei sunt fie necultivate, fie în mâinile unor triburi sălbatice, libere. Prinsă între stânci albia se strâmtează mult formând în această regiune două cataracte: Mura şi Para sau Păru. Cea de-a doua are o porţiune în care pirogile sunt trase pe uscat, pentru că nu pot traversa altfel cascada.

Astăzi, fluviul Orinoco este perfect navigabil, în ambele direcţii şi în toate anotimpurile de la confluenţa cu

râurile Apure şi Meta şi până la vărsarea lui în ocean. Singurele cataracte din porţiunea aceasta sunt Tomo sau Camiseta, la Mărimara şi Cariven sau Carichana Vieja, dar cu cârmaci indieni experimentaţi, niciunul dintre aceste trei obstacole nu este de temut. Drumul pe apă în cursul in*353* ferior al lui Orinoco, de la vărsare până în provincia Varinas este îngreuiat de viteza curentului. În rest nu există obstacole mai mari decât cele de pe Dunăre, între Linz şi Viena. Praguri mari de stâncă.

— Adevăratele cascade – se întâlnesc abia în sus de Rio Meta.

Ne-am aşezat tabăra pe malul sudic al fluviului, aproape de orăşelul Moitaco sau Real Corona. Datorită apropierii munţilor de la Araguacai, Muitaco este una dintre localităţile cele mai sănătoase din cursul inferior al fluviului Orinoco.

A fost cel din urmă popas pe care l-am făcut pe malul fluviului, sub cerul liber. Au urmat două zile şi două nopţi, în care am navigat fără întrerupere până am ajuns la Angostura. O asemenea călătorie pe şenalul navigabil al unui mare fluviu este extraordinar de comodă; nu te temi decât de trunchiuri de copaci, pe care apa îi smulge de pe mal. În nopţi întunecoase pirogile se izbesc de ele ca de bancurile de nisip.

Nu-mi este uşor să descriu sentimentele plăcute, care ne-au cuprins când am debarcat la Angostura (astăzi, Ciudad Bolívar). Dificultăţile, la care eşti expus când călătoreşti pe mare în vase mici, sunt nimic în comparaţie cu ceea ce pătimeşti când eşti nevoit să stai luni de zile, sub un cer arzător, într-un nor de ţânţari, într-o pirogă strâmtă, în care, din cauza lipsei de stabilitate, nu poţi să faci nicio mişcare. În 75 de zile străbătusem 2 250 de kilometri pe râurile Apure, Orinoco, Atabapo, Rio Negro şi Casiquiare şi pe această distanţă enormă întâlnisem doar foarte puţine localităţi. Deşi îmbrăcămintea noastră nu era de loc aleasă, după atâta vreme petrecută în păduri, ne-am

grăbit să ne prezentăm lui Don Felipe de Ynciarte, guvernatorul provinciei Guyana. Am fost primiţi foarte atent şi ni s-a spus că vom locui la secretarul intendenţei.

Deoarece veneam din ţinuturi aproape nelocuite, eram impresionaţi peste măsură de agitaţia oraşului care nu avea nici 6.000 de locuitori. Ne-am mirat câte lucruri îi oferea omului civilizat pentru confortul său, arta meşteşugărească şi comerţul. Locuinţele modeste ni se păreau luxoase, toţi oamenii cu care vorbeam ni se păreau spirituali. După atâtea lipsuri câte îndurasem ne făceau plăcere cele mai neînsemnate nimicuri. Cum pot să descriu ce am simţit când am văzut iarăşi pe masă pâine de grâu. Este o mare desfătare să te ştii din nou în mijlocul civilizaţiei, dar ea nu poate dura mult, când te cheamă pasiunea pentru călătoriile în mijlocul unei naturi sălbatice şi în acelaşi timp fascinante. Greutăţile prin care trecusem au fost repede date uitării. Nu ne stabilisem bine în oraş când am şi alcătuit planul viitoarei incursiuni în interiorul continentului.

O împrejurare neplăcută ne-a silit însă să rămânem o lună întreagă la Angostura. În primele zile după sosirea noastră, ne-am simţit ce-i drept trudiţi şi slăbiţi, dar aceste simptome le consideram normale după o călătorie aşa de lungă. Bonpland era ocupat cu cercetarea puţinelor plante pe care le putuse feri de umiditate. Eu eram ocupat să determin longitudinea şi latitudinea capitalei, să observ înclinaţia acului magnetic. Nici nu ştiu când ne-a doborât boala, care la însoţitorul meu a luat caracterul unor friguri neregulate. În momentul acela la Angostura nu bântuia nicio epidemie. Era un fapt sigur că adusesem cu noi germenii tifosului din pădurile umede de pe Casiquiare. Se întâmplă de multe ori ca urmările traiului într-o regiune plină de miasme să se manifeste la călători abia când încep să se refacă, într-un aer mai curat. O anumită tensiune nervoasă poate să amâne un timp oarecare declanşarea unei boli. La slujitorul nostru pe care-l aveam din Cumana,

boala s-a declarat foarte repede, fiindcă el fusese expus mai mult decât noi ploilor torenţiale. Era atât de sleit de puteri, încât în a noua zi ni s-a anunţat moartea lui. Dar n-a fost decât un leşin de câteva ore, după care a survenit o criză salutară. La aceeaşi vreme am fost şi eu cuprins de friguri foarte puternice. În plină criză mi s-a dat un amestec de miere şi *Extractum Corticis Angosturae*. Acesta este un remediu pe care capucinii din misiuni îl apreciază foarte mult. Deşi la început păreau că nu cedează, a doua zi frigurile au dispărut complet. Starea lui Bonpland ne îngrijora însă cel mai mult. Din fericire, bolnavul a avut destulă putere. Pentru el au fost folosite mijloace mai blânde, mai potrivite constituţiei lui, decât extractul de chinină de pe Rio Carony. În plus, aşa cum se întâmplă aproape totdeauna la tropice, frigurile s-au complicat la el şi cu o desenterie. Deşi tot timpul Bonpland şi-a păstrat tăria de caracter şi liniştea care nu l-au părăsit nici în clipele cele mai grele ale vieţii, pe mine mă frământau presimţiri sumbre.

În sfârşit, după câteva zile de crize extrem de violente, a urmat o perioadă mai liniştită. Inflamaţia tubului digestiv a cedat după administrarea de emoliente făcute din anumite specii de *Malva*[86]. Speciile *Sida* şi *Melochia* sunt foarte active în zonele calde. Convalescenţa a fost în schimb foarte lentă, cum se întâmplă totdeauna cu europenii care nu sunt pe deplin aclimatizaţi. Anotimpul ploios nu *355* se sfârşise şi ca să revenim la Cumana, trebuia să ne întoarcem din nou prin savane pe al căror sol inundat era greu să găseşti un sălaş uscat şi altă hrană decât carnea uscată la soare. Ca să nu-l expunem pe Bonpland la o recidivă periculoasă, am hotărât să rămânem la Angostura până la 10 iulie. Timpul acesta l-am petrecut mai mult pe o plantaţie vecină, unde se cultivau

86 Malva (nalba), frunzele ei conţin mucilagii şi taninuri, folosite ca produse emoliente. Specii ale acestui gen cresc şi în ţara noastră. — N. T.

copaci *Mango* şi arbori de pâine (*Artocarpus incisa*).

Actuala capitală a provinciei Guyana a fost construită în anul 1764, pe vremea guvernatorului Don Juaquin Moreno de Mendoza, şi s-a numit Santo Thome de la Nueva Guyana. Numele acesta fiind prea lung, în viaţa de toate zilele i se spunea Angostura (defileu). Angostura se reazemă de o colină golaşă. Străzile sunt drepte şi, în cea mai mare parte, paralele cu fluviul. Multe case sunt clădite pe stâncă şi există aici credinţa că datorită suprafeţelor negre de piatră, înfierbântate de soarele dogoritor, se strică aerul. Eu socot că mai periculoase sunt băltoacele cu apă stătătoare, care se întind în spatele oraşului, spre sud-est. Casele din Angostura sunt înalte, plăcute şi de cele mai multe ori, din piatră. Modul acesta de a clădi, ne arată că aici oamenii nu se tem de cutremure, dar siguranţa aceasta nu se bazează, din păcate pe observaţii sigure. Pe coastele Noii Andaluzii se simt uneori zguduiri puternice, care nu se propagă în stepe. La Angostura nu s-a simţit nimic în 4 februarie 1797 când s-a petrecut groaznica nenorocire din Cumana, dar la marele cutremur din 1766, care a şi distrus oraşul mai sus-amintit, s-a cutremurat pământul scăldat de fluviul Orinoco, până la cataractele de la Atures şi Maypure.

Împrejurimile Angosturei nu oferă o mare variaţie, dar priveliştea asupra fluviului, care apare ca un canal imens, curgând de la sud-vest la nord-est, este splendidă. Când vin apele mari, fluviul inundă cheiurile şi se întâmplă că imprudenţii sunt înghiţiţi de crocodili, în plin oraş. Europenii nici nu-şi pot imagina câţi oameni cad aici pradă imprudenţei lor şi lăcomiei reptilelor. Se întâmplă mai ales în satele ale căror împrejurimi sunt inundate des. Crocodilii devin din an în an mai îndrăzneţi mai ales, după cum ne spun indienii, după ce au gustat carne de om. Animalele acestea sunt atât de şirete, încât sunt foarte greu de răpus. Niciun glonte nu trece prin pielea lor şi împuşcătura este mortală numai atunci când trece prin

gâtlej sau pe sub axilă. Indienii care nu prea obişnuiesc să vâneze cu arme de foc, îi atacă doar cu lancea. Mai întâi agaţă bucăţi de carne pe nişte cârlige tari şi ascuţite, legând între ele cârligele cu sfoară şi

356 fixându-le de trunchiul unui copac. Crocodilul care a muşcat din carne, este lăsat să se lupte mult timp singur, încercând să-şi scoată cârligul din falca superioară, până oboseşte. Abia atunci îl atacă băştinaşii cu lăncile lor.

Ori de câte ori se abat asupra Angosturei, în anii de secetă, sau în anii de mare umezeală, frigurile, lumea discută în contradictoriu şi găseşte că rău a făcut cine a mutat aici oraşul Vieja Guyana. Se pretinde că vechiul oraş, aşezat mai aproape de mare, beneficia de pe urma brizelor răcoroase şi că mortalitatea mare care domnise cândva acolo, nu trebuia atribuită unor cauze locale, ci modului de viaţă al locuitorilor.

Gurile lui Orinoco au un avantaj în plus, faţă de toate porturile de pe Terra Firma: ele asigură drumul cel mai rapid până la peninsula spaniolă. De la Cádiz până la Punta Barima se poate ajunge în 18 – 20 de zile, iar înapoi în Europa în 30 până la 35 de zile. Corăbiile din Angostura pot întreţine comunicări mai avantajoase cu coloniile de pe Antile, decât porturile La Guaira şi portul Cabello. Comercianţii din Caracas nu privesc cu ochi buni progresele economice ale Guyanei Spaniole, măcar că portul Angostura este mai puţin favorizat decât porturile Cumana şi Nueva Barcelona, deoarece până mai ieri Caracas fusese reşedinţa guvernamentală. Traficul intern cel mai intens este cu provincia Varinas. De acolo vin la Angostura catâri, cacao, indigo, bumbac şi zahăr, iar provincia primeşte în schimb „*generos*", adică produse de manufactură europene. În acest trafic comercial fluvial, orăşelul San Fernando de Apure joacă un rol de sucursală, care poate să devină mult mai important odată cu introducerea vaselor cu aburi.

Capitolul 26

LLANOS DEL PAYO SAU ŢINUTURILE RĂSĂRITENE ALE STEPELOR DIN VENEZUELA. MISIUNILE CARAIBILOR. ULTIMA ŞEDERE PE ŢĂRMUL DE LA NUEVA BARCELONA, CUMANA ŞI ARAYA

Când am traversat pentru ultima dată fluviul Orinoco, era în toiul nopţii. Voiam să înnoptăm în portul San Rafael şi odată cu zorile, să începem călătoria prin stepele Venezuelei. Trecuseră de la sosirea noastră la Angostura aproape şase săptămâni; ne era dor de coastă, de unde puteam să ne îmbarcăm, fie la Cumana, fie la Nueva Barcelona ca să ajungem pe insula Cuba. După greutăţile prin care trecusem mai multe luni în şir, pe râuri bântuite de ţânţari, în pirogi strâmte, gândul la o călătorie pe mare avea în imaginaţia noastră un farmec deosebit. Mai ales când mergeam prin stepa monotonă ne veneau în minte aceste gânduri. Nimic nu te ajută să treci mai uşor peste micile neplăceri ale vieţii ca sentimentul că înfăptuieşti o faptă îndrăzneaţă.

Catârii ne aşteptau pe malul stâng al fluviului Orinoco. Datorită colecţiilor de plante şi de roci, pe care le transportam de la Esmeralda şi Rio Negro, bagajul nostru crescuse simţitor. Cum nu era posibil să ne despărţim de ierbare, a trebuit să ne pregătim sufleteşte pentru o călătorie foarte lentă prin llanos. Arşiţa era intensificată de lipsa vegetaţiei. Cu toate acestea termometrul arăta ziua 3034°C noaptea 27 – 28°C. Ne-au trebuit 13 zile ca să traversăm stepele, dar ne-am oprit şi la misiunile caraibilor şi în orăşelul Pao. În prima noapte, petrecută în stepele din preajma Barcelonei, am fost din nou oaspeţii unui francez, care ne-a primit cu o ospitalitate aleasă. Gazda noastră era ocupată cu încheierea unor mari bucăţi de lemn, cu un clei numit *guayca*. Substanţa aceasta, pe care o utilizează şi tâmplării din Angostura, se aseamănă cu cel mai bun clei de oase. Guayca se află gata preparat, între coaja şi albumul unei liane din familia combretaceelor (*Combretum Guayca*).

La misiunile caraibilor de pe care am ajuns abia a treia zi. Acolo pământul nu era atât de crăpat de uscăciune, ca în llanosul de la Calabozo. Câteva ploi dăduseră plantelor viaţă nouă. Ici-colo, se înălţau, izolate, trunchiuri de palmieri (*Corypha tectorum*), de Rhopala (*Chaparro*) şi *Malpighia*, cu frunze mari şi lucioase ca pielea. Locurile umede se recunoşteau de departe, după tufele de înauriţia, care este sago-ul (arborele-pâine) acestei regiuni – singura bogăţie a indienilor guarani. Arborele tocmai era plin de rod – buchete uriaşe de fructe roşii, asemănătoare conurilor de brad. Maimuţele noastre se prăpădeau după aceste fructe, al căror miez galben şi cărnos avea gustul merelor răscoapte. Cocoţate pe spinarea catârilor, printre bagaje, maimuţele se întindeau cât puteau, ca să apuce fructele, care atârnau deasupra capetelor lor. Câmpia se ondula, sub efectul mirajului, şi când, după o oră de mers, am ajuns în apropierea acestor palmieri, care, de departe, păreau nişte catarge, am Fost surprinşi văzând ce poate însemna prezenţa lor. Vânturile, se opreau în apropierea lor, îngrămădind nisipul purtat cale lungă prin stepă. Aroma fructelor, verdele strălucitor al frunzelor ademenesc de departe păsările călătoare, care se leagănă cu plăcere pe frunzele palmierilor. De jur-împrejur se aude un foşnet uşor. Moleşit de căldură, deprins cu mohorâta linişte a stepei, călătorului i se pare că s-a şi răcorit numai când aude foşnetul uşor al frunzelor. Dacă cercetezi solul în partea adăpostită de vânt îl găseşti jilav multă vreme după ultima ploaie. Insectele şi viermii, atât de rari în llanos sunt atraşi încoace unde se şi înmulţesc. Iată cum un singur copac, adesea pipernicit, poate întreţine în jurul lui viaţa, în plin pustiu.

La 13 iulie ajungeam în satul Carl, cea dintâi misiune caraibă. Ca de obicei, am locuit la mănăstire, adică la preot. Afară de paşapoartele căpitanului general al provinciei, aveam recomandaţii din partea episcopilor şi stareţilor din misiunile de pe Orinoco. De pe coastele Noii

Californii până la Valdivia şi gurile lui Rio de la Plata, pe o distanţă de 9.000 de kilometri, poţi să învingi toate greutăţile legate de o călătorie lungă, pe uscat, dacă te bucuri de protecţia clerului american.

În satul Carl am găsit peste 500 de caraibi. Este foarte interesant să cunoşti oameni, care au fost cândva nomazi, şi care de foarte puţină vreme sunt legaţi de locuinţe fixe deosebindu-se de toţi ceilalţi indieni, ca forţă fizică şi spirituală. N-am mai văzut nicăieri, niciodată, oameni atât de înalţi (1, 78 până la 1, 88 metri) şi atât de vân*359* joşi. Bărbaţii sunt mai îmbrăcaţi decât femeile, lucru care se vede destui de des în America. Ele poartă numai un cordon în formă de bandă, numit *guayuco*. Bărbaţii îşi înfăşoară toată partea inferioară a corpului, până la şolduri, într-o bucată de pânză de un albastru închis, aproape neagră, atât de lată, încât caraibii îşi învelesc şi umerii cu un colţ al ei, atunci când, seara, temperatura scade. Cum tot corpul le este vopsit cu onoto, figurile lor înalte, drapate cu eleganţă, proiectate pe cerul stepelor, par statui antice de bronz.

La bărbaţi, părul este tăiat într-o manieră foarte caracteristică. Părul de pe frunte fiind ras, face ca fruntea să pară foarte înaltă.

Un smoc bogat, tuns rotund, porneşte abia din creştet. Toţi cei ce aparţin acestei seminţii, pe care am întâlnit-o în cursul inferior al fluviului Orinoco şi prin misiunile de la Piritu, nu se deosebesc de ceilalţi indieni numai prin statura lor înaltă, ci, şi prin regularitatea trăsăturilor. Nasul nu este atât de lat şi plat, maxilarele nu sunt aşa proeminente, expresia feţei luată în întregime nu este atât de mongoloidă. Ochii lor, mai negri decât ai celor din alte triburi aflate în Guyana, reflectă o anumită isteţime. Sunt sobri, iar în privire au aceeaşi tristeţe caracteristică majorităţii indienilor din Lumea Nouă. Expresia serioasă a trăsăturilor lor este accentuată şi de faptul că-şi vopsesc sprâncenele cu suc de caruto, le

îngroaşă şi le îmbină. Adesea îşi pătează chiar toată faţa cu negru, ca să pară mai fioroşi. Am făcut vizitele de rigoare funcţionarilor publici, guvernatorului şi alcalzilor, singurii care au dreptul să poarte pe aici bâte lungi... Printre ei am văzut şi indieni tineri de 18 – 20 de ani, căci alegerea lor ţine numai de aprecierea misionarului. Aceşti caribi pictaţi cu onoto ne-au întâmpinat cu o ţinută măsurată, cu o comportare rece, dispreţuitoare, dându-şi tot timpul importanţă ceea ce ne-a surprins. Femeile caribe nu sunt aşa viguroase şi nici aşa frumoase ca bărbaţii. Povara treburilor casnic «şi a muncii pe ogoare cade numai pe ele. Ne-au rugat insistent să le dăm ace de siguranţă, pe care, în lipsa buzunarelor, le prind de buza de jos. îşi străpung astfel pielea, încât capul acului rămâne în gură. Obiceiul acesta le-a rămas de pe vremea barbariei. Fetele tinere sunt vopsite cu roşu şi nu poartă decât *guayuco*-ul.

Indienii misiunilor de la Piritu ne-au interesat şi pentru că fac parte dintr-un popor care datorită vitejiei lui, expediţiilor sale războinice şi spiritului comercial, a exercitat o mare influenţă asupra teritoriului imens, dintre ecuator şi ţărmul nordic al continentului.

De aceea şi limba caraibilor este în această parte a lumii, una dintre

 cele mai răspândite; ea a trecut şi la popoare, care nu fac parte din acelaşi neam.

Frumosul popor caraib locuieşte astăzi o mică parte a teritoriului, pe care-l stăpânea înainte de descoperirea Americii. Din cauza atrocităţilor înfăptuite de europeni, a fost nimicit în Antile şi pe coastele golfului Darien, în timp ce în cadrul misiunilor din provinciile Nueva Barcelona şi Guyana Spaniolă el s-a păstrat în sate bine populate. Cred că numărul caraibilor, care locuiesc în stepele de la Piritu şi pe Carony şi Cuyuni, poate depăşi 35.000. Dacă am mai adăuga şi pe caribii care trăiesc liberi la apus de munţii Cayenne şi Pacaraimo, între izvoarele lui Esequibo şi Rio Branco, ar rezulta probabil o cifră de 40.000 suflete, toţi

din acelaşi neam, neamestecaţi cu alte triburi indigene.

Locuitorii insulelor îşi ziceau, în limba bărbaţilor *caliango*, iar în cea a femeilor *callipinan*. Existenţa unui limbaj diferit, la cele două sexe, este mai izbitoare la cei din seminţia caraibă, decât la celelalte popoare americane. În general, se poate presupune că femeile îşi construiesc, cu modul lor de viaţă retras, expresii, pe care bărbaţii refuză să le adopte. Dar la popoarele caraibe deosebirea între limbajul celor două sexe este atât de mare şi evident încât pentru explicarea acestui fenomen este nevoie de un alt izvor de informaţie. Se pare că ea rezidă în obiceiul caraibilor, de a-i ucide pe bărbaţii luaţi prizonieri şi de a duce în robie pe nevestele celor învinşi. Când caraibii au năvălit în arhipelagul micilor Antilp, ei nu au venit în chip de colonişti, împreună cu familia, ci în chip de războinici. Limba feminină s-a format, de pe măsură ce se încheiau legături între caraibi şi femeile străine. În felul acesta au fost introduse elemente noi, cuvinte mult deosebite de cele caraibe. De pildă, în limba bărbaţilor (B) şi a femeilor (F) insula = *oubao* (B) *acaera* (F); om = *ouekelli* (Bî *eyeri* (F); porumb = *icben* (B) *atica* (F). Termenii aceştia s-au moştenit din generaţie în generaţie, dar au fost tot timpul influenţaţi, în construcţia, combinaţia şi forma lor gramaticală, de limba bărbaţilor. Şi aşa s-a efectuat aici, într-un cerc restrâns, ceea ce observăm că s-a petrecut în toate grupurile de popoare din continentul nou.

Am văzut că limba femeilor caraibe din Antile conţine resturi dintr-o limbă moartă. Ce fel de limbă a fost aceea? Nu ştim. Unii autori presupun că ar fi fost limba ygnerilor, locuitorii băştinaşi ai insulelor caraibe, care se mai găsesc în număr foarte mic în insula Guadeloupe. Alţii i-au găsit asemănări cu vechea limbă din Cuba sau cu limbile aruacilor şi apachfaliţilor din Florida. Numai că, toate aceste presupuneri se bazează pe o cunoaştere foarte incompletă a idioamelor pe care s-au încumetat să le compare.

Dominaţia, pe care caraibii au exercitat-o atâta timp asupra unei părţi însemnate a continentului, şi amintirea măreţiei lor, le dă un simţământ de demnitate şi de superioritate naţională, care se arată în comportarea şi în exprimarea lor: „Numai noi suntem un popor” – spun ei, apăsat „ceilalţi oameni (*oquili*) sunt făcuţi să ne slujească”.

Misionarul ne-a condus în mai multe colibe de-ale caraibilor; pretutindeni domnea ordinea şi cea mai severă curăţenie. Obiceiul mamelor caraibe de a-şi chinui copiii când sunt mici de tot, ca să le îngroaşe nu numai pulpele, ci ca să le umfle carnea din loc în loc, pe tot piciorul, de la glezne, până la coapsă, m-a impresionat neplăcut. Copiii sunt legaţi cu benzi de piele sau de bumbac aplicate la distanţe de cinci până la opt centimetri pe care le strâng tot mai tare, până ce carnea dintre două benzi iese în afară. Zadarnic se căznesc călugării din misiuni să se opună acestui vechi sistem de creştere a copiilor. Mă gândesc cum se întâmplă că acest procedeu, care ar trebui să oprească circulaţia, nu influenţează cu nimic mişcările musculare. Nu există pe lume un popor mai puternic şi mai iute de picior decât caraibii.

Dacă femeile caraibe modelează pulpele şi coapsele copiilor lor în valuri, cel puţin aici în stepe nu le turtesc c-e la naştere capul, între perne şi scânduri. Obiceiul acesta era foarte răspândit odinioară pe insule. Faţă de inienii chayma, otomaci, macoi, marvaitani şi de majoritatea indigenilor de pe Orinoco, caraibii au frunţile mai boltite.

Călătorind prin misiunile caraibe, pătruns de atmosfera de ordine şi de disciplină, nu-ţi vine să crezi că te afli printre canibali, cu toate că toţi misionarii de pe Carony, de pe cursul inferior al fluviului Orinoco şi din llanos-ul de la care, pe care am avut prilejul să-i întrebăm, ne-au asigurat că dintre toate popoarele noului continent, caraibii sunt poate cei mai puţin canibali; ei susţineau această afirmaţie şi când se refereau la triburile libere, care cutreieră, la răsărit de Esmeralda, ţinutul dintre Rio

Branco şi Essequibo.

În cursul şederii noastre în misiunile caraibe, ne-a surprins cu câtă iscusinţă reuşeau tineri de 18 – 20 de ani, să ţină discursuri lungi de câteva ore în faţa poporului, când se pregăteau pentru funcţia de alguaci11 sau de fiscal[87]. Intonaţia, ţinuta sobră, gesturile cu care îşi întovărăşesc discursul, toate acestea trădează un popor capabil de o

362 înaltă dezvoltare culturală. Un franciscan, care înţelegea în asemenea măsură limba caraibă, încât uneori predica în această limbă, ne-a atras atenţia că deşi lungi şi încărcate, propoziţiile din discursurile indienilor sunt totuşi foarte clare. Flexiuni interesante ale verbului, prevestesc calitatea complementului, după cum este fiinţă sau lucru, la singular sau la plural. Forme scurte (sufixe) ataşate la urmă, exprimă o anumită simţire. La sărbători, întreaga comunitate se adună, după liturghie, în faţa bisericii. Fetele tinere aşază la picioarele misionarului legături de vreascuri, porumb, mănunchiuri de banane sau alte alimente, de care el are nevoie în gospodăria lui. Îndată după aceea apar prefectul (perceptorul) şi funcţionarii comunali, toţi indieni. Ei îndeamnă poporul la sârguinţă, repartizează muncile ce trebuie întreprinse în cursul săptămânii, îi dojenesc pe cei leneşi şi – ca să spunem tot adevărul – îi bat fără milă pe cei nedisciplinaţi. Bătăile cu bâta sunt primite cu acelaşi sânge rece, cu care sunt distribuite. Am prefera ca preotul să nu asocieze bătaia corporală cu slujba de la altar, am dori să nu asiste în odăjdii la pedepsirea bărbaţilor şi a femeilor. Dar acest abuz, sau ca să spunem aşa, această încălcare a convenienţelor îşi are rădăcinile în principiul pe care se întemeiază sistemul straniu folosit de misionari pentru a conduce. În el s-a contopit despotismul autorităţilor civile cu drepturile pe care le are clerul micilor comunităţi şi

87 îndeplineşte funcţii de anchetator sau acuzator. — N. T.

deşi caraibii aproape că nu mai sunt canibali, şi oricât am dori să fie trataţi cu blândeţe şi cu grijă, trebuie să recunoaştem că pentru a menţine liniştea într-o comunitate atât de tânără este uneori nevoie de mijloace mai drastice.

Când a fost să plecăm din misiunea Carl, am avut un schimb de cuvinte cu conducătorii indieni ai catârilor. Aflaseră spre marea noastră surprindere că duceam cu noi schelete din peştera Ataruipe şi erau ferm convinşi că animalul care cară în spinare „trupurile rudelor lor bătrâne" avea să moară pe drum. Toate precauţiile noastre, pentru a ascunde scheletele, au fost zadarnice: nimic nu scapă agerimii şi mirosului ascuţit al caraibilor şi a fost nevoie de tot prestigiul misionarului, ca să putem porni la drum. Peste Rio Carl am trecut cu barca, peste *Rio de agua clara* am trecut prin vad, ba aş putea spune că l-am trecut înot. Înainte de a intra în orăşelul Pao am înnoptat de două ori în condiţii proaste, o dată la Matagorda şi altă dată la Los Recietos. Peste tot am întâlnit colibe mici de trestie, acoperite cu piele, oameni călări, cu lănci, care păzeau vitele, cirezi de cornute pe jumătate sălbăticite, toate de aceeaşi culoare, care împiedicau păşunatul cailor şi catârilor.

La 15 iulie am ajuns la Pao, care a fost fondat în 1744 şi care are *363* o poziţie foarte avantajoasă, ca loc de antrepozit între Nueva Barcelona şi Angostura. Adevăratul nume al oraşului este *Conc*epción *del Pao*. În împrejurimile lui se găsesc câţiva arbori fructiferi, lucru rar în stepă. Am văzut chiar şi cocotieri, destul de bine dezvoltaţi în ciuda distanţei mari la care se aflau faţă de mare.

Ne-au trebuit cinci zile, care ni s-au părut foarte lungi, ca să străbatem distanţa dintre Pao şi portul Nueva Barcelona. Cu cât înaintam, cerul se însenina, praful se înteţea şi văzduhul se încingea. Această arşiţă extrem de apăsătoare nu se datora atât temperaturii aerului, cât mai ales nisipului fin, care plutea în aer radiind căldură în

toate direcţiile, izbindu-te tot timpul în faţă. Termometrul n-a arătat totuşi, niciodată în America, în timpul vântului care sufla cu nisip, mai mult de 45, 8°C.

Regiunea aceasta întinsă este străbătută de lanţuri muntoase secundare, care se leagă cu munţii de granit de pe Orinoco. Gresia roşie, care ici-colo conţine fosile de plante lemnoase (din familia monocotiledonatelor), apare peste tot la suprafaţă în stepele de la Calabozo.

Mai departe spre răsărit, formaţiile grezoase sunt acoperite de calcare şi gipsuri. Spre nord, Bonpland a găsit bucăţi frumoase, striate, de „cuarţ egiptean".

La 26 iulie am petrecut noaptea în satul indian Santa Cruz de Cachipo. Am stat la misionar şi am înţeles din condicile bisericeşti ce progrese rapide făcuse bunăstarea comunităţii, datorită zelului şi chibzuinţei lui.

De când ne aflam în mijlocul stepelor, canicula se înteţise atât de mult, încât parcă preferam să călătorim numai noaptea. Dar nu aveam arme, şi în vremea aceea llanosul era plin de bande de răufăcători, care cu o cruzime rafinată omorau toţi oamenii albi, care le cădeau în mână. Nimic mai deplorabil decât justiţia din aceste colonii transoceanice! Pretutindeni găseam puşcăriile pline cu criminali nejudecaţi, care-şi aşteptau sentinţa şapte, opt ani în şir. Cam o treime din cei arestaţi evadează. Câmpiile în care mişună cirezile dar lipsesc oamenii, le oferă un refugiu sigur, şi posibilităţi de trai. îşi duc viaţa de briganzi călare, la fel ca beduinii. Insalubritatea închisorilor ar depăşi orice imaginaţie, dacă nu s-ar goli din când în când, prin evadarea celor arestaţi. Şi nu rareori se întâmplă că sentinţele de moarte, când sosesc în sfârşit cu mare întârziere de la tribunalul din Caracas, nu pot fi executate, pentru că lipseşte călăul.

Când străbaţi stepele, te întrebi dacă ţinuturile acestea imense sunt sortite de natură să servească veşnic ca păşune, sau dacă într-o zi

 plugul şi sapa le vor cuceri pentru agricultură.

La întrebarea dacă llanos-ul sau pampasul poate fi desţelenit, nu toţi colonişţii, care trăiesc aici răspund afirmativ, şi în general lucrul acesta nu se poate hotărî. Există şi acum în mijlocul păşunilor câteva plantaţii izolate în locuri cu apă curgătoare sau unde sunt câteva grupuri de palmieri din specia *Mauriţia*. În aceste gospodării se cultivă porumb şi manioc.

Ariditatea câmpiilor şi arşiţa, care domnesc pe ele, se pot explica prin condiţiile climatice specifice de aici. Cu cât asociaţia de plante de stepă se întinde pe o suprafaţă mai mare cu atât ea opune mai multă rezistenţă desţelenirii şi cultivării organizate. La aceasta se adaugă în llanos-urile din Venezuela faptul că în cursul maturizării lor, seminţele micilor plante erbacee sug din pământ toate substanţele necesare, sărăcindu-l. Mai este şi lipsa totală de copaci şi de tufişuri şi, în fine, vânturile de nisip. Fierbinţeala lor creşte în contact cu un sol care a supt timp de douăsprezece ore căldura soarelui, fără să cadă pe el altă umbră decât aceea a aristidelor, a *Cenchrus-ului*, şi a *Paspalum-ului*.

Progresele pe care le-au obţinut plantaţiile de pomi şi culturile de dicotiledonate din împrejurimile oraşelor, dovedesc că s-ar putea câştiga pământ din stepă, dacă ea ar fi atacată pe porţiuni mici, izolate treptat, dacă stepa s-ar parcela şi s-ar subîmpărţi printr-un sistem de irigaţii. Poate s-ar atenua influenţa vânturilor uscate dacă s-ar planta pe suprafeţe mari, de 15 – 20 de pogoane, *Psidium*, *Croton*, *Cassia* şi *Tamarin*, plante care preferă locuri deschise şi uscate. Departe de mine gândul că omul va desfiinţa vreodată pe deplin llanosul atât de util pentru negoţul cu vite şi ca păşune, că îl va transforma în ogor, dar sunt convins că de-a lungul secolelor, o parte importantă a acestor câmpii, va pierde, sub un regim care va încuraja economia, aspectul sălbatic, pe care l-a păstrat de la prima „cucerire” a ei de către europeni.

După trei zile de marş, au apărut treptat în faţa

noastră munţii din vecinătatea Cumanei, care se află aşezaţi între stepe, sau, cum se spune adesea pe aici, între „oceanul de verdeaţă” şi coasta mării Antilelor. Brigantinul fiind înalt de 1 560 de metri, poate fi văzut de la o distanţă de 50 de kilometri, dar starea atmosferei nu ne-a permis să admirăm priveliştea acestui perete muntos decât târziu. Mai întâi, am văzut în acel loc nori grei; apoi, masa de vapori a început să se strângă şi, treptat, ea a împrumutat conturul crestat al munţilor pe care-i îmbrăca şi cărora le dădea o culoare albastră.

Un llaneros, locuitor al stepei, se simte bine numai când „poate să privească peste tot, în jur”. Ceea ce nouă ne părea un ţinut uşor vălurit, deluros, cel mult, pentru el era un ţinut îngrozitor, plin de *365* munţi. Aprecierile asupra neregularităţilor terenului şi asupra conformaţiei reliefului sunt totuşi foarte relative. Când ai trăit luni de zile în pădurile dese de pe Orinoco şi când te-ai obişnuit să vezi stelele, numai în apropierea zenitului ca şi cum le-ai privi din fundul unei fântâni, călătoria prin stepă îţi face plăcere şi te atrage. Noile imagini pe care le înregistrezi te impresionează adânc. împreună cu locuitorii stepei te bucuri şi tu că „poţi să priveşti atât de bine în jur”. Dar plăcerea nu este de lungă durată, fapt experimentat de noi. Fără îndoială că aspectul unui orizont extrem de îndepărtat are ceva măreţ. Nemărginirea spaţiului se răsfrânge în noi, clădeşte punţi spre concepţii de ordin superior, destinde sufletul care-şi află desfătarea în liniştea contemplării netulburate. Fireşte priveliştea unui spaţiu fără de hotar are în fiecare loc un caracter cu totul deosebit. În cursul unei călătorii pe mare o suprafaţă imensă de apă, în care, până-n fund, trăiesc şi se mişcă într-una mii şi mii de vietăţi, variind clipă de clipă ca formă şi culoare, te impresionează şi te farmecă.

Stepa însă, care o mare parte din an este prăfuită şi crăpată, te întristează prin veşnica ei monotonie. După ce în opt-zece zile de marş te-ai obişnuit cu jocul mirajului şi

cu verdele strălucitor al tufelor de *Mauriţia*, care apar ici-colo, simţi nevoia unor impresii mai variate. Ţi-e dor de priveliştea copacilor uriaşi, de rostogolirea sălbatică a pâraielor de munte, de ţinuturile şi văile lucrate de mâna omului. După înfăţişarea solului în punctele în care lipseau palmierii atât de rari în aceste locuri ai fi zis că suntem în zona temperată. Dar la căderea nopţii, frumoasele constelaţii" ale cerului sudic (Centaurul, şi nenumăratele nebuloase, printre care luceşte viu corabia Argos) ne aminteau că ne aflam la numai opt grade de ecuator.

În stepă ne-am gândit mult asupra unui fenomen, care a ascuţit în ultimul timp agerimea geologilor. Mă refer la blocurile imense de granit şi de sienit, care apar, izolate, în Olanda de nord, în Germania şi în ţările baltice. Pare acum dovedit că aceste blocuri au coborât din Peninsula Scandinavici spre sud şi că nu fac parte din Munţii Fâarz sau din Saxonia. Spre surprinderea mea, nu am văzut niciun astfel de bloc în stepele din Venezuela, deşi câmpia aceasta imensă este mărginită la sud de un masiv muntos de granit, ale cărui piscuri crestate, cu aspect de coloane, poartă urmele celor mai formidabile frământări. Absenţa blocurilor m-a surprins şi pe malurile fluviului Amazon. Totuşi bazinul lui Rio Negro ca şi acela al Amazonului este şi el o regiune de llanos, o stepă la fel ca cea din Buenos Aires; deosebirea dintre ele constă numai în calitatea vegetaţiei. Llanosul din nordul

 continentului şi cel din sud sunt acoperite cu iarbă, sunt câmpii fără arbori. Nu-mi amintesc să fi auzit că în pampas-ul de la Buenos Aires sau în savanele de pe Missouri şi din Noul México există blocuri de granit. Din aceste observaţii pare să rezulte că blocurile granitice de origine scandinavă care acoperă câmpiile nisipoase, aflate la sud de Marea Baltică, în Westfalia şi Olanda, sunt aduse din nord. Vechiul conglomerat, care, conform observaţiilor mele acoperă în cea mai mare parte llanos-ul Venezuelei şi bazinul Amazonului, include fără îndoială material geologic

străvechi, din care sunt formaţi şi munţii învecinaţi, dar frământările, ale căror urme clare se văd şi astăzi în acei munţi, nu par să fi fost întovărăşite de factori, care să favorizeze transportarea de blocuri la mare distanţă.

La 23 iulie am ajuns în sfârşit la Nueva Barcelona, după ce suportasem cu stoicism căldura toridă din stepe, şi suferisem din cauza vânturilor încărcate cu nisip care ne provocaseră răni dureroase. Am fost găzduiţi în casa unui negustor bogat, de origine franceză; aici am găsit tot ceea ce poate să ofere o ospitalitate deosebit de prevenitoare. Don Pedro Lavie era o cunoştinţă veche de-a noastră. Învinuit că l-ar fi adăpostit pe nenorocitul España, pe vremea când în 1796 se afla, fugar, prin aceste meleaguri, din ordinul tribunalului el fusese ridicat şi încarcerat la Caracas. L-a scos din închisoare prietenia guvernatorului din Cumana şi amintirea serviciilor aduse întru propăşirea tinerei economii din ţara lui. Nu-l mai văzusem de când îi făcusem o vizită la închisoare. Acum aveam bucuria să-l revedem în sânul familiei. Suferinţele fizice din timpul detenţiei lăsaseră însă urme grave. El s-a stins din viaţă fără să mai apuce ziua neatârnării Americii, pe care bunul lui prieten, Don Josef España, o prezisese când fusese executat.

Clima Barcelonei nu este atât de fierbinte ca a Cumanei, dar este umedă şi nesănătoasă, în anotimpul ploilor. Bonpland suportase foarte bine călătoria obositoare prin stepe. Era din nou în deplinătatea puterilor cu aceeaşi capacitate de muncă cu care mă obişnuisem. Eu mă simţeam însă mai rău decât la Angostura, imediat după călătoria pe apă. Una din acele ploi tropicale ce cad de obicei la apusul soarelui, cu picături izolate, extraordinar de mari, îmi provocase o indispoziţie care mă făcea să mă tem să nu fi contractat tifos, mai ales că pe coastă era epidemie.

Am petrecut la Barcelona o lună încheiată, bucurându-ne de tot confortul unei vieţi civilizate. Acum l-

am revăzut şi pe fratele Juan Gonzales, un om minunat, călugărul care fusese înaintea noastră pe cursul superior al fluviului Orinoco. Ne-a cercetat colecţia de *3GT* plante şi animale cu mult interes. Fratele Juan luase hotărârea să se întoarcă în Europa dar înainte de aceasta voia să nentovărăşească până pe insula Cuba. Aşa am rămas iar împreună şapte luni de zile.

Era un om vioi, spiritual şi serviabil. Cine-şi putea închipui ce nenorocire îl aşteaptă nu peste multă vreme! Îmbarcându-se pentru Europa, luase cu dânsul o parte din colecţia noastră, un prieten comun îi încredinţase chiar copilul, care urma să fie crescut în Spania. Colecţiile, copilul, tânărul preot, totul, a fost înghiţit de valuri...

La nouă kilometri, spre sud-est, de Nueva Barcelona, se înalţă un lanţ de munţi, în apropierea Brigantinului, cel care se vedea de la Cumana. Este vorba de regiunea cunoscută sub denumirea de *Aguas calientes*[88]. Într-o dimineaţă răcoroasă, ceţoasă, după ce m-am simţit destul de restabilit am plecat într-acolo. Am întâlnit aici izvoare sulfuroase, cu o temperatură de numai 43, 2°C (la o temperatură a aerului de 27°C). Din punctul unde apar la zi apele străbat aproximativ 78 de metri pe peretele de stâncă pentru ca apoi să se prăbuşească într-o peşteră naturală, de unde infiltrându-se în rocile calcaroase apare din nou la lumină la picioarele muntelui, pe malul stâng al râuleţului Narigual. În jurul apelor am observat depuneri importante de sulf.

Excursia noastră, care putea să fie foarte agreabilă s-a terminat însă într-un mod destul de neplăcut. Gazda noastră ne dăduse cel mai frumos cal de călărie, prevenindu-ne să nu călărim prin râuşorul Narigual. Noi după ce am trecut apa pe un fel de punte din trunchiuri de copaci puse unul lângă altul, am lăsat caii să înoate. Deodată, calul meu a dispărut dar aşa de repede că abia

88 Apele calde.

am mai avut vreme să văd cum se agită ceva sub apă. Am rămas înmărmuriţi. Ghizii noştri au fost de părere că bietul animal fusese apucat de picioare de caimanii (crocodili) care acolo erau foarte numeroşi. Mă aflam într-o situaţie deosebit de penibilă, căci ştiam că Don Pedro, om foarte delicat şi mai ales foarte bogat, nu-mi va permite să-l despăgubesc pentru această mare pierdere. Când ne-a văzut aşa de încurcaţi i-a părut rău de noi şi nu de cal asigurându-mă, cred însă că mai mult din politeţe, că se puteau obţine şi alţi cai la fel de frumoşi din savană.

Oraşul Barcelona nu are un cartier indian ca oraşul Cumana. De aceea dacă vezi ici-colo, câte un indian, ştii că vine din misiunile ve

368 cine, sau din colibele răspândite prin stepă. Nici unii dintre aceşti indieni nu sunt de neam caraib, ci rezultatul amestecului dintre cumanagoţi, palenqui şi pirituşi – mici de statură, îndesaţi, leneşi şi beţivi. Băutura preferată este aici maniocul fermentat. Vinul de palmier de pe Orinoco este aproape necunoscut pe coastă.

Corăbiile de pasageri (*correos*), care circulau între Coruna, Havana şi Mexic, nu mai veniseră de trei luni. Lumea presupunea că fuseseră reţinute de crucişătoarele engleze. Deoarece ne grăbeam să ajungem la Cumana, ca să plecăm cu prima ocazie la Veracruz, am închiriat (la 26 august 1800) o canoe fără punte denumită *lancha*. Acestea sunt vasele, care se folosesc de obicei la răsărit de capul Codera, în ţinuturile unde marea nu este aproape niciodată neliniştită. Lancha era încărcată cu cacao şi făcea contrabandă cu insula Trinidad. Tocmai de aceea proprietarul ei credea că nu are motiv a se teme de vasele inamice, care blocau pe atunci toate porturile spaniole.

Timpul era admirabil, aşa că ne-am îmbarcat colecţiile de plante, instrumentele şi maimuţele, sperând să facem drumul de la vărsarea lui Rio Neveri la Cumana foarte repede. Dar abia intrasem în canalul îngust dintre uscat şi insulele stâncoase Borracha şi Chimanas, că am

dat spre surprinderea noastră, peste un vas înarmat, care ne-a somat şi ne-a întâmpinat cu împuşcături de la distanţă. Erau matrozi aflaţi în slujba unui pirat din Halifax; printre ei am cunoscut după conformaţia feţei şi după dialect un compatriot originar din Memel. De când eram în America, nu mai avusesem prilejul să vorbesc limba mea maternă, dar ca s-o fac, aş fi preferat o împrejurare mai fericită. Protestele noastre n-au folosit la nimic, şi în curând am fost urcaţi pe bordul vasului lor. Piratul care se prefăcu că nu ştie nimic despre paşapoartele pe care le emitea guvernatorul din Trinidad pentru protecţia contrabandei ne-a declarat prada lui. Cum vorbeam destul de bine englezeşte, am dus tratative cu căpitanul, ca să nu mă transporte în Noua Scoţie. L-am rugat să mă debarce pe coasta cea mai apropiată. Când stăteam de vorbă mai aprins despre drepturile noastre auzim zgomot pe punte. În clipa următoare, un matroz intră grăbit şi-i şopti căpitanului ceva la ureche. Acesta evident consternat ieşi afară. Era vorba de o corvetă engleză. Aceasta chemase vasul pirat şi cum căpitanul nu se grăbise să răspundă trăsese o lovitură de tun şi trimisese un cadet pe bord. Ce noroc pentru noi! Acesta era un tânăr foarte amabil care m-a lăsat să sper că a doua zi lancha cu cacao va fi liberă şi vom putea să pornim mai departe. M-a invitat apoi să merg cu el, asigurându-mă că domnul comandant, căpitanul englez Garnier din marina regală, îmi va oferi *369* pentru noapte un adăpost mai bun, decât cel pe care l-aş putea găsi pe vasul de piraţi.

Nici nu putea fi vorba să nu primesc aşa o ofertă.

Căpitanul Garnier, care făcuse cu Vancouver călătoria pe coasta de nord-vest, ne-a primit cu cea mai aleasă politeţe. Tot ce i-am povestit despre cataractele mari de la Atures şi Maypures, despre bifurcarea lui Orinoco şi legătura lui cu fluviul Amazon, părea să-i intereseze în cel mai înalt grad. Graţie ziarelor englezeşti, lumea era, în general, informată asupra scopului călătoriei

mele. Mi se arată o mare preţuire, drept care noaptea am petrecut-o în cabina căpitanului. A doua zi ne-am despărţit şi la plecare am primit în dar colecţia efemeridelor astronomice anuale, pe care nu le putusem obţine nici în Spania şi nici în Franţa. Căpitanului Garnier îi datorez observaţiile mele asupra sateliţilor, efectuate dincolo de ecuator, şi mă simt obligat să-mi exprim aici cea mai sinceră recunoştinţă pentru aceasta, încrederea şi amabilitatea cu care fusesem înconjurat pe vasul englez, mi-au strecuraţ în suflet sentimente de neuitat, mi-au stimulat şi mai mult dragostea pentru activitatea căreia îi jertfeam toate forţele mele.

A doua zi, ne-am continuat traversarea. Acum am văzut cât de puţin adânci sunt canalele dintre insulele Caracas; la întoarcere, corveta a fost gata să se lovească de stâncă. Ce deosebire este între aspectul acestor insule de calcar, care prin direcţia şi configuraţia lor amintesc teribila catastrofă, care le-a smuls de pe ţărm, şi arhipelagul vulcanic, de la nord-vest de Lancerote, unde cupe de bazalt ţâşnesc din apa mării. Numărul mare de *Alcatras*, păsări mai mari decât lebedele noastre, şi flamingii, care pescuiau liniştiţi în golfuri sau încercau să le fure pelicanilor prada, ne spuneau că nu mai era mult până la Cumana. Iată şi soarele răsare. Acum toate aceste păsări vin să însufleţească peisajul şi să-i dea frumuseţe. Nu se făcuse ora nouă când eram în apele golfului Cariaco în faţa oraşului Cumana. Priveam ţărmul cu emoţie. Acolo am cules primele plante de pe continent american, acolo trăisem acele clipe teribile când tremurasem pentru viaţa lui Bonpland. Printre cacteele înalte de 6, 5 metri, care se profilau ca nişte candelabre, se iveau colibele guycherilor. Cât de familiar ne era totul: pădurea de cactuşi, colibele risipite şi uriaşul copac ceiba, sub care ne plăcea să ne scăldăm imediat după căderea nopţii!

Ne-au venit în întâmpinare prietenii din Cumana, oameni de toate stările, pe care-i cunoscusem în

peregrinările noastre pe aceste me

370 leaguri. Bucuria lor a fost cu atât mai mare că ne-am întâlnit din nou, cu cât de câteva luni circula zvonul, că ne-am fi găsit moartea undeva pe fluviul Orinoco. Probabil boala gravă a lui Bonpland sau poate şi faptul că mai sus de misiunea Uruana o pală de vânt era gata să ne răstoarne piroga, a făcut să se răspândească o asemenea ştire.

Ne-am grăbit să ne prezentăm guvernatorului, Don Vicente Emparan, ale cărui recomandări şi grijă permanentă ne prinseseră atât de bine în cursul călătoriei care se apropia de sfârşit. Am fost găzduiţi imediat în centrul oraşului, într-o casă, care poate că era cam prea înaltă pentru o ţară atât de bântuită de cutremure, dar care era extrem de potrivită pentru instrumentele noastre. Avea terase, de pe care ne bucuram de o vedere minunată spre mare, spre strâmtoarea Araya şi spre arhipelagul insulelor Caracas, Picuita şi Borracha. Portul Cumanei era zi de zi tot mai strâns blocat, şi cum nu sosea nici vasul de pasageri spaniol, am fost obligaţi să rămânem aici încă o lună şi jumătate. De multe ori ne-am simţit ispitiţi să ne mutăm pe insulele olandeze, care se bucurau de o fericită neutralitate, dar ne temeam că o dată ce am fi părăsit coloniile spaniole, ne-ar fi fost foarte greu să ne întoarcem. De vreme ce avusesem norocul să obţinem într-un ceas fericit atâtea înlesniri, nu puteam să întreprindem nimic, care ar fi putut să supere autorităţile locale. Ne-am umplut timpul cum am ştiut mai bine: ne-am completat colecţia cu flora din Cumana, am efectuat cercetări geologice asupra porţiunii de răsărit a peninsulei Araya, am făcut în sfârşit experienţe privind refracţia neobişnuită, evaporarea şi electricitatea din aer.

Animalele vii, pe care le adusesem de pe Orinoco, erau pentru locuitorii din Cumana obiecte de mare curiozitate. Pe coasta aceasta nu mai văzuse nimeni maimuţa capucin (*Simia chiropotes*) de la Esmeralda, care

în expresia feţei seamănă atât de bine cu omul şi nici maimuţa adormită (*Simia trivirgata*). Aveam de gând să le dăruim menajeriei grădinei botanice de la Paris, căci sosirea unei escadre franceze ne oferea în mod neaşteptat o ocazie minunată să le trimitem înspre Guadeloupe. Generalul Jeannet şi comisarul Bresseau, agent al puterii executive în Antile, ne promiteau că vor asigura transportul maimuţelor. Prezenţa soldaţilor francezi într-un număr atât de mare şi exprimarea unor păreri politice şi religioase, care nu prea erau în acord cu cele prin care îşi propuneau ţările mame să-şi consolideze puterea, au produs agitaţie în sânul populaţiei din Cumana. Guvernatorul respecta în faţa autorităţilor franceze formalităţile, prevăzute de relaţiile strânse, care domneau atunci între Spania şi

Franţa. Pe stradă vedeai oamenii de culoare îmbulzindu-se în jurul *371* agentului Directoratului, care era îmbrăcat luxos şi împopoţonat. Dar îndată ce oameni cu pielea albă au cerut informaţii cu o curiozitate nedisimulată despre influenţa pe care o are Republica franceză asupra stăpânirii din Guadeloupe şi ce concesii va face ea la colonişti, funcţionarii regali au dublat eforturile i pentru a aproviziona cât mai rapid mica escadră. Aici străinii, care se lăudau că sunt liberi, erau oaspeţi nedoriţi, şi într-o ţară în care bunăstarea în continuă creştere se baza pe contrabanda cu insulele şi pe un fel de libertate comercială, am putut să văd că hispano-europenii se menţineau în greşeala de a proslăvi vechea înţelepciune a cărţii legilor (*leyes de Indias*), conform căreia porturile nu trebuiau deschise nici unui vas străin, decât în caz de extremă necesitate. Am scos în evidenţă contradicţia dintre dorinţele populaţiei din colonii şi rigiditatea bănuitoare a castei dominante, pentru că ele aruncă o lumină asupra marilor evenimente politice, care, pregătite cu mult înainte, au rupt Spania de coloniile, sau mai bine-zis, de provinciile ei de peste mare.

Între 3 şi 5 noiembrie am petrecut din nou câteva zile, foarte plăcute pe peninsula Araya, situată în faţa Cumanei, dincolo de golful Cariaco. Am pomenit mai înainte de perlele ei, de zăcămintele de sare şi izvoarele-i subacvatice de petrol. Auzisem că din când în când, indienii aduceau în oraş cantităţi însemnate de alaun găsit în munţii din apropiere. Ni s-au dat speranţe că s-ar putea să găsim zăcăminte de alaun şi în munţii de pe Maniquares.

În ziua de 4 noiembrie, ne-am şi îmbarcat pentru a vizita mina de alaun. Luasem cu mine cronometrul şi luneta marca Dollond, căci aveam de gând să observ, la *Laguna chica*[89], imersia primului satelit al lui Jupiter. Dar proiectul a căzut, pentru că din cauza vântului potrivnic, am ajuns acolo când se făcea ziuă. Nu ne-a putut despăgubi pentru întârzierea aceasta decât spectacolul oferit de jocul de lumini de pe mare şi de dansul delfinilor care alunecau încoace şi încolo în jurul pirogii noastre. Am plutit iar deasupra locului, în care, pe fundul mării, apar izvoarele de petrol.

Laguna chica este un golf împrejmuit de munţi abrupţi, legat de golful Cariaco numai printr-un canal îngust, adânc de 45 de metri.

Ca şi frumosul golf Acapulco el pare că s-ar fi format în urma unui cutremur. Dunga mică, netedă a ţărmului, pare să indice că aci marea se retrage în faţa uscatului tot aşa, ca pe ţărmul opus de la Cumana.

Capitolul 27

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CONTINENTUL NOU ŞI CEL VECHI. TRAVERSAREA DE PE COASTELE VENEZUELEI LA HAVANA

Când, după întoarcerea mea în Germania, am publicat *Essai politique sur la nouvelle Espagne*, am dat şi

89 Mica lagună.

unele date referitoare la bogăţiile solului Americii de Sud. Descrierea comparativă a populaţiei, agriculturii şi comerţului tuturor coloniilor spaniole, a fost schiţată într-o vreme când oamenii de aici simţeau din ce în ce mai mult urmările sistemului defectuos de guvernare. Am arătat nu o dată ce perspective uriaşe vor sta în faţa popoarelor celor două Americi datorită însăşi poziţiei lor geografice şi posibilităţilor de schimburi cu Europa şi Asia, de îndată ce vor beneficia de avantajele unei libertăţi raţionale.

Fără îndoială că va mai trece mult până când o populaţie de peste 17 milioane de oameni, dispersată pe un teritoriu cu o cincime mai mare decât toată Europa, va ajunge prin autoguvernare la un echilibru stabil.

Adevărata situaţie critică se va produce atunci când unor popoare îndelung robite le este dat, dintr-odată, dreptul să-şi orânduiască viaţa conform nevoilor lor. Se spune mereu că hispano-americanii n-au înaintat destul pe drumul civilizaţiei ca să poată beneficia de instituţii libere. Experienţa ne învaţă că pentru naţiuni, ca şi pentru individ, împrejurările favorabile pot exista în afara talentului şi a ştiinţei; dar fără a nega că pentru stabilitatea republicilor şi a monarhiilor constituţionale, un anume grad de instruire şi de cultură a mâselor este absolut necesar, suntem de părere că stabilitatea, de care vorbeam, nu ţine atât de gradul dezvoltării spirituale, cât de tăria carescent prezintă numai aici pe peninsula Araya două specii cu totul *373* noi (*Croton argyrophyllus* şi *C. marginatus*), foarte interesante ca înfăţişare. Fiindcă am ajuns prea târziu la *Laguna chica* n-am mai putut ajunge la un alt golf, vestit sub denumirea de *Laguna grande* sau *Olispo* care se găseşte mai spre est.

Au mai trecut încă 4 zile. Pierdusem orice speranţă să mai vedem sosind vasul curier din Coruna, aşa că m-am îmbarcat pe un vas american, care transporta carne sărată din Nueva Barcelona spre Cuba. După un an şi patru luni, părăseam, la 16 noiembrie, coastele Venezuelei. Ne

mângâia o răcoare atât de plăcută. Ne îndreptăm pentru a treia oară, spre Nueva Barcelona. Noaptea era admirabilă. Vedem pentru ultima oară vârfurile cocotierilor de pe malurile lui Manizanes şi mult timp nu ne-am putut dezlipi privirea de coasta albicioasă, unde am găsit oameni atât de binevoitori. Briza mării era atât de puternică, încât în mai puţin de şase ore ancoram la Nueva Barcelona, unde vasul, care trebuia să ne ducă, la Havana, ne aştepta, gata să pornească în larg.

Capitolul 27

OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CONTINENTUL NOU ŞI CEL VECHI. TRAVERSAREA DE PE COASTELE VENEZUELEI LA HAVANA

Când, după întoarcerea mea în Germania, am publicat *Essai politique sur la nouvelle Espagne*, am dat şi unele date referitoare la bogăţiile solului Americii de Sud. Descrierea comparativă a populaţiei, agriculturii şi comerţului tuturor coloniilor spaniole, a fost schiţată într-o vreme când oamenii de aici simţeau din ce în ce mai mult urmările sistemului defectuos de guvernare. Am arătat nu o dată ce perspective uriaşe vor sta în faţa popoarelor celor două Americi. datorită însăşi poziţiei lor geografice şi posibilităţilor de schimburi cu Europa şi Asia, de îndată ce vor beneficia de avantajele unei libertăţi raţionale.

Fără îndoială că va mai trece mult până când o populaţie de peste 17 milioane de oameni, dispersată pe un teritoriu cu o cincime mai mare decât toată Europa, va ajunge prin autoguvernare la un echilibru stabil.

Adevărata situaţie critică se va produce atunci când unor popoare îndelung robite le este dat, dintr-odată, dreptul să-şi orânduiască viaţa conform nevoilor lor. Se spune mereu că hispano-americanii n-au înaintat destul pe drumul civilizaţiei ca să poată beneficia de instituţii libere. Experienţa ne învaţă că pentru naţiuni, ca şi pentru individ, împrejurările favorabile pot exista în afara

talentului şi a ştiinţei; dar fără a nega că pentru stabilitatea republicilor şi a monarhiilor constituţionale, un anume grad de instruire şi de cultură a mâselor este absolut necesar, suntem de părere că stabilitatea, de care vorbeam, nu ţine atât de gradul dezvoltării spirituale, cât de tăria caracterului unui popor, de îmbinare dintre acţiune şi aşteptare, dintre *375* patimă şi răbdare, care sunt în stare, toate împreună, să menţină în viaţă o constituţie, apoi de condiţiile locale în care se află poporul, şi de relaţiile politice dintre el şi statele vecine.

Dacă astăzi, după emanciparea lor, coloniile înclină mai mult sau mai puţin spre o formă constituţională republicană, explicaţia acestui fenomen nu trebuie căutată numai în instinctul de imitaţie, care ia masele populare este mai puternic decât la individ. El rezidă mai cu seamă în starea neobişnuită în care se găseşte o societate, care se separă deodată de o lume cu o cultură mai veche, se vede eliberată de toate legăturile exterioare, fiind formată din indivizi, care nu recunosc în stat supremaţia nici unei caste.

De când dezvoltarea navigaţiei şi creşterea continuă a activităţii comerciale au apropiat coastele celor două continente, de când Havana şi Rio de Janeiro nu ni se par mult mai depărtate decât Cádiz, Smyrna sau porturile Mării Baltice, stau pe gânduri dacă merită să-l plictisesc pe cititor cu descrierea unei traversări de la Caracas până în insula Cuba. Marea Antilelor este tot atât de cunoscută ca şi bazinul Mării Mediterane, şi dacă pun acum pe hârtie câteva observaţii scoase din jurnalul meu de călătorie, o fac numai ca să nu întrerup firul povestirii şi ca să dau câteva date de meteorologie şi de geografie fizică.

Unui cercetător, care, în camera lui de studiu, s-a exersat ani în şir cum să pună întrebări naturii, pot să i se înfăţişeze aspecte noi şi în cursul unei mici traversări.

În ziua de 24 noiembrie, ora nouă seara ne îmbarcam. Noaptea ne-a adus răcoarea ei binefăcătoare,

care te impresionează atât de plăcut când compari temperatura ei, de 23 – 24°C, cu temperatura medie a zilei, care în regiunile acestea, chiar şi pe coaste, este de aproximativ 28 – 29°C. Dimineaţa ne aflam deja în dreptul meridianului insulei Tortuga, o întindere de pământ lipsită de vegetaţie, care se ridică surprinzător de puţin deasupra nivelului mării.

26 noiembrie. Aşa, fără să ne aşteptăm, ne-am pomenit că vântul nici nu se mai simţea. A fost o surpriză pentru noi mai ales că în părţile acestea vântul de răsărit suflă de obicei foarte puternic, chiar de la începutul lunii noiembrie, iar din mai până în octombrie bat şi vânturile de nord-vest şi de sud. Către ora nouă în jurul soarelui a apărut o aureolă şi în aceeaşi clipă în păturile joase ale atmosferei, termometrul a scăzut brusc la 3, 5°C. Care să fie explicaţia acestui fenomen? Existenţa unui curent descendent de aer? Dunga lată de aproape un grad, care forma aureola soarelui nu era albă, spre exterior avea cele mai vii culori ale curcubeului.

În ziua aceea şi în cele următoare, marea a fost acoperită cu o pojghiţă albăstrie, care sub microscop părea să fie formată din numeroase filamente. Asemenea filamente apar adesea şi în Gulistreeam, canalul Bahamas, sau în apropiere de Buenos Aires. Deşi unii naturalişti le consideră a fi resturile unor moluşte, mie mi se pare că sunt mai degrabă fragmente de alge. Ele dau un luciu aparte mării, mai cu seamă între 28 şi 30 de grade latitudine, ceea ce, fireşte, indică originea lor animală.

27 *noiembrie*. Ne apropiem încet de insula La Orchila; la fel ca toate insulele mici din apropierea coastei fertile a continentului, a rămas şi ea nelocuită. După nume, mi-o închipuiam aridă, acoperită doar cu licheni, dar ea ni s-a înfăţişat frumos înverzită.

La apusul soarelui au apărut în faţa noastră cele două piscuri de pe insula *Roca de afuera*, care se înalţă din mare ca nişte turnuri. Norii au stat multă vreme adunaţi în

jurul acestei insule, încât am recunoscut poziţia ei, pe mare, de departe. Datorită acestor îngrămădiri de nori poate fi semnalată poziţia celor mai joase insule de la o distanţă foarte mare.

29 noiembrie. La răsăritul soarelui, mai vedeam încă undeva în urma noastră, cupola Sillei de la Caracas. Spre prânz toate semnele de pe cer indicau o schimbare a vremii către nord. Temperatura aerului a coborât brusc la 22, 8°C, în timp ce marea păstra la suprafaţa ei o temperatură de 25, 6°C şi, fără să simţim nicio adiere de vânt, marea a început să se agite. Spre nord cerul era de un albastru întunecat iar vasul nostru mic se legăna destul de tare din cauza apariţiei a doi curenţi puternici de aer care veneau din direcţii opuse: unul dinspre nord, altul dinspre NNE. La o distanţă de doi kilometri vedeam cum se formează trombe. Din cauza imprudenţei bucătarului nostru spre seară a izbucnit şi un foc. L-am stins la vreme, dar ar fi putut să se întindă cu repeziciune, sub rafalele de vânt care ne azvârleau în mai toate părţile, mai ales că transportam o cantitate mare de carne uscată care arde foarte uşor din cauza grăsimii. În dimineaţa zilei de 1 decembrie, pe măsură ce vântul în nord-est se fixa, marea începea să se liniştească. În ziua de 2 decembrie apăru la orizont Capul Beata.

În noaptea următoare am observat un fenomen foarte curios, pe *377* care însă nu încerc să-l explic deocamdată. Trecuse de ora 12, 30. Vântul sufla slab dinspre răsărit, iar termometrul arăta 23, 2°C. Era lună plină. Până la trecerea ei la meridian, mai erau 45 de minute. Deodată, într-o parte a ei s-a format un arc, în toate culorile spectrului, dar straniu ca înfăţişare. Arcul depăşea luna. Dunga, în toate culorile curcubeului, avea lăţimea de aproape 2°, iar vârful arcului părea să fie la 80 – 85 de grade deasupra orizontului mării. Cerul era senin, nici urmă de ploaie, dar m-a surprins foarte mult faptul că această apariţie, care semăna întocmai cu un curcubeu lunar, nu se afla în faţa

lunii. Arcul a stat neclintit, sau aparent nemişcat, timp de opt-zece minute. În clipa când am încercat să-l prind prin reflecţiune în oglinda sextantului meu, a început să se mişte şi s-a mutat spre Jupiter, care nu era mult sub lună. La ora 12 şi 45 minute, vârful arcului a dispărut sub orizont. Mişcarea aceasta a arcului colorat i-a mirat pe marinarii de gardă. Ca la apariţia oricărui meteor, ei au pretins că „asta înseamnă furtună”. Arago a cercetat desenul acestui arc, aşa cum se află în jurnalul meu de călătorie. Părerea lui a fost că imaginea lunii, reflectată în apă, nu ar fi putut să dea un cearcăn cu un diametru atât de mare. În plus repeziciunea mişcării este un alt element, care face ca acest fenomen remarcabil să fie greu de explicat.

3 decembrie. Noaptea, Bonpland şi mai mulţi alţi pasageri au văzut cam la un sfert de milă marină, în direcţia vântului, pe suprafaţa mării, o flacără mititică ce fugea spre sud-vest şi răspândea lumină. Direcţia valurilor n-a prezentat nicio modificare, n-am simţit nicio zguduire. Să fi fost o lumină fosforescentă, răspândită de o mare aglomerare de moluşte putrezite, sau o flacără ivită de pe fundul mării, cum s-a mai observat şi în alte regiuni bântuite de vulcani? Ipoteza a doua mi se pare cu totul improbabilă.

4 decembrie. Dimineaţa la ora 10, 30 ne găseam sub meridianul promontoriului Bacco (Punta Abaccu). De teama piraţilor, îndată ce am ajuns la paralela 17, am trecut direct peste bancul Viboria, cunoscut mai bine sub denumirea de Bancul Pedro. Este un banc de peste 1.000 de kilometri pătraţi şi conturul lui bate la ochi geologilor, pentru că are atâta asemănare cu conturul insulei Jamaica, din vecinătate. S-ar părea că atunci când s-a ridicat fundul mării, el nu a ajuns în acest loc până la suprafaţa apei, căci altfel s-ar fi format numaidecât o insulă aproape tot atât de mare ca Puerto Rico. Cu

 loarea lăptoasă a apei ne arăta că ne aflam pe

marginea estică a bancului. Termometrul, care, departe de banc, indica la suprafaţa mării 27 şi 27, 3°C, Ia o temperatură a atmosferei de 21, 2°C, a indicat în scurt timp 25, 7°C.

Între 4 şi 6 decembrie am avut o vreme foarte rea. Ploua cu găleata; furtuna vuia îngrozitor, iar vântul bătea cu tot mai multă forţă. Noaptea am trecut chiar prin emoţii mai mari ca de obicei, fiindcă auzeam cum în faţa vasului nostru, valurile se spărgeau cu furie de stânci. La lumina fosforescentă a mării, le putea chiar recunoaşte şi determina vag poziţia lor. Apa fierbea acolo de parcă eram în cataractele de la Garcita. Căpitanul învinuia mai puţin neglijenţa cârmaciului, cât lipsurile hărţilor marine. După aproape o jumătate de oră de încordare am reuşit să ieşim din această zonă primejdioasă, dar toată noaptea n-am mai dormit.

Vântul de nord făcea ca termometrul să arate doar 19, 7°C.

9 decembrie. Cu cât ne apropiam de insulele Marele Caiman vântul de nord-est se înteţea din nou. Vremea era tare mohorâtă iar marea se zbătea în valuri mari. Termometrul nu se ridicase mai sus de 20, 3°C. Mirosul cărnii sărate, cu care era încărcat vasul nostru, era şi mai insuportabil la această temperatură. Pe cer se vedeau două straturi de nori: unul inferior, foarte gros, care a fost repede gonit spre sud-est, şi altul superior care sta liniştit şi, la intervale regulate, se fragmenta în dungi încreţite. În apropiere de Capul San Antonio (insula Cuba) vântul s-a liniştit în sfârşit. Mai erau cinci kilometri până la ţărm. Un delicios parfum venea dinspre insulă. De cum s-a înseninat vremea, termometrul s-a ridicat, la umbră, până la 27°C. Înaintam cu repeziciune, spre nord. De grijă să nu ajungem la est de Havana, am vrut mai întâi să ne oprim pe insula Tortugas, de la capătul de sud-vest al peninsulei Florida, dar de când văzusem în faţă Capul San Antonio, prinsesem atâta încredere în cronometrul lui Louis

Berthoud, că lucrul acesta ni s-a părut de prisos. Şi iată că după o călătorie de 25 de zile, ancoram pe o vreme mizerabilă în portul Havana.

ANEXE

Anexa 1

DESPRE ÎNCERCAREA DE A ESCALADA VIRFTJL CHIMBORAZO

Vârfurile celor mai înalţi munţi din Asia-Kangehendzönga, Dhaulagiri şi Jawahir – şi din America-Aconcagua şi Sajama – nu au fost nicicând până astăzi escaladate de om h Punctul cel mai înalt, care a fost atins pe suprafaţa ambelor continente, se află în America de Sud, pe versantul sud-estic al lui Chimborazo. Acolo, unii călători au ajuns aproape până la 6.000 de metri şi anume: odată, în luna iunie, 1801, până la 5 851 metri, altă dată în decembrie 1831, până la 5 975 de metri. În lanţul Anzilor s-au efectuat măsurători barometrice la o înălţime mai mare cu 1 209 metri decât aceea a piscului Mont Blanc. Faţă de înălţimea Anzilor Cordilieri înălţimea muntelui Mont Blanc este atât de neînsemnată, încât el prezintă în punctele sale cele mai înalte, trecători foarte umblate. Până şi partea superioară a marelui oraş Potosi se află numai cu 630 de metri mai jos decât vârful lui Mont Blanc. Am socotit necesar să dau aceste câteva date ca să ofer fanteziei cititorului câteva puncte de orientare.[90]

---

90 Gigantul lumii Everest, înalt de 8 848 m, situat la graniţa dintre Nepal şi R. P. Chineză a fost cucerit la 29 mai 1953 de E. Hillary şi Tensing Norke

membrii expediţiei engleze condusă de J. Hunt.

Kangchendzonga, care cu cei 8 597 m ai săi ocupă locul trei în ierarhia vîrfu- rilor lumii de peste 8 000 m, a fost urcat la 25 mai 1955 de G. Brand şi J. Brown

membrii expediţiei engleze condusă de Ch. Evans.
Vîrful Aconcagua (7 010 m), care deţine supremaţia înălţimii pe pămîntul celor două Americi, a fost urcat în februarie 1954 de o expediţie franceză. — N. R.

Atingerea marilor înălţimi este de un interes ştiinţific redus, dacă ele se găsesc mult deasupra limitei zăpezilor veşnice şi pot fi vizitate numai pe timp de câteva ore. Determinarea directă a înălţimii, cu barometrul, oferă, desigur, avantajul unor rezultate imediate, dar de obicei piscurile sunt înconjurate de platouri, care se pretează la operaţii trigonometrice, în care toate elementele măsurătorii pot să fie verificate în mod repetat. Din cauza curenţilor ascendenţi şi descendenţi de pe pantele munţilor şi din cauza variaţiilor de temperatură provocate de ei, determinările barometrice riscă să introducă erori în rezultate. Din pricina zăpezilor veşnice, geologii nu pot face aici studii asupra naturii rocelor. Ei pot, cel mult, lua câteva eşantioane de roci dezagregate. În aceste pustietăţi înalte ale suprafeţei Pământului, lumea organică a pierit. În straturile rarefiate ale atmosferei, abia dacă ajung vulturii de munte (condori) şi vreo insectă înaripată, adusă fără voia ei de curenţii de aer.

Tot ce pare imposibil de atins, are o tainică putere de atracţie. Omul vrea să vadă tot, să încerce, cel puţin, să cucerească tot. După prima mea întoarcere în Europa, Chimborazo a fost subiectul obositor al tuturor întrebărilor, ce mi s-au adresat. Elucidarea celor mai importante legi din natură, descrierea zonelor de vegetaţie şi a climei de aici, care condiţionează etajarea culturilor agricole, nu reuşea să distragă atenţia auditoriului meu; de la piscul acoperit cu zăpadă, care era încă socotit punctul culminant al lanţului Anzilor (lucrul se petrecea înaintea măsurătorilor întreprinse de Fitz-Roy, pe coasta de sud a statului Chile şi înainte de călătoria lui Pentland în Bolivia).

Voi scoate acum din partea încă netipărită a jurnalelor mele, relatarea simplă a unei plimbări pe munte. La 22 iunie 1799 fusesem în craterul Pico din insula Tenerife (3 716 metri); trei ani după aceea, aproape în aceeaşi zi (23 iunie 1802), mă aflam cu 2 177 de metri mai

sus, aproape de piscul lui Chimborazo. După o şedere îndelungată pe platoul Quito, una dintre cele mai minunate şi mai pitoreşti regiuni de pe pământ, am întreprins călătoria spre pădurile cu arbori de chinină de la Loja, pe cursul superior al Amazonului, la vest de celebrul defileu şi prin pustiul nisipos, de-a lungul ţărmului peruvian al Mării Sudului, spre Lima, unde la 9 noiembrie 1802, urma să observăm trecerea lui Mercur prin faţa discului solar. Am petrecut mai multe zile pe câmpia acoperită cu fragmente de roci poroase, pe care începuse reclădirea noului oraş Riobamba (cel vechi fusese distrus de groaznicul cutremur din 4 februarie 1797). De acolo aveam *383* o privelişte minunată asupra vârfului sub formă de clopot al masivului Chimborazo. Vremea era senină. Printr-o lunetă mare, explorasem de la o distanţă de 30, 6 kilometri zona înaltă acoperită cu zăpadă a muntelui şi descoperisem mai multe stânci izolate, complet lipsite de vegetaţie, care apăreau ca nişte dungi înguste, negre. Ele ne dădeau oarecare speranţe că în regiunea zăpezilor vom avea unde să punem cu nădejde piciorul. Riobamba Nuevo se află în faţa masivului Capac-Urcu, numit de spanioli El Altar. Conform tradiţiei băştinaşilor, el a fost odinioară mai mare decât Chimborazo şi, după ce a scuipat foc mulţi ani în şir, s-a prăbuşit. Acest fenomen natural înfricoşător se situează cu puţin timp înainte de cucerirea platoului Quito de către incaşul Tupac Yupanqui. Riobamba Nuevo nu trebuie confundată cu vechea Riobamba de pe harta cea mare a lui La Condamine şi Don Pedro Maldonado. Aceasta a fost complet distrusă de catastrofa din 4 februarie 1797, care a ucis în câteva minute peste 30.000 de oameni. Noul oraş Riobamba se află, conform determinărilor mele, cu 42 de secunde mai la răsărit de vechiul oraş, dar aproape pe acelaşi grad de latitudine (1°4T46”).

Când ne-am început la 22 iunie expediţia pe Chimborazo, ne găseam pe câmpia Tapia, adică la 2 892 de metri. De pe această câmpie înaltă, care se află pe una

dintre văile ce străbat lanţul Anzilor (lanţul vulcanilor activi Cotopaxi şi Tunguragua şi lanţul vulcanilor stinşi Iliniza şi Chimborazo) am urcat uşor până la poalele celui din urmă, unde trebuia să înnoptăm în satul indian Calpi. Pe câmpie erau doar câţiva cactuşi şi *Schinus molie*, un arbore care seamănă cu o salcie plângătoare. Cirezi de lame, pestriţe, căutau cu miile o hrană săracă. Pe platourile atât de înalte, puternica radiaţie nocturnă este dăunătoare agriculturii; datorită ei aerul se răceşte, iar cerealele gata să dea în copt, îngheaţă. Înainte de a ajunge la Calpi, am vizitat satul Lican, astăzi un biet cătun; odinioară însă, înainte de cucerirea ţării de către cel de-al unsprezecelea incaş (acelaşi Tupac Yupanqui, al cărui trup îmbălsămat, bine păstrat a mai fost văzut chiar în anul 1559 de către Garcilaso de la Vega, în necropola familială de la Cusco), el a fost oraş important, reşedinţa conchocando-ului sau prinţului Puruay. Indienii cred că puţinele lama care trăiesc pe versantul de vest al lui Chimborazo, sunt doar sălbăticite şi că ele fac parte din turmele fugare, risipite cu ocazia distrugerii vechiului oraş Lican.

384 După o noapte petrecută la Calpi, la o înălţime de 3 157 de metri după determinările mele, în ziua de 23 dimineaţa am început cu adevărat urcuşul pe Chimborazo. Ne propusesem să escaladăm muntele dinspre S.S.E., mai als că şi indienii, care trebuiau să ne servească drept ghizi, dintre care doar unii ajunseseră până la hotarul zăpezilor veşnice, preferau această direcţie.

Muntele ne apărea înconjurat de platouri care se etajau întocmai unor trepte. Am străbătut mai întâi llanos-ul de Luisa, apoi, după o ascensiune nu prea rapidă am ajuns pe platoul (llano) Sisgun. Prima platformă se află la 3 315 metri, a doua la 3 802 metri. Aceste câmpii înalte, acoperite cu iarbă, ating deci, una înălţimea celui mai înalt

vârf din Pirinei (vârful Nethou 3 404 m) [91], iar cealaltă, înălţimea vulcanului de pe Tenerife. Orizontalitatea perfectă a acestor câmpii înalte, împiedică persistenţa îndelungată a apelor stătătoare. Ai impresia că vezi în faţa ta un fund de lac. Şi pe pantele Alpilor elveţieni se observă uneori fenomenul acesta, al platourilor mici, etajate în scară, care seamănă cu lacuri alpine scurse, acum legate între ele prin trecători strâmte, deschise. Platourile întinse, acoperite cu iarbă (Ios *pajonales*) sunt şi pe Chimborazo, ca pretutindeni în regiunea înaltă a Anzilor, atât de monotone, încât se întâmplă rar de tot ca familia gramineelor (cu genurile *Paspalum*, *Andropogon*, *2 Bromus*, *2 Dejeuxia*, *Stipa*) să fie întreruptă de plante dicotiledonate. Aceste ierburi îmi amintesc de vegetaţia de stepă din regiunile sterpe ale Asiei de nord. În general, flora lui Chimborazo mi s-a părut mai *să o* racă, decât a celorlalţi munţi acoperiţi cu zăpadă, din jurul oraşului Quito. Am găsit doar câteva calceolarii, compozite (*Bidens*, *Eupatorium*, *Dumerilia paniculata*, *Werneria nubigena* şi genţiane, precum şi frumoasa *Genţiana cernua* cu flori purpurii. În rest familii solitare de plante erbacee, în majoritatea lor specii europene din nord. La această înălţime de 3.000 – 4.000 de metri, temperatura aerului oscilează ziua între 4 şi 16°C, iar noaptea între *o* şi *10*°C. Temperatura medie a anului, la înălţimea de 3 510 metri, pare să fie (conform observaţiilor efectuate de mine în jurul ecuatorului) de circa 9°C. Ea ar corespunde cu temperatura medie a câmpiilor din ţinuturile cu climă temperată, cu clima Germaniei de nord, de exemplu de la Liineburg (53°15 latitudine nordică). Dar acolo există o repartiţie atât de inegală a căldurii între diferitele luni ale anului (şi acesta este, de fapt, *385* elementul cel mai important, pentru determinarea caracteristicilor

---

91 Pic d’Aneto. — N. R.

1 Cresc şi în ţara noastră în zone de cîmpie. — N. T.

vegetaţiei), încât în februarie temperatura medie este de 1, 8°C, iar în iulie de 18°C.

Aveam în plan să efectuez o determinare trigonometrică în frumosul câmp Sisgun. Mă pregătisem să determin acolo o linie de bază. Unghiurile înălţimilor ar fi ieşit destul de mari, deoarece Chimborazo şi vârful lui erau aproape. Nu-mi mai rămânea de măsurat decât o înălţime pe verticală de mai puţin de 2 730 de metri (cam ca vârfu! Canigou, în Pirinei). Din cauza masei enorme a munţilor izolaţi din lanţul Anzilor, fiecare măsurătoare trebuie să cuprindă obligatoriu o determinare trigonometrică şi una barometrică. Zadarnic luasem cu mine sextantul şi alte câteva instrumente de măsură. Vârful lui Chimborazo a rămas înecat în ceaţă deasă. De pe platoul Sisgun, am urcat pe o pantă destul de piezişă, până la un mic „lac" alpin (laguna de Yana-Cocha). Până atunci rămăsesem tot timpul călare pe catâr şi coborâsem numai din când în când, ca să culeg plante împreună cu tovarăşul meu de călătorie, domnul Bonpland. Yana-Cocha nu merită denumirea de lac. Este un bazin complet rotund, cu un diametru mai mic de 42 de metri. Cerul se întuneca din ce în ce mai mult. Timp de câteva clipe am putut vedea totuşi vârful muntelui Chimborazo. Ninsese mult cu o noapte înainte, aşa că am coborât de pe catâr acolo unde am găsit limita inferioară a zăpezii proaspăt căzute, care se deosebeşte uşor de limita zăpezilor veşnice. Barometrul ne indica abia 4 387 metri înălţime. Pe alţi munţi din apropierea ecuatorului, am văzut că ningea numai de la 3 640 metri, în sus, niciodată mai jos. Însoţitorii mei, Bonpland şi Carlos Montufar, au mers călare până la hotarul zăpezii veşnice, deci până la înălţimea lui Mont-Blanc, care aici la 1°27 latitudine sudică nu ar fi veşnic acoperit de zăpadă. Acolo caii şi catârii noştri s-au oprit, aşteptând să ne întoarcem.

La trei sute de metri deasupra micului bazin Yana-Cocha, am întâlnit, în fine, stânca golaşă. Până acolo iarba

ne făcuse imposibilă orice cercetare geologică. De sub stratul de zăpadă se înălţau de la nord-est spre sud-est, ziduri mari de stâncă, parţial crăpate în coloane diforme. Am distins cristale brune negricioase de augit, cu un luciu puternic.

Coloanele erau foarte subţiri, înalte de 9, 75 până la 12, 90 metri, aproape ca şi coloanele de trahit de pe Tablahuma, din regiunea vul

386 canului Pichincha. Un grup izolat îţi sugera nişte catarge îngrămădite sau nişte trunchiuri de copaci. Urmărind zidurile abrupte am ajuns la o creastă îngustă, care se prelungea spre vârf; fără ea nu am fi putut înainta, căci la vremea aceea zăpada era atât de moale încât ne era teamă să nu ne afundăm. Creasta era formată dintr-o rocă foarte sfărâmicioasă, distrusă de vreme, cu multe goluri.

Cărarea se îngusta şi devenea tot mai pieptişe. La înălţimea de 5 070 de metri ne părăsiseră toţi băştinaşii, afară de unul. Toate rugăminţile şi ameninţările noastre au fost zadarnice. Indienii pretindeau că la o asemenea înălţime ei nu mai pot respira. Eram doar cu Bonpland, cu amabilul nostru prieten Carlos Montufar, cel mai tânăr fiu al marchizului de Salvalegre, (împuşcat mai târziu, în războiul pentru independenţă din ordinul generalului Morillos) şi cu un metis din satul vecin, San Juan. După eforturi care ne epuizaseră am ajuns mai sus decât puteam spera. Pe cea mai mare parte a drumului am fost învăluiţi tot timpul în ceaţă. Creasta de stâncă numită foarte sugestiv de spanioli Cuchilla (lamă de cuţit), avea de multe ori numai 26 – 32 de centimetri lăţime. În stânga, povârnişul era acoperit cu zăpadă, care îngheţase la suprafaţă şi era ca sticla. Spre dreapta se căsca o prăpastie de 200 – 300 de metri, din care ţâşneau colţi golaşi. Tot timpul drumului mergeam aplecaţi spre dreapta; în partea opusăj gheaţa nu ne oferea un teren sigur şi nu aveam nici de ce ne agăţa, dacă, de pildă, ne-am fi împiedicat.

Absenţa zăpezii de pe creastă şi de pe stâncile din dreapta, nu trebuie atribuită numai înclinării pantei şi vântului, ci mai ales prezenţei unor peşteri deschise care exală aer cald. Curând, roca a devenit şi friabilă ceea ce ne-a îngreuiat mult urcuşul. La escaladarea unor trepte deosebit de abrupte trebuia să ne folosim, cum se întâmplă atât de des în Alpi, simultan de mâini şi de picioare. Cum pietrele de care ne agăţam aveau muchii ascuţite ne-am rănit la mâini rău de tot. Dai îmi ziceam că parcă mai mult suferisem din cauza acestor răni atunci când împreună cu Leopold von Buch am urcat pe vârful vulcanic Tenerife. Dacă se poate permite unui călător să amintească amănunte atât de puţin importante, atunci voi mai spune că, în plus, mai aveam de câteva săptămâni şi o rană la picior, provocată de înmulţirea Niguaş-ilor (*Pulex penetrans*); ea se agravase datorită prafului fin care se depusese în timp ce efectuam măsurători în llano de Tapia.

Roca atât de dezagregată ne impunea multă prudenţă, căci porţiuni *3S7* de stâncă, care păreau că sunt bine fixate, se găseau de fapt îngropate în material nisipos. Păşeam în monom şi cu atât mai încet, cu cât cei din faţă trebuia să verifice locurile care păreau nesigure. Spre norocul nostru, încercarea de a atinge vârful Chimborazo a fost ultima noastră ascensiune în munţii Americii de Sud, aşa că aplicam acum experienţa acumulată şi ea ne dădea mai multă încredere în forţe. În toate ascensiunile din Anzi, mai sus de hotarul zăpezilor veşnice, europenii au călătorit totdeauna fără ghid, ba şi fără să cunoască locul. Pe acolo eşti totdeauna primul. Încercam zadarnic să mai vedem vârful. Nici nu ştiam cât mai aveam de urcat. Am deschis vasul barometrului într-un loc unde lăţimea crestei permitea ca două persoane să stea comod alături. Eram abia la 5 602 metri, adică abia cu 65 de metri mai sus decât ne aflasem cu trei luni mai înainte, pe o creastă asemănătoare a muntelui Antisana. Cu determinările înălţimilor, pe munte, se întâmplă ca şi cu stabilirea

temperaturii, vara: ţi-e necaz când termometrul nu urcă atât de sus şi barometrul nu coboară atât de jos, cum te-ai aşteptat. În ciuda înălţimii, aerul era saturat cu vapori de apă; pietrişul şi nisipul, care umpleau golurile, erau foarte ude. În aer se menţinea încă temperatura de 2, 8°C. Cu puţin înainte reuşisem să înfundăm, într-un loc uscat, termometrul în nisip, pe o adâncime de trei ţoli. Arăta constant 5, 8°C. Rezultatul acestei observaţii, făcute aproximativ la 5 574 de metri înălţime, l-am găsit curios, căci doar cu 780 de metri mai jos, la limita zăpezilor veşnice, Boussignac şi cu mine, după determinări extrem de multe şi de exacte, am găsit o medie a temperaturii aerului de numai 1, 6°C. Temperatura pământului de 5, 8°C trebuie atribuită căldurii subterane a muntelui, probabil unor curenţi ascendenţi de aer cald.

După o oră de urcuş prudent, creasta s-a făcut mai puţin abruptă, dar, din păcate, ceaţa a rămas la fel de deasă. Treptat, am simţit cu toţii cum ne cuprinde un fel de leşin. Greaţa era însoţită de ameţeală şi senzaţia aceasta era mai supărătoare decât greutatea de a respira.

Un singur om de culoare (metis din San Juan) n-a vrut să ne părăsească. Era un ţăran vânjos, sărac, care suferea alături de noi. Ne sângerau gingiile şi buzele, aveam ochii congestionaţi. Aceste simptome nu ne speriau totuşi pentru că ne erau cunoscute din experienţele anterioare. Când războinicii spanioli au venit să cucerească regiunea

388 echinocţială a Americii (în timpul Conchuistei) ei nu au trecut dincolo de limita inferioară a zăpezii veşnice, deci doar puţin peste înălţimea lui Mont Blanc. Şi totuşi, Acosta descrie amănunţit în *Historia natural de las Indias* (un fel de descriere fizică a Pământului, care poate fi socotită o capodoperă a secolului al XVI-lea) despre „Greţurile şi spasmele gastrice”, simptome dureroase ale răului de munte, analoge cu răul de mare. Pe vulcanul Pichincha m-a cuprins aşa deodată, o greaţă teribilă

întovărăşită de ameţeală. Am fost găsit leşinat în faţa unui zid de stâncă, deasupra prăpastiei Verde-Cuchu către care mă îndreptasem să efectuez măsurători. Acolo ne găseam numai la 4 585 de metri. La Antisana, la înălţimea remarcabilă de 5 532 de metri, tânărului nostru însoţitor, Don Carlos Montufar, îi sângerau îngrijorător buzele.

Straturile de ceaţă, care ne împiedicau să vedem la distanţă au început de la o vreme să se destrame, în ciuda absenţei vântului, datorită poate unor procese electrice. Abia acum am mai putut arunca o privire fugară spre vârful boltit al lui Chimborazo. A fost o privelişte sobră şi măreaţă. Dorinţa de a atinge acest vârf atât de râvnit ne-a dat forţe noi. Creasta de stâncă, pudrată numai ici-colo cu fulgi de zăpadă, se lăţea treptat. Mergeam acum cu paşi mai siguri când deodată a apărut în faţa noastră o crăpătură adâncă de aproximativ 130 de metri, şi lată de 20 metri. Ce puteam face? Vedeam limpede cum creasta noastră se continua în aceeaşi direcţie dincolo de prăpastie, dar nu aveam certitudinea că se îndreaptă spre vârf.

Prăpastia nu putea fi ocolită. La Antisana, domnul Bonpland reuşise, după o noapte deosebit de rece, să parcurgă o bună parte de drum prin zăpadă.

Aici, din cauza consistenţei zăpezii, nu se putea repeta procedeul; aspectul prăpastiei făcea imposibilă coborârea şi căţăratul pe pereţii ei. Era ora unu, după prânz. Cu multă precauţiune, am instalat barometrul; arăta 419 mm. Temperatura aerului era de minus 1, 6°C; după o şedere de câţiva ani în regiunile cele mai fierbinţi ale tropicelor, frigul acesta părea că ne îngheaţă. În plus prin cizme ne pătrunsese apa provenită din topirea zăpezii, căci nisipul, care pe alocuri acoperea cărarea, era amestecat cu zăpadă veche. Aplicând formula barometrică a lui Laplace, am aflat că atinsesem înălţimea de 5 881 de metri. Dacă datele lui La Condamine, asupra înălţimii lui Chimborazo, aşa cum se păstrează ele pe placa de piatră *389* din

colegiul iezuiţilor din Quito, sunt exacte, ne despărţeau de vârf 398 de metri pe verticală, adică de trei ori înălţimea catedralei „Sf. Petru” din Roma.

La Condamine şi Bouguer spun limpede că pe Chimborazo au urcat numai până la 4 680 de metri, dar se laudă că pe Corazón, unul dintre cei mai pitoreşti munţi acoperiţi cu zăpadă (*Nevados*) din apropiere de Quito, barometrul lor a coborât la 482, 5 milimetri.

Ei spun că „o cădere atât de mare n-a mai fost observată de nimeni”, în punctul amintit mai înainte, de pe Chimborazo presiunea era cu 65 de milimetri mai coborâtă.

Am rămas aşa, fără să întreprindem ceva, în pustietatea asta până când am fost împresuraţi din nou de ceaţă. Aerul umed părea nemişcat. De aceea nu pot să spun dacă şi la această înălţime, aşa cum se întâmplă adesea pe vârful Pico din Tenerife, suflă vântul de vest, contrar Passato-ului tropical. Nu mai vedeam nici vârful lui Chimborazo, nici munţii de zăpadă din jur, nici platoul Quito. Eram atât de singuri. Dincolo de graniţa zăpezilor veşnice ne urmaseră doar câţiva licheni. Cele din urmă criptograme culese de mine, au fost *Lecidea atrovirens* (*lichen geographicus*. Web.) şi o *Gryophoră* a lui Acharius, o specie nouă (*Gyrophora rugosa*), găsită aproximativ la înălţimea de 5.500 de metri. Cel din urmă muşchi, *Grimmia longirostris*, înverzea la 700 de metri mai în vale. Domnul Bonpland prinsese şi un fluture (*Sphinx*) la 4 875 de metri, iar cu 520 de metri mai sus a fost văzută o muscă. Apărea acum clar că insectele de mai sus au fost purtate, fără voia lor, în zonele acestea înalte, de curentul de aer ce se ridică de pe platourile încălzite de soare.

Când Boussingault era pe vârful Silla ca să repete măsurătorile mele, la înălţimea de 2 600 de metri, către prânz, când, acolo, sufla vântul de vest, a văzut cum din când în când, străbăteau prin aer corpuri albicioase. El le-a confundat cu păsări al căror penaj alb, reflectă lumina

soarelui. Corpurile acestea se ridicau foarte repede din valea Caracas şi treceau peste vârfurile Sillei, îndreptându-se spre nord-est, unde, probabil, cădeau în mare. Unele au căzut mai repede, pe versantul sudic al Sillei. Erau de fapt fire de iarbă, luminate de soare. Boussingault mi-a trimis câteva într-un plic, la Paris. Unele aveau şi spic. Prietenul şi colaboratorul meu, Kunth, le-a recunoscut

390 numaidecât drept *Wilfa tenacissima*, care creşte în valea Caracas şi pe care tocmai o descrisese în opera noastră comună *Nova genera et spedes plantarían American aequinoctialis*.

Mai trebuie să menţionez că pe Chimborazo nu am întâlnit niciun condor; acest vultur puternic atât de frecvent pe Antisana şi Pichincha, pentru că nu cunoaşte omul are un curaj deosebit. Condorului îi place aerul curat şi limpede, ca să-şi vadă de departe prada; el preferă prada moartă.

Vremea se înrăutăţea din ce în ce, aşa că ne-am hotărât să coborâm pe aceeaşi stâncă, care ne înlesnise ascensiunea. Urma însă să fim şi mai atenţi decât la căţărat din cauza nesiguranţei drumului în trepte, aşa că n-am mai rămas sus, decât ca să luăm la repezeală câteva eşantioane de rocă. Presimţeam că în Europa vom fi rugaţi să dăruim „o bucăţică mică de pe Chimborazo”. Pe atunci în America de Sud nu se cunoşteau mai multe feluri de roci. Roca tuturor vârfurilor înalte din Anzi era denumită granit. Pe când ne aflam la aproximativ 5 655 de metri înălţime, a început să cadă o grindină deasă. Erau pietricele opace, alb-lăptoase, cu straturi concentrice. Unele păreau turtite. Douăzeci de minute înainte de a ajunge la limita inferioară a zăpezilor veşnice, grindina s-a transformat în zăpadă. Fulgii erau atât de deşi, încât în curând stânca a fost acoperită de un strat destul de gros. Dacă zăpada ne-ar fi surprins la

5 850 de metri, ne-am fi găsit într-o mare primejdie.

La ora două şi câteva minute, eram la punctul unde ne aşteptau catârii. Pe indieni i-am găsit peste măsură de îngrijoraţi din cauza noastră.

Timpul pe care expediţia l-a petrecut dincolo de limita zăpezilor veşnice a fost doar de trei ore şi jumătate şi deşi presiunea aerului scăzuse, nu a trebuit niciodată să ne aşezăm pentru a ne odihni.

Reuşisem să măsurăm în trei puncte diametrul vârfului: la înălţimea limitei zăpezilor veşnice, adică la 4 794 de metri, el era de

6 698 de metri, în apropierea vârfului celui mai înalt, de aproape 292 de metri, iar la baza lui de 1 310 metri. Folosind sextantul am determinat cu grijă părţile componente ale conturului muntelui aşa cum se proiecta el într-o zi senină pe platoul Tapia, contrastând cu albastru! cerului. Asemenea precizări mi-au servit ca să pot calcula volumul colosului într-o regiune în care Bouguer şi-a efectuat cercetările privind atracţia exercitată de munte asupra pendulului.

Ninsese mult, şi datorită ninsorii proaspete limita zăpezii depă *391* şi se zona petelor sporadice de zăpadă de pe stâncile golaşe, acoperite de licheni, şi de pe câmpiile acoperite cu iarbă (Pajonal). Dar ea putea fi totuşi recunoscută la înălţimea de 4 814 metri, după grosimea stratului de zăpadă şi calitatea lui specială. Într-o lucrare anexată părţii a treia a monografiei mele asupra Asiei Centrale, am scris despre cauzele care schimbă direcţia liniilor izoterme. Arătam că în provincia Quito înălţimea la care se găseşte limita zăpezilor veşnice variază de la un masiv muntos la altul, numai cu 74 metri, înălţimea medie trebuie socotită de 4 792 de metri. În Bolivia, la 16 – 18 grade latitudine sudică, limita zăpezilor se ridică până la 5 203 metri, deci urcă, nu coboară, aşa cum ne-am aştepta, pe măsură ce ne depărtăm de ecuator. Dar în Bolivia intervin: raportul dintre temperatura medie a anului şi temperatura medie a lunilor celor mai fierbinţi, masa,

întinderea şi înălţimea podişurilor înconjurătoare care radiază căldură, uscăciunea atmosferei şi lipsa completă a zăpezii din martie până în noiembrie.

Ne-am întors prin Paramo de Pungupala, bogat în vegetaţie, situat ceva mai la nord de savanele Sisgun, şi la ora cinci seara eram din nou la preotul binevoitor din Calpi. După vremea ceţoasă care ţinuse tot timpul expediţiei noastre, au urmat ca de obicei zile senine şi vesele. La 25 iunie, la Riobamba Nuevo, Chimborazo ne-a apărut în toată splendoarea lui, ba mai degrabă în măreţia şi grandoarea calmă, caracteristică peisajului tropical de la aceste latitudini. O nouă încercare, de a escalada creasta întreruptă de prăpastie, ar fi avut acelaşi rezultat negativ, iar eu eram acum preocupat de măsurarea vulcanului de la Tunguragua.

Şi acum câteva date generale despre mineralele şi rocile din regiunea vulcanului Chimborazo. Dacă, după rezultatele publicate de Leopold von Buch, în ultimul lui tratat clasic asupra vulcanilor, trahitul este o rocă cu mult feldspat, iar andezitul cu un conţinut mare de albit, pe Chimborazo nu se întâlneşte aşa ceva. Un geolog spiritual mi-a spus acum douăzeci de ani şi mai bine, când l-am rugat să examineze cu grijă eşantioanele de minerale aduse din lanţul Anzilor, că pe Chimborazo amfibolul este înlocuit cu augit. Am amintit acest fapt în mai multe rânduri, în cadrul lucrării mele.

Essai geognostique sur le Gisement de Roches dans les deux Hemi

392 spheres. Dimpotrivă, tovarăşul meu de călătorie din Siberia, Gustav Rose, nu găseşte în eşantioanele aduse de mine de pe Chimborazo, nici albit, nici feldspat, ci labrador şi augit. După Gustav Rose, în Chimborazo s-ar găsi un porfir cu augit. Nu există aici nici obsidian (sticla vulcanică), nici piatră poroasă. Amfibolul s-a găsit doar excepţional şi extrem de puţin. Leopold von Buch şi Elie de Beaumonts susţin că roca muntelui Chimborazo ar fi

analogă celei a vulcanului Etna. Lângă ruinele vechiului oraş Riobamba, la trei mile spre est de Chimborazo, apare un adevărat porfir dioritic cu hornblendă neagră (fără augit), cu albit sticlos, care seamănă cu cel de la Pisoje şi Popayan, şi vulcanul mexican Toluca, pe care de asemenea l-am escaladat.

O parte din fragmentele de porfir cu augit culese de mine pe drumul care ducea spre vârful lui Chimborazo, la înălţimea de 5 850 de metri, au aproape toate un diametru de 38 – 45 de centimetri, sunt poroase, cu pori mici, şi au o culoare roşie. Pereţii porilor sunt strălucitori. Cele mai negre sunt uşoare ca spuma de mare şi par modificate de curând de foc. Dar ele nu au curs ca lava, ci e probabil că au fost expulzate mai de mult prin crăpăturile versanţilor acestui vârf de munte, ridicat sub formă de clopot. Întotdeauna am considerat că întreg platoul Quito este o singură vatră vulcanică imensă. Tunguragua, Cotopaxi, Pichincha şi craterele lor, sunt punctele ei de comunicare cu exteriorul. Dacă vulcanism înseamnă în sensul cel mai larg al cuvântului, complexul de fenomene, care depind de reacţia interiorului unei planete faţă de suprafaţa ei oxidată, atunci partea aceasta a platourilor, mai mult ca oricare alta din zona tropicală a Americii de Sud, este supusă acţiunii permanente a vulcanismului. Şi sub clopotul lipsit de crater, asemenea lui Chimborazo, se zbat forţe vulcanice. La trei zile după expediţia noastră pe vulcan am auzit la Riobamba, la ora unu noaptea, un zgomot puternic, subteran (*bramido*), neîntovărăşit de nicio zguduitură. Abia după trei ore a urmat, fără un zgomot premergător, un cutremur puternic. Zgomote asemănătoare, considerate că vin de la Chimborazo, se auziseră cu câteva zile mai înainte, la Calpi. Cel mai frecvent ele se aud în satul San Juan, situat cel mai aproape de colosul muntos. Aceste zgomote subterane nu atrag totuşi atenţia locuitorilor indigeni mai mult decât un tunet îndepărtat, pe cerul *393* înnourat, din emisfera

nordică.

Aceasta este o parte a observaţiilor, pe care le-am adunat în cursul ascensiunii pe Chimborazo şi le-am comunicat, luându-le pur şi simplu din jurnalul meu de călătorie netipărit. Pentru că natura este atât de mare şi atât de puternică, iar străduania noastră pur ştiinţifică, am considerat că faptele trebuie redate aşa cum s-au întâmpl & i în toată simplitatea lor.

Anexa II

PLATOUL DIN CA] AM ARCA, VECHEA REŞEDINŢĂ A INCAŞULUI ATAHUALPA.

MAREA SUDULUI VĂZUTĂ DE PE VERSANTUL APUSEAN AL ANZILOR

Când ai trăit un an întreg pe celălalt versant al Anzilor, între 4° latitudine nordică şi 4° latitudine sudică, pe platourile din Noua Granadă, Păstos şi Quito, adică la înălţimi medii cuprinse între 2 60. O şi 3 900 de metri, eşti bucuros să cobori în ţinuturile cu clima mai blândă a pădurilor cu arbori de chinină de la Loja, în câmpiile de pe cursul superior al fluviului Amazon, lume necunoscută bogată în comori vegetale. După orăşelul Loja a fost botezat cel mai eficace medicament contra febrei: chinina sau *Casvarilla fina de Loja*. Ea este produsul preţios al copacului denumit de noi, din punct de vedere botanic, *Cinchona Condamninea*, în timp ce până la noi i se spunea *Cinchona Officinalis*, conform părerii greşite că toată chinina din comerţ este produsă de aceeaşi specie de copac, în Europa, scoarţa acestui copac a fost adusă doar spre mijlocul secolului al XVII-lea. După Sebastian Badus, pare să fi venit în anul 1632, la Alcala de Henares, sau poate că a sosit mai întâi la Madrid, în anul 1640, odată cu vice-regina, contesa de Chinchon, întovărăşită de medicul ei curant, Juan del Vego, proaspăt vindecată de friguri recurente la Lima. Cea mai bună scoarţă de chinină de Loja se află la două-trei mile sud-est de oraşul Loja, în munţii Uritusinga, Villonaco şi Rumisitana, unde *Cinchona*

creşte la înălţimi medii cuprinse între 1 850 şi 2 340 de metri, aproximativ la aceeaşi înălţime ca cea la care sunt situate sanatoriul Grimsel şi marea trecătoare Bernhard. Hotarele naturale ale tufelor cu arbori *Cinchona*, de acolo, sunt micile râuri, Zamora şi Cachiyacu.

Ca să cobori din nodul orografic de la Loja spre SSE în valea 355 fierbinte a Amazonului, trebuie să urci pe platourile Chulucanas, Guamani şi Yamoca, pustietăţi muntoase, care în regiunile sudice ale lanţului Anzilor, se numesc Punã (cuvânt aparţinând limbii indienilor checiua). Cele mai multe se află la înălţimi de peste 3.000 de metri. Sunt platouri bântuite de furtuni, pe care ceaţa le învăluie zile în şir; grindina nu ia numai înfăţişarea unor grăunţi de gheaţă de diferite forme, adeseori turtite de rotaţie ci cade şi sub chipul unor plăcuţe subţiri (*papa car a*), care îţi pot răni mâinile şi faţa.

În cursul acestor fenomene meteorologice termometrul cobora uneori la 7°C şi chiar la 5°C, iar tensiunea electrică a atmosferei măsurată pe electrometrul Volta, trecea în câteva minute de la pozitiv la negativ. Sub 5°C, ningea cu fulgi mari, izolaţi. Zăpada dispare în câteva ore.

Vegetaţia lipsită de arbori din câmpiile numite *paramos*, capătă un caracter cu totul deosebit, datorită împletirii fantastice a tufişurilor pitice asemănătoare mirtului, cu frunze mici, cu flori mari şi bogate, veşnic proaspete datorită aerului umed. Vegetaţia din Anzii tropicali nu se poate compara cu nicio vegetaţie alpină din zonele cu climă temperată sau rece.

Sobrietatea peisajului sălbatic al Cordilierilor te încântă. Aici întâlneşti, şi parcă ţi se pare stranie asemenea apariţie, resturi din străvechiul drum al incaşilor, care lega între ele pe o lungime de peste 1 855 de kilometri, toate provinciile statului. Din loc în loc, de obicei la distanţe egale, am găsit case de locuit făcute din blocuri de piatră, îngrijit cioplite, un fel de hanuri, numite

inca-pilca (de la *pircca*, perete?). Unele sunt împrejmuite ca nişte forturi, altele au instalaţii de baie, cu apă caldă, iar altele, mai mari, erau poate destinate chiar familiei regale. Am măsurat şi desenat cu grijă astfel de case bine păstrate, de la poalele vulcanului Cotopaxi. Între Alausi şi Loja, în trecătoarea numită Paramo del Assuay (la 4 662 de metri, pe un drum mult umblat peste Ladera de Cadlud, aproape la înălţimea lui Mont-Blanc) pe platoul del Pullal unde catârii greu încărcaţi cu bagaje şi instrumente abia mergeau prin pământul mlăştinos, am putut vedea pe o distanţă de peste şapte kilometri impresionantele rămăşiţe ale drumului incaşilor, lat de 6, 4 metri. Drumul avea o fundaţie adâncă, fiind pavat cu dale cioplite de

 bazalt şi porfir. Drumurile romane din Italia şi cele din sudul Franţei sau din Spania, nu erau mai impunătoare decât aceste construcţii ale vechilor peruvieni care în plus, după determinările mele se aflau la o înălţime de 3 980 de metri, deci mai sus decât vârful Pico din Tenerife. Tot la această înălţime se află şi ruinele de la Assuay, ale aşa-zisului palat al incaşului Tupac Yupanqui, cunoscute sub denumirea de *Paredones del încă*. De la ele duce drumul incaşilor, spre sud, spre Cuenca, la micul fort, bine păstrat, de la Canar, care datează tot de pe vremea lui Tupac Yupanqui sau a fiului acestuia Huayna Capac – războinic de seamă.

Pe drumul dintre Loja şi fluviul Amazon, la băile incaşilor de pe platoul Chulucanas, nu departe de Guancabamba, şi la Ingatambo, din Pomahuaca, am întâlnit de asemenea, urme ale străvechiului drum. Ruinele se află atât de jos, încât calculând diferenţa de nivel realizată de şoseaua incaşilor între Pomahuaca şi Paramo del Assuay am găsit că ea este de peste 2 900 de metri. Conform determinării astronomice a latitudinii, distanţa exactă în linie dreaptă, este de 341 de kilometri, iar partea mai ridicată a drumului întrece cu 1 120 de metri înălţimea drumului din trecătoarea de pe Mont Cenis, către lacul

Como.

Drumurile incaşilor acoperite cu pietre plate, sau uneori cu pietriş cimentat, duceau sau spre imensa câmpie stearpă dintre lanţul Anzilor şi ţărmul mării, sau mergeau chiar pe creasta Cordilierilor. Pietre asemănătoare bornelor kilometrice din zilele noastre, indicau distanţele la depărtări egale. Peste pâraie şi prăpăstii se întindeau trei feluri de poduri: de piatră, de lemn şi de liane (*puentes de hamaca* sau *de maroma*). În jurul tambosurilor (hanuri) şi a cetăţilor de apărare, erau apeducte. Ambele sisteme de şosele se întâlneau într-un punct central, Cusco, capitala vechiului stat incaş. El se afla, conform hărţii Boliviei întocmită de Pentland, la înălţimea de 3 426 de metri. Cum peruvienii nu utilizau mijloace de transport, iar drumurile erau destinate numai trupelor în marş, hamalilor şi turmelor de lama uşor încărcate, acolo unde drumul este mai abrupt, îl găsim întrerupt prin şiruri lungi de scări, pe care se află locuri de odihnă. Francisco Pizzaro şi Diego Almagro, care în timpul expediţiilor militare s-au folosit de drumurile incaşilor, s-au găsit în mare încurcătură, atunci când cavaleria spaniolă a ajuns acolo, undt drumul era întrerupt de scări şi de trepte. Problema era gravă, pen*397* tru că la începutul cuceririlor, spaniolii foloseau numai cai, nu şi catâri înţelepţi, care, pe munte, „calculează” fiecare pas. Catârii au apărut abia mai târziu în cavalerie.

Sarmiento, care a apucat să vadă drumul incaşilor perfect conservat, întreabă „cum de un popor care nu cunoştea utilizarea fierului, a putut săvârşi în regiuni înalte şi stâncoase opere atât de minunate, de la Cusco la Quito şi tot de la Cusco la ţărmul provinciei Chile”. Şi continuă: „Împăratul Carol, cu toată puterea lui, nu ar fi în stare să împlinească nici în parte, ceea ce stăpânirea bine organizată a incaşilor a reuşit să realizeze cu concursul tuturor triburilor care-i erau supuse”. Hernando Pizzaro, cel mai cult dintre cei trei fraţi, cel care a stat douăzeci de

ani în temniţa de la Medina – del Campo, ca să-şi ispăşească nelegiuirile, şi a murit la o sută de ani, exclamă: „În toată creştinătatea nu se întâlnesc drumuri ca acestea, pe care le admirăm noi aici”. Cele două oraşe principale de reşedinţă ale incaşilor. Cusco şi Quito, se află la o distanţă, în linie dreaptă (SSE-NNV) dacă nu ţinem seama de numeroasele cotituri ale drumului, de 1 670 de kilometri. Luând în consideraţie acele cotituri, Garcilaso de la Vega şi alţi conchistadori, calculează distanţa la 3 392 de kilometri. Cu toată lungimea drumului, Huayna Capac, al cărui tată cucerise provincia Quito, a comandat pentru clădirile princiare din oraşul Quito, câteva materiale de construcţie tocmai din Cusco. Lucrul acesta ni-l comunică cu toată competenţa lui, Polo de Ondegardo, iar eu însumi am cules această informaţie, păstrată ca legendă, la Cusco, unde ea era răspândită în rândurile băştinaşilor.

Acolo unde natura îi dă omului prilejul să învingă obstacole, la popoarele întreprinzătoare creşte odată cu vitejia, şi forţa. În sistemul centralizat al stăpânirii incaşe, siguranţa şi repeziciunea comunicaţiilor, mai ales a trupelor, constituia o necesitate importantă a guvernării. De aci construirea de drumuri şi perfecţionarea serviciului poştal. La popoare care stau pe trepte deosebite de civilizaţie, vedem că activitatea naţională se orientează cu precădere într-o anumită direcţie. Dar dezvoltarea impetuoasă a acestor activităţi izolate nu aduce cu sine schimbarea întregii civilizaţii. Egiptenii, grecii, etruscii, romanii, chinezii, japonezii şi indienii prezintă toţi, acest contrast. Este greu de spus cât timp a fost nevoie pentru

398 construirea drumului incaşilor. Marile lucrări din partea de nord a statului incaşilor, de pe podişul Quito, trebuie să fi fost terminate în mai puţin de 30 – 35 de ani, adică în scurta epocă dintre înfrângerea suveranului din Quito şi moartea incaşului Huayana Capac. Dar nu se ştie când s-a construit drumul sudic, adevăratul drum

peruvian.

De obicei se socoteşte că apariţia misterioasă a lui Manco Capac s-a întâmplat cu 400 de ani înainte de debarcarea lui Francisco Pizzaro pe insula Pună (1532) deci, spre jumătatea secolului al XII-lea, aproape cu două secole înaintea fondării oraşului México (Tenochtitlan); unii scriitori spanioli o situează chiar cu 400 până la 500 de ani mai devreme. Dar istoria Perú-ului recunoaşte numai 13 domnitori din dinastia incaşilor, care, după cum pe drept cuvânt observă Prescott, nu pot să acopere o perioadă atât de lungă, de 500 de ani. Quetzalcoatl, Botschica şi Manco Capac sunt cele trei figuri mitice, de care se leagă începuturile culturii la azteci, mulscaşi (de fapt chibchaşi) şi peruvieni. Quetzalcoatl, bărbos, îmbrăcat în negru, mare pontif la Tula, mai târziu penitent pe un munte, la Tlaxapuchicalco, vine de pe coastă, de la Panuco, deci de pe coasta răsăriteană a provinciei Anahuac şi apare pe podişul mexican. Botschica sau, mai degrabă, solul bărbos al zeilor Neinterequeteba (un Buda al mulscaşilor) ajunge pe platoul de la Bogotá venind din stepele de la răsărit de lanţul Anzilor. Pe ţărmurile pitoreşti ale lacului Titicaca exista o civilizaţie şi înainte de venirea lui Manco Capac. Cetatea întărită de la Cusco, de pe colina Sacsahuaman, a fost construită după modelul unor clădiri mai vechi, din Tiahuanaco. Aztecii la rândul lor au imitat construcţia piramidelor de la tolteci. Aceştia i-au imitat pe olmeci (hulmechi), şi tot urcând în sus, ajungem în Mexic, până în secolul al VI-lea al erei noastre. Piramida în trepte a toltecilor de la Cholula, repetă, după cea de la Sigüenza, forma piramidei în trepte de la Teotihuacán, construită de hulmeci. Astfel, prin fiecare istorie a civilizaţiei, pătrundem în una anterioară, şi cum conştiinţa popoarelor din cele două continente s-a dezvoltat în timpuri diferite, împărăţia fantastică a miturilor precede nemijlocit la toate popoarele ştiinţa istoriei.

În ciuda admiraţiei, cu care conchistadorii au privit

drumurile şi apeductele peruviene, şi unele şi celelalte au fost nu numai neglijate, ci chiar distruse în mod voit. Mai mult, încă demontând apeductele *399* de pe coastă ca să obţină pentru noile clădiri piatră frumos cioplită, mai bună decât aceea, care se putea găsi pe crestele Anzilor sau în văile înguste, care taie lanţul Cordilierilor, spaniolii au provocat prin lipsă de apă secetă.

În cursul zilelor îndelungate ale călătoriei noastre de la stâncile de sienit din Zaulaka, până la valea plină de plante şi de animale petrificate de la San Felipe (la poalele platoului de gheaţă Yamoca) am fost nevoiţi să trecem de 27 de ori, din cauza numeroaselor lui cotituri, prin vadul lui Rio de Guanacabamba, care se varsă în Amazon. Puteam admira încă urmele drumului şi hanurile incaşilor.

Râul lat de numai 38, 5 până la 44 de metri era atât de repede, încât catârii noştri erau tot timpul ameninţaţi să fie duşi de apă. Cărau în spate manuscrisele noastre, plantele uscate, tot ce adunasem în această interesantă călătorie. La fiecare trecere prin vad aşteptam cu îngrijorare să vedem şirul lung de 18 – 20 de catâri în afara primejdiei.

În cursul lui. inferior, unde prezintă mai multe cascade, acelaşi Rio de Guanacabamba este folosit într-un mod foarte curios, ca legătură poştală cu ţărmul Mării Sudului. Pentru a face să ajungă mai repede la adresă puţinele scrisori care se expediază din Trujillo spre provincia Jaen de Bracamoros, autorităţile utilizează un înotător ca factor poştal. Localnicii îl denumesc *el Correo que nada* (curierul care înoată). În două zile poştaşul (de obicei un tânăr indian) înoată de la Pomahuaca până la Tomependa, întâi pe Rio de Chamaya (aşa se numeşte cursul inferior al lui Rio de Guanacabamba); iar apoi pe Amazon. Scrisorile, puţine la număr, încredinţate lui, le aşază cu grijă într-un şal de bumbac, pe care îl poartă pe cap, în chip de turban. La cataracte poştaşul părăseşte apa şi merge prin desişul de pe mal. Ca să obosească mai

puţin, el se foloseşte adesea de un lemn uşor (*Ceiba* sau *Palo de balsa*) din familia bombaceelor, de care se ţine, ca de o plută. Adesea călătoreşte în tovărăşia unui prieten. De merinde nu trebuie să se îngrijească niciunul dintre ei, căci dat fiind bogăţia în pomi fructiferi a acestor locuri, în fiecare colibă izolată de la Huertas de Pucara sau Cavico, găsesc pretutindeni oameni, care să-i primească şi să-i ospăteze.

400 Din fericire în râu nu sunt crocodili. Nici în cursul superior al Amazonului nu-i întâlneşti decât mai jos de cataractele de la Mayaşi. Animalul acesta leneş preferă apele liniştite.

Potrivit măsurătorilor mele, Rio de Chamaya are între vadul (Paso) de la Pukara până la vărsarea lui în Amazon, mai jos de satul Choros, deci pe o distanţă de 96 de kilometri, 534 de metri de cascade. Guvernatorul provinciei Jaen de Bracamoros m-a asigurat că, deşi pare surprinzător scrisorile venite pe apă se udau sau se pierdeau foarte rar. Într-adevăr eu însumi am primit pe calea aceasta, scrisori expediate din Tomependa, curând după întoarcerea mea din Mexic la Paris. Multe triburi de indieni care locuiesc pe malurile Amazonului superior, călătoresc înotând în grup, în josul fluviului. Am avut ocazia să asist în Tomependa la sosirea unui grup de 30 – 40 de persoane (bărbaţi, femei şi copii) din neamul xibarilor, care înotaseră până acolo. *Correo que nada* se întoarce pe uscat, apucând pe drumul anevoios, ce trece peste platoul del Paredon.

Pe măsură ce te apropii de clima fierbinte a bazinului Amazonului, vegetaţia devine din ce în ce mai bogată, mai frumoasă. Nici pe insulele Canare, nici pe litoralul fierbinte de la Cumana sau de la Caracas, n-am văzut citrice, mai ales portocali (*Citrus Aurantium Risso*) atât de frumoşi şi portocali sălbatici (*C. vulgaris Risso*), atât de rari, ca la Huertas de Pucara. Încărcaţi cu mii de fructe aurii, ei ating aici înălţimea de 20 de metri. În locul

coroanei rotunde, au crăci îndreptate în sus, aproape ca laurii. Nu departe de acel loc, lângă vadul Cavico, ne-a întâmpinat o privelişte neobişnuită. În faţa noastră a apărut un desiş cu pomişori înalţi de aproape 6 metri, care, în loc de frunze verzi, aveau frunze trandafirii. Era o specie nouă de *Bougainvillea*, pe care Jussieu, tatăl, o determinase primul, după un exemplar brazilian al ierbarului lui Commerson. Pomii n-aveau mai deloc frunze adevărate. Ce văzusem noi erau, de fapt, numeroase bractei[92] roz-trandafirii, aspectul lor întrecând prin puritate şi prospeţime coloraţia tomnatică a unora dintre copacii pădurilor noastre. Doar o singură specie (*Rhopala ferruginea*) din familia sud-africană a proteaceelor coboară de pe înălţimile trecătorii Yamoca în câmpia fierbinte de pe Chamaya. Adesea am întâlnit *Portieria hygremetrica* (dintre *Zygophylle*), care prevesteşte *401* mai bine decât mimozele schimbarea vremii; mai cu seamă la apropierea ploii ele îşi închid delicatele frunze, penate. Rareori puteam să spunem că ne-a păcălit.

La Chamaya am găsit plute (*balsets*) care să ne ducă până la Tomependa, unde aveam de gând să precizăm diferenţa de longitudine dintre Quito şi vărsarea râului Chinchipe, ceea ce avea o anumită importanţă pentru geografia Americii de Sud, mai ales din cauza unei observaţii vechi, făcute de La Condamine. Ca de obicei, am dormit pe mal, sub cerul liber, pe plaja numită *Playa de guayanchi*, la confluenţa Amazonului cu Rio de Chamaya. A doua zi am navigat pe Amazon în jos, până la cataractele şi cheile (*pongo*; în limba checiuilor *puncu*, uşă sau poartă) de la Rentema unde se înalţă bancuri puternice de conglomerate care formează un dig prin mijlocul albiei. La Tomependa am măsurat lăţimea fluviului. Avea doar 400 de metri. În dreptul vestitelor chei Pongo de Manseriche,

92 Bractia este o frunză modificată de la subsuoara căreia se dezvoltă axe florifere. — N. T.

dintre Rio Santiago şi Borja, unde pe alocuri, din cauza stâncilor suspendate deasupra apei şi a vegetaţiei abundente este întuneric ziua în amiaza mare, şi unde se îngrămădesc trunchiurile de copaci smulse de apă, lăţimea fluviului este de numai 48 de metri. Stâncile care formează cheile au fost supuse în decursul secolelor la mari transformări. Aşa, de pildă, Pongo de Rentema, de care am vorbit mai sus, fusese parţial distrus de ape cu un an înainte de venirea mea. Mai mult încă, locuitorii din regiunea Amazonului păstrează vie amintirea prăbuşirii stâncilor din întreaga cheie, de la începutul Secolului al XVIII-lea. Din cauza prăbuşirilor cursul apei a fost brusc zăgăzuit; locuitorii satului Puyaya au văzut atunci cu groază cum mai jos de Pongo de Rentema albia lată a fluviului era secată, dar apa a reuşit să străbată îngrămădirea de stânci după câteva ore.

De-a lungul cursului său, Amazonul, fluviu deosebit de viguros tinde să-şi alinieze albia. Ca să ne facem o idee despre forţa lui, ajunge să spunem că în ciuda lăţimii pe care o are nivelul apelor sale poate creşte cu opt metri în 20 – 30 de ore.

Am rămas 17 zile în valea fierbinte a Amazonului, numit în cursul lui superior, Maranon. Ca să ajungem de aci pe coasta Mării Sudului, trebuia să escaladăm lanţul Anzilor, acolo unde este traversat de ecuatorul magnetic. Conform observaţiilor mele, acest loc s-ar afla între Micuipampa şi Cajamarca 6°5T latitudine sudică şi 80°56 longitudine vestică. Mai sus se găsesc vestitele mine de argint de la Chota, apoi se trece dincolo de bătrâna Cajamarca, unde acum 316 ani s-a desfăşurat cea mai sângeroasă dramă a cuceririi (conquistei) spaniole; apoi, cu unele întreruperi, trecând peste Aroma şi Gangamarca, se ajunge în valea peruviană.

Ca aproape pretutindeni în lanţul Anzilor sau în munţii Mexicului, şi aici vârfurile cele mai înalte se caracterizează prin prezenţa pitorească a stâncilor de

porfir şi de trahit, cele dintâi formând coloane uriaşe. Masele acestea de stânci dau celuilalt versant al Anzilor un aspect, când abrupt, când boltit. Erupţiile care le-au generat au străpuns în aceste locuri formaţiile calcaroase care pe noul continent ocupă suprafeţe întinse, de o parte şi de alta a ecuatorului. Conform cercetărilor *lui* Leopold von Buch calcarul este de vârstă cretacică. Între Guambos şi Montan, la 4.500 de metri deasupra nivelului mării am găsit fosile de animale pelagice (amoniţi cu diametrul de 44 centimetri, marele *Pecten alatus*, cochilii de stridii, arici de mare, isocardii şi *Exogyra polygona*). Am găsit atât la Tomependa, în bazinul Amazonului cât şi la Micuipampa, la o diferenţă de nivel de 3 168 de metri, o specie de *Cidaris*, care, după Leopold von Buch, nu se poate deosebi de cea pe care Brongniart a semnalat-o în cretacicul vechi din zona în care apele fluviului Ron sunt captate subteran»

De la ferma Montana, cu numeroase turme de lame, am urcat mai departe spre sud, pe versantul răsăritean al Cordilierilor. Ajungând pe podiş, la căderea nopţii am avut o vedere nespus de frumoasă asupra muntelui „de argint", Gualgayoc, locul unde se află vestitele mine de la Chota. Cerro de Gualgayoc, despărţit printr-o vale adâncă, prăpăstioasă (*quebrada*) de muntele calcaros Cormolache, este un masiv izolat din roci bogate în cuarţ, străbătut de filoane nenumărate, deseori reunite, de argint. Pantele lui coboară aproape vertical spre nord şi spre vest. Exploatările cele mai înalte se află la 462 de metri deasupra galeriei Socabon de Espinachi. Aproape de vârful muntelui se găsesc, coloane, piramide, turnuri. Vârful muntelui poartă numele de Las Puntas. „Muntele nostru – spunea un proprietar bogat de mine, cu care am coborât în puţ, *403* se înalţă ca un castel fermecat (*como si fuese un Castillo encantado*)". Gualgayoc seamănă mult cu coama spintecată a lui Monserrate din Catalonia, pe care de asemenea l-am vizitat şi pe care mai târziu fratele meu l-a descris atât de atrăgător. Muntele Gualgayoc prezintă o

serie de crăpături naturale, prin care oamenii pot vedea cerul, de un albastru închis caracteristic acestor regiuni. Localnicii le numesc *las ventanillas de Gualgayoc*, adică ferestrele muntelui. Şi zidurile de trahit ale vulcanului Pichincha aveau asemenea ferestre numite *ventanillas de Pichincha*. Peisajul acestei regiuni este foarte original; numeroase căsuţe care servesc drept locuinţe pentru mineri, par suspendate pe coasta muntelui, asemenea unor cuiburi, ce se ivesc oriunde există o mică platformă de care să se agaţe.

Minerii transportă minereul în coşuri, pe poteci abrupte şi primejdioase, până la staţia la amalgamare.

Valoarea argintului extras din aceste mine. Între 1771 şi 1802, adică în primii 30 de ani, depăşeşte cu mult 32 milioane de piaştri.

În ciuda cuarţului, foarte dur, în care trebuiau să sape, indienii din Perú au extras argintul şi înaintea venirii spaniolilor în minele de argint de la Cerro de la Lin şi Chupiquiyacu, unde au dat peste filoane de galenă bogate în argint, şi în minele de aur de la Curimayo, unde s-a găsit şi sulf liber. Dovada o fac vechile galerii orizontale şi puţuri.

Noi am locuit în micul orăşel miner Micuipampa, aşezat la altitudine de 3 565 de metri, care, deşi se află la numai 6° 43 de ecuator, într-o mare parte a anului apa îngheaţă noaptea. În această pustietate lipsită de vegetaţie, trăiesc trei-patru mii de oameni, care-şi aduc cele necesare hranei de jos din văile calde; ei nu cultivă decât varză şi o salată al cărei gust este excelent. Aşa ca mai peste tot în oraşele peruviene de la munte, plictiseala din aceste pustietăţi împinge oamenii, mai ales pe cei înstăriţi, la periculoase jocuri de cărţi şi de zaruri. Bogăţia agonisită repede, se risipeşte şi mai repede. Totul ne aminteşte aici de lamentările acelui soldat din trupa lui Pizarro, care se plângea după ce jefuise templul din Cusco, zicând că pierduse într-o singură noapte la jocul de cărţi „o

bucată mare de soare” (o placă de aur). Termometrul îmi indica dimineaţa la ora 8 numai 1°C, iar la prânz 8, 7°C. în iarba subţire din specia *Ichhu*

404 (poate o *Stipa criostachya* de pe la noi) am găsit o calceolarie frumoasă (*C. sibthorpioides*), pe care nu ne aşteptam s-o întâlnim la o asemenea înălţime.

Aproape de orăşelul de munte Micuipampa, pe un platou, numit Llanos sau Pampa de Navar, s-au văzut mase enorme de minereu de argint şi fire sârmoase de argint nativ pe o întindere mai mare de un sfert de milă pătrată, imediat sub stratul de iarbă, de parcă ar fi fost împletite cu rădăcinile plantelor alpine, la o adâncime de numai 6, 3 şi 8, 4 metri. Un alt platou, situat la vest de Purgatorio, aproape de Qucorada de Chiquera, poartă denumirea de Choropampa, ceea ce ar însemna: un câmp de scoici (*diurn*, în limba checiu sunt scoici deosebit de mititele, comestibile). Sunt fosile de vârstă cretacică. Ele se găsesc pe întinderi atât de mari, încât de mult au atras atenţia indienilor. Acolo s-a găsit, chiar la suprafaţa pământului, un zăcământ de aur nativ, şi de argint.

La Cerro de Gualgayoc şi Fuentestiana roca are un conţinut mare de apă, dar la Purgatorio ea este aproape complet uscată, şi, spre surprinderea mea, în ciuda altitudinii minei am găsit aici o temperatură de 19, 8°; apele din mina învecinată, Mina de Guadalupe, au temperatura de 9°. Afară termometrul se ridica numai până la 5, 6°. Minerii care lucrează aici în condiţii deosebit de grele, socotesc că temperatura subterană din Purgatorio este sufocantă.

Drumul îngust dintre Micuipampa şi vechiul oraş incaş Cajamarca este anevoios chiar şi pentru catâri. Numele iniţial al oraşului a fost Cassamarca, sau Cazamarca, adică oraşul de gheaţă. Particula „marca” pentru indicarea unei localităţi, ţine de dialectul nordic chinchaysuyo sau chinchasuyu, în timp ce în limbajul obişnuit al checiuanilor „marca” înseamnă etaj, dar şi

ocrotitor şi ostatec.

Drumul ne-a purtat cinci, şase ore printr-un şir de trecători, în care eşti expus aproape tot timpul furiei vijeliilor şi grindinei, care cade obişnuit în această parte a Anzilor. Drumul trecea pe la 2 900 – 3 200 de metri. Astfel am avut prilejul să efectuez o observaţie de interes general: am determinat punctul în care acul încetează de a se mai înclina spre nord, pentru a se înclina spre sud, adică poziţia ecuatorului magnetic.

Când, în sfârşit, am ajuns pe Pararno de Yanaguanga, am putut privi spre valea roditoare de la Cajamarca. Priveliştea ni s-a părut unică: valea era de fapt un platou oval, străbătut de un nu şerpuit. Seamănă cu platoul de la Bogotá şi probabil că asemenea lui, este un vechi fund de lac. Nu lipseşte aci decât mitul minunatului Botschika, sau Idakanzas, pontiful de la Iraca, cel care le-a deschis apelor, la Tequendama, drumul prin stâncă. Cajamarca se află cu 200 de metri deasupra oraşului Santa Fé (Bogotá) şi este situat prin urmare la aceeaşi înălţime cu oraşul Quito, dar datorită munţilor din jur, are o climă mult mai blândă şi plăcută. Solul este deosebit de fertil. Pretutindeni se văd ogoare şi grădini străbătute de alei. Am văzut acolo sălcii, varietăţi de *Datura* 1 cu flori mari, roşii, galbene şi albe, mimoze şi frumoşii pomi *Quinuar* (la noi *Polylepis villosa*, rosacee, alături de *Alebemilla* 1 şi *Sanguisorba*). În savanele din Cajamarca grâul are în medie 15 – 20 boabe pe spic. Speranţa unei recolte bogate este zădărnicită mai mereu de frigul care se lasă noaptea peste oraş – consecinţă a fenomenului de radiere a căldurii spre cerul senin, în aerul rarefiat şi uscat de munte.

În partea de nord a platoului, se înalţă coline rotunde de porfir (probabil foste insule ale vechiului lac), care străpung straturile orizontale de gresie. De pe vârful uneia dintre coline, Cerro de Santa Polonia, am putut vedea vechea reşedinţă a lui Atahualpa, înconjurată în partea aceasta de grădini de pomi fructiferi şi de păşuni de

lucernă (*Medicago sativa*, *campos de Alfaha*), irigate asemenea câmpiilor. În depărtare se înălţau coloanele de fum ale băilor calde de la Pultamarca, cărora şi astăzi li se mai zice *bănos del încă*. Am găsit că temperatura acestor izvoare sulfuroase era de 55, 2°R. Atahualpa trăia o parte din an la băi. Acolo au mai rezistat furiei distrugătoare a conchistadorilor câteva vestigii ale palatului. Bazinul mare (*el tragadero*) în care, conform tradiţiei, s-a aruncat una din lecticile lui de aur (şi oricât au căutat-o urmaşii, n-au mai găsit-o) mi s-a părut, din cauza rotunjimii sale perfecte, că a fost sculptat artificial, într-o gresie. Furia cu care s-au dărâmat casele în căutare de comori, pe la sfârşitul secolului al XVI-lea, a grăbit procesul lor de distrugere. Palatul se afla pe o colină de porfir, în care s-a săpat aşa de mult că ea înconjură ceea ce a fost cândva pa

1 Plante ierboase, care cresc şi în ţara noastră: *Datura* (ciumăfaia, laurul), *Alchemilla* (creţişoara), *Sanrjuisaiba* (sorbestrea). – *N. T.*

406 latul aproape ca un zid. Pe o parte din ruine s-a înălţat apoi închisoarea oralului şi casa comunităţii religioase (*la casa del capildo*). Aceste ruine deşi cele mai bine conservate, au numai o înălţime de patru-cinci metri. Ele se află în faţa mănăstirii sfântului Francisc şi sunt alcătuite din pietre cubice, frumos cioplite, lungi de O, 6 – 1 m, nelegate între ele cu ciment, la fel ca în *Inca-Pilca*, cetatea întărită a Canar-ului, de pe podişul Quito.

În stânca de porfir era şi un tunel, care ducea în încăperi subterane şi într-o galerie orizontală, despre care se spune că ar comunica pe ascuns cu altă stâncă de porfir, cu Cerro de Santa Polonia. Incaşii îşi luau astfel măsuri pentru situaţiile grele de război, când puteau să se salveze prin fugă. Îngroparea comorilor era un obicei foarte vechi şi foarte răspândit la peruvieni. Se găsesc încă şi astăzi, sub numeroase locuinţe particulare din Cajamarca, încăperi subterane.

Mi s-au arătat şi treptele tăiate în stâncă şi aşa-zisa

baie de picioare (*el lavadero de los pies*) a lui Atahualpa h Clădirile anexe, care, conform tradiţiei, erau destinate slujitorilor, sunt şi ele făcute din pietre cubice dar prevăzute cu coame; parţial apar şi cărămizi frumos lucrate, care alternează cu ciment de pietriş (*muros y obra de tapia*). În clădirile acestea există firide în pereţi, boltite, de a căror vechime m-am îndoit, poate fără rost, până la adânci bătrâneţi.

În clădirea principală ni s-a arătat camera în care nefericitul Atahualpa a fost ţinut prizonier timp de nouă luni 2 din noiembrie 1532. Li se arată vizitatorilor locul în care a însemnat el pe zid, până la ce înălţime va umple camera cu aur, dacă i se va da drumul. Xerez, în lucrarea păstrată nouă de Barcia *Conquista del Perú*, Hernando Pizarro în scrisorile lui şi alţi scriitori din vremea aceea

1 Conform unui ceremonial străvechi al curţii, Atahualpa nu scuipa niciodată pe jos, ci totdeauna în mâna vreuneia dintre doamnele cele mai nobile aflate în preajma sa. „Toate acestea” – Scria Garcilaso – „din cauză că el era maiestate”.

— Incaşul prizonier a cerut, puţin înainte de a fi executat, să fie lăsat afară să vadă o cometă mare. Cometa „verde negricioasă, mare cât un om” pe care Atahualpa a văzut-o înainte de a muri, deci în iulie sau august 1533, el spunea că este aceeaşi cometă rea, care a apărut şi la moartea tatălui său, Huayna Capac. Este desigur cea descrisă de Appian, pe care la 21 iulie a văzut-o sus, în nord, în regiunea lui Perseus, părând să reprezinte sabia pe care o ţine Perseus în mâna dreaptă.

comunică fiecare, dintre ei altă înălţime. Chinuit, prinţul a spus: *407* „ca aurul, în lingouri, plăci şi vase, să fie îngrămădit până unde ajunge mâna lui”.

Xerez spune că odaia avea 7 metri lungime şi 5, 4 m lăţime. Tot ce s-a adunat din tezaurele templelor soarelui din Cusco, Huaylas Huamachuco şi Pachacamac până în ziua fatală de 29 august 1533 (ziua morţii incaşului) avea o

valoare de 3 838.000 ducados de oro (ducaţi de aur), după cum a calculat Garcilaso de la Vega, care a plecat din Perú în 1560.

În capela închisorii oraşului, care a fost clădită, cum am mai spus, pe ruinele palatului, li se arată naivilor cu o groază reţinută, piatra, pe care s-ar vedea „pete de sânge care nu se pot spăla cu apă".

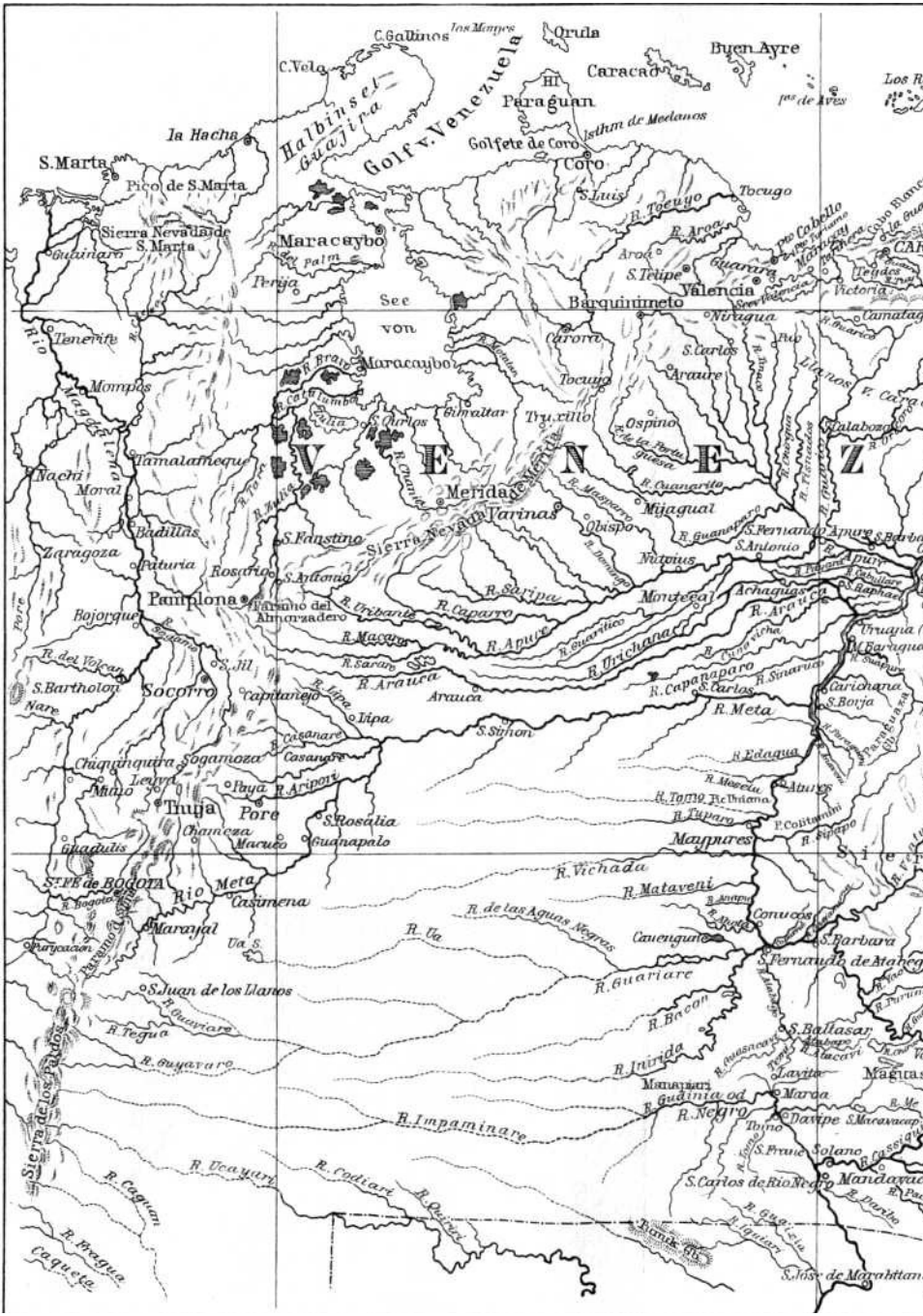
Este o placă lungă de 3, 8 metri şi foarte subţire, aşezată în faţa altarului, provenind probabil din rocile porfirice din apropiere. Nu ni se permite să punem mâna şi să controlăm îndeaproape. Cele trei sau patru pete suspecte par să fie date de hornblenda sau de piroxenul din masa rocii. Fernando Montesinos, sosit în Perú abia după 100 de ani de la cucerirea Cajamarcei, a răspândit şi el versiunea că Atahualpa a fost decapitat în închisoare şi că s-ar mai vedea şi astăzi pe piatra pe care a fost executat, urme din sângele lui. Dar este un lucru sigur şi dovedit de mulţi martori oculari, că incaşul, înşelat de albi, ca să nu fie ars de viu, s-a lăsat de „bunăvoie" botezat de către cel mai fanatic urmăritor al său, de mârşavul călugăr dominican Vicente de Valverde, luând numele Juan de Atahualpa. L-au strangulat în public, sub cerul liber. Altă legenda spune că pe piatra pe care l-au strangulat s-a înălţat o capelă şi că sub piatră s-ar afla cadavrul lui Atahualpa. Cadavrul nu a stat niciodată sub piatră. După slujba funerară a urmat înmormântarea solemnă a lui Atahualpa, mai întâi în curtea mănăstirii San Francisco (la care au asistat chiar fraţii Pizarro îmbrăcaţi în doliu!!); mai târziu corpul său a fost transportat la Quito, oraşul său natal, fiindcă asta fusese ultima dorinţă a suveranului. Duşmanul personal al lui Atahualpa (numit Ochiul de Piatră, deoarece avea un neg) care îi deformase un ochi, şiretul Ruminavi (în limba checiuă *rumi* = piatră, *nami* = ochi) a improvizat la Quito, din perfidie şi din interese politice, o înmormântare festivă.

408 Printre ruinele triste ale unei splendori de mult

apuse, trăiesc la Cajamarca urmaşii lui Atahualpa. Este familia şefului indian, Astorpilco. Familia trăieşte în mare sărăcie, dar nu se plânge; s-a resemnat în faţa destinului. Nimeni nu se îndoieşte de descendenţa ei în linie feminină, din Atahualpa, dar urmele de barbă par să indice posibilitatea unui oarecare amestec cu spaniolii. Ambii fii ai marelui Huayna Capac, bărbat cu un cuget prea liber în calitatea lui de fiu al soarelui *, Huascar şi Atahualpa, au murit fără moştenitori recunoscuţi. În câmpiile din Quipaypan, Huascar devenise prizonierul lui Atahualpa şi fusese omorât în taină curând după aceea, din ordinul acestuia. Nici fratele mai mic şi mai neînsemnat, Torparca, pe care în toamna lui 1533 Pizarro l-a încoronat ca rege al incaşilor, nici celălalt frate, Manco Capac, mai întreprinzător, încoronat şi el, dar mai târziu rebel, n-au avut fii. Atahualpa a lăsat în urmă-i un fiu, care în calitate de creştin s-a numit Don Francisco, şi care a murit foarte tânăr şi o fiică, Doña Angelina, cu care Francisco Pizarro a conceput, în timpul războiului sălbatic, un fiu, pe care l-a iubit mult şi care era nepotul suveranului executat. Afară de familia Astorpilco, pe care am frecventat-o la Cajamarca, mi s-au mai prezentat

1 Faptul că soarele dispare în fiecare noapte a trezit la incaşi îndoieli de natură filosofică cu privire la stăpânirea lumii de către acest astru. Călugărul Blas Valera a însemnat ce spunea incaşul despre soare: „Mulţi susţin că soarele trăieşte şi că el este creatorul a tot ceea ce există; însă cine are de gând să creeze ceva cată să persevereze în ceea ce şi-a propus să facă. Dar multe se întâmplă atunci când soarele este absent, deci el nu a creat totul. De asemenea ne este îngăduit să ne îndoim că el ar trăi; căci tot rotindu-se mereu, el nu oboseşte. Dacă ar avea viaţă, ar obosi ca noi; şi dacă ar fi o fiinţă liberă, desigur că s-ar duce şi în alte regiuni cereşti, unde nu-l vedem niciodată. Soarele este deci ca un animal legat cu o funie, ca să facă mereu acelaşi drum, sau ca o săgeată,

care nu merge unde vrea ea, ci unde o trimitem noi". Concepţia despre rotaţia unui astru, ca şi asemuirea lui cu un obiect legat de o sfoară, este de-a dreptul surprinzătoare. Cum Huayna Capac a murit la Quito, în 1525, şapte ani înainte de venirea spaniolilor şi a împărţit regatul între cei doi fii ai lui, Huascar (care înseamnă: funie, sfoară) şi Atahualpa (cocoş sau găină) pare sigur că Huayna Capac a folosit expresia „vită legată de o funie". Ce-o mai fi adăugat călugărul Valera, în predicile lui, ca să-i dezguste pe indieni de cultul soarelui, religia oficială a curţii, nu se ştie. Este ştiut că faţă de asemenea îndoieli, clasele de jos ale poporului erau apărate cu străşnicie. Incaşul Raco, cel care a cucerit provincia Charos a fondai şcoli numai pentru păturile conducătoare şi interzicea ca poporul de rând să afle ceva din cele de mai sus „ca să nu devină neobrăzat şi să zguduie statul!"

C.Gallinos
Los Monges
Orula
Buen Ayre
C.Vela
Caracas
Paraguan
Golfete de Coro
Istmo de Medanos
Coro
S.Luis
Tocuyo
la Hacha
Golf v. Venezuela
Halbinsel Guajira
S.Marta
Pico de S.Marta
Sierra Nevada de S.Marta
Maracaybo
Perija
Valencia
Barquisimeto
See von
Maracaybo
Merida
Varinas
Truxillo
Gibraltar
Tocuyo
Araure
Mijagual
Obispo
Nutrias
Achaguas
Pamplona
Socorro
Capitanejo
Arauca
Casanare
Chiquinquira
Sogamoza
Tunja
Pore
Guadalis
Meta
Casimena
Maranjal
S.Juan de los Llanos
Sierra de los Pardos
Caqueta
Mandavaca
S.Carlos de Rio Negro
S.Barbara
S.Fernando de Atabapo
S.Ballasar
Maguas
Davipe
Marca
Manapiare
Javita
Conucos
Cauenguni
Mapures
Sie
R. Vichada
R. Guariare
R. Inirida
R. Negro
R. Meta
R. Apure
R. Arauca
R. Capanaparo
R. Sinaruco
R. Ucayari
R. Caguan
R. Yapura
R. Putumayo
R. Yguari
R. Tegua
R. Guayavare
R. Impaminare
R. Codiari
R. Pedrera
R. Yca
R. de las Aguas Negras
R. Mataveni
R. Tomo
R. Zupara
R. Edapua
R. Ariporo
R. Cusiana
R. Sarare
R. Uribante
R. Caparro
R. Soripa
R. Macuco
R. Guachiche
R. Nutrias
R. Mijagual
R. Guanarito
R. Masparro
R. Portuguesa
R. Tinaco
R. Pao
R. Cojedes
R. Tinaquillo
R. Guanare
R. Boconoito
R. Acarigua
R. Barquisimeto
R. Turbio
R. Yaracuy
R. Aroa
R. Tocuyo
R. Carora
R. Motatan
R. Escalante
R. Catatumbo
R. Zulia
R. Tachira
R. Chama
R. Mocoties
R. Albarregas
R. Chama
R. Canaguay
R. Cachirre
R. Sulia
R. Escalante
R. Motatan
R. Carora
R. Tocuyo
R. Aroa
R. Yaracuy
R. Pao
R. Cojedes
R. Tinaquillo
R. Guanare
R. Boconoito
R. Acarigua
R. Barquisimeto
R. Turbio
R. Yaracuy
R. Aroa
R. Tocuyo
R. Carora
R. Motatan
R. Escalante
R. Catatumbo
R. Zulia
R. Tachira
R. Chama
R. Mocoties
R. Albarregas

ACEASTĂ HARTĂ A FOST ANEXATĂ LA EDIŢIA ÎN LIMBA GERMANĂ A JURNALULUI DE CĂLĂTORIE AL L UI *AI. EXANDER VON HUMBOLDT (îi; 9 iMo). ÎNTRE TIMP AU FOST COMPLETATE MULTE PETE ALBE, IAR HARTA ÎN GENERAL ACTUALIZATĂ, ŞI ÎNI\RUCÂTO MARE PARTE A LOCALITĂŢILOR, MAI ALES MISIUNILE, ŞI-AU SCHIMBAT DE ATUNCI LOCUL, EA POATE SERV! DIN ACEST PUNCT DE VEDERE MAI BINE LA ÎNŢELEGEREA TEXTULUI DECÂT O HARTĂ NOUĂ.*

pe atunci, ca rude ale dinastiei incaşului, familiile Carguaraicos şi *409* Titu-Buscamayta. Dar neamul acestora din urmă s-a stins.

Fiul căpeteniei Astorpilco, un tânăr prietenos, de 17 ani, care m-a întovărăşit printre ruinele palatului strămoşesc, ca să uite de viaţa plină de lipsuri, trăia cu gândul la comorile care ar putea să se afle sub molozul acestor ruine. El ne povestea cum un strămoş al său îşi legase odată la ochi soţia şi o condusese prin multe labirinturi săpate în stâncă, la grădina subterană a incaşilor. Femeia a văzut acolo arbori cu frunze şi fructe din aur, cu păsări pe ramuri tot din aur şi mult căutata lectică din acelaşi metal a lui Atahualpa. Strămoşul i-a poruncit soţiei să nu atingă niciuna din aceste minuni, deoarece refacerea împărăţiei incaşilor de mult prorocită nu sosise încă. Cine-şi însuşea ceva din minunăţiile acelea, avea să moară în aceeaşi noapte. Visurile aurite, care populau fantezia tânărului se bazau pe amintiri şi tradiţii vechi. Mulţi martori oculari au descris luxul grădinilor de aur: Creza de Leon, Sarmiento, Garcilaso şi alţi istoriografi ai conquistei. Ele au fost găsite sub templul soarelui din Cusco, la Cajamarca, în frumoasa vale Yucay, reşedinţa preferată a familiei domnitorului. Acolo unde grădinile (*huertas*) de aur nu erau subterane, plantele vii stăteau alături de cele artificiale. Printre ultimele, cele mai reuşite erau tulpinile înalte de porumb, cu pănuşele, ştiuleţii şi mătasea de aur.

Încrederea bolnăvicioasă, cu care-mi spunea Astorpilco cel tânăr, că sub mine, ceva mai la dreapta, de unde tocmai mă aflam, un laur cu flori mari, un poca, lucrat în fire de aur şi argint, făcea umbră locului unde odihnea regele, m-a mişcat adânc, dar m-a şi tulburat. Şi aici lipsurile şi suferinţele pământeşti găsesc consolare în iluzii şi năluciri. L-am întrebat: „Ţie şi părinţilor tăi, care credeţi atât de mult în existenţa acestor grădini, şi sunteţi atât de săraci, nu vă vine din când în când să căutaţi, să ajungeţi la comorile atât de apropiate?”

Răspunsul băiatului a fost simplu; el a exprimat atât de bine starea de resemnare tăcută, caracteristică a urmaşilor străvechilor incaşi încât l-am notat în jurnalul meu: „Nu simţim nici când asemenea poftă; tata spune că ar fi un păcat. Dacă am avea crăcile de aur şi toate fructele lor, vecinii noştri albi ne-ar invidia şi ne-ar face rău. Avem un petec de pământ şi grâu bun”. Cred că puţini cititori mă

410 vor critica pentru că am amintit aci visele aurite şi cuvintele tânărului Astorpilco.

Credinţa atât de răspândită printre localnici, că însuşirea comorilor incaşilor ar fi un păcat şi ar aduce nenorocire asupra întregului neam, se leagă de o altă credinţă, care a circulat mai ales în secolele XVI şi XVII, aceea a restabilirii împărăţiei incaşilor. Fiecare naţiune subjugată speră să se elibereze, speră în restaurarea vechiului regim. Fuga incaşului Manco, fratele lui Atahualpa, în pădurile Vilcapampa, de pe versantul răsăritean al Cordilierilor, faptul că Sayri Tupac şi incaşul Túpac Amaru, au trăit în locurile acelea sălbatice, au lăsat amintiri neşterse. Lumea credea că între râurile Apurimac şi Beni sau chiar mai la răsărit, în Guyana, s-ar fi stabilit urmaşii dinastiei detronate. Mitul venit din apus şi care a cuprins şi răsăritul, povestind despre Dorado şi despre oraşul de aur Manoa, a sporit aceste vise. Imaginaţia lui Raleigh se aprinsese într-atât, încât el şi-a întemeiat expediţia pe speranţa că va cuceri oraşul de pe insulă

timperial and Golden City) (oraşul de aur imperial), că va aşeza într-însul o garnizoană de 3.000 – 4.000 de englezi şi că împăratului din Guyana (emperor of Guyana), descendent al lui Huayna Capac, care întreţine o curte tot atât de strălucitoare ca acela, îi va impune un tribut de 300.000 funzi sterlini, în schimbul promisiunii că va restaura dinastia, în drepturile ei la Cusco şi Cajamarca. Ideea restaurării stăpânirii incaşilor s-a păstrat la indigeni, din grupul celor care vorbesc dialectul checiuan al limbii peruviene şi cunosc câte ceva din istoria patriei lor.

În oraşul incaşului Atahualpa am rămas cinci zile. Pe atunci abia dacă mai avea 7.000 – 8.000 de locuitori. Numărul mare de catâri de care aveam nevoie ca să ne transportăm colecţiile precum şi alegerea atentă a însoţitorilor, care aveau să ne conducă peste lanţul Anzilor, până la intrarea în deşertul nisipos, lung dar îngust, al Perú-ului (*Desierto de Sechura*), ne-a mai amânat călătoria. Traversarea Cordilierilor s-a făcut de la nord-est la sud-vest. Abia părăsisem vechiul fund de lac astăzi frumosul podiş Cajamarca, că ne-a şi cuprins mirarea când, urcându-ne numai până la 3 072 de metri, am văzut două coline curioase formate din roci porfirice, Aroma şi Conturcaga, refugiul preferat al puternicului vultur numit condor. Ambele sunt formate din câte cinci până la şapte coloane, înalte de

11, 2 – 12, 8 metri, frânte şi fragmentate. Cerro de Aroma seamănă, *411* datorită repartizării coloanelor ei suprapuse şi adesea convergente, cu o clădire cu două etaje. Acoperişul construcţiei, rotunjit în chip de cupolă, nu este alcătuit din stâlpi separaţi, ci, dintr-o masă compactă de stânci.

De la cele două coline am coborât în zigzag pe un povârniş stâncos şi abrupt, cale de 1 920 de metri, într-o vale prăpăstioasă numită Magdalena, situată totuşi la 1 280 de metri înălţime. Câteva colibe mizerabile, împrejmuite de aceiaşi copaci de bumbac (*Bombax*

discolor), pe care i-am văzut mai întâi pe Amazon, constituie ceea ce se cheamă un sat indian. Vegetaţia săracă a văii se aseamănă destul de bine cu cea a provinciei Jaen de Bracamoros. îi lipsesc doar tufele roşii de Bougainvillea. Valea aceasta este cea mai adâncă din câte am văzut în Anzi. Este o adevărată vale transversală, îndreptată spre est, strânsă între munţii Altos de Aroma şi Guangamarca. Din ea porneşte din nou acea formaţie cuarţoasă, care mă uimeşte de mult, pe care am văzut-o în pustietăţile de la Yanaguanga, între Micuipampa şi Cajamarca, la înălţimea de 3 520 de metri şi care pe versantul de vest al Cordilierilor este foarte bine reprezentată. De când Leopold von Buch ne-a învăţat că şi în punctul cel mai înalt al lanţului Anzilor formaţiile cretacice sunt mult răspândite, cred că acea formaţiune cuarţoasă, probabil modificată în structura ei datorită forţelor vulcanice, provine din orizonturile de gresie ale cretacicului.

Din blânda vale a Magdalenei am escaladat din nou povârnişurile lui Altos de Aroma, de astă dată pe cele din faţă până la înălţimea de 1 536 de metri. Simţeam schimbarea climei, mai ales pentru că pe stâncile acelea am fost de multe ori învăluiţi în ceaţă.

De 18 luni, de când străbăteam zona interioară a unei regiuni muntoase, tânjeam să vedem din nou marea. De câte ori credeam că am ajuns, în sfârşit, într-un loc de unde să putem arunca măcar o privire asupra ei, ne aşteptau numai decepţii. De pe vârful vulcanului Pichincha, privind în jos, dincolo de pădurile provinciei Las Esmeraldas, n-am avut norocul să vedem marea, din cauza prea marei depărtări şi a înălţimii la care ne aflam. Priveam ca dintr-un balon, în gol. Nu distingeam nimic clar la orizont. Mai târziu, când între Loja şi Guancabamba, am atins platoul pustiu Guamani, unde

 se află multe ruine ale incaşilor, conducătorii catârilor ne-au asigurat că dincolo de câmpie şi de văile

Piura şi Lambajeque vom vedea marea. Dar, peste câmpie şi peste litoralul îndepărtat, se întinsese o ceaţă groasă. Zăream din când în când din marea de ceaţă înălţându-se, în chip de insulă câte-un vârf de stâncă, apoi totul dispărea iar. Priveliştea semăna cu aceea, de pe vârful Pico de pe insula Tenerife. În pasul Guangamarca din lanţul Anzilor, nu ne aşteptau surprize plăcute. Necunoscând prea bine locurile, ghizii noştri ne promiteau totdeauna că visul nostru se va împlini. Cu această dorinţă mai aveam putere să urcăm poteca abruptă, oră după oră, fără a fi răsplătiţi până la urmă. Ghizii noştri, care nu cunoşteau prea bine drumul, ne amăgeau cu împlinirea speranţelor. Mantaua de ceaţă, care ne învăluia, părea să se risipească pentru câteva clipe, dar curând întregul orizont ni se închidea.

Dorinţa de a revedea anumite locuri, nu ţine neapărat de frumuseţea sau importanţa lor. Sentimentul acesta este legat la fiecare om de impresii întâmplătoare din tinereţe, de predilecţii timpurii pentru anumite preocupări, de setea pentru depărtări şi de o viaţă activă. Un farmec deosebit are pentru noi clipa când îţi vezi visul împlinit. Călătorul se bucură dinainte la gândul că va revedea constelaţia Crucea Sudului şi norii lui Magellan, care se rotesc în jurul Polului Sud, zăpada lui Chimborazo şi coloanele de fum ale vulcanilor din Quito, tufele de ferigi arborescente şi Oceanul Pacific. Zilele cele mai bogate în semnificaţii din viaţa unui om sunt cele în care se împlinesc aceste dorinţe. Ele lasă în urmă impresii de neuitat, care desfid orice justificare raţională. În dorinţa înfocată de a vadea panorama Mării Sudului, de pe coama înaltă a lanţului Anzilor, se împletea interesul cu care un băieţel asculta atent povestea curajoasei expediţii a lui Vasco Núñez de Balboa h El a fost primul euro

1 Humboldt este cunoscut ca principalul animator al construirii Canalului de Panamá (vezi introducerea). Iată ce spune el: „Deoarece în ultima vreme Statele Unite ale Americii de Nord deţin o parte însemnată din coasta

apuseană a noului continent, iar de când cu goana după aurul Californiei sporeşte mai mult decât oricând necesitatea unei legături dintre statele atlantice şi regiunile apusene, prin istmul Panamá, ţin de datoria mea să atrag din nou atenţia că drumul cel mai scurt, pe care indienii i J-au arătat lui Alonso Martin de Don Benito, ca să ajungă uşor la ţărmul Mării Sudului, se află în partea de răsărit a istmului şi duce la golful San Miguel. Ocupându-mă mai bine de 40 de ani de mijloacele de comupean fericit, care, urmat de Francisco Pizarro a văzut de pe înăl*413* ţimile Quarequa din istmul Panamá, partea de răsărit a Mării Sudului. Malurile acoperite cu stuf ale Mării Caspice, în dreptul vărsării Volgăi, unde eu le-am văzut pentru prima dată, nu sunt pitoreşti, dar m-am bucurat mult văzându-le, căci de copil mă atrăsese pe hărţi conturul acestei mări asiatice interioare. Ceea ce se trezeşte în noi, pornind de la impresiile copilăriei, de la întâmplările vieţii de toate zilele, devine mai târziu o tendinţă serioasă, devine adesea un motiv al lucrărilor ştiinţifice, al unei activităţi de perspectivă…

Când, după multe accidente de teren am atins în sfârşit, pe versantul abrupt al crestei, punctul cel mai înalt de pe Alto de Guangamarca, cerul, mult timp învăluit în ceaţă, s-a înseninat brusc. Un vânt ascuţit din sud-vest alunga ceaţa. Prin golurile dintre norii înalţi, răspândiţi asemenea unui penaj, apărea în aerul rarefiat al nicaţie dintre ambele mări, am insistat în scris că şi în diferitele memorii, pe care, cu încrederea ce m-a onorat, mi le-au cerut statele libere din America spaniolă, ca istmul să fie examinat, pe toată lungimea lui, din punct de vedere hipsometric.

Se impune acest lucru mai ales acolo unde el se alipeşte de continentul sud-american, prin intermediul golfului Darien şi a pustiului din fosta provincie Biruquete precum şi acolo unde, între Atrato şi golful Cupica (pe litoralul Mării Sudului) lanţul muntos al istmului dispare

aproape cu totul.

În urma rugăminţilor mele, generalul Bolívar a pus pe Lloyd şi Falmare să ni* veleze perfect, în anii 1828 şi 1829, istmul dintre Panamá şi vărsarea lui Rio Chagres. De atunci ingineri francezi cu experienţă au efectuat şi alte măsurători, precum şi proiecte de canaluri, căi ferate, zăgazuri şi tunele, dar mereu în direcţia meridianului dintre Portobello şi Panamá, sau mai spre vest, înspre Chagres şi Cruces. Punctele cele mai importante din partea de răsărit a istmului de pe ambele ţărmuri nu au fost luate în considerare! Până când exact partea aceasta nu va fi cercetată din punct de vedere geografic prin determinări precise de longitudine şi latitudine, prin determinări hipsometrice ale suprafeţei şi barometrice ale înălţimilor, până atunci cred că este prematură şi lipsită de argumentaţie următoarea enunţare, atât de mult repetată (1849): „că istmul nu s-ar preta la construirea unui canal oceanic prin care să treacă aceleaşi vase maritime, plecate din Chile şi din California, din New York şi din Liverpool, fără ca trecerea lor să fie influenţată de eventuale obstacole şi de efectele schimbării anotimpurilor”. De peste 20 de ani mă consultă pe tema istmului de Panamá diferite societăţi, dispuse să investească sume importante. Dar sfatul meu atât de simplu nu a fost niciodată urmat.

Toţi căutau întâi acolo unde munţii despărţitori coboară treptat, în direcţia continentului sud-american, până la nivelul unor coline. Dată fiind importanţa canalului pentru marele comerţ mondial, nu este îngăduit să se menţină cercetările într-un cerc restrâns. Numai o lucrare mare, care va cuprinde în întregime partea de răsărit a istmului, la fel de utilă pentru construirea de linii ferate ca şi pentru construirea canalului, va putea să decidă asupra acestei probleme mult discutate, spunând da sau nu. Atunci se va termina, cu ceea ce dacă s-ar fi urmat sfatul meu, ar fi trebuit să se înceapă.

 muntelui albastrul închis al cerului. În faţa

ochilor noştri a apărut la un moment dat întregul versant vestic al Cordilierilor, de la Chorillos şi Cascas, acoperit cu blocuri uriaşe de cuarţ, de 3, 84, 50 metri, apoi câmpiile Chal şi Molinos, şi la urmă linia litoralului până la Trujillo. Vedeam pentru prima dată Marea Sudului, o vedeam limpede, desprinsă parcă de uscat, radiind o masă imensă de lumină, urcând în nemărginirea ei spre un orizont mai mult bănuit. Bucuria care ne-a cuprins pe toţi, pe Bonpland, pe Carlos Montufar şi pe mine ne-a făcut să uităm că trebuia să deschidem barometrul pe Alto de Guangamarca. Măsurătorile a trebuit să le facem mai jos de vârf, într-o fermă izolată, la Hato de Guangamarca şi după calculele noastre, punctul de pe care am văzut marea pentru întâia dată se afla la numai 2 820 sau 2 880 de metri.

Pentru mine, care-i datoram unui tovarăş de călătorie a căpitanului Cook o parte a formaţiei şi a năzuinţelor mele, priveliştea Mării Sudului avea ceva solemn. Georg Forster cunoscuse planurile mele de călătorie în liniile lor generale de timpuriu de atunci când avusesem marele privilegiu de a călători sub conducerea lui în Anglia. Datorită relatărilor lui fermecătoare asupra celor văzute în Otaheiti se trezise, mai ales în nordul Europei, un interes general, aş putea spune, o pasiune arzătoare pentru insulele din Oceanul Pacific. Pe atunci insulele acestea mai aveau norocul de a nu fi fost vizitate de prea mulţi europeni. Speram şi eu să vizitez o parte dintre ele, căci scopul călătoriei mele la Lima era dublu: doream să observ trecerea planetei Mercur pe dinaintea discului solar şi să împlinesc promisiunea, pe care i-o făcusem căpitanului Baudin, la plecarea din Paris, anume că mă voi alătura expediţiei lui menite să înconjure lumea, de îndată ce Republica franceză va avea posibilitatea să-i ofere suma de bani mai de mult hotărâtă.

Jurnale nord-americane răspândiseră în Antile vestea că ambele corvete „La Geographie” şi „Le Naturaliste” vor

naviga înconjurând capul Horn şi vor ancora la Callao de Lima. Pe baza acestei ştiri am renunţat la Havana, unde mă aflam după terminarea călătoriei pe Orinoco, la planul meu iniţial de a pleca în Filipine prin Mexic. Am închiriat repede o corabie, care m-a dus de pe insula Cuba la Cartagena de Indias. Dar expediţia căpitanului Baudin a apucat cu totul un alt drum decât fusese anunţat şi decât ne aşteptam. Nu s-a mai dus pe la capul Horn, cum fusese plănuit când ne-am angajat să-i întovărăşim, Bonpland şi cu mine, ci a navigat pe la Capul Bunei Speranţe.

O parte din scopul călătoriei mele peruviene şi ultima traversare *415* peste lanţul Anzilor s-au irosit, dar am avut norocul rar întâlnit de a trăi o zi senină în cursul unui anotimp nefavorabil, în ţinutul ceţurilor din regiunea de mică altitudine a Perú-ului. La Callao am observat cu succes trecerea lui Mercur pe dinaintea discului solar. Observaţia aceasta a devenit importantă pentru determinarea precisă a longitudinii oraşelor Callao şi Lima şi a părţii de sud-vest a noului continent. Adesea se întâmplă că încurcăturile serioase din viaţă poartă în ele germenul unei compensaţii satisfăcătoare.

5. VI – 19. VI 1799 — Călătorie pe mare de la Coruna la Tenerife. Escaladarea lui Pico de pe insula Tenerife.

22. VI – 25. VI — Călătorie pe mare de la Tenerife la Cumana

16. VII – 18. VIII — Popas la Cumana

16. VII – 20. VIII — o excursie la Araya

Prin misiunile indienilor chaymas.

4. IX – 23. IX 4. XI — Primul cutremur

12. XI – 18. XI — Observarea meteorilor.

21. XI 21. XI – 6. ÎI 1800 — Navigăm de-a lungul ţărmului spre Guaira.

2. I – 3. I — Popas la Caracas.

6. ÎI – 26. II — Escaladarea Sillei.

Prin văile Aragua, către villa

de Cura, de la Calabozo până la San Fernando de Apure.

26. III – 28. III – La San Fernando de Apure.

30. III – 8. V Pe Orinoco, Atabapo, Rio Negro până la San Carlos pe Rio Negro.

8. V – 22. V Călătorie la San Carlos pe Casiquiare până la Esmeralda.

22. V – 15. VI Popas la Esmeralda. Întoarcere pe Orinoco, până la Angostura.

15. VI – 9. VII Popas la Angostura.

10. VII – 23. VII Prin misiunile caraibilor şi prin savane (Uanos) la Nueva Barcelona.

23. VII – 26. VIII Popas la Nueva Barcelona.

De-a lungul ţărmului spre Cumana Popas în Cumana.

Către Nueva Barcelona.

Popas la Nueva Barcelona. Traversare spre Havana.

ALEXANDER VON HUMBOLDT ŞI GEOGRAFIA ROMÂNEASCĂ. 5

ALEXANDER VON HUMBOLDT NATURALIST 19

CUVÂNT ÎNAINTE LA NOUA EDIŢIE PREFAŢA…

Capitolul 1

PREGĂTIRI. PLECAREA DIN SPANIA. ÎN INSULELE CANARE 51

Capitolul 2

POPAS LA TENERIFE. CĂLĂTORIA DE LA SANTA CRUZ LA OROTAVA. ASCENSIUNEA LUI PICO DE TEYDE 63

Capitolul 3

DE LA TENERIFE PE COASTA AMERICII DE SUD. SOSIREA LA CU MANA 77

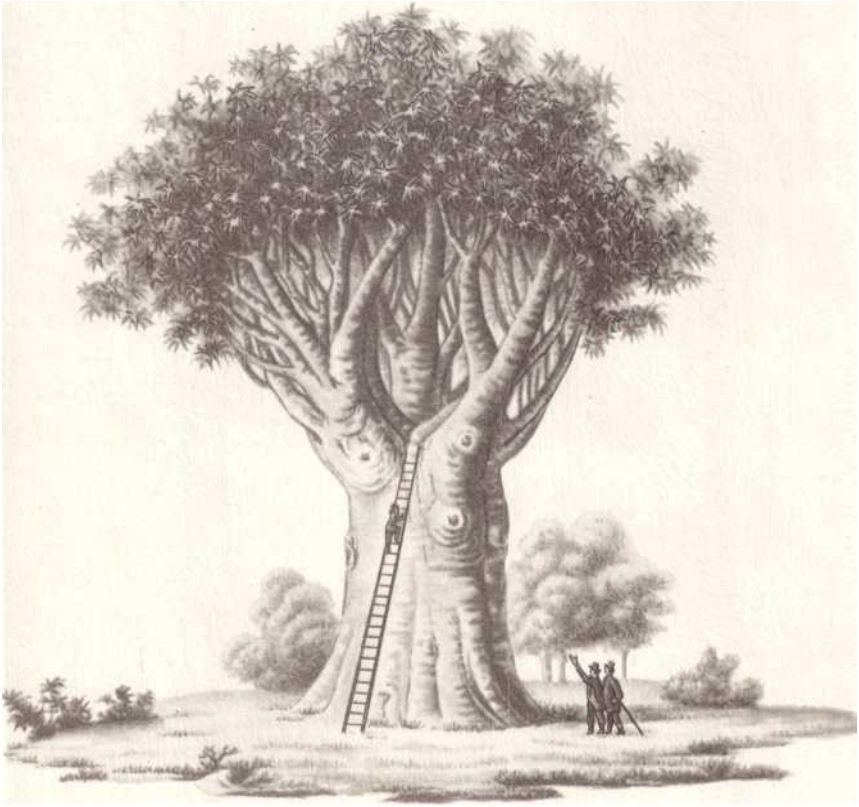
Capitolul 4

PRIMA CUNOŞTINŢĂ CU ORAŞUL CUMANA. PE MALURILE MANIZANESULUI 87
Capitolul 5
PENINSULA ARAYA. MLAŞTINILE SĂRATE. RUINELE FORTULUI SANTIAGO 99
429 Capitolul 6
MUNŢII DIN NOUA ANDALUZIE. VALEA DIN CUMANACOA. CUESTA DEL COCOLLAR. MISIUNILE INDIENILOR DIN TRIBUL CHAYMAS
Capitolul 7
MĂNĂSTIREA CARIPE. PEŞTERA GUACHARO. PĂSĂRI DE NOAPTE
Capitolul 8
PLECAREA DIN CARIPE. MUNTELE ŞI VALEA SANTA MARI A. MISIUNEA CATUARO. PORTUL CARIACO
Capitolul 9
CONSTITUŢIA FIZICĂ ŞI OBICEIURILE INDIENILOR CHAYMAS. LIMBILE LOR
Capitolul 10
AL DOILEA POPAS LA CUM AN A. CUTREMUR. METEORI NEOBIŞNUIŢI
Capitolul 11
CĂLĂTORIA DE LA CUMANA LA GUAIRA. EL MORRO DE BARCELONA. PROMONTORIUL CODERA. DRUMUL DE LA GUAIRA LA CARACAS
Capitolul 12
OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA PROVINCIEI VENEZUELA. ORAŞUL CARACAS. CLIMA LUI
Capitolul 13
LA CARACAS. MUNŢII DIN JURUL ORAŞULUI. PE VÂRFUL SILLA Capitolul 14
CUTREMUR LA CARACAS. LEGĂTURA DINTRE ACEST FENOMEN ŞI ERUPŢIILE VULCANICE DIN ANTILE
Capitolul 15
106

127
134
144
162
167
168
173
182
187
PLECAREA DIN CARACAS. MUNŢII SAN PEDRO ŞI LOS TEQUES. VICTORIA. VĂILE DE LA ARAGUA
Capitolul 16 421
LACUL VALENCIA. IZVOARELE FIERBINŢI DE LA MARI ARA.
ORAŞUL NUEVA VALENCIA. DRUMUL SPRE COASTA PUERTO CABELLO 200
Capitolul 17
MUNŢII DIN ARAGUA ŞI LLANOSUL DIN REGIUNEA CARACAS.
VILLA DE CURA-PARAPARA-CALABOZO 214
Capitolul 18
SAN FERNANDO DE APURE. MEANDRELE ŞI BIFURCĂRILE RI UN LE APURE ŞI ARAUCA. CĂLĂTORIA PE RIUL APURE... 231
Capitolul 19
CONFLUENŢA APURE – ORINOCO. MUNŢII DIN ENCARAMADA. URUANA. BARAGUAN. CARICHANA. ZONA DE VĂRSARE A RIULUI META. INSULA PANUMANA 245
Capitolul 20
ZONA DE VĂRSARE A RIULUI ANAVENI. VÂRFUL UMANĂ.
MISIUNEA ATURES. CASCADA MAPARA. INSULELE SURUPA-MANA ŞI UITAPURI 265
Capitolul 21
CATARACTELE DE LA GARCITA ŞI MAYPURES.

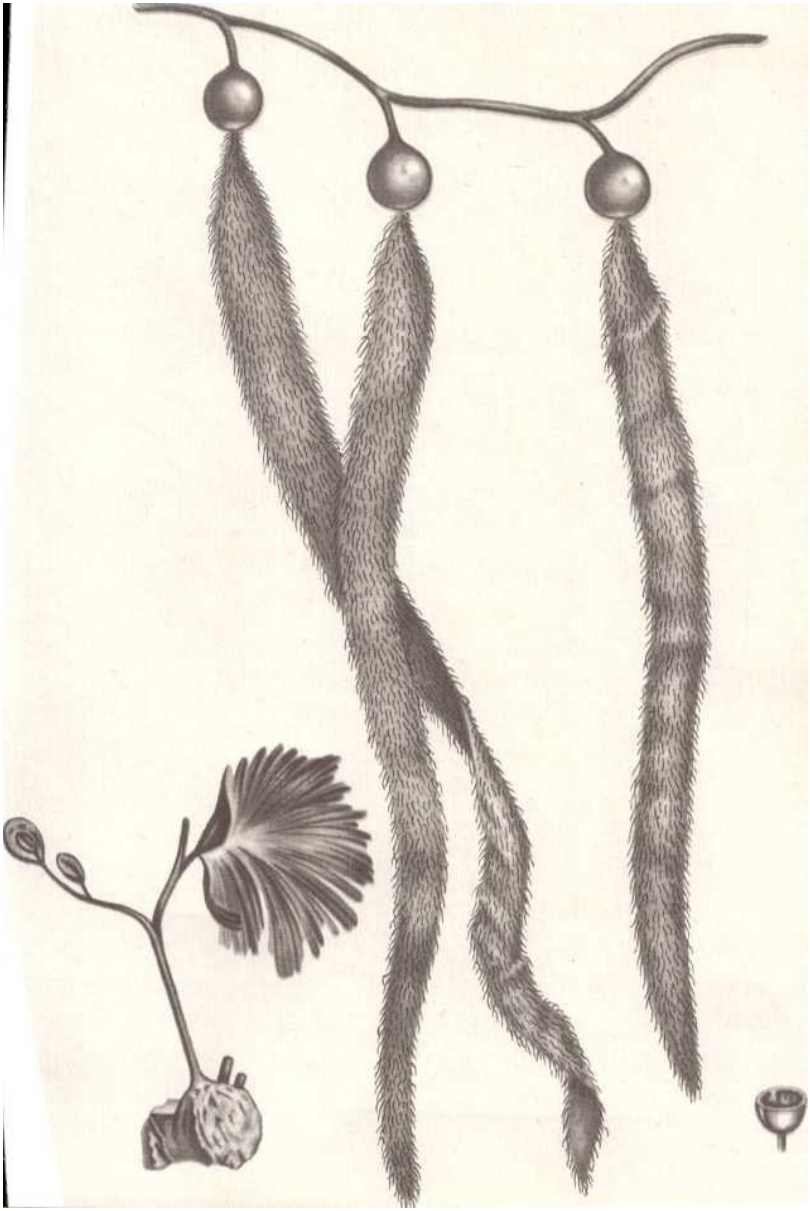
VĂRSAREA RÂURILOR VICHADA ŞI ZAMA. STÂNCA ARICAGUA. SIQUITA... 281
Capitolul 22
SAN FERNANDO DE ATABAPO. SAN BALTAZAR. RÂURILE TEM!
ŞI TUAMINI. JANITA. INTRE TUAMINI şi *RIO NEGRO. PIROGA SE TRAGE PE USCAT* 292
Capitolul 23
RIO NEGRO. GRANIŢA CU BRAZILIA. 308
Capitolul 24
CASIQUIARE. BIFURCAŢIA LUI ORINOCO... 315
Capitolul 25
CURSUL SUPERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO DE LA ESME-RALDA LA CONFLUENŢA CU GUAVIARE. A DOUA CĂLĂTORIE PRIN CATARACTELE DE LA ATURES ŞI MAYPURES. CURSUL INFERIOR AL FLUVIULUI ORINOCO, INTRE CONFLUENŢA LUI CU – APURE PÂNĂ LA ANGOSTURA *325*
422 Capitolul 26
LLANOS DEL PAYO SAU ŢINUTURILE RĂSĂRITENE ALE STEPELOR DIN VENEZUELA. MISIUNILE CARAIBILOR. ULTIMA ŞEDERE PE ŢĂRMUL DE LA NUEVA BARCELONA, CUMANA ŞI ARAYA *35*?
Capitolul 27
OBSERVAŢII GENERALE ASUPRA RAPORTULUI DINTRE CONTINENTUL NOU ŞI VECHI. TRAVERSAREA DE PE COASTELE VENEZUELEI LA HAVANA *374*
ANEXA I
DESPRE ÎNCERCAREA DE A ESCALADA VÂRFUL CHIMBORAZO *381*
ANEXA II
PLATOUL DIN CA] AM ARCA, VECHEA REŞEDINŢĂ ATNCAŞULUI A TAH UALPA
MAREA SUDULUI VĂZUTĂ DE PE VERSANTUL APUSEAN AL ANZILOR *394*
TABEL CRONOLOGIC «*7*

ORHIDEE

